

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 13 липень 2024

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатьєва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2024 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 04.07.24 р.
Підписано до друку 04.07.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 43.5.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 0407/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2024

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezeni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Руснак А. В.

Чинники впливу на залучення міжнародних інвестицій для розвитку територіальних громад 7

Харченко Н. В.

Оподаткування доходів для охорони здоров'я 14

Болдуєв М. В., Болдуєва О. В., Лищенко О. Г.

Тенденції розвитку світової банківської системи в умовах цифрової трансформації
глобальної економіки 20

Пшик Б. І., Адамик М. С.

Сучасні моделі функціонування цільового капіталу: зарубіжний досвід і практика 27

Токар В. В., Савчук К. Д., Тищенко Д. О.

Забезпечення фінансової безпеки держави в умовах гібридних загроз:
досвід російсько-української війни 36

Федірець О. В., Гук О. В., Зось-Кіор М. В.

Диджиталізація бізнес-процесів та бізнес-планування потенційно агресивних підприємств
в умовах знанневої економіки 43

Харчук Т. В., Закорко О. П., Кургузенкова А. А., Вафеник О. М., Хіленко О. О.

Аналітичне проектування в системі операційного менеджменту інноваційно активних
підприємств 47

Бреус С. В., Денисенко М. П., Глухов М. О., Цимбаленко О. Е.

ІТ-компанії: інформаційні технології як інструмент адаптації до сучасних реалій
економічного розвитку України 66

Вагонова О. Г., Чорнобаєв В. В., Тимошенко Л. В., Касьяненко А. В., Госалов Ю. С.

Інтеграція стратегічного планування та оперативного управління підприємницькою структурою
в трансформаційній економіці України 71

Зборовська О. М., Луговий О. С.

Розробка концептуальних основ управління ризиками промислових підприємств 77

Орехова А. І., Кіях І. А.

Управління підприємствами енергетичного сектору України в умовах воєнного стану:
виклики, недоліки та шляхи їх подолання 81

Свергун І. М., Хаустова Є. Б., Свергун М. М.

Вплив інструментів ШІ на процедуру формування стратегії сталого розвитку
та її реалізації в сфері ІКТ 88

Шашина М. В., Рурак К. М.

Вплив соціальних мереж на ефективність збутової діяльності підприємств:
порівняльний аналіз 96

Ватульов А. В., Грамотнєв В. Е.

Вплив динаміки питомої ваги "ground-tripping" ШІ у структурі їх потоку на здатність
ШІ стимулювати економічне зростання в Україні 101

Губарєв Р. В.

Методичні аспекти логістичного механізму діяльності підприємства 109

Калініченко Д. Ю., Бардась В. М.

Фінансово-інвестиційне забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази в Україні:
інституційні розриви та перспективи 114

Ковальова О. М.

Розвиток ринку зелених облігацій в Україні: стратегії, виклики та можливості 120

Кривиця С. О.

До питання оцінки цифрової зрілості державного управління та публічних фінансів
за методологією DESI 125

Кудрявцев В. М.

Сучасні підходи до оцінки доданої вартості в міжнародній торгівлі 134

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Луценко І. С.

Оподаткування окремих доходів фізичних осіб у Німеччині 142

Струнгар А. В.

Автоматизація маркетингу: ефективність використання CRM-систем та маркетингових платформ для малого та середнього бізнесу 147

Фаренюк Н. В.

Проблеми залучення зелених інвестицій для фінансування розвитку циркулярної економіки і боротьби зі змінами клімату в ЄС 154

Грabcук О. В., Вавілов Д. М., Городиський Я. П.

Контроль та моніторинг в сфері відмивання коштів: узгодження понять 161

Грод М. І.

Зелена фінансова політика як тригер розвитку циркулярної економіки в ЄС 166

Нодь І. А.

Організаційні та методичні засади забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємництва у сфері альтернативної енергетики 173

Державне управління

Васильєв І. О., Прусський А. В., Бабійчук І. В., Демків А. М., Тищенко В. О.

Впровадження досвіду управління охороною праці зарубіжних країн 180

Цимбаленко Я. Ю.

Вплив корпоративної культури на формування добрососуського середовища організацій публічного сектору на прикладі наукових установ 186

Штанцель С. Е.

Фінансова безпека держави як об'єкт публічного управління: теоретичні та методологічні підходи 193

Дабіжа В. В., Мельничук А. В.

Публічне управління в контексті інтеграційних процесів 200

Дзекунов С. М.

Способи досягнення ефективної бюджетно-податкової політики: адаптація до внутрішніх і зовнішніх змін 206

Зіник О. Б.

Залучення прямих іноземних інвестицій як умова формування безпекового середовища під час війни 215

Івчук А. О.

Роль інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики 222

Колодуб В. В.

Виклики цифровізації корпоративних прав для системи публічного адміністрування 227

Романюк І. П.

Захист цивільного населення в умовах надзвичайної ситуації воєнного характеру в дискурсі державного управління 232

Худолій А. Д.

"Грінфілд" і "Браунфілд" проекти — каталізатори місцевого розвитку в умовах воєнного стану 238

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 13 / 2024

CONTENTS:

Economy

Rusnak A.

FACTORS INFLUENCING THE ATTRACTION OF INTERNATIONAL INVESTMENTS FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES 7

Kharchenko N.

INCOME TAXATION FOR HEALTH CARE 14

Bolduiev M., Bolduieva O., Lyshchenko O.

DEVELOPMENT TRENDS OF THE WORLD BANKING SYSTEM IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE GLOBAL ECONOMY 20

Pshyk B., Adamyk M.

MODERN MODELS OF FUNCTIONING OF PURPOSE CAPITAL: FOREIGN EXPERIENCE AND PRACTICE 27

Tokar V., Savchuk K., Tyshchenko D.

ENSURING THE STATE FINANCIAL SECURITY AMIDST HYBRID THREATS: INSIGHTS FROM THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 36

Fedirets O., Guk O., Zos-Kior M.

DIGITIZATION OF BUSINESS PROCESSES AND BUSINESS PLANNING OF POTENTIALLY AGGRESSIVE ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY 43

Kharchuk T., Zakorko O., Kurhuzenkova L., Varenik O., Khilenko O.

ANALYTICAL DESIGN IN THE OPERATIONAL MANAGEMENT SYSTEM OF INNOVATIVELY ACTIVE ENTERPRISES 47

Breus S., Denysenko M., Hlukhov M., Tsymbalenko O.

IT COMPANIES: INFORMATION TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR ADAPTATION TO MODERN REALITIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE 66

Vagonova O., Chornobaev V., Tymoshenko L., Kasyanenko L., Hosalov Y.

INTEGRATION OF STRATEGIC PLANNING AND OPERATIONAL MANAGEMENT OF THE BUSINESS STRUCTURE IN THE TRANSFORMATIONAL ECONOMY OF UKRAINE 71

Zborovska O., Luhovyi O.

DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL BASES OF RISK MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES 77

Oriekhova A., Kiiakh I.

MANAGEMENT OF UKRAINIAN ENERGY SECTOR ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW: CHALLENGES, SHORTCOMINGS AND WAYS TO OVERCOME THEM 81

Svergun I., Khaustova Y., Sverhun M.

INFLUENCE OF AI TOOLS ON THE PROCEDURE OF FORMATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY AND ITS IMPLEMENTATION IN THE FIELD OF ICT 88

Shashyna M., Rurak K.

THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS ON THE EFFICIENCY OF SALES ACTIVITIES OF ENTERPRISES: A COMPARATIVE ANALYSIS 96

Vatulov A., Hramotniev V.

THE IMPACT OF THE DYNAMICS OF THE SPECIFIC WEIGHT OF "ROUND-TRIPPING" FDI IN THE STRUCTURE OF ITS FLOW ON THE ABILITY OF FDI TO STIMULATE ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE 101

Gubarev R.

METHODICAL ASPECTS OF THE LOGISTICS MECHANISM OF THE ENTERPRISE 109

Kalinichenko D., Bardas V.

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR THE REPRODUCTION OF THE MINERAL RESOURCE BASE IN UKRAINE: INSTITUTIONAL GAPS AND PROSPECTS 114

Kovalova O.

DEVELOPING GREEN BOND MARKET IN UKRAINE: STRATEGIES, CHALLENGES, AND OPPORTUNITIES 120

Krynytsia S.

ON THE ISSUE OF EVALUATING THE DIGITAL MATURITY OF PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLIC FINANCES ACCORDING TO THE DESI METHODOLOGY 125

Kudriavtsev V.

MODERN APPROACHES TO VALUE ADDED ASSESSMENT IN INTERNATIONAL TRADE 134

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 13 / 2024

CONTENTS:

Economy

Lutsenko I.

PERSONAL INCOME TAXATION IN GERMANY 142

Strunhar A.

MARKETING AUTOMATION: THE EFFECTIVENESS OF USING CRM SYSTEMS AND MARKETING
PLATFORMS FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES 147

Fareniuk N.

PROBLEMS OF ATTRACTING GREEN INVESTMENTS TO FINANCE THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULAR
ECONOMY AND THE FIGHT AGAINST CLIMATE CHANGE IN THE EU 154

Hrabchuk O., Vavilov D., Horodyskyi Y.

CONTROL AND MONITORING IN THE FIELD OF MONEY LAUNDERING: HARMONIZATION OF CONCEPTS 161

Grod M.

GREEN FINANCIAL POLICY AS A TRIGGER FOR THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULAR ECONOMY
IN THE EU 166

Nagy I.

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ENSURING STABILITY OF REVENUES AND MAXIMIZING
INCOME FROM ENTREPRENEURSHIP IN THE ALTERNATIVE ENERGY SECTOR 173

Public administration

Vasiliev I., Pruskyi A., Babychuk I., Demkiv A., Tishchenko V.

IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT EXPERIENCE HE SAFETY OF FOREIGN COUNTRIES 180

Tsybalenko Y.

THE INFLUENCE OF CORPORATE CULTURE ON THE FORMATION OF A VIRTUOUS ENVIRONMENT
OF PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS ON THE EXAMPLE OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS 186

Shtantsel S.

FINANCIAL SECURITY OF THE STATE AS AN OBJECT OF PUBLIC ADMINISTRATION: THEORETICAL
AND METHODOLOGICAL APPROACHES 193

Dabizha V., Melnychuk A.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF INTEGRATION PROCESSES 200

Dzekunov S.

WAYS TO ACHIEVE EFFECTIVE BUDGET AND TAX POLICY: ADAPTATION TO INTERNAL
AND EXTERNAL CHANGES 206

Zinyk O.

ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT AS A CONDITION FOR THE FORMATION
OF A SECURITY ENVIRONMENT DURING WAR 215

Ivchuk A.

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION
OF PUBLIC POLICY 222

Kolodub V.

CHALLENGES OF DIGITALIZATION OF CORPORATE RIGHTS FOR THE SYSTEM
OF PUBLIC ADMINISTRATION 227

Romaniuk I.

PROTECTION OF THE CIVILIAN POPULATION IN THE CONDITIONS OF AN EMERGENCY OF A MILITARY
NATURE IN THE DISCOURSE OF PUBLIC ADMINISTRATION 232

Khudolii A.

"GREENFIELD" AND "BROWNFIELD" PROJECTS — CATALYSTS FOR LOCAL DEVELOPMENT
UNDER WAR CONDITIONS 238

УДК 330.331.1

А. В. Руснак,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3198-2866>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.7

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЗАЛУЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

A. Rusnak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

FACTORS INFLUENCING THE ATTRACTION OF INTERNATIONAL INVESTMENTS FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті узагальнено чинники, що впливають на міжнародні інвестиційні процеси. Досліджено різні класифікаційні підходи до чинників, що впливають на динаміку надходження іноземних інвестицій в економіку держав. Узагальнено та охарактеризовано чинники, що впливають на місцезорозташування міжнародних інвестицій щодо територіальних громад. Для цього представлено локальні переваги на рівні територіальної громади у вигляді п'яти груп: соціально-економічні показники розвитку територіальної громади; рівень розвиненості інфраструктури територіальної громади; відкритість територіальної громади для зовнішньоекономічних відносин; економічна політика; рівень інноваційного розвитку територіальної громади. Це дозволить визначити, як чинники кожної з груп можуть вплинути на рішення інвестора про здійснення вкладень в розвиток певної території, територіальної громади. Визначено, що при здійсненні міжнародного інвестування в розвиток територіальних громад важливим критерієм є особливі пільгові умови для іноземних підприємців у межах інвестиційних проєктів. Це забезпечується за допомогою: залучення матеріальних та фінансових ресурсів зарубіжних партнерів та вітчизняних підприємців; впровадження передової техніки та технологій; створення експортно орієнтованих виробництв та збільшення на цій основі валютних надходжень; освоєння передового досвіду управління та організації маркетингу; створення нових робочих місць; освоєння зарубіжних ринків збуту тощо. Доведено, що для максимізації дії значущих чинників щодо залучення міжнародних інвестицій органам місцевого самоврядування територіальних громад доцільно продовжити (започаткувати) роботу щодо субсидування купівлі обладнання, субсидування.

The article summarizes the factors affecting international investment processes. Various classification approaches to the factors affecting the dynamics of foreign investment inflows into the economy of states have been studied. Factors affecting the location of international investments in relation to territorial communities are summarized and characterized. For this, local advantages at the level of the territorial community are presented in the form of five groups: socio-economic indicators of the development of the territorial community; the level of development of the

infrastructure of the territorial community; openness of the territorial community for foreign economic relations; economic policy; the level of innovative development of the territorial community. This will allow us to determine how the factors of each of the groups can affect the investor's decision to invest in the development of a certain territory, territorial community. The above-mentioned groups of factors form investment attractiveness, the comparative advantage of the territorial community in the process of attracting foreign direct investment. At the same time, foreign investors take into account factors not only individually, but also in aggregate for a specific territorial community. It was determined that special preferential conditions for foreign entrepreneurs within investment projects are an important criterion for international investment in the development of territorial communities. This is ensured by: attracting material and financial resources of foreign partners and domestic entrepreneurs; introduction of advanced equipment and technologies; creation of export-oriented industries and increase of foreign exchange earnings on this basis; mastering best practices in marketing management and organization; creation of new jobs; development of foreign sales markets, etc. It has been proven that in order to maximize the effect of significant factors in attracting international investments, it is expedient to continue (initiate) work on subsidizing the purchase of equipment, subsidizing the interest rate on loans, and providing tax benefits to local self-government bodies of territorial communities; improving the social climate; development of innovative projects.

Ключові слова: міжнародні інвестиції, іноземні інвестиції, територіальні громади, чинники, що впливають на залучення інвестицій, інвестиційна привабливість.

Key words: international investments, foreign investments, territorial communities, factors influencing investment attraction, investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Серед різноманітних форм економічної діяльності в сучасних умовах велику роль відіграє здійснення міжнародних інвестицій, які є одним з найважливіших елементів інвестиційної складової економіки країни.

Обсяг залучених міжнародних інвестицій є одним із ключових макроекономічних показників, що характеризують розвиток країн та територій. Міжнародні інвестиції показують довгострокову економічну зацікавленість іноземних інвесторів у веденні бізнесу на певній території.

Характерною особливістю міжнародних інвестицій є те, що вони можуть гарантувати стійкість економічного зростання через свою специфіку: приплив технологій та ноу-хау. Водночас залучення міжнародних інвестицій сприяє відновленню та економічному зростанню територіальної громади.

Актуальність цієї теми обумовлюється тим, що міжнародні інвестиції сприяють загальній соціально-економічній стабільності територіальної громади, тому необхідно визначити та узагальнити чинники, які впливають на їх залучення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню чинників, які впливають на залучення іноземних інвестицій для економічного розвитку краї-

ни, регіонів та територій присвячували свої наукові праці багато вчених-економістів. Так, Бондаренко О.О. та Нижник К.С. визначили мотиви та стримуючі чинники збільшення обсягів іноземних інвестицій з метою удосконалення механізму розвитку інвестиційної сфери та інноваційного розвитку економіки [1]. У науковій праці Сидор Г.В. досліджено різні аспекти залучення прямих іноземних інвестицій в регіони України [2]. Каленчук Л.В. розглянула способи залучення іноземних інвестицій у регіони країни в умовах євроінтеграційних процесів в Україні [3]. Прохорова М.Е. та Гадіяк А.Г. здійснили поділ факторів впливу на прямі іноземні інвестиції: макрофактори (на рівні держави) та мікрофактори (на рівні підприємства) [4]. Даннінг Дж. та Лундан С. згрупували причини, що пояснюють місце розташування іноземних інвестицій [5]. Пронько Л.М., Затайдух К.Ю. та Чорний Я.І. розглядають наукові підходи щодо визначення поняття "економічний розвиток територіальних громад" та досліджують роль територіальних громад у економічному розвитку країни в напрямку залучення інвестицій, розвитку підприємництва та створення нових робочих місць [6]. Білоус С.П. та Степанець І.В. дослідили вплив об'єднаних територіальних громад на інвестиційну привабливість регіону [7]. Малишівський Т.В. та Стефінін В.В. розглянули інституційну спроможність органів місцевого самоврядування щодо залучення інвестицій з метою поліпшення інвестиційної привабливості громад [8]. Ахламов А.Г., Карпенко Л.М., Козинський С.М. та Швець І.В. дослідили теоретичні, методологічні та прикладні засади формування інвестиційного механізму розвитку територій

Таблиця 1. Проєкти із залучення іноземних інвестицій для розвитку територіальних громад

№ з/п	Назва проєкту	Зміст проєкту
1	Програма з відновлення України	Передбачається залучення €340 млн на фінансування проєктів з відновлення соціальної інфраструктури та об'єктів ЖКГ у регіонах, що постраждали внаслідок війни, а також у тих, що зазнали значного навантаження через вплив внутрішньо переміщених осіб. За цим проєктом від громади може бути подано лише один об'єкт, який не затверджено до фінансування, коштом інших джерел фінансування
2	Програма розвитку муніципальної інфраструктури України	Багатогалузева інвестиційна програма, спрямована на реалізацію проєктів, які мають на меті відбудову, оновлення чи мінімізацію погіршення стану муніципальної інфраструктури України у сферах централізованого теплопостачання, енергоефективності будівель, зовнішнього освітлення населених пунктів, водопостачання і водовідведення, управління побутовими відходами
3	Енергоефективність громадських будівель в Україні	Фінансування надається на проєкти термомодернізації громадських будівель для того, щоб зробити їх більш енергоефективними. Крім проєктів термомодернізації, фінансування може бути надано на будівельні роботи (включаючи роботи з ремонту пошкоджень, отриманих внаслідок повномасштабного вторгнення) у громадських будівлях, у тому числі з метою забезпечення відповідності потребам внутрішньо переміщених осіб та приймаючих їх територіальних громад

Джерело: сформовано на основі [11].

[9]. Разом з тим, доцільно визначити, систематизувати та узагальнити чинники, які впливають на залучення міжнародних інвестицій для розвитку територіальних громад.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення, систематизація та узагальнення чинників, які впливають на залучення міжнародних інвестицій для розвитку територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інвестиційна привабливість України після початку широкомасштабної війни в усіх сферах та на територіях значно погіршилась через високі ризики та нестабільність прибутковості.

Станом на лютий 2023 р. загальна сума прямих збитків, завданих економіці України, включаючи руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури, сягнула \$143,8 млрд, потреби у відновленні України становлять \$411 млрд (оцінки Світового банку). Загальні потреби у фінансуванні українського плану відбудови оцінюються урядом України в \$750 млрд на 2023—2032 рр. Під час повномасштабної війни іноземні й українські компанії анонсували багато інвестиційних проєктів. Тому інвестиції є одним із ключових елементів розвитку економічної відбудови країни. Прямі іноземні інвестиції важливі зараз для забезпечення стійкого розвитку національної економіки, створення нових робочих місць та забезпечення довгострокової стабільності. Україна має значний потенціал для приваблення інвес-

тицій, включаючи розвинену інфраструктуру, доступ до ринків та розвинені технології [10].

Так, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України співпрацює з міжнародними фінансовими організаціями для реалізації інвестиційних проєктів повоєнної відбудови територій. Низка інвестиційних проєктів втілюються спільно з Європейським інвестиційним банком (Табл. 1).

Особливість залучення інвестицій полягає в тому, що нині відбудова має на меті не тільки відновити Україну, але й разом з тим трансформувати та модернізувати виробничі потужності, залучивши в такий спосіб іноземний капітал і сучасні технології.

Прямі іноземні інвестиції — найбільш необхідна форма капіталовкладень для відбудови України. Альтернативними джерелами фінансування відновлення України після завершення війни також можуть бути кошти міжнародних партнерів, зокрема міжнародних фінансових організацій; безпосередньо кошти з державного бюджету України, а також кошти міжнародних фондів/організацій та приватного сектору [10].

Залучення іноземних інвестицій має здійснюватися з урахуванням цілей і завдань державних програм структурної перебудови економіки, цільових програм міжгалузевого та галузевого розвитку, конверсії та розвитку експортного потенціалу. Слід брати до уваги також процеси внутрішньої і зовнішньої кооперації продукції виробничо-технічного призначення, приватизації державних підприємств із залученням іноземного капіталу. Регіони мають можливість змінити свої позиції як покупця інвестицій за рахунок їх диверсифікації, отримуючи іноземні інвестиції у вигляді технологічного обладнання,

Таблиця 2. Чинники, що впливають на міжнародні інвестиційні процеси

Група чинників	Види чинників
Глобально-економічні	- стан розвитку світової економіки, міжнародних факторних ринків, зокрема інвестиційного; - стабільність світової валютної системи; - рівень транснаціоналізації та регіональної інтеграції; - розвиток міжнародної інвестиційної інфраструктури
Політично-економічні	- політична стабільність; - ступінь втручання уряду в економіку; - ставлення до зарубіжних та іноземних інвестицій; - дотримання дво- і багатосторонніх угод
Ресурсно-економічні	- наявність природних ресурсів; - демографічна ситуація; - географічне положення
Загально-економічні	- темпи економічного росту; - співвідношення споживання і заощаджень; - ставка позикового відсотка; - норма чистого прибутку; - рівень і динаміка інфляції; - конвертованість валюти; - стан платіжного балансу

Джерело: сформовано на основі [12].

комплектуючих, матеріалів, прав інтелектуальної власності, ноу-хау, торгових знаків тощо [9, с. 29].

Економічний розвиток будь-якої держави, незалежно від його рівня, значною мірою залежить від міжна-

родних інвестицій. На міжнародні інвестиційні процеси впливає низка чинників (Табл. 2).

На думку Сидора Г.В., чинники, які впливають на залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, можна об'єднати в чотири блоки: політично-правові, економічні, організаційні та інформаційні. У процесі прийняття рішення щодо залучення інвестицій іноземні інвестори надають перевагу політично-правовим чинникам [2].

Найбільш розповсюдженою є класифікація чинників, які впливають на динаміку надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економіку держав-реципієнтів, запропонована експертами Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) в "Доповіді про світові інвестиції" (Табл. 3).

Перші дві групи чинників, які впливають на надходження прямих іноземних інвестицій, виділені експертами ЮНКТАД, умовно можна визначити як інституційні чинники, тобто пов'язані з регулюванням економічних процесів, політичним та правовим середовищем.

Прохорова М.Е. та Гадіяк А.Г. класифікували фактори впливу на прямі іноземні інвестиції на дві групи: макрофактори (на рівні держави) та мікрофактори (на рівні підприємства). До макрофакторів, які впливають на іноземне інвестування, авторки віднесли такі: політичний фактор; об'єкт інвестування; географічне розташу-

Таблиця 3. Класифікація чинників, що впливають на динаміку надходження іноземних інвестицій в економіку держав

Групи чинників	Чинники
Загальна політика країни відносно прямих іноземних інвестицій	- економічна, політична та соціальна стабільність; - правила, що регулюють доступ та діяльність іноземних компаній; - режим діяльності зарубіжних філій іноземних компаній; - політика відносно функціонування та структури ринків (особливо політика відносно конкуренції та регулювання злиття і поглинання); - міжнародні угоди, які регулюють ПІІ; - політика приватизації; - торговельна політика (тарифні та нетарифні бар'єри) та узгодженість торговельної політики відносно ПІІ; - податкова політика
Заходи щодо сприяння ведення бізнесу	- дії щодо просування інвестицій (зокрема й діяльність щодо створення іміджу країни для потенційних інвесторів, підтримка іноземних інвесторів на всіх стадіях здійснення інвестиційного проекту, а також послуги з полегшення ведення бізнесу); - пільги та інші стимули для іноземних інвесторів, усунення «побічних» витрат, пов'язаних з корупцією, неефективністю адміністративного управління тощо; - розвиток соціальної сфери з метою адаптації залученого із-за кордону персоналу для реалізації інвестиційного проекту; - післяінвестиційні послуги
Економічні чинники	- розмір ринку та темп його росту; - доходи на душу населення (відображають купівельну спроможність в країні); - доступ на регіональні та світові ринки; - споживчі переваги, характерні для країни; - наявність сировини та ресурсів; - вартість та кваліфікація робочої сили; - технологічні, інноваційні та інші створені активи (торгові марки, бренди); - матеріальну інфраструктуру (порти, дороги, телекомунікації тощо); - вартість усіх ресурсів та активів із врахуванням продуктивності трудових ресурсів; - інші виробничі витрати (витрати на транспорт і зв'язок, проміжні матеріали); - участь у регіональних інтеграційних угрупованнях, що сприяють створенню регіональної корпоративної мережі

Джерело: сформовано на основі [13].

Таблиця 4. Чинники, що впливають на залучення міжнародних інвестицій для розвитку територіальної громади

№ з/п	Група чинників	Показники
1	2	3
1	Соціально-економічні показники розвитку ТГ	- рівень ВП на душу населення; - доходи населення; - рівень освіти; - рівень безробіття; - рівень злочинності тощо
2	Рівень розвиненості інфраструктури ТГ	- розвиток транспортної мережі (наявність автошляхів та залізничних шляхів, наявність транспортних вузлів); - наявність сучасних засобів комунікації
3	Відкритість територіальної громади для зовнішньоекономічних відносин	- частка імпорту в ВП; - частка експорту в ВП
4	Економічна політика	- обсяг інвестицій в основний капітал (характеризує загальний інвестиційний клімат); - адміністративні бар'єри (відображає наявність або відсутність правових норм, що регулюють діяльність іноземних інвесторів на території громади)
5	Рівень інноваційного розвитку ТГ	- показники обсягу інноваційної продукції; - частка організацій, які виконують наукові дослідження та розробки, в загальній чисельності організацій

Джерело: сформовано автором.

вання та природні умови країни; витрати на виробництво; логістика; темп інфляції; величина ринку і перспектива зростання; стабільність податкового режиму; потенціал країни; наявність трудових, енергетичних, наукових, технічних ресурсів, які можуть бути використані іноземним інвестором; правові фактори. До мікрофакторів віднесли такі: сегмент ринку, в якому працює підприємство; фінансовий стан підприємства; зношеність основних засобів; наявність висококваліфікованих кадрів; привабливість товару підприємства [4].

Р. Хейтер [14] визначив такі три групи теорій як керівні щодо прийняття рішень про інвестування за кордоном:

1) неокласичні теорії, які зосереджуються на максимізації прибутку та мінімізації витрат як цілей ТНК і відповідних цьому факторів їх витрат, таких як агломерації економіки, ступінь наближеності, людський капітал;

2) інституційні теорії, які передбачають, що прибуток та витрати визначаються різними типами економічних агентів;

3) поведінкові теорії, які зосереджуються на індивідуальних уподобаннях іноземних власників, зокрема й на їх попередньому досвіді.

Загалом мотиви, які спонукають інвесторів до інвестування за кордон, є неоднозначними, оскільки немає єдиної теорії залучення іноземних інвестицій.

Теоретичною основою емпіричного дослідження чинників, що впливають на залучення іноземних інвестицій на розвиток території, може бути "еклектична парадигма" — OLI (володіння власністю — місце — інтерналізація), запропонована Даннінгом Дж. та Лундан С. [5]. Ця модель поєднує в собі пояснення рішень про прямі іноземні інвестиції, пов'язані з країною, регіоном, галуззю та якостями конкретних фірм. Територія буде мати локальні (місцеві) переваги для розміщення, якщо вона пропонує цінні переваги на фактори виробництва, природні ресурси, доступ до захищених ринків, а також прийнятний розмір та структуру ринку. У цьому контексті території, наділені природними ресурсами, є привабливими, оскільки вони дозволяють компаніям експлуатувати та експортувати первинні матеріали за рахунок використання своїх можливостей, щоб перевершити місцеві компанії технологічно і координувати їх взаємодоповнюючі активи та інші повноваження. Даннінг Дж. та Лундан С. [5] виділяють такі чотири групи причин, що пояснюють місце розташування іноземних інвестицій:

— пошук ресурсів (включаючи не тільки природні ресурси, але і трудові та інфраструктурні ресурси);
— пошук ринку (зокрема, на ринках з торговими бар'єрами);
— пошук ефективності (переваги, пов'язані з низькою вартістю);
— пошук стратегічного активу (високорозвинені технологічні та R&D компетенції).

У цьому аспекті узагальнимо та охарактеризуємо чинники, що впливають на місцезрештування міжнародних інвестицій щодо територіальних громад. Для цього представимо локальні переваги на рівні територіальної громади у вигляді п'яти груп, щоб можна було визначити, як чинники кожної з груп можуть вплинути на рішення інвестора про здійснення вкладень в розвиток певної території, територіальної громади (ТГ) (Табл. 4).

Вищевказані групи чинників формують інвестиційну привабливість, порівняльну перевагу територіальної

громади в процесі залучення прямих іноземних інвестицій. При цьому іноземні інвестори враховують чинники не тільки кожен окремо, але й в сукупності для конкретної територіальної громади.

Поняття "інвестиційна привабливість громади" трактують як сукупність жорстких та м'яких факторів, що визначають здатність громади залучати інвестиції, як національні, так і з-за кордону. До жорстких факторів відносять: географічне розташування, природні ресурси, робоча сила, R&D потенціал, споживчий сегмент, бізнес сегмент, інфраструктуру. До м'яких факторів відносять: діловий клімат, підгрупу факторів "правила і процедури", успішний досвід реалізації інвестиційних проєктів, відкритість влади, діловий оптимізм [8, с. 39].

Активна інвестиційна політика та створення сприятливих умов для інвесторів дозволяє територіальним громадам приваблювати зовнішнє фінансування, необхідне для реалізації масштабних проєктів і програм [6].

Білоус С.П. та Степанець І.В. виокремлюють п'ять груп чинників, які формують інвестиційний клімат територіальних громад: рівень розвитку продуктивних сил та стан інвестиційного ринку; політична воля влади та правове поле держави; стан фінансово-кредитної системи і діяльність фінансових посередників; статус іноземного інвестора; інвестиційна активність населення [7].

Бондаренко О.О. та Нижник К.С. для потенційних іноземних інвесторів основними ознаками привабливості інвестування вважають такі: характеристика та доступність місцевого ринку; сприятливе законодавче середовище та ступінь захисту іноземних інвесторів в країні; потенційний ринок праці (наявність кваліфікованої робочої сили та її вартість); законодавче регулювання можливостей вивозу інвестованого капіталу та прибутку; забезпечення захисту інтелектуальної власності; політична стабільність; сприятливий інвестиційний клімат; зовнішньоекономічна політика (квоти, митні бар'єри тощо) [1, с. 90].

Каленчик Л.В. вважає, що діяльність державного сектору із залучення прямих іноземних інвестицій має зводитися до 5 ключових напрямів, таких як: створення умов для залучення інвестицій; підготовка інвестиційного продукту; формування позитивного іміджу регіону; обслуговування інвесторів (інформаційна підтримка та супроводження); усунення перешкод для інвестування [3, с. 43].

Держава в рамках законотворчої діяльності повинна здійснювати конкретні кроки для покращення бізнес-клімату та залучення світових інвесторів. Створення сприятливого правового середовища, зниження бюрократичних перешкод, корупційного складника та вдосконалення інвестиційного законодавства — одні з них. Також в Україні потрібні програми зі страхування воєнних ризиків для інвестиційних проєктів [10].

При здійсненні міжнародного інвестування в розвиток територіальних громад важливим критерієм є особливі пільгові умови для іноземних підприємців у межах інвестиційних проєктів. Це забезпечується за допомогою: залучення матеріальних та фінансових ресурсів зарубіжних партнерів та вітчизняних підприємців; впровадження передової техніки та технологій; створення експортно орієнтованих виробництв та збільшення на

цій основі валютних надходжень; освоєння передового досвіду управління та організації маркетингу; створення нових робочих місць; освоєння зарубіжних ринків збуту тощо.

Розмір та період наданих пільг, можливість отримання іноземними інвесторами гарантій від органів місцевого самоврядування сприяють зниженню ризику та створюють більш сприятливі умови для підприємництва (практика створення пільгових умов для іноземних підприємців супроводжується збільшенням розміру пільг, їх періоду та гнучкістю надання з охоплення регіонів країни цією законодавчою ініціативою). На рівні територіальних громад вироблення ефективної політики щодо міжнародних інвестицій має включати заходи щодо створення спільних підприємницьких проєктів.

Залучення міжнародних інвестицій через створення інвестиційних парків, формування спеціальних економічних зон, надання податкових пільг та гарантій інвесторам є чинниками активізації економічного розвитку територіальних громад.

Одним дієвих із чинників залучення міжнародних інвестицій є розробка ефективної стратегії залучення інвестицій, що може включати створення сприятливого інвестиційного клімату, партнерство з приватним сектором, використання державних та міжнародних грантових програм.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Для максимізації дії значущих чинників щодо залучення міжнародних інвестицій органам місцевого самоврядування територіальних громад доцільно продовжити (започаткувати) роботу щодо субсидування купівлі обладнання, відшкодування витрат на підключення до електромереж; субсидування процентної ставки за кредитами, надання податкових пільг; покращення соціального клімату; розвитку інноваційних проєктів. Без вирішення цих структурних проблем дороговартісні фінансові стимули для залучення додаткових міжнародних інвестицій будуть менш ефективними, та територіальна громада може втратити можливість скористатися сприятливими умовами. Покращення інвестиційного клімату в територіальних громадах створить умови для залучення до міжнародних інвестицій і, як наслідок, для сталого економічного зростання та розвитку економіки країни.

Література:

1. Бондаренко О.О., Нижник К.С. Залучення іноземних інвестицій як джерело економічного зростання. Вісник КНУДТ, 2014. № 3. С. 88—95.
2. Сидор Г.В. Залучення прямих іноземних інвестицій в регіони України. Західноукраїнський національний університет, 2017. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25631/1/2017_MONOГРАФІЯ.PDF (дата звернення: 01.06.2024).
3. Каленчук Л.В. Способи залучення іноземних інвестицій у регіони країни в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Проблеми системного підходу в економіці, 2020. Вип. 4 (78). С. 38—45.

4. Прохорова М.Е., Гадіяк А.Г. Фактори впливу на прямі іноземні інвестиції. Науковий вісник Національного авіаційного університету, 2012. Т. 1. № 1—2. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/5931> (дата звернення: 09.06.2024).

5. Dunning John H., Lundan Sarianna M. *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Second Edition. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, 2008. URL: https://dipiufabc.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/06/dunning_multinational-enterprises-and-global-economy.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

6. Пронько Л.М., Затайдух К.Ю., Чорний Я.І. Економічний розвиток територіальних громад: сутність, особливості та стратегічні перспективи. Економіка та суспільство, 2024. Вип. 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3428/3356> (дата звернення: 15.06.2024).

7. Білоус С.П., Степанець І.В. Вплив об'єднаних територіальних громад на інвестиційну привабливість регіону. Економіка та суспільство, 2021. Вип. 27. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/435> (дата звернення: 10.05.2024).

8. Малишівський Т.В., Стефінин В.В. Інституційна спроможність органів місцевого самоврядування щодо залучення інвестицій як ключова складова інвестиційної привабливості громад. Цифровий репозиторій ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2021. С. 38-42. URL: https://eprints.kname.edu.ua/60609/1/PMB_2021-38-42.pdf (дата звернення: 05.06.2024).

9. Ахламов А.Г., Карпенко Л.М., Козинський С.М., Швець І.В. Формування інвестиційного механізму розвитку територій: індикатори та стратегічні імперативи: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2020. 236 с.

10. Мамка Г. Інвестиційна привабливість: законодавчі рішення та ключові фактори для економіки України. *Pravo*, 2023. URL: <https://pravo.ua/investytsiina-privyablyvist-zakonodavchi-rishennia-ta-kliuchovi-factorydliia-ekonomiky-ukrainy/> (дата звернення: 15.05.2024).

11. Дайджест можливостей для громад від Європейського інвестиційного банку. (2023). Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34977.html> (дата звернення: 09.06.2024).

12. Матиюшенко І. Ю. Інвестування (в контексті міжнародної інтеграції України). Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 396 с.

13. *World Investment Report 1998:Trends and Geneva: UNCTAD*, 1998. 428 p.

14. Hayter R. *The dynamics of industrial location. The factory, the firm, and the production system*. Sussex, Chichester: John Wiley and Sons, 1997. URL: http://www.sfu.ca/geog/geog_documents/rogerhayter/dynamics/Chapter_8.pdf (дата звернення: 30.05.2024).

References:

1. Bondarenko, O.O. and Nyzhnyk, K.S. (2014), "Attracting foreign investments as a source of economic growth", *Visnyk KNUDT*, vol. 3, pp. 88—95.

2. Sydor, H.V. (2017), "Attracting foreign direct investment to the regions of Ukraine", available at: http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25631/1/2017_MONOHRAFIYa.PDF (Accessed 01.06.2024).

3. Kalenchuk, L.V (2020), "Ways of attracting foreign investments to the regions of the country in the conditions of European integration processes in Ukraine", *Problemy systemnoho pidkholdu v ekonomitsi*, vol. 4 (78), pp. 38—45.

4. Prokhorova, M.E. and Hadiiak, A.H. (2012), "Factors that affect foreign direct investment", *Naukovyj visnyk Natsional'noho aviatsijnoho universytetu*, vol. 1, no. 1-2, available at: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/5931> (Accessed 09.06.2024).

5. Dunning, J.H. and Lundan, S.M. (2008), *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Second Edition, Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, available at: https://dipiufabc.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/06/dunning_multinational-enterprises-and-global-economy.pdf (Accessed 25.05.2024).

6. Pron'ko, L.M. Zatajdukh, K. Yu. and Chornyj, Ya.I. (2024), "Economic development of territorial communities: essence, features and strategic perspectives", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 59, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3428/3356> (Accessed 15.06.2024).

7. Bilous, S.P. and Stepanets', I.V. (2021), "The influence of united territorial communities on the investment attractiveness of the region", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 27, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/435> (Accessed 10.05.2024).

8. Malyshevs'kyj, T.V. and Stefinin, V.V. (2021), "The institutional capacity of local self-government bodies to attract investments as a key component of the investment attractiveness of communities", *Tsyfrovyj repozytorij KhNUMH im. O.M. Beketova*, pp. 38—42, available at: https://eprints.kname.edu.ua/60609/1/RMV_2021-38-42.pdf (Accessed 05.06.2024).

9. Akhlamov, A.H. Karpenko, L.M. Kozyns'kyj, S.M. and Shvets', I.V. (2020), *Formuvannia investytsijnoho mekhanizmu rozvytku terytorij: indykatory ta stratehichni imperatyvy* [Formation of the investment mechanism for the development of territories: indicators and strategic imperatives], *ORIDU NADU*, Odessa, Ukraine.

10. Mamka, H. (2023), "Investment attractiveness: legislative decisions and key factors for the economy of Ukraine", available at: <https://pravo.ua/investytsiina-privyablyvist-zakonodavchi-rishennia-ta-kliuchovi-factorydliia-ekonomiky-ukrainy/> (Accessed 15.05.2024).

11. *Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine* (2023), "Digest of opportunities for communities from the European Investment Bank", available at: <https://mtu.gov.ua/news/34977.html> (Accessed 09.06.2024).

12. Matiushenko, I.Yu. (2013), *Investuvannia (v konteksti mizhnarodnoi intehtratsii Ukrainy)* [Investment (in the context of international integration of Ukraine)], *KhNU imeni V. N. Karazina*, Kharkiv, Ukraine.

13. *UNCTAD* (1998), *World Investment Report 1998:Trends*, UNCTAD, Geneva.

14. Hayter, R. (1997), *The dynamics of industrial location. The factory, the firm, and the production system*, John Wiley and Sons, Chichester, UK, available at: http://www.sfu.ca/geog/geog_documents/rogerhayter/dynamics/Chapter_8.pdf (Accessed 30.05.2024).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2024 р.

Н. В. Харченко,
д. е. н., доцент, доцент кафедри громадського здоров'я з лікарсько-трудовою експертизою,
Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8668-1596>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.14

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ДЛЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

N. Kharchenko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Health with Medical
and Labor Expertise, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine

INCOME TAXATION FOR HEALTH CARE

Для країн, що знаходяться на всіх рівнях економічного розвитку, збільшення або перерозподіл державних фінансів для фінансування дій, пов'язаних із соціальними детермінантами здоров'я — від розвитку дітей та освіти, через умови життя та праці до охорони здоров'я — має важливе значення для підвищення добробуту та справедливості щодо здоров'я.

Мета. Визначити значення адекватних фінансових ресурсів, які поступово одержуються, пропорційно інвестуються в соціальні детермінанти здоров'я і справедливо розподіляються між групами населення та регіонами. Завданням є вирішення проблеми величезної глобальної нерівності в галузі охорони здоров'я враховуючи різкі обмеження внутрішнього фінансування в країнах з низькими доходами, офіційні фінансові потоки у формі допомоги та полегшення тягря заборгованості.

Методологічно використаний системний підхід, структуризація, розглядається оподаткування, яке має бути зосереджено на прямих формах, таких як прибутковий податок чи податки на майно, а не на непрямих формах, таких як податки на торгівлю чи продаж.

Результати роботи: Справедливість щодо здоров'я залежить від адекватної пропозиції та доступу до матеріальних ресурсів та послуг; безпечні, що сприяють здоров'ю умови життя та праці; можливості навчання, роботи та відпочинку. Їхнє постачання та доступ до них, у свою чергу, вимагають державних інвестицій та адекватного рівня державного фінансування та/або регулювання ринків, де приватне забезпечення може бути ефективним та дієвим засобом рівного доступу. Все це передбачає необхідність більш широких і справедливих форм державного фінансування. Акцент на державному фінансуванні пов'язаний із важливістю суспільних благ для життя заходів щодо соціальних детермінант здоров'я, а також із важливістю державних інвестицій для охоплення всіх соціально-економічних груп. Послідовні національні дії щодо соціальних детермінант здоров'я та справедливості щодо здоров'я вимагають прийняття — та фінансування — "здоров'я увсіх стратегіях".

Основною вимогою збільшення державних доходів є наявність широкої податкової системи. Оподаткування має ґрунтуватися на платоспроможності, і багаті люди, великі землевласники та приватні компанії мають оподатковуватись відповідно. Урядам слід активно використовувати податково-бюджетну політику для скорочення нерівності у розподілі доходів та багатства.

Важливим елементом ефективної податкової системи є ефективне оподаткування транснаціональних корпорацій. Податкові канікули або податкові пільги для транснаціональних інвесторів у ЗЕП (зонах експортної переробки) щодо цього є контрпродуктивними.

Заходи боротьби з використанням офшорних фінансових центрів для обходу національних податкових режимів забезпечать ресурси для розвитку, принаймні, порівняні з тими, що надаються за рахунок нових податків.

Висновки: Податкова обсерваторія ЄС заявила, що уряди країн повинні відкрити новий фронт у міжнародній боротьбі з ухиленням від сплати податків, запровадивши глобальний мінімальний податок на мільярдерів, який міг би приносити 250 мільярдів доларів щороку.

For countries at all levels of economic development, increasing or reallocating public finances to finance actions related to the social determinants of health — from child development and education, through living and working conditions to health care — is essential. to improve well-being and health equity.

Goal. Determine the value of adequate financial resources that are gradually obtained, proportionally invested in the social determinants of health and equitably distributed among population groups and regions. The challenge is to address the huge global inequities in health care given the severe constraints on domestic financing in low-income countries, official financial flows in the form of aid and debt relief.

Methodologically, a systematic approach, structuring, considers taxation, which should focus on direct forms, such as income tax or property taxes, rather than indirect forms, such as trade or sales taxes.

Outcomes: Health equity depends on adequate supply and access to material resources and services; safe, health-promoting living and working conditions; opportunities for study, work and recreation. Their provision and access, in turn, require public investment and adequate levels of public funding and/or regulation of markets where private provision can be an effective and efficient means of equal access. All this presupposes the need for broader and fairer forms of state funding. The emphasis on public funding is linked to the importance of public goods for addressing the social determinants of health, as well as the importance of public investment to reach all socio-economic groups. Consistent national action on the social determinants of health and health equity requires adopting — and funding — 'health in all strategies'.

The main requirement for increasing state revenues is the presence of a broad tax system. Taxation should be based on ability to pay, and rich people, large landowners and private companies should be taxed accordingly. Governments should actively use fiscal policy to reduce inequality in the distribution of income and wealth.

An important element of an effective tax system is effective taxation of transnational corporations. Tax holidays or tax breaks for transnational investors in SEZs (Export Processing Zones) are counterproductive in this regard.

Measures to combat the use of offshore financial centers to circumvent national tax regimes will provide development resources at least comparable to those provided by new taxes.

Conclusions: The EU's tax watchdog said governments should open a new front in the international fight against tax evasion by introducing a global minimum tax on billionaires that could raise \$250 billion each year.

Ключові слова: оподаткування, фінансування, справедливість, прямі податки, офшори.
Key words: taxation, financing, justice, direct taxes, offshore.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для країн, що знаходяться на всіх рівнях економічного розвитку, збільшення або перерозподіл державних фінансів для фінансування дій, пов'язаних із со-

ціальними детермінантами здоров'я — від розвитку дітей та освіти, через умови життя та праці до охорони здоров'я — має важливе значення для підвищення добробуту та справедливості щодо здоров'я.

Таблиця 1. Доходи державного бюджету за статтями доходів у 2024 р. (млн грн) на 1.05.2024

Статті доходів	Сума	%
Усього	845717,0	100,0%
Податкові надходження	523840,6	61,94%
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	192889,5	22,81%
Податок на доходи фізичних осіб	92941,5	10,99%
Податок на прибуток підприємств	99948,3	11,82%
Рентная плата та плата за використання інших природних ресурсів	16168,9	1,91%
Внутрішні податки на товари та послуги	297023,5	35,12%
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	25932,2	3,07%
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	30601,8	3,62%
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	92210,2	10,90%
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	148279,3	17,53%
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	16403,8	1,94%
Інші податки та збори	1354,9	0,16%
Неподаткові надходження	273550,2	32,35%
Доходи від власності та підприємницької діяльності	75005,7	8,87%
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	4926,1	0,59%
Інші неподаткові надходження	25368,3	3,00%
Власні надходження бюджетних установ	168250,1	19,89%
Доходи від операцій з капіталом	42,3	0,00%
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	40270,6	4,76%
Цільові фонди	280,2	0,03%
Офіційні трансферти	7733,1	0,92%

Джерело: [3].

У будь-якій країні необхідно вирішувати проблему економічної нерівності, включаючи нерівність у державному фінансуванні, щоб досягти прогресу у забезпеченні справедливості щодо здоров'я. Універсальні державні послуги та інфраструктура відіграли життєво важливу роль в історичному розвитку сучасних багатих країн. Проте всередині країн, як і раніше, існує значна нерівність у фінансуванні державних послуг. Незалежно від того, чи йдеться про охорону здоров'я, транспортну інфраструктуру чи соціальний захист, ті соціальні групи та регіони з найбільшою потребою часто отримують пропорційно найменші державні інвестиції. Переважання перекоосу у державні інвестиції у міста відбивається у гірших показниках здоров'я та нижчому використанні послуг у сільській місцевості, особливо у країнах із низьким і середнім рівнем доходу [1].

За даними Національної служби здоров'я України про основні надходження та видатки у 2022 році загальне фінансування за рахунок коштів Програми медичних гарантій та коштів державного бюджету закладів охорони здоров'я склало 152 млрд. грн. При цьому видатки 2432 комунальних та державних закладів охорони здоров'я у 2022 році, без видатків на комунальні послуги, склали 180,3 млрд грн

Дефіцит фінансування з державного бюджету закладів охорони здоров'я склав 28,3 млрд грн. Разом з цим заклади охорони здоров'я були профінансовані: з місцевих бюджетів 18,6 млрд грн і за рахунок організації платних послуг та коштів благодійників. Крім цього

місцеві бюджети в повній мірі профінансували додатково витрати закладів охорони здоров'я на оплату комунальних послуг, енергоносіїв в обсязі 8,9 млрд грн.

Таким чином, на делеговані державою повноваження без компенсації з державного бюджету, з місцевих бюджетів у 2022 році для забезпечення роботи закладів охорони здоров'я було виділено 27,5 млрд грн.

Аналогічні тенденції зберігаються і у фінансуванні закладів охорони здоров'я у 2023 і 2024 роках [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження сучасної проблематики з питань оподаткування займаються такі українські вчені, як І. Мельник, А. Крисоватий, В. Андрущенко, Ю. Пасічник, А. Соколовська та ін. та зарубіжні вчені: Ш. Блант, Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, Дж. Стігліц, Д. Норт, Г. Райт, Х. Циммерман, Ю. Немец та ін.

МЕТА СТАТТІ

Формування цілей статті є обґрунтування оподаткування для справедливого фінансування охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Критичні недоліки — особливо для країн, що розвиваються — існують на нинішній внутрішній та міжнародній арені державного фінансування. Країни з низькими доходами часто мають слабкі інститути та механіз-

ми прибуткового оподаткування, а більшість робочої сили працює в неформальному секторі.

Зміцнення адекватного внутрішнього державного фінансування діями щодо забезпечення справедливості щодо здоров'я та соціальних детермінант здоров'я буде середньостроковим та довгостроковим процесом. У короткостроковій перспективі багато бідних ресурсами країн продовжуватимуть покладатися на зовнішнє фінансування через допомогу та полегшення боргового тягаря. В даний час існують переконливі докази того, що фінансування допомоги може сприяти як загальному економічному зростанню в країнах-одержувачах, так і безпосередньо поліпшенню здоров'я.

Збільшення внутрішніх доходів для забезпечення справедливого державного фінансування потребує жорсткішого прогресивного оподаткування. Це має на увазі зміцнення податкових систем та потенціалу, особливо нарощування інституційного потенціалу у країнах з низькими доходами. Оподаткування має бути зосереджено на прямих формах, таких як прибутковий податок чи податки на майно, а не на непрямих формах, таких як податки на торгівлю чи продаж [1] (табл. 1).

З таблиці 1 видно, що 35,12 % бюджету формують внутрішні податки на товари та послуги. Це говорить про те, що непрямі податкові надходження є головним джерелом доходів зведеного бюджету України.

Так, податкові режими в Східній Азії в період з 1970 по 1999 роки демонстрували сильний і постійний наголос на прямих податках з меншим акцентом на інші види, тоді як податкові режими в країнах Африки на південь від Сахари демонстрували сильну залежність від непрямих податків — податків з продажу та торгівлі. Незважаючи на інші фактори, що сприяли цьому, у Східній Азії протягом усього періоду спостерігалось сильне зростання і поліпшення стану здоров'я, тоді як у країнах Африки на південь від Сахари спостерігався великомасштабний застій, а в деяких випадках і спад.

Основною вимогою збільшення державних доходів є наявність широкої податкової системи. Оподаткування має ґрунтуватися на платоспроможності, і багаті люди, великі землевласники та приватні компанії мають оподатковуватись відповідно. Урядам слід активно використовувати податково-бюджетну політику для скорочення нерівності у розподілі доходів та багатства.

У багатьох країнах податкове адміністрування все ще потребує розвитку або, принаймні, зміцнення. Це включає правову основу, а також необхідний персонал і технічну інфраструктуру.

Важливим елементом ефективної податкової системи є ефективне оподаткування транснаціональних корпорацій. Податкові канікули або податкові пільги для транснаціональних інвесторів у ЗЕП (зонах експортної переробки) щодо цього є контрпродуктивними.

Податки та роялті від іноземних інвестицій у нафтовий, газовий та гірничодобувний сектори мають велике значення для країн, багатих на ресурси... але часто не розкриваються урядами чи компаніями, що беруть участь. Таким чином, усі публічні компанії, що торгують

повинні бути зобов'язані розкривати інформацію про податки, роялті, збори та інші транзакції з урядами та організаціями державного сектора у всіх країнах, в яких вони працюють.

Ключове значення для успіху національних податкових реформ має покращення співпраці між урядами на міжнародному рівні. Більш скоординована [міжнародна] податкова політика принесла б користь більшості країн (за винятком деяких найагресивніших податкових притулків). Довгий час не існувало міжурядового глобального форуму, який займався б питаннями оподаткування. Протягом багатьох років лунали заклики до створення Міжнародної податкової організації, щоб закрити цю глобальну прогалину в управлінні. Він має бути створений під егідою ООН [1].

Нарешті схвалений лідерами "Великої двадцятки" у 2014 році, стандарт автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки (AEOI) змінює правила гри з погляду стримування та виявлення ухилення від сплати податків, дозволяючи урядам відстежувати активи, виведені за кордон, які раніше не були ідентифіковані. Близько 100 юрисдикцій вже почали автоматично обмінюватися інформацією про фінансові рахунки, і очікувалося, що понад 115 юрисдикцій обмінюватимуться такою інформацією до 2023 року. Глобальний форум провів оцінку правових рамок, створених для реалізації, та розпочав експертну оцінку їхньої ефективності на практиці [4].

У рамках плану дій щодо поглиблення співробітництва між Україною та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) на 2013-2016 роки Україна стала членом Глобального форуму ОЕСР з прозорості та обміну інформацією з метою оподаткування.

Участь у Глобальному форумі дозволяє Україні:

- інтенсифікувати та полегшити процес укладання угод про обмін інформацією з іншими державами, зокрема міжнародними фінансовими центрами;
- отримувати інформацію про законодавчу та нормативну базу країн у сфері податкової прозорості;
- стати привабливішими для іноземних інвесторів з урахуванням впровадження міжнародних стандартів прозорості та обміну інформацією;
- розширити обмін податковою інформацією із державами-учасницями.

Глобальний форум допоможе боротися з ухиленням від сплати податків та, як наслідок, збільшити доходи бюджету [5].

Багато країн із відносно слабкими податковими системами та високим рівнем неформальної зайнятості, що ускладнює податкові зусилля, поклалися на доходи від непрямих податків, таких як торгові тарифи, як на доходи для державних витрат. Країни з високим та середнім рівнем доходу не повинні вимагати подальшого зниження тарифів у двосторонніх, регіональних та світових торгових переговорах, оскільки країни з низькими доходами досі покладаються на тарифи для отримання державних доходів. А країнам із низькими доходами слід бути вкрай обережними, погоджуючись на зниження тарифів, перш ніж створювати чи покращувати альтернативні потоки доходів. Повинна бути

надана цільова допомога та технічна підтримка для зміцнення потенціалу прямого оподаткування в довгостроковій перспективі. Потрібні багатосторонні зусилля не тільки для зменшення негативного впливу лібералізації торгівлі та фінансових ринків на національні бюджетні ресурси, але й для зміцнення системи скорочення міжнародного ухилення від сплати податків і втечі капіталу, що діє на глобальному рівні.

Глобалізація обмежила можливості урядів збирати податки, збільшуючи можливості корпорацій та багатих людей мінімізувати свої податкові зобов'язання шляхом переміщення активів, транзакцій та навіть самих себе з юрисдикцій із високими податками до юрисдикцій з низькими. Колишній глава Департаменту з бюджетних питань МВФ виявив низку "фіскальних термітів", які зменшують бюджетний потенціал урядів як у багатих, так і у бідних країнах. До них відносяться гіпермобільність фінансового капіталу та осіб з високими доходами та високоліквідними навичками, оскільки "високі ставки податку на фінансовий капітал високомобільних осіб створюють сильні стимули для платників податків переміщати капітал в іноземні юрисдикції, які обкладають його низькими податками" або оселитися в країнах з низькими податками. Терміт, який тут не вказаний, але викликає занепокоєння, що зростає, виникає через зростаючу важливість внутрішньофірмової торгівлі між компонентами транснаціональних корпорацій — за однією оцінкою, це одна третина загального обсягу світової торгівлі наприкінці 1990-х років. Це створює безліч можливостей для корпорацій скоротити свої податкові зобов'язання за рахунок трансфертного ціноутворення (встановлення цін на товари та послуги між учасниками всередині організації, що дозволяє штучно занижувати обороти у звітності в умовах вищих податків). Згідно з однією з недавніх оцінок, таке неправильне ціноутворення призвело до відтоку фінансових коштів на суму понад 31 мільярд доларів США з Африки до Сполучених Штатів у період з 1996 по 2005 рік [1].

В Україні працює багато глобальних і регіональних транснаціональних корпорацій, як-от KPMG, Cersanit, Ciklum, GfK, але роль ТНК в економіці України не треба перебільшувати. Їхня діяльність спрямована переважно на внутрішній ринок (продаж імпортованої продукції або виробництво переважно для цього ринку). Відносно мало компаній зайшли для того, щоб виробляти товари на експорт. Сусідні країни мають привабливіші умови виробництва завдяки кращому бізнес-кліматові. Недосконале ділове середовище призводить, з одного боку, до низької конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу, а з другого — багато ТНК не ризикують переносити виробничі потужності в Україну [6].

Заходи боротьби з використанням офшорних фінансових центрів для обходу національних податкових режимів забезпечать ресурси для розвитку, принаймні, порівняні з тими, що надаються за рахунок нових податків. За однією з оцінок, використання офшорних фінансових центрів для ухилення від сплати податків обходиться країнам, що розвиваються, у 50 мільярдів доларів США на рік у вигляді втраченої вигоди. Вартість (особистих) активів, що зберігаються на офшорних рахунках, оцінюється в межах від 8 до 11,5 трильйонів

доларів США, за винятком нерухомості. Збитки через ухилення від сплати податків становлять щонайменше 160 мільярдів доларів США на рік — тобто приблизно стільки ж, скільки потрібно додаткової допомоги з метою розвитку, необхідної для досягнення ЦРТ (Цілі розвитку тисячоліття). Боротьба з ухилянням від сплати податків збільшить бюджетні можливості урядів як багатих, так і бідних країн. Це також зменшить економічну нерівність, оскільки більшість можливостей, що розглядаються, доступна тільки багатим [1].

За даними Tax Justice Network, з початку 1990-х років з України в офшори виведено близько 162 млрд дол. Найбільш поширені способи використання офшорів — експортно-імпорتنі схеми та схеми з прямими іноземними інвестиціями.

Зокрема, Кіпр є лідером за обсягами прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну. За даними Державної служби статистики, частка інвестицій з Кіпру у загальному обсязі ПІІ в Україну у 2010-2015 роках становила 20-30%.

Цікаво, що Кіпр є також лідером із залучення українських інвестицій, адже 90% зовнішніх інвестицій з України осідають саме на Кіпрі. Багато експертів стверджують, що інвестиції з Кіпру мають українське походження [7].

Існують інші варіанти зміцнення державних фінансів, що використовуються в країнах з низьким, середнім і високим рівнем доходу, але, можливо, особливо актуальні з точки зору негайного потенціалу для залучення додаткового фінансування в країнах з низькими доходами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Все більш глобалізований характер економічної практики, включаючи офшорні податкові притулки, дає вагомі аргументи на користь розвитку системи глобального оподаткування — не в останню чергу завдяки визнанню взаємозалежних інтересів та зростаючій важливості глобальних суспільних благ для здоров'я населення. Податок на авіаквитки, доходи якого спеціально призначені для придбання ліків для лікування ВІЛ/СНІДу, туберкульозу та малярії, а також для підтримки систем охорони здоров'я у бідних країнах, уже запроваджено у кількох країнах. Податок на операції з іноземною валютою зниження фінансової нестабільності (податок Тобіна) спочатку було запропоновано економістом Джеймсом Тобіном. Це — і подібні податкові пропозиції — згодом були ідентифіковані як одне з багатьох потенційних джерел доходу для фінансування систем охорони здоров'я у країнах з низьким та середнім рівнем доходу, наближаючись до основного напрямку думки у сфері політики розвитку. За однією з оцінок такий податок за дуже низькою ставкою (0,02%) принесе 17—35 мільярдів доларів США на рік; у літературі доступні вищі оцінки [1].

Податкова обсерваторія ЄС заявила, що уряди країн повинні відкрити новий фронт у міжнародній боротьбі з ухилянням від сплати податків, запровадивши глобальний мінімальний податок на мільярдерів, який міг би приносити 250 мільярдів доларів щороку [8].

Перспективою подальших досліджень є розроблення шляхів реалізації визначених справедливих умов та створення, апробація, експериментальна перевірка ефективності технологій формування справедливого оподаткування.

Література:

1. Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health. Final Report of the Commission on Social Determinants of Health. Geneva, World Health Organization. CSDH (2008):256. URL <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-IER-CSDH-08.1>

2. Охорона здоров'я. Режим доступу: URL <https://auc.org.ua/novyna/na-pokryttya-deficytu-derzhavnogo-finansuvannya-zakladiv-ohorony-zdorovya-u-2022-roci-miscevi#:~:text=%>

3. Доходи держбюджету України. Режим доступу: URL <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>

4. Глобальний форум з прозорості та обміну інформацією з метою оподаткування. Режим доступу: URL <https://www.oecd.org/g20/topics/international-taxation/>

5. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Режим доступу: URL <https://tax.gov.ua/en/sts-activity/international-cooperation/information-on-cooperation/oecd/>

6. Український тиждень. Режим доступу: URL <https://tyzhden.ua/eksperty-pro-transnatsionalni-korporatsii-v-ukraini>

7. Офшори, схеми, відмивання коштів і оптимізація податків: що про це треба знати. Режим доступу: URL <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/12/12/669095/>

8. У ЄС обговорюють запровадження глобального податку для мільярдерів. Режим доступу: URL <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3777382-u-es-obgovoruut-zaprovadzenna-globalnogo-podatku-dla-milarderiv.html>

References:

1. World Health Organization (2008), "Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health. Final Report of the Commission on Social Determinants of Health", available at <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-IER-CSDH-08.1> (Accessed 10 June 2024).

2. AUC (2023), "In 2022, local budgets allocated UAH 18.6 billion to cover the deficit in state funding of health care institutions", available at: <https://auc.org.ua/novyna/na-pokryttya-deficytu-derzhavnogo-finansuvannya-zakladiv-ohorony-zdorovya-u-2022-roci-miscevi#:~:text=%> (Accessed 10 June 2024).

3. minfin.com.ua (2024), "Revenues of the state budget of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/> (Accessed 10 June 2024).

4. OECD (2024), "Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes", available at: <https://www.oecd.org/g20/topics/international-taxation/> (Accessed 10 June 2024).

5. OECD (2024), available at: <https://tax.gov.ua/en/sts-activity/international-cooperation/information-on-cooperation/oecd/> (Accessed 10 June 2024).

6. Ukrayins'ky tyzhden' (2013), "Experts on transnational corporations in Ukraine", available at: <https://tyzhden.ua/eksperty-pro-transnatsionalni-korporatsii-v-ukraini>. (Accessed 10 June 2024).

7. epravda (2020), "Offshores, schemes, money laundering and tax optimization: what you need to know about it", available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/12/12/669095/> (Accessed 10 June 2024).

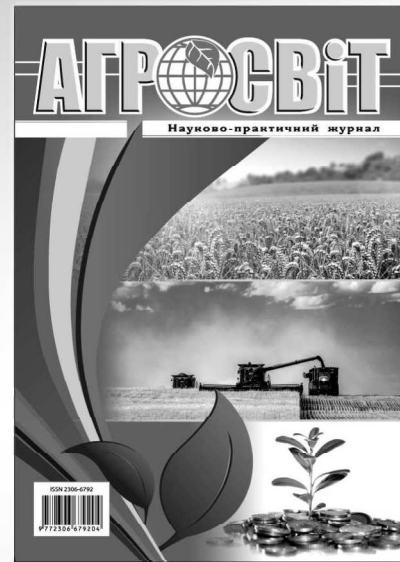
8. ukrinform (2023), "The EU is discussing the introduction of a global tax for billionaires", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3777382-u-es-obgovoruut-zaprovadzenna-globalnogo-podatku-dla-milarderiv.html> (Accessed 10 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 20.06.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

М. В. Болдуєв,
д. держ. упр., професор, НУ "Запорізька політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8889-6555>
О. В. Болдуєва,
д. е. н., доцент, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5267-1816>
О. Г. Лищенко,
к. е. н., доцент, НУ "Запорізька політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9211-9567>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.20

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

М. Bolduiev,
Doctor of Public Administration, Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
О. Bolduieva,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Zaporizhzhia National University
О. Lyshchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

DEVELOPMENT TRENDS OF THE WORLD BANKING SYSTEM IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE GLOBAL ECONOMY

Стаття аналізує глибокі та масштабні зміни, які відбуваються у світовій банківській системі під впливом цифрової трансформації. Основні напрямки розвитку охоплюють інтеграцію з ІТ-компаніями, залучення фінтех-стартапів, та вплив технологічних гігантів на фінансові ринки. Зокрема, в статті розглядається, як нові технології, такі як блокчейн, штучний інтелект та використання великих даних, трансформують банківські операції, управління ризиками та інтеракції з клієнтами. Другий важливий аспект статті зосереджується на впливі цифрової трансформації на банківські бізнес-процеси та управління персоналом. Окреслюються стратегії адаптації до нових викликів у кібербезпеці та необхідності підвищення кваліфікації персоналу. Стаття підкреслює роль та відповідальність регуляторів у формуванні нормативної бази, яка б могла адекватно відповідати на виклики цифрової ери. Аналізуються потенційні переваги та ризики, які супроводжують цифрові інновації в банківській сфері.

The article analyzes the evolution of the global banking system with an emphasis on key aspects of the digital transformation that has been taking place since the early 2000s. The main areas of change include the strengthening of risk management, the integration of non-bank financial institutions and IT companies into banking processes, as well as the creation of banking ecosystems that offer a wide range of services. Regulatory developments such as the Basel Accords underscore the importance of transparency and capital adequacy in strengthening the banking system.

The article examines how new technologies such as blockchain, artificial intelligence and the use of big data are transforming banking operations, risk management and customer interactions. The article focuses heavily on risk analysis, particularly looking at new categories of risk, such as concentration risk, and strategies for managing them through technological innovations such as blockchain and artificial intelligence. Special attention is paid to the need to adapt to changing conditions, especially in the context of global challenges, such as military conflicts and health diseases affecting the stability of financial systems.

The article examines the integration of digital technologies, including internet and mobile banking, and their impact on the availability and quality of banking services. Changes in service delivery and risk management are highlighted, where digital platforms enable banks to offer personalized financial products and increase customer data protection. Benefits such as reduced transaction costs and improved service responsiveness are discussed.

The second important aspect of the article focuses on the impact of digital transformation on banking business processes and personnel management. The article emphasizes the importance of adapting regulatory structures to rapid changes in the technological and economic landscape. Regulatory bodies should play a key role in stabilizing the financial sector by adapting legislation and regulations in such a way as to minimize risks and ensure transparency of banks' activities in the new conditions of the digital economy.

Ключові слова: цифрова трансформація, міжнародна конкуренція, банківська система, ризик-менеджмент, базельські угоди, інтернет-банкінг, мобільний банкінг, кібербезпека, глобальні виклики.

Key words: digital transformation, international competition, banking system, risk management, Basel agreements, internet banking, mobile banking, cyber security, global challenges.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність теми полягає в тому, що період після 2000 року став визначальним для глобальних фінансових ринків, зокрема через значні економічні та політичні зміни, які вплинули на банківську діяльність. Цей період характеризується глибокими трансформаціями, включаючи фінансову кризу 2007—2008 років, яка продемонструвала вразливість і нестабільність світової банківської системи, що, у свою чергу, призвело до кардинальних реформ у регулюванні та нагляді за банківськими установами.

Після 2000 року значно зросла роль технологій у банківській сфері, що призвело до появи нових фінансових продуктів і послуг, а також змін у традиційних банківських процесах. Інновації, такі як фінансові технології (fintech), мобільний банкінг і блокчейн, значно вплинули на конкурентне середовище, примушуючи банки адаптуватися до швидко змінюваних умов і впроваджувати новітні технологічні рішення для задоволення потреб клієнтів.

Крім того, глобалізація банківських операцій і зростаюча інтеграція фінансових ринків створили нові можливості для розширення міжнародної діяльності банків, але також поставили перед ними нові ризики. Тема розвитку світової банківської системи після 2000 року є

актуальною, оскільки вона дозволяє зрозуміти динаміку цих змін, вивчити адаптаційні стратегії банків і їхню здатність забезпечувати стабільність та ефективність у нових умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед зарубіжних науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження впливу цифрових технологій на глобальні фінансові ринки та світову банківську систему слід зазначити наукові нароби: Robert J. Shiller, Joseph E. Stiglitz, Kenneth Rogoff, Erik Brynjolfsson, Andrew Lo, Douglas W. Diamond, Philipp Sandner, Ross Levine, Patrick Bolton, Thorsten Beck та ін. Серед відчизняних науковців слід виокремити дослідження Богач О. В., Гаряги Л. О., Герасимової Я. О., Драчко-Єрмоленко Є. В., Луцишина О., Любіча О. О., Пашук О. Б., Рудан В. Я. та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті — є аналіз ключових змін у банківській індустрії, обумовлених цифровою трансформацією, та вплив цих змін на регулювання, інноваційність, та управління ризиками в глобальному масштабі.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку 2000-х років світова банківська система розвивалась за декількома ключовими напрямками:

- а) збільшення вимог до управління ризиками;
- б) активне включення небанківських фінансових інституцій та ІТ-компаній у надання банківських послуг;
- в) інтеграція цифрових технологій у банківські процеси;
- г) формування банківських екосистем, що пропонують широкий спектр послуг, включно з небанківськими.

У контексті банківської діяльності, яка несе в собі внутрішні та клієнтські ризики, комерційні банки несуть важливу відповідальність за управління цими ризиками. В якості головного наднаціонального регулятора виступає Базельський комітет з банківського нагляду.

Нормативні акти, зокрема Базель I, прийнятий у 1988 році, Базель II — у 2004 році, Базель III — у 2010 році та Базель IV — у 2017 році, були розроблені як відповідь на фінансові кризи, що виникали з 1980-х років. Останні версії цих документів спрямовані на підсилення ринкової дисципліни та стимулювання до дотримання обережних банківських практик. Вони встановлюють мінімальні критерії до капіталу, підвищують стандарти контролю за достатністю капіталу фінансових установ і покращують прозорість розкриття інформації.

Види ризиків можуть бути різними, що дозволяє формувати різноманітні класифікації. Розглядаючи ризик як відхилення від очікуваного результату, виникає потреба у визначенні ймовірностей різних наслідків для можливості їх кількісного аналізу. Однак, на практиці це зробити складно, тому оцінка схильності банку до ризиків зазвичай виконується за допомогою стандартних нормативів, використовуваних у світовій і вітчизняній практиці.

Серед новіших категорій банківських ризиків виділяється ризик концентрації, що відображає схильність кредитної організації до великих ризиків, реалізація яких може спричинити суттєві збитки і загрожувати її платоспроможності та здатності продовжувати діяльність.

Сучасні методи управління ризиками фокусуються на запобіганні потенційних проблем, а не на вирішенні вже виникаючих.

Базельські нормативи базуються на аналізі міжнародної статистики провідних світових банків та встановлюють критичні межі для фінансових показників цих установ. Недотримання цих рекомендацій може негативним чином вплинути на фінансову стабільність банків. Стабільність будь-якого банку підтримується через збалансоване співвідношення активів і пасивів, причому основним засобом мінімізації ризиків виступає власний капітал банку.

Базельський комітет [12] підкреслює важливість розділення внутрішніх банківських ризиків та зовнішніх ризиків, пропонуючи класифікувати ризики залежно від їх природи у визначеному ієрархічному порядку. Міжнародний валютний фонд та Світовий банк зосереджують увагу на зовнішніх ризиках через їх значний вплив на глобальні економічні процеси та непередбачуваність. Ці ризики часто важко кількісно виміряти через їхню високу ступінь невизначеності.

Прикладами таких ризиків є військові конфлікти, як агресія Росії проти України, або глобальні здоров'язакорювання, як пандемія COVID-19, які змусили перегля-

нути багато економічних моделей і підходів до управління. Заходи, що були вжиті, дозволили зберегти фінансову стабільність у світовій банківській системі та забезпечити необхідну кредитну підтримку економікам в критичний період, коли уряди активізували програми підтримки для найбільш вразливих секторів.

В контексті управління ризиками основна увага повинна бути спрямована на якість та обсяг банківського капіталу, адже він слугує основним засобом для покриття можливих збитків. Цю концепцію підтверджує Базельський комітет при Банку міжнародних розрахунків.

Згідно з останніми документами, ухваленими Базельським комітетом, запроваджено обов'язок для банків створювати фінансовий резерв на випадок кризових ситуацій. Зокрема, до 2019 року банки, що дотримуються стандартів Базель III, мали сформувати капітальний буфер у розмірі 2,5% від загального обсягу свого капіталу, що включає як базовий, так і додатковий капітал.

Крім того, формування контрциклічного буфера відбувається під час економічного піднесення, коли зростає обсяг кредитування, і зменшується під час економічних спадів. Це дозволяє створити резерв для покриття ризиків по видачі кредитів.

З січня 2022 року набрали чинності вимоги Базель IV за якого стандартизований поріг передбачає, що регулятивний капітал завжди має бути на рівні щонайменше 72,5% від зважених на ризик активів відповідно до стандартизованого підходу (Standardized risk weights approach, SRW). Обмеження зростає поступово: 2022 рік — 50%; 2023 рік — 55%; 2024 рік — 60%; 2025 рік — 65%; 2026 рік — 70%; 2027 рік — 72,5% [8].

Одночасно відбувається зменшення стандартизованих ризикових ваг для житлових кредитів з низьким рівнем ризику. Виникла вимога до банків виконувати максимальний коефіцієнт левеїджу. Для системно важливих банків встановлено вищий коефіцієнт левеїджу, який зростатиме (50% нормативу капіталу, скоригованого за ризиком). Встановлено вимогу детальніше розкривати рівні резервів та іншу фінансову інформацію

У банківській індустрії показник левеїджу, який визначає співвідношення капіталу до активів, є ключовим. Під час його розрахунку часто ігноруються ризики. За рекомендаціями Базельського комітету, ідеальний розмір левеїджу для капіталу першого рівня становить 3%. Це значення вважається практично безризиковим для великих банків. Відповідно, пропонується змінити набір правил для резервування капіталу, який зв'язує розмір банківських активів із величиною капіталу.

Окремі банківські ризики аналізуються на рівні окремих банків із подальшим врахуванням результатів у національних банківських системах, де також беруться до уваги загальноекономічні зовнішні ризики. Ці ризики, як правило, важко точно визначити та оцінити.

Немає єдиного стандарту для визначення розміру капіталу першого рівня через розбіжності у бухгалтерських стандартах та національному регулюванні, що ускладнює порівняння банків з різних країн. Втім, відбувається поступова уніфікація методик оцінки капіталів банків.

Втілення методик Базельських угод у практику не гарантує повного усунення ризиків банківської діяльності, але дає засоби для приблизної та відносної оцінки та моделювання потенційних ризиків у майбутньому. Банки самостійно вирішують, слідувати цим рекомендаціям чи ні, проте крах Lehman Brothers демонструє наслідки приховування фактичного стану справ від регулятора та підкреслює необхідність постійного підвищення якості регуляторного нагляду.

Норми Базель, були впроваджені для підвищення стабільності фінансових систем країн, спричинили скорочення числа малих банків, які не змогли відповідати новим вимогам управління ризиками. Одночасно це призвело до сповільнення росту банківських активів та кредитування, послаблення конкурентних позицій на фінансових ринках, а також до розвитку альтернативних фінансових інструментів і тіншового банкінгу.

Для аналізу потенційних майбутніх криз важливо оцінювати загальні ризики національних банківських систем. В цьому контексті особливу увагу приділяється системно значущим банкам (SIBs), які можуть відігравати ключову роль у стабільності фінансової системи країни. Їх аналіз допомагає оцінити загальний стан банківської системи.

Кожна країна самостійно визначає, які банки вважаються системно значущими, виходячи з критеріїв, затверджених Базельським комітетом. До цих критеріїв зазвичай відносять значний обсяг капіталу, активне використання фінансових інструментів, глобальну репутацію, домінування на національному ринку та інші ключові показники діяльності.

У процесі класифікації банків до однієї з п'яти визначених груп, ключовим критерієм виступає достатність капіталу першого рівня, який є важливим для мінімізації потенційних збитків від ризиків. Реєстр системно значущих банків регулярно оновлюється та публікується на сайті Ради зі стабільності фінансів [11].

Найбільші світові банки формують категорію глобальних системно значущих банків (G-SIBs), членство в якій свідчить про значний вплив цих банків на глобальну фінансову систему. Проте, наявність банку в цій групі не вказує на пряму на ризики, які він може нести.

Важливо зазначити, що відсутність банків деякої країни в переліку G-SIBs не означає, що в цій країні не існують банки, які мають значний вплив на національну економіку. Кожна країна самостійно вирішує, які банки вважати системно значущими на національному рівні.

Діяльність небанківських фінансових організацій та ІТ-компаній, що пропонують банківські послуги, відома як тіншовий банкінг. Ці установи пропонують клієнтам альтернативні фінансові продукти, такі як цифрові валюти, кредитне посередництво та інші платіжні послуги. До 2020 року загальний обсяг тіншового банкінгу досяг 200,2 трлн доларів США. Зокрема, з 183,7 трлн дол. США акумульованого тіншовим банківським сектором капіталу станом на початок 2019 р. (що становить 48,5% вартості глобальних фінансових активів) на страхові корпорації припадало 32,9 трлн (8,7%), пенсійні фонди — 35,6 трлн (9,4%), інші фінансові посередники — 114,3 трлн (30,2%), допоміжні фінансові компанії — 1 трлн (0,3% відповідно) [3].

Тіншовий банкінг зазнає менш суворого регулятивного контролю, що дозволяє здійснювати не тільки легальні банківські операції, але й діяльність, яка може бути пов'язана з нелегальними діями, такими як незаконне кредитування, фінансові "піраміди", виведення капіталів за кордон, обслуговування тіншової економіки та відмивання грошей.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв зростанню таких фінансових ініціатив як краудфандинг та краудінвестинг, які дозволяють збирати кошти від широкого кола людей через Інтернет. Проте, це також створює ризики, пов'язані з можливістю залучення коштів шахрайськими методами та фінансуванням нелегальної діяльності.

Основні особливості інституцій тіншового банкінгу включають:

- а) нездатність користуватися офіційними засобами для підтримки ліквідності;
- б) відсутність достатнього капіталу для покриття можливих втрат, зокрема недостатність готівкових резервів для погашення боргів;
- в) обмежений контроль з боку регуляторів та наглядових органів;
- г) непрозорість відносин між традиційними банками та інституціями тіншового банкінгу;
- д) недостатня прозорість у розкритті інформації про активи.

Герасимова Я. О. та Рудан В. Я. визначили кілька сегментів у структурі тіншового банкінгу, розрізняючи їх за видами діяльності, учасниками та специфікою регулювання. Основою для сегментації послужили три критерії: інституційний, функціональний та комбінований [3, 7].

Інституційний сегмент об'єднує фінансові операції, які здійснюються через мікрофінансові організації, фінансові "піраміди", та інші неофіційні юридичні особи, зайняті збором та інвестуванням коштів. Важливіми видами діяльності в цьому сегменті є інтернет-кредитування.

Функціональний сегмент охоплює операції, які здійснюються банками, але залишаються поза межами офіційного регулювання, включно з діяльністю, пов'язаною із легалізацією доходів з кримінальних джерел.

Комбінований сегмент об'єднує елементи двох інших критеріїв. Він включає, зокрема, створення фірм, спеціалізованих на хеджуванні ризиків, що передбачає перетворення високоризикованих активів на менш ризиковані. Цей сегмент орієнтований на формування компаній для специфічних операцій.

Мінімізація ризику нелегальної діяльності в рамках тіншового банкінгу досягається за допомогою введення регулятивних механізмів та установлення обмежень для його учасників, які наближені до тих, що діють у традиційному банківському секторі.

Додатковий метод забезпечення законності таких операцій полягає у більш активній участі традиційних банків. Вони повинні надавати послуги, що зрівнюються за якістю та доступністю з послугами тіншових банківських інституцій.

Цифрові технології відіграють вирішальну роль у сучасній банківській діяльності, їх вплив на фінансовий сектор можна розглядати під двома кутами:

Таблиця 1. Основні тенденції розвитку світової банківської системи в умовах цифрової трансформації

Тенденції	Характеристики
Інтеграційні процеси у фінансовому секторі	
Консолідація банківської індустрії	Спостерігається зростання домінування великих банків, з концентрацією капіталу в їх руках. Чисельність менших фінансових інститутів зменшується щороку.
Інтеграція зі стартапами	Великі фінансові установи активно взаємодіють зі стартапами, включаючи придбання інноваційних малих компаній та співпрацю з корпоративними акселераторами.
Вступ технологічних гігантів на фінансовий ринок	Компанії з сильними позиціями у сфері цифрових технологій та значним капіталом все частіше виступають як конкуренти традиційним банкам у наданні фінансових послуг. Серед них Xiaomi, JD, Baidu, Tencent, Alibaba, Microsoft, Amazon, Apple, Google.
Удосконалення бізнес-процесів за допомогою технологій	
Технології відстеження регуляторних змін	Багато банків впровадили системи, які автоматично сповіщають співробітників про нові регуляторні зміни, мінімізуючи ризик порушень нормативних вимог та відповідних санкцій.
Використання Big Data	Обчислювальні потужності та методи аналітики дозволили значно підвищити ефективність операційних процесів завдяки точному аналізу великих даних.
Блокчейн технології	Розподілені реєстри забезпечують підвищену безпеку та стійкість даних, що важливо для захисту від кіберзагроз.
Зміни у сфері кібербезпеки	Ідентифікація користувачів онлайн призводить до нових ризиків, що вимагають збільшення інвестицій у заходи безпеки.
Зменшення кількості фізичних відділень	Перехід на цифрові платформи дозволяє банкам скорочувати операційні витрати, пов'язані з фізичними відділеннями, і забезпечує клієнтам доступ до послуг 24/7 з будь-якого місця.
Дистанційна робота співробітників	Це сприяє підвищенню гнучкості роботи та зниженню витрат на утримання офісних приміщень.
Штучний інтелект у ризик-менеджменті	Використання ШІ для оцінки ризиків при наданні кредитів та банківських гарантій забезпечує точність і об'єктивність, а також допомагає виявляти невідповідності в документах та даних клієнтів.
Інтернет-банкінг та мобільний банкінг	
Доступність банківських послуг через Інтернет і мобільні додатки	Спочатку можливості інтернет-банкінгу та мобільних банківських програм були обмежені, але з часом банки значно розширили функціонал цих платформ.
Впровадження новітніх технологій аутентифікації	Клієнти вже можуть здійснювати фінансові операції онлайн, такі як перекази коштів, відкриття та поповнення депозитів, замовлення і блокування карток, подання заявок на кредити та отримання виписок, без необхідності відвідування фізичних філій.
Брокерське обслуговування	У світлі збільшення інтересу до інвестицій у цінні папери через фінансову нестабільність, спричинену пандемією, банки розробили спеціальні брокерські послуги, що спрощують взаємодію клієнтів з фінансовими ринками, знижуючи при цьому вимоги для входу інвесторів.
Розвиток екосистем через інтеграцію суміжних послуг у банківські мобільні додатки	Банки активно інтегрують додаткові сервіси в свої мобільні додатки, що розширює можливості клієнтів. Вони можуть придбати не тільки фінансові продукти, а й вироби щоденного попиту, як-от книги, квитки до кінотеатрів, театрів або страхові поліси, все це безпосередньо через мобільний додаток банку.
Банківські інновації	
Використання голосових асистентів та чат-ботів	Ці інструменти зменшують час очікування відповіді від оператора та забезпечують швидке вирішення стандартних запитань. Голосові асистенти додатково допомагають уникнути небажаних дзвінків.
Застосування технологій доповненої та віртуальної реальності (AR та VR)	Сучасні програми використовують ці технології для імітації різноманітних сценаріїв, наприклад, огляд інтер'єрів майбутніх житлових просторів.
Штучний інтелект у підтримці прийняття фінансових рішень	Штучний інтелект використовується для аналізу майбутніх витрат клієнтів та оптимізації їхніх інвестиційних портфельів.
Персоналізація фінансових послуг	Цей підхід дозволяє адаптувати банківські продукти до індивідуальних потреб кожного клієнта, покращуючи тим самим загальний досвід користувача.
Вдосконалення технологій онлайн-аутентифікації	Серед найновіших інновацій у цій сфері – системи аутентифікації, що інтегруються з банківськими додатками для авторизації на різних платформах, а також біометричні технології аутентифікації.
Управління персоналом	
Аутстафінг	Застосування аутстафінгу викликано потребою у висококваліфікованих фахівцях, яких важко знайти на ринку. Залучення додаткових ресурсів через зовнішніх підрядників збільшує витрати, особливо це помітно в ІТ-галузі.
Дефіцит висококваліфікованих кадрів	Не вистачає фахівців із потрібною кваліфікацією не лише у банківському секторі, але й у багатьох інших галузях, де високі вимоги до інтелектуальних та професійних здібностей.
Навчання персоналу	У контексті швидкого розвитку цифрових технологій, банкам важливо мати персонал, який не тільки володіє знаннями про новітні рішення, але й здатен ефективно їх застосовувати. Тому велика увага приділяється освіті співробітників.

як виклик та конкуренцію від інших фінтех компаній, які пропонують аналогічні послуги, та як можливість для створення інноваційних бізнес-процесів в банках.

Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій в банківську галузь спричинила зміни у методах надан-

ня фінансових послуг. Цифрова трансформація змінює структуру та функціонал банківських операцій, а також веде до зменшення кількості банківських філій. За даними Європейського центрального банку, в країнах, що входили до Європейського Союзу у 1997 році, частка використання цифрових банківських послуг зростає з

19% у 2003 році до 59% у 2018 році, тоді як кількість філій на мільйон мешканців знизилася з 540 у 1997 році до 331 у 2018 році [10]. Згідно з доповіддю "Digital Banking Benchmark" від компанії Deloitte [9], онлайн-сервіси надають значні переваги у різних аспектах банківської діяльності:

а) автоматизація фінансових процесів — онлайн відкриття рахунків та оформлення кредитів спрощує інтеракцію клієнтів з банком, усуваючи потребу в особистому відвідуванні відділень, що покращує загальне задоволення сервісом.

б) персоналізовані консультаційні послуги — клієнтам пропонуються персоналізовані продукти на основі аналізу їхніх профілів, допомагаючи їм досягти фінансових цілей.

в) розумне управління капіталом — зростає попит на інструменти для автоматичного аналізу фінансових потоків, класифікації транзакцій та оцінки фінансових потреб.

г) персоналізовані фінансові послуги — збір даних про клієнтів дозволяє створювати індивідуальні пропозиції, виходячи з їх потреб і очікувань.

д) підвищення рівня кібербезпеки — профілювання клієнтів допомагає збирати інформацію не лише про їхні фінансові уподобання, але й про звички у сфері кібербезпеки, дозволяючи удосконалювати банківські системи безпеки відповідно до потреб широкого кола користувачів.

Ці зміни визначають критичні напрямки розвитку в галузі ризик-менеджменту та впливають на структурні перетворення в світовій банківській системі в умовах цифровізації (таблиця 1).

Богач О. і Луцишин О. підкреслюють, що завдяки недавнім стрімким досягненням у технологіях, з'явилося чимало фінтех-компаній, які змушують традиційні банки швидко адаптуватися до цифрових тенденцій. Ринок фінансових послуг нині характеризується жорсткою конкуренцією, де нових клієнтів можна залучити тільки відтягнувши їх від конкурентів. Це посилює суперництво між інноваційними та естаблїшментними банківськими установами [1, 4].

Прогнозується, що фінтех зможе кардинально трансформувати традиційні банки на глобальному рівні протягом наступних 5—10 років, що базується на значних інвестиціях у технологічні компанії, включаючи з Кремнієвої Долини. Цей розвиток фінансових технологій принесе наступні переваги:

- а) зросте доступність та якість банківських послуг;
- б) зменшаться транзакційні витрати;
- в) скоротяться часові рамки для надання послуг.

Однак не варто забувати про потенційні негативні наслідки, такі як збільшення інформаційних ризиків та великі витрати на впровадження нових технологій.

Цифрова трансформація зосереджується в основному на таких аспектах банківського сектору як взаємодія з клієнтами. Цей процес має на меті:

- підвищити якість і швидкість обслуговування;
- забезпечити постійний доступ до банківських послуг, доступних 24/7;
- адаптувати банківські продукти до індивідуальних потреб кожного клієнта.

Трансформація операційних процесів у банківському секторі спрямована на активізацію розвитку та мінімізацію оперативних витрат. В контексті операційного менеджменту, цифрова трансформація веде до зміни від вертикально орієнтованої структури до більш горизонтальної, з акцентом на командну взаємодію замість ієрархічної [2].

Цей процес включає в себе широке впровадження технологій для аналізу великих даних, штучного інтелекту, і блокчейн технології, що дозволяє банкам збільшувати використання аутсорсингу і модернізувати управління угодами за допомогою розподіленого реєстру.

На основі цих технологій банки створюють для клієнтів екосистеми та маркетплейси, які включають інтегровані онлайн-платформи для просування як власних фінансових продуктів та послуг, так і пропозицій від партнерських компаній [6]. Це також включає надання різноманітних нефінансових послуг, таких як страхування, аудит, туристичні та телекомунікаційні послуги.

Цифрова трансформація призводить до зниження бар'єрів для входу на фінансовий ринок, що сприяє збільшенню кількості банківських установ. Ці установи створюють навколо себе екосистеми, які включають широкий спектр послуг і продуктів з різноманітних секторів. Банки, що розробляють такі екосистеми, зазвичай мають значну клієнтську базу, відомий бренд та добру репутацію на ринку [5].

Більша частина активів у таких екосистемах не належить безпосередньо до банківських, зібрана на єдиній технологічній платформі. Використання екосистем дозволяє банкам: розширювати свою пропозицію через нові продукти та послуги; збільшувати лояльність клієнтів; стимулювати попит на банківські послуги; збільшувати прибутковість; розробляти власні цифрові платформи. Проте розгортання таких екосистем потребує значних інвестицій і може призвести до олігополізації ринку.

Розглядаючи ризики, пов'язані з цифровізацією банківського сектору, особливу увагу слід приділити викликам, які виникають з впровадженням цифрових валют і їх використанням в якості платіжного засобу. Цифрові валюти, згідно з теоретичними положеннями, належать до категорії приватних фіатних грошей. Їхня основна вразливість полягає в тому, що вони не підкріплені жодними матеріальними активами, що може призвести до великих втрат для їхніх власників у випадку технічних неполадок або шахрайських дій з боку адміністраторів. Наприклад, втрати інвесторів на криптовалютній біржі Thodex у 2021 році склали понад 2 мільярди доларів.

На противагу цьому, урядові цифрові валюти, такі як цифровий юань, який був запущений в пілотному режимі у декількох містах Китаю у 2020 році, пропонують певні переваги: зниження витрат на випуск і обслуговування готівки; незалежність від міжнародних платіжних систем, таких як SWIFT або CHIPS.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Цифрова трансформація світової банківської системи ініціює значні зміни у всіх аспектах банківсь-

кої діяльності, які включають зростання ролі технологічних інновацій і широке впровадження цифрових рішень. Інтеграція з ІТ-сектором, взаємодія з фінтех-компаніями та вхід на ринок технологічних гігантів переформатовують традиційні моделі ведення бізнесу, змінюючи підходи до управління ризиками, клієнтської інтеракції та операційної діяльності. Водночас посилення вимог до кібербезпеки та регуляторних стандартів підкреслює необхідність більшого контролю та відповідальності в новому цифровому середовищі.

Адаптація до цифрових тенденцій несе як величезні переваги, так і потенційні ризики для банківських систем. Швидкість і доступність банківських послуг значно покращуються завдяки автоматизації, застосуванню штучного інтелекту та використанню бігдата і блокчейн технологій. Проте, цифрова трансформація також призводить до збільшення інформаційних ризиків та потребує великих капіталовкладень у новітні технології. Це вимагає від банків стратегічної переорієнтації та введення механізмів захисту даних та ідентифікації користувачів, що є критичними для забезпечення довіри і безпеки клієнтів.

З огляду на ці зміни, роль регуляторів стає ще важливішою в контексті забезпечення стабільності та прозорості фінансового ринку. Перегляд та удосконалення регуляторних рамок має відбуватися в ногу з технологічним прогресом, щоб мінімізувати ризики з боку нових фінансових продуктів і моделей, включаючи тіньовий банкінг та криптовалюти. Врахування глобальних тенденцій та інтеграція банківських систем у цифрову економіку вимагають від учасників ринку, включаючи уряди та міжнародні фінансові організації, активної участі у формуванні сучасних фінансових політик.

Література:

1. Богач О. В. Вивчення потенціалу співробітництва між традиційними банками та фінтех-компаніями. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2023. № 19. С. 16—19.
2. Гаряга Л. О. Класифікація трансформаційних процесів у банківській системі. Вісник Університету банківської справи. 2020. № 3. С. 38—45.
3. Герасимова Я. О. Динаміка розвитку глобального тіньового банкінгу: масштаби й інституційні формати. Підприємництво та інновації. 2022. Вип. 25. С. 7—12.
4. Луцишин О. Як фінтех змінює світовий фінансовий порядок. Світ фінансів. 2020. Вип. 2. С. 102—114.
5. Любич О. О., Драчко-Єрмоленко Є. В. Цифровізація банківського сервісу як стратегічний напрям розвитку для ощадних банків. Фінанси України. 2023. № 9. С. 62—85.
6. Пащук О. Б. Методика просування продукту у висококонкурентній ніші на маркетплейсі. Підприємництво та інновації. 2021. Вип. 19. С. 27—33.
7. Рудан В. Я. Розвиток тіньового банкінгу та його вплив на управління ліквідністю банківських систем. Економічний аналіз. 2015. Т. 21, № 1. С. 193—204.
8. Basel IV. Regulatory innovations of the Basel Committee on Banking Supervision. Bank for International

Settlements. URL: <https://kpmg.com/de/en/home/insights/overview/basel-iv.html> (Дата звернення 15.05.2024).

9. Digital Banking Benchmark. Improving the digital performance. URL: <https://www2.deloitte.com/it/it/pages/financial-services/articles/gx-digital-banking-benchmark.html> (Дата звернення 24.04.2024).

10. European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html> (Дата звернення 26.02.2024).

11. Financial Stability Board. URL: <https://www.fsb.org> (Дата звернення 12.03.2024).

12. The Basel Committee — overview. URL: <https://www.bis.org/bcbs/index.htm> (Дата звернення 8.05.2024).

References:

1. Bohach, O. V. (2023), "Study of the potential of cooperation between traditional banks and fintech companies", *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka"*, vol. 19, pp. 16—19.
2. Hariaha, L. O. (2020), "Classification of transformational processes in the banking system", *Visnyk Universytetu bankiv's'koi spravy*, vol. 3, pp. 38—45.
3. Herasymova, Ya. O. (2022), "Dynamics of development of global shadow banking: scales and institutional formats", *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, vol. 25, pp. 7—12.
4. Lutsyshyn, O. (2020), "How fintech is changing the global financial order", *Svit finansiv*, vol. 2, pp. 102—114.
5. Liubich, O. O. and Drachko-Yermolenko Ye. V. (2023), "Digitization of banking services as a strategic direction of development for savings banks", *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 62—85.
6. Paschuk, O. B. (2021), "The method of product promotion in a highly competitive niche on the marketplace", *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, vol. 19, pp. 27—33.
7. Rudan, V. Ya. (2015), "Development of shadow banking and its impact on liquidity management of banking systems", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 21, no. 1, pp. 193—204.
8. Kpmg (2024), "Basel IV. Regulatory innovations of the Basel Committee on Banking Supervision", available at: <https://kpmg.com/de/en/home/insights/overview/basel-iv.html> (Accessed 15 May 2024).
9. Deloitte (2024), "Digital Banking Benchmark. Improving the digital performance", available at: <https://www2.deloitte.com/it/it/pages/financial-services/articles/gx-digital-banking-benchmark.html> (Accessed 24 Apr 2024).
10. European Central Bank (2024), available at: <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html> (Accessed 26 Feb 2024).
11. Financial Stability Board (2024), available at: <https://www.fsb.org> (Accessed 12 Mar 2024).
12. BIS (2024), "The Basel Committee — overview", available at: <https://www.bis.org/bcbs/index.htm> (Accessed 8 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 24.06.2024 р.

УДК 330:341.11:336.78:336.49

Б. І. Пшик,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансових технологій та консалтингу, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7930-0791>

М. С. Адамик,

доктор філософії, начальник регіонального управління Центру обслуговування клієнтів, Львівська філія ТОВ "Газорозподільчі мережі України"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2987-0969>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.27

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦІЛЬОВОГО КАПІТАЛУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПРАКТИКА

B. Pshyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

M. Adamyk,

PhD, Head of the Regional Department of the Customer Service Center, Lviv branch of Gas Distribution Networks of Ukraine LLC

MODERN MODELS OF FUNCTIONING OF PURPOSE CAPITAL: FOREIGN EXPERIENCE AND PRACTICE

Розглянуто особливості досвіду створення, функціонування та підтримки ендавмент-фондів в окремих країнах (США, Великобританія, Канада, Німеччина, Франція, Чехія, Австрія, Італія). Наведено результати порівняння обсягу активів 10 найбільших ендавмент-фондів з ВВП окремих країн світу. Проведено детальний аналіз статистичних даних, які характеризують основні показники діяльності ендавмент-фондів у США та Великобританії. На основі вивчення зарубіжного досвіду у сфері діяльності ендавмент-фондів запропоновано класифікацію моделей функціонування цільового капіталу за такими критеріями: характером участі економічних агентів у формуванні цільового капіталу — класична або донорська (США), державно-приватна (Франція, Великобританія, Італія, Філіппіни, Сінгапур), конкурсно-грантова (Канада, Хорватія, Албанія, Угорщина); характером управління та використання цільового капіталу — регламентована (Німеччина, Чехія), вільно-диверсифікована (Україна), довірча або трастова (Японія); за можливістю створення ендавмент-фонду — зобов'язальна (Австрія, Греція, Словаччина), добровільна (більшість країн світу). Визначено напрями адаптації зарубіжного досвіду у сфері управління цільовим капіталом в Україні.

The article summarizes the foreign experience of a number of countries in the field of endowment funds. The peculiarities of the experience of creation, operation and support of endowment funds in individual countries (USA, Great Britain, Canada, Germany, France, Czech Republic, Austria, Italy) are considered.

The results of a comparison of the volume of assets of the 10 largest endowment funds with the GDP of individual countries of the world are presented. A detailed analysis of statistical data characterizing the main performance indicators of endowment funds in the USA and Great Britain (number, volume of contributions, dynamics of the effective rate of expenditure, structure of the investment portfolio) was carried out. The dependence of the asset structure and profitability of American endowment funds on their size and the ability to attract qualified managers to manage the investment portfolio has been revealed.

Based on the study of foreign experience in the field of endowment funds, a classification of models of the operation of the target capital is proposed according to the following criteria: the nature of the participation of economic agents in the formation of the target capital – classical or donor (USA), public-private (France, Great Britain, Italy, the Philippines, Singapore), competition-grant (Canada, Croatia, Albania, Hungary); the nature of management and use of target capital – regulated (Germany, the Czech Republic), freely diversified (Ukraine), trust or trust (Japan); on the possibility of creating an endowment fund – mandatory (Austria, Greece, Slovakia), voluntary (most countries of the world).

The areas of adaptation of foreign experience in the field of target capital management in Ukraine have been determined: the formation of the institutional and legal basis of target capital management, the construction of endowment trust management technologies and effective investment strategies, active grant and state incentive support of endowment funds in the field of financing socially significant projects, practice receiving endowment grants.

Ключові слова: активи, ендавмент-фонди, інвестиційний портфель, некомерційні (неприбуткові) організації, управління, фандрайзинг, фінансування, цільовий капітал.

Key words: assets, endowment-funds, investment portfolio, non-commercial (non-profit) organizations, management, fundraising, financing, endowment capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У зарубіжних країнах, особливо тих, у тих, де найкраще розвинута ринкова економіка, некомерційні організації (НКО) не могли б успішно виконувати завдання поточного характеру без втілення найкращих світових практик фінансування своєї діяльності, у тому числі й за рахунок цільового капіталу, тобто через створення та функціонування ендавмент-фондів. Саме ендавмент-технології нині стають важливою складовою загальної системи управління організацією, що впливають на всі напрями її діяльності, визначають моделі функціонування цільового капіталу, які формують фінансове підґрунтя для досягнення стратегічних цілей та подальшого розвитку. Цей факт ще раз підкреслює актуальність проблематики вибору оптимальних моделей цільового капіталу, на базі яких відбувається функціонування ендавмент-фондів як важливих учасників фінансових відносин і соціально-економічних змін у суспільстві.

На сьогодні явище ендавмент-фонду є доволі поширеним в окремих країнах Північної Америки, Західної Європи та Азії, що створює неабиякі можливості для забезпечення фінансової стабільності у сфері освіти, науки, культури, соціального забезпечення тощо. Натомість досвід українських НКО у формуванні ендавмент-фондів є надзвичайно мізерним порівняно із зарубіжними країнами, щоб говорити про суттєві зміни у структурі фінансування. Потрібно провести аналіз найкращих світових ендавмент-практик, умов інвестуван-

ня цільового капіталу з тим, що виокремити та імплементувати у вітчизняних умовах найбільш прийнятні елементи зарубіжного досвіду, виходячи з відмінностей в особливостях економічного, політичного та культурного життя тієї чи іншої країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем управління цільовим капіталом та підвищення ефективності функціонування ендавмент-фондів займалися такі зарубіжні вчені як Анджеліні Д., Браун С., Джилберт Т., Діммок С., Ло А., Тобін Дж., Хансманн Х., Янг Дж. Однак їхні теоретичні обґрунтування і прикладні розробки, розраховані на країни з розвинутою ринковою економікою, практично не відповідають умовам розвитку вітчизняної економіки. Адаптація в зарубіжних розробок до умов і специфіки функціонування цільового капіталу в Україні становить значний науковий і практичний інтерес і потребує спеціальних досліджень.

Заслужують на увагу результати досліджень вітчизняних науковців у сфері, зокрема Гернего Ю.О., Горина В.П., Дропи Я.Б., Козарезенко Л.В., Сецького В.Л., Ткачук І.Я., Шевченко Л.С. Опубліковані результати їхніх досліджень свідчать, що вони переважно стосуються окремих аспектів цільовим капіталом та його ролі у процесах розвитку соціальної сфери. Невирішеними залишається низка конкретних теоретико-методологічних і

науково-практичних завдань, спрямованих на обґрунтування оптимальної моделі функціонування цільового капіталу в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення і класифікація моделей функціонування цільового капіталу на базі аналізу зарубіжного досвіду у сфері діяльності ендавмент-фондів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сама ідея формування цільового капіталу набула особливого поширення в тих країнах, де державна підтримка освіти, науки і культури є незначною, або ж відсутня, але національні традиції та менталітет країни заохочують приватну благодійність. Так, наприклад, за допомогою ендавмент-фондів чимало НКО у США, Канаді, Великобританії, Японії та інших країн світу мають можливість фінансувати різні напрями суспільної діяльності, надавати грантову підтримку життєво важливих проєктів, сприяти у вирішенні широкого кола соціальних проблем.

Показовим є явище активного створення НКО ендавмент-фондів практично у більшості іноземних держав, яке отримало спільну назву "цільовий капітал". Цей термін запропонував у 1974 році Дж. Тобін, який у своїх працях звернув увагу на інший аспект цього питання, а саме — проблему рівності можливостей різних поколінь, яка сьогодні є у світі однією із найбільш актуальних і обговорюваних, зокрема з позицій норм витрачання цільового капіталу. З цього було зроблено висновок, що ризиковано повністю витратити отриманий дохід через зростання темпів інфляції, падіння фондових ринків, а також інших економічних потрясінь, що може вплинути на зниження обсягів або ж зумовити відсутність нових пожертвувань. Це може призвести до витрачання тіла ендавмент-фондів — основного цільового капіталу, що йде у протизагіді ідеї збереження і множення зібраних пожертвувань для відповідних потреб майбутніх поколінь [1, с. 128—129].

Так, на початок 2023 року активи 50 найбільших ендавмент-фондів світу у загальному підсумку складають 1059,512 млрд доларів США (табл. 1), що перевищує показник ВВП Нідерландів (991,115 млрд дол.

Таблиця 1. ТОП — 50 ендавмент-фондів у світу станом на 01 січня 2023 року

№	Назва фонду	Обсяг фонду, млрд дол. США	Region
1	2	3	4
1.	Ендавмент-фонд Церкви мормонів	124,000	Північна Америка
2.	Японське агентство з науки і технологій	80,700	Азія
3.	Стенфордський університет	75,144	Північна Америка
4.	Гарвардський університет*	72,781	Північна Америка
5.	Єльський університет	56,223	Північна Америка
6.	Прінстонський університет	44,460	Північна Америка
7.	Массачусетський технологічний університет*	42,526	Північна Америка
8.	Університет Дьюка	30,386	Північна Америка
9.	Нью-Йоркський університет	27,841	Північна Америка
10.	Колумбійський університет (м. Нью-Йорк)	24,699	Північна Америка
11.	Університет Нотр-Дам	24,599	Північна Америка
12.	Науково-технічний університет короля Абдулли*	23,500	Середній Схід
13.	Університет Еморі	20,458	Північна Америка
14.	Університет Джонса Гопкінса	18,038	Північна Америка
15.	Церковний пенсійний фонд	17,764	Північна Америка
16.	Чиказький університет	17,276	Північна Америка
17.	Університет штату Огайо	16,007	Північна Америка
18.	Північно-Західний університет	15,856	Північна Америка
19.	Вашингтонський університет у Сент-Луїсі	15,104	Північна Америка
20.	Університет штату Пенсильванія*	15,017	Північна Америка
21.	Університет Нотр-Дам Меріленд	14,939	Північна Америка
22.	Корнельський університет	14,851	Північна Америка
23.	Університет Південної Каліфорнії	14,495	Північна Америка
24.	Університет Вандербільта	13,883	Північна Америка
25.	Університет штату Вірджинія*	13,811	Північна Америка
26.	Токійський університет	13,285	Азія
27.	Національний університет Сінгапуру	12,626	Азія
28.	Університет Північної Кароліни*	11,987	Північна Америка
29.	Мічиганський університет*	11,900	Північна Америка
30.	Фонд влади Акуаф	11,238	Середній Схід
31.	Фонд «Уповноважені церкви в Англії»	11,198	Європа
32.	Фонд компанії J.PaulGetty *	10,79	Північна Америка
33.	Єпископальна церква Трійці на Уолл-стріт	9,932	Північна Америка
34.	Університет штату Юта	9,828	Північна Америка
35.	Університет Брауна	9,793	Північна Америка
36.	Школи Камехамеха	9,326	Північна Америка
37.	Дартмутський коледж	9,078	Північна Америка
38.	Гонконгський жокейний клуб	8,604	Азія
39.	Університет Райса	8,425	Північна Америка
40.	Благодійний фонд Леони М. і Гаррі Б. Хелмслі	8,313	Північна Америка
41.	Піттсбурзький університет	8,011	Північна Америка
42.	Фонд охорони природи	7,870	Північна Америка
43.	Університет Торонто*	7,330	Північна Америка
44.	Рочестерський університет	7,149	Північна Америка
45.	Університет Співдружності Вірджинії	6,985	Північна Америка
46.	Університет Пердью	6,756	Північна Америка
47.	Університет Маямі	6,583	Північна Америка
48.	Університет Мінесоти*	6,305	Північна Америка
49.	Каліфорнійський технологічний інститут	6,253	Північна Америка
50.	Метрополітен-музей Нью-Йорка	5,589	Північна Америка
ВСЬОГО		1059,512	

Примітка: * — заклади, які мають власні інвестиційні підрозділи.
Джерело: сформовано за даними [33].

США) та наближається до значення аналогічного показника Саудівської Аравії (1108,150 млрд доларів США) [33].

На думку Я. Бремера, президента Eurasia Group, з огляду на значні обсяги ендавментів їх доцільно порівнювати із ВВП окремих країн [3], про що свідчать дані у табл. 2. ТОП-10 найбільших ендавментів світу представлені переважно фондами найвідоміших і найпопулярніших закладів вищої освіти (ЗВО) США. А взагалі університети володіють 39 із 50 найбільших ендав-

Таблиця 2. Порівняльна таблиця розмірів найбільших ендавмент-фондів з ВВП окремих країн світу у 2022 фінансовому році*, млрд. доларів США

Назва фонду	Обсяг фонду	Країна	Обсяг ВВП
Ендавмент-фонд Церкви мормонів	124,000	Ефіопія	126,783
Японське агентство з науки і технологій	80,700	Узбекистан	80,391
Стенфордський університет	75,144	Панама	76,522
		Танзанія	75,709
		Шрі-Ланка	74,404
Гарвардський університет	72,781	Гана	72,839
		Білорусь	72,793
		Уругвай	71,177
		Хорватія	70,964
Єльський університет	56,223	Конго	58,065
Прінстонський університет	44,460	Бахрейн	44,390
		Камерун	44,342
Массачусетський технологічний університет	42,526	Болівія	43,069
		Парагвай	41,722
Університет Дьюка	30,386	Папуа-Нова Гвінея	30,633
Нью-Йоркський університет	27,841	Ісландія	27,42
		Тринідад і Тобаго	27,899
		Грузія	24,605
Колумбійський університет (м. Нью-Йорк)	24,699	Боснія і Герцеговина	24,528

* Календарний рік використовується як фінансовий рік приблизно 65% публічних компаній у Сполучених Штатах і для більшості великих корпорацій у Великобританії. Так відбувається в багатьох країнах світу за кількома винятками, такими як Австралія, Нова Зеландія та Японія. Багато університетів мають фінансовий рік, який закінчується влітку, щоб узгодити фінансовий рік з навчальним роком (у деяких випадках, коли йдеться про державні університети), а також тому, що університет зазвичай менш зайнятий протягом літніх місяців. У США це період з липня по червень наступного року [5].

Джерело: сформовано за даними [2; 4].

ментів, до того ж 35 із них є американськими. Найбільшим у світі цільовим капіталом серед ЗВО володіє Стенфордський університет, обсяги активів якого становлять понад 75 млрд. доларів США. В останні роки він випе-

Таблиця 3. Кількість ендавмент-фондів ЗВО у США та ринкова вартість пожертв, отриманих ними на кінець 2022 фінансового року (за розміром пожертв)

Активи ендавмент-фондів ¹	За чисельністю		За обсягом пожертв	
	Кількість	Частка, %	Сума	Частка, %
понад 1 млрд доларів США	132	19,5	679,560,816	84,2
501 млн - 1 млрд доларів США	77	11,3	55,889,875	6,9
251 – 500 млн доларів США	97	14,3	34,467,611	4,3
101 до 501 млн доларів США	161	23,7	26,083,647	3,2
51 - 100 млн доларів США	111	16,4	8,195,416	1,0
25 50 млн доларів США	71	10,5	2,642,819	0,3
менше 25 млн доларів США	29	4,3	491,355	0,1
РАЗОМ	678	100	807,331,538	100

¹ У США ендавменти фонди класифікуються за розміром (обсягом активів) таким чином: фонди з активами понад 1 млрд.; від 501 млн. до 1 млрд.; від 251 до 500 млн.; від 101 до 501 млн.; від 51 до 100 млн.; від 25 до 50 млн.; фонди з активами до 25 млн. доларів США. За таким принципом формує статистичну звітність про підсумки функціонування ендавментів у сфері вищої освіти Національна асоціація освіти в коледжах та університетах (NACUBO) National Association of College and University Business Officers [8].

Джерело: сформовано за даними [8].

редив за розміром ендавмент-фонд Гарвардського університету, який до цього впродовж тривалого часу займав лідерські позиції. А цільовий капітал кожного із цих університетів перевищує обсяг ВВП більш ніж половини країн світу.

Діяльність ендавмент-фондів у США набула неабиякої популярності та широкого розповсюдження на рубежі XIX—XX століть. Формуючи власну ресурсну базу, чимало великих НКО намагаються організувати власну фінансову структуру так як і корпорації, шукаючи можливості збільшувати власний капітал при мінімальному рівні залежності від акціонерів. Це змушує їх вдаватися до формування цільового капіталу та управляти ним задля отримання доходу.

Основним джерелом формування цільового капіталу та поповнення ресурсної бази ендавмент-фондів є саме благодійні внески від зовнішніх донорів. Найбільше таких пожертвувачів отримують ЗВО від своїх випускників, студентів та їхніх батьків. Так, наприклад, до ендавменту Принстонського університету тривалий час перераховує благодійні внески лєвова частина випускників, причому ця цифра варіюється у межах 55 — 60% щороку [6, с. 222]. Також мають місце надходження від благодійних організацій, приватного бізнесу та інших меценатів. Так, наприклад, обсяг однієї з найбільших пожертв до ендавмент-фонду Гарвардського університету становив 400 млн доларів США.

Проте, не лише найбільш відомі і розвинуті ЗВО володіють суттєвим цільовим капіталом. Так, на основі дослідження, проведеними українськими науковцями К. Рябковим і В. Покідіною у 2015 році, на ринку цільового капіталу США спостерігаються випадки, коли невеликі коледжі, кількість студентів у яких не перевищує 2000 осіб, можуть розпоряджатися ендавмент фондами обсягом понад 2 млрд. доларів США [7, с. 4].

За даними таблиці 3, у 2022 фінансовому році загальна ринкова вартість благодійних пожертв 678 ендавмент-фондів (які подали фінансову звітність) становила 807,3 млрд. доларів США. Найбільше цих внесків припадала на групу ендавмент-фондів з обсягом активів у понад 1 млрд доларів США, до якої увійшло 132 фонди (19,5%) від загальної кількості. Сукупна їх ринкова вартість становила майже 680 млрд доларів США, або 84% від загального обсягу.

Задля фінансування конкретних напрямів діяльності, освітніх програм чи стипендій, зовнішні донори в межах одного ендавмент-фонду можуть створювати окремі цільові капітали, висувати умови щодо використання коштів та контролювати цей процес [9, с. 27]. За рахунок цільового капіталу активно підтримується й соціальний напрямок, який передбачає здійснення значних витрат на утримання університетських поліклінік та шпиталів, розвиток бібліотечної справи, проведення спортивних заходів, підтримку та розбудови соціальної інфраструктури ЗВО.

У таблиці 4 наведено динаміку середньорічних значень ефективної норми витрат (відношення витрат на управління ендавмент-фондом до ринкової вартості його активів) для ендавмент-фондів коледжів і університетів США. З її

даних можна побачити загальну її тенденцію до зниження з 4,4 до 4,2%. Однак лише для групи ендавмент-фондів, які володіють активами у межах від 25 до 50 млн доларів США, вона є помітно вищою і коливалася в межах 4,1—5,6%. Зниження показника характеризує зростання рівня ефективності витрат, а зростання — навпаки. Тому, входячи зі значень цього показника, можна зробити висновок, що витрати на управління були найефективнішими у фондів цільового капіталу, активи яких становили в межах 501 млн — 1 млрд доларів США.

Ці колосальні обсяги грошових коштів не залишаються для непоміченими для суспільства, тому й елітні університети стикаються з дедалі більшою критикою в деяких колах у питаннях використання багатства, доступного їм у межах ендавмент-фондів. І незважаючи на те, що вони є НКО, загальні активи чималої кількості фондів перевищують активи багатьох інших типів інституційних інвесторів, таких як суверенні фонди добробуту, хедж-фонди та ін. Це підтверджує теза, висловлена відомим професором, автором багатьох наукових праць з маркетингу Скоттом Гелловеем: ""Коли загальна кількість першокурсників у Гарварді становить 1400 осіб — і вони сплачують внески, що дорівнюють ВВП Сальвадору, — університет не є неприбутковою організацією, він є хедж-фондом, який навчає дітей своїх інвесторів" [2].

Найпопулярніші ендавмент-фонди мають значний вплив у світі фінансів. Хоча всі вони володіють колосальними сумами для інвестування, у кожного з них дуже різні цілі та наміри щодо того, як розмістити свій капітал, виходячи зі стану кон'юнктури ринку, характеру довгострокових цілей, очікуваного прибутку, обмеження витрат тощо. Впродовж останніх років найбільш ефективна стратегія управління цільовим капіталом передбачає диверсифікацію за різними класами активів, які є окремими різновидами портфельних або ж альтернативних інвестицій. Остання група характеризується низьким рівнем ліквідності, але є найприбутковішою порівняно з портфельними інвестиціями. Тому існує суттєва кореляція між обсягом ендавмент-фонду і співвідношенням між окремими видами активів в інвестиційному портфелі: чим більший обсяг фонду, тим більшою буде частка альтернативних інвестицій (табл. 5).

Таблиця 4. Динаміка середньорічних значень ефективної норми витрат для ендавмент-фондів коледжів і університетів США, %

Обсяг ендавмент-фондів	2022	2021	2020	2019	2018
понад 1 млрд доларів США	3,9	4,8	4,5	4,6	4,6
501 млн - 1 млрд доларів США	3,6	4,4	4,4	4,4	4,2
251 – 500 млн \$	4,0	4,5	4,4	4,2	4,4
101 до 501 млн \$	4,2	4,9	4,7	4,7	4,4
51 - 100 млн \$	4,2	4,8	5,0	4,6	4,6
25 - 50 млн \$	5,3	5,6	4,6	4,5	4,1
менше 25 млн \$	3,8	4,3	4,1	4,1	4,1
Середнє значення (за усіма фондами)	4,2	4,8	4,6	4,5	4,4

Джерело: сформовано за даними [8].

Що ж стосується прибутковості вкладень цільового капіталу у ринкові активи, він теж є неоднаковим у розрізі різних типів ендавмент фондів (табл. 6). Так, для фондів з активами у понад 1 млрд доларів США є характерними найвищі значення середньорічного рівня прибутковості за трьох-, п'яти- і десятирічними вкладеннями, які визначені на рівні 10,49%, 9,41% і 8,91% відповідно.

Окремі дослідники доводять залежність між обсягами і рівнем прибутковості ендавментів: чим більший за розміром фонд, тим більшою є частка його вкладень в альтернативні класи активів і прибутковість [11—13]. Головним чинником такої залежності є аж ніяк не ризиковість активів, а управлінські можливості, адже чимало інвестиційних підрозділів великих фондів сформовані з більше як 10 фахівців (в деяких є понад 20, а то й 50 аналітиків). До того ж фонди можуть отримувати вищі доходи, оскільки через низький рівень ліквідності і диверсифікацію активів виникають додаткові ризики, а відтак вища прибутковість активів.

Серед 50 найбільших НКО, що володіють цільовим капіталом (табл. 1), 10 з них мають власні підрозділи, які здійснюють управління ним. Зокрема, 3 організації мають у власній структурі інвестиційні офіси (Каліфорнійський технологічний інститут, Мічиганський університет, Університет штату Пенсильванія), 7 установ є засновниками інвестиційних компаній, яким передано в управління ендавмент-фонди (Корпорація управління активами університету Торонто; компанія J.Paul Getty Trust, яка управляє ендавментом музею Дж. Пола Гетті;

Таблиця 5. Структура активів ендавмент-фондів коледжів і університетів США на кінець 2022 фінансового року

Обсяг ендавмент-фондів	Акції американських емітентів	Активи з фіксованою доходністю	Акції зарубіжних емітентів	Акції глобальних компаній	Альтернативні стратегії	Інше
понад 1 млрд доларів США	8,80	9,54	9,26	6,80	62,61	2,99
501 млн - 1 млрд доларів США	21,43	14,94	13,96	5,73	42,87	1,07
251 – 500 млн доларів США	21,04	15,83	11,26	9,00	40,55	2,32
101 до 501 млн доларів США	28,19	19,16	13,27	8,66	30,11	0,61
51 - 100 млн доларів США	34,34	23,70	12,65	7,76	20,39	1,16
25 - 50 млн доларів США	39,12	26,44	14,04	3,62	16,05	0,73
менше 25 млн доларів США	44,71	32,68	13,10	1,34	7,77	0,40

Джерело: сформовано за даними [8].

Таблиця 6. Середня річна прибутковість ендавмент-фондів ЗВО США за один, три, п'ять і десять років (станом на кінець 2022 фінансового року)

Обсяг ендавмент-фондів	Термін, роки / кількість фондів			
	1 р. / 678	3 р. / 629	5 р. / 620	10 р. / 554
понад 1 млрд доларів США	- 4,46	10,49	9,41	8,91
501 млн - 1 млрд доларів США	- 5,70	8,52	7,84	7,93
251 - 500 млн доларів США	- 7,76	7,65	7,24	7,56
101 до 501 млн доларів США	- 9,02	6,84	6,97	7,83
51 - 100 млн доларів США	- 9,71	5,75	5,94	6,89
25 - 50 млн доларів США	- 10,66	5,40	6,20	7,14
менше 25 млн доларів США	- 11,47	4,40	5,54	7,05
Середнє значення (за усіма фондами)	- 7,96	7,50	7,53	7,83
Медіанне значення (за усіма фондами)	- 8,65	6,82	6,69	7,50

Джерело: сформовано за даними [8].

компанії з управління інвестиціями Гарвардського, Масачусетського технологічного університетів, університетів Вірджинії та Північної Кароліни, а також інвестиційна компанія KAUST, яка управляє ендавментом Університету Короля Абдулли. Наприклад для управління цільовим капіталом Гарвардський університет у 1974 р. створив Гарвард Менеджмент Компані, зі штатом у кількості майже 300 осіб. При цьому компанія управляє тільки третинною ендавменту, решту передає в управління командам професіоналів, що забезпечують диверсифікацію активів. Окрім власного ендавменту, компанія управляє додатково понад 14 тис. пенсійних, трасових, академічних та інших фондів [14].

У європейських та інших країнах практика ендавмент-фондів також використовується, хоча менш інтенсивно і є не настільки поширеною порівняно зі США. В окремих країнах (Франції, Японії, Великобританії та інших) є чинними відповідні нормативно-правові документи, які регламентують процеси формування цільового капіталу та управління ним. А в окремих країнах Європи, зокрема таких як Австрія, Греція, Словаччина кожна благодійна організація ще до моменту її реєстрації, або впродовж визначеного часу з початку функціонування, обов'язковою умовою є створення та формування ендавмент-фонду [15, с. 7].

Ендавмент-фонд у Чехії створюється на підставі засновницького договору або статуту, а управління ним здійснює рада директорів. Цей орган формується складі не менше трьох осіб, призначених засновниками фонду. Фонд має право використовувати свої активи виключно на цілі, передбачені установчими документами. Натомість у німецькому законодавстві відсутні чіткі межі між поняттями "благодійний фонд", "благодійна організація" або "ендавмент-фонд".

Доцільно звернути увагу на досвід Франції, у якій ендавмент-фонд є НКО приватного права, яка на безоплатній і безповоротній основі отримує й управляє майновими активами та правами. А і доходи від управління ними (або від їх капіталізації) можуть бути використані НКО у два способи: 1) з метою проведення діяльності та виконання місії, що становлять суспільний (загальний) інтерес; 2) з метою передачі цього доходу як благодійної допомоги іншим НКО для виконання ними функцій, що становлять суспільний інтерес.

Основними особливостями створення та функціонування ендавмент-фондів у Франції є такі [16, с. 88—89]: створюються та функціонують лише у статусі юридич-

ної особи приватного права — неприбуткової організації; створення одним чи кількома засновниками — фізичними та/або юридичними особами на конкретний або на невизначений строк; основний капітал ендавмент-фонду може бути сформований за рахунок таких джерел: добровільних благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, передачі за заповітом майна у спадок, внесків засновників, доходів від інвестування власних активів; управління ендавмент-фондом здійснюється радою директорів, яка складається мінімум із трьох членів, призначених засновниками.

Найбільш відомі і значні за обсягами фонди в Європі сформували такі заклади освіти як Технічний університет Цюріха у Швейцарії, Центрально-Європейський університет у Будапешті (Угорщина), Оксфордський та Кембриджський університети у Великобританії, у якій передбачено можливість функціонування двох типів ендавментів: витратний або споживний ендавмент-фонд, управителі якого мають право використовувати, у тому числі відчужувати передані їм в управління активи; незмінний ендавмент-фонд, дохід від управління яким має спрямовуватися суто на благодійні цілі [16, с. 99].

За функціональним призначенням в англійському праві розрізняють: а) функціональний ендавмент-фонд, основу якого складає нерухоме майно, яке разом з доходом від управління ним використовується суто на благодійні цілі; б) інвестиційний ендавмент-фонд, основний капітал якого формується, як правило за рахунок грошових коштів та інвестується з метою отримання доходу.

За результатами аналізу TOP — 40 ендавмент-фондів за обсягами пожертв, накопичених за 2018 — 2022 рр, найбільші обсяги і частки припадають на групу ендавментів, які володіють внесками на суму понад 1 млрд фунтів стерлінгів [17]. Ця група представлена двома фондами — Кембриджського та Оксфордського університетів, які загалом більш ніж утричі наростили обсяги благодійних пожертвувань — з 5043 до 15479,4 млн фунтів стерлінгів, а їхня частка у сукупному обсязі 40 провідних ендавмент-фондів зростає з 63,5 до 82,4%. За всіма іншими фондами спостерігається зниження їхньої частки за даним показником. За показником співвідношення обсягу ендавменту до кількості студентів лідерські позиції знову ж таки займають Кембриджський (321 417 фунтів стерлінгів) та Оксфордський (270 015 фунтів стерлінгів) університети. Суттєві значення даного показника спостерігаються й за іншими ЗВО, зокрема Лондонської школи бізнесу, Лондонської школи гігієни і тропічної медицини, та Лондонської школи економіки, де на одного студента відповідно припадає 23550, 18646 та 17900 фунтів стерлінгів цільового капіталу.

Також відомі випадки виділення із державного бюджету коштів на створення спеціального ендавмент-фонду для фінансування проєктів фондів місцевих громад. Іншим прикладом державної підтримки є спільна програма Міністерства культури, засобів масової інформації та спорту Великобританії, Ради з культури з фор-

Таблиця 7. Особливості моделей функціонування цільового капіталу

Назва моделі	Характерні особливості	Приклад країни
<i>За характером участі економічних агентів у формуванні цільового капіталу</i>		
Класична (донорська)	1) Основний капітал ендавмент-фондів формується виключно за рахунок благодійних пожертв зовнішніх донорів – фізичних і юридичних осіб. 2) Можливе реінвестування отриманих доходів від цільового капіталу.	США
Державно-приватна	1) Виділення державних коштів на створення та функціонування нових ендавмент-фондів та державні субсидії створеним раніше фондам. 2) Державна фінансова підтримка ендавмент-фондів шляхом проведення державних лотерей, відрахувань від спеціальних зборів 3) Законодавче встановлення податкових та інших пільг для стимулювання зовнішніх донорів формувати та поповнювати основний капітал ендавмент-фондів.	Франція Великобританія Італія Філіппіни Сінгапур
Конкурсно-грантова	1) Виділення зовнішніми донорами ендавмент-грантів для реалізації визначених цілей на конкурсній основі; 2) Фінансування проєктів за рахунок цільового капіталу на засадах співфінансування та партнерських програм	Канада, Хорватія, Албанія Угорщина
<i>За характером управління та використання цільового капіталу</i>		
Регламентована	1) чітка законодавча регламентація напрямів використання доходів від основного капіталу та його реінвестування; 2) обмеження обсягів використання цільового капіталу; 3) наявність вимог та обмежень до структури інвестиційних вкладень цільового капіталу.	Німеччина Чехія
Вільно-диверсифікована	1) відсутність вимог та обмежень до використання основного капіталу та реінвестування доходу від нього; 2) самостійне визначення органами управління ендавмент-фондів обсягів та структури інвестиційних вкладень.	Україна Казахстан
Довірча	1) управління ендавмент-фондами здійснюють фінансові установи чи спеціалізовані компанії, які передаються їм НКО	Японія
<i>За можливістю створення ендавмент-фонду</i>		
Зобов'язальна	1) наявність обов'язкової умови щодо створення НКО чи благодійною організацією ендавмент-фонду до моменту державної реєстрації або впродовж визначеного періоду часу	Австрія, Греція, Словаччина
Добровільна	1) відсутність обов'язкових умов щодо створення ендавмент-фондів	Більшість країн світу

Джерело: розроблено авторами.

мування благодійного ендавмент-фонду Heritage Lottery Fund на основі надходжень від проведення національної лотереї. Ця програма була оголошеною у 2012 році як складова нової стратегії Уряду Великобританії щодо розширення джерел фінансування організацій культури, залучення до цієї сфери приватних коштів та їх розподілу на конкурсній основі між установами сфери культури. Доцільно звернути увагу на програму "Каталізатор: ендавмент-фонди", яка передбачає не лише фінансову підтримку ендавмент-фондів, а й стимулювання розвитку фандрайзингових технологій, залучення приватних донорів до фінансування розвитку та збереження культурної спадщини Великобританії.

Також державна підтримка ендавмент-фондів, яка реалізується через державні субсидії, спеціальні акцизні збори, а також спрямування частини доходів від випуску державних лотерей та продажу приватизаційних цінних паперів, присутня в таких країнах як Франція, Хорватія і Чехія.

В останні роки набув популярності підхід до фінансування пріоритетних для держави сфер діяльності через створення спеціального ендавмент-фонду. Красномовним прикладом подібної практики є формування цільового капіталу для Філіппінського фонду захисту навколишнього середовища, для заснування якого були використані кошти від реструктуризації державного боргу. Виділення цих коштів сприяло швидкому станов-

ленню НКО, яка одразу розпочала реалізацію своїх екологічних програм. Уряд Сінгапуру також вирішив внести значні кошти (загалом в еквіваленті 1,5 млрд дол. США) до ендавменту спеціально створеної НКО "ComCare" на реалізацію програм підтримки соціально незахищених груп населення, створивши новий механізм фінансування соціальної сфери.

Також слід звернути увагу на регуляторні обмеження щодо використання ендавмент-фондами як основного капіталу, так й інвестиційного доходу. Наприклад, у Німеччині лише 1/3 доходу ендавмент-фонду має витратитися на благодійні цілі, а решта може поповнювати основний капітал на розсуд благодійника. До того фізичні особи — засновники ендавмент-фондів мають законне право витратити до 1/3 інвестиційного доходу на визнані законом власні потреби або оплату освіти чи лікування прямих родичів. У цій же країні і, зокрема, в Австрії дозволяється залучати до 1/3 інвестиційного доходу від основного капіталу ендавмент-фонду постійно або до досягнення таким капіталом певного розміру. Дозволяється також здійснювати відшкодування за рахунок інвестиційного доходу втрат, викликаних зменшенням вартості основного капіталу внаслідок змін валютних чи біржових курсів, оцінки фінансових активів тощо. А в Чехії заборонено інвестувати понад 30% основного капіталу ендавмент-фонду в активи, номіновані в іноземних валютах та у відкриті інвестиційні фонди.

Інший підхід до фінансування ендавмент-фондів, який спостерігається в нинішній час у багатьох країнах, є надання НКО на конкурсній основі так званих "ендавмент-грантів", коли грантові кошти спрямовуються до ендавмент-фонду НКО, а доходи від інвестування цільового капіталу мають бути витрачені на визначені донором цілі. Кошти виділяються на конкурсній основі, зокрема на умовах співфінансування, а також створення партнерських програм. В основному такі ендавмент-гранти надаються на підтримку ЗВО (кафедр, дослідницьких центрів, професорських позицій та ін.), організацій культури (музеїв, театрів, галерей, музичних шкіл та шкіл мистецтв), фондів місцевих громад тощо.

Так, уряд Канади сприяє розвитку ендавмент-фондів, вважаючи, що саме цей механізм підтримки зможе забезпечити фінансово у довгостроковій перспективі освітні, наукові та культурні організації, тощо, а також зробити сфери їх діяльності більш незалежними від джерел фінансування. Починаючи з 2001 р. Канадський Інвестиційний фонд у сфері культури у межах своєї спеціальної програми зі стимулювання створення ендавмент-фондів надав 170 організаціям, що працюють у сфері культури, кошти на формування цільового капіталу на умовах, що вони залучать пожертвування з боку приватних та корпоративних донорів. Ціль даної програми — сприяти створенню в країні певного середовища, яке б стимулювала донорів (громадян та компаній) робити пожертвування до ендавмент-фондів організацій культури [11]. Ще одним яскравим прикладом є підтримка Театрального фестивалю у Чемейнусі (Chemainus Theatre Festival) щорічно проводиться у Ванкувері некомерційною організацією. У 2015 р. під час фестивалю було засновано ендавмент-фонд, який керується благодійною організацією Ванкувера. Ця організація, у свою чергу, управляє різними фондами цільового капіталу на суму понад 1 млн канадських доларів. Індивідуальні пожертвування до ендавмент-фонду фестивалю підтримуються Канадським Інвестиційним фондом у сфері культури. Грошові кошти виділяються у формі гранту, який надається на умовах "долар за долар": грант виділяється на суму всіх зібраних пожертв, подвоюючи таким чином розмір ендавмент-фонду.

Заслугове уваги і європейська практика виділення ендавмент-грантів. Наприклад, Фонд розвитку громадянського суспільства в Албанії отримав ендавмент від ЄС; фонд у Хорватії також володіє цільовим капіталом і отримує щорічні асигнування від ЄС; в Естонії, Угорщині, Хорватії та Чехії подібні фонди мають щорічне фінансування в розмірі 350?900 тис. євро на підставі договорів з урядами Норвегії та Швейцарії [15].

Узагальнюючи викладений вище зарубіжний досвід у сфері формування ринку цільового капіталу, у табл. 7 наведемо основні моделі функціонування цільового капіталу, особливості їх прояву, а також країни, у яких та чи інша модель найбільш яскраво виражена і можуть слугувати зразками кожної з них.

При цьому слід наголосити, що ці всі моделі є еталонними і доволі нечасто трапляються в чистому вигляді. Дуже часто в одній і тій же країні можуть одночасно проявляти характерні ознаки різних моделей. До того ж динамічний вплив різноманітних чинників, викликаний розвитком благодійництва, філантропії, фінансових та

інвестиційних ринків стирає усі грані між ними, стимулюючи таким чином їх взаємопроникнення. З плином часу та зміною ситуації на ринках цільового капіталу постане потреба в уточненні або навіть зміні запропонованої нами типізації. Проте на даний час вона може стати зручним інструментом у процесі компаративного аналізу процесів формування та використання цільового капіталу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений аналіз зарубіжного досвіду дав змогу виокремити низку моделей функціонування цільового капіталу за такими критеріями: характером участі економічних агентів у формуванні цільового капіталу — класична або донорська (США), державно-приватна (Франція, Великобританія, Італія, Філіппіни, Сінгапур), конкурсно-грантова (Канада, Хорватія, Албанія, Угорщина); характером управління та використання цільового капіталу — регламентована (Німеччина, Чехія), вільно-диверсифікована (Україна, Казахстан), довірча або трастова (Японія); за можливістю створення ендавмент-фонду — зобов'язальна (Австрія, Греція, Словаччина), добровільна (більшість країн світу).

Узагальнення зарубіжного досвіду у сфері функціонування цільового капіталу дає змогу стверджувати, що формування ринку цільового капіталу у різних країнах світу не було б ефективним без державної підтримки у напрямку популяризації ідеї ендавмент-фондів, а також здійснення належного регулювання та фінансової підтримки процесів їх функціонування, застосовуючи при цьому максимально можливий спектр найбільш дієвих інструментів, виходячи із зарубіжного досвіду та вітчизняної практики. Проте, з іншого боку, досягнення даної цілі залежить і від менеджменту ендавмент-фондів, прозорості їх діяльності, дієвості технологій фандрайзингу, налагоджених відносин із наявними і потенційними донорами, а також репутації некомерційних організацій, яких вони представляють на ринку цільового капіталу. Все це спричиняє значний вплив на привабливість фондів перед усіма можливими партнерами та стейкхолдерами.

На основі узагальнення досвіду зарубіжних країн визначено можливість його адаптації в процесі формування ринку цільового капіталу в Україні: побудова ефективної взаємодії ендавмент-фондів із зовнішніми донорами та застосування сучасних фандрайзингових технологій; вибір ефективних інвестиційних стратегій, формування ендавмент-фондами оптимального інвестиційного портфеля та застосування дієвого інструментарію управління цільовим капіталом; державна підтримка та стимулювання ендавмент-фондів щодо фінансування ними пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку та суспільно-значимих проєктів; практика отримання на конкурсній основі ендавмент-грантів, співфінансування та реалізації партнерських програм з використанням цільового капіталу; формування правової та регуляторної основи у сфері управління цільовим капіталом.

Література:

1. Моліна О.В. Фонди цільового капіталу як джерело довгострокового розвитку вузів. ЕКОНОМІКА: реалії часу. 2014. № 2 (12). С. 126—131.
 2. Aran Ali. Ranked: The World's Top 50 Endowment Funds. Visualcapitalist. 16/05/2023. URL: <https://www.visualcapitalist.com/worlds-top-endowment-funds/> (дата звернення: 16.01.2024 р.).
 3. America's 10 Richest Universities Match These Countries' GDPs. URL: Top 10 U.S. University Endowments vs. Country GDPs: URL: <https://newrepublic.com/article/117591/top-10-us-university-endowments-vs-country-gdps-map> (дата звернення 31.05.2024).
 4. GDP by Country. URL: <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/> (дата звернення: 25 липня 2023 р.).
 5. Fiscal year. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fiscal_year. (дата звернення: 28.05.2024 р.).
 6. Козарезенко Л. В. Фонд цільового капіталу як альтернатива бюджетного фінансування розвитку людського потенціалу. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 22 (1). С. 218—225.
 7. Рябков К., Покідіна В. Ендавмент у вищій освіті: світова практика і українське сьогодні. Популярна економіка: ціна держави. 2015. № 34. 18 с.
 8. Study of Endowments (NTSE). Results. URL: <https://www.nacubo.org/Research/2022/Public-NTSE-Tables> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).
 9. Hansmann H. Why Do Universities Have Endowments? The Journal of Legal Studies. 1990. vol. 19. No. 1. pp. 3—42.
 10. University Endowments A Primer. CFA Institute Research Foundation. 2019. URL: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/article/rfbrief/rf-brief-franz-university-endowments.ashx> (дата звернення: 28.05.2024 р.).
 11. Angelini D. An Analysis of University Endowment Spending. Doctoral dissertation. Worcester Polytechnic Institute, 2020.
 12. Gilbert T., Hrdlicka C. Why are university endowments large and risky? The Review of Financial Studies. 2018. vol. 28 (9). pp. 2643—2686.
 13. Dimmock S.G., Neng Wang, Jinqiang Yang. The endowment model and modern portfolio theory: [working papers № 25559]. National Bureau of Economic Research, 2019. 50 p.
 14. Harvard Management Company. URL: <http://www.hmc.harvard.edu/> (дата звернення: 29.01.2024 р.).
 15. Створення та управління ендавментами в Україні: метод. посіб. Київ. Програма розвитку ООН в Україні, 2014. 76 с.
 16. Besarabchik V.O., Maksimenko S.V. Сучасний стан використання ендавментів в Україні ТА ЄС. IUS PRIVATUM. 2018. № 2. С. 91—103.
 17. List of universities in the United Kingdom by endowment. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_universities_in_the_United_Kingdom_by_endowment. (дата звернення: 24.05.2024).
- References:
1. Molina O.V. (2014), "Target capital funds as a source of long-term development of higher education institutions", EKONOMIKA: realiyi chasu, vol. 2 (12), pp. 126—131.
 2. Aran, Ali. (2023), "Ranked: The World's Top 50 Endowment Funds", Visualcapitalist [Online], vol. 16/05., available at: <https://www.visualcapitalist.com/worlds-top-endowment-funds/> (Accessed 4 Jan 2024).
 3. The New Republic. (2014), "America's 10 Richest Universities Match These Countries' GDPs", available at: <https://newrepublic.com/article/117591/top-10-us-university-endowments-vs-country-gdps-map> (Accessed 31 May 2024).
 4. Worldometer. (2023), "GDP by Country", available at: <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country> (Accessed 25 July 2023).
 5. Wikipedia. (2024), "Fiscal year", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Fiscal_year. (Accessed 28 May 2024).
 6. Kozarezenko, L. V. (2014), "The target capital fund as an alternative to budget financing for the development of human potential", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 22 (1), pp. 218—225.
 7. Ryabkov, K. & Pokidina, V. (2015), "Endowment in higher education: world practice and Ukrainian present", Populyarna ekonomika: tsina derzhavy, vol. 34, pp. 1—18.
 8. NACUBO-TIAA. (2023), "Study of Endowments (NTSE) Results", available at: <https://www.nacubo.org/Research/2022/Public-NTSE-Tables> (Accessed 28 Sept 2024).
 9. Hansmann, H. (1990), "Why Do Universities Have Endowments?", The Journal of Legal Studies, vol. 1, pp. 3—42.
 10. CFA Institute Research Foundation. (2019), "University Endowments A Primer", available at: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/article/rfbrief/rf-brief-franz-university-endowments.ashx> (Accessed 28 May 2024).
 11. Angelini, D. (2020), "An Analysis of University Endowment Spending", Doctoral dissertation, Worcester Polytechnic Institute, Worcester, United Kingdom
 12. Gilbert, T. & Hrdlicka, C. (2018), "Why are university endowments large and risky?", The Review of Financial Studies, vol. 28 (9), pp. 2643—2686.
 13. Dimmock, S.G., Neng, Wang, & Jinqiang, Yang. (2019), "The endowment model and modern portfolio theory", National Bureau of Economic Research: [working papers № 25559], 50 p.
 14. Harvard Management Company. (2024), "Harvard Management Company", available at: <http://www.hmc.harvard.edu/> (Accessed 29 Jan 2024).
 15. The UN Development Program in Ukraine, (2014). Stvorennya ta upravlinnya endavmentamy v Ukrayini [Creation and management of endowments in Ukraine], Kyiv, Ukraine.
 16. Besarabchik, V.O. & Maksimenko, S.V. (2018), "The current state of vikoristannya endamentiv in Ukraine and the EU", IUS PRIVATUM, vol. 2, pp. 91—103.
 17. Wikipedia. (2024), "List of universities in the United Kingdom by endowment", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_universities_in_the_United_Kingdom_by_endowment. (Accessed 24 May 2024).
- Стаття надійшла до редакції 26.06.2024 р.*

V. Tokar,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Software Engineering and Cybersecurity, State University of Trade and Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1879-5855>

K. Savchuk,

PhD in Economics, Doctorate Student, European University

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8169-2470>

D. Tyshchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Software Engineering and Cybersecurity, State University of Trade and Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2193-9012>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.36

ENSURING THE STATE FINANCIAL SECURITY AMIDST HYBRID THREATS: INSIGHTS FROM THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

В. В. Токар,

д. е. н., професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки, Державний торговельно-економічний університет

К. Д. Савчук,

к. е. н., докторант, Європейський університет

Д. О. Тищенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки, Державний торговельно-економічний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ДОСВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

This article aims to analyze the multifaceted nature of hybrid financial security threats, particularly in the context of Russian aggression against Ukraine. It addresses the scientific problem of safeguarding state financial security amidst hybrid warfare, focusing on identifying key threats, evaluating their impact on financial stability, and proposing comprehensive measures to enhance resilience and protect financial infrastructure.

Analytical techniques such as thematic analysis and comparative analysis are utilized to examine the nature and impact of hybrid threats on financial security. The study focuses on the Russian-Ukrainian war as a case study to illustrate these threats' real-world implications.

The research reveals that hybrid threats, which combine conventional military tactics with cyber-attacks, misinformation, and economic pressures, pose significant challenges to financial stability. The ongoing Russian-Ukrainian war exemplifies these threats, with Ukraine facing severe economic destabilization. The study highlights the critical nature of cyber-attacks, misinformation campaigns, and economic espionage, which have undermined Ukraine's financial infrastructure and public trust.

The findings offer practical insights for policymakers and financial institutions. Building resilience against hybrid threats requires dynamic strategies, including advanced cybersecurity measures, public awareness campaigns, and stronger international cooperation. Policymakers should enhance detection and response capabilities, foster public-private sector collaboration, and invest in innovative technologies to protect financial systems.

This study contributes to the understanding of contemporary security challenges by highlighting the novel and complex nature of hybrid threats. It provides a strategic framework for enhancing financial security, distinguishing itself from previous research by focusing on the specific context of the Russian-Ukrainian war and offering adaptive measures to address evolving threats. Limited access to certain classified information restricted the scope of the research. Future studies could benefit from real-time data to provide more dynamic insights.

Метою статті є аналіз складності гібридних загроз фінансовій безпеці, зокрема в умовах російської агресії проти України. У дослідженні розкрито наукову проблему забезпечення фінансової безпеки держави в умовах гібридної війни, зосереджено увагу на виявленні ключових загроз, оцінці їх впливу на фінансову стабільність і розробленні комплексних заходів для підвищення стійкості та захисту національної фінансової інфраструктури.

Для виявлення характеру та впливу гібридних загроз на фінансову безпеку держави у статті застосовано тематичний та порівняльний аналіз. Дослідження фокусується на російсько-українській війні як прикладі, що ілюструє реальні наслідки цих загроз.

У статті показано, що гібридні загрози, які поєднують традиційну військову тактику з кібератаками, дезінформацією та економічним тиском, створюють значні виклики для фінансової стабільності держави. Прикладом таких загроз є російсько-українська війна, у результаті якої Україна зіткнулася з серйозною економічною дестабілізацією. У дослідженні підкреслено критичний характер кібератак, дезінформаційних кампаній та економічного шпигунства, які руйнують фінансову інфраструктуру та підривають суспільну довіру в Україні.

У статті наведено практичні рекомендації для політиків і фінансових установ. Формування стійкості до гібридних загроз вимагає використання динамічних стратегій, які охоплюють інноваційні заходи з кібербезпеки, кампанії з інформування громадськості та посилення міжнародної співпраці. Політики повинні посилити можливості виявлення та реагування, сприяти співпраці між державним і приватним секторами та інвестувати в інноваційні технології для захисту фінансової системи держави.

Це дослідження сприяє розумінню сучасних викликів безпеці, висвітлюючи новий і складний характер гібридних загроз. У ньому запропоновано стратегічні рамки для посилення фінансової безпеки держави. На відміну від попередніх досліджень, у статті фокус зосереджено на конкретному контексті російсько-української війни та запропоновано адаптивні заходи для протидії загрозам, що еволюціонують. Відсутність у авторів можливості використовувати інформацію з обмеженим доступом є головним обмеженням цієї статті. У майбутніх дослідженнях перспективним є використання даних у режимі реального часу для отримання динамічніших висновків.

Key words: financial resilience, hybrid threats, national security, Russian-Ukrainian war, state financial security.

Ключові слова: фінансова стійкість, гібридні загрози, національна безпека, російсько-українська війна, фінансова безпека держави.

GENERAL STATEMENT OF THE PROBLEM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS. IN AN ERA MARKED BY THE COMPLEXITIES OF HYBRID WARFARE, THE NECESSITY TO SAFEGUARD STATE FINANCIAL SECURITY HAS BECOME INCREASINGLY URGENT

Hybrid threats, which blend conventional military tactics with cyber-attacks, disinformation, and economic pressures, pose significant challenges to national stability. The ongoing Russian-Ukrainian war exemplifies the multifaceted nature of these threats, as Ukraine grapples with both military

aggression and severe economic destabilization. This research is essential as it delves into the intricate dynamics of ensuring financial security amidst such volatile conditions. By analyzing the impact of the Russian-Ukrainian conflict, this study aims to provide valuable insights into the resilience of financial systems under hybrid threats. The topicality of this research lies in its relevance to current global security concerns, offering strategic frameworks that can be adapted by other nations facing similar adversities. Through comprehensive analysis, this article seeks to contribute to the development of robust financial defense mechanisms in the face of evolving hybrid threats.

ANALYSIS OF RECENT STUDIES AND PUBLICATIONS

The literature on financial security in the context of hybrid threats is vast and varied, offering numerous perspectives and analytical frameworks. Hybrid threats, as Lupulescu describes, have become a persistent feature in contemporary geopolitical dynamics, leveraging unconventional tactics by state and non-state actors to gain strategic advantages [1, p. 621]. These threats introduce new challenges in assessing societal impacts during ostensibly peaceful periods, encompassing physical, material, psychological, and emotional consequences. Lupulescu's study highlights the importance of understanding these multifaceted threats and their impact on populations, especially in neighboring European countries. However, the study does not delve deeply into the financial security implications, necessitating further research to bridge this gap.

Varnalii and Bondarenko focus on the critical security concerns for Ukraine, exacerbated by both external and internal factors such as military conflicts, cyberterrorism, and economic instability [2, p. 111—112]. Their research underscores the paramount importance of financial security management for enterprises, particularly during wartime and post-war recovery. They emphasize the need for robust financial management systems to counteract threats and ensure the continuity of business operations. Despite acknowledging the war's impact, the study lacks specific empirical evidence linking financial security of Ukrainian enterprises to hybrid threats from the Russian-Ukrainian conflict.

Kovalenko, Slatvinska, Sheludko, Makukha, and Valihura explore the influence of monetary components on Ukraine's financial security amidst political and socio-economic imbalances [3, p. 19-20]. Their research assesses monetary policy effectiveness and its impact on state financial security, highlighting the critical role of monetary policy in stabilizing macroeconomic processes during martial law. While the study identifies key threats and emphasizes the need for enhanced policy coordination, it falls short in providing actionable recommendations tailored to Ukraine's specific context and the ongoing hybrid threats.

Nimani and Spahija analyze the direct impact of Russian aggression on the European financial market, comparing financial policies across European countries and the Balkan Peninsula [4, p. 142-143]. They highlight the exacerbation of existing socio-economic and financial trends due to the conflict, proposing an economic stabilization forecast model. However, the study lacks precise data or forecasts, and specific policy recommendations tailored to mitigating financial security risks amidst hybrid threats are also absent.

Hanziuk and Drai emphasize the importance of continuous monitoring and analysis of key financial security indicators amidst escalating financial instability and heightened security threats [5, p. 33]. Their study identifies critical threats to national financial security, such as state budget debt burden, inflation, and banking system reliance on foreign capital. While providing forecasts and highlighting the need for transformative measures, the study does not adequately contextualize these impacts

within the broader geopolitical and economic context of the Russian-Ukrainian war.

Blikhar, Vaolevska, Ortynska, Vinichuk, and Kashchuk examine the economic and legal mechanisms for forming and implementing financial policy amidst the Russian-Ukrainian war [6, p. 301]. Their research reveals significant destabilizing factors, such as heightened inflation and exchange rate instability, impacting Ukraine's financial policy. While they propose solutions for enhancing the economic and legal framework, the study lacks specific, actionable policy recommendations or strategies tailored to hybrid threats.

Wyr?bek discusses the erosion of public trust due to hybrid threats like misinformation and manipulation of information, undermining state legitimacy [7, p. 328]. The article emphasizes the broad impact of these threats on societal functioning but lacks practical examples or empirical evidence related to financial security. Specific strategies or mechanisms for enhancing financial resilience against hybrid threats are not explored, limiting its relevance to practical policy discussions.

Korobtsova focuses on legislative foundations and strategies for safeguarding Ukraine's financial security during wartime [8, p. 144-145]. The study identifies current threats and evaluates the state's capacity to protect financial interests. While proposing improvements in economic and legal mechanisms, the text does not outline concrete, actionable policy recommendations or strategies tailored to address hybrid threats.

Chakalov and Nosan discuss the adaptation of traditional methods of managing financial and economic security to project management during wartime [9, p. 108]. They highlight the importance of modern security systems enabling remote control and functioning in digital environments. However, the study lacks emphasis on the unique challenges posed by hybrid threats, such as cyber warfare and information operations.

Varnalii emphasizes the critical urgency of national security in the face of Russia's military aggression [10, p. 92—93]. The study aims to deepen theoretical foundations and define mechanisms for security across various domains. Despite mentioning hybrid warfare, the text does not provide detailed analysis or practical recommendations for enhancing financial security amidst hybrid threats.

Yastrubetska, Krupka, Kovalenko, Zhmurko, and Mykuliak propose a financial security management mechanism for Ukrainian companies operating amidst hybrid conflicts [11, p. 122]. Their study highlights the lack of sufficient research in this area and the inadequate government regulations governing financial security. While proposing development directions for financial security management, the study does not sufficiently discuss practical challenges or feasibility of these strategies.

Klymenko and Savostianenko review current approaches to assessing the impacts of Russian military aggression on Ukraine's economic losses and post-war recovery plans [12, p. 71]. They emphasize the need for legislative measures to establish diverse financial support sources for Ukraine's reconstruction. However, the study lacks a clear differentiation between traditional military

Table 1. Comparing traditional and hybrid threat to financial security of the state

Criteria	Traditional threats	Hybrid threats
Source of threat	State actors and economic policies	State and non-state actors, including cybercriminals and terrorists
Method of attack	Economic sanctions, trade embargoes	Cyber-attacks, misinformation campaigns
Duration of impact	Long-term economic policies	Rapid and unpredictable events
Detectability	Relatively easy to detect through economic indicators	Often concealed, requiring advanced cybersecurity measures
Legal framework	Governed by international laws and treaties	Often operates outside legal norms, exploiting regulatory gaps
Economic focus	Direct impact on macroeconomic indicators	Targeted disruption of financial institutions and services
Mitigation strategies	Diplomatic negotiations, economic reforms	Cybersecurity measures, public awareness campaigns
Scale of impact	National or international scale	Can be highly localized or global
Actors involved	Governments, international organizations	Hacktivists, criminal organizations, state-sponsored entities
Mitigation strategies	Diplomatic negotiations, military defense	Cybersecurity measures, public information campaigns

Source: elaborated by authors.

aggression and hybrid warfare tactics, limiting the depth of analysis required for understanding financial security implications.

Busol argues that modern national security hinges significantly on human capital and the comprehensive public administration encompassing all dimensions of national security [13, p. 10—12]. The article highlights the importance of addressing hybrid warfare but lacks detailed analysis or specific case studies related to hybrid threats faced by Ukraine. The list of high-priority steps to strengthen Ukraine's protection against hybrid threats lacks detailed rationale or evidence of feasibility.

Varnalii and Tomashevskiy identify and address challenges in ensuring Ukraine's financial security amidst hybrid warfare [14, p. 176; 15, p. 11—12]. They emphasize the importance of comprehensive data integration across all security domains. While comparative methods are mentioned, there is little explicit comparison with other countries facing similar hybrid threats, limiting the studies' generalizability.

Zachosova and Babina analyze trends in bank and non-bank financial institutions in Ukraine, identifying traditional and hybrid threats to financial market participants [16, p. 87]. Their study highlights the necessity for financial institutions to adapt to these challenges. However, the text offers limited practical recommendations or strategies for government structures to mitigate these threats effectively.

Yordanova discusses the dynamic security landscape influenced by hybrid threats and the strategic role of sovereign debt in shaping national security strategies [17, p. 192—194]. The article emphasizes the evolving role of sovereign debt but does not provide a balanced analysis of potential counterarguments or alternative viewpoints, limiting its depth and persuasiveness in academic discourse.

Despite the wealth of insights into various aspects of financial security and hybrid threats, the literature reveals a notable gap in research on the peculiarities of ensuring state financial security amidst hybrid threats specifically caused by warfare.

FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE (TASK STATEMENT)

The article aims to analyze the multifaceted nature of hybrid financial security threats, particularly in the context of Russian aggression against Ukraine. It seeks to identify key threats, evaluate their impact on financial stability, and propose comprehensive, adaptive measures for enhancing resilience and safeguarding financial infrastructure.

SUMMARY OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

Financial security threats refer to any actions or events that jeopardize the financial stability of a state. These threats can undermine the economic foundation, disrupt financial markets, and erode public confidence in the financial system. Traditional threats to financial security typically involve direct and overt actions by nation-states or organized criminal groups. These threats often manifest through economic sanctions, military actions, or blockades. For instance, a country might impose sanctions to cripple another nation's economy, leading to a direct and immediate impact on financial stability. Traditional threats are generally easier to detect and respond to due to their overt nature and established legal frameworks.

Hybrid threats represent a blend of conventional and unconventional tactics aimed at destabilizing a state's financial security. These threats often involve non-state actors, cyber attackers, and misinformation campaigns. Unlike traditional threats, hybrid threats are covert, multifaceted, and harder to detect. For example, cyber-attacks on financial institutions can disrupt services, steal sensitive data, and undermine public trust. The spread of false economic news through social media can also create panic and volatility in financial markets. The motivation behind hybrid threats is often to cause disruption and destabilization rather than direct dominance.

Table 1 highlights significant differences between traditional and hybrid threats across various criteria. Traditional threats, with their overt and direct nature, contrast

Table 2. Hybrid financial security threats from Russian aggression against Ukraine

Threat category	Essence	Indicators	Level of security in Ukraine
Cyber attacks	Attacks on financial institutions and infrastructure	Frequency of attacks, financial losses	Critical
Misinformation	Spreading false economic information to cause panic	Volume of false news, public sentiment shifts	Dangerous
Economic espionage	Stealing sensitive financial data	Incidents of data theft, breach reports	Unsatisfactory
Sabotage	Disrupting financial operations through physical means	Instances of sabotage, operational downtime	Critical
Sanctions evasion	Circumventing international sanctions	Number of evasion incidents, economic impact	Unsatisfactory
Corruption	Promoting corrupt practices to undermine financial stability	Corruption index, financial irregularities	Dangerous
Market manipulation	Influencing financial markets through covert actions	Market volatility, unexplained fluctuations	Unsatisfactory
Resource theft	Illegal extraction of resources	Reports of illegal activities, economic losses	Dangerous
Insider threats	Infiltrating institutions with hostile insiders	Incidents of insider actions, breach impacts	Critical
Political pressure	Using political means to influence financial policies	Changes in policies, economic indicators	Satisfactory

Source: elaborated by authors.

sharply with the covert and multifaceted nature of hybrid threats. While traditional threats have clear and established response mechanisms, hybrid threats require innovative and rapid response strategies. Both types of threats have unique impacts and necessitate different mitigation strategies.

Understanding and addressing both traditional and hybrid threats are essential for safeguarding financial security. The evolving landscape of threats necessitates a dynamic and multifaceted approach to ensure stability and resilience in the face of diverse challenges.

Hybrid threats to financial security have become a significant concern, particularly in the context of Russia's aggression against Ukraine. These threats blend conventional and unconventional tactics, targeting various aspects of financial security to destabilize the country (Table 2).

Cyber-attacks involve targeted attacks on financial institutions and infrastructure, aiming to disrupt operations and steal sensitive data. Indicators include the frequency of attacks and the financial losses incurred. The security level in Ukraine is critical due to the high frequency and severity of these attacks. Misinformation is the spread of false economic information designed to create panic and instability. Indicators include the volume of false news and shifts in public sentiment. Ukraine's security level is dangerous as misinformation campaigns are rampant and difficult to counter.

Economic espionage involves stealing sensitive financial data to gain competitive or strategic advantages. Indicators include incidents of data theft and breach reports. Ukraine's security level is unsatisfactory due to numerous reported incidents. Sabotage, physical disruption of financial operations, such as destroying infrastructure, can cause significant downtime. Indicators include instances of

sabotage and operational downtime. The security level is critical due to the severe impact of these actions.

Circumventing international sanctions undermines the economic pressure intended to curb aggression. Indicators include the number of evasion incidents and their economic impact. Ukraine's security level is unsatisfactory as evasion tactics are sophisticated and prevalent. Promoting corrupt practices to weaken financial stability is a common tactic. Indicators include the corruption index and financial irregularities. The security level is dangerous due to the high prevalence of corruption.

Covert actions to influence financial markets cause volatility and instability. Indicators include market volatility and unexplained fluctuations. Ukraine's security level is unsatisfactory due to frequent manipulation attempts. Illegal extraction of resources deprives the state of revenue and destabilizes the economy. Indicators include reports of illegal activities and economic losses. The security level is dangerous given the ongoing illegal extraction activities.

Infiltrating institutions with hostile insiders can lead to breaches and operational disruptions. Indicators include incidents of insider actions and their impacts. The security level is critical due to the difficulty in detecting and preventing insider threats. Using political means to influence financial policies can destabilize the economy. Indicators include changes in policies and economic indicators. The security level is satisfactory, reflecting effective but not foolproof countermeasures.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS AREA

The study on state financial security amidst hybrid threats, with a focus on the Russian-Ukrainian war, highlights the

complex and evolving nature of modern threats to financial stability. Key findings underscore that hybrid threats, blending conventional and unconventional tactics, pose significant challenges due to their covert, multifaceted, and rapidly changing characteristics. Unlike traditional threats, which are often overt and governed by established legal frameworks, hybrid threats such as cyber-attacks, misinformation, and economic espionage are harder to detect and mitigate.

The case of Ukraine illustrates how these hybrid threats can critically undermine financial security. Cyber-attacks on financial institutions and infrastructure, along with misinformation campaigns, have created a precarious financial environment. The spread of false economic news has destabilized markets, while economic espionage and sanctions evasion further complicate the financial landscape. The prevalence of corruption and insider threats exacerbates the situation, highlighting the need for robust, adaptive security measures.

For policymakers, the study suggests several practical implications. Building resilience against hybrid threats requires a dynamic approach, including advanced cybersecurity measures, comprehensive public awareness campaigns, and stronger international cooperation to enforce sanctions and combat corruption. Policymakers should focus on enhancing the detection and response capabilities of financial institutions, fostering collaboration between the public and private sectors, and investing in innovative technologies to safeguard financial infrastructure.

Further research is recommended in areas such as the integration of artificial intelligence and machine learning for threat detection, the development of more sophisticated misinformation countermeasures, and the exploration of new regulatory frameworks to address the legal ambiguities surrounding hybrid threats. As hybrid warfare continues to evolve, ongoing research and adaptive policy strategies will be crucial in maintaining financial security amidst contemporary geopolitical challenges.

Acknowledgements. The study was carried out as part of the grant "EU ECONOMIC SECURITY" (project number: 101083446, project acronym: EUECOSEC, call: ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH, topic: ERASMUS-JMO-2022-CHAIR) supported by the European Education and Culture Executive Agency.

Literature:

1. Lupulescu, G.-D. (2023). Hybrid threats — possible consequences in societal contexts. *Proceedings of the 22nd European Conference on Cyber Warfare and Security, ECCWS 2023*, pp. 616—622. URL: <https://doi.org/10.34190/eccws.22.1.1119> (date of access: 20.05.2024).
2. Варналій, З. С., Бондаренко, С. М. (2023). Фінансова безпека підприємств України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Економічний вісник університету*, Вип. 56. С. 106—113. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-106-113> (date of access: 20.05.2024).
3. Kovalenko, V., Slatvinska, M., Sheludko, S., Makukha, S., Valihura, V. (2023). The monetary component in ensuring the financial security of the state. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1 (48), pp. 8—22. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3972> (date of access: 20.05.2024).

4. Nimani, A., Spahija, D. (2023). Financial markets and price increases in Europe after the Russian-Ukrainian War. *Scientific Horizons*, vol. 26 (3), pp. 135—145. URL: <https://doi.org/10.48077/scihor3.2023.135> (date of access: 20.05.2024).

5. Ганзюк С. М., Драй, О. О. (2023). Загрози фінансовій безпеці України. *Modern Economics*, № 38. С. 28—33. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V38-\(2023\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V38-(2023)-04) (date of access: 20.05.2024).

6. Bliikhar, M., Vaolevska, L., Ortynska, N., Vinichuk, M., Kashchuk, M. (2022). Economic and legal mechanism for the formation and implementation of the state's financial policy in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 6 (47), pp. 294—303. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3935> (date of access: 20.05.2024).

7. Wyrebek, H. (2023). Hybrid threats to state information security. *Polityka i Społeczeństwo*, vol. 1 (21), pp. 315—330. URL: <https://www.doi.org/10.15584/polispol.2023.1.20> (date of access: 20.05.2024).

8. Коробцова, Д. В. (2022). Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне законодавство*, Вип. 2. С. 141—146. URL: <https://www.doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27> (date of access: 20.05.2024).

9. Чакалов, А. К., Носань, Н. С. (2023). Проблеми управління фінансово-економічною безпекою бізнесу під впливом війни: традиційні напрями досліджень і проєктний підхід. *Науковий погляд: економіка та управління*, № 1 (81). С. 105—109. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-14> (date of access: 20.05.2024).

10. Варналій, З. С. (2022). Багатоступенева структура безпеки держави (на прикладі економічної та фінансової безпеки). *Економічний вісник університету*, Вип. (54). С. 87—94. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-87-94> (date of access: 20.05.2024).

11. Yastrubetska, L., Krupka, I., Kovalenko, V., Zhmurko, N., Mykuliak, O. (2022). Companies' financial security mechanism under hybrid conflicts. *Universal Journal of Accounting and Finance*, vol. 10 (1), pp. 113—123. URL: <https://doi.org/10.13189/ujaf.2022.100112> (date of access: 20.05.2024).

12. Клименко, К. В., Савостьяненко, М. В. (2022). Підходи щодо оцінки наслідків повномасштабної російської агресії та пріоритети фінансового забезпечення повоєнного відновлення в Україні. *Фінанси України*, Вип. 9. С. 53—78. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.09.053> (date of access: 20.05.2024).

13. Бусол, О. Ю. (2020). Феномен гібридних загроз національній безпеці. *Юридична Україна*, Вип. 4. С. 6—15. URL: [https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-4\(208\)-1](https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-4(208)-1) (date of access: 20.05.2024).

14. Варналій, З. С., Томашевський, Т. Т. (2019). Системні проблеми та шляхи забезпечення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни. *Економічний вісник університету*, Вип. 41. С. 171—179. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-171-179> (date of access: 20.05.2024).

15. Варналій, З. С., Томашевський, Т. Т. (2019). Загрози фінансовій безпеці України в умовах гібридної

війни. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Вип. 3 (2024). С. 6—13. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/204-3/2> (date of access: 20.05.2024).

16. Zachosova, N., Babina, N. (2018). Identification of threats to financial institutions' economic security as an element of the state financial security regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 4, No 3, pp. 80—87. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-80-87> (date of access: 20.05.2024).

17. Yordanova, G. (2018). Sovereign debt as emerging challenge of hybrid warfare. *Information & Security: An International Journal*, vol. 39 (2), pp. 183—194. URL: <https://doi.org/10.11610/isij.3916> (date of access: 20.05.2024).

References:

1. Lupulescu, G.-D. (2023), "Hybrid threats — possible consequences in societal contexts", *Proceedings of the 22nd European Conference on Cyber Warfare and Security, ECCWS 2023*, pp. 616-622. DOI: <https://doi.org/10.34190/eccws.22.1.1119>.

2. Varnalii, Z. and Bondarenko, S. (2023), "Financial security of Ukrainian enterprises during the war and post-war period", *University Economic Bulletin*, vol. 56, pp. 106—113. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-106-113>.

3. Kovalenko, V., Slatvinska, M., Sheludko, S., Makukha, S. and Valihura, V. (2023), "The monetary component in ensuring the financial security of the state. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice", vol. 1 (48), pp. 8—22. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.48.2023.3972>.

4. Nimani, A. and Spahija, D. (2023), "Financial markets and price increases in Europe after the Russian-Ukrainian War", *Scientific Horizons*, vol. 26 (3), pp. 135—145. DOI: <https://doi.org/10.48077/scihor3.2023.135>.

5. Hanzjuk, S. and Draï, O. (2023), "Threats to the financial security of Ukraine", *Modern Economics*, vol. 38, pp. 28—33. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V38\(2023\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V38(2023)-04).

6. Blikhar, M., Vaolevska, L., Ortynska, N., Vinichuk, M. and Kashchuk, M. (2022), "Economic and legal mechanism for the formation and implementation of the state's financial policy in the conditions of the Russian-Ukrainian war", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 6 (47), pp. 294—303. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.6.47.2022.3935>.

7. Wyrebek, H. (2023), "Hybrid threats to state information security", *Polityka i Społeczeństwo*, vol. 1 (21), pp. 315—330. DOI: <https://www.doi.org/10.15584/polispol.2023.1.20>.

8. Korobtsova, D. V. (2022), "Legal provision of financial security of the state in martial law", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, vol. 2, pp. 141—146. DOI: <https://www.doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27>.

9. Chakalov, A. and Nosan, N. (2023), "Problems of financial and economic security business management of under the influence of war: traditional directions of research and project approach", *Scientific View: Economics and Management*, vol. (81), pp. 105—109. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-14>.

10. Varnalii, Z. (2022), "Multi-stage structure of state security (the case of economic and financial security)", *University Economic Bulletin*, vol. (54), pp. 87—94. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-87-94>

11. Yastrubetska, L., Krupka, I., Kovalenko, V., Zhmurko, N. and Mykuliak, O. (2022), "Companies' financial security mechanism under hybrid conflicts", *Universal Journal of Accounting and Finance*, vol. 10 (1), pp. 113—123. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujaf.2022.100112>.

12. Klymenko, K. and Savostianenko, M. (2022), "Approaches to assessing the consequences of Russian military aggression and priorities for financial security of post-war reconstruction in Ukraine", *Finances of Ukraine*, vol. 9, pp. 53—78. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.09.053>.

13. Busol, O. Yu. (2020), "Hybrid threat phenomenon as a newest threat to national security", *Juridical Ukraine*, vol. 4, pp. 6—15. DOI: [https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-4\(208\)-1](https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-4(208)-1)

14. Varnalii, Z. and Tomashevskyi, T. (2019). "Systemic problems and ways of Ukraine financial security in the conditions of hybrid warfare", *University Economic Bulletin*, vol. 41, pp. 171—179. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-171-179>.

15. Varnalii, Z. and Tomashevskyi, T. (2019). "Threats to Ukraine's financial security in the context of hybrid warfare", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, vol. 3 (204), pp. 6—13. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/204-3/2>.

16. Zachosova, N. and Babina, N. (2018), "Identification of threats to financial institutions' economic security as an element of the state financial security regulation", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 4, No 3, pp. 80—87. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-80-87>.

17. Yordanova, G. (2018), "Sovereign debt as emerging challenge of hybrid warfare", *Information & Security: An International Journal*, vol. 39 (2), pp. 183—194. DOI: <https://doi.org/10.11610/isij.3916>

Стаття надійшла до редакції 22.06.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 005.591.6:004

*О. В. Федірець,**д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9710-4644>**О. В. Гук,**к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8129-8392>**М. В. Зось-Кіор,**д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8330-2909>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.43

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ТА БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ПОТЕНЦІЙНО АГРЕСИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЗНАННЄВОЇ ЕКОНОМІКИ

O. Fedirets,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

O. Guk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Enterprises,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine, Kyiv

M. Zos-Kior,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

DIGITIZATION OF BUSINESS PROCESSES AND BUSINESS PLANNING OF POTENTIALLY AGGRESSIVE ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

В статті розглянуто диджиталізацію бізнес-процесів та бізнес-планування потенційно агресивних підприємств в умовах знаннєвої економіки. У сучасному світі, де знання стають ключовим фактором успіху, диджиталізація бізнес-процесів та ретельне бізнес-планування стають особливо важливими для потенційно агресивних підприємств. Це стосується компаній, які діють у конкурентних галузях, де швидкість, гнучкість та інновації є ключовими для успіху. Диджиталізація бізнес-процесів передбачає використання цифрових технологій для автоматизації та оптимізації операцій. Це може включати в себе впровадження систем ERP, CRM, HRM та інших програмних рішень, які допомагають підприємствам покращити ефективність, продуктивність та прийняття рішень. Переваги диджиталізації бізнес-процесів для потенційно агресивних підприємств: збільшення швидкості та гнучкості; підвищення продуктивності; покращення прийняття рішень; зниження витрат. Бізнес-план є важливим інструментом для потенційно агресивних підприємств, оскільки він допомагає їм чітко визначити свої цілі, стратегії та ресурси. Ретельне планування може допомогти цим підприємствам: визначити свою конкурентну перевагу; оцінити ринкові можливості; розробити стратегію зростання; забезпечити фінансування; управляти ризиками. У знаннєвій економіці успіх підприємств значною мірою залежить від їхньої здатності генерувати, використовувати та поширювати знання. Це означає, що бізнес-плани потенційно агресивних підприємств повинні враховувати наступні фактори: інвестиції в дослідження та розробки; розвиток людського капіталу; створення культури інновацій; співпраця з університетами та дослідницькими інститутами. Диджиталізація бізнес-процесів та ретельне бізнес-планування є ключовими факторами успіху для потенційно агресивних підприємств в умовах знаннєвої економіки. Ці підприємства повинні використовувати цифрові технології для автоматизації та оптимізації своїх операцій, а також розробляти чіткі та всебічні бізнес-плани, які враховують важливість знань та інновацій.

The article examines the digitalization of business processes and business planning of potentially aggressive enterprises in the conditions of the knowledge economy. In today's world, where knowledge is becoming a key success factor, digitization of business processes and thorough business planning are becoming especially important for potentially aggressive enterprises. This applies to companies operating in competitive industries where speed, flexibility and innovation are key to success. Digitalization of business processes involves the use of digital technologies to automate and optimize operations. This may include implementing ERP, CRM, HRM and other software solutions that help businesses improve efficiency, productivity and decision-making. Advantages of digitalization of business processes for potentially aggressive enterprises: increase in speed and flexibility; productivity improvement; improving decision-making; cost reduction. A business plan is an important tool for potentially aggressive businesses because it helps them clearly define their goals, strategies, and resources. Careful planning can help these businesses: define their competitive advantage; assess market opportunities; develop a growth strategy; provide financing; manage risks. In the knowledge-based economy, the success of enterprises depends to a large extent on their ability to generate, use and disseminate knowledge. This means that the business plans of potentially aggressive enterprises should take into account the following factors: investments in research and development; development of human capital; creation of a culture of innovation; cooperation with universities and research institutes. Digitalization of business processes and careful business planning are key success factors for potentially aggressive enterprises in the conditions of the knowledge economy. These enterprises must use digital technologies to automate and optimize their operations, and develop clear and comprehensive business plans that take into account the importance of knowledge and innovation.

Ключові слова: ефективність, диджиталізація, економіка, інновації, маркетинг, бізнес-процеси, бізнес-планування, потенціал, підприємства, менеджмент, знання економіка.

Key words: efficiency, digitization, economy, innovation, marketing, business processes, business planning, potential, enterprises, management, knowledge economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі, де знання стають ключовим фактором успіху, диджиталізація бізнес-процесів та ретельне бізнес-планування стають особливо важливими для потенційно агресивних підприємств. Це стосується компаній, які діють у конкурентних галузях, де швидкість, гнучкість та інновації є ключовими для успіху. Диджиталізація бізнес-процесів передбачає використання цифрових технологій для автоматизації та оптимізації операцій. Це може включати в себе впровадження систем ERP, CRM, HRM та інших програмних рішень, які допомагають підприємствам покращити ефективність, продуктивність та прийняття рішень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Переваги диджиталізації бізнес-процесів для потенційно агресивних підприємств: збільшення швидкості та гнучкості; підвищення продуктивності; покращення прийняття рішень; зниження витрат. Бізнес-план є важливим інструментом для потенційно агресивних підприємств, оскільки він допомагає їм чітко визначити свої цілі, стратегії та ресурси. Ретельне планування може допомогти цим підприємствам:

визначити свою конкурентну перевагу (що робить їх унікальними та чому клієнти повинні вибирати їх?);
оцінити ринкові можливості (які можливості існують на ринку для їхніх продуктів чи послуг?);
розробити стратегію зростання (як вони планують досягти своїх цілей?);
забезпечити фінансування (як вони планують фінансувати свій ріст?);
управляти ризиками (які ризики вони можуть зіткнутися і як вони планують їх пом'якшити?) [1—8].

У знаннєвій економіці успіх підприємств значною мірою залежить від їхньої здатності генерувати, використовувати та поширювати знання. Це означає, що бізнес-плани потенційно агресивних підприємств повинні враховувати наступні фактори: інвестиції в дослідження та розробки; розвиток людського капіталу; створення культури інновацій; співпраця з університетами та дослідницькими інститутами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити диджиталізацію бізнес-процесів та бізнес-планування потенційно агресивних підприємств в умовах знаннєвої економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Важливим елементом диджиталізації бізнес-процесів та бізнес-планування потенційно агресивних підприємств в умовах знаннєвої економіки виступає оцінка різних потенціалів, в той же час різні автори розглядають їх окре-

мо, а не системно. Це визначило досить глибокий рівень вивчення інвестиційного, інноваційного та трудового потенціалів, при низькому рівні дослідження інших.

З погляду ресурсно-функціонального підходу можна виділити фінансову, виробничо-технічну, матеріально-логістичну, кадрову, компоненту потенціалу [5]. Інші автори вважають складовими потенціалу: природо-ресурсний потенціал, екологічний потенціал, матеріально-технічний потенціал, науково-технічний потенціал, інноваційний потенціал, трудовий потенціал, інвестиційний потенціал [3].

Інші автори, дослідуючи об'єктні складові, що мають спільне з матеріально-предметною формою потенціалу підприємства, визначають наступні його складові: інноваційний, фінансовий, виробничий та відтворювальний потенціал. Причому до виробничого потенціалу вони відносять природно-кліматичні умови та стан земельних ресурсів; потенціал основних та оборотних фондів; потенціал нематеріальних активів; людський потенціал персоналу [7].

На наш погляд, серед значної кількості запропонованих авторами видів ресурсної складової потенціалу розвитку підприємства доречно виділити: виробничий, трудовий, фінансовий та інформаційний. Такий погляд дає змогу визначити чіткі вектори дослідження потенціалу розвитку потенційно агресивних підприємств та надає можливість кількісної та якісної оцінки усіх визначених складових.

За таких умов методика оцінки кожного з потенціалів є досить різномірною та складно піддається систематизації. Потенціал, при цьому виступає динамічною категорією, і при його оцінці слід використовувати не відносну оцінку, яка на відміну від абсолютної, визначає швидкість і напрям розвитку. Процес оцінювання за наявності визначених обмежень повинен спиратися на засади, що дозволяють розглядати що потенціал соціально-економічної системи в якості динамічної характеристики, а сама реалізація потенціалу повинна відбуватися із забезпеченням якісного та кількісного його приросту, і базуватися на безперервному характері процесу розвитку потенціалу.

Ресурсна невизначеність лежить в основі невизначеності потенціалу і стосується їх якості, обсягів, термінів постачання та використання. Невизначеність характеристики ресурсів методологічно нерозв'язна не зважаючи на будь-яку міру контролю, і в даних умовах ми ведемо мову про досягнення граничних рівнів достовірності визначеності за умов певного рівня інформаційної визначеності стосовно ресурси та їх реальних обсягів [6].

При розвитку соціально-економічна система відповідно до встановлених цілей, через реалізацію цілеспрямованої поведінки, реакція системи на ці дії відбувається через зворотні зв'язки. За умови позитивного впливу цих зворотних зв'язків на результати взаємодія, забезпечується більш швидкі темпи розвитку системи.

Слід звернути увагу на те, що значна кількість науковців орієнтується не стільки на збереження цілісності соціально-економічної системи, а більше уваги приділяє процесам сталого розвитку, враховуючи при цьому реалії сучасності, та рівень впливу зовнішнього середовища [8].

Забезпечення існування та розвитку соціально-економічних систем має тісний зв'язок із загальними тен-

Таблиця 1. Сутнісні відмінності понять "економічне зростання" та "економічний розвиток"

Параметр	Економічне зростання	Економічний розвиток
Мета	Збільшення обсягу економічних благ у суспільстві	Підвищення добробуту та рівня життя населення, в тому числі за рахунок удосконалення та гармонізації соціально-економічних відносин
Характер	Статистичні показники кількісного зростання	Кількісне зростання та якісне удосконалення
Показники на макрорівні	ВВП, ВВП на душу населення, виробництво продукції та послуг, фінансові показники країн тощо	Рівень життя, рівень добробуту індивідуумів (враховує рівень ВВП на душу населення, наявність економічних можливостей, рівень справедливості, якість життя населення)
Показники на мікрорівні	Обсяг виробництва, фінансові показники підприємств, громад, регіонів	Рівень забезпеченості населення економічними та соціальними благами, рівень задоволеності життям

Джерело: складено авторами.

денціями економічного розвитку країни, які формують цілий масив спільних елементів для досягнення цілей розвитку економічних суб'єктів, з урахуванням інтересів, при забезпеченні ефективної реалізації соціальних та матеріальних ресурсів системи. За таких умов виникає необхідності узгодження цілей соціально-економічних систем через пошук компромісів між структурних частинами соціально-економічної системи та налагодження взаємозв'язку із зовнішнім оточенням. Рівень ефективності розвитку соціально-економічної системи формується через комплекс чинників, найбільшу вагу серед яких мають збалансованість та пропорційність.

Досліджуючи сталість соціально-економічної системи доцільно, на наш погляд, розрізняти поняття "економічного розвитку" та "економічного зростання", адже вони характеризують фактично різні явища, відповідно застосовувати їх слід як синоніми. "Економічний розвиток" — це динамічна характеристика, яка має позитивний вектор, та стосується поліпшення параметрів соціально-економічної системи, в межах якої проводиться аналіз [1]. Це дозволяє нам здійснювати характеристику даного процесу з інноваційної точки зору, адже зміни, які при цьому відбуваються, ми в певній мірі можемо вважати нововведеннями, реалізація яких забезпечує підтримку та підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарської діяльності. Економічне зростання — показник, який дозволяє охарактеризувати динамічні зміни валової доданої вартості, яка формується в межах системи на протязі стандартного календарного період часу (переважно рік) [5].

В чому полягає відмінність у дефініціях "економічне зростання" і "економічний розвиток" розглянемо в табл. 1.

Розглядаючи позитивні динамічні зміни валової доданої вартості, слід відзначити часті прояви кон'юнктурного впливу через чинники, які мають спекулятивний характер, відповідно слід прийняти ситуацію, коли економічне зростання, при певній сукупності умов не завжди виступає тотожним економічному розвитку. Тобто, харак-

теризуючи систему ми можемо фіксувати економічне зростання, при відсутності економічного розвитку (адже, параметри їх динаміки можуть мати відмінні траєкторії).

Відповідно "економічне зростання" є ключовою, в той же час далеко не визначальною умовою для досягнення стану економічного розвитку, адже за умови забезпечення розвитку слід сконцентрувати увагу коректному, збалансованому та справедливому розподілі матеріальних благ у суспільстві.

Спостерігається значне різноманіття визначень дефініції "сталий розвиток", при чому деякі з них передбачають використання абсолютно різні точки зору. В той же час слід відмітити, що в більшості випадків під терміном "сталий розвиток" передбачається такий перебіг розвитку подій, за якого виробнича діяльність людини має мінімальний негативний вплив на довкілля. Саме це визначає високий рівень уваги, до категорії сталості а сама концепція сталого розвитку широко використовується в економічних теоріях, базуючись на прагненні людства до досягнення чітких економічних, соціальних і екологічних пропорцій в межах триєдиної системи "Суспільство" — "Економіка" — "Природа" [4].

Відповідно до загальної теорії систем, в межах зазначеної теорії, при дослідженні організацій явище сталості передбачає прояву в декількох різновидах. При цьому зовнішня сталість системи передбачає, що частина її ознак не змінює свого стану та залишається стабільною.

За умови забезпечення такого типу сталості, та при нейтралізації впливу чинників зовнішнього середовища можливе не обмежене в часі існування система, проте навіть за одиначної зміни певної ознаки можлива зміна стану система. Наявність адаптивної сталості передбачає наявність у системи механізмів, які мінімізують негативний, дестабілізуючий вплив чинників.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Диджиталізація бізнес-процесів та ретельне бізнес-планування є ключовими факторами успіху для потенційно агресивних підприємств в умовах знаннєвої економіки. Ці підприємства повинні використовувати цифрові технології для автоматизації та оптимізації своїх операцій, а також розробляти чіткі та всебічні бізнес-плани, які враховують важливість знань та інновацій.

Література:

1. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: монографія. К.: Знання, 2008. 431 с.
2. Мельник Л.Г. Фундаментальні засади розвитку: монографія. Суми: Університетська книга, 2003. 288 с.
3. Погорелов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 88. С. 75—81.
4. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2006. 496 с.
5. Федірець О.В. Розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи: теорія, методологія, практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним гос-

подарством. Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, 2021. 448 с.

6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129—135.

7. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design, (2021) Vol. 36, pp. 199—205.

8. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos-Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalova N. Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2022. Vol. 39. pp. 259—269.

References:

1. Grazhevskaya, N. I. (2008), Ekonomichni systemy epokhy hlobal'nykh zmin [Economic systems of the era of global changes], Znannya, Kyiv, Ukraine.
2. Melnyk, L.G. (2003), Fundamental'ni zasady rozvytku [Fundamental principles of development], University book, Sumy, Ukraine.
3. Pogorelov, Y.S. (2006), "Enterprise development: concepts and types", Culture of the peoples of the Black Sea region, vol. 88, pp. 75—81.
4. Raevneva, O.V. (2006), Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models], INZHEK, Kharkiv, Ukraine.
5. Fedirets, O.V. (2021), "Development of the agro-food sector as a socio-economic system: theory, methodology, practice", Abstract of Doctor dissertation, Economy, Poltava, Ukraine.
6. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43.1, pp. 129—135.
7. Rossokha, V., Mykhaylov, S., Bolshaia, O., Diukariiev, D., Galtsova, O., Trokhymets, O., Ilin, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 36, pp. 199—205.
8. Zhyvko, Z., Nikolashyn, A., Semenets, I., Karpenko, Y., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Klymenchukova, N. and Krakhmalova, N. (2022), "Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 39, pp. 259—269.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2024 р.

УДК 338.28

- Т. В. Харчук,
д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту і економіки спорту,
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6842-3478>*
- О. П. Закорко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і економіки спорту,
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8865-8402>*
- Л. А. Кургузенкова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і економіки спорту,
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4839-7142>*
- О. М. Вареник,
к. фіз. вих., доцент кафедри менеджменту і економіки спорту,
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5246-8065>*
- О. О. Хіленко,
к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту і економіки спорту,
Національний університет фізичного виховання і спорту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5238-4734>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.47

АНАЛІТИЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ В СИСТЕМІ ОПЕРАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙНО АКТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

- T. Kharchuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Sports Management and Economics,
National University of Ukraine on Physical Education and Sport*
- O. Zakorko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Sports Management and Economics,
National University of Ukraine on Physical Education and Sport*
- L. Kurhuzenkova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Sports Management and Economics,
National University of Ukraine on Physical Education and Sport*
- O. Varenik,
PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Sports Management and Economics, National University of Ukraine on Physical Education and Sport*
- O. Khilenko,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Sports Management and Economics,
National University of Ukraine on Physical Education and Sport*

ANALYTICAL DESIGN IN THE OPERATIONAL MANAGEMENT SYSTEM OF INNOVATIVELY ACTIVE ENTERPRISES

Аналітичне проектування виступає як один з фундаментальних елементів системи операційного менеджменту інноваційно орієнтованих підприємств. Цей процес дає змогу компаніям систематично та з максимальною ефективністю розробляти та впроваджувати нові продукти, послуги та техно-

логічні рішення. Ключові етапи аналітичного проектування: визначення чітких цілей проекту (на цьому етапі ключовим завданням є чітке формулювання цілей проекту, які мають відповідати принципам SMART: вимірність, досяжність, релевантність, обмеженість у часі та конкретність; комплексний аналіз ринку (цей етап передбачає проведення ретельного дослідження ринку з метою вивчення потреб та очікувань клієнтів, а також аналізу конкурентного середовища); оцінка доступних ресурсів (на цьому етапі здійснюється оцінка ресурсів, які будуть задіяні в проекті, таких як фінанси, персонал, обладнання та часові рамки); розробка детального плану проекту (цей етап передбачає розробку чіткого плану проекту, який включає в себе детальну розбивку на етапи, визначення завдань, розподіл відповідальності, бюджетування та встановлення часових рамок); реалізація проекту відповідно до плану (на цьому етапі відбувається практична реалізація розробленого плану проекту); моніторинг та контроль ходу проекту (цей етап передбачає постійний моніторинг просування проекту, внесення необхідних коректив та коригування плану дій у разі виникнення непередбачених обставин); оцінка результатів та підведення підсумків (на завершальному етапі проводиться комплексна оцінка досягнутих результатів проекту, робляться висновки щодо його успішності та формуються уроки на майбутнє. Аналітичне проектування дає змогу компаніям систематично та з максимальною ефективністю розробляти та впроваджувати нові продукти, послуги та технологічні рішення, що значно підвищує їхні шанси на успіх. Завдяки ретельному плануванню та контролю ходу проекту, аналітичне проектування дозволяє значно мінімізувати ризики, пов'язані з його реалізацією, та максимізувати шанси на досягнення поставлених цілей. Проведення комплексного аналізу ринку та оцінка конкурентного середовища в рамках аналітичного проектування дає довгострокові переваги суб'єктам бізнесу.

Analytical design acts as one of the fundamental elements of the operational management system of innovatively oriented enterprises. This process enables companies to develop and implement new products, services and technological solutions systematically and with maximum efficiency. Key stages of analytical design: definition of clear project goals (at this stage, the key task is the clear formulation of project goals, which must comply with SMART principles: measurable, attainable, relevant, time-bound and specific); comprehensive market analysis (this stage involves conducting thorough market research in order to study the needs and expectations of customers, as well as to analyze the competitive environment); assessment of available resources (at this stage, the assessment of resources that will be involved in the project, such as finances, personnel, and time frames); development of a detailed project plan (this stage involves the development of a clear project plan, which includes a detailed breakdown into stages, definition of tasks, allocation of responsibilities, budgeting and establishment of time frames); implementation of the project in accordance with the plan (at this stage, the practical implementation of the developed project plan takes place); monitoring and control of progress of the project (this stage involves constant monitoring of the progress of the project, making the necessary corrections and adjusting the action plan in case of unforeseen circumstances); evaluation of results and summarization (at the final stage, a comprehensive assessment of the achieved results of the project is carried out, conclusions are drawn regarding its success and lessons for the future are formed. Analytical design enables companies to systematically and with maximum efficiency develop and implement new products, services and technological solutions, which significantly increases their chances of success. Through careful planning and control of the project, analytical design allows you to significantly minimize the risks associated with its implementation and maximize the chances of achieving the set goals benefits to business entities.

Ключові слова: аналітичне проектування, система, операційний менеджмент, інноваційно активні підприємства, ефективність.

Key words: analytical design, system, operational management, innovatively active enterprises, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управління проектами описує систематичний підхід, методології та практики, які використовуються для пла-

нування, планування, контролю та оцінки проектів від початку до завершення. Він охоплює широкий спектр діяльності та процесів, спрямованих на досягнення конкретних цілей у межах визначених обмежень, таких як час, вартість, обсяг, якість та ресурси. Управління проектами включає три фази: планування проекту, плану-

вання проекту та контроль проекту. По суті кожне підприємство є проектом, в діяльності якого відбувається процес планування, виконання та реалізація кінцевого продукту від найнижчого до найвищого підрозділу підприємства. У підприємства є декілька варіантів управління проектами, які залежно від масштабу проекту фахівці можуть прийняти рішення використовувати підходи для керування невеликими проектами або включити спеціалізоване програмне забезпечення для керування проектами для великих і складних проектів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Аналітичне проектування виступає як один з фундаментальних елементів системи операційного менеджменту інноваційно орієнтованих підприємств. Цей процес дає змогу компаніям систематично та з максимальною ефективністю розробляти та впроваджувати нові продукти, послуги та технологічні рішення. Ключові етапи аналітичного проектування:

1. Визначення чітких цілей проекту. На цьому етапі ключовим завданням є чітке формулювання цілей проекту, які мають відповідати принципам SMART: вимірність, досяжність, релевантність, обмеженість у часі та конкретність.

2. Комплексний аналіз ринку. Цей етап передбачає проведення ретельного дослідження ринку з метою вивчення потреб та очікувань клієнтів, а також аналізу конкурентного середовища.

3. Оцінка доступних ресурсів. На цьому етапі здійснюється оцінка ресурсів, які будуть задіяні в проекті, таких як фінанси, персонал, обладнання та часові рамки.

4. Розробка детального плану проекту. Цей етап передбачає розробку чіткого плану проекту, який включає в себе детальну розбивку на етапи, визначення завдань, розподіл відповідальності, бюджетування та встановлення часових рамок.

5. Реалізація проекту відповідно до плану. На цьому етапі відбувається практична реалізація розробленого плану проекту.

6. Моніторинг та контроль ходу проекту. Цей етап передбачає постійний моніторинг просування проекту, внесення необхідних коректив та коригування плану дій у разі виникнення непередбачених обставин.

7. Оцінка результатів та підведення підсумків. На завершальному етапі проводиться комплексна оцінка досягнутих результатів проекту, робляться висновки щодо його успішності та формуються уроки на майбутнє [1—10].

Аналітичне проектування дає змогу компаніям систематично та з максимальною ефективністю розробляти та впроваджувати нові продукти, послуги та технологічні рішення, що значно підвищує їхні шанси на успіх. Завдяки ретельному плануванню та контролю ходу проекту, аналітичне проектування дозволяє значно міні-

мізувати ризики, пов'язані з його реалізацією, та максимізувати шанси на досягнення поставлених цілей. Проведення комплексного аналізу ринку та оцінка конкурентного середовища в рамках аналітичного проектування дає довгострокові переваги суб'єктам бізнесу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити аналітичне проектування в системі операційного менеджменту інноваційно активних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Управлінськими структурами може бути розроблений комплекс заходів щодо проектування виробничої діяльності підприємства, одним із елементів цих заходів може бути використання економіко-математичних методів та моделей для дослідження, обробки, аналізу, моделювання та прогнозування виробничих процесів від початкового до завершального етапу.

При вивченні залежностей економічних показників на основі реальних статистичних даних з використанням апарату теорії ймовірностей та математичної статистики лінійні залежності часто використовуються для зручності і наочності розгляду економічного процесу та описуються багатофакторною лінійною виробничою функцією типу:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n \quad (1).$$

Поряд із лінійними виробничими регресіями для дослідження досить широко зустрічаються моделі, які відображають економічні процеси у вигляді нелінійної залежності. Якщо між економічними явищами існують нелінійні відношення, то вони виражаються за допомогою відповідних нелінійних функцій:

нелінійні відносно пояснюючих змінних, однак лінійні по параметрам, що оцінюються;

нелінійні по параметрам, що оцінюються [2].

До класу виробничих регресій, нелінійних по параметрам, що оцінюються, відносяться рівняння, в яких залежна змінна нелінійно пов'язана з параметрами. Виробничими регресіями такого класу є функції:

$$\text{степенева: } \hat{Y} = a_0 x_1^{b_1} x_2^{b_2}; \quad (2);$$

$$\text{показникова: } \hat{Y} = a_0 \cdot a_1^{x_1} a_2^{x_2} \quad (3);$$

$$\text{експоненціальна: } \hat{Y} = e^{a+b_1x_1+b_2x_2} \quad (4);$$

напівлогарифмічна:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 \ln x_1 + a_2 \ln x_2 + \dots + a_p \ln x_p + U \quad (5),$$

де a_0, a_1, \dots, a_p — параметри функцій.

В економічному дослідженні та моделюванні при виборі функції регресії слід враховувати простоту оцінки її параметрів, можливість їх інтерпретації. Як зазначалось раніше всі нелінійні функції є внутрішньо лінійними, тобто їх можна перетворити в лінійну форму. Оцінка параметрів внутрішньо лінійних функцій здійснюється шляхом застосування МНК (методу найменших квадратів) до лінеаризованої форми нелінійної функції.

Лінеаризація полягає в наступних перетвореннях:

$$\text{степенева: } \hat{Y} = a_0 x_1^{b_1} x_2^{b_2} \quad (2) \text{ після лінеаризації}$$

шляхом введення додаткових змінних Z: $Z_1=y/x_1$; $Z_2=y/x_2$ та $Z_n=y/x_n$ набуває вигляду:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 Z_1 + a_2 Z_2 + \dots + a_n Z_n \quad (6),$$

показникова: $\hat{Y} = a_0 \cdot a_1^{x_1} a_2^{x_2} (3)$ після лінеаризації

шляхом введення додаткових змінних Z: $Z_1=x_1/y$; $Z_2=x_2/y$ та $Z_n=x_n/y$ має вигляд:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 Z_1 + a_2 Z_2 + \dots + a_n Z_n \quad (7),$$

експоненціальна: $\hat{Y} = e^{a+b_1x_1+b_2x_2} (4)$ після лінеаризації шляхом введенням додаткових змінних Z: $Z_1 = \text{EXP}(x_1)$; $Z_2 = \text{EXP}(x_2)$ та $Z_n = \text{EXP}(x_n)$ та використання вбудованої статистичної функції EXP електронних таблиць Microsoft Excel має вигляд:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 Z_1 + a_2 Z_2 + \dots + a_n Z_n \quad (8),$$

напівлогарифмічна функція (5) після лінеаризації шляхом логарифмування набуває вигляду:

$$\ln \hat{Y} = \ln a_0 + a_1 \ln x_1 + a_2 \ln x_2 + \dots + a_p \ln x_p + U \quad (9).$$

При введенні нових змінних для логарифмування величин:

$$\ln \hat{Y} = \hat{Y}; \ln a_0 = a_0; \ln a_1 = a_1; \ln x_1 = x_1;$$

$$\ln a_2 = a_2; \ln x_2 = x_2; \ln x_p = x_p;$$

Внаслідок перетворень і зведення множинної нелінійної напівлогарифмічної виробничої функції до множинної лінійної функції отримаємо вираз:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 X_1 + a_2 X_2 + \dots + a_n X_n \quad (10).$$

В подальшому розрахунку економетричний аналіз нелінійних функцій: оцінка параметрів та їх значимості, важливості функції в цілому, прогнозування, розрахунок показників тисноти зв'язку ведеться по лінеаризованим формам регресій.

Вибір аналітичної форми дослідження моделі може здійснюватися на основі апріорної інформації про залежність факторних ознак та результативного показника [2–3].

Саме користуючись лінійною та нелінійними множинними виробничими регресіями будемо проводити подальше дослідження, аналіз, порівняння, моделювання та прогнозування статистичних факторів та показників проектного менеджменту на основі діяльності реальних підприємств і в реальному часі.

Використовуємо аналітику трьох провідних вітчизняних підприємств, які виготовляють кондитерську продукцію (які умовно позначимо Підприємство 1, Підприємство 2 і Підприємство 3), для дослідження впливу основних факторів економічної діяльності на чистий фінансовий результат, як елемент управління проектами користуємося матеріалами фінансової звітності досліджуваних підприємств "Звіт про фінансові результати Форма №2" за останні п'ятнадцять років.

Обґрунтуємо ключові чинники підприємств, які вибрані для дослідження, обробки даних, аналізу, моделювання та подальшого прогнозування чистого фінансового результату прибутку (збитку), як елемента управління проектами. В якості впливаючих факторів для дослідження взято:

чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, як чинник результату виробничої діяльності;

Таблиця 1. Динаміка основних факторів впливу на результативну ознаку – чистий фінансовий результат прибуток (збиток), як елемент управління проектами трьох досліджуваних підприємств, 2009–2023 рр.

Підприємство 1				
Роки	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	Операційні витрати, тис. грн	Коефіцієнт плинності кадрів, %	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн
2009	417199	347178	15,20	24340
2010	423784	382823	15,26	5097
2011	460828	450707	14,94	11932
2012	398089	465438	14,87	7720
2013	419904	480169	14,74	1516
2014	417875	494901	14,61	2787
2015	415846	509632	14,48	7089
2016	413818	524364	14,35	11392
2017	661401	640724	15,03	38477
2018	565951	584618	15,60	22472
2019	502668	488587	14,74	21215
2020	436532	449608	14,61	30503
2021	521563	576698	14,48	-21181
2022	638511	612596	14,62	53749
2023	735277	730195	14,98	19398
Підприємство 2				
Роки	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	Операційні витрати, тис. грн	Коефіцієнт плинності кадрів, %	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн
2009	474837	427882	57,58	1351
2010	619126	554999	54,65	2749
2011	1015620	562116	51,72	4778
2012	759670	683521	48,78	3792
2013	494762	489401	45,85	3796
2014	294354	340476	42,92	34816
2015	250516	332614	39,99	11021
2016	232312	282183	21,80	3919
2017	259205	296242	32,54	2768
2018	154059	310301	62,30	12056
2019	470093	454458	24,40	8330
2020	638817	644838	21,10	5257
2021	269630	643549	17,80	10513
2022	270422	650039	17,50	11769
2023	281214	651343	16,90	12025
Підприємство 3				
Роки	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	Операційні витрати, тис. грн	Коефіцієнт плинності кадрів, %	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн
2009	1522053	194256	37,58	160253
2010	1610403	276052	34,65	155499
2011	1698753	465473	31,72	150745
2012	1787104	346823	38,78	145991
2013	1875454	267487	35,45	141237
2014	1963804	125776	32,92	136483
2015	2052154	130432	29,99	131729
2016	2140504	116262	20,80	126975
2017	2228855	108978	22,54	122222
2018	2260086	83092	22,30	128339
2019	2440593	101959	24,40	127222
2020	2560385	126826	20,10	70444
2021	2572657	44751	18,01	91227
2022	2635805	51017	17,90	122567
2023	2698953	63220	17,88	133907

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 2. Позначення факторів та показника змінними для формулювання лінійної та нелінійних множинних виробничих регресійних моделей

X_0	– фіктивний фактор (обов'язково використовуємо при обчисленні регресії)
X_1	– чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн
X_2	– операційні витрати, тис. грн
X_3	– коефіцієнт плинності кадрів, %
Y	– чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн

Джерело: сформовано авторами.

операційні витрати, тис. грн, як величина витрат, пов'язаних з веденням виробничої діяльності на постійній основі: витрати на персонал, сировину, комунальні послуги, орендні/лізингові платежі, страхові премії;

коефіцієнт плинності кадрів, %, як характеристика діяльності та руху персоналу на підприємстві, його ос-

нова в остаточному результаті управління проектами виробничого процесу [4; 10].

Аналітичну характеристику будемо проводити в декілька етапів: представлення динаміки основних факторів та результативного показника, формулювання математичної моделі, аналітична характеристика отрима-

Таблиця 3. Результати дослідження парних та частинних коефіцієнтів кореляції впливу основних факторів на показник чистого фінансового результату досліджуваних підприємств, 2009—2023 рр.

Фактори	Результативний показник: чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y			
	Частинні коефіцієнти кореляції, r_{12}, r_{13}, r_{23}	Характеристика частинних коефіцієнтів кореляції	Парні коефіцієнти кореляції, $r_{YX1}, r_{YX2}, r_{YX3}$	Характеристика парних коефіцієнтів кореляції
Підприємство 1				
Лінійна множинна виробнича регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,91	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,69	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,61	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,64	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,58	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,72	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Степенева множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,90	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,97	Зв'язок тісний, прямий суттєвий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,45	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,96	Зв'язок тісний, прямий суттєвий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,02	Зв'язок слабкий майже відсутній, за умови, що інші незалежні змінні стали	1,00	Зв'язок практично-функціональний, прямий вплив фактора на результативний показник
Показникова множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,62	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,70	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,70	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,89	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	-0,12	Зв'язок слабкий, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,77	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Експоненціальна множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,86	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,78	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,53	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,71	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,50	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,79	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Напівлогарифмічна множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,88	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,84	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,62	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,95	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,60	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,83	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Підприємство 2				
Лінійна множинна виробнича регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,65	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,62	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,57	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,82	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,56	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,91	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Степенева множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,89	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,94	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,50	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,96	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,20	Зв'язок слабкий, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,79	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник

Фактори	Результативний показник: чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y			
	Частинні коефіцієнти кореляції, r_{12}, r_{13}, r_{23}	Характеристика частинних коефіцієнтів кореляції	Парні коефіцієнти кореляції, $r_{yx1}, r_{yx2}, r_{yx3}$	Характеристика парних коефіцієнтів кореляції
Показникова множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,77	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,40	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,09	Зв'язок слабкий, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,57	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	-0,53	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,60	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Експоненціальна множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,49	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,61	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	0,36	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,82	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,10	Зв'язок слабкий, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,71	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Напівлогарифмічна множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	-0,72	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,61	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,58	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,82	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	0,59	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,52	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Підприємство 3				
Лінійна множинна виробнича регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	0,32	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	-0,76	Зв'язок тісний, обернений вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	0,81	Зв'язок тісний, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,56	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	-0,15	Зв'язок слабкий, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,72	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Степенева множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	0,54	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,91	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,24	Зв'язок слабкий, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	-0,31	Зв'язок середній, обернений вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	-0,78	Зв'язок тісний, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,89	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Показникова множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	0,41	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	-0,98	Зв'язок тісний, обернений вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	-0,26	Зв'язок слабкий, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,61	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	-0,66	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,95	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Експоненціальна множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	0,82	Зв'язок тісний, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	-0,76	Зв'язок тісний, обернений вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	0,04	Зв'язок слабкий, прямий, майже відсутній, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,58	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	-0,21	Зв'язок слабкий, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,71	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник
Напівлогарифмічна множинна нелінійна регресія				
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	0,33	Зв'язок середній, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	-0,76	Зв'язок тісний, обернений вплив фактора на результативний показник
Операційні витрати, тис. грн, X_2	0,70	Зв'язок тісний, прямий, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,58	Зв'язок середній, прямий вплив фактора на результативний показник
Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	-0,35	Зв'язок середній, обернений, за умови, що інші незалежні змінні стали	0,71	Зв'язок тісний, прямий вплив фактора на результативний показник

них результатів та прогнозування на наступний період.
 На першому етапі дослідження проведемо аналіз факторів та показника, на основі яких будемо проводити розрахунки. Динаміка факторів впливу на результативний показник і показник за останні п'ятнадцять років представлена в табл. 1.

Для подальшого обчислення та приведення виробничих моделей до математичного вигляду позначаємо фактори та показник змінними (табл. 2).

Подальші розрахунки проводимо за допомогою електронних таблиць Microsoft Excel, вбудованих статистичних, математичних функцій, масивів, а саме

Таблиця 4. Множинні лінійна та нелінійні виробничі регресії впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату досліджуваних підприємств, 2009—2023 рр.

Виробничі лінійна та нелінійні регресії впливу основних факторів економічної діяльності на чистий фінансовий результат, як елемент управління проектами Підприємство 1, 2009-2023 рр.								
Рівняння регресії	Статистичні коефіцієнти та параметри множинної лінійної та нелінійних виробничих функцій							
	a ₀	Характеристика	a ₁	Характеристика	a ₂	Характеристика	a ₃	Характеристика
<i>Лінійна</i> $Y_r = 126272,52 + 0,22X_1 - 0,17X_2 - 9008,73X_3$	126272,52	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	0,22	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 0,22 тис. грн	-0,17	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 0,17 тис. грн	-9008,73	При коливанні коефіцієнта плинності кадрів відбудеться зміна величини чистого фінансового результату.
<i>Степова</i> $Y_r = 211,68X_1^{49355,85} X_2^{46185,80} X_3^{14,77}$	211,68	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	-49355,85	При зменшенні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 49355,85 грн	46185,80	При збільшенні операційних витрат на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат збільшиться на 46185,80 грн.	14,77	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 14,77 тис. грн.
<i>Показникова</i> $Y_r = 15293,71 * 1811,94^{X_1} * (-159,31)^{X_2} * (-48079733,00)^{X_3}$	15293,71	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	1811,94	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 1811,94 тис. грн	-159,31	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зменшиться на 159,31 тис. грн	-48079733,00	При коливанні коефіцієнта плинності кадрів відбудеться зміна величини чистого фінансового результату.
<i>Експоненціальна</i> $Y_r = -397636,09 * 211873,49 e^{X_1} - 137829,47 e^{X_2} * (-0,0017) e^{X_3}$	-397636,09	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	211873,49	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 211873,49 грн	-137829,47	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зменшиться на 137829,47 грн	-0,0017	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 0,0017 тис. грн.
<i>Напівогарифмічна</i> $LN Y_i = -63,64 * 4,07 Z_1 * (-3,71 Z_2) * 25,17 Z_3$	-63,64	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	4,07	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 4,07 тис. грн	-3,71	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зменшиться на 3,71 тис. грн	25,17	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 25,17 тис. грн.
Виробничі лінійна та нелінійні регресії впливу основних факторів економічної діяльності на чистий фінансовий результат, як елемент управління проектами Підприємство 2, 2009-2023 рр.								
<i>Лінійна</i> $Y_r = 12442,76 - 0,01X_1 + 0,003X_2 + 33,03X_3$	12442,76	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	-0,01	При зменшенні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 0,01 тис. грн	0,003	При зростанні операційних витрат на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 0,003 тис. грн	33,03	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 33,03 тис. грн
<i>Степова</i> $Y_r = 514,83X_1^{-12790,60} X_2^{267560,39} X_3^{10,10}$	514,83	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	-12790,60	При зменшенні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 12790,60 грн	267560,39	При збільшенні операційних витрат на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат збільшиться на 267560,39 грн.	10,10	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 10,10 тис. грн.

Виробничі лінійна та нелінійні регресії впливу основних факторів економічної діяльності на чистий фінансовий результат, як елемент управління проектами Підприємство 1, 2009-2023 рр.								
Рівняння регресії	Статистичні коефіцієнти та параметри множинної лінійної та нелінійних виробничих функцій							
	a ₀	Характеристика	a ₁	Характеристика	a ₂	Характеристика	a ₃	Характеристика
Показникова $Y_r = 16989,50 * 6,03^{X_1} * (-131,67)^{X_2} * 489692,70^{X_3}$	16989,50	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	6,03	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 6,03 тис. грн	-131,67	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зменши-ться на 131,67 тис. грн	489692,70	При коливанні коефіцієнта плинності кадрів відбудеться зміна величини чистого фінансового результату.
Експоненціальна $Y_r = 84720,64 * (-16467,71) e^{X_1} * 2808,71 e^{X_2} * 0,00001 e^{X_3}$	84720,64	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	-16467,71	При зменшенні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 16467,71 грн	2808,71	При зростанні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зростає на 2808,71 тис. грн	0,00001	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 0,00001 тис. грн.
Напівлогарифмічна $LN \hat{Y}_i = -2,86 Z_2 * 0,38 Z_3$	31,28	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	1,00	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 1,00 тис. грн	-2,86	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зменши-ться на 2,86 тис. грн	0,38	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 0,38 тис. грн.
Виробничі лінійна та нелінійні регресії впливу основних факторів економічної діяльності на чистий фінансовий результат, як елемент управління проектами Підприємство 3, 2009-2023 рр.								
Лінійна $Y_r = 205199,94 - 0,04X_1 - 0,01X_2 + 467,15X_3$	205199,94	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	-0,04	При зменшенні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 0,04 тис. грн	-0,01	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 0,01 тис. грн	467,15	При коливанні коефіцієнта плинності кадрів відбудеться зміна величини чистого фінансового результату.
Степенева $Y_r = 24226,43 X_1^{-1092576,29} X_2^{457,64} X_3^{6,93}$	24226,43	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	1092576,29	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зменшиться на 1092576,29 грн	457,64	При збільшенні операційних витрат на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат збільшиться на 457,64 тис. грн.	6,93	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 6,93 тис. грн.
Показникова $Y_r = 194496,98 * (-3159,29^{X_1}) * 1438,73^{X_2} * (-52159091,39)^{X_3}$	194496,98	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	-3159,29	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 1811,94 тис. грн	1438,73	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зменши-ться на 159,31 тис. грн	-52159091,39	При коливанні коефіцієнта плинності кадрів відбудеться зміна величини чистого фінансового результату.
Експоненціальна $Y_r = 1968398,35 * (-275207,43 e^{X_1}) * (-19320,32 e^{X_2}) * 0,00001 e^{X_3}$	1968398,35	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	-275207,43	При зменшенні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат знизиться на 275207,43 грн	-19320,32	При зменшенні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат зменши-ться на 19320,32 грн	0,00001	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 0,00001 тис. грн.
Напівлогарифмічна $LN \hat{Y}_i = -106,09 * 5,52 Z_1 * 2,48 Z_2 * 2,29 Z_3$	-106,09	Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має	5,52	При зростанні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 тис. грн. чистий фінансовий результат зростає на 5,52 тис. грн	2,48	При зростанні операційних витрат на 1 тис. грн чистий фінансовий результат збільшиться на 2,48 тис. грн	2,29	При зміні коефіцієнта плинності кадрів на 1% відбудеться зміна величини чистого фінансового результату на 2,29 тис. грн.

Джерело: розраховано авторами.

CORREL; MDETERM, MINVERSE, CHINV, TRANSPOSE, MMULT, FINV та LINEST з використанням лінійної множинної регресії та нелінійних множинних регресій: степеневій, показникової, експоненціальної та напівлогарифмічної, характеристика та опис яких було представлено вище. Згідно з методикою проводимо лінеаризацію нелінійних виробничих функцій, як попередньо описано, шляхом введення додаткових змінних і приведення нелінійних регресій до вигляду лінійних для подальшого обчислення.

Розраховуємо парні коефіцієнти кореляції. Парні коефіцієнти кореляції вказують вплив окремих факторів на показник Y, тобто чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) досліджуваних підприємств. Щодо парних коефіцієнтів кореляції, то відомо, що одержані залежності оцінюють за рівнем показників тісноти зв'язку. Якщо їх абсолютна величина менша 0,3 — зв'язок слабкий; коли вона в межах 0,3—0,7 — середній, якщо 0,7 — тісний і коли абсолютна величина дорівнює 1 — то це вказує на практично-функціональний зв'язок.

Характеризуючи парні коефіцієнти кореляції, слід зазначити, що вони є різними та вказують на дію кожного фактора дослідження на результативний показник (табл. 3). Також, в моделях множинних виробничих функцій визначено частинні коефіцієнти кореляції які так само, як і парні, характеризують зв'язок між змінними. Але на відміну від парних частинні коефіцієнти характеризують тісноту зв'язку за умови, що інші незалежні змінні стали.

Далі проводимо розрахунки транспонованої матриці, добутку матриць, коефіцієнтів рівнянь множинних виробничих функцій для визначення теоретичних та прогнозного значень результативного показника досліджуваних підприємств — чистого фінансового результату.

В результаті обчислень множинні лінійна та нелінійні виробничі регресії мають вигляд (табл. 4).

Параметри рівнянь обчислено методом найменших квадратів. Кожний коефіцієнт рівняння вказує на ступінь впливу відповідного фактора на результативний показник при фіксованому положенні решти факторів, тобто як зі зміною окремого фактора на одиницю змінюється результативний показник. Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має. Якщо аналізувати коефіцієнти рівнянь, то при коливанні факторних ознак виробничої діяльності підприємств, результативний показник чистого фінансового результату досліджуваних підприємств також буде коливатися, що може вказувати на динамічні процеси в проектній діяльності та управлінні досліджуваних суб'єктів господарювання.

Визначаємо загальний коефіцієнт детермінації, який свідчить про тісноту зв'язку між досліджуваними факторами і показником та варіацію показника (табл. 5).

З метою визначення якості розрахованих моделей, необхідно провести аналіз F-критерію Фішера. Якщо, розрахункове значення F-критерію Фішера більше його табличного значення, то множинні лінійні та нелінійні економетричні моделі із надійністю P=0,95 можна вважати адекватними експериментальним даним і на підставі прийнятих моделей можна проводити економі-

Таблиця 5. Характеристика загального коефіцієнта детермінації множинних лінійної та нелінійних виробничих регресій впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату досліджуваних підприємств, 2009—2023 рр.

Виробничі лінійні та нелінійні регресії	Рівняння регресії	R ²	Характеристика
Підприємство І			
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Y_r = 126272,52 + 0,22X_1 - 0,17X_2 - 9008,73X_3$	0,40	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про середній зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 39,62% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають опосередкований вплив на досліджуваний показник.
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Y_r = 211,68X_1^{-49355,85} X_2^{46185,80} X_3^{14,77}$	1,00	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про практично-функціональний зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 99,95% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають суттєвий вплив на досліджуваний показник.
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Y_r = 15293,71 * 1811,94^{X_1} * (-159,31)^{X_2} * (-48079733,00)^{X_3}$	0,32	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про середній зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 32,50% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають опосередкований вплив на досліджуваний показник.
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Y_r = -397636,09 * 211873,49 e^{X_1} - 137829,47 e^{X_2} * (-0,0017) e^{X_3}$	0,35	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про середній зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 34,97% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають опосередкований вплив на досліджуваний показник.
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN \hat{Y}_i = -63,64 * 4,07 Z_i + (-3,71 Z_2) * 25,17 Z_3$	0,13	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про слабкий зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 12,92% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають незначний вплив на досліджуваний показник.

Виробничі лінійні та нелінійні регресії	Рівняння регресії	R ²	Характеристика
Підприємство 2			
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Yr=12442,76-0,01X_1+0,003X_2+33,03X_3$	0,15	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про слабкий зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 15,05% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають незначний вплив на досліджуваний показник.
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Yr=514,83X_1^{-12790,60}X_2^{267560,39}X_3^{10,10}$	0,99	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про тісний зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 99,15% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають суттєвий вплив на досліджуваний показник.
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Yr=16989,50*6,03^{X_1}*(-131,67)^{X_2}+489692,70^{X_3}$	0,45	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про середній зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 45,40% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають опосередкований вплив на досліджуваний показник.
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Yr=84720,64*(-16467,71)e^{X_1}+2808,71e^{X_2}+0,00001e^{X_3}$	0,16	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про слабкий зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 16,05% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають незначний вплив на досліджуваний показник.
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN\dot{Y}_i=31,28*1,00 Z_1*(-2,86 Z_2)*0,38Z_3$	0,14	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про слабкий зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 13,57% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають незначний вплив на досліджуваний показник.
Підприємство 3			
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Yr=205199,94-0,04X_1-0,01X_2+467,15X_3$	0,58	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про середній зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 57,79% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають опосередкований вплив на досліджуваний показник.
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Yr=24226,43X_1^{-1092576,29}X_2^{457,64}X_3^{6,93}$	0,93	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про тісний зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 92,74% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають суттєвий вплив на досліджуваний показник.
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Yr=194496,98*(-3159,29^{X_1})*1438,73^{X_2}*(-52159091,39)^{X_3}$	0,96	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про тісний зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 96,20% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають суттєвий вплив на досліджуваний показник.
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Yr=1968398,35*(-275207,43e^{X_1})*(-19320,32 e^{X_2})*0,00001 e^{X_3}$	0,60	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про середній зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 59,98% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають опосередкований вплив на досліджуваний показник.
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN\dot{Y}_i=-106,09*5,52 Z_1*2,48 Z_2*2,29Z_3$	0,23	Загальний коефіцієнт детермінації говорить про слабкий зв'язок між досліджуваними факторами та показником, варіація чистого фінансового результату на 22,70% зумовлюється досліджуваними факторами, введеними в кореляційну модель. Фактори мають незначний вплив на досліджуваний показник.

Джерело: розраховано авторами.

чний аналіз та прогнозування результативного показника чистого фінансового результату (табл. 6).

Для оптимізації, раціоналізації дослідження, вивчення, аналізу, моделювання та прогнозування економічних процесів, статистичних параметрів та коефіцієнтів виробничих лінійних і нелінійних регресій на підприємствах, зокрема в нашому випадку досліджен-

ня впливу основних факторів економічної діяльності на чистий фінансовий результат, як елемент управління проектам, фахівцям пропонується використання вбудованої статистичної функції LINEST та засобу Аналіз даних → Регресія, який є надбудовою електронних таблиць Microsoft Excel, що значно спрощує процес обробки даних.

Таблиця 6. Характеристика F-критерію Фішера, як визначника адекватності множинних лінійної та нелінійних виробничих регресій впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату досліджуваних підприємств, 2009–2023 рр.

Виробничі лінійні та нелінійні регресії	Рівняння регресії	F _r	F _{табл.}	Характеристика
Підприємство 1				
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Y_r = 126272,52 + 0,22X_1 - 0,17X_2 - 9008,73X_3$	2,41	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Y_r = 211,68X_1^{49355,85} X_2^{46185,80} X_3^{14,77}$	6746,08	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Y_r = 15293,71 * 1811,94^{X_1} * (-159,31)^{X_2} * (-48079733,00)^{X_3}$	1,77	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Y_r = -397636,09 * 211873,49 e^{X_1} - 137829,47 e^{X_2} * (-0,0017) e^{X_3}$	1,97	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN\hat{Y}_i = -63,64 * 4,07 Z_1 * (-3,71 Z_2) * 25,17 Z_3$	0,54	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Підприємство 2				
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Y_r = 12442,76 - 0,01X_1 + 0,003X_2 + 33,03X_3$	0,65	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Y_r = 514,83X_1^{-12790,60} X_2^{267560,39} X_3^{10,10}$	425,21	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Y_r = 16989,50 * 6,03^{X_1} * (-131,67)^{X_2} * 489692,70^{X_3}$	3,05	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Y_r = 84720,64 * (-16467,71) e^{X_1} * 2808,71 e^{X_2} * 0,00001 e^{X_3}$	0,70	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN\hat{Y}_i = 31,28 * 1,00 Z_1 * (-2,86 Z_2) * 0,38 Z_3$	0,58	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Підприємство 3				
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Y_r = 205199,94 - 0,04X_1 - 0,01X_2 + 467,15X_3$	5,02	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Y_r = 24226,43X_1^{-1092576,29} X_2^{457,64} X_3^{6,93}$	46,83	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Y_r = 194496,98 * (-3159,29^{X_1}) * 1438,73^{X_2} * (-52159091,39)^{X_3}$	92,88	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Y_r = 1968398,35 * (-275207,43 e^{X_1}) * (-19320,32 e^{X_2}) * 0,00001 e^{X_3}$	5,50	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN\hat{Y}_i = -106,09 * 5,52 Z_1 * 2,48 Z_2 * 2,29 Z_3$	1,08	0,11	Розрахункове значення більше табличного. Модель адекватна експериментальним даним

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 7. Прогнозування основних факторів економічної діяльності досліджуваних підприємств, 2025 р.

Підприємство	Фактори впливу (вбудована статистична функція TREND)					
	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн, X_1	Характеристика	Операційні витрати, тис. грн, X_2	Характеристика	Коефіцієнт плинності кадрів, %, X_3	Характеристика
Підприємство 1	741905	зростання на 6628 тис. грн або на 0,90%	746269	зростання на 16074 тис. грн або 2,20%	14,64	зниження на 0,34 % або 2,29 в.п.
Підприємство 2	290406	зростання на 9192 тис. грн або на 3,27%	670880	зростання на 19537 тис. грн або 3,00%	15,67	зниження на 1,23 % або 7,28 в.п.
Підприємство 3	2804060	зростання на 105107 тис. грн або на 3,89%	64088	зростання на 868 тис. грн або 1,37%	16,56	зниження на 1,32 % або 7,38 в.п.

Джерело: розраховано авторами.

Використання цих засобів, зокрема вбудованої статистичної функції LINEST та надбудови Аналіз даних → Регресія електронних таблиць Microsoft Excel для автоматизації, порівняння, ідентичності, оптимізації роботи та аналізу впливу основних факторів на результативний показник виробничої діяльності суб'єктів господарювання різних рівнів є альтернативним оптимальним рішенням у економіко-математичному моделюванні та прийнятті проектних управлінських рішень.

Завершальний етап — прогнозування основних факторів економічної діяльності: чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), операційних витрат, коефіцієнта плинності кадрів та результативного показника чистого фінансового результату досліджуваних підприємств на наступний 2025 р.

Прогнозування основних чинників економічної діяльності: чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), операційних витрат, коефіцієнта плинності кадрів на наступний період проводилось з використанням вбудованої статистичної функції TREND, яка точно розраховує факторні ознаки в динаміці (табл. 7).

Аналізуючи прогнозні дані основних факторів економічної діяльності спостерігаємо зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та операційних витрат, що є виправданим явищем в стратегічному управлінні підприємством, зокрема в управлінні проектами і може дати позитивний ефект всієї виробничо-господарської діяльності та фінансового результату. Щодо коефіцієнта плинності кадрів, то можливе зниження його прогнозного значення, як одного із чинників проектного менеджменту.

Далі проводимо прогноз результативного показника трьох досліджуваних підприємств на наступний 2025 р. з використанням п'яти виробничих регресій лінійного та нелінійного характеру: лінійної, степеневі, показникової, експоненціальної та напівлогарифмічної (табл. 8).

Отже, отримано прогнозні значення результативного показника чистого фінансового результату досліджуваних підприємств з використанням лінійних та нелінійних виробничих регресій на 2025 р., вони різні, але пропорційно зростають, тому економістам, фахівцям можливо вибрати найкращу виробничу функцію для

подальшої адаптації в реальних умовах суб'єкта господарювання з урахуванням впливу інших чинників зовнішнього та внутрішнього характеру та методології дослідження, що базуються на економіко-математичних методах і моделях, які в поєднанні з економічними, проектними, інноваційними, маркетинговими, фінансовими заходами можуть дати позитивний результат.

На останок, представимо фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату досліджуваних суб'єктів господарювання у вигляді таблиці та графічно (табл. 9—23).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи проведене дослідження, слід зазначити, що використання економіко-математичних методів та моделей, зокрема лінійної та нелінійних виробничих регресій, в моделюванні економічних та проектних процесів на суб'єктах різного рівня господарювання дає позитивний результат в комплексі можливих комбінацій використання ресурсів та проектних ідей для більш технологічно та економічно ефективного процесу виробництва на коротко- і довгостроковий період.

Література:

- Бірюков О. В. Інноваційні та інноваційно-активні підприємства: спільні та відмінні ознаки. Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2013. № 25 (2). С. 169—176.
- Грищенко І., Ганущак-Єфіменко Л., Гнатенко І., Ребілас Р. Управління дизайн середовищем розвитку інноваційного підприємництва в інтегрованих структурах в умовах післявоєнного відновлення. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2023. Vol. 5 (52). pp. 341—352.
- Грідасов В. М., Кривченко С. В., Ісаєва О. Є. Інвестування. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 164 с.
- Калініченко А.В. Економіко-математичні методи та моделі. Полтава: ПДАА, 2021. 24 с.
- Костюченко В. М. Джерела фінансування інноваційного розвитку суб'єктів підприємництва в Україні: правовий аспект. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2010. № 2 (17). С. 161—167.

Таблиця 8. Прогнозування чистого фінансового результату досліджуваних підприємств з використанням лінійних та нелінійних виробничих регресій, 2025 р.

Виробничі лінійні та нелінійні регресії	Рівняння регресії	Прогнозне значення чистого фінансового результату, тис. грн	Характеристика
Підприємство 1			
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Y_r = 126272,52 + 0,22X_1 - 0,17X_2 - 9008,73X_3$	22568,14	Зростання результативної ознаки на 3170,14 тис. грн або 16,34%
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Y_r = 211,68X_1^{-49355,85} X_2^{46185,80} X_3^{14,77}$	19470,44	Зростання результативної ознаки на 72,44 тис. грн або 0,37%
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Y_r = 15293,71 * 1811,94^{X_1} * (-159,31)^{X_2} * (-48079733,00)^{X_3}$	25495,00	Зростання результативної ознаки на 6097,00 тис. грн або 31,43%
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Y_r = -397636,09 * 211873,49 e^{X_1} - 137829,47 e^{X_2} * (-0,0017) e^{X_3}$	22916,79	Зростання результативної ознаки на 3518,79 тис. грн або 18,14%
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN \hat{Y}_i = -63,64 * 4,07 Z_1 * (-3,71 Z_2) * 25,17 Z_3$	25819,39	Зростання результативної ознаки на 6421,39 тис. грн або 33,10%
Підприємство 2			
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Y_r = 12442,76 - 0,01X_1 + 0,003X_2 + 33,03X_3$	12179,00	Зростання результативної ознаки на 154,00 тис. грн або 1,28%
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Y_r = 514,83X_1^{-12790,60} X_2^{267560,39} X_3^{10,10}$	13724,11	Зростання результативної ознаки на 1699,11 тис. грн або 14,13%
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Y_r = 16989,50 * 6,03^{X_1} * (-131,67)^{X_2} * 489692,70^{X_3}$	12694,46	Зростання результативної ознаки на 669,46 тис. грн або 5,57%
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Y_r = 84720,64 * (-16467,71) e^{X_1} * 2808,71 e^{X_2} * 0,00001 e^{X_3}$	12249,31	Зростання результативної ознаки на 224,31 тис. грн або 1,87%
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN \hat{Y}_i = 31,28 * 1,00 Z_1 * (-2,86 Z_2) * 0,38 Z_3$	12556,06	Зростання результативної ознаки на 531,06 тис. грн або 4,42%
Підприємство 3			
Множинна лінійна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Лінійна</i> $Y_r = 205199,94 - 0,04X_1 - 0,01X_2 + 467,15X_3$	149388,97	Зростання результативної ознаки на 15481,97 тис. грн або 11,56%
Множинна степенева виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Степенева</i> $Y_r = 24226,43X_1^{-1092576,29} X_2^{457,64} X_3^{6,93}$	134893,67	Зростання результативної ознаки на 986,67 тис. грн або 0,74 %
Множинна показникова виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Показникова</i> $Y_r = 194496,98 * (-3159,29^{X_1}) * 1438,73^{X_2} * (-52159091,39)^{X_3}$	150770,33	Зростання результативної ознаки на 16863,33 тис. грн або 12,59%
Множинна експоненціальна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Експоненціальна</i> $Y_r = 1968398,35 * (-275207,43 e^{X_1}) * (-19320,32 e^{X_2}) * 0,00001 e^{X_3}$	147308,52	Зростання результативної ознаки на 13401,52 тис. грн або 10,01%
Множинна напівлогарифмічна виробнича регресія впливу основних факторів на результативний показник чистого фінансового результату, як елемента управління проектами досліджуваних підприємств, 2009-2023 рр.	<i>Напівлогарифмічна</i> $LN \hat{Y}_i = -106,09 * 5,52 Z_1 * 2,48 Z_2 * 2,29 Z_3$	140902,06	Зростання результативної ознаки на 6995,06 тис. грн або 5,22 %

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 9. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 1, розрахованого лінійною виробничою регресією $Y_t = 126272,52 + 0,22X_1 - 0,17X_2 - 9008,73X_3$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичний рівень чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн, \hat{Y}_i	Прогнозний рівень чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн, \hat{Y}_i
2009	24340,00	23614,55	
2010	5097,00	18512,53	
2011	11932,00	18170,42	
2012	7720,00	2293,65	
2013	1516,00	5835,74	
2014	2786,50	4062,83	
2015	7089,00	2289,92	
2016	11391,50	517,01	
2017	38477,00	29928,84	
2018	22472,00	13006,95	
2019	21215,00	22861,41	
2020	30503,00	15883,13	
2021	-21181,00	14511,59	
2022	53749,00	33303,17	
2023	19398,00	31713,27	
2025			22568,14

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 10. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 1, розрахованого степеневую виробничою регресією $Y_t = 211,68X_1^{-49355,85} X_2^{46185,80} X_3^{14,77}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	24340,00	24227,14	
2010	5097,00	5167,47	
2011	11932,00	11955,43	
2012	7720,00	7688,75	
2013	1516,00	1698,40	
2014	2786,50	2959,64	
2015	7089,00	7243,75	
2016	11391,50	11581,30	
2017	38477,00	37934,19	
2018	22472,00	21308,59	
2019	21215,00	21392,40	
2020	30503,00	30733,52	
2021	-21181,00	-21085,54	
2022	53749,00	54432,91	
2023	19398,00	19267,05	
2025			19470,44

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 11. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 1, розрахованого показниковою виробничою регресією $Y_t = 15293,71 * 1811,94^{X_1} * (-159,31)^{X_2} * (-48079733,00)^{X_3}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	24340,00	14053,70	
2010	5097,00	10033,04	
2011	11932,00	19054,92	
2012	7720,00	6492,94	
2013	1516,00	-875,08	
2014	2786,50	6578,81	
2015	7089,00	11900,25	
2016	11391,50	13201,94	
2017	38477,00	25006,16	
2018	22472,00	23405,55	
2019	21215,00	21143,88	
2020	30503,00	15842,41	
2021	-21181,00	7890,30	
2022	53749,00	21927,51	
2023	19398,00	40848,67	
2025			25495,00

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 12. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 1, розрахованого експоненціальною виробничою регресією
 $Y_t = -397636,09 \cdot 211873,49 e^{x_1} - 137829,47 e^{x_2} - (-0,0017) e^{x_3}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн. Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн. \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн. \hat{Y}_i
2009	24340,00	22643,32	
2010	5097,00	17809,18	
2011	11932,00	17746,59	
2012	7720,00	2696,67	
2013	1516,00	6344,61	
2014	2786,50	4620,69	
2015	7089,00	2882,99	
2016	11391,50	1136,35	
2017	38477,00	29438,94	
2018	22472,00	16130,05	
2019	21215,00	21858,40	
2020	30503,00	14385,20	
2021	-21181,00	16325,55	
2022	53749,00	30845,84	
2023	19398,00	31640,61	
2025			22916,79

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 13. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 1, розрахованого напівлогарифмічною виробничою регресією
 $LN\hat{Y}_i = -63,64 \cdot 4,07 Z_1 + (-3,71 Z_2) \cdot 25,17 Z_3$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	24340	7948,48	
2010	5097	9065,41	
2011	11932	10182,34	
2012	7720	11299,27	
2013	1516	12416,20	
2014	2786,5	13533,14	
2015	7089	14650,07	
2016	11391,5	15767,00	
2017	38477	16883,93	
2018	22472	18000,86	
2019	21215	19117,80	
2020	30503	20234,73	
2021	-21181	21351,66	
2022	53749	22468,59	
2023	19398	23585,52	
2025			25819,39

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 14. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 2, розрахованого лінійною виробничою регресією
 $Y_t = 12442,76 - 0,01X_1 + 0,003X_2 + 33,03X_3$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичний рівень чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн, \hat{Y}_i	Прогнозний рівень чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн, \hat{Y}_i
2009	1351,00	8490,27	
2010	2749,00	6606,82	
2011	4778,00	701,44	
2012	3792,00	4685,24	
2013	3796,00	7971,67	
2014	34816,00	10428,90	
2015	11021,00	10955,68	
2016	3919,00	10489,99	
2017	2768,00	10486,43	
2018	12056,00	13051,67	
2019	8330,00	7533,87	
2020	5257,00	5445,37	
2021	10513,00	10758,88	
2022	11769,00	10754,39	
2023	12025,00	10579,39	
2025			12179,00

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 15. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 2, розрахованого степеневую виробничою регресією $Y_t = 514,83X_1^{-12790,60} X_2^{267560,39} X_3^{10,10}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	1351,00	1560,22	
2010	2749,00	2291,39	
2011	4778,00	3662,08	
2012	3792,00	2720,44	
2013	3796,00	3328,19	
2014	34816,00	34555,08	
2015	11021,00	11601,36	
2016	3919,00	5830,69	
2017	2768,00	3737,42	
2018	12056,00	11863,85	
2019	8330,00	8640,57	
2020	5257,00	5107,27	
2021	10513,00	10352,33	
2022	11769,00	11594,89	
2023	12025,00	12094,22	
2025			13724,11

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 16. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 2, розрахованого показниковою виробничою регресією $Y_t = 16989,50 * 6,03^{X_1} * (-131,67)^{X_2} * 489692,70^{X_3}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	1351,00	-1722,24	
2010	2749,00	1499,19	
2011	4778,00	8081,05	
2012	3792,00	763,34	
2013	3796,00	6714,72	
2014	34816,00	16356,50	
2015	11021,00	14929,48	
2016	3919,00	10590,15	
2017	2768,00	9219,01	
2018	12056,00	16208,08	
2019	8330,00	11580,68	
2020	5257,00	3536,68	
2021	10513,00	9913,09	
2022	11769,00	10583,60	
2023	12025,00	10686,68	
2025			12694,46

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 17. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 2, розрахованого експоненціальною виробничою регресією $Y_t = 84720,64 * (-16467,71) e^{X_1} * 2808,71 e^{X_2} * 0,00001 e^{X_3}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	1351,00	7033,53	
2010	2749,00	5476,07	
2011	4778,00	1953,06	
2012	3792,00	4268,34	
2013	3796,00	6927,59	
2014	34816,00	10198,90	
2015	11021,00	11323,71	
2016	3919,00	11662,69	
2017	2768,00	10938,60	
2018	12056,00	12004,11	
2019	8330,00	7203,02	
2020	5257,00	5436,45	
2021	10513,00	11602,94	
2022	11769,00	11594,21	
2023	12025,00	11316,78	
2025			12249,31

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 18. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 2, розрахованого напівлогарифмічною виробничою регресією $LN\hat{Y}_i=31,28*1,00 Z_1 * (-2,86 Z_2)* 0,38Z_3$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	1351	5515,95	
2010	2749	5955,96	
2011	4778	6395,96	
2012	3792	6835,97	
2013	3796	7275,98	
2014	34816	7715,99	
2015	11021	8155,99	
2016	3919	8596,00	
2017	2768	9036,01	
2018	12056	9476,01	
2019	8330	9916,02	
2020	5257	10356,03	
2021	10513	10796,04	
2022	11769	11236,04	
2023	12025	11676,05	
2025			12556,06

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 19. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 3, розрахованого лінійною виробничою регресією $Y_t=205199,94-0,04X_1-0,01X_2+467,15X_3$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичний рівень чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн, \hat{Y}_i	Прогнозний рівень чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн, \hat{Y}_i
2009	160253,00	158902,01	
2010	155499,00	152845,11	
2011	150745,00	145290,02	
2012	145991,00	146690,22	
2013	141237,00	142689,46	
2014	136483,00	139930,71	
2015	131729,00	134947,62	
2016	126975,00	127302,21	
2017	122222,00	124666,90	
2018	128339,00	123660,39	
2019	127222,00	117126,80	
2020	70444,00	109959,16	
2021	91227,00	109632,28	
2022	122567,00	106956,66	
2023	133907,00	104240,44	
2025			149388,97

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 20. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 3, розрахованого степеневією виробничою регресією $Y_t= 24226,43X_1^{-1092576,29} X_2^{457,64}X_3^{6,93}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	160253,00	169190,30	
2010	155499,00	161082,27	
2011	150745,00	154262,36	
2012	145991,00	139761,88	
2013	141237,00	134358,03	
2014	136483,00	129387,50	
2015	131729,00	125261,41	
2016	126975,00	131842,83	
2017	122222,00	122230,16	
2018	128339,00	126858,30	
2019	127222,00	117884,00	
2020	70444,00	78828,23	
2021	91227,00	99005,38	
2022	122567,00	123583,65	
2023	133907,00	131303,70	
2025			134893,67

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 21. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 3, розрахованого показником виробничою регресією $Y_t = 194496,98 * (-3159,29^{x_1}) * 1438,73^{x_2} * (-52159091,39)^{x_3}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	160253,00	154003,07	
2010	155499,00	152709,66	
2011	150745,00	152361,86	
2012	145991,00	145386,19	
2013	141237,00	142178,47	
2014	136483,00	137784,03	
2015	131729,00	134829,38	
2016	126975,00	134011,68	
2017	122222,00	128547,44	
2018	128339,00	130729,33	
2019	127222,00	125039,33	
2020	70444,00	67375,60	
2021	91227,00	95811,50	
2022	122567,00	119537,72	
2023	133907,00	124534,74	
2025			150770,33

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 22. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 3, розрахованого експоненціальною виробничою регресією $Y_t = 1968398,35 * (-275207,43e^{x_1}) * (-19320,32 e^{x_2}) * 0,00001 e^{x_3}$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	160253,00	165894,24	
2010	155499,00	155141,90	
2011	150745,00	144317,84	
2012	145991,00	144440,84	
2013	141237,00	137268,65	
2014	136483,00	137975,69	
2015	131729,00	132400,94	
2016	126975,00	128327,39	
2017	122222,00	124036,04	
2018	128339,00	124648,42	
2019	127222,00	113747,75	
2020	70444,00	106189,47	
2021	91227,00	114358,56	
2022	122567,00	110360,73	
2023	133907,00	105731,53	
2025			147308,52

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 23. Фактичні, теоретичні та прогнозне значення чистого фінансового результату Підприємства 3, розрахованого напівлогарифмічною виробничою регресією $LN\hat{Y}_i = -106,09 * 5,52 Z_1 * 2,48 Z_2 * 2,29 Z_3$, 2009–2023, 2025 рр.

Роки	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн Y	Теоретичні значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i	Прогнозне значення чистого фінансового результату: прибуток (збиток), тис. грн \hat{Y}_i
2009	160253	155896,80	
2010	155499	152148,11	
2011	150745	148399,43	
2012	145991	144650,74	
2013	141237	140902,06	
2014	136483	137153,37	
2015	131729	133404,69	
2016	126975	129656,00	
2017	122222	125907,31	
2018	128339	122158,63	
2019	127222	118409,94	
2020	70444	114661,26	
2021	91227	110912,57	
2022	122567	107163,89	
2023	133907	103415,20	
2025			140902,06

Джерело: розраховано авторами.

6. Поліщук Н. В. Державна підтримка активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2009. № 2. С. 310—317.

7. Харчук Т., Пурденко О., Мельник В., Школенко О., Космідайло І. Концептуальний підхід до формування креативного потенціалу інноваційного підприємництва. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2023. № 1 (48). pp. 362—377.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. vol. 36. pp. 192—198.

9. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. № 43 (3). pp. 403—414.

10. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. vol. 36. pp. 199—205.

References:

1. Biryukov, O. V. (2013), "Innovative and innovation-active enterprises: common and distinctive features", Economy. Management. Entrepreneurship, vol. 25 (2), pp. 169—176.

2. Hryshchenko, I., Ganushchak-Efimenko, L., Hnatenko, I. and Rebilas, R. (2023), "Management of the design environment for the development of innovative entrepreneurship in integrated structures in the conditions of post-war recovery", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 5 (52), pp. 341—352.

3. Gridasov, V. M., Kryvchenko, S. V. and Isayeva, O. E. (2004), Investuvannya [Investing], Center of Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

4. Kalinichenko, A.V. (2021), Ekonomiko-matematychni metody ta modeli [Economic-mathematical methods and models], PDAA, Poltava, Ukraine.

5. Kostyuchenko, V. M. (2010), "Sources of funding for innovative development of business entities in Ukraine: legal aspect", Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis, vol. 2 (17), pp. 161—167.

6. Polishchuk, N. V. (2009), "State support for the activation of innovative activities of business entities", Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic Sciences, vol. 2, pp. 310—317.

7. Kharchuk, T., Purdenko, O., Melnyk, V., Shkolenko, O., & Kosmidaylo, I. (2023), "A conceptual approach to the formation of the creative potential of innovative entrepreneurship", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 1 (48), pp. 362—377.

8. Mayovets, Y., Vdovenko, N., Shevchuk, H., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises

in the context of COVID-19", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 36, pp. 192—198.

9. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43 (3), pp. 403—414.

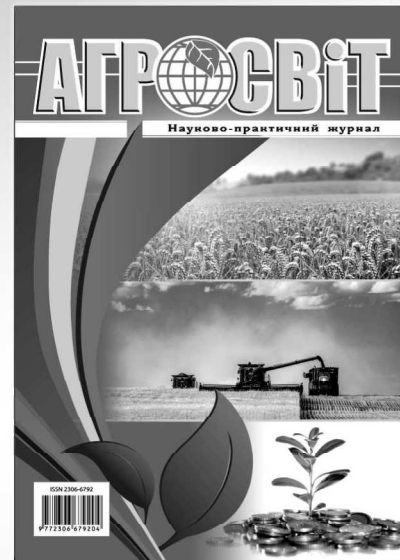
10. Rossokha, V., Mykhaylov, S., Bolshaia, O., Diukariev, D., Galtsova, O., Trokhymets, O., Ilin, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., and Rubezhanska, V. (2021), "Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 36, pp. 199—205.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

S. Breus,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Marketing, European University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0624-0219>

M. Denysenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Habilitated Doctor of Economic Sciences, Professor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management and Entrepreneurship, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8767-9762>

M. Hlukhov,

Postgraduate Student, European University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9330-3012>

O. Tymbalenko,

Postgraduate Student, European University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5415-0381>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.66

IT COMPANIES: INFORMATION TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR ADAPTATION TO MODERN REALITIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

С. В. Бреус,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та маркетингу, Європейський університет, м. Київ, Україна

М. П. Денисенко,

д. е. н., професор, doktor habilitovanyi nauk ekonomichnykh, profesor nauk ekonomichnykh, професор кафедри менеджменту та підприємництва, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

М. О. Глухов,

аспірант, Європейський університет, м. Київ, Україна

О. Е. Цимбаленко,

аспірант, Європейський університет, м. Київ, Україна

IT-КОМПАНІЇ: ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

The article examines the main aspects and role of information technologies as a tool for adapting companies to modern realities of economic development of Ukraine in the context of ensuring its growth and accelerating the transition of the state and regions to sustainable development. The losses of Ukraine as a result of the full-scale invasion of Russia into Ukraine and the interrelation of indicators through the prism of the development of the IT sphere are considered. Attention is focused on the main actions of representatives of the business community, which helped businesses survive from the beginning of the full-scale Russian invasion of Ukraine. An intermediate conclusion was made that companies with strong potential are able to survive in modern conditions, improve their financial and economic indicators in the case of effective use of information technologies and contribute to economic growth can become the so-called "drivers", the main of which before the full-scale invasion was internal consumption, which was significantly provided and supported by the

development of the IT sphere. It was determined that currently, in order to survive and ensure the future prosperity of the state, the need to develop and realize the potential of the market of information technologies and IT companies and the field as a whole, as having significant prospects for development in the period of post-war recovery as well as at the level of the state, is of great importance, as well as at the level of commercial products. It is noted that such measures can be effective in the context of the formation of relevant strategies, which can contribute to a certain extent by intensifying efforts at all levels to increase the efficiency of the use of information technology as a tool for adapting companies to the modern realities of economic development in Ukraine. The prospects of Ukraine's accession to the EU are considered as undeniable advantages that will contribute to the development of the IT sphere, the market of information technologies and information technologies in general, the loss of the IT sector from the war and negative macroeconomic trends. In the context of forecasting the development of IT companies, attention is focused on the fact that, provided there are no shocks in the state, the development of the Ukrainian field of IT information technologies is possible. It was concluded that to contribute to the growth of the economy of Ukraine in the post-war period and the period of post-war recovery and to accelerate the transition of the state and regions to sustainable development will be the activation of efforts at all levels of management to develop information technologies as a tool for adapting companies to the modern realities of economic development of Ukraine. development and adoption at all levels of management of balanced decisions, adequate to modern conditions, and development, as necessary, of the implementation of alternative options for strategies, in particular through the use of so-called "drivers" of economic growth in the case of using the potential of IT companies and the field of information technologies and the market in general.

У статті проведено дослідження основних аспектів та ролі інформаційних технологій як інструменту адаптації компаній до сучасних реалій економічного розвитку України у контексті у забезпеченні її зростання та пришвидшенню переходу держави та регіонів до сталого розвитку. Розглянуто втрати України у результаті повномасштабного вторгнення росії в Україну та взаємозв'язок показників через призму розвитку ІТ-сфери. Акцентовано увагу на основних діях представників бізнес-спільноти, які допомогли бізнесу вижити з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну. Зроблено проміжний висновок, що компанії, які мають потужний потенціал здатні вижити в сучасних умовах, покращити свої фінансово-економічні показники у разі ефективного використання інформаційних технологій й сприяти економічному зростанню можуть стати так звані "драйвери", основним з яких до повномасштабного вторгнення було внутрішнє споживання, що значним чином забезпечувалось та підтримувалось розвитком ІТ-сфери. Визначено, що наразі задля виживання та забезпечення майбутнього процвітання держави важливого значення набуває потреба у розвитку та реалізації потенціалу ринку інформаційних технологій та ІТ-компаній й сфери в цілому, як такої, що має суттєві перспективи розвитку у період післявоєнного відновлення як на рівні на рівні держави, так і на рівні комерційних продуктів. Зазначено, що такі заходи можуть бути ефективними у контексті формування відповідних стратегій, сприяти чому певною мірою може активізація зусиль на усіх рівнях задля підвищення ефективності використання інформаційних технологій як інструменту адаптації компаній до сучасних реалій економічного розвитку України. Розглянуто перспективи вступу України до ЄС у якості незаперечних переваг, що сприятимуть розвитку ІТ-сфери, ринку інформаційних технологій та загалом інформаційним технологіям, втрати ІТ-сектору від війни та негативних макроекономічних тенденцій. Акцентовано увагу у контексті прогнозування розвитку ІТ-компаній на тому, що за умови відсутності потрясень у державі можливий розвиток української сфери інформаційних технологій ІТ. Зроблено висновок, що сприяти забезпеченню зростання економіки України у повоєнний період та період післявоєнного відновлення й пришвидшенню переходу держави та регіонів до сталого розвитку буде активізація зусиль на усіх рівнях управління щодо розвитку інформаційних технологій як інструменту адаптації компаній до сучасних реалій економічного розвитку України можлива у разі у розроблення та прийняття на усіх рівнях управління виважених, адекватних сучасним умовам рішень та розроблення за потреби реалізації альтернативних варіантів стратегій, зокрема за рахунок використання так званих "драйверів" економічного зростання у разі використання потенціалу ІТ-компаній та сфери інформаційних технологій й ринку загалом.

Key words: IT companies, IT sphere, information technologies, drivers of economic growth, state, regions, sustainable development, strategies.

Ключові слова: ІТ-компанії, ІТ-сфера, інформаційні технології, драйвери економічного зростання, держава, регіони, сталий розвиток, стратегії.

GENERAL STATEMENT OF THE PROBLEM AND ITS LINK WITH MAJOR SCIENTIFIC OR PRACTICAL CHALLENGES

In modern conditions, information technologies are an important tool for adapting all companies, economic

sectors, and the state to globalization processes. The development of information technologies, and therefore the market, should ensure effective, safe and reliable interaction between all elements of the socio-economic system. The presence of large arrays of

digital information and their rational use by subjects of the information technology market contributes to the deepening of ties between them and ensuring effective global integration, such as: economic, political, cultural, as well as unification. Information technologies are used at all stages of the life of society and cover all spheres of the economy, which indicates that the IT sphere has budget-forming importance and the creation of conditions for the effective development of companies and the information technology market as a whole will contribute to increasing the level of economic development and speeding up the transition of the state and its regions to sustainable development.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS.

The main aspects of the study of the role of information technologies in ensuring economic growth and the potential of such a boom are considered in the works of a large number of scientists, in particular such as: Boiko N., Brozhyk L., Hamalii V., Honcharenko N., Hrozniak A., Dmytryshyn B., Karpenko N., Koretska V., Koretskyi O., Meshko N., Sardak S., Sokol K., Stavytska A., Shlianchak S. and others. However, despite the presence of significant scientific work on the topic of the article, issues related to the study of the main aspects and role of information technology as a tool for companies' adaptation require in-depth consideration to the modern realities of the development of the economy of Ukraine.

FORMULATION OF THE ARTICLE OBJECTIVES (TASK STATEMENT)

The purpose of the article is to study the main aspects and role of information technologies as a tool for adapting companies to the modern realities of economic development of Ukraine in the context of ensuring its growth and accelerating the transition of the state and regions to sustainable development.

PRESENTATION OF THE MOST IMPORTANT RESEARCH MATERIAL, WITH A FULL JUSTIFICATION OF THE SCIENTIFIC RESULTS OBTAINED

Russia's full-scale invasion of Ukraine caused significant destruction of infrastructure (economic, military, social, civil, etc.), led to significant loss of human lives, economic losses, etc.

According to the assessment of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the World Bank, \$486 billion will be needed to restore the Ukrainian economy over the next decade (a year ago, these needs were estimated at \$411 billion). Donetsk, Kharkiv, Luhansk, Zaporizhzhya, Kherson and Kyiv regions are the most affected — their restoration will require \$11 billion or more. Of this \$486 billion for recovery by percentage distribution: 17% — housing and communal sector; 15% — transport sector; 14% — industry and trade; 12% — agriculture; 10% — energy; 9% — social protection; 7% — demining and disposal of explosive objects [1].

These data also correlate with information about migration processes as a result of full-scale war.

According to the estimates of the CES, the Center for Economic Recovery and the Institute of Demography, there will be a shortage of 3.1—4.5 million workers by 2032 due to the departure of citizens of the country. As a result, the losses of the economy during this period may reach \$ 113 billion. The losses of the economy due to the drop in production and consumption (one of the important factors of this is the number of refugees, considering, in particular, how many of them may not return to Ukraine), will fluctuate in the range of 2.6—7.7% of GDP per year, which may grow in the long term, and this will also have a negative impact on the country's balance of payments, and therefore on the foreign exchange market. To some extent, the negative impact can be leveled out, given the fact that many refugees abroad continue to spend money from the Ukrainian banking system. So, in 2022, the scale of such expenses exceeded \$1.5 billion per month and \$5 billion per quarter. However, this impact cannot be assessed unequivocally, since the state of the balance of payments will largely depend on the volume and structure of investments in reconstruction [2—5].

According to the data of the European Business Association (EBA), in 2022, there was a decrease in business activity in 83% of the surveyed member companies of the association: in 29% the drop in business was up to 20%, in more than half — up to 21% and more, in 6% there were no changes and only 11% of them could boast of an increase in income [3—6]. In the context of the research problem, it should be noted that, in general, business survival from the beginning of the full-scale russian invasion of Ukraine was helped by: built trust and maintaining constant communication with its customers under normal conditions, which allowed to maintain relations even during a full-scale war; active participation in business communities in peacetime provided many businesses with quick support both in rescuing workers and their families from war zones, and in case of evacuation of warehouses or facilities to safer areas; personal leadership and harmonious team interaction with the rule of trust. This is a guarantee of efficiency under any circumstances. In times of war, when the speed of decision-making and real actions saves lives, such features as the ability to take responsibility, keep a "cool head", communicate correctly with employees, become decisive, and sometimes vitally necessary [2—4; 7].

Companies with strong potential are able to survive in modern conditions, improve their financial and economic indicators, but for this, the effective use of information technologies is important. In the context of the above, the so-called "drivers" can contribute to economic growth. In general, "drivers of economic growth are a set of mechanisms that capture demand, catalyze impulses, include at the appropriate stage various assets (material, financial, informational, labor) in the direction of movement, change the economic situation in the country" [8]. Before the full-scale invasion of russia into Ukraine, the main driver was internal consumption [8], which was significantly provided and supported by the development of the IT sphere. Currently, in order to survive and ensure the

future prosperity of the state, the need to develop and realize the market potential of information technologies and IT companies in the sphere as a whole is of great importance.

According to authoritative experts, the domestic field of IT has significant prospects for development in the period of post-war recovery — foreign investors are already interested in services that have been integrated at the state level, such as: international financial institutions are interested in digital tools that make it possible to control the target expenditure of financial resources [9]. At the same time, international organizations are also interested in commercial products from Ukrainian developers. Yes, the military sector is actively developing tech and related software developments, technologies and software of the financial and banking sector, automation of processes in various industries, such as logistics, transport, agrarian complex, various manufacturing industries, etc. In the period of post-war recovery, the latest technologies that speed up and increase the quality of construction and related processes will be in demand [9]. Such measures can be effective in the context of the formation of relevant strategies, which can be facilitated to a certain extent by intensifying efforts at all levels to increase the effectiveness of the use of information technology as a tool for adapting companies to the modern realities of economic development in Ukraine. Also, taking into account the prospects of Ukraine joining the EU, the undeniable advantages that will contribute to the development of the IT sphere, the market of information technologies and information technologies in general will be [9]: absence of customs duties and taxes on individual services and goods; absence of trade barriers, tax problems and regulatory obstacles; increasing opportunities to receive grants and subsidies from the European Union; the opportunity to participate in tenders on the territory of Europe; Ukraine will be able to become one of the main centers for the development and provision of information technology services, given the high level of qualification and affordable price policy; significant growth of investments in the industry; the opportunity to establish cooperation with EU companies; raising the level of the quality of education and relevant programs through the cooperation of national universities with EU educational institutions; improvement of security in the field of intellectual property. In 2023, the Ukrainian IT sector suffered both from the war and from negative macroeconomic trends: the number of vacancies decreased by an average of one third. at the beginning of the full-scale invasion, the labor market for the IT sector collapsed 7 times — from 9.8 thousand to 1.3 thousand vacancies. In September 2022, having reached a peak of 4,900 offers, vacancies in the IT sphere again declined [10]. By the end of 2023, the labor market in the "IT, computers, Internet" category had recovered by 57%. For comparison, the recovery of the labor market as a whole in Ukraine has already reached 90% [10]. According to the National Bank, the export of IT services for the first 3 quarters of 2023

showed a lack of positive dynamics." The main reasons for this are: the global economic slowdown (it has been observed for the past 2 years); due to the full-scale war, Ukraine as a hub for the development of digital solutions lost its attractiveness for foreign customers. Currently, there is a cautious attitude of international companies to the placement of new and continuation of existing projects in Ukraine [10].

According to the Lviv IT cluster, the median income of an IT specialist in Ukraine in 2023 was \$2.6 thousand, in 2022 this figure reached \$2.3 thousand. The average income of technical specialists is \$4.2 thousand, and non-technical — \$2.3 thousand [10]. In 2023, 2.1 thousand companies and 307 thousand specialists work in Ukraine, of which approximately 242 thousand are physically present in the country. Compared to 2022, the number of people working in the industry increased by 7.9%, and the number of those in Ukraine — by 6%. Ukrainian IT provides a 4.9% share in the country's GDP, the turnover of the industry in 2022 was \$7.96 billion [10]. In the course of 2022-2023, a general trend of staff reduction was observed in global IT. Thus, in 2022, a number of international companies began to cut back, which they continued in 2023. Both startups and tech giants like Amazon, Google, and Microsoft were laying off staff. In 2023, IT companies cut more than 257,000 employees. This trend also affected the Ukrainian IT sector. With regard to the forecasts on the labor market, no fundamental deterioration is predicted, with regard to salary increases, they are not predicted to be the same as in 2021, when people moved to a salary several times higher than the previous one, with regard to specialists, the demand for AI/ML is growing - specialists and the situation in Ukraine is no different from the rest of the world (the demand for AI/ML specialists will grow). Ukrainian technology companies are increasingly implementing AI solutions in their operations to optimize and reduce costs. The number of non-technical fields where AI is used is also growing: agronomy, medicine, the military sector. In general, the development of Ukrainian IT is predicted with restrained optimism: there are positive expectations regarding both recruiting and salary growth, but on the condition that there are no upheavals in the state [10].

CONCLUSIONS

Taking into account the above, it can be stated that the intensification of efforts at all levels of management regarding the development of information technologies as a tool for adapting companies to the modern realities of the economic development of Ukraine is possible in the case of the development and adoption at all levels of management of balanced decisions adequate to modern conditions and the development, as necessary, of the implementation of alternative options for strategies that will help not only to strengthen positions on the market, but also to promote the expansion of new ones, in particular through the use of so-called "drivers" of economic growth in the case of using the potential of IT companies and the field of information technologies and the market in general, which in general will contribute to ensuring the growth of Ukraine's

economy in the post-war period and the period of post-war recovery and accelerating the transition of the state and regions to sustainable development.

Література:

1. \$499 млрд становлять сукупні втрати України (економічні, соціальні та інші) від війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3830500-499-mlrd-stanovlat-sukupni-vtrati-ukraini-ekonomichni-socialni-ta-insi-vid-vijni.html>

2. Вінокуров Я. Після війни додому можуть не повернутися 3 мільйони українців. Що буде з економікою? Виїзд мільйонів українців значно вплине на економіку України. Як уникнути найбільш негативного сценарію? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/11/704143/>

3. Breus S., Harnaha M. Management potential: formation and development in the context of the post-war recovery of the economy of Ukraine. The 10th International scientific and practical conference "Innovative scientific research: theory and practice" (November 21—24, 2023) Stockholm, Sweden. International Science Group. 2023. 516 p. Pp. 86—91.

4. Бреус С. В., Гарнага М. А. Основні аспекти формування потенціалу менеджера. Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Інтерсервіс, 2023. 622 с. С. 378—383.

5. Denysenko M., Breus S., Panchenko V., Harnaha M. Economic security of the state as the basis structure of national security: investment management taking into account the importance of the development of the education system at all levels in the conditions of the post-war recovery of Ukraine. 3rd International conference on economics, accounting and finance (ICEAF). Scientific Center of Innovative Researches Ob. December 15, 2023. Pp. 27—29. URL: <https://conf.scnchub.com/index.php/ICEAF/ICEAF-2023/paper/view/683>

6. Жирій К. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyni-12154170.html>

7. Опацька С., Бойчук Я. 69% компаній мали план дій, якщо почнеться війна. Що саме допомогло бізнесу вижити. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/69-kompaniy-mali-plan-diy-yakshcho-pochnetsya-viyna-shcho-same-dopomoglo-biznesu-vizhiti-03112022-9520>

8. Чотири драйвери зростання для української економіки. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/03/18/37112326/>

9. Команда YC.Market. Перспективи розвитку IT-сектору в Україні. URL: <https://blog.youcontrol.market/pierspektivi-rozvitku-it-siektoru-v-ukrayini/>

10. Баловсяк Н. Стриманий оптимізм. З якими настроями український IT-ринок рухається у 2024 рік. URL: <https://proit.org.ua/strimanii-optimizm-z-iaкими-nastroiami-ukrayinskii-it-rinok-rukhaietsia-u-2024-rik/>

References:

1. Ukrinform (2024), "\$499 billion is all Ukraine's losses (economic, social and other) from the war", Available at:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3830500-499-mlrd-stanovlat-sukupni-vtrati-ukraini-ekonomichni-socialni-ta-insi-vid-vijni.html> (accessed June 10, 2024).

2. Vinokurov, Ya. (2023), "After the war, 3 million Ukrainians may not return home. What will happen to the economy? The departure of millions of Ukrainians will significantly affect the economy of Ukraine. How to avoid the most negative scenario?", Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/11/704143/> (accessed June 10, 2024).

3. Breus, S. and Harnaha, M. (2023), "Management potential: formation and development in the context of the post-war recovery of the economy of Ukraine", The 10th International scientific and practical conference "Innovative scientific research: theory and practice", International Science Group, Stockholm, Sweden, November 21—24, pp. 86—91.

4. Breus S. V, Harnaha M. A. (2023), "The main aspects of the formation of the manager's potential", Stratehiia rozvytku Ukrainy: finansovo-ekonomichni ta humanitarni aspekty: materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Ukraine's development strategy: financial, economic and humanitarian aspects: materials of the 10th International Scientific and Practical Conference], Interservis, Kyiv, Ukraine, pp. 378—383.

5. Denysenko, M., Breus, S., Panchenko, V. and Harnaha, M. (2023), "Economic security of the state as the basis structure of national security: investment management taking into account the importance of the development of the education system at all levels in the conditions of the post-war recovery of Ukraine", 3rd International conference on economics, accounting and finance (ICEAF), Scientific Center of Innovative Researches Ob, December 15, Pp. 27—29, Available at: <https://conf.scnchub.com/index.php/ICEAF/ICEAF-2023/paper/view/683> (accessed June 10, 2024).

6. Zhyrii, K. (2023), "Time for work: how Ukrainian business recovered and adapted during the war year", Available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyni-12154170.html> (accessed June 10, 2024).

7. Opatska, S. and Boichuk, Ya. (2022), "69% of companies had a plan of action if war broke out. What exactly helped the business to survive", Available at: <https://forbes.ua/lifestyle/69-kompaniy-mali-plan-diy-yakshcho-pochnetsya-viyna-shcho-same-dopomoglo-biznesu-vizhiti-03112022-9520> (accessed June 10, 2024).

8. minfin (2019), "Four growth drivers for Ukrainian economy", Available at: <https://minfin.com.ua/ua/2019/03/18/37112326/> (accessed June 10, 2024).

9. YC.Market (2024), "Prospects for the development of the IT sector in Ukraine", Available at: <https://blog.youcontrol.market/pierspektivi-rozvitku-it-siektoru-v-ukrayini/> (accessed June 10, 2024).

10. Balovsiak, N. (2023), "Restrained optimism. What are the moods of the Ukrainian IT market moving into 2024", Available at: <https://proit.org.ua/strimanii-optimizm-z-iaкими-nastroiami-ukrayinskii-it-rinok-rukhaietsia-u-2024-rik/> (accessed June 10, 2024).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2024 р.

УДК 338.1

О. Г. Вагонова,
д. е. н., професор, НТУ "Дніпровська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6553-7771>
В. В. Чернобаєв,
к. е. н., доцент, НТУ "Дніпровська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6624-6423>
Л. В. Тимошенко,
к. е. н., доцент, НТУ "Дніпровська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4869-8244>
Л. В. Касьяненко,
к. е. н., доцент, НТУ "Дніпровська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3566-220X>
Ю. С. Госалов,
аспірант, НТУ "Дніпровська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9297-3665>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.71

ІНТЕГРАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ СТРУКТУРОЮ В ТРАСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

O. Vagonova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Dnipro University of Technology
V. Chornobaev,
PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology
L. Tymoshenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology
L. Kasyanenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology
Y. Hosalov,
Postgraduate student, Dnipro University of Technology

INTEGRATION OF STRATEGIC PLANNING AND OPERATIONAL MANAGEMENT
OF THE BUSINESS STRUCTURE IN THE TRANSFORMATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

У статті розглядається процес інтеграції стратегічного планування та оперативного управління в умовах трансформаційної економіки України. Аналізується, як українські підприємства адаптуються до динамічних змін ринкового середовища, впроваджуючи інновації та використовуючи стратегічні ресурси для стабілізації та розвитку. Особлива увага приділяється ролі держави у формуванні сприятливих умов для комерціалізації інновацій та технологічного розвитку, а також необхідності балансу між стратегічною гнучкістю та синергією внутрішніх процесів.

В статті підкреслюється важливість комплексного підходу до управління підприємством, де стратегічне планування і оперативне управління є взаємопов'язаними та спрямованими на досягнення загальних цілей. Рекомендується розробка чітких стратегічних напрямів, здатних адаптуватися до зовнішніх викликів та скористатися новими ринковими можливостями, що дозволить українським підприємствам не тільки вижити в непростих умовах, а й забезпечити сталий розвиток у майбутньому.

The article analyzes the key aspects of the integration of strategic planning and operational management in the conditions of the transformational economy of Ukraine. Challenges and strategies that Ukrainian enterprises use to adapt to changing market conditions are considered, with special attention to the role of the state in stimulating innovation and introducing advanced technologies. The main elements of a successful strategy were flexibility in decision-making, the ability to quickly adapt to external challenges, innovative activity and synergy of the company's internal resources.

In the context of reforming the national economy, enterprises face the need for optimization of production processes, expansion of market segments and management innovations. The authors draw attention to the importance of effective functioning of the market as a determining factor for the successful adaptation of enterprises to new economic conditions. This includes restructuring of production and management changes aimed at increasing competitiveness in national and international markets.

State support is an important factor in the commercialization of innovations and technology development. State instruments, such as tax policy and bank lending policy, create conditions for supporting innovative development. The article highlights how such measures can stimulate production activity and increase the efficiency of the national economy, in particular through the support of new production segments and technological innovations.

The article emphasizes the importance of a comprehensive approach to enterprise management, where strategic planning and operational management are interrelated and aimed at achieving common goals. The main areas of development of strategic planning and operational management are substantiated. It is recommended to develop clear strategic directions capable of adapting to external challenges and taking advantage of new market opportunities, which will allow Ukrainian enterprises not only to survive in difficult conditions, but also to ensure sustainable development in the future.

Ключові слова: стратегічне планування, оперативне управління, трансформаційна економіка, інновації, державна підтримка, ринкові механізми, гнучкість, синергія, конкурентоспроможність, глобальний ринок, виробничі стратегії.

Key words: strategic planning, operational management, transformational economy, innovation, state support, market mechanisms, flexibility, synergy, competitiveness, global market, production strategies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Реструктуризація національної економіки на ринкових засадах вимагає постійної адаптації суб'єктів господарювання до наявної кон'юнктури, що передбачає низку організаційних змін та нових стратегій розвитку. Складність цієї адаптації часто пов'язана з уповільненням комерціалізації, тобто переходом від планових економічних механізмів до ринкових.

Основні риси ринкової економіки включають вільний вибір видів діяльності для будь-яких суб'єктів економіки, доступ до різних ресурсів, вільне встановлення ділових відносин між постачальниками та споживачами, а також гнучке реагування на зміни попиту та пропозиції. Ці принципи є визначальними для ефективного функціонування ринку.

Промислові підприємства стикаються з численними викликами в складному середовищі перехідного періоду. Їм необхідно реформувати свої структури управління та знайти нові ринкові сегменти, щоб створити надійну основу для стабілізації та розвитку. Це включає реструктуризацію виробництва та організації управління для оптимізації витрат і покращення ефективності.

Структурні зміни в промисловості характеризуються зростанням кількості приватних підприємств, що, своєю чергою, впливає на внутрішньогалузеві та міжгалузеві пропорції. Ці зміни проходять у контексті загального спаду виробництва, недоліків господарського механізму та слабкої ринкової інфраструктури. Крім того, низька конкурентоспроможність національної продукції на глобальних ринках ускладнює реалізацію потенціалу підприємств.

Становлення ринкових механізмів супроводжується створенням різних економічних суб'єктів, які обира-

ють форми господарювання відповідно до форми власності, розмірів підприємств, цілей та умов виробничої діяльності. Вибір відповідної організаційної форми визначається також факторами зовнішнього середовища, такими як правова та економічна політика держави, кон'юнктура ринку та соціальні особливості.

Ці складнощі обумовлюють потребу в глибокому аналізі, плануванні та підвищенні ефективності для успішного виходу та інтеграції промислових підприємств у ринкове середовище.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед зарубіжних науковців, які спеціалізуються на тематиці стратегічного планування та оперативного управління, у тому числі в контексті постсоціалістичних економік слід зазначити: Michael E. Porter (професор Гарвардської бізнес-школи, відомий своїми теоріями конкурентної стратегії та національних переваг, які мають велике значення для стратегічного планування в перехідних економіках), Geert Hofstede (Нідерландський соціолог та автор концепції культурних вимірів, які впливають на управлінські стилі в різних культурах, включаючи постсоціалістичні країни), Igor Ansoff (відомий як "батько стратегічного управління", розробив матрицю Ansoff, яка допомагає компаніям визначити та вибрати стратегічні напрямки розвитку), Henry Mintzberg (канадський академік, який вніс значний вклад у розробку теорій стратегічного планування та управління, з особливим акцентом на реалістичне бачення управлінської роботи), Richard Rumelt (професор бізнесу в UCLA Anderson School of Management, відомий своїми дослідженнями у сфері стратегічного планування та управління), Kathleen Eisenhardt (професор у Stanford University, відома своїми дослідженнями управлінських стратегій в швидко змінних та складних індустріях, які можна застосувати до перехідних економік), Pankaj Ghemawat (професор глобальної стратегії, який вивчає глобалізацію та міжнародне бізнес-управління з погляду стратегічного планування), Gary Hamel (впливовий дослідник в області інновацій та стратегії, відомий своїми ідеями щодо конкуренції та управління змінами) та ін. Ці науковці представляють різні школи думок і підходи до стратегічного планування та управління, проте їхні праці надають глибоке розуміння викликів та можливостей у тому числі й для постсоціалістичних економік.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — узагальнити тенденції та виклики які сьогодні стоять перед підприємствами України в контексті глобалізації та технологічних змін та розробити рекомендації щодо оптимізації процесів стратегічного планування та оперативного управління для досягнення конкурентних переваг на національному та міжнародному рівнях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах комерційні підприємства мають формулювати стратегічні цілі безперервного інноваційного розвитку. Це обумовлено складним конкурентним

середовищем, де необхідно забезпечити виробництво продукції, здатної конкурувати як на внутрішньому, так і на глобальному ринку. Сучасна організація інноваційної діяльності часто базується на всебічній державній підтримці, особливо необхідній для таких країн, як Україна.

Основні інструменти держави, що можуть стимулювати інвестиційно-інноваційні процеси у виробництві, включають податкову політику та політику банківського кредитування. Вони створюють сприятливі умови для комерціалізації інновацій та поживлення діяльності підприємств. Крім того, держава може брати участь у фінансуванні закупівлі інформаційних продуктів та продуктів інтелектуальної діяльності за кордоном. Національні структури, що займаються підтримкою інновацій, можуть оцінювати їх ефективність та впроваджувати у відповідних галузях. При успішному впровадженні держава також братиме участь у розподілі прибутку [5].

Пільгові умови повинні насамперед сприяти розробці та впровадженню технологій з альтернативної енергетики, енерго- та ресурсозберігаючих рішень, екологічно чистих і безвідходних технологій. Це сприятиме формуванню ринку інтелектуальних продуктів, інновацій та інформації, що важливо для економічного суверенітету.

Для організації рівноцінного обміну інноваціями держава повинна стати ініціатором створення національного ринку інновацій з подальшим виходом на міжнародний рівень. Перехід до ринкових форм обслуговування інноваційних процесів передбачає усунення недоліків у чинній структурі.

Зміцнення ринкових відносин та змін у власності, характер державного регулювання, а також комерційний підхід до управління надають підприємствам нові можливості для розвитку. І хоча найбільше користуються цими можливостями підприємці, схильні до ризику, більшість компаній зіткнулися з проблемами стратегічної вразливості та необхідністю зберігати свою господарську стійкість.

Деякі вітчизняні підприємства намагаються знизити свою стратегічну вразливість шляхом порівняння та аналізу стратегічних зон господарювання в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Однак досвід закордонних компаній свідчить, що доцільно розглядати й інші методи. Найефективнішим для українських підприємств вважаємо підхід досягнення стратегічної гнучкості, особливо для диверсифікованих підприємств, які становлять більшість в українській економіці [1].

Суть цього підходу полягає в розподілі ресурсів між різними стратегічними зонами господарювання таким чином, щоб можливий негативний вплив зовнішніх факторів на одну з них не став серйозною загрозою для загальної життєздатності підприємства. Важливо також уникати сильного взаємозв'язку між стратегічними зонами господарювання, оскільки проблеми в одній можуть мати негативний вплив на інші.

Ще один спосіб забезпечення стратегічної стійкості — це свідоме прийняття ризикованих ситуацій, що допомагає підприємству пристосовуватися до мінливого зовнішнього середовища та виявляти можливості для отримання вигоди. Підприємства, що працюють у стабільному економічному та правовому просторі, мають

свої підходи до зниження стратегічної вразливості. Вони вибирають стратегічні зони господарювання та відповідні ресурси, щоб різні сфери діяльності були незалежними від одних і тих самих технологій і умов. Це дає змогу зменшити ризик того, що раптові зміни у середовищі призведуть до негайного негативного впливу на всі сфери одночасно [4].

У нестабільних умовах вітчизняного бізнесу цей підхід важко реалізувати повною мірою, однак внутрішню гнучкість можна забезпечити за рахунок координації ресурсів у межах компанії, переміщуючи їх між стратегічними зонами залежно від змін умов господарювання. Але такий підхід підходить лише для виробництв із низьким рівнем капіталоемності. Для підприємств із сучасними технологіями, які потребують постійного інноваційного розвитку, важливо посилювати зовнішню гнучкість, тобто здатність швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, адміністративному та економічному інструментарії державного регулювання, правовому просторі, а також на конкурентних ринках.

Водночас необхідно враховувати, що внутрішня та зовнішня гнучкість часто суперечать одна одній: чим більше підприємство диверсифікує зовнішню базу, тим складніше йому переключати внутрішні ресурси [2]. Тому оцінка рівня гнучкості та її забезпечення є непростим завданням, яке вимагає комплексного підходу.

Фірми в країнах із розвинутою економікою використовують кілька стратегічних підходів для визначення свого рівня вразливості, серед яких важливе місце займає аналіз концентрації обсягів реалізації продукції та прибутку в межах різних стратегічних зон господарювання. Цей аналіз допомагає зрозуміти, звідки саме генеруються обсяги продажів і прибуток, що є важливим для визначення стратегічних ризиків [3].

Для більш точного визначення рівня стратегічної вразливості можна скористатися методом аналізу впливу. Цей метод передбачає спочатку виявлення переліку потенційно можливих, значущих випадковостей, які могли б суттєво вплинути на стійкість підприємства. Для українських компаній це можуть бути такі фактори, як військові дії, політична нестабільність, інфляція, стагфляція, різкі коливання обмінного курсу, зміни в законодавстві чи податковій політиці.

Після виявлення цих факторів оцінюється їх можливий вплив на підприємство: якщо вплив позитивний, він розглядається як можливість, а якщо негативний — як проблема, що створює загрозу. Також враховується фактор часу, щоб визначити, наскільки швидко ці можливості або загрози можуть проявитися.

Потім проводиться підсумовування потенційних можливостей та загроз для кожної стратегічної зони господарювання, а також визначається рівень впливу різних несподіванок на підприємство.

Щоб підвищити стратегічну гнучкість підприємства, необхідно встановити орієнтири. Це можна зробити двома способами:

1. Визначити максимальну частку прибутку, яку можна отримати в зоні з певним рівнем нестабільності.
2. Оцінити максимальну частку прибутку, яку можна отримати в разі виникнення стратегічної несподіванки.

Цей підхід допомагає керівництву фірми більш точно розрахувати свою стратегію та краще реагувати на можливі зовнішні та внутрішні загрози [6].

У 1960-х роках з'явилася концепція поведінки підприємства в умовах диверсифікації, яка називається концепцією синергізму [8]. Концепція синергії наголошує на узгодженні дій компанії з єдиною метою для покращення загальних результатів. Синергія має вирішальне значення в стратегічному управлінні, оскільки вона використовує спільні ресурси для створення цінності. Це підвищує стійкість фірм, особливо під час економічного спаду. Синергізм передбачає загальний, узгоджений напрямок дій з єдиною метою. Виробничі площі, загальні заводські служби, а також взаємне доповнення підрозділів під управлінням можуть створювати джерело синергізму. Головна перевага синергізму полягає в тому, що узгоджена робота підрозділів підвищує сукупну віддачу всіх інвестицій у порівнянні з віддачею окремих підрозділів. Закордонна практика показала, що синергетичні фірми зазвичай демонструють більшу стійкість і кращі результати під час економічних спадів.

Вибір ступеня синергізму в кожному окремому випадку залежить від наступних факторів:

1. Традиції використання синергетичного ефекту — наскільки фірма традиційно застосовує синергію в своїй діяльності.
 2. Взаємозв'язки — чи є підприємство конгломератом або працює синергетично.
 3. Очікувані умови — оточення, в якому працює компанія, включаючи нестабільність і конкуренцію.
- Чим більше очікувана нестабільність і конкуренція, тим більш важливим стає значення синергізму для успіху.

Проте посилення гнучкості компанії часто знижує потенціал для синергізму. Тому менеджери мають зробити вибір між різними орієнтирами: рентабельність чи обсяг продажів, рентабельність чи гнучкість, гнучкість чи синергізм. Світова практика свідчить про необхідність пошуку балансу між цими цілями.

Показники "ступінь гнучкості" та "ступінь синергізму" є новими для українських керівників. Проте ці показники вже тривалий час успішно застосовуються за кордоном. Тому ці концепції корисно враховувати в плануванні діяльності вітчизняних підприємств.

Оцінка стратегічної гнучкості та синергізму впливає на формування інноваційної стратегії підприємства [7]. Цей процес включає аналіз і розмежування стратегічних зон господарювання на основі довгострокових перспектив та поточної нестабільності в економічному й соціальному розвитку України.

У кожній зоні потрібно сформулювати стратегію поведінки, виходячи з екстраполяції поточної ситуації та оцінки конкурентного статусу. Це дозволяє обрати прийнятну конкурентну позицію, визначити необхідний обсяг інвестицій та можливості управління підприємством.

Порівняння поточних ресурсів з визначеними цілями допоможе зрозуміти, які стратегічні зони господарювання потребують проникнення, та що для цього необхідно. Для вирішення цих завдань необхідно визначити основні орієнтири розвитку підприємства, розме-

жувати пріоритетні зони господарювання, розробити план для досягнення цілей, правильно розподілити ресурси та спрогнозувати майбутні потреби для стратегічного розвитку.

Гарвардська школа бізнесу розробила основні методи стратегічного аналізу та рекомендації, щоб допомогти компаніям досягати своїх цілей. Один із таких методів — це матричні підходи, які використовуються для вибору найкращої конкурентної позиції та ефективного розподілу ресурсів між різними стратегічними зонами. За допомогою цих методів визначаються сильні сторони компанії та аналізуються її конкурентні переваги.

Для стратегічного управління підходять методи аналізу конкурентних стратегій та визначення впливу різних факторів на прибутковість. Матричні підходи, як-от "матриця життєвих циклів", допомагають збалансувати коротко- та довгострокові завдання, оцінити інвестиційні потреби й прогнозувати стратегічні несподіванки. "Матриця вразливості" допомагає мінімізувати стратегічні ризики, тоді як "матриця синергізму" допомагає виявити зв'язки між зонами та створити синергетичний ефект.

Американські дослідники підходять до стратегічного аналізу більш системно, ніж їхні колеги в інших країнах. Їхні методи враховують як дані експертних оцінок і трендів, так і непрямі фактори впливу. Це дозволяє компаніям краще підготуватися до потенційних стратегічних несподіванок та визначити оптимальні інвестиційні можливості.

Компанії можуть шукати нові стратегічні зони двома основними способами. Перший — це адаптація стратегії, коли інформація про можливі нові напрямки диверсифікації перевіряється за стратегічними критеріями компанії та загальною фінансовою стійкістю. Для вітчизняних підприємств диверсифікація надає гнучкість та стабільність у період трансформації.

Другий підхід — це планомірний аналіз, при якому визначаються всі можливі шляхи диверсифікації та розробляється стратегія лише після повного переконання в її ефективності. Підприємство починає працювати в новій зоні лише після оцінки її вигідності.

Хоча при планомірному підході ризики менші, процес займає більше часу, збільшуючи ризик непередбачуваного впливу майбутніх подій. Тому в сучасних умовах часто об'єднують обидва підходи для збалансованого аналізу ринку.

Узагальнений міжнародний досвід надає чітку структуру дій для підприємства, яке прагне знайти нові стратегічні зони господарювання [9]. Розглянемо цей порядок з роз'ясненнями:

1. Отримання інформації про можливу стратегічну зону — спочатку потрібно зібрати детальну інформацію про потенційну зону діяльності. Це можуть бути дані про ринкові тенденції, потреби клієнтів, конкуренцію, нормативні вимоги та інші фактори, які можуть вплинути на успіх компанії.

2. Інвестування пробних починань — після збору базової інформації варто спробувати невеликі інвестиції для перевірки реалістичності потенціалу нової стратегічної зони. Такі пробні кроки дозволяють отримати практичний досвід і зрозуміти, як компанія може впровадити нові стратегії.

3. Отримання інформації про результати перших дій — важливо швидко отримати результати цих пробних інвес-

тицій, щоб оцінити їхній вплив. Такі дані допоможуть зрозуміти, чи нова зона підходить для подальшого розширення діяльності.

4. Аналіз можливостей — отримані результати слід проаналізувати, щоб визначити, які можливості відкриваються перед компанією, та порівняти ці перспективи з іншими потенційними стратегіями.

5. Вибір стратегії — на основі аналізу компанія обирає оптимальну стратегію виходу на новий ринок або роботи в новій стратегічній зоні. Стратегія повинна враховувати поточні можливості підприємства, а також зовнішні фактори.

6. Спрямований пошук конкретних переваг — після визначення стратегії підприємство має сконцентруватися на виявленні конкретних переваг, які зроблять його унікальним на новому ринку.

7. План розгортання діяльності — підготовка детального плану дозволяє поступово та ефективно розгортати діяльність у новій зоні господарювання, враховуючи всі необхідні ресурси, часові рамки та ризики.

8. Початок діяльності — компанія починає працювати в новій зоні, спостерігаючи за впливом своїх дій на ринку та вносячи корективи за потреби.

Якщо аналіз кожного етапу показує, що стратегія успішна, компанія може продовжити розширення. Інакше потрібно зрозуміти причини невдач, які можуть бути пов'язані або з невдалою стратегією, або з неправильною обраною стратегічною зоною.

Впровадження зарубіжного досвіду важливе для вітчизняних підприємств, особливо в умовах економічної нестабільності. Застосування таких методів підвищить адаптивність компаній до мінливого зовнішнього середовища.

Досвід іноземних фірм свідчить, що успішне впровадження управлінських стратегій завжди передбачає залучення тих підрозділів компанії, які будуть займатися реалізацією. Це дає можливість уникнути розриву між плануванням та виконанням, забезпечуючи узгодженість усіх рівнів підприємства.

Одним із найефективніших способів інтеграції є створення тимчасової робочої групи з фахівців різних підрозділів. Такий підхід дозволяє координувати зусилля різних підрозділів та швидко реагувати на виклики. Основними завданнями цієї діяльності є:

1. Встановлення цілей та постановка завдань — група має чітко визначити стратегічні цілі компанії, враховуючи її місію, бачення та ринкові можливості. Завдання повинні бути конкретними, вимірюваними, досяжними, актуальними та визначеними в часі (SMART). Це сприяє ясності і забезпечує співробітників орієнтирами для роботи.

2. Своєчасна реакція на стратегічні проблеми — гнучкість у прийнятті рішень дозволяє групі адаптуватися до мінливих умов ринку або внутрішніх проблем. Своєчасне виявлення ризиків та адаптивні дії допоможуть мінімізувати негативні наслідки та скористатися новими можливостями.

3. Визначення стратегічної відповідальності — важливо чітко визначити ролі та обов'язки кожного члена групи, щоб уникнути плутанини або дублювання роботи. Такий підхід сприяє узгодженості дій та зменшує втрати часу і ресурсів.

4. Організація стратегічних зон та ресурсів — розподіл ресурсів між пріоритетними стратегічними зонами сприяє максимізації ефективності та прибутковості. Команда повинна проводити аналіз та контролювати витрати і результати, спрямовуючи інвестиції у ключові напрямки.

5. Стратегічний розвиток зсередини — внутрішні процеси та ресурси компанії мають використовуватися максимально ефективно. Постійний розвиток і навчання персоналу, інноваційні підходи та оптимізація процесів дозволять компанії зміцнювати свої позиції в конкурентному середовищі.

Таке формування робочої групи забезпечить інтеграцію стратегічного планування у всі процеси компанії, підвищить ефективність, гнучкість та покращить взаємодію підрозділів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сучасних умовах традиційні підходи, засновані на директивних планах, стають менш ефективними. Важливим фактором успіху є взаємодія між стратегічними цілями та оперативними процесами, яка повинна базуватися на чіткому розумінні внутрішніх і зовнішніх викликів. Вирішальними елементами ефективної стратегії виявились гнучкість у прийнятті рішень, здатність до швидкої адаптації, інноваційність, та спроможність до синергії різних підрозділів підприємства.

Державна підтримка і стимулювання інвестицій в інновації та високі технології є не менш важливими. Роль уряду у формуванні сприятливих умов для комерціалізації інновацій та розвитку підприємств має зміцнюватися через стратегічні ініціативи, зокрема податкові пільги, гранти на дослідження та розвиток, та сприяння доступу до міжнародних ринків. Це включає також створення сприятливого регуляторного середовища, яке дозволить підприємствам ефективніше реагувати на глобальні та місцеві виклики.

В кінцевому підсумку, інтеграція стратегічного планування та оперативного управління вимагає комплексного підходу, де кожен аспект управління підприємством взаємодіє з іншими в єдиній системі. Розвиток внутрішньої культури, орієнтованої на інновації, взаємодія зі стейкхолдерами, та вдосконалення оперативних процесів мають іти в ногу з динамікою ринку, забезпечуючи стабільність і гнучкість, необхідні для успіху в сучасних економічних умовах. Ці зусилля забезпечать підприємствам можливість не тільки вижити, але й успішно конкурувати на міжнародній арені.

Література:

1. Лабурцева О. І. Стратегічна гнучкість підприємства в контексті організаційного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 4. С. 29—31.
2. Лісун Я. В., Хлістунова Н. В. Формування системи управління стратегічною гнучкістю підприємств. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 8. С. 170—176.
3. Маслюк О. В. Використання стрес-тестування для оцінки вразливості економічної стійкості машинобудівного підприємства. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 1. С. 519—526.

4. Мушнікова С. А. Прийнятний рівень загроз і ризиків безпеки розвитку підприємств як вихідний параметр визначення біфуркаційних станів. Бізнес Інформ. 2020. № 1. С. 230—236.

5. Подлевський А. А., Волошин Н. В. Роль держави в стимулюванні інвестиційної діяльності в Україні. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2022. Вип. 4. С. 132—139.

6. Ситницький М. Етапи управління стратегічною гнучкістю підприємства. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2009. Вип. 107—108. С. 96—100.

7. Шатілова О. В. Концептуальні положення управління стратегічною гнучкістю підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 4. С. 82—87.

8. Harvard Business School. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/research/publications/Pages/default.aspx?topic=Diversification> (Дата звернення 7.05.2024).

9. Schellenberg M., Harker M., Jafari A. International market entry mode — a systematic literature review. Journal of Strategic Marketing 2017. № 26 (7) pp. 1—27.

References:

1. Laburtseva, O. I. (2014), "Strategic flexibility of the enterprise in the context of organizational development", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 29—31.
2. Lisun, Ya. V. and Khlistunova, N. V. (2015), "Formation of the strategic flexibility management system of enterprises", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 8, pp. 170—176.
3. Masliuk, O. V. (2014), "The use of stress testing to assess the vulnerability of the economic stability of a machine-building enterprise", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 1, pp. 519—526.
4. Mushnykova, S. A. (2020), "Acceptable level of security threats and risks of enterprise development as an initial parameter for determining bifurcation states", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 230—236.
5. Podlevs'kyj, A. A. and Voloshyn, N. V. (2022), "The role of the state in stimulating investment activity in Ukraine", *Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho gospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ekonomichni nauky*, vol. 4, pp. 132—139.
6. Sytnyts'kyj, M. (2009), "Stages of managing the strategic flexibility of the enterprise", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 107—108, pp. 96—100.
7. Shatilova, O. V. (2009), "Conceptual provisions of management of strategic flexibility of the enterprise", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 82—87.
8. Harvard Business School (2024), "Publications", available at: <https://www.hbs.edu/faculty/research/publications/Pages/default.aspx?topic=Diversification> (Accessed 7 May 2024).
9. Schellenberg, M., Harker, M. and Jafari, A. (2017), "International market entry mode — a systematic literature review", *Journal of Strategic Marketing*, vol. 26(7), pp. 1—27.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2024 р.

УДК 338.43:330.87(477)

О. М. Зборовська,
д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8221-9935>
О. С. Луговий,
аспірант, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-9990-6218>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.77

РОЗРОБКА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОСНОВ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Zborovska,
PhD in Economics, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, National University in Zaporizhzhia
О. Luhovyi,
Postgraduate student of the Zaporizhzhia National University

DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL BASES OF RISK MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Дослідження еволюції управлінських парадигм та еволюції теорії управління ризиком дозволило: установити взаємозв'язок зволюції парадигм управління та генези теорії управління ризиками; обґрунтувати доцільність розгляду ризику одночасно у економічному, математичному та соціальному аспектах, що дозволило, у свою чергу, визначити основні особливості ризику як специфічного об'єкта управління; виявити чотири групи взаємопов'язаних завдань управління ризиками, до яких належать визначення та оцінка ризиків, класифікація ризиків, процес управління ризиками та організація управління ризиками; обґрунтувати необхідність розробки нової парадигми та концептуальних засад управління ризиком.

Проведений аналіз і систематизація існуючих підходів до управління ризиками в розрізі пов'язаних чотирьох завдань показали, і що в даний час відсутнє повноцінне теоретичне обґрунтування, а також системно впорядкована і цілісна методологія управління ризиками. Проведення авторами дослідження дозволяють констатувати, що досі не впроцьований єдиний понятійний апарат ризик-менеджменту і відсутній загальноприйнятий критерій ефективності управління ризиками.

У той же час досвід і практика управління ризиками в передових вітчизняних та зарубіжних компаніях вказує на те, що навіть епізодичне та фрагментарне управління ризиками дозволяє підвищувати ефективність функціонування промислових підприємств, створювати та посилювати їх конкурентні переваги.

Аналіз існуючої теорії та практики ризик-менеджменту дозволив сформулювати необхідну перспективну парадигму управління ризиками, що дозволяє реалізовувати Enterprise-Wide Risk Management (ризик-менеджмент у рамках всього підприємства), домагатися реалізації розробленої стратегії та впливати на вартість підприємства.

Виходячи зі сформованих вимог, в авторському трактуванні під ризиками промислових підприємств розуміється подія або дія, група подій або дій, які безпосередньо чи опосередковано зачіпають функціонування та розвиток промислових підприємств і настання яких пов'язане з відхиленнями в реалізації розробленої стратегії та з відхиленнями фінансових показників від прогнозованих, очікуваних або планованих.

The study of the evolution of management paradigms and the evolution of risk management theory made it possible to: establish the relationship between the evolution of management paradigms and the genesis of risk management theory; justify the expediency of considering risk simultaneously in economic, mathematical and social aspects, which allowed, in turn, to determine the main features of risk as a specific object of management; identify four groups of interrelated risk management tasks, which include risk identification and assessment, risk classification, risk management process, and risk management organization; justify the need to develop a new paradigm and conceptual foundations of risk management.

The conducted analysis and systematization of existing approaches to risk management in terms of four related tasks showed that there is currently no full-fledged theoretical justification, as well as a systematically ordered and integrated risk management methodology. Conducting the research by the authors allows us to state that a single conceptual apparatus of risk management has not yet been implemented and there is no generally accepted criterion for the effectiveness of risk management.

At the same time, the experience and practice of risk management in advanced domestic and foreign companies indicates that even episodic and fragmented risk management can increase the efficiency of the functioning of industrial enterprises, create and strengthen their competitive advantages.

The analysis of the existing theory and practice of risk management made it possible to formulate the necessary perspective paradigm of risk management, which allows implementing Enterprise-Wide Risk Management (risk management within the framework of the entire enterprise), achieving the implementation of the developed strategy and influencing the cost of the enterprise.

Based on the established requirements, in the author's interpretation, the risks of industrial enterprises mean an event or action, a group of events or actions that directly or indirectly affect the functioning and development of industrial enterprises and the occurrence of which is associated with deviations in the implementation of the developed strategy and deviations of financial indicators from predicted, expected or planned.

Ключові слова: концептуальні основи, промислові підприємства, управління ризиками, управлінська парадигма.

Key words: conceptual foundations, industrial enterprises, risk management, management paradigm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси глобалізації, зростаюча глобальна конкуренція та серйозні політичні зміни, збільшення свободи торгівлі та інвестицій у регіональному та світовому масштабах, зростання терористичної активності та техногенних катастроф, ослаблення державного регулювання в основних галузях економіки України, високий ступінь зносу машин, обладнання та транспортних засобів, тотальна інформатизація та технології, що швидко розвиваються, організаційні зміни та реструктуризація промислових підприємств в результаті злиття і поглинань, реінжинірингу та диверсифікації призводять до зростання ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища українських промислових підприємств різних галузей та форм власності.

Необхідність переходу до інноваційного типу економіки в Україні зумовлюють об'єктивну потребу у формуванні в Україні ринку послуг з управління ризиками та у створенні розвиненої інфраструктури ризик-менеджменту, що дозволяють знижувати рівень ризикованості атмосфери бізнесу.

Зазначені обставини зумовили те, що останніми роками зріс інтерес до питань управління ризиками з боку вчених та менеджменту. Спроби менеджменту успішних українських промислових підприємств розробити механізми та інструменти управління ризиками не забезпечили здійснення ефективного, комплексного та системного управління ризиками насамперед через відсутність повноцінної методології управління ризиками, що враховує специфіку функціонування та розвитку промислових підприємств і виробничих систем (ПС). З іншого боку, вивчення зарубіжного досвіду управління ризиками показало, що розроблені інструменти та технології управління не можуть бути повністю і однозначно використані вітчизняними підприємствами та не призведуть до очікуваних результатів, оскільки орієнтовані на інші, що істотно відрізняються від українських, умови господарювання.

Отже, створення повноцінної теоретико-методологічної основи управління ризиками та розробка методології управління ризиками ПС є об'єктивно актуальними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В даний час вітчизняна і зарубіжна теорія і практика мають певні підходи і методи управління, що використовуються при вирішенні основних завдань управління ризиками підприємств.

Значний внесок у розвиток теорії управління ризиками та ризик-менеджменту внесли Томас Л. Бартон, П. Бернстайн, Н. Луман, М. Маккартні, Ф. Найт, Пол Л. Уокер, С. Х'юс, Дж. Дж. Хемптон, Вільям Г. Шенкір та ін.

Теоретичні основи функціонування та розвитку виробничих систем були сформовані і дослідження вітчизняними і зарубіжними вченими Річардом Б. Чейзом, Ніколасом Дж. Еквілайном, Робертом Ф. Якобсоном та ін.

Однак, незважаючи на явний інтерес і значну кількість наукових праць, опублікованих в останні роки і присвячених проблемам управління ризиками, низка принципово важливих теоретичних, методологічних і методичних питань управління ризиками не вирішена повною мірою, і лише деякі з робіт зачіпають проблеми управління ризиками промислових підприємств.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою проведеного в поданій статті дослідження є розробка теоретичних положень та складових методології управління ризиками промислових підприємств, а також організаційно-економічних методів її практичної реалізації на промислових підприємствах на основі створення системи, що забезпечує стійкий розвиток та ефективне функціонування підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За останні десятиліття як у світовій економіці, так і в економіці України відбулися кардинальні зміни [1]. Триваючі процеси глобалізації, значні структурні зрушення і серйозні політичні зміни, зростання терористичної активності і техногенних катастроф, бурхливий розвиток високих технологій і обмеженість ресурсів забезпечення прийнятної рівня національної безпеки України. На рівні держави сталий розвиток і стратегічна стабільність забезпечується відповідним розвитком і стратегічною стабільністю промислових підприємств, які, у свою чергу, забезпечуються ефективним функціонуванням підприємств на ринку товарів, праці та капіталу [2].

Діяльність українських промислових підприємств пов'язана з підвищеним ризиком, пов'язаним не тільки зі станом зовнішнього середнього функціонування, але і з низкою інших факторів, до яких, в першу чергу, слід віднести [3]:

— нераціональне співвідношення зовнішніх позик та прямих інвестицій;

— висока питома вага застарілих та зношених виробничих фондів. Ступінь зносу машин та обладнання в середньому становить 60—65%, транспортних засобів 55—60%, а питома вага повністю зношених машин та обладнання — 30—40%, транспортних засобів — 20—25%;

— висока питома вага працівників (в середньому більше 50%), вік яких перевищує 45—50 років, і

відсутність кадрового резерву при порівняно невисокому рівні заробітної плати.

У той же час багато промислових підприємств вийшли з кризової ситуації, пов'язаної з повномасштабним вторгненням росії на територію України, стабільно функціонують і мають достатні фінансові можливості для управління ризиками, а менеджмент підприємств розуміє необхідність управління ризиками в справах розвитку підприємств і підтримання їх конкурентоспроможності.

Розвиток та перетворення підприємств нерозривно пов'язане з розвитком наукової економічної думки та зволюцією концепцій управління підприємством. Дослідження еволюції управлінських парадигм та еволюції теорії управління ризиком дозволило:

— установити взаємозв'язок зволюції парадигм управління та генези теорії управління ризиками;

— обґрунтувати доцільність розгляду ризику одночасно у економічному, математичному та соціальному аспектах, що дозволило, у свою чергу, визначити основні особливості ризику як специфічного об'єкта управління;

— виявити чотири групи взаємопов'язаних завдань управління ризиками, до яких належать визначення та оцінка ризиків, класифікація ризиків, процес управління ризиками та організація управління ризиками;

— обґрунтувати необхідність розробки нової парадигми та концептуальних засад управління ризиком.

Проведений аналіз і систематизація існуючих підходів до управління ризиками в розрізі пов'язаних чотирьох завдань показали, і що в даний час відсутнє повноцінне теоретичне обґрунтування, а також системно впорядкована і цілісна методологія управління ризиками. Проведення авторами дослідження дозволяють констатувати, що досі не впроваджений єдиний понятійний апарат ризик-менеджменту і відсутній загальноприйнятий критерій ефективності управління ризиками.

У той же час досвід і практика управління ризиками в передових вітчизняних та зарубіжних компаніях вказує на те, що навіть епізодичне та фрагментарне управління ризиками дозволяє підвищувати ефективність функціонування промислових підприємств, створювати та посилювати їх конкурентні переваги.

Аналіз існуючої теорії та практики ризик-менеджменту дозволив сформулювати необхідну перспективну парадигму управління ризиками, що дозволяє реалізувати Enterprise-Wide Risk Management (ризик-менеджмент у рамках всього підприємства), домагатися реалізації розробленої стратегії та впливати на вартість підприємства. Порівняльна характеристика існуючої та необхідної парадигми управління ризиком наведено у табл. 1.

Оцінка ситуації, що склалася, і в'явлені недоліки наочно свідчать про те, що рівень теоретичного осмислення та методологічного обґрунтування проблеми управління ризиками промислових підприємств не повною мірою відповідає сучасним вимогам і практичним запитам суб'єктів економіки.

Розробці методології управління ризиками промислових підприємств має передувати теоретичне обґрунтування, яке включає в себе виявлення причинно-наслідкових зв'язків між закономірностями розвитку зов-

нішнього середовища, виробничою системою та процесами управління ризиками, структурування управлінської методології та формування понятійного апарату, а також формування системи методології. Тільки в цьому випадку може бути забезпечена головна умова досягнення кінцевих результатів управління ризиками — адекватність його цілепокладання.

Основні принципи розробки теоретико-методологічних основ управління ризиками промислових підприємств полягають у тому, що основи:

— мають адекватно відповідати загальній сучасній концепції управління, орієнтованої на вартісний підхід до управління,

— повинні однаково відображати загальноекономічний, управлінський та організаційний аспекти і структурно складатися з базових теоретичних установок, базових механізмів та базових оцінок ефективності,

— є необхідною умовою розробки концептуальних основ та реалізації нової парадигми управління ризиками промислових підприємств.

Виходячи зі сформованих вимог, в авторському трактуванні під ризиками промислових підприємств розуміється подія або дія, група подій або дій, які безпосередньо чи опосередковано зачіпають функціонування та розвиток промислових підприємств і настання яких пов'язане з відхиленнями в реалізації розробленої стратегії та з відхиленнями фінансових показників від прогнозованих, очікуваних або планованих.

ВИСНОВКИ

Найважливішою складовою даного дослідження є розробка концептуальних основ управління ризиками промислових підприємств. Пропоновані концептуальні основи базуються на тому, що управління ризиками промислових підприємств розглядається як органічне об'єднання і взаємозв'язок двох складових процесу управління ризиками, тобто технології управління та організації управління ризиками. Виходячи з цього, під управлінням ризиками промислових підприємств розуміється процес систематичного і безперервного виявлення, аналізу та моніторингу ризиків, розробки та реалізації комплексного гармонізованого впливу на ризики промислових підприємств, що зачіпає персонал, технологію, бізнес та забезпечує стійкий розвиток та ефективне функціонування промислових підприємств.

На думку авторів, під ризик-менеджментом слід мати на увазі організацію управління ризиками промислових підприємств, що дозволяє впорядкувати процес управління і з'єднати в єдине ціле його елементи, що призводить, тим самим, в струнку систему процесу управління і забезпечує найбільш ефективне здійснення управління ризиками промислових підприємств.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика парадигм управління ризиком

Основні Принципи управління	Існуюча парадигма	Необхідна парадигма
Системність	<i>Фрагментований ризик-менеджмент.</i> Суб'єкт управління - окремі самостійні структурні підрозділи підприємств. Об'єкт управління - окремі ризики у відповідності з функціональними підрозділами	<i>Інтегрований ризик-менеджмент, ризик-менеджмент підприємства.</i> Суб'єкт управління - керуюча підсистема. Управління ризиками повинно координуватися найвищим керівництвом та здійснюватися фахівцями та менеджерами в рамках функціональних обов'язків Об'єкт управління система приватних та інгібальних ризиків
Безперервність	<i>Зпізодичне управління.</i> Управління ризиками здійснюється при необхідності, коли менеджери вважають це необхідним	<i>Безперервне управління.</i> Управління ризиками повинно бути безперервним і здійснюватися на всіх рівнях управління, має бути об'єктивним і не залежати від бажань менеджерів
Комплексність	<i>Обмежений ризик-менеджмент.</i> Управління ризиками зачіпає окремі ризики, насамперед страхові, інвестиційні та окремі фінансові ризики	<i>Розширений, комплексний ризик-менеджмент.</i> Оцінка та управління системою зовнішніх і внутрішніх ризиків з урахуванням виявлених взаємозв'язків, взаємозалежностей часткових та інтегрованих ризиків, синергізму ризиків
Цілеспрямованість	<i>Нецілеспрямоване (частково цілеспрямоване) управління.</i> Управління ризиками здійснюється без встановлення чітко поставлених цілей, стратегія ризик-менеджменту відсутня	<i>Цілеспрямоване управління.</i> Чітке визначення цілей управління ризиками, взаємопов'язане з визначенням цілепокладання підприємства Стратегія управління ризиками має стати складовою стратегії підприємства

Література:

1. Глушко, А. Д., Пантась, В. В., Бабенко, С. Р. (2022). Інформаційна політика в системі забезпечення фінансової безпеки держави. Ефективна економіка, No 2, URL:<https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.95> (дата звернення: 02.06.2024).
2. Мних М.В. Страхування політичних ризиків як фактор економічної стабільності. URL: <http://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/135221> (дата звернення: 28.05.2024).
3. Рогач С. М., Гуцул Т. А., Ткачук В. А. Економіка і підприємництво, менеджмент: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр НУБіП України. 2015. 726 с.

References:

1. Hlushko, A., Pantas, V. and Babenko, S. (2022), "Information policy in the system of financial security of the state", *Efektivna ekonomika*, vol. 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.95>
2. Mnych, M.V. (2023), "Insurance of political risks as a factor of economic stability", *The official site of Journals indexcopernicus*, available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/135221> (Accessed 28 May 2023).
3. Rogach, S. M., Hutsul, T. A. and Tkachuk, V. A. (2015), *Ekonomika i pidpryyemnytstvo, menedzhment [Economics and entrepreneurship, management]*, NUBiP, Kyiv, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 20.06.2024 р.

УДК 338:24

*А. І. Орехова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту
імені професора Л.І. Михайлової,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1016-3287>
І. А. Кіях,
аспірант спеціальності 073 "Менеджмент",
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4744-8387>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.81

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

*A. Oriekhova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Management Department named after professor L.I. Mykhailova,
Sumy National Agrarian University
I. Kiiakh,
PhD student speciality "Management", Sumy National Agrarian University*

MANAGEMENT OF UKRAINIAN ENERGY SECTOR ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW:
CHALLENGES, SHORTCOMINGS AND WAYS TO OVERCOME THEM

Висвітлені причини, через які підприємства великої теплової генерації та гідроенергетики не можуть більше ставати у пріоритеті. Обґрунтована можливість розвитку підприємств малої теплової генерації. Представлено дії органів державної влади щодо закупівлі обладнання для малої теплової генерації на заміну знищеної агресором великої теплової генерації. Наголошується, що темпи заміни зруйнованих великих об'єктів на малі занадто повільні, щоб адекватно підготуватися до викликів повномасштабної війни. Доведена потреба у заміщенні потужностей окупованої Запорізької АЕС та зруйнованих ТЕС новими енергоблоками на підконтрольній Україні території. У короткостроковій перспективі запропоновано замінити потужності зруйнованих ТЕС об'єктами відновлювальної енергетики невеликої потужності, розміщеними децентралізовано. В середньостроковій перспективі необхідно найшвидшими темпами будувати нові реактори на діючих на підконтрольних територіях АЕС. У довгостроковій перспективі слід приділити увагу розвитку такої інноваційної технології в атомній енергетиці як ММР, зважаючи на її ефективність та економічну обґрунтованість.

The article reviews the state of management of energy sector enterprises on the eve of Russia's full-scale invasion of Ukraine. It was found that insufficient attention was paid to the development of small energy enterprises, including those that produced energy from renewable sources. The reasons why large thermal generation and hydropower enterprises can no longer be prioritized are highlighted. The possibility of developing small thermal generation enterprises — mini-TPPs — is substantiated. The actions of the state authorities to purchase equipment for small thermal generation to replace the large thermal generation destroyed by the aggressor are presented. It is emphasized that the pace of replacing destroyed large facilities with small ones is too slow to adequately prepare for the challenges of a full-scale war. The usefulness of small heat generation facilities in the postwar period has been confirmed. The need to replace the capacities of the occupied Zaporizhian NPP and destroyed TPPs with new power units on the territory controlled by Ukraine is proved. Important aspects that will enhance the development of nuclear energy in today's war conditions are revealed: refusal to supply nuclear fuel from Russia and construction of new nuclear reactors. The circumstances that make it inappropriate to spend resources on the implementation of small modular reactors are analyzed. It is recognized that the technological operation of small modular reactors has very distant prospects. In the short term, it is proposed to replace the capacity of destroyed TPPs with small-scale renewable energy facilities located in a decentralized manner. The article shows the growth of the green energy sector in Ukraine until 2022. The circumstances caused by the war, which led to losses of green energy sector enterprises, are highlighted. The ways of state support for such enterprises in the legislative plane are identified. Positive trends in the development of the green sector during the war since 2023 are shown. The need to introduce a mechanism for insuring military risks in the construction of green energy facilities is formulated.

*Ключові слова: управління, війна, теплова генерація, атомна енергетика, зелений сектор.
Key words: management, war, thermal generation, nuclear power, green sector.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Наразі Україна постала перед найсерйознішими викликами для свого існування, спричиненими повномасштабною агресією росії. Війна має свій руйнівний вплив і на долі людей — простих українців, і на розвиток цілих секторів національної економіки. Але серед останніх навряд чи можна визначити більш постраждалих сектор, ніж енергетичний. Адже ганебна специфіка варварських дій ворога визначає саме енергетичну інфраструктуру країни як пріоритетну ціль для все триваючих, підступних та систематичних ударів з боку збройних сил агресора. І якщо наслідки прямої матеріальної чи опосередкованої шкоди щодо інших галузей господарства України є відчутними, але принаймні такими, які громадяни здатні подолати фізично, то відсутність тепла в оселях взимку загрожує життю мільйонів громадян. Тож виклик, з яким стикаються енергетичні компанії, є критичним і першочерговим по важливості, серед усіх інших, які не відносяться до прямого забезпечення Сил оборони України.

Зазначимо, що і в довоєнний період управління на підприємствах енергетичного сектору не відрізнялося інноваційністю та ефективністю. Зокрема, у тепловій генерації зношення енергетичних потужностей визнача-

лося за критичними показниками [13]. А якщо додати ще й хронічне утворення заборгованостей, перебої з постачаннями енергоносіїв та системну корупцію, то можна було сміливо характеризувати галузь як кризову й таку, яка потребує реформ та зміни акцентів управління.

Повномасштабна війна поглибила існуючі та створила нові, ще більш жахливі проблеми в українській енергетиці. Колосальних збитків зазнали і гідроенергетика, і зелена, і атомна (від окупації ЗАЕС), і розподільчі мережі. Саме теплова генерація на викопних видах палива в цьому рядку виділяється особливим становищем, оскільки практично перебуває на стадії винищення, а більшість її об'єктів зруйнованими. Їх відновлення за збереження поточного стану речей не виключає повторної руйнації від ворожих ударів. Тож у терміновому порядку мають бути прийняті кардинально нові управлінські рішення, пов'язані із короткостроковим впровадженням як інноваційних проектів, так і з фундаментальною перебудовою вже існуючих потужностей. Від якості таких рішень залежить доля країни та її громадян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До проблем, яким присвячена дана публікація, на поточний час звертались не дуже багато дослідників, адже їх витoki починаються тільки з лютого 2022 року.

Але науковий вклад вже є значимим та міститься у роботах провідних науковців [1, 10, 21, 22]. Можливо через зміни у військово-політичній ситуації, а можливо через інші об'єктивні причини науковим розробкам з даного питання бракує цілісності щодо виявлення недоліків управління енергетичними підприємствами, шляхів їх вирішення та правильної розстановки пріоритетів секторального розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою публікації є: дослідження викликів та проблем управління енергетичними підприємствами з різних сегментів енергетичного сектору України: обґрунтування пріоритетів розвитку енергетичних підприємств в умовах широкомасштабної війни та у післявоєнний час.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У довоєнні часи фундаментальним недоліком в управлінні енергетичним сектором України була недостатня увага до розвитку малих енергетичних підприємств, в т. ч. й тих, які виробляли енергію із відновлювальних джерел. Такий стан речей виправдовувався тим, що собівартість генерації на таких підприємствах була вищою, ніж на великих енергетичних об'єктах. Крім того, введення зеленого тарифу для альтернативної енергетики вважалося достатнім для підтримки даного сектору, натомість, ігнорувалися проблеми із незадовільним станом розрахунків за електроенергію, поставлену за зеленим тарифом. Але практика функціонування енергооб'єктів під систематичними ударами агресора доводить, що мінімізувати шкоду можливо тільки, якщо максимально розпорозити їх по площі та зробити розміри компактними. Таким чином, перейти від централізованого енергопостачання до рівня невеликих котельнь, когенераційних установок (міні-ТЕС), об'єктів зеленої енергетики та (у далекій перспективі) до малих модульних реакторів.

Терміново повинні бути чітко визначені пріоритетні напрямки подальшого розвитку, враховуючи безпековий аспект. З цих напрямків велика тепла генерація, заснована на викопних видах палива, має виключатися із наступних причин. По-перше, це критична зношеність енергопотужностей. По-друге, найбільша питома та абсолютна матеріальна шкода, завдана агресором. По-третє, залежність від поставок енергоресурсів, які в умовах війни не можна вважати надійними. По-четверте, коливання цін на викопні енергоресурси. По-п'яте, екологічний аспект, оскільки цей сектор є найбільшим джерелом викидів вуглецю та інших небезпечних речовин. По-шосте, й це найголовніше — відсутність гарантій безпечного функціонування відновлених та ще вцілілих об'єктів. Велика гідроенергетика є у дещо вигіднішому за велику теплогенерацію становищі. Проте, особливо через безпековий аспект, якій, наприклад, проявляється у вигляді ракетних ударів агресора по ДніпроГЕСу, цей напрямок теж не варто ставити у пріоритет. Тож, наразі пріоритетними мають бути інші напрямки.

Зауважимо при цьому, що тепла енергетика, як галузь, в поточній безпековій ситуації також має деякі перспективи, але лише у вигляді невеликих проектів, які функціонують за принципом максимальної децентралізації. Отже, саме під час війни стало остаточно зрозуміло [11], яким має бути новий принцип побудови української енергосистеми — безліч дрібних електростанцій, максимально наближених до споживачів, об'єднаних у величезну децентралізовану мережу. В ідеалі — самозабезпечення дрібних споживачів енергією.

Урядом та іншими зацікавленими сторонами зроблені вже певні напрацювання для розвитку сектору малої теплової генерації. Так, станом на весну 2024 року USAID — Ukraine через Проект енергетичної безпеки у співпраці з командою Міністерства відновлення, Комітетом ВРУ з енергетики та ЖКП, НКРЕКП розгортає мережу малої когенерації [7]. Когенерація — це вироблення теплової та електричної енергії одночасно. Малі когенераційні установки (іноді їх ще називають "міні-ТЕС") дозволяють мати безперебійне теплопостачання у невеликих населених пунктах або районах у більш великих містах при планових чи аварійних відключеннях електроенергії. За надлишку генерована малими установками електрична енергія може постачатися в національну мережу, що може знизити дефіцит електроенергії у пікові години.

Загалом закуплено 91 малу когенераційну установку для 32 міст України та двох університетів [18]. Хоча з міркувань безпеки в офіційних джерелах не публікують їх сумарну електроенергетичну потужність, однак вказується, що сукупно вони зможуть забезпечити стабільне теплопостачання для понад 1 млн мешканців багатоквартирних будинків та близько 1 тис. об'єктів соціальної інфраструктури. В цьому ракурсі варто зробити наголос, що оприлюднені темпи заміщення зруйнованих великих об'єктів традиційної теплогенерації малими і розміщеними децентралізовано є дуже повільними або адекватно підготуватися до викликів повномасштабної війни особливо у холодну пору року. Такої ж думки дотримуються й провідні експерти галузі [15]. Темпи треба суттєво пришвидшити шляхом більш масштабної закупівлі міні-ТЕС на кошти від фіндопомоги, наданої міжнародними донорами та іноземними урядами.

Важливо також наголосити, що й у післявоєнний період об'єкти малої теплогенерації будуть затребуваними. Зокрема, вони будуть працювати як маневрена генерація, якої в енергосистемі України критично не вистачає [15]. Крім того, маневрена генерація з міні-ТЕС є технічно необхідною для балансування системи, у якій значна частка належить відновлювальній енергетиці через неритмічність генерації від вітру та сонця. А саме зеленому сектору енергетики України мають бути надані найбільші пріоритети розвитку, про що мова буде йти нижче.

Стосовно атомної енергетики та її екологічної небезпечності можна говорити чимало слів, особливо ставлячи у приклад Чорнобильську катастрофу. Однак, на сьогодні та у найближчому майбутньому відсутня об'єктивна альтернатива її великим потужностям, які станом на 2021 рік [16] генерували близько чверті електроенергії України або 13,8 ГВт. Зокрема, вже під час повномасштабної війни припинення генерації на окупо-

ваній агресором Запорізькій АЕС стало надзвичайно стресовим ударом по українській енергосистемі, адже всі її реактори сумарною потужністю 6 ГВт [3] не виробляють енергію. Цей удар відчули на собі і промислові, і побутові споживачі через систематичні відключення електроенергії. Тож виникає питання, які пріоритети мають бути застосовані до розвитку атомної енергетики в умовах повномасштабної війни.

Перший важливий аспект, який посилює розвиток атомної енергетики у сьогоднішніх умовах війни, розпочатої рф, — це відмова від поставок ядерного палива з країни-агресорки. Так, зокрема, навіть до 2022 року ядерне паливо на українські АЕС постачалось із росії (ТВЕЛ) та США (Westinghouse). У перші дні російського вторгнення "Енергоатом" припинив будь-яку співпрацю з "росатомом". Це стосується і закупівлі ядерного палива. Через це росія за час агресивної війни проти нашої держави втратила чималі кошти. Україна мала спадкову залежність від рф в атомній галузі, адже енергоблоки ВВЕР-440 та ВВЕР-1000, збудовані ще за радянських часів. Однак попри це "Енергоатом" і "Westinghouse" запустили процес витіснення росії із ринку ядерного палива. І він виявився більш ніж успішним [6].

Другий аспект розвитку атомної енергетики — це спорудження нових реакторів на тих АЕС, які знаходяться на підконтрольній Україні території. Зокрема, у 2024 році планується [17] початок будівництва ще чотирьох блоків на Хмельницькій атомній електростанції, два з яких — за сучасною американською технологією AP1000. Також у травні 2024 року за цією ж технологією розпочинається підготовка до будівництва двох блоків на Південноукраїнській АЕС [2]. Уряд розглядає це як механізм компенсації потужностей окупованої Запорізької АЕС та зруйнованих ТЕС [19]. Реалізація проектів, здійснюватиметься виключно за рахунок коштів Енергоатому із залученням кредитних та інвестиційних можливостей [17]. В безпековому плані зазначимо, що агресор навряд чи буде завдавати ударів по будівельних майданчиках, оскільки вони розташовані у безпосередній близькості до діючих реакторів. А їх пошкодження трактуватиметься міжнародним співтовариством як ядерний тероризм з усіма наслідками для росії.

Будівництво нових ядерних реакторів є вагомим кроком у розвитку українських енергетичних компаній, але цей процес, розпочатий тільки зараз, потребує чимало часу, заміщати зруйновані потужності потрібно вже зараз, принаймні хоча б частково. В цьому ракурсі українській Уряд має амбітні цілі розмістити 20 малих модульних реакторів SMR-160 американської компанії "Holtec International" замість пошкодженої теплової генерації [20]. Але у світі досі немає жодного працюючого малого модульного реактору (ММР) [14]. Лише в деяких країнах ця технологія ще тільки перебуває на стадії проектування прототипів. Крім того, оголошений проект установки в Україні 20 ММР SMR-160 на думку німецьких експертів [12] є економічно не вигідним, екологічно сумнівним. А сама концепція ММР у відповідності до моделювання методом Монте-Карло "не є прибутковою ... та не здатна економічно конкурувати з існуючими технологіями відновлюваних джерел енергії" [24]. Також ММР може мати знижену ступінь безпеки, оскільки відповідні реактори не пройшли міжнародну сертифікацію [4]. Тож

покласти надії на цю технологію не варто не тільки у коротко-, але й у середньостроковій перспективі. Насамперед тому, що попри, задекларовану розробниками швидкість зведення ММР за місяці з типових заводських компонентів, самих цих компонентів ще ніхто не розробив, а найближчі очікуються не раніше 2029 року. Отже, витрачання ресурсів на впровадження ММР в поточних безпекових умовах є недоцільним, а сама їх технологія має досить віддалені перспективи.

На нашу думку найбільш актуальною заміною знищеної теплової генерації повинен стати сектор відновлювальних джерел енергії (СВДЕ). Ще у довоєнні роки на альтернативну енергетику поклалися впевнені сподівання та відбувався її відчутний ріст. Так, станом на 2021 рік на електростанції, які працюють на ВДЕ в об'єднаній енергосистемі України (ОЕС) припадало 14,3% потужностей або близько 8,1 ГВт. Принагідно, що ще у 2017 році ці показники становили 2,3% і 1,2 ГВт потужностей відповідно [16]. Тому не дивно, що вже у 2019 році Україна увійшла у ТОП-10 країн світу за темпами розвитку відновлюваної енергетики, а у 2020 році — у ТОП-5 європейських країн за темпами розвитку сонячної енергетики [5]. Але тоді привалювала думка, що СВДЕ слід розвивати як інструмент боротьби із глобальним потеплінням та скороченням викидів парникових газів. Цим, ніби підкреслювалася його секторальна другорядність і часова віддаленість перспективи інфраструктурної значимості.

З початком повномасштабної війни СВДЕ, як й інші енергетичні сектори та галузі економіки країни, також поніс збитки. Вони стосуються переважно не прямої руйнації через завдання ударів агресором по об'єктах енергетичної інфраструктури, як у випадку великої генерації на викопних видах палива. Основна шкода походить від того, що значна частина об'єктів опинилася на тимчасово окупованих територіях та від'єднана від ОЕС, оскільки саме Південь та Південний Схід є найбільш сонячними та вітряними регіонами України. Зі зрозумілих причин нічого невідомо про технічний стан та функціонування таких об'єктів.

Водночас і пряма руйнація також мала місце особливо там, де йшли і йдуть інтенсивні бойові дії. Але на стані ОЕС наслідки руйнування окремих потужностей СВДЕ позначилися мало. Це сталося завдяки тому, що становлення мережі зелених енергетичних об'єктів відбувалося на принципах децентралізації та невеликої потужності. В основному з цієї причини СВДЕ нами вбачається як найбільш доцільний для розвитку під час повномасштабної війни рф проти України та в умовах систематичних ударів агресора по об'єктах енергетичної інфраструктури. Зауважимо також, що СВДЕ характеризується цілим рядом еколого-економічних переваг, які стануть в нагоді не тільки зараз, а і у післявоєнний період відновлення економіки України. Серед таких переваг особливо виділяється безпечність для навколишнього середовища даного сектору, його незалежність від поставок енергоносіїв та цін на них, здешевлення собівартості зеленої енергії у перспективі.

На відміну від атомної та теплової генерації СВДЕ є суцільно приватним, тож держава може та повинна на нього впливати, зокрема й підтримувати, не адміністративним, а законодавчим шляхом. Нагальні пріори-

тети — по-перше, це підтримка проектів ВДЕ, які станом на 24.02.2022 р. були на стадії будівництва в частині чинності технічних умов на приєднання, по-друге, — це зменшення заборгованості ДП "Гарантований покупець" по платежах за зеленим тарифом виробникам зеленої енергії.

З метою розв'язання першої проблеми прийнято два важливі закони. Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках" [8] продовжив строки приєднання до ОЕС вітрових станцій до 31 грудня 2024. Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України" [9] дає можливість замовникам проектів СВДЕ отримати відстрочку оплати за приєднання до ОЕС до 31 грудня 2024 року без зміни будь-яких умов договору про приєднання або до 31 грудня 2025 року за умови надання згоди на зміну плати за приєднання на справедливих умовах, при цьому нова плата за приєднання має бути визначена з дня, наступного за днем скасування або закінчення дії воєнного стану. Це дозволило зберегти ті зелені енергетичні проекти, які були на етапі будівництва та виконання яких зупинилося через російське повномасштабне вторгнення.

Для вирішення питання із заборгованістю ДП "Гарантований покупець" Закон [9] крім іншого забезпечує умови для системного покращення боргової ситуації. Ним впроваджується механізм ринкової премії (feed-in-premium) замість зеленого тарифу, тобто ДП "Гарантований покупець" має доплачувати виробнику зеленої енергії тільки тоді, коли рівень зеленого тарифу більший від ринкової ціни.

Вказані кроки практично відразу дали поштовх для відновлення законсервованих і розвитку нових проектів із СВДЕ. Зокрема, наразі іноземні девелопери впроваджують сонячно — та вітро-енергетичні проекти загальною потужністю понад 1 ГВт. Позитивним, зокрема, є і той факт, що 650 МВт з них — це проекти, розпочаті вже після початку повномасштабного вторгнення [23].

Питання полягає в тім, що навіть такі дуже швидкі темпи розвитку СВДЕ є прийнятними у мирних умовах. Натомість, під час повномасштабної війни та винищення агресором великої теплової генерації, навіть 1 ГВт побудованих потужностей зеленої енергетики у рік проблему заміщення терміново не вирішить. Камінь спотикання лежить не у законодавчій площині чи інституційних змінах. Він криється у банальному страху девелоперів за свою власність у проектах СВДЕ, яка може постраждати від підступних дій ворога. Єдиний механізм, який може принаймні частково усунути побоювання девелоперів — це страхування від військових ризиків. Зрозуміло, що такі страхові гарантії український СВДЕ може отримати лише від іноземних урядів чи міжнародних фінансових організацій. Тут на перше місце виходить комунікаційна роль Уряду, який ще з 2022 року веде з такими суб'єктами переговори. Як результат, в 2023 році перші проекти отримали страхування політичних ризиків, в тому числі військових. Саме це важливе зрушення уможливило реалізацію інвестиційних проектів під час повномасштабної війни. Станом на квітень 2024 року Уряд веде переговори з одним із лідерів страхового брокерства та управління ризиками компанією

"Marsh" [23], щоб впровадити опцію ранжування ризиків для СВДЕ в залежності від регіону України та віддаленості від зони інтенсивних бойових дій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Управління енергетичними компаніями, особливо тими, які мають відчутний вплив на енергоринок, в суворих воєнних умовах має концентруватися на питаннях створення нових інноваційних потужностей та забезпечення їх відносної безпеки. Тут вкрай важливо правильно розставити пріоритети секторального розвитку, аби унеможливити зайве витрачання ресурсів і в першу чергу — часу. Тож проведене дослідження стану управління енергокомпаніями України дає нам підстави говорити, що вже зараз винищені об'єкти великої теплової генерації треба заміщувати малими когенераційними установками, у короткостроковій перспективі — підтримувати розвиток СВДЕ, в т. ч. за допомогою страхування від військових ризиків іноземних інвестицій в даний сектор. В середньостроковій перспективі необхідно дуже швидкими темпами будувати нові реактори на діючих на підконтрольних територіях АЕС. У довгостроковій перспективі слід приділити увагу розвитку такої інноваційної технології в атомній енергетиці як ММР, але у будь-якому разі зважати на її ефективність та економічну обґрунтованість. Подальший напрямок наукової думки з піднятої проблематики буде залежати як від військово-політичної ситуації, так і ступеня впровадження Урядом і приватними інвесторами проектів із заміщення винищеної ворогом енергетичної інфраструктури.

Література:

1. Атаманенко А., Піддубний В. Вплив російсько-української війни на енергетичну безпеку ЄС. *Acta de historia & politica: saeculum XXI*. 2023. Spec. iss. С. 35—47.
2. Бутурлим О. Ще на одній українській АЕС хочуть побудувати нові енергоблоки. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/shche-na-odniy-ukrajinskiy-aes-pobuduyut-novi-energobloki-12629-904.html> (дата звернення: 05.06.2024).
3. Запорізька АЕС. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%90%D0%95%D0%A1 (дата звернення: 05.06.2024).
4. Ільченко Л. Малі атомні реактори, які вже хочуть встановлювати в Україні, не мають сертифікації. Дзеркало Тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/energetics/mali-atomni-reaktori-jaki-vzhe-khochut-vstanovljivati-v-ukrajini-ne-majut-sertifikatsiji-.html> (дата звернення: 05.06.2024).
5. Конеченков А. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. Розумков центр. URL: <https://rozumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny> (дата звернення: 05.06.2024).
6. Котін П. Як Україна зламала монополію росії на виробництво ядерного палива. Економічна правда. URL:

<https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/21/706830/> (дата звернення: 05.06.2024).

7. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Новини. "Міні-ТЕЦ" для 32 українських міст: разом з партнерами працюємо над забезпеченням будинків теплом та електрикою. Опубліковано 15 квітня 2024 року. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35535.html> (дата звернення: 05.06.2024).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках: Закон України від 10.06.2023. № 3141-IX: станом на 02.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3141-20#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30.06.2023. № 3220-IX: станом на 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-IX#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

10. Резнікова Н.В., Русак Д.М., Іващенко О.А. Вплив російсько-української війни на зелений перехід та енергетичну кризу: підходи лідерів ринку консалтингових послуг до ідентифікації тригерів загострення глобальних проблем економічного розвитку. Ефективна економіка. 2022. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_6_3 (дата звернення: 05.06.2024).

11. Стаджи Д. Як війна трансформує українську енергетику. Енергобізнес. 2023. № 13-14. URL: <https://e-b.com.ua/yak-viina-transformuje-ukrayinsku-energetiku-5437> (дата звернення: 05.06.2024).

12. Тейзе Є. Малі ядерні реактори: прорив чи зомбі — технологія. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/mali-aderni-reaktori-dla-ukraini-tehlogicnij-proriv-ci-zombitehnologia/a-65464842?maca=ukr-rss-ukr-all-1496-rdf> (дата звернення: 05.06.2024).

13. Теплові електростанції України. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 05.06.2024).

14. Топалов М. Міні — АЕС для України. Чи врятують країну малі модульні реактори, про які згадував Зеленський. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/18/693990/> (дата звернення: 05.06.2024).

15. Топалов М. Уряд ставить на альтернативну мобільну генерацію: як це працює і чи врятує енергосистему. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/16/695979/> (дата звернення: 05.06.2024).

16. Українська вітроенергетична асоціація. Вітроенергетичний сектор України 2021. Огляд ринку. URL: https://uwea.com.ua/uploads/docs/uwea_2021_ua_web.pdf.

17. Укрінформ. На Хмельницькій АЕС заявили про старт будівництва нових реакторів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3851965-na-hmelnickij-aes-zaavili-pro-start-budivnictva-novih-energo-blokiv.html> (дата звернення: 05.06.2024).

18. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Новини. "Міні-ТЕЦ" для 32 українських міст: Мінінфраструктури разом з партнерами працює над забезпеченням будинків теплом та електрикою. Опубліковано 15 квітня 2024 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mini-tets-dlia-32-ukrainskykh-mist-mininfrastruktury-razom-z-partneramy-pratsiuie-nad-zabezpechenniam-budynkiv-teplom-ta-elektrykoiu> (дата звернення: 05.06.2024).

19. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Новини. Після будівництва нових блоків Хмельницька АЕС стане найпотужнішою в Європі, — Герман Галущенко. Опубліковано 29 січня 2024 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pisliabudivnytstva-novykh-bloktiv-khmelnyska-aes-stane-naipotuzhnishoiu-v-ievropi-herman-halushchenko> (дата звернення: 05.06.2024).

20. Чайка О. Міненерго хоче побудувати 20 малих ядерних реакторів. Цю технологію ще не реалізував ніхто у світі. Скільки вона може коштувати. Forbes. URL: <https://forbes.ua/company/minenergo-khoche-pobuduvati-20-malikh-yadernikh-reaktoriv-tsyu-tehnologiyu-shche-ne-realizuvav-nikhto-v-sviti-skilki-vonamozhe-koshuvati-24032023-12541> (дата звернення: 05.06.2024).

21. Чорній В. Вплив війни на енергетичну систему України. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: "Економічні науки". 2022. № 2. Вип. 2. С. 196—202.

22. Шабала О., Новосад О. Запобігання наслідків еколого-енергетичної катастрофи в Україні в умовах війни. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. № 3. С. 34—42.

23. Юридична газета. Всеукраїнське професійне видання. Практика енергетики в умовах війни: тренди, кейси, прогнози. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/praktika-energetiki-v-umovah-viyni-trendi-keysii-prognozi.html> (дата звернення: 05.06.2024).

24. Steigerwald B., Weibezahn J., Slowik M., von Hirschhausen Ch. Uncertainties in estimating production costs of future nuclear technologies: A model-based analysis of small modular reactors. Energy. 2023. Vol. 281. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360544223015980#bib1> (дата звернення: 05.06.2024).

References:

1. Atamanenko, A. and Piddubnyi, V. (2023), "The impact of the Russian-Ukrainian war on EU energy security", Acta de historia & politica: saeculum XXI, Spec. iss., pp. 35—47.

2. Buturlym, O. (2024), "New power units to be built at another Ukrainian NPP", UNIAN, available at: <https://www.unian.ua/economics/energetics/shche-na-odniy-ukrajinskiy-aes-pobuduyut-novi-energobloki-12629-904.html> (accessed 06 June 2024).

3. Wikipedia (2024), "Zaporizhzhya NPP", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%90%D0%95%D0%A1 (accessed 06 June 2024).

4. Ilchenko, L. (2023), "The small nuclear reactors that are already being considered for installation in Ukraine are not certified", *Mirror of the week*, available at: <https://zn.ua/ukr/energetics/mali-atomni-reaktori-jaki-vzhe-khochut-vstanovljувати-v-ukrajini-ne-majut-sertifikatsiji.html> (accessed 06 June 2024).

5. Konechenkov, A. (2022), "Renewable energy sector of Ukraine before, during and after the war", *Razumkov center*, available at: <https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny> (accessed 06 June 2024).

6. Kotin, P. (2023), "How Ukraine broke Russia's monopoly on nuclear fuel production", *Ekonomichna Pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/21/706830/> (accessed 06 June 2024).

7. The official site of Ministry of Infrastructure (2024), "Mini-CHP" for 32 Ukrainian cities: together with partners, we are working to provide homes with heat and electricity", available at: <https://mtu.gov.ua/news/35535.html> (accessed 06 June 2024).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Prevention of Abuse in Wholesale Energy Markets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3141-20#Text> (accessed 06 June 2024).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Restoration and Green Transformation of the Energy System of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-IX#Text> (accessed 06 June 2024).

10. Reznikova, N.V., Rusak, D.M. and Ivashchenko O.A. (2022), "The impact of the Russian-Ukrainian war on the green transition and the energy crisis: the leaders' of the consulting services market approaches to identification of triggers of aggravation of global problems of economic development", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_6_3 (accessed 06 June 2024).

11. Stadzhy, D. (2023), "How war transforms Ukrainian energy sector", *Energobiznes*, [Online], vol. 13—14, available at: <https://e-b.com.ua/yak-viina-transformuje-ukrayinsku-energetiku-5437> (accessed 06 June 2024).

12. Teize, Ye. (2023), "Small nuclear reactors: breakthrough or zombies — technology", *Deutsche Welle*, available at: <https://www.dw.com/uk/mali-aderni-reaktori-dla-ukraini-tehnologicnij-proriv-ci-zombitehnologia/a-65464842?maca=ukr-rss-ukr-all-1496-rdf> (accessed 06 June 2024).

13. (2024), "Thermal power plants of Ukraine Wikipedia", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (accessed 06 June 2024).

14. Topalov, M. (2022), "Mini NPPs for Ukraine. Will the small modular reactors mentioned by Zelensky save the country", *Ekonomichna Pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/18/693990/> (accessed 06 June 2024).

15. Topalov, M. (2023), "The government is betting on alternative mobile generation: how it works and whether it will save the power system", *Ekonomichna Pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/16/695979/> (accessed 06 June 2024).

16. Ukrainian Wind Energy Association (2021), "Wind energy sector of Ukraine 2021. Market overview", available at: https://uwea.com.ua/uploads/docs/uwea_2021_ua_web.pdf (accessed 06 June 2024).

17. Ukrinform (2024), "Khmelnitsky NPP announces start of construction of new reactors", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3851965-nahmelnickij-aes-zaavili-pro-start-budivnictva-novih-energoblokiv.html> (accessed 06 June 2024).

18. The official site of Executive Power of Ukraine (2024), "Mini-CHP" for 32 Ukrainian cities: The Ministry of Infrastructure is working with partners to provide homes with heat and electricity", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/mini-tets-dlia-32-ukrainskykh-mist-mininfrastruktury-razom-z-partneramy-pratsiuie-nad-zabezpechenniam-budynkiv-teplom-ta-elektrykoiu> (accessed 06 June 2024).

19. The official site of Executive Power of Ukraine (2024), "After construction of new units, Khmelnytsky NPP will become the most powerful in Europe, — Herman Halushchenko", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/pislia-budivnytstva-novykh-blokiv-khmelnitskae-s-tane-naipotuzhnishoiu-v-ievropi-herman-halushchenko> (accessed 06 June 2024).

20. Chaika, O. (2023), "The Energy Ministry wants to build 20 small nuclear reactors. This technology has not yet been implemented by anyone in the world. How much can it cost", *Forbes*, available at: <https://forbes.ua/company/minenergo-khoche-pobuduvati-20-malikh-yadernikh-reaktoriv-tsyu-tehnologiyu-shche-ne-realizuvav-nikhto-v-sviti-skilki-vona-mozhe-koshtuvati-24032023-12541> (accessed 06 June 2024).

21. Chornii, V. (2022), "The impact of the war on the energy system of Ukraine", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, pp. 196—202.

22. Shabala, O. and Novosad, O. (2023), "Prevention of the consequences of an environmental and energy disaster in Ukraine during the conditions of war", *Ekonomichniy chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 3, pp. 34—42.

23. Yurydychna hazeta (2024), "The energy practice in war conditions: trends, cases, forecasts", available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/praktika-energetiki-v-umovah-viyni-trendi-keysi-prognozi.html> (accessed 06 June 2024).

24. Steigerwald, B., Weibezahn, J., Slowik, M. and von Hirschhausen Ch. (2023), "Uncertainties in estimating production costs of future nuclear technologies: A model-based analysis of small modular reactors", *Energy*, [Online], vol. 281, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360544223015980#bib1> (accessed 06 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 13.06.2024 р.

І. М. Свергун,
аспірант кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2980-4117>

Є. Б. Хаустова,
д. е. н., професор кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1436-6137>

М. М. Свергун,
магістр кафедри комп'ютерних наук,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0230-4361>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.88

ВПЛИВ ІНСТРУМЕНТІВ ШІ НА ПРОЦЕДУРУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В СФЕРІ ІКТ

I. Svergun,
Postgraduate Student of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design
Y. Khaustova,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design
M. Sverhun,
Master's Student, Department of the Computer Science,
Kyiv National University of Technologies and Design

INFLUENCE OF AI TOOLS ON THE PROCEDURE OF FORMATION OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT STRATEGY AND ITS IMPLEMENTATION IN THE FIELD OF ICT

У статті досліджуються особливості впливу інструментів штучного інтелекту на процес формування стратегій розвитку та їх реалізацію у сфері ІКТ. Встановлено, що системи ШІ імітують когнітивні функції людини, такі як навчання та мова, у зв'язку з чим ШІ швидко розширюється в організаціях, трансформуючи бізнес і виробництво. Прогнозується, що до 2030 року ШІ може призвести до значного економічного зростання, але існують етичні та економічні виклики, пов'язані з його розвитком. Встановлено, що інструменти штучного інтелекту відіграють значну роль у вирішенні стратегічних завдань у цій сфері, сприяючи покращенню прийняття рішень, оптимізації процесів та забезпеченню конкурентних переваг. З'ясовано, що штучний інтелект дозволяє ефективно вирішувати складні проблеми, починаючи від оптимізації сільського господарства до управління водними ресурсами та підвищення якості медичної допомоги. Визначено, що методи штучного інтелекту, такі як машинне навчання і глибоке навчання, використо-

вуються для розв'язання різних завдань, що раніше вважалися прерогативою людини, забезпечуючи ефективну роботу систем. З'ясовано, що використання штучного інтелекту є критично важливим у досягненні Цілей сталого розвитку, який дозволяє ефективно вирішувати найскладніші проблеми сучасного світу. Встановлено, що штучний інтелект стає важливим інструментом у досягненні Цілей сталого розвитку, від боротьби з бідністю до збереження екосистем. На основі проведеного дослідження встановлено, що ШІ може впливати на зниження витрат енергії та поліпшення енергоефективності, сприяючи досягненню ЦСР, зокрема ЦСР 7 та ЦСР 13. В результаті проведеного дослідження з'ясовано потенціал ШІ в досягненні ЦСР у різних галузях, включаючи охорону здоров'я, енергетику, землекористування, в управлінні змінами клімату та зменшенні викидів, а також в оптимізації процесів у сільському господарстві. Встановлено, що в ході застосування ШІ виникають виклики, такі як якість даних та необхідність відповідної законодавчої бази для використання нетрадиційних джерел даних. Відзначено, що бізнес-сектор може відігравати важливу роль у досягненні ЦСР через інвестиції в технологічні інновації.

The paper examines the peculiarities of the impact of artificial intelligence tools on the process of forming development strategies and their implementation in the field of ICT. AI systems have been found to mimic human cognitive functions, such as learning and language, which is why AI is rapidly expanding into organizations, transforming business and manufacturing. It is predicted that by 2030, AI could lead to significant economic growth, but there are ethical and economic challenges associated with its development. It has been established that artificial intelligence tools play a significant role in solving strategic tasks in this area, contributing to the improvement of decision-making, optimization of processes and ensuring competitive advantages. It has been found that artificial intelligence can effectively solve complex problems, ranging from optimizing agriculture to managing water resources and improving the quality of medical care. It was determined that artificial intelligence methods, such as machine learning and deep learning, are used to solve various tasks that were previously considered a human prerogative, ensuring the efficient operation of systems. It was found that the use of artificial intelligence is critically important in achieving the Sustainable Development Goals, which allows us to effectively solve the most complex problems of the modern world. It has been established that artificial intelligence is becoming an important tool in achieving the Sustainable Development Goals, from fighting poverty to preserving ecosystems. On the basis of the conducted research, it was established that AI can influence the reduction of energy costs and improve energy efficiency, contributing to the achievement of the SDGs, in particular SDG 7 and SDG 13. As a result of the conducted research, the potential of AI in achieving the SDGs in various fields, including health care, energy, was clarified, land use, climate change management and emissions reduction, as well as optimization of agricultural processes. It has been established that challenges arise during the application of AI, such as data quality and the need for an appropriate legal framework for the use of non-traditional data sources. It was noted that the business sector can play an important role in achieving the SDGs through investments in technological innovation.

Ключові слова: штучний інтелект, стратегія розвитку, ЦСР, інструменти ШІ.

Key words: artificial intelligence, development strategy, CSR, AI tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світ все більше залежить від інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ), які відіграють ключову роль у розвитку різних галузей економіки та суспільства. Розвиток ІКТ в сучасному світі є ключовим фактором для забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку організацій у різних сферах діяльності. З огляду на це, формування стратегій розвитку та її реалізація в сфері ІКТ набуває критичної важливості. Однак, при плануванні та реалізації стратегій розвитку виникають ряд проблем, які вимагають уваги та подальшого дослідження. Однією з основних проблем є потреба в ефективних інструментах та методах

аналізу великих обсягів даних, що дозволять зробити обґрунтовані стратегічні рішення. Традиційні методи аналізу даних часто не в змозі забезпечити необхідну глибину та точність аналізу, особливо в умовах швидкого розвитку технологій та зміни ринкових умов. Крім того, існують виклики у плануванні та координації стратегічних ініціатив в сфері ІКТ, зокрема, потреба в автоматизації бізнес-процесів, вдосконалення взаємодії з клієнтами та підвищення загальної ефективності діяльності.

Останніми роками штучний інтелект (далі — ШІ) стає невід'ємною частиною цього процесу, пропонуючи інноваційні підходи до аналізу даних, оптимізації процесів

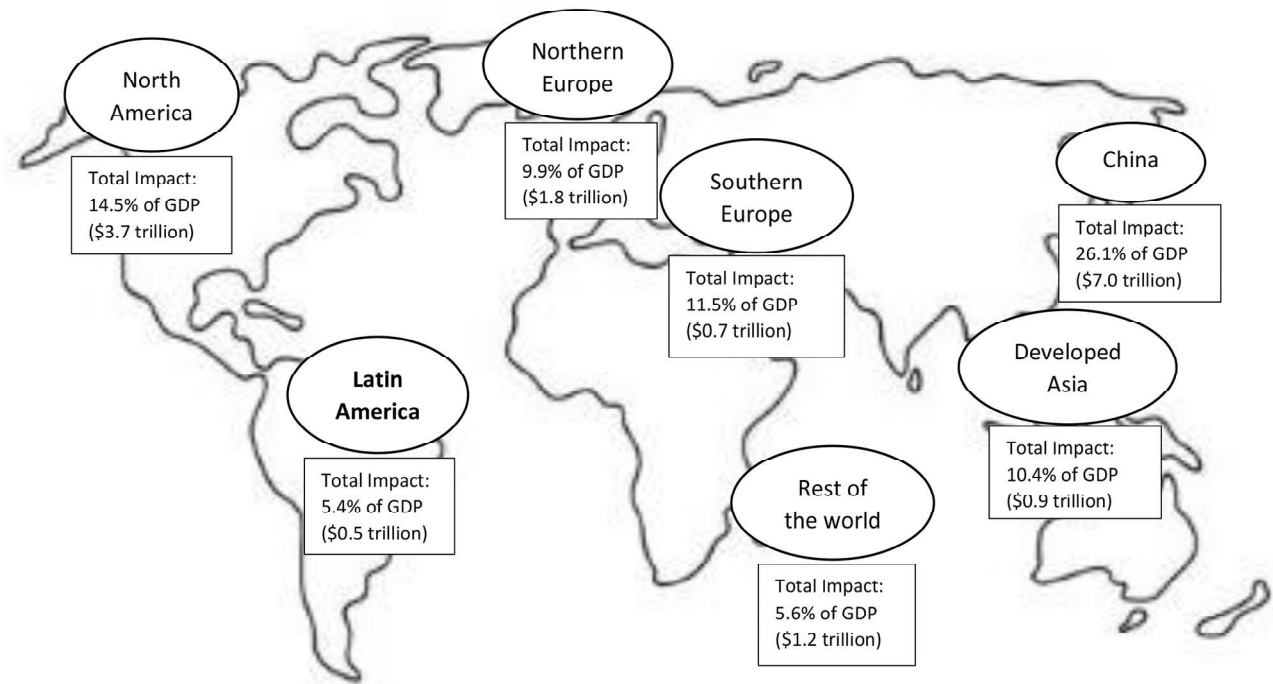

Рис. 1. Загальний економічний вплив ШІ до 2030 року

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [8].

та підтримки прийняття рішень. ШІ надає можливості для значного підвищення ефективності стратегічного планування, дозволяючи організаціям швидко адаптуватися до динамічних умов ринку та технологічного середовища. Інструменти ШІ, такі як машинне навчання, глибоке навчання та обробка природної мови, забезпечують глибокий аналіз великих обсягів даних, що сприяє більш точному прогнозуванню та прийняттю обґрунтованих рішень. Використання ШІ може стати ключовим фактором у вирішенні наведених вище проблем та забезпечити нові можливості для покращення ефективності та результативності стратегічного управління. Отже, в контексті наведених вище проблем стає актуальним дослідження впливу інструментів штучного інтелекту на процедуру формування стратегії розвитку та її реалізації в сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні дослідження та публікації свідчать про значну увагу до впливу інструментів штучного інтелекту на процес формування стратегій розвитку та їх реалізацію у сфері ІКТ. На сьогоднішній день ШІ виявляються ключовими факторами, що впливають на різні аспекти стратегічного управління в ІКТ-галузі. Дослідники Хенлайн М., Каплан А., Тан С.В., Чжан П. та інші активно вивчають різні аспекти впливу інструментів штучного інтелекту на процес формування стратегій розвитку та їх реалізацію у сфері ІКТ. Варто відзначити, що наукові публікації останніх років свідчать про широкий спектр застосування штучного інтелекту у досягненні ЦСР та активний інтерес до подальших досліджень у цій області.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження особливостей впливу інструментів штучного інтелекту на процедуру формування стратегії розвитку та її

реалізації в сфері ІКТ. З метою досягнення цілі встановлено такі завдання:

1. в загальних рисах проаналізувати роль штучного інтелекту у досягненні ЦСР;
2. проаналізувати основні інструменти ШІ, які використовуються для досягнення ЦСР.

Під час проведення наукового дослідження було застосовано різноманітні методи, як загальнонаукові, так і спеціалізовані. Серед них використовувалися методи аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз, а також аналітичний метод.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасній науковій літературі запропоновано диференційовані визначення штучного інтелекту, кожне з яких описує різні аспекти цього явища. Рассел С. і Норвіг П. визначили термін ШІ для опису систем, які імітують когнітивні функції, які, як правило, пов'язані з такими якостями людини, як навчання, мова та вирішення проблем [1]. Більш детальне уявлення про штучний інтелект було представлено в дослідженні Хенлайн М., Каплана А. та інші, де він описується в контексті його здатності самостійно інтерпретувати зовнішні дані та використовувати їх для досягнення конкретних результатів за допомогою гнучкої адаптації [2].

Системи з підтримкою штучного інтелекту швидко розширюються в організаціях, трансформуючи бізнес і виробництво та розширюючи своє застосування на різні аспекти життя, які раніше вважалися виключно людськими [3; 4]. Можливості систем штучного інтелекту продовжують розширюватися, охоплюючи автономні транспортні засоби, чат-боти, автономне планування, переклад, медичну діагностику та навіть боротьбу зі сном. Згідно з деякими прогнозами, системи штучного інтелекту можуть досягнути рівня загальних здібностей людини

Таблиця 1. Роль штучного інтелекту у досягненні Цілей сталого розвитку

ЦСР	Як ШІ використовується для досягнення цієї цілі
1. Боротьба з бідністю	Використання ШІ у сільському господарстві сприяє покращенню обробітку ґрунту, вирощуванню рослин та тваринництву. ШІ впливає на зменшення бідності через збори даних за допомогою карт бідності, покращення сільського господарства та освіти, а також революціонізацію фінансових систем.
2. Подолання голоду	Системи раннього попередження на основі ШІ можуть вказувати на нестачу їжі, що сприяє ухваленню рішень для запобігання недоїданню. ШІ трансформувє системи харчування та сільського господарства, максимізуючи продуктивність та ефективність за допомогою управління посівами, що сприяє досягненню ЦСР 2.
3. Міцне здоров'я і благополуччя	Оптимізація надання медичних послуг, розробка аналітики та встановлення етичних стандартів в цій сфері є критичними завданнями для забезпечення доступності, якості та ефективності медичної допомоги.
4. Якісна освіта	Розробка віртуальних наставників, автоматизація створення підручників, персоналізоване навчання тощо.
5. Гендерна рівність	Штучний інтелект може допомогти уникнути подвійного упередження під час допитів, імітуючи расову, етнічну, культурну та мовну подібність підозрюваного. Дослідники також виявили, що ШІ корисний не тільки в допитах, а й у багатьох інших ситуаціях.
6. Чиста вода та санітарія	ШІ покращує послуги з водопостачання та санітарії та підтримує операції з очищення стічних вод, регулюючи передбачувальне управління.
7. Доступна та чиста енергія	Енергетична галузь у промислово розвинених країнах вже почала впроваджувати ШІ та пов'язані технології для забезпечення розумних мереж, моніторингових пристроїв та IoT-пристроїв для управління енергією, прогнозування та зменшення викидів.
8. Гідна праця та економічне зростання	Використання технологій ШІ у виробництві продуктів та послуг сприяє підвищенню ефективності та продуктивності, зниженню вартості капіталу, збільшенню заробітної плати.
9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Оптимізація та автоматизація прийняття рішень у промисловості означає впровадження систем, що допомагають у покращенні виробничих процесів, зниженні витрат та підвищенні якості продукції. Впровадження глибокого навчання у сферу інновацій означає використання цієї технології для розробки нових продуктів, послуг або вирішення складних завдань, які стоять перед дослідницькими або розробницькими командами. Використання глибокого навчання для покращення управління ресурсами, планування розвитку міст та ефективного використання транспортних мереж.
10. Зменшення нерівності	ШІ сприяє економічному зростанню, забезпечує доступ до освіти та медичних послуг, зменшує вплив упереджень у прийнятті рішень та сприяє фінансовій інклюзії, а також відіграє ключову роль у створенні більш справедливого та рівноправного суспільства.
11. Стійкі міста та громади	ШІ забезпечує ефективне управління міськими послугами, оптимізацію процесів управління відходами та контроль якості повітря, що сприяє створенню стійких і комфортних для життя міст.
12. Відповідальне споживання та виробництво	ШІ може полегшити соціально та екологічно відповідальні прийняття рішень, а також має потенціал скоротити глобальні викиди парникових газів, використовуючи машинне навчання для оптимізації споживання, прогнозування та запобігання харчовим відходам.
13. Боротьба зі зміною клімату	Використання машинного навчання та великих даних для зменшення викидів і підтримки заходів щодо зміни клімату сприяє створенню більш сталого та екологічно безпечного майбутнього. ШІ не лише дозволяє ефективніше боротися зі зміною клімату, але й забезпечує науково обґрунтовані рішення для адаптації до нових умов.
14. Збереження морських екосистем	ШІ та машинне навчання можуть допомогти моніторити незаконне, нерегульоване та неконтрольоване рибальство, знижуючи відходи у ланцюгах постачання та покращуючи моніторинг руху риболовних флотів, а також можуть сприяти вирішенню проблем океанського забруднення.
15. Збереження екосистем суші	Використання машинного навчання для прогнозування вирубки лісів та аналізу великих даних для визначення факторів, що викликають вирубку лісів та деградацію земель.
16. Мир, справедливість та сильні інституції	ШІ здатен автоматизувати процеси прийняття рішень у різних аспектах правової та урядової діяльності, сприяє підвищенню безпеки громадян через впровадження інтелектуальних систем спостереження та аналізу даних. Завдяки використанню ШІ, державні та приватні інституції можуть стати більш прозорими та відповідальними.
17. Партнерство заради цілей	Розвиток глобального співробітництва та партнерства у сприянні обміну знаннями, досвідом, технологіями, даними та взаємозв'язками для досягнення ЦСР у всьому світі.

Джерело: сформовано автором на основі джерела: [12].

до 2075 року, але деякі експерти вважають, що цей прогрес може мати негативні наслідки для людства. Загалом, суспільство ще не повністю усвідомлює всі етичні та економічні аспекти, пов'язані з розвитком штучного інтелекту та великими даними, а також їхнім вплив на людське життя, культуру та технологічну трансформацію [5—7].

Найбільші економічні вигоди від штучного інтелекту отримують Китай (зростання ВВП на 26% у 2030 році) та Північна Америка (зростання на 14,5%), що еквівалентно загальній сумі 10,7 трильйонів доларів США та становить майже 70% глобального економічного впливу. Прогнози свідчать, що до 2030 року ШІ може сприяти значному зростанню, імовірно зробіть внесок у розмірі до 15,7 трильйонів доларів США у світову економіку, де даний показник перевищує поточний ВВП Китаю та Індії. Зокрема, приблизно 6,6 трильйонів доларів США цієї оціненої вартості припадають на збільшення продуктивності, а 9,1 трильйонів доларів передбачається отримати від наслідків з боку споживання (див. рис. 1). Незважаючи на різноманітність готовності ринків та досягнень у секторах, ШІ залишається на початкових стадіях свого розвитку на світовому рівні. У зв'язку з цим, аналіз макроекономічних факторів показує, що розвиваючі ринки мають можливість випередити більш консолідовані ринки, впроваджуючи технології штучного інтелекту. Крім того, в певних галузях бізнесу можлива значна зміна лідерства на ринку, коли існуючі стартапи або навіть ті, які ще не існують, можуть здобути позицію лідера протягом наступного десятиліття [8].

Цілі розвитку Організації Об'єднаних Націй (ООН) спрямовані на вирішення проблем розвитку в економічному, соціальному та екологічному аспектах, а також реалізацію сталого розвитку до 2030 року [9]. 17 цілей ЦСР стосуються глобальних викликів у низці

ключових напрямків, включаючи зміну клімату, погіршення стану навколишнього середовища, продовольчу безпеку, здоров'я, нерівність та подолання бідності [10]. Прогрес у досягненні цілей оцінюється за допомогою 169 цілей, які підкріплюються 231 індикатором [11].

Таблиця 2. Основні інструменти ШІ, які використовуються для досягнення ЦСР

Ціль	Інструменти
1. Боротьба з бідністю	Геопросторовий аналіз, сільськогосподарські датасети, сучасні технології вирощування рослин, електронні системи фінансування та мобільні додатки для фінансових послуг.
2. Подолання голоду	Системи моніторингу та передбачення врожаїв, супутникове спостереження за земельними угіддями, машинне навчання для оптимізації посівів та збір даних про виробництво харчових продуктів.
3. Міцне здоров'я і благополуччя	Електронні медичні записи, аналітика даних про здоров'я, телемедицина, медичні додатки та пристрої для моніторингу здоров'я, системи інтелектуального аналізу медичних зображень.
4. Якісна освіта	Персоналізоване навчання, віртуальна реальність у навчальних програмах, онлайн-платформи для навчання та самонавчання, інтерактивні підручники та програми для автоматизованого оцінювання навчальних досягнень.
5. Гендерна рівність	Алгоритми безпередбачення у рекрутингу та оцінці працівників, програми для виявлення гендерного упередження в текстах та комунікаціях, онлайн-курси з освіти щодо гендерних питань та чутливості.
6. Чиста вода та санітарія	Системи моніторингу якості води, розробка додатків для стеження за використанням водних ресурсів, дрони для виявлення забруднень водоєм, автоматизовані системи очищення та відновлення водних екосистем.
7. Доступна та чиста енергія	Системи управління енергоефективністю, моніторинг використання енергії, смарт-сіті технології, сонячні панелі та вітряні турбіни, аналіз великих даних для прогнозування попиту на енергію.
8. Гідна праця та економічне зростання	Автоматизація виробництва, роботизація, інтелектуальні системи управління виробництвом, аналітика даних для ефективного управління ресурсами та оптимізації виробничих процесів.
9. Промисловість, інновації та інфраструктура	Системи промислової автоматизації, глибоке навчання для розробки нових технологій та продуктів, аналітика великих даних для планування та оптимізації інфраструктури, сучасні технології виробництва та транспортування.
10. Зменшення нерівності	Системи аналізу соціально-економічних даних, програми розподілу соціальних благ, інтернет-платформи для підтримки мікропідприємств та малого бізнесу, онлайн-курси з фінансової грамотності та підприємництва.
11. Стейкі міста та громади	Системи моніторингу стану інфраструктури, містобудівництва на основі даних, смарт-технології для управління відходами та розподілу ресурсів, аналітика геоданих для прогнозування та запобігання негативним явищам у містах.
12. Відповідальне споживання та виробництво	Машинне навчання, інтернет речей (IoT), автоматизована обробка природної мови (NLP), аналітика великих даних
13. Боротьба зі зміною клімату	Геоінформаційні системи (GIS), машинне навчання, системи глибокого навчання (Deep Learning Systems), автоматизована обробка природної мови (NLP), аналітика великих даних
14. Збереження морських екосистем	Машинне навчання, геоінформаційні системи (GIS), інтернет речей (IoT), автоматизована обробка природної мови (NLP), аналітика великих даних
15. Збереження екосистем суші	Автоматизована обробка природної мови (NLP), машинне навчання, геоінформаційні системи (GIS), аналітика великих даних
16. Мир, справедливість та сильні інституції	Системи глибокого навчання (Deep Learning Systems), машинне навчання, автоматизована обробка природної мови (NLP), аналітика великих даних
17. Партнерство заради цілей	Аналітика великих даних, інтернет речей (IoT), геоінформаційні системи (GIS), автоматизована обробка природної мови (NLP), системи глибокого навчання (Deep Learning Systems), обробка тексту та аналіз даних (Text mining and data analysis), машинне навчання

Джерело: сформовано автором на основі джерела: [12; 15].

Дослідження ролі штучного інтелекту у досягненні Цілей сталого розвитку (далі — ЦСР) є вкрай обмеженим. Стандартизація новітніх технологій та робота міжнародних організацій є ключовими для створення сталого суспільства. Стандарти як живі документи еволюціонують разом з технологією, забезпечуючи синергію між інноваціями та стандартизацією. Штучний інтелект відіграє важливу роль у досягненні ЦСР, шляхом впливу на різні сфери, починаючи від боротьби з бідністю і закінчуючи збереженням екосистем. В таблиці 1. представлено, яким чином ШІ застосовується для досягнення кожної з Цілей сталого розвитку ООН [12].

Використання штучного інтелекту є критично важливим у досягненні Цілей сталого розвитку, оскільки воно дозволяє ефективно вирішувати найскладніші проблеми сучасного світу. Від оптимізації сільського господарства до управління водними ресурсами та підвищення якості медичної допомоги, у зв'язку з цим, можемо відзначити, що ШІ відіграє ключову роль у створенні більш сталого та рівноправного суспільства [12].

Методи штучного інтелекту представляють собою набір інструментів, алгоритмів та методик, які призначені для емуляції різних аспектів людського інтелекту або виконання завдань, що вимагають інтелектуальних зусиль. Основною метою їх розробки є створення систем, які здатні ефективно працювати для вирішення завдань, які раніше вважалися прерогативою людини, таких як розпізнавання образів, сортування предметів або ведення розмов.

Машинне навчання є однією з гілок штучного інтелекту, яка зосереджується на розробці методів, які можуть базуватися на основі даних або минулого досвіду з метою отримання знань або прогнозування подій. Цей підхід включає методи класифікації, кластеризації та розпізнавання образів, які можуть бути реалізовані за допомогою різних технік, таких як нейронні мережі, дерева рішень, опорні векторні машини, а також статистичні моделі, включаючи регресію [13].

Останнім часом досягнення в галузі штучного інтелекту привернули увагу завдяки розвитку глибокого навчання. Цей підхід, який представляє собою розвиток нейронних мереж, використовується в різноманітних застосуваннях, від комп'ютерного зору до обробки природної мови. Недавнім досягненням в цій області є великі мовні моделі, такі як ChatGPT, розроблені OpenAI, моделі Gemini від Google і LLaMA від Meta, які поєднують глибоке навчання та обробку природної мови для створення нового контенту та встановлення зв'язків між різними типами даних [14].

Варто відзначити, що штучний інтелект стає важливим інструментом у досягненні Цілей сталого розвитку, тому вважаємо за необхідність проаналізувати інструменти ШІ, які використовуються для досягнення кожної з ЦСР (див. табл. 2).

Використання штучного інтелекту в сучасному світі відкриває безліч можливостей для вирішення глобальних проблем та досягнення Цілей сталого розвитку. Від

боротьби з бідністю до збереження екосистем, інструменти штучного інтелекту допомагають зробити світ кращим для всіх. Таблиця 2. показує, як різноманітні аспекти штучного інтелекту застосовуються для реалізації різних аспектів сталого розвитку.

Насправді, цифрові технології, такі як смартфони, Інтернет, штучний інтелект, Інтернет речей (IoT), хмарні обчислення та дані, можуть сприяти досягненню ЦСР. Глобальні, регіональні та локальні рішення, такі як електронний банкінг та електронні гроші, можуть збільшити доступ до фінансових послуг, особливо в сільських районах, тоді як штучний інтелект та машинне навчання можуть покращити енергоефективність та знизити витрати на електроенергію [15].

Дані спостереження за Землею та громадянською наукою вже безпосередньо впливають на деякі показники ЦСР, зокрема на ЦСР 11, 14 та 15 [16; 17]. Проте питання якості даних залишається однією з головних перешкод для прийняття нетрадиційних джерел даних [18]. Інші виклики включають необхідність імплементації відповідної законодавчої бази, яка б дозволяла використовувати нетрадиційні джерела даних як офіційну статистику, а також механізми для інтеграції цих різноманітних і різномірних джерел даних у процеси офіційної звітності [17].

Крім нетрадиційних джерел даних, штучний інтелект має потенціал для усунення прогалин у даних та потребах, пов'язаних із ЦСР, а також для сприяння їх досягненню. ШІ може забезпечити більш ефективний аналіз та використання наявних даних, а також сприяти збору нових даних, що допомагає в досягненні цілей сталого розвитку [19].

Коулз Д., Цамадос А., Таддео М. та ін. використовували ЦСР як орієнтир для оцінки ініціатив AI4SDGs ((Artificial Intelligence for Sustainable Development Goals) — це концепція та ініціатива, спрямована на використання штучного інтелекту для підтримки та досягнення ЦСР, визначених ООН), виявивши загалом 108 проєктів, і показали, що кожна ЦСР досягається принаймні одним проєктом із залученням ШІ [20]. У дослідженні Вінеса Р., Азіпура Х., Лейте І. та інших були проведені консультації експертів щодо потенціалу штучного інтелекту для досягнення ЦСР, які відзначили, що 134 цілі в усіх ЦСР потенційно можуть бути досягнуті, якщо використовувати штучний інтелект, однак, експерти визначили 59 цілей, які можуть бути недосягнуті за допомогою ШІ. Наприклад, потенційний вплив зміни клімату можна краще зрозуміти та змодельовати за допомогою штучного інтелекту, який необхідний для досягнення ЦСР 13, однак високі потреби штучного інтелекту в енергії можуть поставити під загрозу зусилля, спрямовані на досягнення цієї ЦСР, особливо якщо застосовуються джерела енергії, які не являються нейтральними за викидом вуглецю [21]. Ще один приклад потенційної вигоди штучного інтелекту описано в статті Сюй П., Лі Г., Чжен І. та ін., який показали, що методи управління внесенням добрив і обробки ґрунту, оптимізовані в локальному масштабі за допомогою машинного навчання та великих даних, можуть зменшити викиди від добрив до 38% [22]. Отже, таке використання штучного інтелекту може позитивно сприяти досягненню ЦСР2 (Ціль 2.4) і ЦУР13 (Ціль 13.2) у разі успішного застосування ШІ. Зокрема,

прикладі переваг штучного інтелекту включають покращення охорони здоров'я завдяки точності та швидкості діагностики захворювання та зниженню вартості лікування, пом'якшення наслідків зміни клімату за рахунок підвищення енергоефективності та економічне зростання завдяки збільшенню інновацій та продуктивності праці, серед іншого [19].

Бізнес-сектор знаходиться в центрі стратегій досягнення цілей сталого розвитку ООН до 2030 року, оскільки він є рушійною силою економічного зростання. Насправді компанії будь-якого розміру чи виробничої спеціалізації можуть розробити більш відповідальні бізнес-моделі, надаючи вирішальний поштовх для реалізації ЦСР через скеровування інвестицій в технологічні інновації та залучення багатьох партнерів. Інновації є двигуном бізнесу, оскільки завдяки інноваційним технологіям можна впроваджувати стійкі моделі виробництва та споживання, які ідеально відповідають цілям Порядку денного ООН на період до 2030 року, зокрема ЦСР № 12 [23].

Деякі Цілі сталого розвитку (ЦСР) є більш цифрово-орієнтованими, ніж інші. У звіті Huawei "Accelerating SDGs through ICT" зазначено, що ЦСР 4 (Якісна освіта), ЦСР 3 (Міцне здоров'я і благополуччя) та ЦСР 9 (Промисловість, інновації та інфраструктура) мають найвищу позитивну кореляцію з інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) — 73%, 71% та 65% відповідно. Звіт підкреслює, що навіть незначні технологічні покращення можуть призвести до підвищення ефективності досягнення вищезазначених ЦСР [15].

Отже, можемо відзначити, що інструменти ШІ мають значний вплив на формування та реалізацію стратегій розвитку в сфері ІКТ, а також забезпечують глибокий аналіз даних, оптимізують прийняття рішень та покращують ефективність реалізації стратегій. Використання ШІ в сфері ІКТ сприяє підвищенню конкурентоспроможності компаній та забезпечує їх адаптивність до швидкозмінних умов ринку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі проведеного дослідження з'ясовано, що використання інструментів штучного інтелекту сприяє покращенню стратегічного планування в ІКТ-галузі та підвищенню ефективності впровадження стратегій розвитку та ЦСР. Варто відзначити, що ШІ відкриває нові можливості для компаній та організацій у ІКТ-галузі, дозволяючи їм використовувати передові технології для оптимізації процесів прийняття стратегічних рішень і досягнення цілей розвитку та сталості. Дослідження підтверджує потенціал ШІ у вдосконаленні стратегічного управління, зокрема шляхом аналізу великих обсягів даних, передбачення тенденцій ринку та виявлення оптимальних стратегій дій. Отже, використання інструментів штучного інтелекту може відігравати ключову роль у досягненні успіху та стійкого розвитку для підприємств і організацій у ході досягнення ЦСР.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що результати можуть бути застосовані для оптимізації стратегічного планування та реалізації стратегій розвитку, а проведений аналіз інструментів штучного інтелекту, використовуваних у цілях досяг-

нення ЦСР, вказує на можливість покращення процесів планування та реалізації стратегій у галузі ІКТ. Подальші дослідження можуть бути скеровані на розвиток нових інноваційних методів інтеграції інструментів штучного інтелекту в процеси формування стратегії розвитку та її реалізації в сфері ІКТ. Крім того, варто дослідити можливості використання ШІ для покращення відстеження та оцінки впливу стратегій розвитку на досягнення ЦСР. Розвиток методів автоматизованої аналітики та прогнозування на основі ШІ може сприяти більш точному розумінню взаємозв'язків між стратегіями розвитку та їх впливом на сталість економічного, соціального та екологічного розвитку.

Література[^]

- Russell S.J., Norvig P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson Education Limited, Malaysia. 2016.
- Haenlein M., Kaplan A., Tan C. W., Zhang P. Artificial intelligence (AI) and management analytics. *Journal of Management Analytics*, 2019, vol. 6(4), pp. 341-343. URL: <https://doi.org/10.1080/23270012.2019.1699876> (дата звернення: 09.05.2024).
- Wilson H. J., Daugherty P. R. *Human + Machine: Reimagining Work in the Age of AI*. Boston, MA: Harvard Business Review Press. 2018.
- Miller R., Poli R., & Rossel P., et al. *Transforming the Future: Anticipation in the 21st Century*. 2018. URL: DOI: 10.4324/9781351048002 (дата звернення: 09.05.2024).
- Duan Y., Edwards J. S., & Dwivedi Y. K. Artificial intelligence for decision making in the era of Big Data-Evolution, challenges and research agenda. *International Journal of Information Management*, 2019, vol. 48, pp. 63—71. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.021> (дата звернення: 09.05.2024).
- Pappas I.O., Mikalef P., Giannakos M.N. et al. Big data and business analytics ecosystems: paving the way towards digital transformation and sustainable societies. *Inf Syst E-Bus Manage*, 2018, vol. 16, pp. 479—491. URL: <https://doi.org/10.1007/s10257-018-0377-z> (дата звернення: 09.05.2024).
- Yogesh K. D., Hughes L., Ismagilova E., et al. Artificial Intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 2021, vol. 57, 101994. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.08.002> (дата звернення: 09.05.2024).
- PwC's Global Artificial Intelligence Study: Exploiting the AI Revolution What's the real value of AI for your business and how can you capitalise? PwC. 2024. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/publications/artificial-intelligence-study.html> (дата звернення: 09.05.2024).
- Yi Z. *Artificial Intelligence: An Accelerator for United Nations Sustainable Development Goals*. 2020. URL: <https://ai-for-sdgs.academy/ai-as-an-accelerator-for-sdgs> (дата звернення: 09.05.2024).
- UN. *Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. 2015. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication> (дата звернення: 09.05.2024).
- UN. *SDG Indicators. Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. 2024. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/> (дата звернення: 09.05.2024).
- Jain T. K., Kansal M. *Impact of Artificial Intelligence on Sustainable Development Goals*. 2023. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4376842> (дата звернення: 09.05.2024).
- Patterson J., Gibson A. *Deep Learning: A Practitioner's Approach*. O'Reilly Media, Inc. 2017.
- Chang Yupeng, Wang X., Wang J., Wu Y., Yang L., Zhu K., Chen H., Yi X., Wang C., Wang Y., Ye W., Zhang Y., Chang Yi, Yu P.S., Yang Q., Xie X. A survey on evaluation of Large Language Models. *ACM Trans. Intell. Syst. Technol.* 2024. URL: <https://doi.org/10.1145/3641289> (дата звернення: 09.05.2024).
- Sustainable development. *Digwatch*. 2024. URL: <https://dig.watch/topics/sustainable-development> (дата звернення: 09.05.2024).
- Fraisl D., Campbell J., See L., Wehn U., Wardlaw J., Gold M., Moorthy I., Arias R., Piera J., Oliver J.L., Mas' J., Penker M., Fritz S., 2020. Mapping citizen science contributions to the UN sustainable development goals. *Sustain Sci.*, 2020, vol. 15, pp. 1735—1751. URL: <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00833-7> (дата звернення: 09.05.2024).
- Fraisl D., See L., Bowers R., Seidu O., Fredua K.B., Bowser A., Meloche M., Weller S., AmagloKobla T., Ghafari D., Bayas J.C.L., Campbell J., Cameron G., Fritz S., McCallum I. The contributions of citizen science to SDG monitoring and reporting on marine plastics. *Sustain Sci.*, 2023. URL: <https://doi.org/10.1007/s11625-023-01402-4> (дата звернення: 09.05.2024).
- Proden E., Fraisl D., See L., 2023. Citizen Science: What is in it for the Official Statistics Community? *CSTP*. 2023, vol. 8, 35. URL: <https://doi.org/10.5334/cstp.584> (дата звернення: 09.05.2024).
- Fraisl D. The potential of artificial intelligence for the SDGs and official statistics. *PARIS21. Working Paper*. 2024. 21 p. URL: https://www.paris21.org/sites/default/files/related_documents/2024-04/the-potential-of-ai-for-the-sdgs-and-official-stats_working-paper_0.pdf (дата звернення: 09.05.2024).
- Cowls J., Tsamados A., Taddeo M., Floridi L., 2021. A definition, benchmark and database of AI for social good initiatives. *Nat Mach Intell*. 2021, vol. 3, pp. 111-115. URL: <https://doi.org/10.1038/s42256-021-00296-0> (дата звернення: 09.05.2024).
- Vinuesa R., Azizpour H., Leite I., Balaam M., Dignum V., Domisch S., Fellander A., Langhans S.D., Tegmark M., Fuso Nerini F., 2020. The role of artificial intelligence in achieving the Sustainable Development Goals. *Nat Commun*. 2020, vol. 11, 233. URL: <https://doi.org/10.1038/s41467-019-14108-y> (дата звернення: 09.05.2024).
- Xu P., Li G., Zheng Yi, Fung J.C.H., Chen A., Zeng Z., Shen H., Hu M., Mao J., Zheng Yan, Cui X., Guo Z., Chen Y., Feng L., He S., Zhang X., Lau A.K.H., Tao S., Houlton B.Z. Fertilizer management for global ammonia emission

reduction. *Nature*, 2024, vol. 626, pp. 792—798. URL: <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07020-z> (дата звернення: 09.05.2024).

23. Di Vaio A., Palladino R., Hassan R., Escobar O. Artificial intelligence and business models in the sustainable development goals perspective: A systematic literature review, *Journal of Business Research*, 2020, vol. 121, pp. 283–314. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.08.019> (дата звернення: 09.05.2024).

References:

1. Russell, S.J. and Norvig, P. (2016), *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Pearson Education Limited, Malaysia.

2. Haenlein, M., Kaplan, A., Tan, C. W. and Zhang, P. (2019), "Artificial intelligence (AI) and management analytics", *Journal of Management Analytics*, [Online], vol. 6, no. 4, pp. 341—343. Available at: <https://doi.org/10.1080/23270012.2019.1699876> (Accessed 9 June 2024).

3. Wilson, H. J. and Daugherty, P. R. (2018), *Human + Machine: Reimagining Work in the Age of AI*, Harvard Business Review Press, Boston, MA.

4. Miller, R., Poli, R. and Rossel, P.. (2018), "Transforming the Future: Anticipation in the 21st Century", DOI: 10.4324/9781351048002.

5. Duan, Y., Edwards, J. S. and Dwivedi, Y. K. (2019), "Artificial intelligence for decision making in the era of Big Data-Evolution, challenges and research agenda", *International Journal of Information Management*, vol. 48, pp. 63—71. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.021>

6. Pappas, I.O., Mikalef, P. and Giannakos, M.N. (2018), "Big data and business analytics ecosystems: paving the way towards digital transformation and sustainable societies", *Inf Syst E-Bus Manage*, vol. 16, pp. 479—491. <https://doi.org/10.1007/s10257-018-0377-z>

7. Dwivedi, Y.K., Hughes, L. and Ismagilova, E. (2021), "Artificial Intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy", *International Journal of Information Management*, vol. 57, 101994. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.08.002>

8. PwC (2024), "PwC's Global Artificial Intelligence Study: Exploiting the AI Revolution What's the real value of AI for your business and how can you capitalise?", [Online]. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/publications/artificial-intelligence-study.html> (Accessed 9 June 2024).

9. Zheng, Y. (2020), "Artificial Intelligence: An Accelerator for United Nations Sustainable Development Goals", [Online]. Available at: <https://ai-for-sdgs.academy/ai-as-an-accelerator-for-sdgs> (Accessed 9 June 2024).

10. UN, (2015), "Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development", [Online]. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication> (Accessed 9 June 2024).

11. UN, (2024), "SDG Indicators. Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development", [Online]. Available at: <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/> (Accessed 9 June 2024).

12. Jain, T. K. and Kansal, M. (2023), "Impact of Artificial Intelligence on Sustainable Development Goals", [Online]. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4376842> (Accessed 9 June 2024).

13. Patterson, J. and Gibson, A. (2017), *Deep Learning: A Practitioner's Approach*, O'Reilly Media, Inc.

14. Chang, Y., Wang, X., Wang, J., Wu, Y., Yang, L., Zhu, K., Chen, H., Yi, X., Wang, C., Wang, Y., Ye, W., Zhang, Y., Chang, Y., Yu, P.S., Yang, Q. and Xie, X. (2024), "A survey on evaluation of Large Language Models", *ACM Trans. Intell. Syst. Technol.* <https://doi.org/10.1145/3641289>

15. Digwatch (2024), "Sustainable development", [Online]. Available at: <https://dig.watch/topics/sustainable-development> (Accessed 9 June 2024).

16. Fraisl, D., Campbell, J., See, L., Wehn, U., Wardlaw, J., Gold, M., Moorthy, I., Arias, R., Piera, J., Oliver, J.L., Mas', J., Penker, M. and Fritz, S. (2020), "Mapping citizen science contributions to the UN sustainable development goals", *Sustain Sci*, vol. 15, pp. 1735—1751. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00833-7>

17. Fraisl, D., See, L., Bowers, R., Seidu, O., Fredua, K.B., Bowser, A., Meloche, M., Weller, S., Amaglo-Kobla, T., Ghafari, D., Bayas, J.C.L., Campbell, J., Cameron, G., Fritz, S. and McCallum, I. (2023), "The contributions of citizen science to SDG monitoring and reporting on marine plastics", *Sustain Sci*. <https://doi.org/10.1007/s11625-023-01402-4>

18. Proden, E., Fraisl, D. and See, L. (2023), "Citizen Science: What is in it for the Official Statistics Community?", *CSTP*, vol. 8, p. 35. <https://doi.org/10.5334/cstp.584>

19. Fraisl, D. (2024), "The potential of artificial intelligence for the SDGs and official statistics", *PARIS21 Working Paper*, [Online], Available at: https://www.paris21.org/sites/default/files/related_documents/2024-04/the-potential-of-ai-for-the-sdgs-and-official-stats_working-paper_0.pdf (Accessed 9 June 2024).

20. Cows, J., Tsamados, A., Taddeo, M. and Floridi, L. (2021), "A definition, benchmark and database of AI for social good initiatives", *Nat Mach Intell*, vol. 3, pp. 111—115. <https://doi.org/10.1038/s42256-021-00296-0>

21. Vinuesa, R., Azizpour, H., Leite, I., Balaam, M., Dignum, V., Domisch, S., Fellander, A., Langhans, S.D., Tegmark, M. and Fuso Nerini, F. (2020), "The role of artificial intelligence in achieving the Sustainable Development Goals", *Nat Commun*, vol. 11, p. 233. <https://doi.org/10.1038/s41467-019-14108-y>

22. Xu, P., Li, G., Zheng, Y., Fung, J.C.H., Chen, A., Zeng, Z., Shen, H., Hu, M., Mao, J., Zheng, Y., Cui, X., Guo, Z., Chen, Y., Feng, L., He, S., Zhang, X., Lau, A.K.H., Tao, S. and Houlton, B.Z. (2024), "Fertilizer management for global ammonia emission reduction", *Nature*, vol. 626, pp. 792—798. <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07020-z>

23. Di Vaio, A., Palladino, R., Hassan, R. and Escobar, O. (2020), "Artificial intelligence and business models in the sustainable development goals perspective: A systematic literature review", *Journal of Business Research*, vol. 121, pp. 283—314. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.08.019>

Стаття надійшла до редакції 25.06.2024 р.

М. В. Шашина,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва,
КПІ імен Ігоря Сікорського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6676-3316>
К. М. Рурак,
студентка, КПІ імен Ігоря Сікорського
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3693-7341>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.96

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

M. Shashyna,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National
Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
K. Rurak,
Student, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS ON THE EFFICIENCY OF SALES ACTIVITIES OF ENTERPRISES: A COMPARATIVE ANALYSIS

У сучасних умовах цифрової трансформації бізнесу соціальні мережі відіграють дедалі важливішу роль у збутовій діяльності підприємств, створюючи унікальні можливості для просування продукції й послуг, взаємодії зі споживачами, формування іміджу бренду та збору цінної маркетингової інформації. Проте, ефективність застосування соціальних мереж для успішного досягнення бізнес-цілей залишається предметом дискусій і досліджень. У статті розглядається вплив соціальних мереж на ефективність збутової діяльності підприємств, аналізуються переваги та недоліки різних соціальних платформ (Facebook, Instagram, LinkedIn, Telegram) та їх ефективність для різних галузей бізнесу. Проведено порівняльний аналіз використання соціальних мереж українськими підприємствами та розраховано рівень залученості користувачів у різних соціальних мережах. На основі отриманих даних зроблено висновки про те, що успішна стратегія просування в соціальних мережах повинна включати не лише рекламу, але й постійний моніторинг репутації бренду, активну взаємодію з користувачами та аналіз отриманих результатів для своєчасного коригування дій. Такий комплексний підхід дозволяє компаніям перетворити соціальні мережі на ефективний інструмент продажів, що сприяє довгостроковому розвитку бізнесу.

In today's conditions of digital business transformation, social networks have turned into a powerful tool for the marketing activities of enterprises, providing unique opportunities for promoting products and services, interacting with customers, forming a brand image and collecting valuable marketing information. The article examines the influence of social networks on sales efficiency on the example of the Ukrainian market, where the vast majority of enterprises actively use them for promotion, noting the positive impact on sales volume and brand recognition. Special attention is paid to the comparative

analysis of the most popular platforms — Facebook, Instagram and LinkedIn, the effectiveness of which varies depending on the industry and target audience, as well as Telegram, which is used for specific communication purposes. The advantages and disadvantages of each platform are examined in detail, illustrated by cases of successful use of social networks by leading Ukrainian companies, such as Rozetka, Nova Poshta, Prom.ua and others, with an emphasis on their strategies and achieved results. User engagement research has confirmed that Instagram is the most effective channel, especially for visual brands, thanks to its tools and content formats such as Stories, Reels and Live Streams. Facebook provides a wide audience reach and a variety of opportunities for interaction, including groups, events and targeted advertising. LinkedIn remains a key platform for the B2B segment, thanks to its networking, job posting and professional content sharing capabilities. Telegram, with its fast message delivery speed and ability to create channels, is an effective tool for operational communications and news distribution. The results of the study emphasize that a successful promotion strategy in social networks requires a comprehensive approach, which includes not only advertising, but also constant monitoring of brand reputation, active interaction with users through comments, messages and reactions, as well as analysis of the obtained results for timely adjustment of actions. This approach allows companies to effectively use social networks as a sales tool, which contributes to long-term business development in a dynamic digital environment, as well as increasing customer loyalty and trust.

*Ключові слова: збутова діяльність, соціальні мережі, підприємство, бізнес, залученість.
Key words: sales activity, social networks, enterprise, business, involvement.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У даній роботі автором досліджується актуальна наукова проблема, що полягає у визначенні впливу соціальних мереж на ефективність збутової діяльності підприємств та розробці обґрунтованих практичних рекомендацій щодо їх використання. Вирішення даної проблеми має вагомe значення для підвищення конкурентоспроможності підприємств, розширення їх ринкової присутності та оптимізації збутових процесів. У зв'язку з цим, дослідження впливу соціальних мереж на збутову діяльність підприємств є актуальним науковим завданням, що має значний практичний потенціал для бізнесу в умовах сучасних ринкових відносин та цифрової трансформації. Для проведення порівняльного аналізу буде використано комплексний підхід, що включає: аналіз статистичних даних про використання соціальних мереж підприємствами різних галузей та масштабів в Україні, огляд наукових досліджень, присвячених впливу соціальних мереж на збутову діяльність, аналіз кейсів успішного використання соціальних мереж підприємствами для досягнення бізнес-цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасному науковому дискурсі питання впливу соціальних мереж на збутову діяльність підприємств активно досліджується. Ряд науковців, таких як Ф. Котлер та Г. Армстронг [1, с. 664—703], досліджували стратегічні аспекти використання соціальних медіа у маркетингу, підкреслюючи їх важливість для залучення та утримання клієнтів. Інші дослідники, зокрема В. Менгольд [2, с. 358], акцентували увагу на ролі соціальних мереж у формуванні бренду та репутації компанії. Т. Тутен та

М. Соломон [3, с. 475] розглядали соціальні мережі як інструмент комунікації та взаємодії з клієнтами, а А. Каплан та М. Хейлайн [4, с. 59—68] запропонували класифікацію соціальних медіа та їх потенційне використання у бізнесі. Проте, незважаючи на значний обсяг досліджень, залишаються недостатньо вивченими питання щодо кількісної оцінки впливу різних соціальних мереж на збутову діяльність підприємств, а також розробки конкретних рекомендацій щодо вибору та використання соціальних платформ для досягнення максимальної ефективності збуту. У даній роботі автор спирається на попередні дослідження, але зосереджується на порівняльному аналізі ефективності різних соціальних мереж для збутової діяльності підприємств, використовуючи кількісні показники та кейси українських компаній. Це дозволяє виділити найбільш перспективні платформи та розробити практичні рекомендації для бізнесу щодо їх використання. Таким чином, дана стаття робить внесок у вирішення проблеми оптимізації збутової діяльності підприємств за допомогою соціальних мереж, надаючи конкретні інструменти та стратегії для досягнення цієї мети.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Проведення порівняльного аналізу впливу соціальних мереж на ефективність збутової діяльності підприємств різних галузей і масштабів. Для досягнення цієї мети буде проаналізовано статистичні дані, результати досліджень, кейси успішного використання соціальних мереж у збутовій діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні соціальні мережі стали популярним інструментом для покращення збутової діяльності та

Таблиця 1. Використання соціальних мереж українськими компаніями

Назва компанії	Галузь	Короткий опис використання соціальних мереж
Rozetka	Електронна комерція	використовує широкий спектр соціальних платформ, включаючи Facebook (4,5 млн підписників), Instagram (3,8 млн) та YouTube (1,2 млн). Стратегія компанії базується на контент-маркетингу, включаючи огляди товарів, поради щодо вибору техніки, лайфхаки й розважальний контент. Також активно використовуються інтерактивні формати, такі як опитування та конкурси, що сприяють залученню аудиторії. Крім того, Rozetka надає оперативну клієнтську підтримку через соціальні мережі та регулярно проводить акції та розіграші. Такий комплексний підхід дозволив компанії збільшити продажі на 20% завдяки соціальним мережам, підвищити впізнаваність бренду й лояльність клієнтів
Нова Пошта	Логістика	компанія збрала понад 500 тисяч підписників у соціальних мережах, які використовує для інформування клієнтів про нові послуги, акції та спеціальні пропозиції, а також для надання клієнтської підтримки, ефективно вирішуючи 90% звернень через соціальні мережі. Такий підхід дозволив розширити клієнтську базу та підвищити рівень задоволеності клієнтів
Prom.ua	Електронна комерція	компанія активно залучає продавців та покупців через соціальні мережі, що забезпечує 50% нових клієнтів. Завдяки активному просуванню платформи, на Prom.ua зареєстровано понад 1 мільйон продавців, що збільшує обсяги продажів й розширює частку ринку компанії
Алло	Роздрібна торгівля електронікою	компанія використовує соціальні мережі (понад 2 мільйони підписників) для запуску нових продуктів, співпрацюючи з інфлюенсерами та взаємодіючи з клієнтами. В результаті інфлюенсерських кампаній відбулося збільшення продажів на 30%, а також підвищилася впізнаваність бренду
Citrus	Роздрібна торгівля електронікою	компанія використовує YouTube (понад 1 мільйон підписників), публікуючи огляди продуктів, навчальні відео й надаючи клієнтську підтримку. Це сприяло покращенню репутації бренду та підвищенню довіри клієнтів, що підтверджується середньою оцінкою 4,5 з 5 зірок у соціальних мережах
Foxtrot	Роздрібна торгівля електронікою	використовує соціальні мережі (понад 500 тисяч підписників) для проведення конкурсів, розіграшів та співпраці з інфлюенсерами. Завдяки цьому, компанія збільшила трафік на своєму веб-сайті на 25% та підвищила рівень конверсії.
Епіцентр К	Роздрібна торгівля товарами	використовує соціальні мережі (понад 1 мільйон підписників), надаючи поради щодо ремонту та дизайну інтер'єру, демонструючи товари та взаємодіючи з клієнтами. Це сприяло підвищенню впізнаваності бренду та збільшенню кількості відвідувань магазинів на 15%.

Джерело: складено автором на основі [6—12].

взаємодії з клієнтом серед бізнесу. Так, згідно даних дослідження компанії Datareportal за 2023 рік, 82% українських підприємств використовують соціальні мережі для просування своєї продукції й послуг. При цьому, 63% із цих підприємств відзначають позитивний вплив соціальних мереж на рівень продажів, а 58% — на рівень впізнаваності бренду [5].

Окрім цього, дослідження також показало, що найпопулярнішими соціальними мережами серед українських підприємств є Facebook (92%), Instagram (78%) та LinkedIn (54%). Варто зазначити, що ефективність використання різних соціальних мереж може відрізнятися залежно від галузі діяльності підприємства та його цільової аудиторії. Наприклад, Facebook є універсальною платформою, яка підходить для більшості галузей, через широке охоплення аудиторії й наявності різноманітних інструментів просування

(групи, події, таргетована реклама). Instagram є більш ефективним для візуальних брендів, тобто тих, що працюють у сфері моди, краси, дизайну тощо, оскільки надає можливість створювати привабливий контент й використовувати інфлюенсер-маркетинг (співпрацю з лідерами думок, такими як блогери, знаменитості, експерти в соціальних мережах для реклами продукції бренду). В той час як LinkedIn є найбільш релевантним для B2B-сектору, завдяки можливості встановлення професійних контактів, розповсюдження експертного контенту й просування послуг для бізнесу [5].

Ефективність використання соціальних мереж також залежить і від цільової аудиторії. Так, якщо цільова аудиторія підприємства — молодь, то Instagram і TikTok зазвичай є більш ефективними, ніж Facebook чи LinkedIn, а якщо професіонали, то LinkedIn може бути дієвішим, аніж інші соціальні мережі.

Таким чином, вибір соціальних мереж і стратегії їх використання має бути індивідуальним для кожної компанії, враховуючи її галузь діяльності, цільову аудиторію й бізнес-цілі. Дослідимо декілька кейсів успішного використання соціальних мереж українськими підприємствами, див табл. 1.

Як бачимо із табл. 1, соціальні мережі є потужним інструментом інтенсифікації збутової діяльності, незалежно від галузі й масштабу бізнесу. Розглянуті приклади демонструють, що успіх у використанні соціальних мереж залежить від комплексного підходу, який враховує специфіку бізнесу, потреби цільової аудиторії й актуальні тренди у SMM.

Для якіснішого аналізу ефективності використання соціальних мереж варто розраховувати також і залученість у соціальні мережі, яку можна оцінити використовуючи загальнодоступні показники, такі як кількість підписників, коментарів, лайків, репостів, переглядів відео. Ці показники можуть дати нам уявлення про те, наскільки активно аудиторія взаємодіє з контентом бренду. Отож, для розрахунку залученості у різних соціальних мережах ми використаємо наступну формулу:

$$\text{Рівень залученості} = \frac{\text{Загальна кількість взаємодій}}{\text{Кількість підписників}} \times 100\% \quad (1),$$

де Загальна кількість взаємодій — це сума коментарів, лайків, репостів та інших реакцій на публікації компанії;

Кількість підписників — це кількість користувачів, які підписалися на сторінку компанії в соціальній мережі [13].

Результати розрахунків наведено у табл. 2.

Таблиця 2 демонструє рівень залученості користувачів у різних соціальних мережах для аналізованих

Таблиця 2. Рівень залученості у соціальних мережах

Назва підприємства	Facebook	Instagram	LinkedIn	Telegram
Rozetka	3,5%	23,2%	1,5%	2,8%
Нова Пошта	2,8%	18,2%	0,8%	2,0%
Prom.ua	3,0%	19,4%	1,8%	1,5%
Алло	3,2%	12,8%	0,9%	1,4%
Citrus	2,3%	24,5%	0,7%	0,9%
Foxtrot	3,1%	21,6%	0,8%	1,3%
Епіцентр К	2,9%	16,1%	0,7%	1,2%

Джерело: складено автором на основі розрахунків.

українських компаній. Аналіз даних дозволяє зробити наступні висновки:

— для компаній Instagram є найефективнішим каналом з точки зору залученості аудиторії, особливо це помітно на прикладі Rozetka, Citrus, Foxtrot, де рівень залученості більше 20%. Це пов'язано з візуальною природою платформи, яка дозволяє компаніям ефективно презентувати свої товари та послуги;

— хоча Instagram лідирує, Facebook також демонструє значний рівень залученості для всіх компаній. Це підтверджує важливість цієї платформи для охоплення широкої аудиторії й підтримки постійної комунікації з клієнтами;

— LinkedIn та Telegram демонструють нижчий рівень залученості порівняно з Facebook та Instagram для більшості компаній. Це може бути пов'язано з тим, що ці платформи використовуються для більш специфічних цілей (LinkedIn — переважно для бізнес-комунікацій, Telegram — переважно для оперативних повідомлень та новин);

— рівень залученості суттєво відрізняється для різних компаній та платформ, що підкреслює важливість

Таблиця 3. Порівняльна таблиця аналізованих соціальних мереж

Соціальна мережа	Переваги для збутової діяльності	Недоліки для збутової діяльності
Facebook	Широка аудиторія, різноманітні формати контенту (текст, фото, відео), таргетована реклама, групи за інтересами, можливість створення подій.	Висока конкуренція, обмеження органічного охоплення, необхідність постійного створення контенту, ризик негативних відгуків.
Instagram	Візуальний контент, популярність серед молодіжної аудиторії, інструменти для просування (Stories, Reels, прями ефіри), можливість співпраці з інфлюенсерами.	Обмеження на розміщення посилань, менша ефективність для B2B сегменту, акцент на візуальному контенті може обмежувати деякі види бізнесу.
LinkedIn	Професійна аудиторія, можливість встановлення ділових контактів, публікація вакансій, просування експертного контенту, таргетована реклама на B2B сегмент.	Менша активність аудиторії порівняно з іншими мережами, обмеження на формати контенту, висока вартість реклами.
Telegram	Швидка доставка повідомлень, можливість створення каналів та чат-ботів, висока відкриваність повідомлень, відсутність алгоритмічної стрічки.	Обмеження на розмір аудиторії в каналах, менше інструментів для аналітики, складність таргетування реклами.

Джерело: сформовано автором.

індивідуального підходу до вибору та використання соціальних мереж для кожного бізнесу.

Загалом, таблиця демонструє, що українські компанії активно використовують соціальні мережі для просування своїх товарів та послуг, при цьому Instagram та Facebook є найбільш ефективними каналами для залучення аудиторії. Проте, для досягнення максимальних результатів, компаніям необхідно враховувати специфіку своєї галузі та цільової аудиторії при виборі та використанні соціальних платформ.

Таким чином, на основі опрацьованих даних можемо створити порівняльну таблицю використання різних соціальних мереж в контексті досліджуваної теми, див. табл. 3.

Таким чином, варто враховувати особливості кожної платформи та використовувати їх переваги для досягнення максимальних результатів. Комплексний підхід, що включає використання кількох соціальних мереж, може бути найбільш ефективним для покращення збутової діяльності підприємства в умовах цифровізації.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений аналіз статистичних даних та огляд кейсів підтверджують, що соціальні мережі мають значний позитивний вплив на ефективність збутової діяльності підприємств. Проте, для досягнення максимальних результатів необхідно розробляти та впроваджувати комплексні стратегії використання соціальних мереж, враховуючи специфіку бізнесу та потреби цільової аудиторії. Аналіз статистичних даних показав, що підприємства, які активно використовують соціальні мережі, демонструють вищі показники ефективності збутової діяльності порівняно з тими, хто не приділяє цьому аспекту достатньої уваги. Зокрема, підприємства, які активно використовують соціальні мережі, мають вищий рівень впізнаваності бренду, більшу кількість лідів, вищий рівень конверсії та вищий рівень задоволеності клієнтів.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу конкретних соціальних мереж на ефективність збутової діяльності, а також на розробку рекомендацій щодо оптимізації використання соціальних мереж для досягнення бізнес-цілей.

Література:

1. Котлер Ф., Армстронг Г. Основи маркетингу: підручник. Київ: Науковий світ, 2022. 880 с.
2. Манголд В., Фаулдс Д. Соціальні медіа: новий гібридний елемент рекламної суміші. Бізнес горизонти. 2009. № 52. С. 357—365.
3. Тутен Т., Соломон М. Р. Навчання маркетингу в соціальних мережах. Маркетинговий динамізм і стійкість. 2015. № 10. С. 475—476.
4. Каплан А., Хенлайн М. Користувачі світу, єднайтеся! Проблеми та можливості соціальних мереж. Бізнес горизонти. 2010. № 1. С. 59—68.
5. Datareportal: Digital 2023 — Україна. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-ukraine> (дата звернення: 25.05.2024).

6. Rozetka: про компанію. URL: <https://rozetka.com.ua/ua/pages/about/> (дата звернення: 26.05.2024).

7. Нова пошта: платформа відкритих інновацій. URL: <https://novaposhta.ua/novatech/> (дата звернення: 26.05.2024).

8. Prom.ua: хто ми і що робимо. https://prom.ua/ua/about_us (дата звернення: 26.05.2024).

9. Епіцентр: про компанію. URL: <https://epicentrk.ua/ua/about/> (дата звернення: 27.05.2024).

10. Алло: про компанію. URL: <https://work.allo.ua/about-us/> (дата звернення: 27.05.2024).

11. Цитрус: про компанію. URL: <https://www.ctrs.com.ua> (дата звернення: 27.05.2024).

12. Фокстрот: про компанію. URL: <https://www.foxtrot.com.ua/uk/article/673> (дата звернення: 27.05.2024).

13. Kiwiagency: Engagement Rate. URL: <https://www.kiwiagency.com.ua/blog/chto-takoe-engagement-rate-i-kak-ego-opredelit.html> (дата звернення: 30.05.2024).

References:

1. Kotler, P. and Armstrong, G. (2022), *Osnovy marketingnyh [Principles of Marketing]*, Naykovyi svit, Kyiv, Ukraine.
 2. Mangold, W. Glynn, Faulds, David J. (2009), "Social media: The new hybrid element of the promotion mix", *Business horizons*, vol. 52, pp. 357—365.
 3. Tuten, T., Solomon, M. R. (2015), "The teaching of social media marketing", *Marketing dynamism and sustainability*, vol. 10, pp. 475—476.
 4. A. M. Kaplan, M. Haenlein (2010), "Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media", *Business horizons*, vol. 1, pp. 59—68.
 5. The official data site of Datareportal (2024), "Digital 2024 — Ukraine", available at: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-ukraine> (Accessed: 25 May 2024).
 6. The commercial site of Rozetka (2001—2024), "About us", available at: <https://rozetka.com.ua/ua/pages/about/> (Accessed: 26 May 2024).
 7. The commercial site of Novaposta (2006—2024), "About us", available at: <https://novaposhta.ua/novatech/> (Accessed: 26 May 2024).
 8. The commercial site of Prom (2008—2024), "About us", available at: https://prom.ua/ua/about_us (Accessed: 26 May 2024).
 9. The commercial site of Epicentrk (2024), "About us", available at: <https://epicentrk.ua/ua/about/> (Accessed: 27 May 2024).
 10. The commercial site of Allo (1998—2024), "About us", available at: <https://work.allo.ua/about-us/> (Accessed: 27 May 2024).
 11. The commercial site of Ctrs (2000—2024), "About us", available at: <https://www.ctrs.com.ua/> (Accessed: 27 May 2024).
 12. The commercial site of Foxtrot (2024), "About us", available at: <https://www.foxtrot.com.ua/uk/article/673> (Accessed: 27 May 2024).
 13. The commercial site of Kiwiagency (2022), "Engagement Rate", available at: <https://www.kiwiagency.com.ua/blog/chto-takoe-engagement-rate-i-kak-ego-opredelit.html> (Accessed: 30 May 2024).
- Стаття надійшла до редакції 17.06.2024 р.*

УДК 339.9

*А. В. Ватульов,**к. е. н., доцент, керівник секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань бюджету**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1550-0966>**В. Е. Грамотнєв,**к. е. н., докторант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2511-4649>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.101

ВПЛИВ ДИНАМІКИ ПИТОМОЇ ВАГИ "ROUND-TRIPPING" ПІІ У СТРУКТУРІ ЇХ ПОТОКУ НА ЗДАТНІСТЬ ПІІ СТИМУЛЮВАТИ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

A. Vatulov,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Secretariat
of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on issues of budget

V. Hramotniev,

PhD in Economics, Doctoral candidate, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman

THE IMPACT OF THE DYNAMICS OF THE SPECIFIC WEIGHT OF "ROUND-TRIPPING"
FDI IN THE STRUCTURE OF ITS FLOW ON THE ABILITY OF FDI TO STIMULATE
ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

У статті проаналізовано зміни в структурі потоку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну з погляду їх впливу на спроможність ПІІ стимулювати розвиток вітчизняної економіки. Зокрема досліджено динаміку часток "round-tripping" ПІІ в інструменти участі у капіталі та боргові інструменти, а також реінвестування доходів від ПІІ. Визначено головні тенденції згаданих змін, їх зв'язок з особливостями функціонування вітчизняної економіки у певні роки. Визначено роль та природу "round-tripping" у скороченні запасів ПІІ у 2014 році та протягом початку війни у 2022 році. Встановлено невідповідність нинішньої структури потоку ПІІ та його потенційної інноваційної місткості ключовій ролі приватного іноземного капіталу, яку він покликаний зіграти у повоєнному відновленні економіки України.

A comprehensive study examining the dynamics of the structure of foreign direct investment (FDI) flows into Ukraine has uncovered that the practice of "round-tripping" FDI is significantly more prevalent in Ukraine than in most member countries of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). This phenomenon involves capital that is initially sent abroad by domestic entities only to be reinvested back into the originating country, masquerading as foreign investment. The research emphasizes that a significant adverse impact of this phenomenon is the diminishment of FDI's effectiveness as a catalyst for innovation. This negative effect is particularly pronounced in Ukraine, which consistently scores relatively low on the Global Innovation Index, indicating limited innovation capacity.

Additionally, the study detailed how during tumultuous economic times, particularly in the years 2014 and 2022, Ukraine's reliance on round-tripping FDI schemes has exposed significant vulnerabilities within its economy. These schemes have contributed substantially to the contraction of FDI volumes, reflecting a broader instability and lack of resilience in the economic structure. Furthermore, ongoing analysis has identified a concerning trend where there is an increasing proportion of FDI income being reinvested. In 2023, data revealed that the proportion of "genuine foreign" direct investments focused on equity investments had plummeted to the lowest levels observed since 2010.

This shift towards reinvested earnings and "round-tripping" FDI as dominant components of Ukraine's investment landscape critically hampers the nation's ability to leverage FDI for technological advancement and economic innovation. Such investment patterns do not just stagnate technological transfer but also fail to introduce new competencies or enhance productivity. The predominance of these forms of FDI over more transformative investment types significantly undermines Ukraine's potential to recover economically in the post-war period, modernize its technology base, and regain its competitive stance on the global stage. As a result, for Ukraine to realize its full economic potential and return to a path of robust growth, a strategic reevaluation of its FDI policies and incentives is crucial to attract more substantive and innovation-driven foreign investments.

Ключові слова: міжнародне інвестування, постконфліктне відновлення, round-tripping ПІІ, трансфер технологій, інноваційна місткість інвестицій, реінвестування доходів від ПІІ, інструменти ПІІ.

Key words: international investment, post-conflict reconstruction, round-tripping FDI, technology transfer, innovative investment capacity, reinvestment of FDI income, FDI instruments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) традиційно розглядаються як форма іноземного капіталу, що приносить країнам, в економіку яких він вкладається, низку переваг, в т.ч. фінансові ресурси, трансфер знань і технологій, а також доступ до інших ресурсів іноземних інвесторів. Однак, якщо ПІІ, насправді, є коштами, раніше виведеними за кордон резидентами-інвесторами, то їх повернення в національну економіку у формі ПІІ дає менше переваг порівняно з "по-справжньому" іноземним капіталом. Зокрема, це явище, що отримало назву "round-tripping", на думку світової та вітчизняної науково-економічної громадськості, істотно знижує ефективність ПІІ як каналу трансферу технологій адже, з точки зору модернізації економіки приймаючої країни, подібні ПІІ не супроводжується привнесенням сучасних технологій, передового обладнання та ноу-хау. Основною метою таких операцій часто є податкова оптимізація чи легалізація коштів, а не покращення технологічної бази та виробничих потужностей. В результаті, "дійсно" іноземні інвестиції, що приносять інновації та знання, опиняються у меншості, що знижує загальний рівень технологічного розвитку та інноваційності економіки. Також це призводить до спотворення реальної картини припливу ПІІ та ускладнює прийняття адекватних управлінських рішень, спрямованих на довгостроковий розвиток.

За даними різних джерел, які будуть досліджуватися нижче, явище "round-tripping" ПІІ було поширене в Україні і до початку повномасштабної війни, у зв'язку з чим реальний внесок іноземного капіталу в технологічний розвиток і модернізацію вітчизняної економіки залишався обмеженим. Проте з початком повномасштабної війни гострота проблеми "round-tripping" ПІІ суттєво зростає. В актуальних програмних документах іноземний приватний капітал розглядається як ключова передумова відновлення української економіки. Однак, якщо значна частина цих інвестицій не принесе інновації, ефективність ПІІ як інструменту модернізації виявиться низькою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зазначити, що рівень вивченості явища "round-tripping" як зарубіжними, так і вітчизняними вченими невелика у порівнянні з іншими аспектами ПІІ. Однією з причин такої ситуації є те, що, незважаючи на давню популярність зазначеного економічного феномену, надійні статистичні дані для його дослідження з'явилися відносно недавно.

Усвідомлюючи важливість зазначеної проблеми, фахівці ОЕСР у 2008 році вжили низку заходів щодо відокремлення в обліку справжніх ПІІ від місцевого капіталу, який повертається до країни походження через

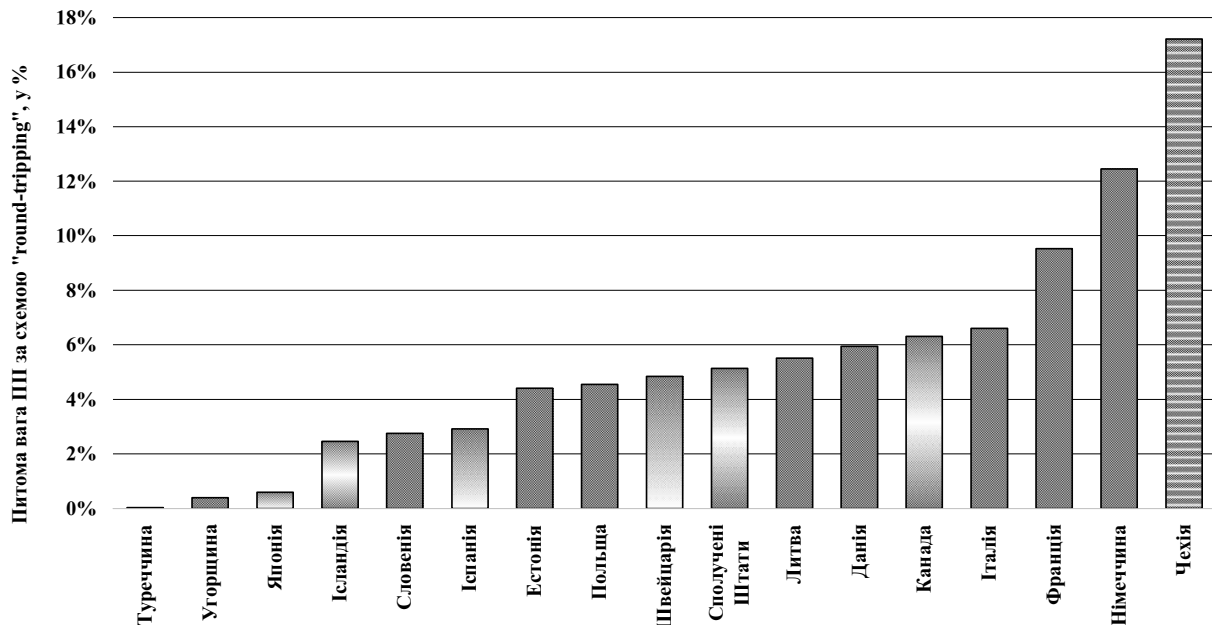

Рис. 1. Питома вага ПІІ, що надійшли у 2021 році до окремих країн ОЕСР за схемою "round-tripping", у %

Джерело: складено автором за [9].

механізм "round-tripping". Ними було розроблено нову редакцію Еталонного визначення ПІІ (BMD4). Відповідно до нього введено поняття первинного інвестора "ultimate investor" [1, с. 210], яким вважається підприємство, від якого спочатку виходить інвестиційне рішення. Відповідно, країна, резидентом якої є первинний інвестор, визначається як первинна країна, що інвестує — "ultimate investing country" (ПІС). Також було введено поняття безпосереднього інвестора "immediate investor", яким вважається останнє підприємство в ланцюгу руху ПІІ від первинного інвестора до підприємства-реципієнта інвестицій, розташованого в кінцевій приймаючій країні "ultimate host country" (КПС). Країна розміщення безпосереднього інвестора називається країною, що безпосередньо інвестує "immediate investing country" (БІС). Випадок, коли ПІС та КПС збігаються і є ситуацією "round-tripping".

Основними мотивами, виходячи з яких прямі інвестори (ПІ), з точки зору дослідників [2; 3, с. 144], використовують схему "round-tripping", є:

— Податкові та інші стимули: деякі країни надають іноземним інвесторам податкові пільги чи інші стимули. У випадку, якщо місцеві інвестори не мають доступу до аналогічних преференцій, вони можуть використовувати "round-tripping", щоб ними скористатись.

— Контроль за рухом капіталу: у країнах з жорстким контролем над рухом капіталу або валютними курсами внутрішні інвестори можуть використовувати обхідні шляхи для забезпечення більшої гнучкості в управлінні своїми коштами.

— Недостатня розвиненість місцевих ринків капіталу: у державах із недостатньо розвиненим ринком капіталу місцеві інвестори можуть спочатку інвестувати власні кошти за кордон, щоб отримати доступ до більш розвинених фінансових послуг, а потім повертати.

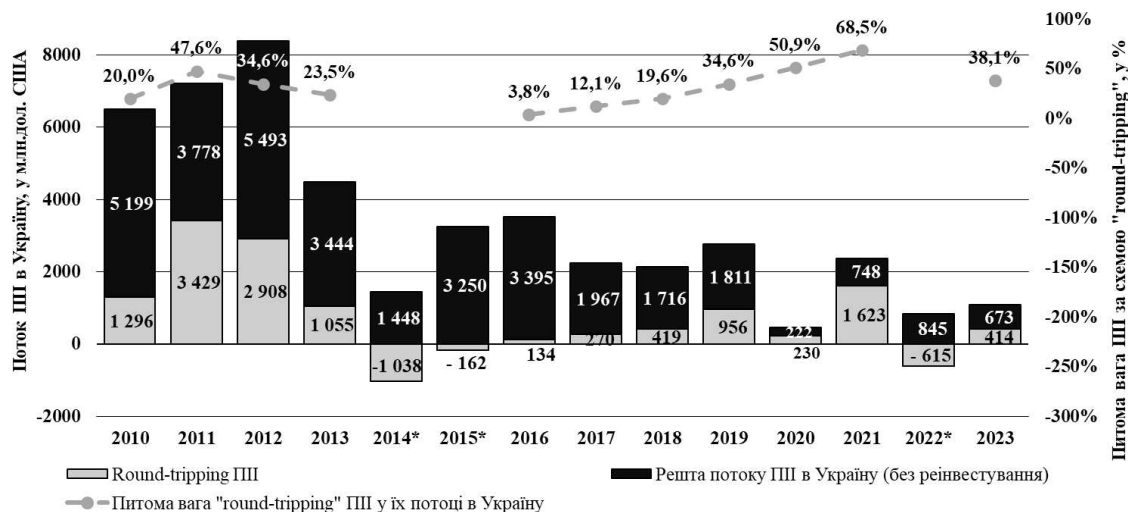
— Інвестиційні договори та захист: у країнах, що уклали міжнародні договори про захист іноземного ка-

піталу, але не мають належного рівня захищеності для місцевих інвесторів, останні можуть використовувати "round-tripping", щоб забезпечити свої вкладення.

— Анонімність: Деякі інвестори можуть застосовувати "round-tripping" для приховування своєї особистості та забезпечення конфіденційності своїх фінансових операцій.

Деякі дослідники відзначають, що, надаючи певні переваги ПІ, згадане явище одночасно здатне завдати шкоди економіці приймаючих країн. По-перше, місцевий капітал, якщо йдеться про країни з економікою, що розвивається, має менш інноваційний характер порівняно з "дійсними" ПІІ. Маскуючись під них, місцевий капітал знецінює роль ПІІ як ключового каналу трансферу сучасних технологій, технологічно-просунутого обладнання, ноу-хау і, таким чином, звужує можливості економіки для стійкого довгострокового зростання. Частково, цей ефект описала у 2009 році в своєму дослідженні О. Білик [4, с. 41]. Того часу вітчизняна, так само як і зарубіжна статистика, ще не надавала інструментів для виокремлення ПІІ в рамках схем "round-tripping". Тому згадана дослідниця зосередилася на аналізі впливу географічного походження ПІІ на прибутковість підприємств-реципієнтів, припустивши, що значний обсяг інвестицій, які надійшли в українську економіку з офшорних зон, має вітчизняне походження. Результатом цієї праці став висновок про більш позитивний вплив іноземного капіталу з розвинених країн (США, Німеччина, Франція, Швеція, Італія, Норвегія, Канада) та Кіпру порівняно з ПІІ з країн з перехідною економікою (Словаччина, Латвія, Литва, Польща, Естонія, Греція, Угорщина, Болгарія та Чехія).

Пізніше, у 2011 році С. Шпак, дослідивши вибірку з даних про діяльність більш ніж 300 тисяч українських фірм з іноземними інвестиціями за період 1999—2013 рр., довела, що вкладення ПІІ з країн, що належать до "оф-

* — у 2014, 2015 та 2022 роках обсяг "round-tripping" ПІІ мав негативне значення, тому показник його питомої ваги у загальному потоці ПІІ не має економічного сенсу.

Рис. 2. Динаміка потоку ПІІ в Україні (без реінвестування доходів) та питомої ваги в ньому ПІІ, що надійшли за операціями "round-tripping"

Джерело: складено автором за [11].

шорів", має порівняно менший позитивний ефект для підприємств-реципієнтів ПІІ [5, с. 20].

Також слід відзначити дослідження, проведене Б. Яворчик, в якому вона з колегами безпосередньо не торкаючись явища "round-tripping", змогла, проте, встановити порівняно більший позитивний ефект для румунських компаній від вкладення ПІІ зі США, ніж з будь-яких європейських країн [6, с. 134].

По-друге, "round-tripping" дезінформує органи державної влади та перешкоджає прийняттю адекватних та ефективних рішень у сфері інвестиційної політики. З одного боку, це явище саме по собі є прихованим симптомом на недоліки інвестиційної політики країни та відповіддю на них місцевих інвесторів. З іншого боку, воно формує у влади викривлене уявлення про розміри запасів ПІІ та надмірно оптимістичну оцінку інвестиційної привабливості своєї країни. Подібний ефект "round-tripping" згадує у своєму дослідженні Д. Саха, зазначаючи, що він веде до спотворення даних про справжні запаси ПІІ в Україні [7, с. 6].

По-третє, "round-tripping" може сприяти зниженню доходів державного бюджету. Це відбувається в тому випадку, якщо в умовах функціонування пільгового податкового режиму для іноземних інвесторів, місцеві інвестори, щоб ним скористатися, застосовують "round-tripping". На цей негативний ефект вказує у статті В. Краєвська [8, с. 187], принагідно зазначаючи недостатній рівень вивченості явища "round-tripping" ПІІ в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Виходячи з цього, цілями дослідження було обрано аналіз динаміки структури потоку ПІІ в Україні, питомої ваги у ньому "round-tripping" та їх впливу на здатність ПІІ стимулювати економічне зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз статистики ПІІ у країнах ОЕСР, результати якого наведено на Рис. 1, показує досить високу по-

ширеність зазначеного явища серед розвинених країн.

Одночасно слід зазначити, що для більшості із згаданих країн явище "round-tripping" має порівняно невеликі негативні наслідки для економічного зростання. Причина цього, з погляду автора, у тому, що місцевий капітал згаданих країн має досить високу інноваційність, а тому здатний нарівні з "дійсними" ПІІ стимулювати технологічне зростання. Наприклад, Німеччина, Франція та Чехія, які у 2021 році були лідерами за величиною прояву "round-tripping", займали у згаданому ж році високі — 10-е, 11-е, і 24-е, відповідно, місця у списку з 132 країн, оцінених у рамках Глобального інноваційного індексу [10, с. 30].

Для України ж, яка у 2021 році займала 49 позицію у згаданому рейтингу, а в 2023 році опустилась на 55 місце, питання — чи є прямі іноземні інвестиції справді такими? — має важливіше значення. Тим більше, що "round-tripping" ПІІ поширене в Україні ще більше, ніж у вищезгаданих країнах, що проілюстровано на Рис. 2.

Помітно, що починаючи з 2010 року (перший звітний період, коли Нацбанк України надав дані про обсяг ПІІ, що надійшли до України в рамках схем "round-tripping") по 2013 рік від 1/5 до половини всього потоку ПІІ, насправді, становив капітал, первинним інвестором якого був український бізнес. У 2014—2015 роках цей механізм став каналом, через який інвестиції, навпаки, залишали країну. Таке явище, згідно зі звітами Нацбанку, було: "пов'язане з політичними змінами в країні, а також початком воєнних дій на Сході" [12, с. 3].

Згідно із підготовленим наприкінці 2015 році фахівцями ОЕСР Оглядом інвестиційної політики України, явище "round-tripping" ПІІ у ті роки було широко поширеним та призводило до переоцінки офіційною статистикою справжнього припливу ПІІ [13, с. 3].

Починаючи з 2016 року, приплив капіталу в рамках зазначених схем став позитивною величиною, а його питома вага сягнула майже 69%, хоча в абсолютному вимірі він зміг наблизитись до обсягів 2010—2013 років лише у передвоєнному 2021 році.

Рис. 3. Структура річної зміни запасів ПІІ в Україні

Джерело: складено автором за [11, 12, 14].

У перший рік війни знову мав місце відтік капіталу через канали "round-tripping", але в наступному — 2023 змінився приплив, питома вага якого в загальному потоці ПІІ перевищила 38%, що, дозволяє зробити висновок про збереження привабливості схем "round-tripping" для вітчизняного капіталу навіть у військових умовах.

Цей висновок, в свою чергу, змушує поставити нові питання. По-перше, у чому природа та відмінність відтоку ПІІ через схеми "round-tripping" у 2014—2015 роках та 2022 році, враховуючи значну різницю в умовах функціонування економіки у ці періоди? По-друге, враховуючи принципову важливість залучення ПІІ як носіїв інновацій для якнайшвидшого післявоєнного відновлення України, слід підійти до проблеми "round-tripping" з іншого боку та уточнити — скільки прямих та "дійсно" іноземних інвестицій прибуває в їхньому потоці в Україну?

Відповіді на ці питання неочевидні і вимагають поглибленого розгляду потоку ПІІ в розрізі інструментів і факторів, що впливають на зміну запасів ПІІ. Виходячи з Методологічного коментаря до статистики ПІІ Нацбанку [14], "Оцінки обсягів ПІІ, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент ("round-tripping") за 2010—2023 роки" [12] та даних про узгодження запасів ПІІ з їх потоками [11] можна уявити річну зміну згаданих запасів як суму елементів, представлених на Рис. 3.

Подальші аналіз та трактування економічного сенсу динаміки зазначених елементів потребують уточнення змісту, що закладається у них згідно з методологічними коментарями Національного банку України.

Визначення, що дається в даному документі явищу "round-tripping", загалом, відповідає такому в Еталонному визначенні ПІІ ОЕСР і означає процес "направлення резидентами за кордон коштів, які потім вертаються до країни у вигляді прямих інвестицій" [14, с. 6]. Як зазначалося в рамках аналізу джерел вище, багато дослідників припускають, що одним із недоліків цього елемента ПІІ є їх порівняно слабкий стимулюючий ефект для місцевої економіки. Через недостатню інноваційність, "round-tripping" ПІІ не створює ефект "переливів" тою ж мірою, що й "дійсні" ПІІ.

Розмір щорічного припливу останніх можна вирахувати шляхом віднімання "round-tripping" ПІІ з їхнього сукупного потоку в Україну, сформованого транскор-

донними операціями між підприємствами, пов'язаними відносинами прямого інвестування.

Крім цього, "round-tripping" ПІІ та "дійсні" ПІІ можуть бути здійснені у формі інструментів участі у капіталі та у формі боргових інструментів. Перші з них припускають придбання ПІ частки власності в акціонерному капіталі ППІ [15, с. 5]. До боргових інструментів відносяться кредити, в т.ч. торгові та позики між підприємствами, пов'язаними відносинами прямого інвестування. Динаміка цього елемента річної зміни запасів ПІІ може трактуватися, зокрема, як надання ПІ нових позик ППІ або погашення останніми своєї кредиторської заборгованості. У разі товарних кредитів позитивне значення згаданого елемента відображає кредиторську заборгованість українського ППІ перед закордонним ПІ (або вітчизняним ПІ у ситуації "round-tripping") за постачання останнім імпорту без оплати або за передоплачений ПІ, але ще не здійснений українським ППІ експорт [15, с. 8]. Відповідно негативне значення згаданого елемента свідчить про зворотну природу відносин.

Розглядаючи інструменти участі в капіталі та боргові інструменти як форми здійснення ПІІ, слід припустити, що перші в порівнянні з іншими можуть мати порівняно більшу інноваційну ємність, оскільки здатні бути не тільки способом передачі фінансових коштів, а й каналом трансферу нових знань, в т.ч. патентів, ліцензій на нові технології, ноу-хау, сучасного виробничого обладнання та адміністративних практик.

На окрему увагу заслуговує потенційна інноваційна ємність реінвестованих доходів від ПІІ, які визначаються Нацбанком, як "доходи до отримання / виплати, які складаються з прибутку, що отримується від інвестицій в акції (часток, паїв) і доходів за борговими інструментами" [14, с. 2] та розраховуються "на основі чистих доходів від операційної діяльності банків та підприємств з прямими інвестиціями відповідно до частки участі прямого іноземного інвестора в їх капіталі за вирахування податків та дивідендів" [14, с. 9].

З одного боку, деякі дослідники підкреслюють важливість цього елемента ПІІ, вказуючи на те, що він: "знижує співвідношення між власним та позиковим капіталом підприємства, сприяє досягненню фінансових цілей інвесторів через отримання додаткового прибутку, створює можливості для розвитку виробництва та капіталізації бізнесу, позитивно впливає на фінансові показни-

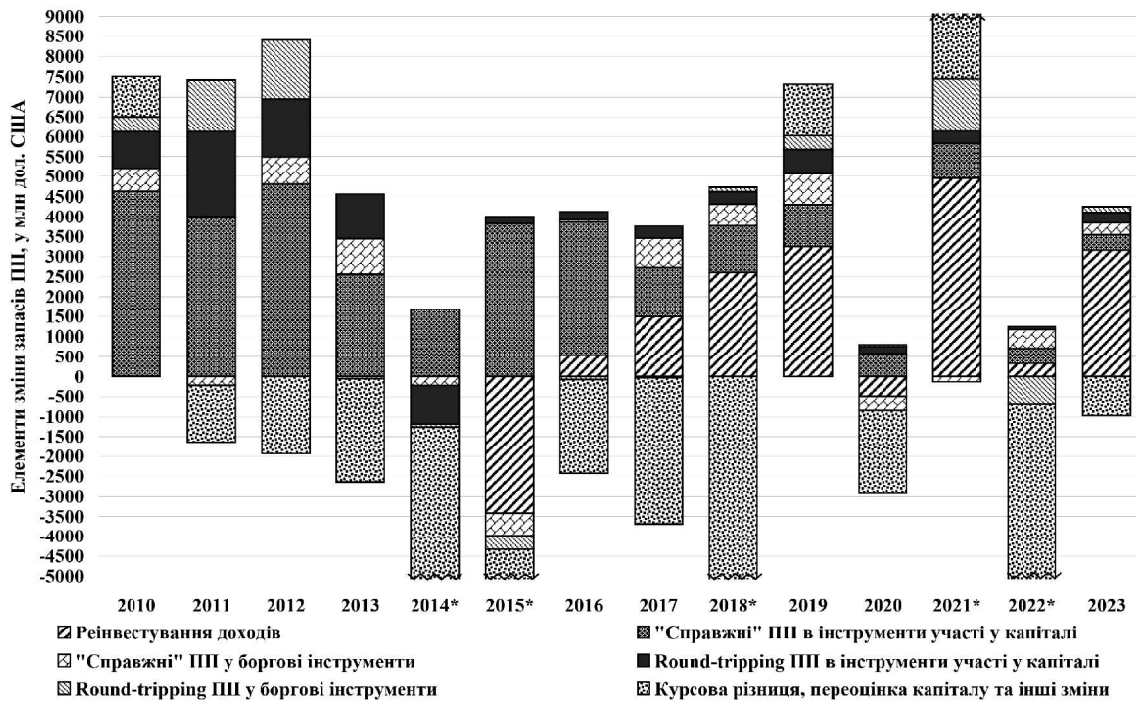

Рис. 4. Динаміка елементів річної зміни запасів ППІ в Україні

Джерело: складено автором за [11].

ки підприємства, стимулює залучення потенційних інвесторів" [16, с. 81].

Інші дослідники, зокрема. Б. Данилишин вважають, що превалювання реінвестованих доходів від ППІ в їхньому потоці в Україну є однією з причин того, що іноземні інвестиції "не відіграють суттєвої ролі ані у стимулюванні економічної активності, ані у пропозиції іноземної валюти на ринку" [17]. Сумніви в тому, чи можна реінвестовані доходи вважати "дійсними" ППІ висловив свого часу й виконавчий директор CASE Україна Д. Боярчук [18].

Погоджуючись із думкою перших, слід визнати, водночас, і правоту других у частині, що стосується меншого впливу реінвестованих доходів від ППІ на технологічне та інноваційне зростання економіки порівняно з "дійсними" ППІ. Також слід зауважити, що по суті своїй, реінвестовані доходи від ППІ відрізняються від "round-tripping" ППІ, за великим рахунком, тільки тим, що вкладаються в ППІ, не залишаючи кінцевої приймаючої країни (КПС).

Останній з елементів зміни запасів ППІ, проілюстрованих на Рис. 3, пов'язаний із "переоцінкою через зміни обмінних курсів та обсягу змін, що відбулися в результаті інших видів переоцінки, а також змін, які не пов'язані з фінансовими операціями та переоцінкою" [14, с. 3], тож не несе інноваційного навантаження.

З наведених характеристик елементів річної зміни запасів ППІ слідує, що найбільшу потенційну інноваційну ємність, здатність породжувати ефекти "переливів" і стимулювати зростання приймаючої економіки мають "дійсні" ППІ, реалізовані через інструменти участі у капіталі. З'ясувати їхню значимість у масштабах сукупного потоку ППІ в Україну допоможе графічне відображення динаміки вищевказаних елементів на Рис. 4. З нього, по-перше, помітно, що якщо не вра-

ховувати зміни, які відбулись через курсову різницю, то основним фактором скорочення запасів ППІ у 2014 та 2022 роках був "round-tripping", що мав, однак, у зазначені роки різну природу. У 2014 році зниження запасів відбувалося за рахунок вилучення українськими інвесторами свого капіталу з українських ППІ та його переміщення за кордон. У 2022 році такої можливості не було у зв'язку із заборонаю Нацбанку на здійснення будь-яких валютних трансакцій з України за кордон [19]. Тому, з метою скорочення своїх можливих втрат від воєнних дій, українські інвестори намагалися знизити заборгованість українських ППІ перед безпосередніми закордонними інвесторами, які контролюються вітчизняним бізнесом та відіграють роль проміжної ланки у схемі "round-tripping". У практичному сенсі це могло набувати вигляду постачання вітчизняними компаніями за кордон раніше передплагеного експорту, або постачання експорту на умовах торгового кредиту.

По-друге, тільки "дійсні" ППІ в інструменти участі у капіталі у всі роки, що спостерігаються, незмінно мали позитивне значення і вели до зростання запасів ППІ на відміну від інших елементів, які в різні роки сприяли скороченню згаданих запасів.

По-третє, динаміка частки цього, найефективнішого з погляду стимулювання економічного зростання, елемента, показує дещо більш негативну ситуацію, ніж динаміка частки "round-tripping". Виходячи з Рис. 2 можна припустити, що стан справ із поширеністю "round-tripping" минулого року дещо покращився, адже його частка була не набагато більшою, ніж середній рівень згаданого показника у 2010—13 рр., і помітно нижчою, ніж в останні передвоєнні роки. Однак, якщо поглянути на питому вагу "дійсних" ППІ в інструменти участі в капіталі, то з Рис. 4 виявляється, що у 2023 році вона скоро-

тилась до мінімального з 2010 року рівня, чому сприяло розширення частки реінвестованих доходів.

ВИСНОВКИ

Явище "round-tripping" ПІІ в Україні є значно більш поширеним, ніж у більшості країн ОЕСР. При цьому, враховуючи, що одним із його негативних ефектів є зниження інноваційності ПІІ, вплив "round-tripping" для України несе більше негативних наслідків, ніж для розвинених країн, місцевий капітал яких має порівняно високу здатність породжувати ефекти "переливів" та стимулювати економічне зростання.

У роки, коли економіка України переживала особливі потрясіння, схеми "round-tripping" виявилися її вразливим місцем, ставши значним чинником скорочення запасів ПІІ. З початком війни, ймовірно, лише запроваджена Нацбанком заборона на валютні транзакції за кордон запобігла повторенню сценарію 2014 р., коли мала місце "втеча" капіталу за рахунок операцій з інструментами участі в капіталі вітчизняних підприємств прямого інвестування. У 2022 р. зниження запасів ПІІ, якщо не брати до уваги їх скорочення за рахунок курсової різниці та інших причин загального характеру, відбулося, головним чином, через "round-tripping" у боргові інструменти.

Говорячи про важливу роль, яку приватний іноземний капітал покликаний відіграти у післявоєнному відновленні нашої країни, слід відзначити погіршення "якості" структури потоку ПІІ в розумінні зниження їх спроможності виступати в якості каналу трансферу нових знань й технологій. Вона послаблюється не лише високою поширеністю схем "round-tripping", а й поступовим нарощуванням в останні роки частки реінвестованих доходів від ПІІ. Останнє вже привело до зниження у 2023 році питомої ваги "дійсних" ПІІ, вкладених в інструменти участі у капіталі, до історичного мінімуму.

Література:

1. The official site of OECD (2008). "The 4th edition of the OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment", available at: <https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/46229224.pdf> (Accessed 12 June 2024).
2. Borga, M. (2016), "Not all foreign direct investment is foreign: the extent of round-tripping", *Perspectives on topical foreign direct investment issues*, [Online] vol. 172, available at: <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8WM1DMQ> (Accessed 22 May 2024).
3. Zamaslo, O., Kozak, D. (2021) "Laundering Black Money by Means of Offshore Zones: The Negative Impact and Ways to Resolve", *Business Inform*, vol. 8, pp. 140—150.
4. Bilyk, Olga. (2009), "Foreign ownership and firm performance: A closer look at offshore-owned companies in Ukraine", *Kyiv School of Economics*, [Online], available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/03/Bilyk_thesis_final.pdf (Accessed 22 May 2024).
5. Solomiya, S. (2019), "Employment and Productivity Effects of Tax Haven FDI", *George Mason University*, [Online], available at: https://cmep.gmu.edu/wp-content/uploads/2020/01/JMP_ShpakSolomiya.pdf (Accessed 22 May 2024).

6. Javorcik, B. and Spatareanu, M., (2011), "Does it matter where you come from? Vertical spillovers from foreign direct investment and the origin of investors", *Journal of Development Economics*, vol. 96 (1), pp. 126—138.

7. Saha, D., Kravchuk, V. and Kirchner, R. (2018), *The economic impact of FDI on Ukraine*. Berlin/Kyiv: German Advisory Group. 48 p.

8. Kraievska, V., (2021), "Round-trip transactions and their role in Ukraine's foreign direct investment", 5th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers, *Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia*, pp. 185—187.

9. The official site of OECD (2021). *OECD Data explorer*, available at: <https://data-explorer.oecd.org/> (Accessed 12 June 2024).

10. The official site of the World Intellectual Property Organization (2021). "The Global Innovation Index 2021", available at: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4560> (Accessed 12 June 2024).

11. Національний банк України. Статистика зовнішнього сектору України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення 20.05.24).

12. Національний банк України. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010 — 2023 роки: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_trippling_ICLDFS_pr.pdf?v=7 (дата звернення 20.05.24).

13. The official site of OECD (2015). "Assessment of Ukraine's Investment Policy Framework: An Overview", available at: https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Overview_2IPR_Ukraine_ENG.pdf (Accessed 12 June 2024).

14. Національний банк України. Методологічний коментар до статистики прямих інвестицій: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_methodological_notes.pdf (дата звернення 20.05.24).

15. Національний банк України. Іноземні інвестиції в Україні: де знайти дані, як читати платіжний баланс, про що говорять останні цифри: веб-сайт. URL: <https://expla.bank.gov.ua/expla/src/files/Publication126.pdf> (дата звернення 20.05.24).

16. Чекмасова І.А. Реінвестування доходів як основний компонент прямих іноземних інвестицій у промисловість України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 7. С. 77—82. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-77-82>

17. Данилишин Б. (9 листопада 2021 року). На запити ЗМІ надаю особистий експертний Прес-дайджест щодо ситуації в економіці та на фінансових ринках. Facebook. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=4663481610401272&id=100002184378189 (дата звернення 12.06.24).

18. Український капітал (2021), "Прем'єр VS Рада НБУ: чому "рекордний" показник інвестицій не свідчить про позитив", URL: <https://ucap.io/premyer-vs-rada-nbu-chomu-rekordnyj-pokaznyk-investycij-ne-svidchyt-pro-pozytyv> (дата звернення 15.06.24).

19. Національний банк України. Постанова НБУ "Про роботу банківської системи в період запроваджен-

ня воєнного стану" від 24.02.2022 № 18: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення 15.06.24).

References:

1. The official site of OECD (2008), "The 4th edition of the OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment", available at: <https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/46229224.pdf> (Accessed 12 June 2024).

2. Borgia, M. (2016), "Not all foreign direct investment is foreign: the extent of round-tripping", Perspectives on topical foreign direct investment issues, [Online] vol. 172, available at: <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8WM1DMQ> (Accessed 22 May 2024).

3. Zamaslo, O. and Kozak, D. (2021), "Laundering Black Money by Means of Offshore Zones: The Negative Impact and Ways to Resolve", Business Inform, vol. 8, pp. 140—150.

4. Bilyk, O. (2009), "Foreign ownership and firm performance: A closer look at offshore-owned companies in Ukraine", Kyiv School of Economics, [Online], available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/03/Bilyk_thesis_final.pdf (Accessed 22 May 2024).

5. Solomiya, S. (2019), "Employment and Productivity Effects of Tax Haven FDI", George Mason University, [Online], available at: https://cmep.r.gmu.edu/wp-content/uploads/2020/01/JMP_ShpakSolomiya.pdf (Accessed 22 May 2024).

6. Javorcik, B. and Spatareanu, M. (2011), "Does it matter where you come from? Vertical spillovers from foreign direct investment and the origin of investors", Journal of Development Economics, vol. 96 (1), pp. 126—138.

7. Saha, D., Kravchuk, V. and Kirchner, R. (2018), The economic impact of FDI on Ukraine. Berlin /Kyiv: German Advisory Group. 48 p.

8. Kraievskaya, V. (2021), "Round-trip transactions and their role in Ukraine's foreign direct investment", 5th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers, Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine, pp. 185—187.

9. The official site of OECD (2021), "OECD Data explorer", available at: <https://data-explorer.oecd.org> (Accessed 12 June 2024).

10. The official site of the World Intellectual Property Organization (2021), "The Global Innovation Index 2021", available at: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4560> (Accessed 12 June 2024).

11. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "External Sector Statistics", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (Accessed 20 May 2024).

12. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "Estimate of the volume of foreign direct investments in which the final controlling investor is a resident (round tripping) for 2010—2023", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round-tripping_ICL-DFS_pr.pdf?v=7 (Accessed 20 May 2024).

13. The official site of OECD (2015), "Assessment of Ukraine's Investment Policy Framework: An Overview",

available at: https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Overview_-2IPR_Ukraine_ENG.pdf (Accessed 12 June 2024).

14. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "Methodological commentary on direct investment statistics", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_methodological_notes.pdf (Accessed 20 May 2024).

15. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "Foreign investments in Ukraine: where to find data, how to read the balance of payments, what the latest figures say", available at: <https://expla.bank.gov.ua/expla/src/files/Publication126.pdf> (Accessed 20 May 2024).

16. Chekmasova, I. (2020), "The Reinvestment of Incomes as the Main Component of Foreign Direct Investment into Industry of Ukraine", Business Inform, vol. 7, pp. 77—82.

17. Danylyshyn, B. (2021), "At the request of the mass media, I provide a personal expert Press-digest on the situation in the economy and financial markets", Facebook, [Online], available at https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=4663481610401272&id=100002184378189 (Accessed 12 June 2024).

18. Ukrainian Capital (2021), "Prime Minister VS NBU Council: why the "record" indicator of investments does not indicate a positive", available at: <https://ucap.io/premyer-vs-rada-nbu-chomu-rekordnyj-pokaznyk-investycij-ne-svidchyt-pro-pozytyv> (Accessed 15 June 2024).

19. The official site of National Bank of Ukraine (2022), "Resolution of the NBU "On the operation of the banking system during the introduction of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (Accessed 15 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Р. В. Губарев,
к. е. н., керівник відділу закупівель, ТОВ "МЕДИКАЛ АДВАНСТ"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9449-2989>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.109

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЛОГІСТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

R. Gubarev,
PhD in Economics, Head of the Procurement Department, "MEDICAL ADVANCE" LLC

METHODICAL ASPECTS OF THE LOGISTICS MECHANISM OF THE ENTERPRISE

У статті визначено ключові положення логістичного механізму діяльності підприємства, з яких виділено базові методичні аспекти прийняття логістичних рішень. Наголошено на науково-прикладних характеристиках використання методичного інструментарію логістичного механізму діяльності підприємства. Запропоновано методичні процедури розроблення та реалізації логістичного механізму розділяти стосовно налагодження комерційних відносин і збільшення обсягів збуту продукції та розбудови організаційно-адміністративної системи логістичної діяльності підприємства. Наголошено на важливості проведення структурно-функціональних досліджень як елементу логістичного механізму, завдяки чому менеджмент підприємства має змогу накопичити необхідні дані, щоб якісно реагувати на ринкові виклики. Звернуто увагу на процедури аналізування діяльності підприємства та виокремлено методичні аспекти логістичного механізму, зокрема послідовність, показники оцінювання та інші характеристики прийняття логістичних рішень.

The article defines the key provisions of the logistics mechanism of the enterprise, from which the basic methodical aspects of logistics decision-making are highlighted. Emphasis is placed on the theoretical-methodical and scientific-applied characteristics of the use of methodological tools of the logistics mechanism of the enterprise. It has been established that market challenges pose new challenges to the management of enterprises, in particular, the use of progressive approaches to the management of logistics flows, and this requires the development and implementation of the latest methods and methods of the logistics mechanism. The need for further development of methodical aspects of the logistics mechanism of the enterprise's activity is substantiated. Methodical procedures for the development and implementation of the logistics mechanism are proposed to be divided in relation to the establishment of commercial relations and the increase in the sales volume of products and the development of the organizational and administrative system of the logistics activity of the enterprise. The importance of conducting structural and functional research as an element of the logistics mechanism is emphasized, thanks to which the company's management is able to accumulate the necessary data in order to qualitatively respond to dynamic market challenges. Such conclusions are made based on the fact that the logistics activity of the enterprise is multifaceted, and the content of the logistics function is evidence of this. Therefore, the methods used in the development and implementation of logistics mechanisms are numerous and differ in various characteristics. Attention is drawn to the procedures for analyzing the company's activities and methodical aspects of the logistics mechanism are highlighted, in particular, consistency, evaluation indicators and other characteristics of logistics decision-making. It has been

proven that enterprises, when it is necessary to adapt to market challenges, should use modern methodological tools, and especially when making and implementing management decisions in the logistics direction.

Ключові слова: логістичний механізм, логістичне управління, логістична діяльність, підприємство, методи, інструменти.

Key words: logistics mechanism, logistics management, logistics activity, enterprise, methods, tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження того чи іншого питання, тієї чи іншої науки передбачає використання відповідних варіантів організації господарського процесу. Якщо говорити про логістичну політику зокрема, то тут також існують свої конкретні методи і методики, застосування яких на практиці дає змогу ефективніше впроваджувати логістичний механізм та якісно оцінювати результативність діяльності підприємства.

Зазначимо, що не існує єдиної класифікації методів, які використовуються при розробленні логістичного механізму діяльності підприємства. Також вченими не виділяються в окрему групу методи здійснення логістичної діяльності підприємствами. Попри це, ринкові виклики перед менеджментом підприємств ставлять нові завдання, зокрема використання прогресивних підходів до управління логістичними потоками, що вимагає розроблення та реалізації логістичного механізму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Логістичний механізм підлягає багатьом науковим дослідженням, у який заведено визначати значну сукупність його елементів (суб'єктів, об'єктів, завдань, функцій та іншого). Значна увага науковців надається розвитку методичних підходів, що дозволяють забезпечити удосконалення логістичного механізму. Тут варто відмітити результати досліджень, які представлені в працях таких науковців як Т. Васильців, Р. Лупак, Т. Горюнь [1, с. 52—57], О. Криворучко, А. Овчаренко [2, с. 150—163], Л. Курбацька, І. Кадирус, О. Савенко, К. Нечипоренко [3, с. 60—66], Н. Мішеніна, Ю. Туренко [4, с. 89—92], С. Очеретенко, В. Кудріна [5, с. 72—75], С. Соколовський, М. Науменко [6, с. 236—245], В. Судін [7, с. 83—86], О. Ткач, Л. Гринів, Г. Михайлів [8, с. 97—114], О. Трифонова, О. Кравець [9, с. 217—227], В. Шишкін, Я. Бахметова [10, с. 296—300], Р. Лупак, М. Куницька-Іляш, Ю. Березівський, Н. Наконечна, Л. Іванова, Т. Васильців [10, с. 1785—1798].

Поряд з тим, існуючі наукові розробки уточнюють базові положення логістичного механізму, а посилюється потреба в розвитку методичних підходів, які охоплюють різні сфери підприємницької діяльності із врахуванням особливостей транспортування, просування товарів та іншого.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є наукове обґрунтування методичних аспектів логістичного механізму діяльності підприємства. Відповідно до мети цілями статті є обґрунтування концептуальних положень окремих методів логістичного механізму, визначення векторів та методичного інструментарію удосконалення логістичного механізму, надання характеристик методичним процедурам налагодження та впровадження логістичного механізму на підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Заведено розглядати різні методичні підходи до розроблення логістичного механізму на підприємства. Частина припущення стосується характеристик маркетингової діяльності та існуючих її зв'язків із логістичними операціями. Примітно, що логістична діяльність є не менш важливою функцією маркетингу, ніж здійснення маркетингових досліджень, і тому відсутність класифікаційної системи методів логістичної діяльності зумовлює необхідність її створення.

Особливістю таких підходів є те, що вони при формулюванні логістичного механізму виходять з вузького розуміння сутності логістики. У зв'язку з цим і перелік методик. Тут здебільшого розглядають дві групи методичних інструментів — ті, що забезпечують прямий продаж, і, навпаки, непрямий.

Безперечно, логістична діяльність є багатогранною, про що свідчить зміст функції логістики. Тому методи, які застосовуються в ході розроблення та реалізації логістичних механізмів, є численними.

Так, дослідження складу основних методик логістичної діяльності дає змогу простежити таку закономірність. Більшість вчених виділяє три способи роботи з посередниками. Два з них мають і однакову сутність, і однакову назву. Мова йде про винятковий (ексклюзивний) збут і вибіркового (селективний або виборчий) збут. Розбіжності в таких підходах виникають на усьому ланцюгу переміщення товарів від виробника до споживача. Ексклюзивна методика передбачає визначення шляхів управління логістичними потоками на засадах забезпечення переміщення значних обсягів товарів, де залучаються виняткові механізми укладення договірних відносин. Якщо стосовно вибіркової методики, тут заведено до уваги враховувати галузеві, просторово-територіальні та інші особливості товароруху.

Рис. 1. Вектори та інструменти удосконалення логічного механізму на підприємствах

Джерело: авторська розробка.

Поряд з тим, варто розглядати економіко-математичні методи у системі логістичного управління збутом продукції. Так лінійне програмування може бути використане для визначення оптимального розміщення товарних складів з метою скорочення до мінімуму витрат на транспортування і доставку, для визначення оптимального рівня запасів і для планування маршрутів збутових агентів і періодичності відвідування ними замовників. Використовуючи математичний інструментарій в теорії масового обслуговування вдається оптимізувати процеси складання графіків постачань та керування товарними запасами. Поряд з тим використовуючи й методики статистичного аналізу та аналізу трендів, завдання яких сформувані бази даних для обгрунтованого ухвалення управлінських логістичних рішень.

Економіко-математичні методи є важливими, коли приходится приймати інтуїтивні управлінські рішення, а завдяки зробленим розрахункам, система управління розбудовується на засадах обгрунтованості та раціональності. Варто зазначити на важливості дотримання об'єктивності при використанні методик експертного дослідження, де значної ваги набуває досвід експертів, їх розуміння сучасних трендів та інше.

Використання логістичного механізму є важливим при вирішенні завдань просування продукції, де пріоритетне місце займає впровадження новітніх способів продажу. Звісно підприємства віддають перевагу техніко-технологічному інструментарію, зокрема використовуючи інтернет-технології, комп'ютерне програмування, інформаційні-комунікаційні продукти та ін.

Інформація все більше відіграє вагомий роль в розширенні сфер взаємовідносин бізнесу та покупців, коли підприємствам приходится задовольняти різні потреби споживачів та адаптуватись до їх зростання. Вирішення такого завдання потребує впроваджувати абсолютно нові підходи, зокрема використовуючи практики укладання комерційних угод, де підприємство і покупці добровільно беруть зобов'язання, а для їх виконання налагоджується спільний контроль та моніторинг. Таким чином кожна із сторін повинна нести відповідальність за ухвалені рішення, що і визначатиме значною мірою реалізацію логістичного механізму. Так, логістичний механізм все більше виконує нетипові здавалось функції, враховуючи не лише комерційні аспекти пересування товарів, а й передумови, що визначають налагодження контактів між продавцями та покупцями.

Окрім комерційної, варто відмітити й організаційно-економічну складову логістичного механізму, де передбачається розбудова адміністративної системи прийняття управлінських рішень. Тут вагоме місце займає планування збутової діяльності, посилення мотивації праці та участі персоналу в розподілі результатів збуту продукції, організація логістичної діяльності, розвиток соціально-трудових відносин у системі логістичної діяльності, впровадження діагностики та моніторингу логічних рішень, посилення контролю збутових операцій. Таким чином методичний інструментарій логістичного механізму на підприємства варто розділити стосовно налагодження комерційних відносин і збуту продукції та розбудови організаційно-адміністративної системи логістичної діяльності (рис. 1).

Методи, що застосовуються при реалізації технологічних функцій збуту, вилучені з даної класифікаційної системи, оскільки їхній склад майже не змінюється з часом і не залежить від орієнтації логістичної діяльності. Своєю чергою перша група методів логістичного механізму складається з інструментарію просування продукції до споживача, встановлення контактів з потенційними споживачами та покупцями продукції і підтримки з ними взаємовідносин, методів підготовки та укладання угод з продажу продукції, прийняття відповідальності за функціонування каналу. Натомість друга група методів логістичного механізму сформована з інструментарію планування, організації, мотивації і контролю логістичної діяльності, які здійснюють адміністративний, регуляторний та інший вплив на керовану систему. Інструментарій такої групи органічно доповнює один

одного, знаходяться в постійній динамічній рівновазі та представлені організаційно-адміністративними методиками (засновані на прямих директивних важелях прийняття рішень), економічними (обумовлені переліком економічних стимулів), соціально-психологічними (практикуються з метою підвищення рівня соціальної активності та відповідальності персоналу) та іншими.

Водночас варто більше уваги приділити методам маркетингових досліджень, оскільки їх не можна назвати "чисто збутовими". Об'єктом цих досліджень при реалізації логістичного механізму є ринок і споживач. Тому має сенс розглядати надалі лише методи маркетингових досліджень, які спрямовані на вивчення ринку і споживачів, а також методи, які використовуються на тому чи іншому етапі проведення досліджень.

Прийнято методи маркетингових досліджень розділити за методологічною основою на загальнонаукові, аналітико-прогностичні і методичні прийоми, які запозичені з різних галузей знань, таких як соціологія, екологія, психологія, культура та інші. Водночас ті ж методи відносять і до групи аналітико-прогностичних, і до методів соціології. Однак деякі з перерахованих методів взаємозалежні з іншими методами (наприклад, використання методу експертних оцінок передбачає опитування шляхом анкетування і т. ін.), тобто при розгляді методів збору первинних даних слід ретельніше підійти до їх складу.

Також методи маркетингових досліджень поділяються залежно від етапу дослідження (методи виявлення проблем і формування мети дослідження; добору джерел, збору та аналізу вторинної інформації; планування та організації збору первинної інформації; систематизації і аналізу зібраної інформації; методи подання отриманих результатів дослідження та ухвалення управлінського рішення) та залежно від об'єкта дослідження (методи дослідження ринкової ситуації; методи дослідження споживачів).

Відсутність єдиної класифікаційної системи методів логістичного механізму зумовлює, водночас, і відсутність єдиної методики здійснення оцінювання збуту продукції. Існує лише один спосіб аналізування продажів продукції. Згідно з цими методиками, аналізування продажів продукції проводиться за встановленими часовими відрізкамі — щомісячно, щокварталу, за півріччя або загалом за рік.

В ході аналізування фактичні дані порівнюються з плановими, і розраховуються значення за попередній період, відсоток виконання запланованого значення, абсолютне відхилення від плану, темпи зростання і прибуток за аналізований період. Примітно, що серед факторів, що впливають на зміну обсягів продажу і враховуються при проведенні аналізу реалізації, є зміни в обсягах відвантаженої продукції і зміни залишків товарів, які прийнято відвантажувати на початок чи кінець досліджуваного періоду.

Аналізування грошового товарного обігу має тісні зв'язки з аналізом виконання міри договірних зобов'язань з товаропостачання. В ході аналізування прийнято визначається з ступенем виконання плану товаропостачання, і в міру збільшення підсумкового показника діяльності підприємства, а також по відношенню до окремих груп покупців чи видів продукції, при цьому, звертаючи увагу на причини невиконання плану, відхилення від цільових значень тощо.

Наступним етапом аналізу є вивчення впливу факторів на обсяг реалізації товарної продукції. Для цього оцінюють залежність обсягів виробництва товарної продукції від забезпеченості підприємства трудовими ресурсами, основними засобами, сировиною і матеріалами.

Для розрахунку впливу факторів використовують балансний метод, спосіб різниць і метод ланцюгової підстановки. При цьому для кількісної оцінки ефективності логістичної діяльності підприємства заведено використовувати широке коло показників, які поділені ним на наступні групи:

— показники оцінки економічної ефективності логістичної діяльності: частка підприємства на товарному ринку; частка продукції, що реалізується на експорт; частка бартерних операцій; чистий прибуток на 1 тис. грн від обсягу реалізації продукції, що експортується; коефіцієнт ефективності продажів товарів (відношення суми продажною ціни товару до суми від середньої ціни продажу товарно-матеріальних запасів);

— показники ефективності укладеного контракту на поставку: рівень рентабельності контракту; рівень рентабельності витрат, пов'язаних з виконанням контракту; оборот на одного торгового працівника; чистий прибуток на одного торгового працівника; відсоток від числа працівників, що займаються продажами; відсоток від витрат на заробітну плату персоналу, зайнятого продажами; рівень рентабельності продажів і витрат на обслуговування клієнтів;

— показники оцінки якості обслуговування покупців: коефіцієнт зміни кількості покупців; коефіцієнт зміни кількості укладених договорів постачання; коефіцієнт зміни обсягу укладених договорів постачання; коефіцієнт зміни кількості послуг, які надані покупцям; коефіцієнт зміни обсягу послуг, які надані покупцям; коефіцієнт зміни питомої ваги обсягу послуг, які надані покупцям, у загальному обсязі реалізації продукції і валовому доході підприємства; коефіцієнт зміни витрат на стимулювання збуту; коефіцієнт зміни витрат на рекламу; коефіцієнт зміни суми штрафів по рекламаціям покупців; коефіцієнт зміни періоду виконання заявок покупців; коефіцієнт зміни кількості негативних відгуків споживачів продукції щодо її якості та рівня обслуговування.

Запропоновані показники розглядаються в динаміці в порівнянні з відповідними показниками, які характерні для підприємств конкурентів, для аналогічних підприємств інших країн, у порівнянні з середніми показниками по галузі.

Характер наведеної методики і розглянутих показників свідчить про те, що методичне забезпечення існує лише для аналізу окремих ділянок логістичної діяльності підприємства, оскільки збут розглядається ними у вузькому розумінні як процес продажу. Тобто, існуючі методики не дають змоги оцінити логістичну діяльність підприємства як одну із складових частин господарської діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Методичні аспекти логістичного механізму потребують удосконалення. Підприємства, коли необхідно адаптуватись до ринкових викликів, повинні використо-

увати сучасний методичний інструментарій, а особливо при прийнятті та реалізації управлінських рішень логістичного напрямку. Завдання менеджменту підприємства слідкувати за теоретико-методичними та науково-прикладними розробками, впроваджувати їх та постійно удосконалювати згідно з ринковими викликами.

Підприємствам доречно дотримуватися методичного підходу, де логічний механізм орієнтований, з одного боку, на налагодження комерційних відносин та збільшення обсягів збуту продукції, а, з іншого — розбудову організаційно-адміністративної системи логістичної діяльності. Водночас інструментарієм досягнення таких цілей варто розглядати проведення маркетингових досліджень, удосконалення способів просування продукції до споживача, посилення контактів з споживачами, розширення сфер взаємовідносин бізнесу та покупців, започаткування практики комерційних угод з споживачами, посилення відповідальності менеджменту підприємства та покупців. Також варто відносити планування збутової діяльності, посилення мотивації праці та участі персоналу в розподілі результатів збуту продукції, організація логістичної діяльності, розвиток соціально-трудова відносин у системі логістичної діяльності, впровадження діагностики та моніторингу логічних рішень, посилення контролю збутових операцій.

Перспективи подальших досліджень варто пов'язати з удосконалення логістичного механізму, де менеджмент підприємства надавати перевагу впровадженню прогресивних інноваційних технологій, здебільшого пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями, комп'ютерним програмуванням, цифровими алгоритмами та іншими високотехнологічними продуктами.

Література:

1. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Городня Т. А. Економічні аспекти диверсифікації підприємства з використанням інноваційних інвестицій. *Інтелект XXI*. 2017. Вип. 1. С. 52—57.
2. Криворучко О. М., Овчаренко А. Г. Сучасне розуміння поняття "якість логістичної діяльності". *Економіка транспортного комплексу*. 2018. Вип. 31. С. 150—163.
3. Курбацька Л. М., Кадирус І. Г., Савенко О. А., Нечипоренко К. В. Удосконалення логістичних систем для забезпечення принципів стійкого розвитку підприємства. *Агросвіт*. 2021. № 7—8. С. 60—66.
4. Мішеніна Н. В., Туренко Ю. О. Логістичний підхід в управлінні витратами виробничої системи підприємства: стратегічні орієнтири. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. "Економіка і менеджмент"*. 2015. Вип. 5 (64). С. 89—92.
5. Очеретенко С. В., Кудріна В. Ю. Використання знижок в логістичних системах підприємствах. *Системи управління, навігації та зв'язку*. 2019. Вип. 3. С. 72—75.
6. Соколовський С. А., Науменко М. О. Вдосконалення логістичної системи підприємства: моделювання сценаріїв та оцінка ефективності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 2. С. 236—245.
7. Судін В. Д. Удосконалення логістичної системи підприємства. *Управління розвитком*. 2014. № 8. С. 83—86.
8. Ткач О. В., Гринів Л. В., Михайлів Г. В. Логістичний аутсорсинг як ефективний механізм діяльності підприємства. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2020. Т. 7. № 3. С. 97—114.
9. Трифонова О. В., Кравець О. Ю. Формування оптимальних логістичних систем у процесі стратегічного управління стійким розвитком підприємства. *Економічний простір*. 2019. № 142. С. 217—227.
10. Шишкін В. О., Бахметова Я. Ю. Перспективи використання логістичної стратегії як умова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Modern economics*. 2019. № 14. С. 296—300.
11. Lupak R., Kunytska-Iliash M., Berezivskiy Y., Nakonechna N., Ivanova L., Vasylytsiv T. Information and analytical support system of enterprise competitiveness management. *Accounting*. 2021. № 7 (7). P. 1785—1798.

References

1. Vasylytsiv, T. H., Lupak, R. L., and Horodnya, T. A. (2017), "Economic aspects of enterprise diversification using innovative investments", *Intelekt XXI*, vol. 1, pp. 52—57.
2. Kryvoruchko, O. M. and Ovcharenko, A. H. (2018), "Modern understanding of the concept of "quality of logistics activity", *Ekonomika transportnoho kompleksu*, vol. 31, pp. 150—163.
3. Kurbatska, L. M., Kadyrus, I. H., Savenko, O. A. and Nechyporenko, K. V. (2021), "Improvement of logistics systems to ensure the principles of sustainable development of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 7—8, pp. 60—66.
4. Mishenina, N. V. and Turenko, YU. O. (2015), "Logistical approach in cost management of the production system of the enterprise: strategic guidelines", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Ser. "Ekonomika i menedzhment"*, vol. 5 (64), pp. 89—92.
5. Ocheretenko, S. V. and Kudrina, V. YU. (2019), "Use of discounts in logistics systems of enterprises. Control, navigation and communication systems", *Systemy upravlinnya, navihatsiyi ta zvyazku*, vol. 3, pp. 72—75.
6. Sokolovskyy, S. A. and Naumenko, M. O. (2018), "Improvement of the logistics system of the enterprise: modeling of scenarios and evaluation of efficiency", *Finansovo-kredytna diyalnist: problemy teoriiy ta praktyky*, vol. 2, pp. 236—245.
7. Sudin, V. D. (2014), "Improvement of the logistics system of the enterprise", *Upravlinnya rozvytkom*, vol. 8, pp. 83—86.
8. Tkach, O. V., Hryniv, L. V. and Mykhayliv, H. V. (2020), "Logistics outsourcing as an effective mechanism of enterprise activity", *Zhurnal Prykarpat-s'koho universytetu imeni Vasylya Stefanyka*, vol. 7, no. 3, pp. 97—114.
9. Tryfonova, O. V. and Kravets, O. YU. (2019), "Formation of optimal logistics systems in the process of strategic management of sustainable development of the enterprise", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 142, pp. 217—227.
10. Shyshkin, V. O. and Bakhmetova, YA. YU. (2019), "Prospects for the use of logistics strategy as a condition for ensuring the competitiveness of the enterprise", *Modern economics*, vol. 14, pp. 296—300.
11. Lupak, R., Kunytska-Iliash, M., Berezivskiy, Y., Nakonechna, N., Ivanova, L. and Vasylytsiv, T. (2021), "Information and analytical support system of enterprise competitiveness management", *Accounting*, vol. 7 (7). pp. 1785—1798.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2024 р.

Д. Ю. Калініченко,

к. т. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3689-3467>

В. М. Бардась,

к. е. н., Громадська організація "Європейський аналітичний центр", м. Луцьк

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1211-2494>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.114

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНІ РОЗРИВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

D. Kalinichenko,

PhD in Technical Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

V. Bardas,

PhD in Economics, Public Organization "European Analytical Centre", Lutsk

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR THE REPRODUCTION OF THE MINERAL
RESOURCE BASE IN UKRAINE: INSTITUTIONAL GAPS AND PROSPECTS

Обґрунтовано, що в умовах масштабного освоєння запасів надр вагомого значення набуває формування сучасного інструментарію фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази, щоб активізувати геологорозвідувальну діяльність, модернізувати техніко-технологічну базу геологорозвідки, результативніше залучати у господарський обіг вторинну мінеральну сировину і тим самим забезпечувати економію великої кількості складових мінерально-сировинного потенціалу. Встановлено, що внаслідок наявності численних інституційних розривів у вітчизняному законодавстві, яке регламентує процеси надрокористування, та недостатнього обсягу інвестицій у відтворення мінерально-сировинної бази спостерігається підвищення рівня дефіцитності окремих видів мінеральної сировини, що негативним чином впливає на рівень господарської самодостатності країни. Виявлено, що зменшення обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт та реформатування регуляторного механізму платності господарського освоєння надр з метою видобутку корисних копалин створило вакуум фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази. Доведено, що встановлення збалансованих ставок рентної плати за користування надрами має важливе значення як для еквівалентного перерозподілу мінерально-сировинної ренти, активізації діяльності геологорозвідувальної галузі та сектору гірничо-видобувних підприємств, так і для наповнення публічних фінансових фондів і формування фондів відтворення мінерально-сировинної бази у бюджетах різного таксономічного рівня. Виявлено, що значною мірою вирі-

шення проблеми усунення інституційних розривів у фінансово-інвестиційному забезпеченні відтворення мінерально-сировинної бази може бути вирішеним через результативніше використання рентної плати за користування надрами, котра концентрується у публічних бюджетах. Обгрунтовано, що необхідно усунути інституційні розриви щодо нарощення обсягів публічного фінансування процесів відтворення мінерально-сировинної бази через акумуляцію частини рентної плати за користування надрами у спеціальних фондах бюджетів різного таксономічного рівня, цільовим призначенням котрих має стати фінансування геологорозвідувальних робіт.

It is substantiated that in the context of large-scale development of subsoil reserves, it is of great importance to form modern tools for financial and investment support for the reproduction of the mineral resource base in order to intensify geological exploration activities, modernise the technical and technological base of geological exploration, more effectively involve secondary mineral raw materials in economic circulation and thereby ensure savings in a large number of components of the mineral resource potential. It is established that due to numerous institutional gaps in the national legislation regulating the processes of subsoil use and insufficient investment in the reproduction of the mineral resource base, there is an increase in the level of shortage of certain types of mineral raw materials, which negatively affects the level of economic self-sufficiency of the country. It is found that the reduction in the volume of financing of geological exploration and the reformatting of the regulatory mechanism for payment for economic development of subsoil for the purpose of mining has created a vacuum in the financial and investment support for the reproduction of the mineral resource base. It is proved that the establishment of balanced rates of rent for the use of subsoil is important both for the equivalent redistribution of mineral rent, intensification of the activities of the geological exploration industry and the sector of mining enterprises, and for filling public financial funds and formation of funds for the reproduction of the mineral resource base in the budgets of different taxonomic levels. It is found that the problem of eliminating institutional gaps in the financial and investment support for the reproduction of the mineral resource base can be largely solved through more efficient use of rent for the use of subsoil, which is concentrated in public budgets. It is substantiated that it is necessary to eliminate institutional gaps in increasing the volume of public financing of the processes of reproduction of the mineral resource base through the accumulation of a part of the rent for the use of subsoil in special funds of budgets of different taxonomic levels, the purpose of which should be to finance geological exploration.

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, мінерально-сировинна база, надрокористування, корисні копалини, вуглеводнева сировина, рентна плата за користування надрами, публічні бюджети.

Key words: financial and investment support, mineral resource base, subsoil use, minerals, hydrocarbon raw materials, rent for subsoil use, public budgets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В Україні протягом останніх десятиліть сформувалася структура господарського комплексу, яка потребує значної кількості мінеральної сировини. У нашій країні є великі запаси корисних копалин, котрі виступають ресурсною базою виробництва значного спектра видів промислової продукції. Водночас важливого значення в умовах масштабного освоєння запасів надр набуває формування сучасного інструментарію фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази, щоб результативніше залучати у господарський обіг вторинну мінеральну сировину і тим самим забезпечувати економію великої кількості складових мінерально-сиро-

винного потенціалу. Паралельно складною проблемою виступає урізноманітнення джерел фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази у зв'язку з обмеженими бюджетними можливостями та низькою мотивацією надрокористувачів фінансувати проекти реінжинірингу мінеральних відходів. В останні роки до Зведеного бюджету України надходить в середньому 40 млрд грн рентної плати за користування надрами, яка концентрується у загальних фондах публічних бюджетів різного таксономічного рівня і не має цільової прив'язки стосовно фінансування проєктів відтворення мінерально-сировинної бази. Все це у підсумку консервує дефіцит фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінеральної сировини і зберігає високий рівень ресурсомісткості функціонування комплексу галузей матеріального виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність проблеми підвищення результативності відтворення мінерально-сировинної бази піднімається у вітчизняній науковій літературі вже тривалий період. Це пов'язано як з продовженням вуглеводного тренду у високорозвинених країнах, в першу чергу у США [3], вагомістю мінеральних ресурсів у соціально-економічному розвитку національного господарства, так і зі зміцненням господарської самодостатності країни і зменшення рівня залежності від імпорту мінеральних палив. І.Мартиненко констатує, що мінерально-сировинна база — це сукупність розвіданих і попередньо оцінених запасів корисних копалин і супутніх компонентів, які можуть бути застосовані в галузях економіки. Мінерально-сировинний комплекс України на початку дев'яностих років минулого століття забезпечував 23-25% її валового національного продукту. З добуванням та використанням корисних копалин пов'язано 48% промислового потенціалу держави і до 20% її трудових ресурсів. Ці показники наближаються до показників розвинутих країн з потужною гірничодобувною промисловістю, де зосереджено від 20 до 40% загальних інвестицій [5]. Водночас великі масштаби освоєння мінерально-сировинної бази не супроводжуються достатніми обсягами фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення даної бази. Внаслідок цього в Україні виник дефіцит окремих видів мінеральної сировини, що знизило рівень господарської самодостатності країни. Прикметною рисою став імпорт мінеральних палив і відповідно залежність від країн, які роками вороже ставилися до України.

В.Міщенко у свій час стверджував, що мінеральні ресурси були, є і залишаються в оглядовій перспективі однією з базових підвалин економіки України. Водночас вони уособлюють її структурні дисбаланси і подальша мінерально-сировинна політика в цьому плані потребує більш зважених підходів [6, с. 8]. Повільне впровадження сучасних технологічних процесів у сферах матеріального виробництва зберігає високу потребу у різноманітних корисних копалинах, в першу чергу у вуглеводневій сировині. Останні тренди у глобальному економічному просторі детермінують необхідність активізації процесів господарського освоєння мінерально-сировинного потенціалу, щоб усунути синдром залежності від імпорту мінеральної сировини, особливо з країн східної деспотії.

Освоєння надр також є дуже важливим з огляду на те, що розширення масштабів видобутку корисних копалин має вагоме значення в частині нарощення надходжень рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України. В.Валігура та В.Сідляр зазначають, що при встановленні тарифів рентної плати за користування надрами передусім доцільно враховувати значну енергозалежність України. Зрозуміло, що на період воєнного стану необхідно вжити всіх можливих заходів щодо запобігання дефіциту й стримування зростання цін на енергоносії, що відбувається через повномасштабне російське вторгнення в Україну. Зокрема, це стосується рентної плати за видобуток вуглеводнів. У післявоєнній економіці варто забезпечити, аби механізм плати за користування надрами для видобутку корис-

них копалин, з одного боку, передбачав ефективно вилучення надприбутку від підприємств, котрі провадять таку діяльність на території України, а з другого — сприяв припливу інвестицій у цю сферу. Тому нормативи рентної плати за використання надр для видобутку корисних копалин повинні враховувати світові тренди на сировинних ринках і рівень рентабельності підприємств гірничодобувної промисловості [1, с. 75]. Тому встановлення збалансованих ставок рентної плати за користування надрами має важливе значення як для еквівалентного перерозподілу мінерально-сировинної ренти і активізації діяльності геологорозвідувальної галузі та сектору гірничо-видобувних підприємств, так і для наповнення публічних бюджетів і формування фондів відтворення мінерально-сировинної бази. Рентна плата за користування надрами виступає вагомим чинником нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення як з огляду на формування публічних фондів фінансування процесів відтворення мінерально-сировинної бази, так і з огляду на необхідність підвищення інвестиційної привабливості освоєння родовищ корисних копалин.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є виявлення інституційних розривів та обґрунтування перспектив фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази на основі встановлення взаємозв'язку між величиною публічних видатків на відтворення мінерально-сировинної бази та надходженнями рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відтворення мінерально-сировинної бази в умовах російської збройної агресії, формування нової геополітичної конфігурації, трансформації світового ринку корисних копалин виступає для України ключовою детермінантою зміцнення господарської самодостатності та економічної безпеки. Належність України до однієї з найбільш багатих за ресурсами надр країн світу стала в роки незалежності чи не найбільш поширеним слоганом як політиків, так і багатьох фахівців. Однак на цей час ми маємо негативне співвідношення експорту/імпорту як за вартісними, так і за абсолютними (натуральними) показниками, що значною мірою дезавуює тезу про ресурсну унікальність України [6, с. 8]. Значною мірою така ситуація зумовлена тим, що в останні десятиліття на державному рівні не були реалізовані пріоритети здійснення геологорозвідувальних робіт, освоєння додаткових родовищ корисних копалин, в першу чергу вуглеводневої сировини, розбудови інфраструктури утилізації відходів гірничо-рудних виробництв.

Водночас, необхідно враховувати той факт, що станом на зараз внаслідок пандемії COVID-19 та війни в Україні зросла потреба у вітчизняних мінерально-сировинних ресурсах. Це призвело до стимулювання розвитку вітчизняного видобутку, що, в свою чергу, сприяло збільшенню видатків на відтворення мінерально-сировинної бази. Одним із вагомих чинників подолання кризового становища в економіці України є належне забезпечення потреб економіки в мінерально-сировинних

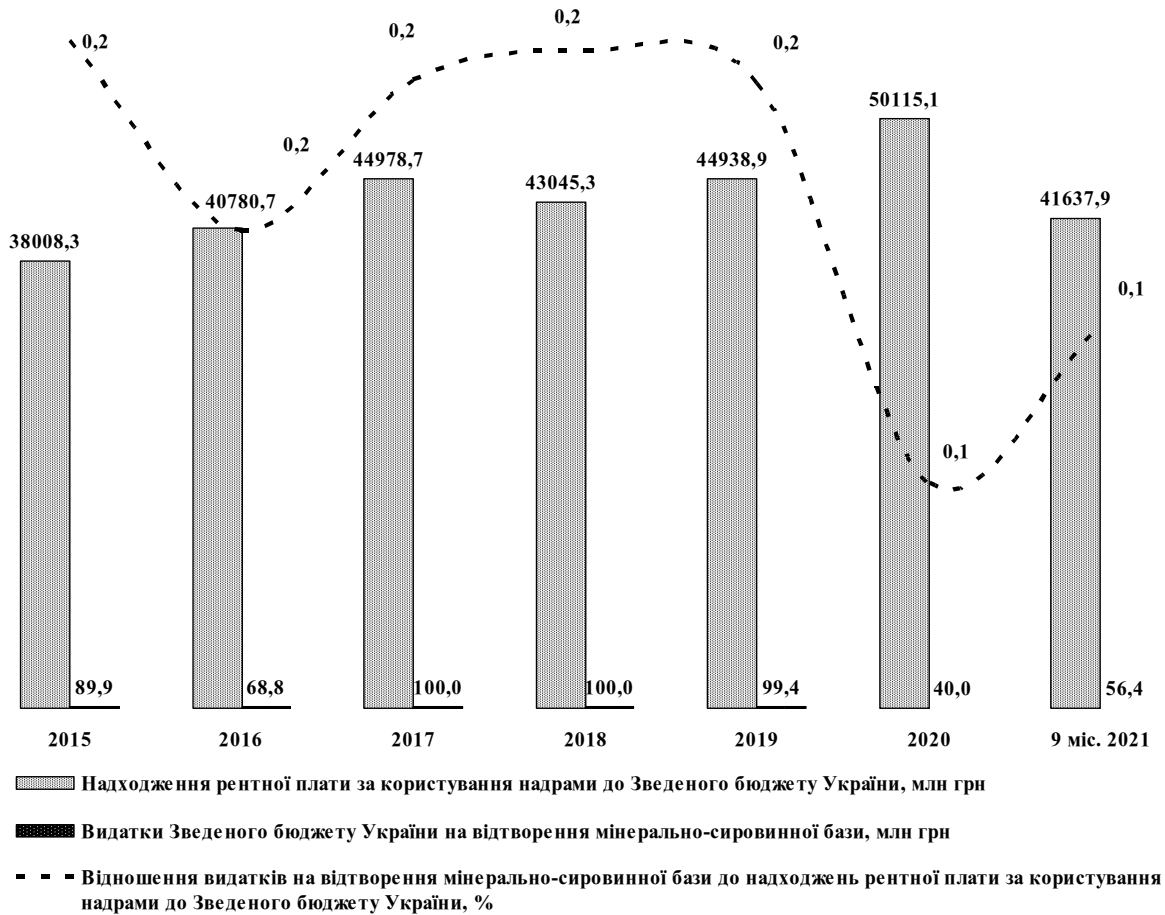

Рис. 1. Надходження рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України та публічні видатки на відтворення мінерально-сировинної бази

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

ресурсах та ефективно їх використання. Саме з цією метою була затверджена Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року. Передбачається, що обсяг загального фінансування Програми становитиме 189053,99 млн грн, з них: коштів державного бюджету — 26119,13 млн грн; інших джерел фінансування — 162934,86 млн грн; у тому числі: перший етап виконання Програми (2011—2012 роки) відповідно — 1730,42 млн грн і 10689,7 млн грн; другий етап виконання Програми (2013—2020 роки) відповідно — 8952,04 млн грн і 55882,62 млн грн; третій етап виконання Програми (2021—2030 роки) відповідно — 15436,67 млн грн і 96362,54 млн грн [4]. Тобто кошти публічних бюджетів становили меншу половину запланованих сум фінансування відтворення мінерально-сировинної бази. Кошти публічних бюджетів мали б доповнюватися коштами приватного сектора через реалізацію угод публічно-приватного партнерства, виходячи з передових лекал іноземної практики. Водночас наявність інституційних розривів між потребою встановлення партнерських відносин між державою і приватним бізнесом та існуючим законодавством, яке регламентує угоди державно-приватного партнерства, гальмувало інвестиційні потоки у сектор геологорозвідки та сектор гірничо-видобувних підприємств.

На першому етапі Програма виявилася "непрацюючою", що негативно вплинуло на стабільний розвиток

геологічної галузі. Тому виникла необхідність у внесенні змін до цього документа, які зумовлені: реструктуризацією галузі; зменшенням обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт; необхідністю перегляду першочергових напрямів та об'єктів досліджень; невідкладною потребою вдосконалення фінансування Програми [2, с. 3]. Зменшення обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт та переформатування регуляторного механізму платності господарського освоєння надр з метою видобутку корисних копалин створило вакуум фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази. У результаті дефіцит мінерально-сировинних ресурсів, в першу чергу вуглеводневої сировини, за консервував недостатній рівень залучення інвестицій в освоєння нових родовищ корисних копалин.

Значною мірою вирішення проблеми усунення інституційних розривів у фінансово-інвестиційному забезпеченні відтворення мінерально-сировинної бази може бути вирішеним через результативніше використання рентної плати за користування надрами, котра концентрується у публічних бюджетах. Надходження рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України в період з 2015 по 2021 рік відображало тренд до зростання. Оскільки показник 2021 року доступний лише за перші 9 місяців, то можемо також констатувати факт, що відбулося зростання в цілому за 12 місяців аналізованого року (рис. 1).

Показник надходження рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України в 2015 році становив 38008,3 млн грн (найменше значення протягом аналізованого періоду), у 2016 році — 40780,7 млн грн, у 2017 році — 44978,7 млн грн, у 2018 році — 43045,3 млн грн, у 2019 році — 44938,9 млн грн, у 2020 році — 50115,1 млн грн (найбільше значення протягом аналізованого періоду), у 2021 році (9 місяців) — 41637,9 млн грн. Показник надходження рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України в 2021 році (9 місяців) порівняно з 2015 роком зріс на 3629,6 млн грн або у 1,095 рази.

Тобто у 2015—2021 роках суми надходжень рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України коливалися в інтервалі 38—50 млрд грн. Тобто у публічних бюджетах концентрувався значний фінансовий ресурс, акумульований внаслідок освоєння надр. Водночас надходження даного фінансового інструменту до загальних фондів публічних бюджетів не давало можливість нарощувати обсяги бюджетного фінансування розвитку геологорозвідувальної галузі, що не дало змогу розширити масштаби видобутку корисних копалин і зменшити потребу в непродуктивному сировинному імпорту.

Протягом 2015—2021 років спостерігалось значне зростання світових цін на такі мінерально-сировинні ресурси, як нафта, газ, залізна руда, сталь, алюміній та інші. Це призвело до зростання доходів від експорту цих ресурсів з України, що, в свою чергу, сприяло зростанню надходжень рентної плати. В Україні протягом 2015—2021 років також спостерігалось збільшення обсягів видобутку деяких мінерально-сировинних ресурсів, таких як нафта, газ, залізна руда, що також сприяло зростанню надходжень рентної плати. В свою чергу Уряд України протягом 2015—2021 років неодноразово підвищував ставки рентної плати за користування надрами, а це також сприяло зростанню надходжень до публічних бюджетів. Уряд України також вжив ряд заходів для покращення адміністрування рентних платежів, таких як посилення контролю за видобутком корисних копалин та впровадження електронних систем декларування та сплати рентної плати [2].

Свідченням відсутності результативного механізму фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази виступають символічні суми бюджетного фінансування відтворення мінерально-сировинної бази. Видатки Зведеного бюджету України на відтворення мінерально-сировинної бази в період з 2015 по 2018 рік щорічно зростали. З 2019 року відбулося зниження. У 2021 році знову відновився тренд до зростання. Так у 2015 році даний показник становив 89,9 млн грн, у 2016 році — 68,8 млн грн, у 2017 році і 2018 році по 100,0 млн грн відповідно (найбільше значення протягом аналізованого періоду), у 2019 році — 99,4 млн грн, у 2020 році — 40,0 млн грн (найменше значення протягом аналізованого періоду), у 2021 році (за 9 місяців) — 56,4 млн грн. Видатки Зведеного бюджету України на відтворення мінерально-сировинної бази у 2021 році (за 9 місяців) порівняно з 2015 роком знизилися на 33,5 млн грн або у 1,59 рази.

Основним резервом нарощення сум публічного фінансування відтворення мінерально-сировинної бази

виступає рентна плата за користування надрами за умови її концентрації у спеціальних фондах бюджетів різного таксономічного рівня. Відношення видатків на відтворення мінерально-сировинної бази до надходжень рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України протягом аналізованого періоду відображало хвилястий тренд з точками падіння у 2016 та 2020 роках. Так у 2015 році даний показник становив 0,24%, у 2016 році — 0,17%, у 2017 році — 0,22%, у 2018 році — 0,23%, у 2019 році — 0,22%, у 2020 році — 0,08% (найменше значення протягом аналізованого періоду), за 9 місяців 2021 року — 0,14%. Відношення видатків на відтворення мінерально-сировинної бази до надходжень рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України у 2021 році (9 місяців) порівняно з 2015 роком знизилися на 0,1% або у 1,71 рази.

Зниження видатків Зведеного бюджету України на відтворення мінерально-сировинної бази в 2020 році можна пояснити низкою причин. У 2020 році Україна пережила економічний спад викликаний світовою пандемією коронавірусу, що призвело до скорочення доходів бюджету. Це, в свою чергу, спричинило скорочення видатків на всі сфери, включаючи відтворення мінерально-сировинної бази [7]. Уряд України в 2020 році змінив пріоритети державної політики, зосередившись на інших сферах, таких як інфраструктура, освіта та охорона здоров'я. У 2021 році розпочалася підготовка до реалізації ряду нових інвестиційних проектів у сфері відтворення мінерально-сировинної бази, і тому відновився тренд до зростання цих видатків.

В умовах воєнного часу, коли актуалізується проблема нарощення обсягів видобутку корисних копалин для зміцнення енергетичної самодостатності країни та збільшення ресурсної бази гірничо-металургічного та паливно-енергетичного комплексів, виникає гостра необхідність у зростанні на порядки сум фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази.

В першу чергу необхідно усунути інституційні розриви щодо нарощення обсягів публічного фінансування процесів відтворення мінерально-сировинної бази через акумуляцію частини рентної плати за користування надрами у спеціальних фондах бюджетів різного таксономічного рівня, цільовим призначенням котрих має стати фінансування геологорозвідувальних робіт. Також наявність таких спеціальних фондів у публічних бюджетах різного таксономічного рівня створює фінансово-інвестиційне підґрунтя державного партнера, котрий буде вступати у партнерські відносини з суб'єктами приватного підприємництва для прискорення процесів здійснення геологорозвідувальних робіт з метою виявлення потенційно привабливих для освоєння родовищ корисних копалин, які користуються підвищеним попитом на світових ринках мінерально-сировинних ресурсів і виступають ресурсною базою розвитку базових галузей національного господарства.

Необхідно активніше залучати транснаціональні корпорації, котрі відзначаються високим рівнем концентрації інвестиційного потенціалу, до фінансування всього ланцюга процесів освоєння надр з метою видобутку корисних копалин на основі реалізації угод про розподіл продукції. Такі корпорації володіють сучасним

техніко-технологічним потенціалом, що дає можливість проводити геологорозвідувальні роботи у важкодоступних місцях та забезпечувати високу результативність відтворення мінерально-сировинної бази.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвиток сфери матеріального виробництва та об'єктів виробничої інфраструктури в національному господарстві України потребує нарощення обсягів мінерально-сировинних ресурсів, котрі залучаються у відтворювальний процес названих секторів економіки країни. Необхідною передумовою нарощення масштабів надрокористування виступає розширення ареалу відтворення мінерально-сировинної бази через активізацію процесів геологорозвідки, реінжинірингу техногенних родовищ та впровадження сучасних методів видобутку відповідних корисних копалин. На даний момент надто мляво відбуваються процеси фінансування процесів відтворення мінерально-сировинної бази в Україні у зв'язку з обмеженими бюджетними можливостями та низькою мотивацією надрокористувачів фінансувати проекти відтворення мінеральної сировини за рахунок внутрішніх джерел та позикових ресурсів. Значним резервом нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення мінерально-сировинної бази виступає концентрація частини рентної плати за користування надрами у спеціальних фондах публічних бюджетів різного таксономічного рівня. Доцільним є також встановлення партнерських відносин між державою та суб'єктами приватного підприємництва в частині відтворення мінерально-сировинної бази через усунення інституційних розривів у вітчизняному законодавстві, котре регламентує партнерські відносини у галузі надрокористування.

Література:

1. Валігура В.А., Сідляр В.В. Фіскально-регулююча роль рентної плати в Україні. Наукові праці НДФІ. 2022. № 2 (99). С. 66—78.
2. Василенко А.П. Мінерально-сировинна база України. Стаття 2. Стан мінерально-сировинної бази металічних корисних копалин України та основні напрями геологорозвідувальних робіт. Мінеральні ресурси України. 2014. № 3. С. 3—8.
3. Голян В.А., Коробка Р.В., Бардась В.М. Інвестиційне забезпечення видобутку вуглеводневої сировини в США: основні тренди, енергетичні альтернативи та екологічні детермінанти. Бізнес Інформ. 2024. № 1. С. 70—80.
4. Закон України "Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року". [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17#Text>.
5. Мартиненко І.І. Мінерально-сировинна база — шлях економічного зростання держави. [Електронний ресурс]. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/134304/12-Martynenko.pdf?sequence=1>.
6. Міщенко В.С. "Голландська хвороба" на українському ґрунті (до економічної оцінки мінерально-сировинної бази). Економіст. 2010. № 12. С. 8—10.

7. Савіцька С.І., Фугело П.М. Аналіз впливу пандемії коронавірусу на надходження до державного бюджету України. Modern Economics. 2020. № 21 (2020). С. 187—191.

References:

1. Valihura, V.A. and Sidliar, V.V. (2022), "The fiscal and regulatory role of rent in Ukraine", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 2 (99), pp. 66—78.
2. Vasylenko, A.P. (2014), "Mineral and raw material base of Ukraine. Article 2. The state of the mineral and raw material base of metallic minerals of Ukraine and the main directions of geological exploration work", *Mineralni resursy Ukrainy*, vol. 3, pp. 3—8.
3. Holian, V.A., Korobka, R.V. and Bardas', V.M. (2024), "Investment support for the extraction of hydrocarbon raw materials in the USA: main trends, energy alternatives and environmental determinants", *Biznes Inform*, vol. 1. С. 70—80.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On Ratification of the Nationwide Mineral Resources Base Development Program of Ukraine for the Period until the Year 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17#Text> (Accessed 05 June 2024).
5. Martynenko, I.I. (2007), "The mineral and raw material base is the way of economic growth of the state", available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/134304/12-Martynenko.pdf?sequence=1> (Accessed 05 June 2024).
6. Mischenko, V.S. (2010), "Dutch disease" on Ukrainian soil (before the economic evaluation of the mineral and raw material base)", *Ekonomist*, vol. 12, pp. 8—10.
7. Savits'ka, S.I. and Fuhelo, P.M. (2020), "Analysis of the impact of the coronavirus pandemic on revenues to the state budget of Ukraine", *Modern Economics*, vol. 21 (2020), pp. 187—191.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

O. Kovalova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Accounting,
Analysis and Audit Department, Odesa Polytechnic National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2080-1150>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.120

DEVELOPING GREEN BOND MARKET IN UKRAINE: STRATEGIES, CHALLENGES, AND OPPORTUNITIES

О. М. Ковальова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту, Національний університет "Одеська політехніка"

РОЗВИТОК РИНКУ ЗЕЛЕНИХ ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЇ, ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

The article examines the concept of "green" bonds and identifies the features of financing investment projects using these innovative debt instruments. An assessment of the use of green bonds within the global stock market is conducted. Studying the best practices in implementing financial engineering methods and approaches in the bond market will ensure the financing needs of structurally important investment projects, and utilize more effective opportunities for reorganizing and implementing R&D results in production. The directions for using funds accumulated through the issuance of "green" bonds are determined. It is emphasized that the potential for developing the green bond market has broad prospects within the national stock market to accumulate funds to address systemic challenges of the national economy, which have become more acute with the outbreak of hostilities in 2022. The need for issuing green bonds, especially within the energy sector, is highlighted to ensure energy security, which involves financing the tasks of rebuilding and upgrading energy networks, reducing dependence on imported energy sources, and improving energy efficiency. The results of the assessment of the potential of the Ukrainian market for energy efficiency and "clean" energy services are presented.

The preconditions for resource support of investment projects aimed at the innovative renewal and modernization of the production capacities of the national economy using green bonds are considered. The role and place of the Concept for the Introduction and Development of the Green Bond Market in the transformation and innovative renewal of the national economic system are explored. The key reasons for hindering sustainable economic development are identified, and based on these conclusions, a set of measures to support the development of the green bond market in Ukraine is specified.

Attention is given to corporate Eurobonds, which can be seen as a promising area for the development of financial instruments in the bond segment of the Ukrainian stock market, and which are currently undervalued for several reasons.

У статті розглянуто зміст категорії "зелені" облигації та визначено особливості фінансування інвестиційних проектів із використанням даних інноваційних боргових інструментів. Проведена оцінка використання зелених облигацій в рамках світового фондового ринку. Адже, вивчення використання найкращого досвіду імплементації методів та підходів фінансового інжинірингу на ринку облигаційних позик, дозволить забезпечити потребу у фінансуванні структурно важливих інвестиційних проектів, використовувати більше ефективних можливостей для реорганізації та впровадження результатів R&D на власному виробництві. Визначено напрямки використання коштів, акумульованих на базі випуску "зелених" облигацій. Наголошено, що потенціал розвитку ринку "зелених" облигацій має широкі перспективи розвитку в межах національного фондового ринку задля акумуляції коштів на вирішення системних завдань національної економіки, потреба у розв'язанні яких лише загострилось з початком військових дій у 2022 р. Виокремлено необхідність емісії "зелених" облигацій у першочергову в рамках енергетичного сектору задля забезпечення умов енергетичної безпеки, що передбачає фінансування завдань з відбудови та оновлення енергетичних мереж, скорочення залежності від імпортих енергоносіїв, підвищення енергоефективності. Представлено результати оцінки потенціалу українського ринку послуг з енергоефективності та "чистої" енергетики.

Розглянуто передумови ресурсного забезпечення інвестиційних проектів з метою інноваційного оновлення та модернізації виробничих потужностей національної економіки з використанням "зелених" облігацій. Досліджено роль та місце Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій у трансформації та інноваційному оновленні національної економічної системи. Виявлено ключові причини гальмування стійкого економічного розвитку, та на базі даних висновків уточнено комплекс заходів із підтримки розвитку ринку "зелених" облігаційних позик в Україні.

Приділено увагу корпоративним єврооблігаціям, які можна розглядати як перспективний напрямок розвитку фінансових інструментів облігаційного сегменту фондового ринку України та які на даний момент часу є недооціненими з ряду причин.

Key words: green bonds, stock market, environmental benefits, investment projects, energy sector, Eurobonds, financial literacy.

Ключові слова: зелені облігації, фондовий ринок, екологічні переваги, інвестиційні проекти, енергетичний сектор, єврооблігації, фінансова грамотність.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN A GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

The conditions of martial law required the adaptation of key strategic documents for the development of the financial market to the current challenges of the political and economic environment. In the context of the war, the strategic goals for the development of the financial market outlined in the Financial Sector Development Strategy of Ukraine [1] needed to be revised to address both the resistance to Russian aggression and the subsequent recovery of the country.

The development of the green bond market addresses two strategic directions of the Strategy, namely "macroeconomic stability" and "the financial system working towards the country's recovery". For instance, the initiative "Sustainable Public Finance" under the goal "Macroeconomic Stability" includes the development of local loan bonds, including green and social bonds, and the expansion of the range of government bonds. The initiative "Implementation of New Types and Improvement of Existing Financial Instruments" within the consideration of the financial system as a driver for post-war economic recovery includes measures to revive the corporate bond market.

The need for the development of the green bond market in Ukraine during the post-war recovery is driven by several important factors that underscore the relevance of this research, namely:

a) Green bonds can be used to finance the restoration and modernization of energy networks, as well as to reduce dependence on imported energy resources by developing renewable energy sources and enhancing energy efficiency.

b) The green bond market opens up opportunities to attract both domestic and international investors interested in environmentally responsible investments. This will contribute to economic recovery by providing the necessary financial resources for large-scale infrastructure and innovative projects.

c) The development of the green bond market in Ukraine is an important tool for ensuring sustainable economic growth, increasing energy security, protecting the environment, and rebuilding the country after the war.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

A significant contribution to the development of methodological foundations for financing environmental investment projects, in particular, in the energy sector, using green bonds belongs to the following scientists: Alfimova A. S., Vovchenko O. S., Volosiuk M. V., Dziubak K. M., Dugienko N. O., Zelenko O. O., Kozhemiachenko O. O., Kondrat I. Y., Krylova I. I., Krylov M. S., Maksymova I. I., Primostka L. O., Ratz O. M., Rudenko M. V., Stepanenko T. O., Tulchynska S. O., Khutorna M.I., Shkodina I.V., Yaroshevych N.B. However, the issue of forming a holistic set of measures to support the development of the green bond market in the context of sustainable economic development and innovative renewal of the national economic system remains open.

FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE (TASK STATEMENT)

The purpose of the article is to study the introduction and development of the green bonds market in Ukraine, to analyse the opportunities and challenges associated with the use of green bonds to finance investment projects, and to identify measures to support the development of this market in the context of sustainable economic development and innovative renewal of the national economic system.

SUMMARY OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

The Cabinet of Ministers of Ukraine has approved the Concept for the Introduction and Development of the Green Bond Market in Ukraine, as defined by the relevant Order No. 175-r of 23 February 2022 [2]. In accordance with the guidelines for implementing or financing environmental projects through the issuance of green bonds, green bonds are defined as any type of bond whose proceeds will be used exclusively to finance or refinance new and/or existing eligible green projects with clear environmental benefits [3].

Among the world's countries, the US, the EU and China have issued the largest number of green bonds and the highest value (fig. 1).

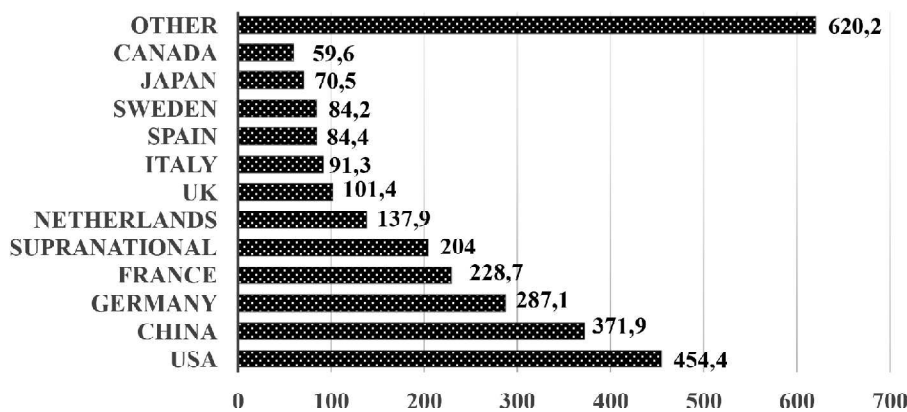

Figure 1. Regional distribution of green bond issuance by country, bn USD

Source: Built by the author based on [4].

Table 1. Distribution of green bond issuance volumes by key sectors

Sector of economy	Share, %	Issuance volume, bn USD
Energy	34,52%	965
Buildings	25,29%	707
Transport	18,67%	522
Water	7,37%	206
Waste	4,26%	119
Land Use	4,90%	137
Industry	1,04%	29
ICT	1,04%	29
Unspecified A&R	2,92%	81,6
Total	100%	2795,6

Source: Built by the author based on [4].

The areas of use of funds accumulated through the issuance of green bonds include environmental projects, namely investment and innovation activities in the following areas: alternative green energy, energy efficient technologies, household waste recycling and disposal, introduction of environmentally friendly transport, water infrastructure, and conservation and restoration of ecosystems (see Table 1).

In accordance with the defined vectors of green bonds implementation, the development of this market is seen as a complex task that arises within the framework of reforming not only the securities market, but also covers the issues of building a joint action strategy with key stakeholders involved in the development of the transport system, agriculture, industrial sector, energy system, housing and utilities, water sector, and the preservation and restoration of natural complexes.

As the consequences of the war in Ukraine are a direct threat to the country's water security (distribution of water and water-intensive products), restricted access to clean water and sanitation, destruction of water infrastructure, contamination of jet water supplies, environmental disasters, etc.

Thus, the task is to develop politically and economically balanced actions in cooperation with the main market players to introduce the use of green bonds for the transformation and innovative renewal of the national economic system.

The potential of the green bond market has broad prospects for development within the national stock market to accumulate funds to address the systemic challenges of

the national economy, the need for which has only become more acute with the outbreak of hostilities in 2022. This primarily concerns the energy sector and ensuring energy security, which involves addressing the challenges of rebuilding and upgrading energy networks, reducing dependence on imported energy, and improving energy efficiency.

In Ukraine, green bonds were first used in the energy sector. In particular, DTEK was the first Ukrainian company to issue green bonds as specialized securities for the development of renewable energy.

The concept of introducing and developing a green bond market in Ukraine systematizes the reasons for slowing down the country's sustainable economic development based on the balanced use of natural resources by two groups of actors: the public sector and business. For the Public sector:

- 1) the prevalence of resource — and energy-intensive industries and industries with a negative impact on the environment in the structure of the national economy;
- 2) physical and moral depreciation of fixed assets in all sectors of the national economy;
- 3) inefficient system of public administration in the field of environmental protection and use of natural resources;
- 4) poor control over compliance with environmental legislation;
- 5) failure of executive authorities to consider environmental impacts when drafting legislation and regulations;
- 6) insufficient funding for environmental protection measures from the state and local budgets.

For the private sector:

- 1) lack of financial resources for investment and innovative environmental modernization of production;
- 2) high cost of attracting long-term sources of financial resources to finance business investment projects;
- 3) lack of non-budgetary forms of support for financing the implementation of environmental projects.

One of the key reasons for the slowdown in sustainable economic development is the lack of financial resources, which is proposed to be addressed through the use of an innovative financial instrument for the Ukrainian stock market — "green bonds".

According to experts, before the outbreak of hostilities in February 2022, it was planned to accumulate USD 36 billion to implement green economy projects by 2030 using green bonds.

An approximate estimate of the potential of the Ukrainian energy efficiency and clean energy services market by 2030 was USD 73 billion, but the significant destruction of energy facilities as a result of missile attacks deepened the energy crisis and delayed the implementation of planned reforms in the energy sector.

Resource support for investment projects aimed at innovative renewal and modernization of the national

economy's production capacities using green bonds is provided through:

- 1) increasing the level of financial literacy and financial inclusion of key market participants, including both investors and entrepreneurs;
- 2) involvement of international players with relevant investment experience in pilot green bonds issuance projects;
- 3) promoting the growth of demand for green bonds from both individual investors and institutional investors, focusing on the purpose and socially important nature of the financial instruments presented;
- 4) rating of green bonds with the involvement of international agencies and commercial banks, which should help to improve the credit quality of securities and, in turn, attract investors;
- 5) placement of "green" bonds on international stock exchanges, which will contribute to the growth of the investment image of both national issuers and the state as a whole;
- 6) outreach activities in foreign capital markets to attract foreign investors' attention to the issue proposals of Ukrainian issuers;

Support for the development of the green bond market involves the following set of measures:

- 1) Removing legislative and institutional obstacles to free trade and circulation of green bonds on the secondary stock market, which will increase their liquidity.

The liquidity of bonds is directly dependent on the sustainability of investment demand and is sold in the secondary market, where conditions for the effective redistribution of securities ownership are formed on the basis of efficient securities trading.

The liquidity of the bond market affects the interest of potential investors and is determined by the following features: price stability (small spread); speed of conclusion and implementation of purchase and sale transactions; availability of effective demand from different groups of investors in the market; low transaction costs. Among the approaches used to analyze the liquidity of the securities market, scholars also propose such parameters as viscosity, depth and recovery capacity [5].

- 2) Clarification of priority sectors and projects that primarily require financial support through the issuance of green bonds. It is advisable to analyze the set of priority actions of the Government for 2024 to identify projects that can be used to issue green bonds [6].

- 3) Verification of energy efficiency and compliance with environmental standards of investment projects using green bonds in accordance with international experience in project verification. In particular, it is envisaged to establish an accreditation regime for external verifiers and appraisers of green bonds [2].

- 4) Establishing business relations with foreign investment funds and financial organizations to implement the best practices of foreign experience as part of building a strategy for the development of the green bond market in the structure of the Ukrainian stock market.

- 5) Support educational and awareness-raising activities for green bond market participants, which should be supported by coordinated actions of public authorities and self-regulatory organizations.

- 6) A clear division of functional responsibilities of central executive authorities involved in the implementation of the Concept for the introduction and development of the green bond market in Ukraine.

One of the important conditions for the development of the green bond market is to ensure proper conditions for the transparency of financial information on the part of issuers, since both the state and corporate segments of the national economy can issue securities. It is the standardization of approaches to financial information disclosure by issuers and the introduction of a unified system of national regulations that is the determining criterion for the transparency of stock market participants.

Thus, the Concept for the Introduction and Development of the Green Bond Market in Ukraine aims to solve a set of problems:

- 1) Increase the energy efficiency of enterprises in the national economy, including the reduction of fuel and energy consumption and the reduction of enterprises' dependence on energy imports;
- 2) Development of the Ukrainian stock market based on the implementation of the best foreign practices of developed economic systems;
- 3) Positive assessment of Ukraine's business and investment climate by the international community;
- 4) Increase the level of financial literacy of the business sector and different groups of investors;
- 5) Improving management approaches to minimize environmental and social risks that have a negative impact on the environment;
- 6) Ensure an appropriate level of guarantees for investors who place funds in green economy projects;
- 7) Ensuring structural restructuring and sustainable development of the national economic system on the basis of innovative renewal;
- 8) Promoting the implementation of strategic guidelines for the development of the national economy.

Thus, the process of forming and establishing a green bond market should be carried out simultaneously with institutional reforms in the context of developing an appropriate legal framework and ensuring sustainable economic development of the country.

In addition to green bonds, it is advisable to single out corporate Eurobonds, which can be viewed as a promising area for the development of financial instruments in the bond segment of the Ukrainian stock market and which are currently underestimated for a number of reasons.

The issuer receives a wide range of benefits from the issue of Eurobonds, namely:

- 1) a higher level of credit rating and reliability of the issuer, which contributes to the growth of liquidity indicators of financial instruments;
- 2) long-term principles of attracting borrowed resources based on the issue of bonds, which provide significant advantages in the implementation of investment projects;
- 3) wider opportunities to accumulate financial resources on foreign stock exchanges, due to the investment capacity of developed markets;
- 4) managing the debt burden;
- 5) reduction of the bond interest rate, which reduces the cost of borrowed resources;
- 6) growth of the positive image and capitalization of the corporate Eurobond issuer.

The relative disadvantages of issuing Eurobonds include the lengthy process of preparing a company to issue securities on the international market, which can take more than one year. The company's financial statements must comply with the principles of stock market transparency, which requires unification of reporting in accordance with international disclosure standards. This process involves a set of organizational and legal actions, which is also quite costly for the company. The results of audits by audit agencies should be made public. This set of measures is quite costly for the company, as it involves professional stock market participants, audit and consulting institutions.

On the one hand, the assignment of a credit rating to Eurobonds by global rating agencies underlines the company's solvency and financially stable position in the market. On the other hand, there are precedents for manipulating rating assessments, which may limit the ability to accumulate financial resources on the terms of bond issues in case of non-compliance with international disclosure standards.

Currently, Ukrainian entrepreneurs need to innovate their current operating conditions and move to qualitatively new forms of capital raising to rebuild the national economy in the post-war period. Attractive investment terms for bond issues are essential to ensure a competitive position in the national and global stock markets. In recent years, the trends of European integration and globalization of the Ukrainian financial market have been very clearly defined, which requires appropriate reform of the business environment in each of its individual segments. The use of the best practices of financial engineering methods and approaches in the bond market will help meet the need to finance structurally important investment projects, and use more effective opportunities to reorganize and implement R&D results in-house.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS OF FURTHER INVESTIGATIONS IN THIS DIRECTION

The development and implementation of the green bond market in Ukraine present significant opportunities for addressing the systemic challenges of sustainable economic growth and post-war recovery. The study highlights the critical role of green bonds in financing environmentally beneficial projects and modernizing the national economic system.

Green bonds are pivotal in rebuilding and modernizing Ukraine's energy infrastructure, reducing dependence on imported energy, and promoting energy efficiency. The financing of projects through green bonds will contribute to ecological sustainability by supporting initiatives in alternative energy and ecosystem restoration. Promoting green bonds will enhance financial literacy among investors and entrepreneurs, fostering a more robust financial market.

The establishment of a clear and supportive regulatory environment is crucial for the successful development of the green bond market, as it ensures transparency and bolsters investor confidence.

Future research should investigate the role of technological innovation in green finance, particularly blockchain and fintech solutions, as these technologies

have the potential to enhance transparency and efficiency in the green bond market.

Література:

1. Стратегія розвитку фінансового сектору України. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <https://www.fg.gov.ua/storage/files/strategiya-finsektoru-ukr-2023.pdf> (дата звернення: 25.06.2024 р.).
2. Розпорядження КМ України "Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#n7> (дата звернення: 25.06.2024 р.).
3. Рішення Національної Комісії з цінних паперів та фондового ринку "Про схвалення Рекомендацій щодо реалізації або фінансування проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій". URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12423398> (дата звернення: 25.06.2024 р.).
4. Interactive Data Platform. URL: <https://www.climatebonds.net/market/data/> (дата звернення: 25.06.2024 р.).
5. Якушева І.Є. Ринок облігацій в Україні: стан, тенденції і перспективи розвитку. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2021. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/102.pdf (дата звернення: 25.06.2024 р.).
6. Розпорядження КМ України "Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік". URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224> (дата звернення: 25.06.2024 р.).

References:

1. Deposit Guarantee Fund (2023), "Strategy of Ukrainian Financial Sector Development", available at: <https://www.fg.gov.ua/storage/files/strategiya-finsektoru-ukr-2023.pdf> (Accessed 25.06.2024).
 2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On approval of the Concept for the introduction and development of the green bond market in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#n7> (Accessed 25.06.2024).
 3. National Securities And Stock Market Commission (2021), Decision "On approval of the Recommendations for the implementation or financing of environmental projects through the issuance of green bonds", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/en/document/?id=12423398> (Accessed 25.06.2024).
 4. Climate Bonds Initiative (2023), "Interactive Data Platform", available at: <https://www.climatebonds.net/market/data/> (Accessed 25.06.2024).
 5. Yakusheva, I. (2021), "Bonds Market In Ukraine: State, Trends And Development Prospects", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/102.pdf (Accessed 25 June 2024).
 6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Resolution "On approval of the Government's priority action plan for 2024", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224> (Accessed 25.06.2024).
- Стаття надійшла до редакції 26.06.2024 р.*

С. О. Криницья,
к. е. н., доцент, докторант кафедри публічних фінансів,
Державний податковий університет, Ірпінь, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5569-4682>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.125

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЦИФРОВОЇ ЗРІЛОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ DESI

S. Krynytsia,
PhD in Economics, Associate Professor, Postdoctoral Research Fellow
of the Department of Public Finance, State Tax University, Irpin, Ukraine

ON THE ISSUE OF EVALUATING THE DIGITAL MATURITY OF PUBLIC ADMINISTRATION
AND PUBLIC FINANCES ACCORDING TO THE DESI METHODOLOGY

У статті розглянуто існуючу методологію ЄС Індекс Цифрової Економіки та Суспільства (DESI) з точки зору її застосування для оцінки рівня цифровізації державного управління та системи публічних фінансів та перспектив її адаптації до умов України. Визначено важливість моделі DESI в оцінці цифровізації державного управління, оскільки вона дозволяє визначити ефективність цифрових трансформацій у публічному секторі, забезпечуючи дані для прийняття рішень і розробки політик, що сприяють подальшому вдосконаленню електронного урядування та наданню цифрових послуг громадянам і бізнесу. Встановлено відставання України в частині нормативного забезпечення збору, обробки та формування необхідних показників для оцінки цифрової зрілості за моделлю DESI. Внесено пропозиції щодо врахування тенденцій розвитку цифрових технологій в оцінці цифрового розвитку електронного урядування та діджиталізації публічних фінансів.

The article examines the existing EU methodology of the Digital Economy and Society Index (DESI), in terms of its application for assessing the level of digitalization in public administration and the public finance system, and the prospects for its adaptation to the conditions in Ukraine. The importance of the DESI model and its component, the E-Government Benchmark, in evaluating the digitalization of public administration is highlighted, as it allows for the determination of the effectiveness of digital transformations in the public sector, providing data for decision-making and policy development that promote further improvements in e-government and the provision of digital services to citizens and businesses. It is established that the main DESI indicators related to the digitalization of public administration correspond primarily to the first stage of digital transformation, namely the digitization and automation of public services. Special attention is given to developing digital technologies such as Big Data, cloud computing, and artificial intelligence as potential directions for the digitalization of public administration and public finances, to consider these promising areas in the model for assessing the digital maturity of e-government. The lag of Ukraine

in regulatory support for collecting, processing, and forming necessary indicators for evaluating digital maturity according to the DESI model is identified. Proposals are made to consider the trends in the development of digital technologies in the assessment of the digital development of e-government and the digitalization of public finances, particularly regarding the automation of budgeting, accounting, and reporting in public finances, the level of transparency of government financial operations, the degree of integration of financial information systems, and the level of cybersecurity in the financial sector, which is critical for the protection of financial data and systems in the public finance sector.

Ключові слова: цифрова зрілість, DESI, електронний уряд, цифровізація державного управління, цифровізація публічних фінансів, індекс цифрової економіки та суспільства, E-Government Benchmark.

Key words: digital maturity, DESI, e-government, digitalization of public administration, digitalization of public finances, digital economy and society index, E-Government Benchmark.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Від часу виникнення самого поняття електронний уряд великий інтерес в дослідженні цього феномену приділявся питанню аналізу та оцінки готовності урядів до цифровізації і так званої цифрової зрілості. Причому це питання було у сфері уваги як окремих дослідників-науковців, так і консалтингових фірм, аналітичних центрів, окремих країн та міжнародних інституцій. Цей інтерес досі підживлюється потребою як дослідників, так і практиків відстежувати прогрес зусиль урядів у розвитку електронного урядування [1—5].

Такі моделі цифрової зрілості та відповідні публікації призначені для оцінки поточного стану проектів електронного урядування, визначення сильних і слабких сторін поточних проектів, визначення пріоритетів для покращення та заходів, а також для порівняння країнами своєї позиції з іншими країнами. Моделі зрілості часто використовуються для моніторингу поточного розвитку та згодом для керівництва та допомоги у створенні більш досконалих та ефективних майбутніх послуг електронного урядування.

Як зазначають дослідники в період першої хвилі інтересу до розвитку e-Government було запропоновано від 25 до 30 різних моделей цифрової зрілості електронного уряду, а в останні роки ще більше десятка [3]. Така кількість моделей цифрової зрілості в поєднанні з постійним інтересом свідчить про те, що існує широкий діапазон думок, а іноді і розбіжностей щодо того, які цілі, масштаби, контекст, терміни, категорії вимірювання, критерії та показники слід включити до такої моделі. Більше того постійний і стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлює необхідність відповідної динамічної зміни самих моделей цифрової зрілості.

В практичній площині проблема застосування моделей цифрової зрілості для оцінки рівня розвитку електронного урядування в Україні нашоується на фактичну відсутність статистичної бази та проблеми методологічного характеру щодо визначення ключових індикаторів, складників таких моделей.

Відсутність орієнтації на об'єктивні статистичні показники призводить до емоційного опису процесів цифровізації, що може створювати хибне уявлення про реальний стан справ. Це підкреслює необхідність розробки та впровадження комплексної системи збору та аналізу даних для адекватної оцінки цифрової зрілості, що дозволить українським посадовцям формулювати твердження на основі конкретних показників, а не емоційних оцінок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оцінки рівня цифрової зрілості, в тому числі в державному управлінні, присвячені наукові роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників, серед яких М. Аль-Суваїді, К. Андерсен, Е. Барчевічус, О. Бобровський, Н. Голіонко, Г. Генріксен, Р. Девісон, В. Замлинський, С. Коляденко, К. Лейн, Дж. Лі, М. Мун, О. Піжук, Н. Рябець, С. Рентерія, І. Струтинська, А. Фат-Аллах, Г. Шумська, Ф. Янначі, Т. Яновські та ін. До розробки моделей цифрової зрілості долучалися такі компанії та консалтингові фірми як Boston Consulting Group, Deloitte, Capgemini, та міжнародні організації ООН, Група Всесвітнього банку, Європейська комісія, Організація економічного співробітництва та розвитку, Латино-американський банк розвитку тощо. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень та моделей цифрової зрілості, питання їх впровадження для оцінки рівня і перспектив розвитку електронного уряду в Україні залишається актуальним. Більше того, постійний і стрімкий

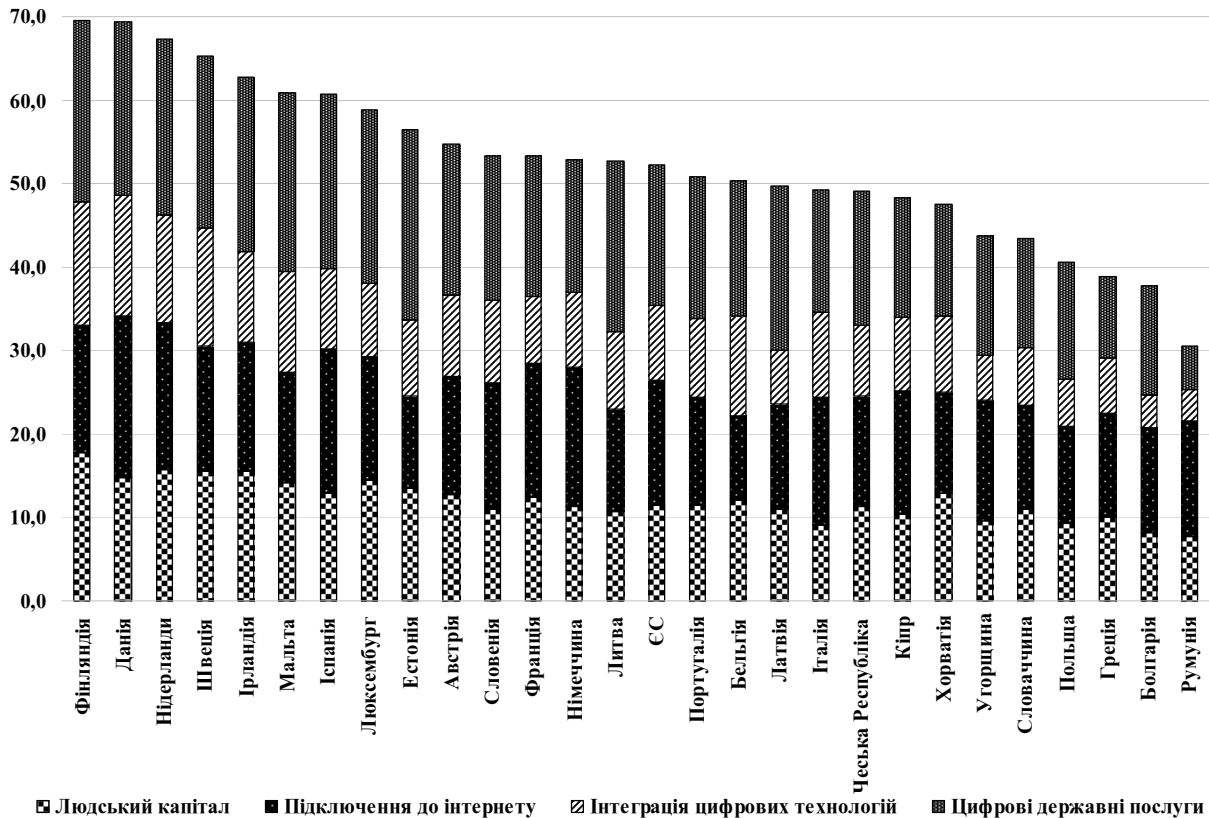

Рис. 1. Digital Economy and Society Index в країнах ЄС у 2022 році

Джерело: [9].

розвиток цифрових технологій та їх впровадження в практичній діяльності приватного сектору створює потенційну можливість для такого впровадження і у публічній сфері, а отже вимагає оцінки такого потенціалу в рамках моделей цифрової зрілості електронного урядування. Необхідність підвищення бюджетної прозорості, ефективності та підзвітності бюджетних витрат вимагає також аналізу цифрової зрілості системи управління публічними фінансами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є систематизація та критичний аналіз існуючої методології ЄС Digital Economy and Society Index (DESI) з точки зору її застосування для оцінки рівня цифровізації державного управління та системи публічних фінансів, а також розробка рекомендацій щодо адаптації цієї методології до умов України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В цілому цифрову зрілість визначають як готовність та здатність організації адаптуватися до змін та використовувати інноваційні цифрові технології для підтримки конкурентоспроможності на ринку [6]. Концепція цифрової зрілості в контексті публічного управління означає готовність і здатність державного управління адаптуватися до цифрових змін і ефективно використовувати інноваційні технології.

Цифрову зрілість електронного уряду в Україні на сьогодні можна оцінити лише за двома моделями —

E-Government Development Index (EGDI) від ООН та Government Technology Maturity Index (GTMI) від Світового банку. Обидва індекси є глобальними, тобто розраховуються для всіх країн світу, але це в свою чергу накладає певні обмеження на деталізацію та зміст показників. Наприклад, в EGDI компонент "Людський капітал" оцінюється на основі загального рівня грамотності населення, а не рівень цифрової грамотності [7], GTMI хоча і детальніше оцінює технологічні аспекти урядових сервісів, здебільшого зосереджується на показниках їх оцифровки та автоматизації, а не впровадженні власне цифрових технологій, оскільки великою мірою зацентрований на відображенні прогресу в електронному урядуванні країн, що розвиваються [8]. Тобто обидві моделі є достатньо спрощеними, а відсутність детализованих показників, а тим паче показників, зорієнтованих на технологічний розвиток цифрових трансформацій знижує релевантність таких моделей для країн, таких як Україна, які мають необхідність орієнтуватися на передовий приклад цифровізації публічного управління.

Однією з таких популярних методологій, за якою вимірюється цифрова зрілість країн ЄС є Індекс Цифрової Економіки та Суспільства (Digital Economy and Society Index — DESI). DESI публікується Європейською комісією щорічно й визначає прогрес держав-членів ЄС у досягненні цілей Програми цифрового десятиліття ЄС до 2030 року [9].

DESI інтегрує ряд відповідних показників з поточних напрямків цифрової політики в Європі. Індекс надає дані для дослідження на основі наступних ключових елементів:

Таблиця 1. Структура Digital Economy and Society Index 2023

Групи показників	Показники
1. Цифрові навички (Digital skills)	Використання Інтернету
	Принаймні базові цифрові навички
	Вище базових цифрових навичок
	Принаймні базові навички створення цифрового контенту
	Підприємства, що навчають персонал ІКТ
	Жінки, які мають принаймні базові цифрові навички
	Фахівці ІКТ
	Випускники спеціальностей з ІКТ
2. Цифрова інфраструктура (Digital infrastructure)	Жінки-фахівці ІКТ
	Принаймні 100 Мбіт/с за допомогою фіксованого широкосмугового зв'язку
	Принаймні 1 Гбіт/с широкосмугового зв'язку
	Фіксоване покриття мережі дуже високої пропускної здатності
	Фіксоване оптоволоконне покриття
	Розвиток мобільного широкосмугового зв'язку
	Загальне покриття 5G
3. Цифрова трансформація бізнесу (Digital transformation of businesses)	Спектр 5G
	Малі та середні підприємства із принаймні базовим рівнем цифрової інтенсивності
	Електронний обмін інформацією
	Соціальні мережі
	Великі дані
	Хмарні обчислення
	Штучний інтелект
	Електронні рахунки
	Малі та середні підприємства, що продають онлайн
	Оборот електронної комерції
	Закордонні онлайн продажі
	4. Цифровізація публічних сервісів (Digitalisation of public services)
Цифрові публічні послуги для громадян	
Цифрові публічні послуги для бізнесу	
Попередньо заповнені форми	
Прозорість надання послуг, оформлення та персональних даних	
Підтримка користувачів	
Зручність для мобільних пристроїв	
Доступ до електронних медичних записів	

Джерело: [10].

— оцінка ефективності: для загального опису прогресу кожної країни;

— покращення: визначення напрямків підвищення продуктивності кожної з країн на основі оцінки підіндексів і загального індивідуального індексу;

— оцінка змін в динаміці;

— кластеризація країн та порівняння їх на подібних стадіях цифрового розвитку відображає необхідність прогресу в конкретних областях.

З 2022 року DESI складається з чотирьох основних груп показників: людський капітал, підключення до Інтернету, інтеграція цифрових технологій, цифрові публічні послуги (рис. 1).

З 2023 року відповідно до Політичної програми цифрового десятиліття ЄС до 2030 року DESI інтегровано у звіт про стан цифрового десятиліття та використовується для моніторингу прогресу в досягненні цифрових цілей. Методологічно зберігається 4 групи показників, перелік індикаторів в кожній з них дещо розширено (табл. 1).

З точки зору оцінки цифрової зрілості публічного управління нас звісно ж цікавить в першу чергу 4та група показників "Цифровізація публічних сервісів". Вона формується такими індикаторами як:

— користувачі електронного уряду (особи, які протягом останніх 12 місяців використовували Інтернет для

взаємодії з державними органами на веб-сайтах або в мобільних додатках, %);

— цифрові публічні послуги для громадян (частка адміністративних дій, які можуть бути зроблені в режимі онлайн для важливих життєвих подій, наприклад, народження дитини, нове місце проживання тощо, для громадян);

— цифрові публічні послуги для бізнесу (частка державних послуг, необхідних для відкриття бізнесу та ведення регулярних бізнес-операцій, які доступні в Інтернеті для вітчизняних та іноземних користувачів);

попередньо заповнені форми (частка даних, які попередньо заповнюються в онлайн-формах публічних послуг);

— прозорість надання послуг, оформлення та персональних даних (наскільки процеси обслуговування є прозорими, послуги розроблені із залученням користувачів, які можуть керувати своїми особистими даними);

— підтримка користувачів (ступінь доступності онлайн-підтримки, функцій довідки та механізмів зворотного зв'язку, включаючи транскордонні);

— зручність для мобільних пристроїв (частка послуг з адаптивним для мобільних пристроїв інтерфейсом);

— доступ до електронних медичних записів (загальнонаціональна доступність служб онлайн-доступу для громадян до даних їхніх електронних медичних записів) [10].

Розрахунок цифрової зрілості країн-членів ЄС за цифровізацією публічних сервісів подано на рис. 2.

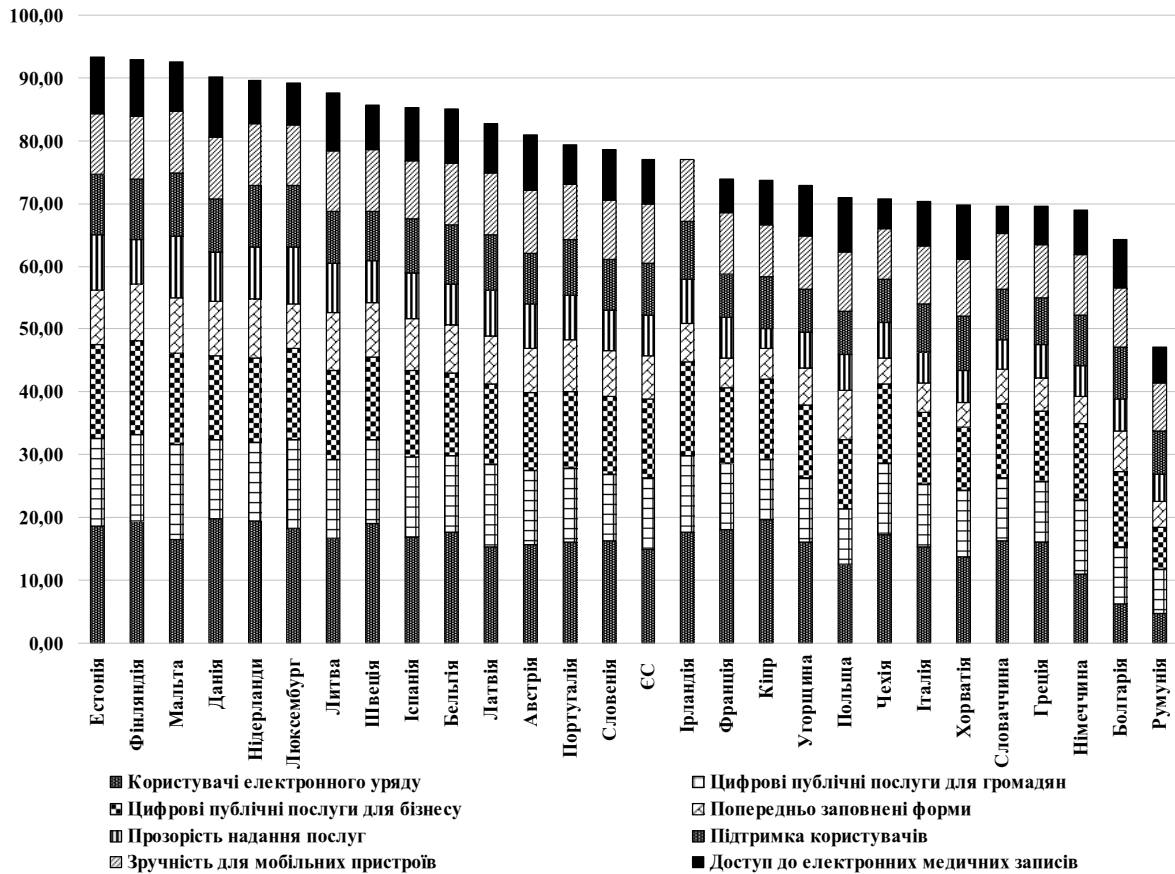

Рис. 2. Значення індикаторів цифровізації публічних сервісів в розрахунку DESI-2023

Джерело: складено автором за [11].

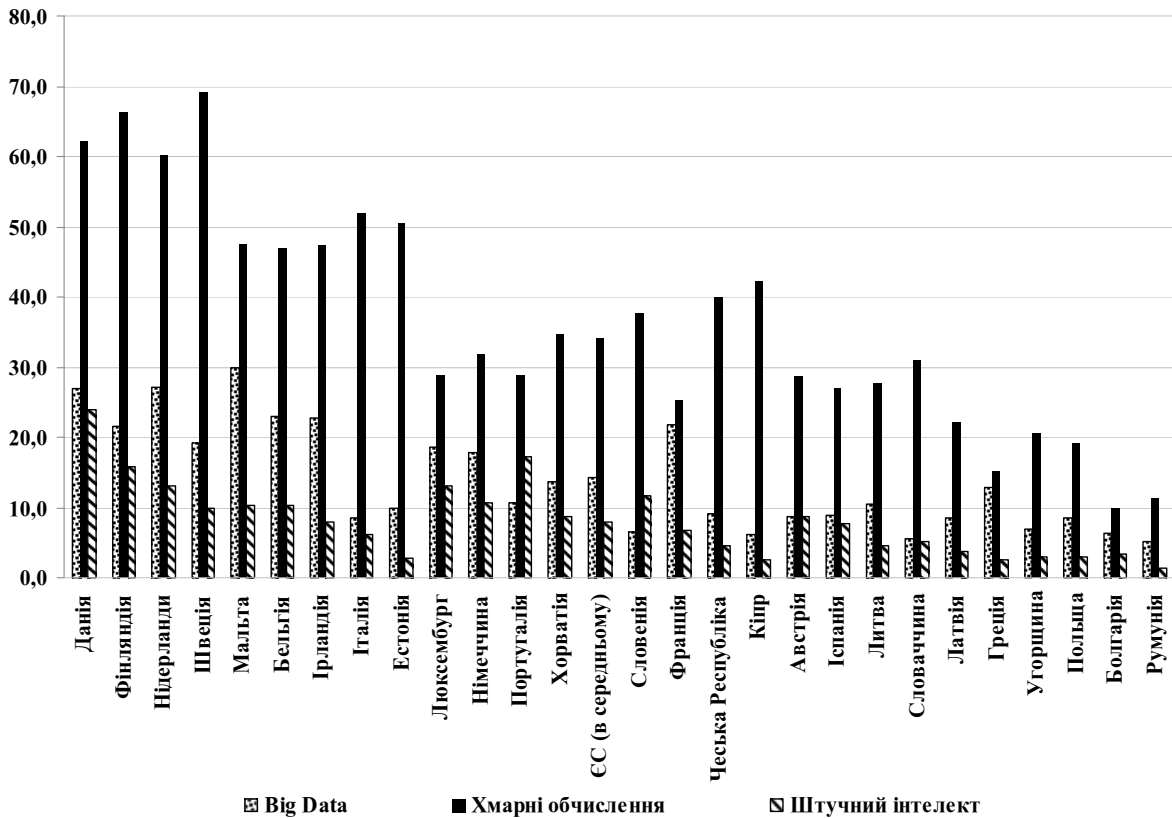

Рис. 3. Ренкінг країн-членів ЄС за рівнем впровадження цифрових технологій в бізнесі у 2023 році (% підприємств)

Джерело: складено автором за [11].

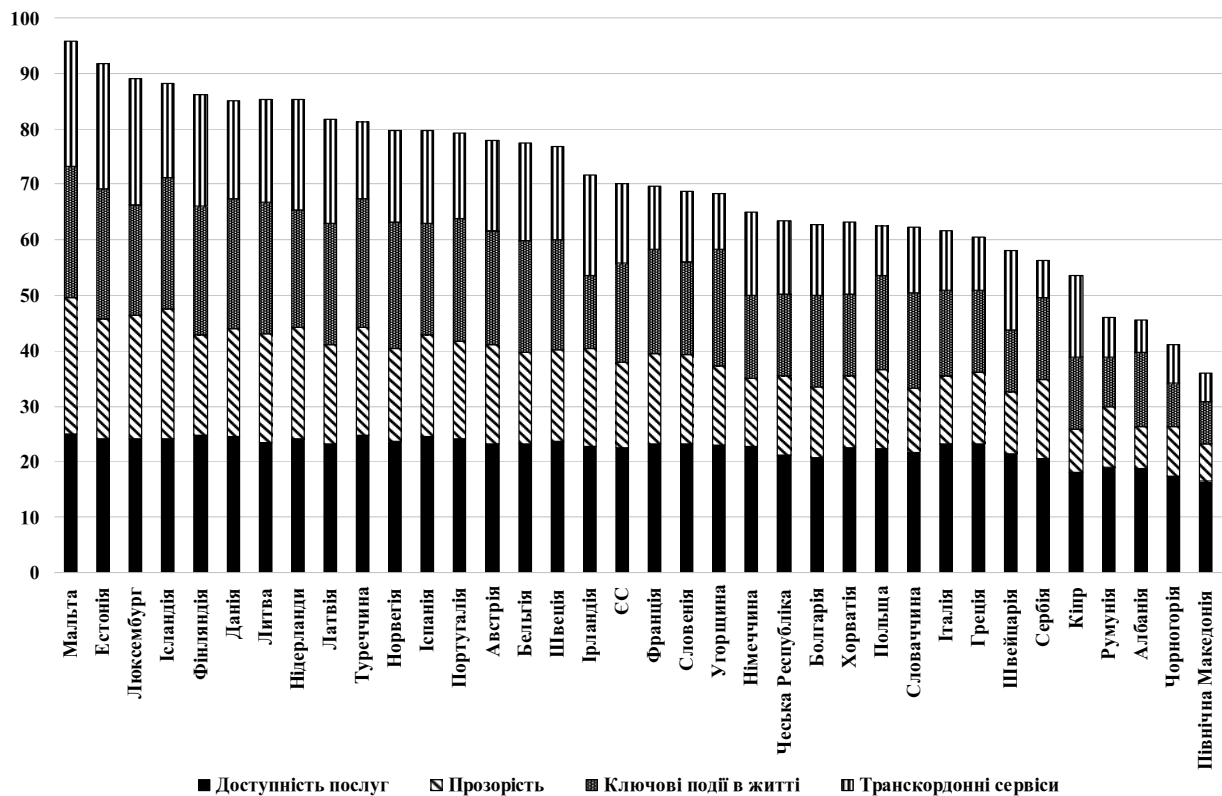

Рис. 4. E-Government Benchmark 2023 p.

Джерело: складено автором за [14].

Однак невірно було би оцінювати цифрову зрілість публічного управління лише по досягнутих індикаторах в моделі, що безпосередньо описують публічні сервіси. Великою мірою в оцінці цифрової зрілості грає цифрова готовність, тобто потенційна здатність громадян, бізнесу та центральних та місцевих органів влади сприймати та впроваджувати цифрові технології. За великим рахунком, як свідчать дані табл. 1, складовими групи показників "Цифровізація публічних сервісів" є ті сервіси, які відповідають за автоматизацію публічних послуг, переведення їх з паперової форми в електронну. Їх впровадження відповідає першому етапу цифрової трансформації, а саме оцифровці [12]. Дані рис. 2 свідчать про високий рівень впровадження таких сервісів в країнах-членах ЄС, перший десяток країн-лідерів має рівень охоплення такими сервісами понад 85%. Це в свою чергу свідчить про високу готовність таких країн переходити до наступного етапу розвитку електронного урядування, а саме широкого впровадження в публічне управління цифрових технологій. Адже 8 із першого десятка країн за розвитком цифрових публічних сервісів також лідирує у впровадженні технологій аналізу великих даних, штучного інтелекту та хмарних обчислень в приватному секторі (рис. 3).

Як показують дослідження Deloitte, впровадження технологічних змін в публічному секторі суттєво відстає від бізнесу [13] через низку причин [12]. Поряд з тим саме апробація і успішна імплементація цифрових технологій в приватному секторі сприяє і цифровому розвитку державного управління. По-перше, бізнес, що активно використовує технології великого даних, хмарних обчислень та штучного інтелекту, створює попит на відповідні технології та послуги, стимулюючи їх поши-

рення і вдосконалення. Це, в свою чергу, підвищує загальний рівень цифрової грамотності і готовності до інновацій серед населення і державних службовців. По-друге, досвід і практика цифровізації бізнесу часто слугують прикладом і стимулом для державних органів, які прагнуть підвищити ефективність своїх послуг і процесів управління. Наприклад, використання хмарних технологій у бізнесі демонструє переваги масштабованості та економії ресурсів, що може бути застосовано для оптимізації державних ІТ-інфраструктур. Нарешті, взаємодія між цифрово розвинутим бізнесом і державними органами сприяє створенню більш інтегрованої та інноваційної екосистеми, яка сприяє загальному цифровому розвитку суспільства. Таким чином, цифрові інновації в бізнесі не лише підвищують його конкурентоспроможність, але й створюють фундамент для цифрової трансформації публічного сектора і державного управління.

Впровадження цифрових технологій в державне управління та публічні фінанси важливе з огляду на декілька причин. По-перше, цифрові технології, такі як великі дані, хмарні обчислення та штучний інтелект, значно підвищують ефективність і прозорість державних послуг, що безпосередньо впливає на якість життя громадян. Зокрема, застосування великих даних дозволяє аналізувати великі обсяги інформації для прийняття більш обґрунтованих рішень і покращення процесів управління. По-друге, хмарні обчислення забезпечують державним органам гнучкість і масштабованість їх ІТ-інфраструктур, знижуючи витрати на утримання та оновлення обладнання. Це дозволяє швидше реагувати на змінні потреби громадян і бізнесу. Крім того, використання штучного інтелекту автоматизує ру-

Таблиця 2. Порівняльна таблиця показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) компонента "Цифрові державні послуги", визначені розпорядженням Кабінету Міністрів України №774-р від 5.09.2023 р. та відповідних індикаторів за методологією ЄС DESI-2023

Компонент	Під-компонент	Показники за постановою Кабміну	Відповідні індикатори за методологією ЄС
4. Цифрові державні послуги	електронний уряд	кількість користувачів послуг електронного врядування, %	4a1 e-Government users, %
		попередньо заповнені форми, балів (0-100)	4a4 Pre-filled forms, score (0 to 100)
		державні цифрові послуги для громадян, балів (0-100)	4a2 Digital public services for citizens, score (0 to 100)
		державні цифрові послуги для бізнесу, балів (0-100)	4a3 Digital public services for businesses, score (0 to 100)
		відкриті дані, відсотків максимального бала	4a5 Transparency of service delivery, design and personal data, score (0 to 100)
		-	4a6 User support, score (0 to 100)
		-	4a7 Mobile friendliness, score (0 to 100)
	електронна охорона здоров'я	-	4b1 Citizens' online access to electronic health records, score (0 to 100)

Джерело: складено автором на основі [10, 15].

тинні процеси, знижуючи навантаження на державних службовців і підвищуючи точність виконання завдань.

4та група показників "Цифровізація публічних сервісів" деталізується окремим компонентом DESI — E-Government Benchmark. Цей індикатор був створений з метою оцінки рівня розвитку електронного врядування в країнах Європейського Союзу. Він допомагає аналізувати ефективність, доступність і зрілість електронних урядових послуг, що надаються громадянам і бізнесу. E-Government Benchmark вимірює кілька важливих аспектів електронного врядування:

1. Прозорість (Transparency) — оцінка рівня доступності та прозорості урядових даних, включаючи фінансові дані, закони та регуляції, відкритість урядових процесів і процедур для громадян.

2. Доступність послуг (User-centricity) — оцінка зручності та доступності урядових електронних послуг для громадян і бізнесу, легкість використання онлайн-сервісів, їх функціональність і швидкість реагування.

3. Транскордонні сервіси (Cross-border services) — наявність і доступність електронних урядових послуг для користувачів з інших країн ЄС, можливість користування електронними послугами громадянами та бізнесом, незалежно від їхнього місцезнаходження.

4. Ключові події в житті (Key Enablers) — оцінка наявності цифрових рішень, що полегшують управління основними подіями в житті громадян, такими як народження, шлюб, реєстрація бізнесу та інші.

E-Government Benchmark розраховується не тільки для країн-членів ЄС, а для так званих EU27+, групи з 35 європейських країн, включаючи країн-членів Європейської асоціації вільної торгівлі (Норвегія, Ісландія та Швейцарія) та країн-кандидатів на членство в ЄС (рис. 4).

Оскільки стратегічною метою інтеграційних прагнень України є вступ до Європейського Союзу, а з чер-

вня 2022 року Україна має статус країни-кандидата на вступ до ЄС, природно, що цифрові цілі розвитку Української держави мають гармонізуватися з цифровими цілями, які ЄС планує втілити до 2030 року. Відповідно до цієї мети Кабінет Міністрів України у вересні 2023 року ухвалив розпорядження, що затверджує перелік показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) в Україні, який в цілому відповідає Методології ЄС 2022 року [15].

Відповідно до згаданого розпорядження дані показники розраховуватимуться Державною службою статистики, Міністерством цифрової трансформації, Міністерством освіти і науки, Міністерством економіки, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку. Цим розпорядженням Кабінет Міністрів доручив Мінцифри у 6-тимісячний термін забезпечити розроблення та затвердження методичних рекомендацій щодо методології складення показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI). Проте на момент написання статті згадані методичні рекомендації поки що не розроблено, отже визначити цифрову зрілість української економіки і суспільства за методологією ЄС наразі не є можливим.

Крім непереворотності державних структур з розробки методології обрахунку необхідних показників ще однією проблемою згаданого розпорядження є те, що практично на момент прийняття воно вже застаріло. Розпорядження Кабміну було прийняте менше ніж за місяць до чергової зміни методології ЄС [10] і не містить частини показників, доданих в новій методології ЄС (табл. 2).

Окрім того згадане Розпорядження Кабінету Міністрів України щодо затвердження показників

DESI в Україні не містить показників для окремої компоненти E-Government Benchmark, які розраховуються іншими країнами-кандидатами на членство в ЄС.

Більше того, хоча DESI охоплює широкий спектр показників, однак вони не деталізують специфіку цифрової зрілості системи публічних фінансів. За його допомогою можна аналізувати загальні передумови цифровізації публічних фінансових систем (такі як загальна цифрова грамотність, цифрова інфраструктура тощо), але зосереджуючись на цифровому розвитку економіки та суспільства в цілому, включаючи використання цифрових технологій у різних галузях та серед населення, цей індекс не надає глибокого аналізу щодо ефективності, автоматизації та прозорості фінансових процесів у публічному секторі.

Разом з тим цифровізація сфери публічних фінансів має важливе значення з огляду на низку причин. По-перше, цифровізація публічних фінансів підвищує прозорість та підзвітність державних витрат, що є ключовим фактором у боротьбі з корупцією та забезпеченні довіри громадян до державних інституцій. Використання технологій, таких як блокчейн, може забезпечити прозорі та незмінні записи фінансових операцій, зменшуючи можливості для фінансових зловживань. По-друге, ефективне управління публічними фінансами за допомогою цифрових рішень сприяє оптимізації бюджетних процесів і підвищенню ефективності державних витрат, що є критично важливим для стійкого економічного розвитку. Цифровізація процесів збору та аналізу даних дозволяє швидше і точніше приймати рішення, що впливають на економічну політику держави.

Хоча український варіант Індексу цифрової економіки та суспільства включає в себе деякі показники розвитку електронного уряду (табл. 3), він не містить показників, які б конкретно оцінювали автоматизацію бюджетування, облік і звітність у публічних фінансах, рівень прозорості фінансових операцій уряду, ступінь інтеграції фінансових інформаційних систем або рівень кібербезпеки у фінансовому секторі держави, що є критичним для захисту фінансових даних у сфері публічних фінансів.

І нарешті DESI оцінює людський капітал загалом, але не зосереджується на кваліфікації та підготовці державних службовців. Важливо мати показники, які б оцінювали рівень підготовки та компетенцій саме у сфері публічного управління.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) — це комплексний інструмент, розроблений Європейською Комісією для моніторингу цифрового прогресу в країнах-членах Європейського Союзу. DESI оцінює рівень цифровізації на основі кількох ключових показників, включаючи цифрові навички, цифрову інфраструктуру, впровадження цифрових публічних сервісів та інтеграцію цифрових технологій в економіку. Роль DESI в оцінці цифровізації державного управління є особливо важливою, оскільки він дозволяє виз-

начити ефективність цифрових трансформацій у публічному секторі, забезпечуючи дані для прийняття рішень і розробки політик, що сприяють подальшому вдосконаленню електронного урядування та наданню цифрових послуг громадянам і бізнесу.

Хоча в Україні і запроваджується обрахунок Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) з метою гармонізації з цифровими цілями ЄС на шляху приєднання України та відстеження процесів цифровізації та цифрової трансформації в Україні, в т.ч. і розвитку електронного урядування, наша країна стикається з низкою проблем на цьому шляху, пов'язаних зокрема з інертністю та неповороткістю державних органів влади щодо розробки методології та впровадження обрахунку необхідних показників, у зв'язку з чим нормативні акти відстають від методології ЄС, більше того, не містять важливих складових такої методології, як то відстеження розвитку електронного урядування за моделлю e-Government Benchmark, складовою європейської методології DESI.

Окрім того, враховуючи тенденції розвитку цифрових технологій, їх впровадження в приватному секторі економіки та перспективи цифровізації сектору державного управління методологію DESI варто доповнити показниками впровадження таких технологій і в публічному секторі.

Нарешті, інтеграція індикаторів цифровізації публічних фінансів у DESI забезпечить більш комплексну оцінку цифрової зрілості держав, дозволяючи краще відстежувати та порівнювати прогрес у різних аспектах цифрової трансформації. Це, в свою чергу, сприятиме формуванню ефективних стратегій розвитку цифрової економіки та управління на національному та європейському рівнях.

Література:

1. Iannacci F. Reappraising maturity models in e-Government research: The trajectory-turning point theory / F. Iannacci, A. Seepma, C. Blok, A. Resca // The Journal of Strategic Information Systems. 2019. № 28. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.02.001>.
2. Fath-Allah A. E-Government Maturity Models: A Comparative Study / A. Fath-Allah, L. Cheikhi, R. Al-Quataish, A. Idri // International Journal of Software Engineering and Applications. 2014. № 5. 71—91. URL: <https://doi.org/10.5121/ijsea.2014.5306>.
3. AlSuwaidi M. Analyzing E-Government Maturity Models / M. AlSuwaidi, A. Alarabiat, O. Hujran // Electronic Government an International Journal. 2023. № 19. URL: <https://doi.org/10.1504/EG.2022.10040036>.
4. Barcevičius E. Exploring Digital Government Transformation in the EU / E. Barcevičius, G. Cibaite, C. Codagnone, V. Gineikyte, L. Klimaviciute, G. Liva — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. URL: <https://doi.org/10.2760/17207>.
5. Renteria C. Toward an Enabler-Based Digital Government Maturity Framework: A Preliminary Proposal Based on Theories of Change / C. Renteria, J.R. Gil-Garcia, Th. Pardo // ICEGOV '19: Proceedings of the 12th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance. 2019. 408-417. URL: <https://doi.org/10.1145/3326365.3326419>

6. Голіонко Н. Методичні підходи до оцінювання цифрової зрілості організації / Н. Голіонко, К. Кондратьєва // Молодий вчений. 2023. № 1 (113), С. 145—150. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-29>

7. E-Government Development Index (EGDI) / United Nations. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index>

8. Криниця С. Сучасні тренди розвитку цифрових технологій та їх вплив на публічні фінанси // Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2023, № 2, С. 82—120. URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120>

9. The Digital Economy and Society Index (DESI) / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>

10. DESI 2023 methodological note / European Commission. Brussels, September 27, 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023SC0574>

11. DESI 2023 dashboard for the Digital Decade / European Commission. URL: <https://digital-decade-desi.digital-strategy.ec.europa.eu/datasets/desi/indicators>

12. Криниця С. Поняття та сутність цифрової трансформації у публічних фінансах / С. Криниця // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2024, № 3—4 (316-317). С. 63—70. URL: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-3-4-316-317-63-70>

13. Rewriting the Rules for the Digital Age. Deloitte Global Human Capital Trends / Deloitte. Deloitte University Press. 2017. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/HCTrends_2017/DUP_Global-Human-capital-trends_2017.pdf

14. eGovernment Benchmark 2023 / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovement-benchmark-2023>

15. Про затвердження переліку показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5.09.2023 р. № 774-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pereliku-pokaznykiv-indeksu-tsyfrovoi-ekonomiky-ta-s774-50923>.

References:

1. Iannacci, F. Seepma, A. Blok, C. and Resca, A. (2019), "Reappraising maturity models in e-Government research: The trajectory-turning point theory", *The Journal of Strategic Information Systems*, vol. 28. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.02.001>.

2. Fath-Allah, A. Cheikhi, L. Al-Qutaish, R. and Idri, A. (2014), "E-Government Maturity Models: A Comparative Study", *International Journal of Software Engineering and Applications*, vol. 5, pp. 71—91. <https://doi.org/10.5121/ijsea.2014.5306>.

3. AISuwaidi, M. Alarabiat, A. and Hujran, O. (2023), "Analyzing E-Government Maturity Models", *Electronic Government an International Journal*, vol. 19, available at: <https://doi.org/10.1504/EG.2022.10040036>.

4. Barcevicus, E. Cibaite, G. Codagnone, C. Gineikyte, V. Klimaviciute, L. Liva, G. Matulevic, L. Misuraca, G. and Vanini, I. (2019), *Exploring Digital Government Transformation in the EU*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://doi.org/10.2760/17207>.

5. Renteria, C. Gil-Garcia, J. R. and Pardo, Th. (2019), "Toward an Enabler-Based Digital Government Maturity Framework: A Preliminary Proposal Based on Theories of Change", *ICEGOV '19: Proceedings of the 12th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance*, pp. 408—417. <https://doi.org/10.1145/3326365.3326419>.

6. Golionko, N. and Kondratieva, K. (2023), "Methodical Approaches to Evaluating the Digital Maturity of an Organization", *Molodyj vchenyj*, vol. 1 (113), pp. 145—150. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-29>.

7. United Nations (2023), "E-Government Development Index (EGDI)", [Online], available at: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index> (Accessed 30 May 2024).

8. Krynytsia, S. (2023), "Modern trends in the development of digital technologies and their impact on public finances", *Zbirnyk naukovykh prats' Derzhavnoho podatkovoho universytetu*, vol. 2 (2023), pp. 82—120. <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120>.

9. European Commission (2023), "The Digital Economy and Society Index (DESI)", [Online], available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (Accessed 15 May 2024).

10. European Commission (2023), "DESI 2023 methodological note", [Online], available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023SC0574> (Accessed 15 May 2024).

11. European Commission (2023), "DESI 2023 dashboard for the Digital Decade", [Online], available at: <https://digital-decade-desi.digital-strategy.ec.europa.eu/datasets/desi/indicators> (Accessed 18 May 2024).

12. Krynytsia, S. (2024), "The Concept and Essence of Digital Transformation in Public Finance", *Naukovy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 3—4 (316-317), pp. 63—70. <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-3-4-316-317-63-70>.

13. Deloitte (2017), *Rewriting the Rules for the Digital Age. Deloitte Global Human Capital Trends*, Deloitte University Press, [Online], available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/HCTrends_2017/DUP_Global-Human-capital-trends_2017.pdf (Accessed 7 Jun 2024).

14. European Commission (2023), "eGovernment Benchmark 2023", [Online], available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovement-benchmark-2023> (Accessed 7 Jun 2024).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), "Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Approval of the List of Indicators of the Digital Economy and Society Index"", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pereliku-pokaznykiv-indeksu-tsyfrovoi-ekonomiky-ta-s774-50923> (Accessed 15 May 2024).
Стаття надійшла до редакції 19.06.2024 р.

*В. М. Кудрявцев,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7617-6390>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.134

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ

V. Kudriavtsev,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv National Automobile and Highway University

MODERN APPROACHES TO VALUE ADDED ASSESSMENT IN INTERNATIONAL TRADE

В даній статті розглянуто та систематизовано сучасні підходи до оцінки доданої вартості в міжнародній торгівлі, а саме методології статистичного аналізу глобального виробництва і міжнародної торгівлі в категоріях доданої вартості з виокремленням внеску кожної ланки у зведеному підсумку.

Відзначено, що при всіх складнощах, що зберігаються, робота з поглиблення методології декомпозиції двосторонніх експортно-імпорتنних потоків не зупинялася. Відштовхуючись від базової схеми структурування експорту в категоріях доданої вартості в методології Р. Купмана, головна увага дослідників зосереджувалася на двох моментах: розвиток методології обліку складових повторного рахунку в зовнішній торгівлі та структурування експортно-імпорتنних потоків з метою розмежування: а) країни походження VA; б) країн — прямих імпортерів; в) країн призначення, які одержують товари, що реекспортуються; г) країн — виробників фінальної продукції; д) країн — виробників фінальної продукції.

Було виявлено головні "прирости" базової методології структурування експорту в категоріях доданої вартості, а саме автори А. Нагенгаст і Р. Стехрер уперше запропонували використати два нові методи декомпозиції експорту: за країною походження доданої вартості та за країною її кінцевого споживання під час переміщення в периметрі ланцюжка виробничої взаємодії. Автори довели методологічну єдність обох підходів, що дають змогу в підсумку отримувати однаковий результат агрегованого експорту. Також А. Борін і М. Манчіні своєю методикою змогли зняти цілу низку обмежень, що зберігалися, у виокремленні складових не тільки категорії "додана вартість", а й "повторний рахунок". Головний науковий результат, отриманий італійськими фахівцями, полягає в поглибленні деталізації структуризації структурування експортно-імпорتنних потоків на світовому, двосторонньому та міжсекторальному рівнях. Вони змогли довести обмеженість уніфікованого підходу до декомпозиції зовнішньої торгівлі в категоріях доданої вартості. Натомість запропоновано майже півтора десятка варіантів розкладання експорту та імпорту на компоненти залежно від конкретики розв'язуваного завдання коригування зовнішньоторговельної політики держави.

This article examines and systematizes modern approaches to the assessment of value added in international trade, namely, the methodology for statistical analysis of global production and international trade in terms of value added, with the contribution of each link to the aggregate result.

It is noted that, despite all the difficulties that remain, the work on deepening the methodology for decomposing bilateral export-import flows has not stopped. Starting from the basic scheme of structuring exports in value-added categories in the methodology of R. Koopman, the main focus is on the methodology of exports. Koopman's methodology, the researchers focused on two points: the development of a methodology for accounting for the components of the re-account in foreign trade and the structuring of export-import flows to distinguish between: a) the country of origin of VA; b) countries that are direct importers; c) destination countries that receive re-exported goods; d) countries that produce final products; e) countries that produce final products; and f) countries that import final products.

The main "increments" of the basic methodology for structuring exports in value-added categories were identified, namely, the authors A. Nagengast and R. Steger first proposed to use two new methods of export decomposition: by the country of origin of value added and by the country of final consumption when moving within the perimeter of the production interaction chain. The authors have proved the methodological unity of both approaches, which allow to obtain the same result of aggregate exports. Also, A. Borin and M. Mancini, using their methodology, were able to remove a number of restrictions that remained in the separation of components of not only the "value added" category, but also the "re-account" category. The main scientific result obtained by the Italian experts is to deepen the detail of the structuring of export-import flows at the global, bilateral and intersectoral levels. They were able to prove the limitations of a unified approach to the decomposition of foreign trade into value-added categories. Instead, they proposed almost a dozen and a half options for decomposing exports and imports into components depending on the specifics of the task of adjusting the state's foreign trade policy.

Ключові слова: міжнародна торгівля, додана вартість, експорт, глобальні ланцюжки створення вартості, ВВП.

Key words: international trade, value added, exports, global value chains, GDP.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

За останні десятиліття в науковий обіг введено безліч наукових понять, що відображають фрагментацію виробництва, яка наростає в умовах глобалізації 2000—2020-х рр. Глобальні ланцюжки постачання (global supply chains, GSCs), глобальні виробничі ланцюжки (global production chains, GPCs), глобальні ланцюжки створення вартості (global value chains, GVCs) дедалі активніше витісняють "товарні"/"вартісні"/"виробничі ланцюжки" з дискурсів, що описують світові економічні практики. З авторських визначень глобальних ланцюжків створення вартості виділимо формулювання лауреата Нобелівської премії 2001 р. М. Спенса з його передмови до доповіді СОР від 2019 р. "Розвиток глобальних ланцюжків створення вартості". Американський економіст під GVC розумів "комплексну мережеву структуру потоків товарів, послуг, капіталів і технологій, що перетинають національні кордони [1]. Співзвучне визначення дав іспанський економіст, професор Гарвардського університету П. Антрас в аналітичному матеріалі, підготовленому до виходу чергової доповіді Світового банку про розвиток світової економіки у 2020 р. "Торгівля для розвитку в століття глобальних ланцюжків вартості" [2]. У її визначенні під GVC

розуміється "сукупність стадій виробництва товару або послуги, призначених для реалізації, коли на кожній стадії створюється нова додана вартість (value added, VA) і щонайменше дві стадії знаходяться в різних країнах. Фірма стає учасником GVC, якщо задіяна хоча б в одній зі стадій ланцюжка" [3].

Спочатку зародження більшості GVCs відбувалося в розвинених країнах, йшло "знизу", поступово виходячи за національні кордони. Процес фактично являв собою результуючу мільйонів рішень бізнесу щодо пошуку джерел поставок, місця розміщення виробництва і збуту продукції, які визначають напрями й обсяги глобальних потоків товарів, послуг, фінансів, робочої сили та інформації. Після досягнення інвестиційної "зрілості" до їх вибудовування приступили країни, що розвиваються. З позиції національної економіки це означає не тільки більшу кількість конкурентів за місце в ланцюжку, а й також більшу кількість потенційних партнерів (покупців і постачальників) при створенні власного ланцюжка створення вартості. Саме дроблення виробничого процесу в рамках міжнародних компаній, коли деталі та компоненти багаторазово перетинають кордони, стало головною рушійною силою, що зумовила випереджальні темпи зростання світової торгівлі порівняно з глобальним ВВП (табл. 1) до світової фінансової кризи 2008—2009 рр. [4].

Таблиця 1. Порівняльна динаміка середньорічних темпів приросту світового ВВП і міжнародної торгівлі в 1990—2023 рр., %

Період	Світовий ВВП	Світовий експорт	
		товарів*	послуг**
2000-2005, в середньому	2,5	4,5	10,0
2005-2010, в середньому	2,0	3,5	8,0
2011	2,5	5,5	11,0
2012	2,3	2,5	2,0
2013	2,4	2,7	5,0
2014	3,0	2,6	5,0
2015	3,0	2,2	-6,0
2016	2,7	1,4	0,0
2017	3,3	4,9	8,0
2018	3,2	3,2	8,0
2019	2,5	0,4	-3,0
2020	-3,4	-4,9	-18,0
2021	5,8	8,9	17,0
2022	2,8	11,5	7,1
2023	3,2	9,5	8,9
2010-2023, в середньому	2,6	2,5	4,0

При цьому країнам, що розвиваються, відкрилися можливості інтегруватися у світову економіку через спеціалізацію на деяких відносно простих видах продукції, де їхні порівняльні переваги виявляються вищими, за одночасного прискорення індустріалізації власних економік і вбудовуванням у глобальні ланцюжки створення вартості (ГЛВ).

Зростання світового ВВП в принципі можна уявити як зміну суми доданої вартості, яку цілком створюють і повністю споживають (не перетинаючи національних кордонів) у даній країні (purely domestic value added, DVA); доданої вартості, яку створюють у каналах традиційної міжнародної торгівлі (вивезення-імпорт для кінцевого споживання) і яку створюють у рамках простих і складних ГЛВ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливість феномена ГЛВ спонукала дослідників до розроблення методології статистичного аналізу глобального виробництва і міжнародної торгівлі в категоріях доданої вартості з виокремленням внеску кожної ланки у зведеному підсумку. Статистична система, заснована на валовому обліку експортно-імпортних потоків, не давала змоги прояснити, якою мірою іноземні виробники, рухаючись ланцюжком нарощування доданої вартості, пов'язані з кінцевим споживачем у ГЛВ. Як тонко зауважили експерти Світового банку, "тільки за часів Давида Рікардо 100% експорту становила внутрішня додана вартість... тоді як сьогодні практично завжди в його обсяг входить іноземна додана вартість" [5]. Торговельний оборот у рамках GVC характеризує неодноразове число перетинів національних кордонів, що в традиційній статистиці генерує значний обсяг повторного рахунку. Наприклад, за даними ЮНКТАД, у 2010 р. у вартості світового експорту співвідношення чистої продукції та повторного рахунку дорівнювало 3/4 до 1/4 [6].

Першим, хто запропонував метод глибшої транскордонної фрагментації виробничих процесів, став Алек-

сандр Єтс. У 1998 р. майбутній головний економіст Світового банку розмежував міжнародні потоки промислової продукції, виокремивши торгівлю готовими виробами та обіг компонентів і вузлів. У раніше чинній стандартній міжнародній торговельній класифікації (Standard International Trade Classification / SITC, Revision I), схваленій ЮНКТАД, такий поділ видавався технічно нездійсненним. Друга версія SITC надала можливість згрупувати товарні позиції, назви яких містили термін "частини, вузли...". Згідно з проведеними розрахунками, у 1995 р. частка таких проміжних вхідних ресурсів в експорті країн ОЕСР машин, устаткування і транспортних засобів дорівнювала 30% проти 26,1% у 1978 р. А. Єтс окремо наголошував, що реальний обсяг міжкраїнового обміну комплектуючими значно вищий, тому що SITC, Revision II, не давала змогу виокремити компоненти та інші складові в зовнішньоторговельному обігу хімічними виробами та іншою обробленою продукцією [7]. Під час подальших коригувань SITC класифікація А. Єтса послідовно вдосконалювалася.

Того ж 1998 р. для позначення процесу нарощування доданої вартості в міжнародній торгівлі Д. Гаммелс, Д. Рапопорт і К.-М. Йі запропонували термін "вертикальна спеціалізація" (vertical specialization, VS) для врахування імпоротної складової в експортованій продукції [8]. При цьому передбачалося, що країна може брати участь у вертикальній спеціалізації двоюко:

- 1) використовуючи імпорتنі комплектуючі для виробництва експортної продукції;
- 2) експортуючи проміжну продукцію для виробництва товарів із подальшим експортом у треті країни.

За проведеними авторами розрахунками, у 1990 р. для 10 країн ОЕСР і чотирьох держав за периметром ОЕСР частка іноземної складової в їхньому сумарному експорті становила 21%, збільшившись на 30% за 1970—1990 рр. [9]. Однак схема вертикальної спеціалізації передбачала дотримання двох неодмінних умов: 1) імпорتنі комплектуючі однаково (в однаковій пропорції) використовують під час виготовлення продукції для внутрішнього й експортних ринків; 2) зустрічну торгівлю проміжними товарами виключено (допускають експорт проміжних товарів із подальшим реекспортом у треті країни). Практика засвідчила, що в реальному житті ці умови витримати вкрай складно, особливо в умовах наростаючої фрагментації виробництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної роботи є розгляд та систематизація сучасних підходів до оцінки доданої вартості в міжнародній торгівлі, а саме методології статистичного аналізу глобального виробництва і міжнародної торгівлі в категоріях доданої вартості з виокремленням внеску кожної ланки у зведеному підсумку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нові можливості для оцінки доданої вартості в експорті та імпорті відкрилися після завершення у 2000-ті рр. цілої серії досліджень із формування порівнянних за структурою і наповненням країнових міжгалузевих балансів, що зводяться в міжгалузевий баланс світової

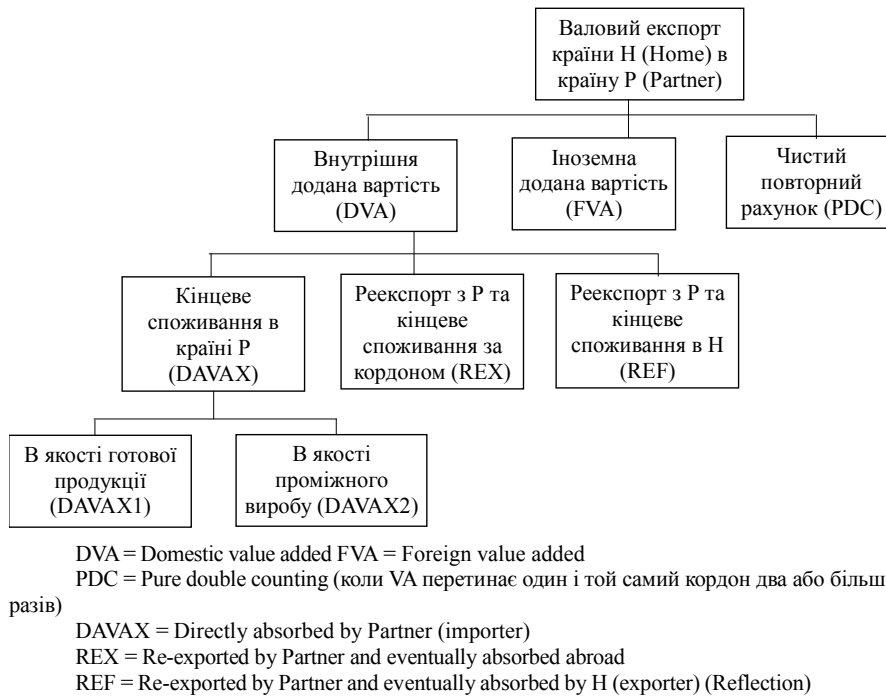

Рис. 1. Базова схема структурування експорту в категоріях доданої вартості в методології Р. Купмана

Джерело: [3].

економіки (WIOD). Стандартна митна статистика фіксувала, де трансакційні товари (послуги) вироблено і куди відвантажено, але не пояснювала, які країни взяли участь у їхньому створенні, і не розкривала кінцевого призначення товарів (послуг), які переміщують через кордон, тобто для кінцевого споживання в країні ввезення або перероблення з збільшенням VA і подальшого реекспорту. З робіт, у яких фахівцям вдалося зістикувати митну статистику з таблицями WIOD, найбільшого поширення набули розробка ОЕСР Trade in Value Added (TiVA), проект ЄС World Input-Output Database (WIOD) і база даних ЮНКТАД (UNCTAD-Eora GVC).

Усі три концепції з'явилися практично одночасно. У розробленні методології розкладання експорту на компоненти, виключаючи повторний рахунок, або "торгівля в категоріях доданої вартості" (схематично поданої на рис. 1, поряд з ОЕСР, схваленою також СОТ, вирішальний внесок зробила група американських економістів під керівництвом Р. Купмана [10] — на той момент директора департаменту економіки Комісії з міжнародної торгівлі США. 16 січня 2013 р. у Женеві відбулася презентація першої версії TiVA-2013 у вибірці 18 секторів економіки 40 країн (34 держави ОЕСР, "п'ятірка" БРІКС та Індонезія) і окремого агрегатора "інші країни" (rest of the world, RoW) [11]. Статистичною основою для розрахунку TiVA-показників (як, утім, і всіх наступних версій TiVA Database) виступили національні дані матричних таблиць "витрати-випуск", які зводить ОЕСР (OECD's Inter-Country Input-Output, ICIO). Від самого початку зазначалося, що з огляду на "нестикованість" у цілій низці випадків національних статданих щодо двосторонньої торгівлі, отримані результати вважаються оцінками, що й пояснювало вибір як основного "прогнозного" методу дослідження, який залишився чинним і в подальшому.

Першу редакцію WIOD, підготовлену в рамках 7-ї рамкової програми Євросоюзу з розвитку наукових досліджень і технологій (2007—2013 рр.), розробники (проект очолювали фахівці університету Гронінгена) презентували у квітні 2012 р. Дослідження охоплювало період 1995—2009 рр., за який у розрізі 27 країн ЄС і 13 інших великих економік здійснено структурування поставок і використання 59 найважливіших видів продукції/послуг 35 галузей економіки [12]. Концептуально конструкція WIOD у подальшому не змінилася.

База даних UNCTAD-Eora GVC "побачила світ" у процесі підготовки доповіді ЮНКТАД-2013 "Глобальні ланцюжки вартості: інвестиції і торгівля для розвитку" [6]. На 2019 р. проект Eora виявився найємнішим, охоплюючи період 1990-2015 рр. (TiVA — 2005—2015 рр., WIOD — 2000—2014 рр.), 189 країн (64 і 43, відповідно) і від 26 до 500 галузей економіки залежно від країни (TiVA — 34, WIOD — 56) [13]. Динамічні ряди в розглянутих проектах публікуються з істотним — до п'яти (у WIOD — до двох) років — часовим лагом, який легко пояснюється складнощами декомпозиції глобальних ланцюжків доданих вартостей на всю їхню глибину. Зрозумілі викликані цією обставиною проблеми оперативної оцінки змін у ГЛВ. Однак саме цей методичний підхід дає змогу розкрити зв'язки всіх учасників ланцюжка з кінцевим споживачем і прояснити, де реально сконцентровані джерела створення доданої вартості: заробітна плата і прибуток.

У принципі змістовну частину всіх трьох концепцій, їхні особливості та відмінності доволі докладно розібрано в зарубіжній літературі [14]. При цьому фахівці не приховують збереження цілої низки невирішених методичних питань, які потребують свого практичного вирішення. Наприклад, база даних торгівлі в категоріях доданої вартості не фіксує торгівлі нематеріальними ак-

тивами, тоді як їхня частка (1/3) у середньому вдвічі перевищує внесок матеріального капіталу (1/6), який витрачається в процесі виготовлення та руху товару ланцюжком GVC. Тому експортери нематеріальних послуг у рамках GVC постійно стикаються з неповним урахуванням реального внеску власників інтелектуальної власності в національний дохід своєї країни та міжнародний торговельний оборот.

Безумовно, тут можуть даватися взнаки привхідні чинники, що спонукають великі компанії до захисту своєї критичної інтелектуальної власності. З цієї причини багато провідних корпорацій вкрай неохоче погоджуються на передачу ліцензій на її використання, вважаючи за краще відкривати за кордоном філії. Філії, можливо, також повинні будуть платити ліцензійну винагороду. Однак є чимало резонів, передусім податкового характеру, щоб зробити її максимально низькою, збільшуючи тим самим оподатковуваний прибуток філії, у країні знаходження якої ставки податку на прибуток, найімовірніше, виявляться нижчими. Саме те, що платежі за використання іноземної інтелектуальної власності в зовнішньоторговельній статистиці відображаються більш ніж скромним чином, на погляд експертів, є однією з головних причин применшення її ролі в зовнішній торгівлі [4].

Плюс накладаються технічні обмеження, пов'язані з використанням WIOT-таблиць. Перше пов'язане з особливостями їхнього "будівництва" на основі агрегованих даних, унаслідок чого підсумкові результати виходять доволі загальними, такими, що не розкривають багатьох значних деталей діяльності ГЛВ. Так, можна простежити початкове походження готових металевих виробів у виробництві моторних транспортних засобів, але розкласти на складові країни, які брали участь у виготовленні таких комплектуючих, як шини, автомобільні двигуни, склоочисники тощо, за матеріалами цих матриць неможливо. Друге обмеження в роботі з WIOD-даними пояснюється вимушеною необхідністю допускати відсутність зустрічних потоків проміжної продукції. Річ у тім, що ці експортно-імпорتنі обороти не вловлюються ні митною статистикою, ні національними міжгалузевими балансами [3].

У 2014 р. А. Нагенгаст і Р. Стехрер [15] для вирішення цієї задачі представили два способи структурування створюваної і переміщуваної через кордон VA. Уперше пропонувалося використовувати метод № 1 за країною походження VA і метод № 2 за країною призначення, де відбувається остаточне споживання VA. Алгоритм розбирався на прикладі трьох країн, а технічні деталі застосування цієї методології для більшого кола торговельних партнерів зводилися в додатках.

Головні отримані А. Нагенгастом і Р. Стехрером висновки можна охарактеризувати таким чином:

— запропонована методологія розвивала концепцію колективу Р. Купмана, в якій використовувалася варіація методу № 1 за країною походження VA, але з деякими обмеженнями. Наприклад, кількість перетинів експортованої VA до розрахунку не брали. Однак важливіше те, що обидва нові методи (№ 1 і № 2) ґрунтувалися на врахуванні сумарних транскордонних товаропотоків, тому агреговані підсумки торговельних балансів, розраховані за країною походження VA і за країною фінального споживання доданої вартості;

— вибір методу структурування VA і DC, як пояснювали А. Нагенгаст і Р. Стехрер, залежав від конкретного завдання, яке в результаті передбачалося вирішувати. Метод № 1 пропонувався для вивчення виробничої взаємодії країн / секторів економіки, метод № 2 — взаємозв'язків виробництва і кінцевого споживання. У принципі можна визнати, що цільовим призначенням методології Нагенгаста-Стехрера є виявлення дисбалансів двосторонньої торгівлі та пошук шляхів їх подолання;

— А. Нагенгаст і Р. Стехрер, аналізуючи двосторонню торгівлю країн ЄС-27 періоду 1995—2011 рр., довели, що в глобальній економіці баланс двосторонньої торгівлі є функцією попиту RoW. Наприклад, німецьким компаніям для задоволення кінцевого попиту фірм і роздрібних покупців Китаю в готовій продукції доводилося нарощувати імпорт комплектуючих із Франції. Підраховано, що в 1995 р. 3% сумарної розбіжності балансів двостороннього зовнішньоторговельного обігу в рамках ЄС (різниця між класичним балансом у валовому обчисленні та балансом у категоріях VA) пояснювалося попитом третій країн за периметром ЄС, а у 2011 р. — вже 25% [15];

— А. Нагенгаст і Р. Стехрер встановили і другий важливий чинник, що спричиняв розбіжність підсумків зовнішньоторговельних оборотів у валовому і VA-вимірі. Ним названо посилену фрагментацію виробництва. Розрахунки, зокрема, засвідчили, що в період 1995—2011 рр. у середньому 32% розбіжностей торговельних балансів двостороннього обороту в ЄС "по валу" і в категоріях VA зумовила FVA, спожита (consumed) у країні-партнері по ЄС [15];

— у частині інших компонентів VA стратегічного завдання відокремлення власне VA від елементів повторного рахунку не ставилося. Замість цього структурування VA здійснювалося рознесенням її складових на блоки "внутрішня / іноземна складова експорту". При цьому А. Нагенгаст і Р. Стехрер при характеристиці цих складових використовували термін VA, а не content [15], що могло призводити до неправильного трактування отриманих результатів, коли нечітке розмежування понять DVA, що остаточно споживається в країні походження та в третій країні, призводило до переоцінки внутрішньої доданої вартості в експорті через включення компонентів повторного рахунку.

Великим кроком у розвитку існуючих методик структурування експортно-імпортного обороту стала робота італійських фахівців, співробітників Банку Італії А. Боріна і М. Манчіні [16], що дала змогу зняти багато обмежень, які зберігалися в декомпозиції VA і DC. Наприклад, у концепції Р. Купмана здійснено проривне розмежування VA у зовнішній торгівлі, але в застосуванні до агрегованого підсумку глобального експорту; не розмежували DVA в експорті цієї країни, остаточно спожиту в країні безпосереднього імпортера та реекспортовану до третій країн; частину іноземної складової експорту помилково вважали повторним рахунком, що на ділі було FVA. При цьому А. Борін і М. Манчіні спеціально наголошували, що не займаються критичним розбором або системною реорганізацією сформованих методичних підходів, а розвивають накопичений багаж, вносячи в низці випадків пропозиції, що не мали анало-

гів. Свій головний науковий внесок А. Борін і М. Манчіні, які сконцентрувалися на вивченні прямих і непрямих торговельних взаємозв'язків країн і секторів, вбачали в поглибленні деталізації структури агрегованих (світових) / двосторонніх / міжсекторальних експортно-імпорتنних потоків, що відкрили додаткові можливості для емпіричних досліджень виробничої взаємодії на макро- і мікрорівні.

Можна виокремити такі головні особливості, що характеризують новизну методичного походу А. Боріна і М. Манчіні:

— розвиток алгоритму декомпозиції валового експорту країни S в країну R (E_{sr}), відштовхуючись від базової моделі Р. Купмана і методики структурування експорту А. Нагенгаста і Р. Стехрера за країною походження і країною кінцевого споживання VA. У методології розкладання експорту за країною походження VA додано вартість, створеною в даній країні, вважається VA тільки при першому перетині національного кордону. При наступних перетинах кордону ця VA враховується як повторний рахунок. Схематично декомпозицію продемонстровано розкладанням виробничого ланцюжка на фази (рис. 2). Кожна фаза завершується постачанням із країни S, і все, що створюється в їхньому процесі, вважається "доданою вартістю в експорті", а всі інші включення у виробничий ланцюжок належать до повторного рахунку. У методології розкладання експорту за країною споживання VA доданою вартістю вважається VA, що остаточно залишає межі країни. Усі попередні перетини нею кордону враховуються як повторний рахунок. Розвиваючи концепцію Р. Купмана, А. Борін і М. Манчіні змогли відстежити рух VA постадійно від самих витоків її створення до ринку фінального поглинання. Якщо, наприклад, у країні прямого імпорту кінцеве споживання VA не відбувається, за допомогою запропонованого апарату вдається встановити країну призначення реекспортованого товару. Так вдалося "зібрати" повні ланцюжки руху VA на глобальному, міжкраїнному та міжсекторальному рівнях [16];

— водночас отримав підтвердження висновок авторів про неможливість усі експортно-імпорتنні потоки обраховувати за єдиним VA-лекалом. Такий уніфікований підхід обмежує можливості його застосування для коригування зовнішньоторговельної політики окремих держав та аналізу міжнародних виробничих зв'язків загалом і на рівні окремих взаємопов'язаних секторів. Як справедливо зазначають автори, для розв'язання конкретних практичних питань у прив'язці до конкретики обраного об'єкта дослідження потрібен заснований на загальному базисі, але різний методичний інструментарій, коли у фокусі уваги може опинитися або VA, або DC.

Наприклад, Китай може ввозити комплектуючі з Німеччини безпосередньо, а з Франції — через третю країну. У першому випадку німецький імпорт у майбутньому китайському експорті нового виробу буде враховано як FVA, а французький — як FDC. За вартістю вони можуть навіть збігатися, але для аналізу двосто-

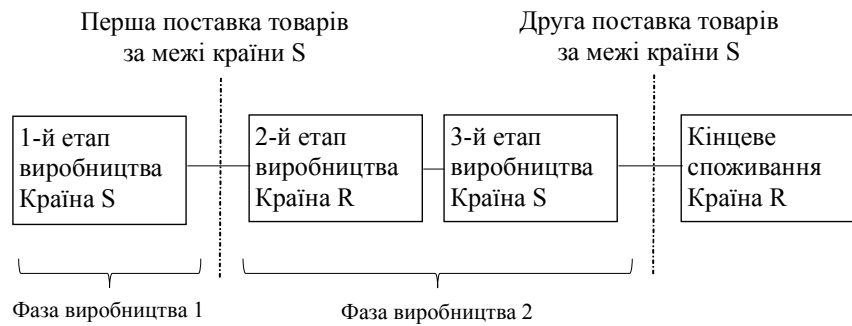

Рис. 2. Декомпозиція виробничого ланцюжка на фази в методиці А. Боріна і М. Манчіні

Джерело: [16].

ронніх торговельних балансів і внесення відповідних коректив у зовнішньоторговельну політику можуть знадобитися альтернативні методи декомпозиції експорту. У роботі ці варіанти названі "альтернативні перспективи". Головна вимога до обраної методики — відповідність двом критеріям: точності і внутрішньої узгодженості заданих параметрів. У відповідних розділах роботи представлено математичний апарат для вимірювання валового експорту країни S за країною походження доданої вартості (E_{sr}), за VA в продукції кінцевого попиту з розрахунком параметрів проміжного експорту, що перетинає кордон країни S на будь-якій стадії виробничого процесу, і проміжного імпорту за використання методу "за країною походження VA". Запропоновані авторами формули можуть використовуватися для розрахунку VA в експорті: а) країни-експортера; б) країни-імпортера; в) країни походження VA; г) країни, що приймає товар, який реекспортується; д) країни, яка здійснює фінальне збирання готового до вживання товару, е) країни, де відбувається кінцеве споживання готового виробу [16];

— окремо розібрано декомпозицію експорту на рівні сектору походження VA країни S, сектору, що експортує додану вартість, і сектору кінцевого поглинання VA в країні R. Деталізацію феномена неодноразового перетину доданою вартістю національних кордонів уперше здійснено у трьох альтернативних площинах: а) товар залишає кордони країни-експортера; б) до розрахунку беруться всі товаропотоки у двосторонній торгівлі; в) виокремлено всі товаропотоки конкретного сектору економіки у двосторонній торгівлі. Декомпозиція експорту на рівні країни S, тим паче окремо взятого сектору j, дає змогу, зокрема, оцінити наслідки погіршення торговельних відносин між S і R, коли, наприклад, щодо продукції країни S або її сектору j запроваджуються обмеження. Важливо визначити, як це вплине на ВВП країни S. У застосуванні до конкретики окремого сектору економіки, наприклад, потрібно буде розрахувати весь обсяг експорту продукції сектору j країни S, навіть якщо його частина до цього експортувалася в інші країни, а потім реімпортувалася країною S для подальшого реекспорту. Власне двосторонній торговельний обіг країн S і R продукцією одного сектору j взагалі вперше став об'єктом декомпозиції за наповненням категорій VA і DC. А. Борін і М. Манчіні запропонували альтернативний варіант структурування валового експорту за принципом "чистого двостороннього обо-

роту в одному секторі економіки". Його суть полягає в тому, що конкретна одиниця VA враховується як DC тільки в разі багаторазового експортного постачання одному партнеру в тому ж самому секторі. При цьому ніби за замовчуванням допускається відхилення від агрегованого підсумку повторного рахунку в класичному обчисленні [16]. У контексті розквіту адресних санкцій щодо виробничих одиниць, що "вицілюються" санкціонерами, такий метод може мати практичне значення;

— ключовим питанням у визначенні параметрів зовнішньої торгівлі в категоріях доданої вартості є уточнення компонування складових повторного рахунку тих одиниць VA, що в результаті зворотно-поступальних перетинів кордону неодноразово фіксуються в торговельному потоці, який супроводжує конкретний транс-кордонний виробничий процес. А. Борін і М. Манчіні, не змінюючи суті категорії "повторний рахунок", по-новому підходять до обліку його наповнення. Виходячи з основного завдання своєї методики — уточнення декомпозиції двосторонніх торговельних потоків, автори ставлять собі за мету виявити країну, що є прямим імпортером, а якщо VA експортера тут не поглинається, — виявити країну, що приймає реекспортований товар із відповідними наслідками в частині повторного обліку VA, яка переміщується. Під час структурування валового експорту країни S до країни R за країною походження доданої вартості на внутрішню (domestic content, DCsr) та іноземну (foreign content, FCsr) складові з наступним виокремленням елементів внутрішньої та іноземної "чистої" продукції — DVAsr та FVAsr унаслідок установлення кінцевих ринків підсумкового споживання товарів визначають параметри DDCsr та FDCsr. При цьому VA, створена в країні S на першому виробничому етапі, враховується як DVA під час першого перетину товаром кордону з S в R, але як DDC під час підсумкового постачання з S в R, тобто другого перетину кордону. При розкладанні валового експорту країни S за країною споживання, тобто за підсумковим перетином товаром кордону країни S, до категорії "повторний рахунок" зараховують втілену в товарі VA, що перетинала кордон раніше — при першому відвантаженні товару із S в країну R [16].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зазначимо, що при всіх складнощах, що зберігаються, робота з поглиблення методології декомпозиції двосторонніх експортно-імпортних потоків не зупинялася. Відштовхуючись від базової схеми структурування експорту в категоріях доданої вартості в методології Р. Купмана, головна увага дослідників зосереджувалася на двох моментах: розвиток методології обліку складових повторного рахунку в зовнішній торгівлі та структурування експортно-імпортних потоків з метою розмежування: а) країни походження VA; б) країн — прямих імпортерів; в) країн призначення, які одержують товари, що реекспортуються; г) країн — виробників фінальної продукції; д) країн — імпортерів фінальної продукції. Причому обидва підпитання потрібно розглядати в єдності.

У 2014 р. А. Нагенгаст і Р. Стехрер уперше запропонували використати два нові методи декомпозиції експорту: за країною походження доданої вартості та за країною її кінцевого споживання під час переміщення в

периметрі ланцюжка виробничої взаємодії. Автори довели методологічну єдність обох підходів, що дають змогу в підсумку отримувати однаковий результат агрегованого експорту.

А. Нагенгаст і Р. Стехрер встановили два фактори, що критично впливають на дисбаланси у двосторонній торгівлі. На конкретних прикладах з міжнародної практики доведено, що баланс експортно-імпортного обороту в двосторонній торгівлі є, з одного боку, функцією попиту третіх країн, а з іншого — результатом фрагментації глобального виробництва, що посилилася.

У 2019 р. А. Борін і М. Манчіні своєю методикою змогли зняти цілу низку обмежень, що зберігалися, у виокремленні складових не тільки категорії "додана вартість", а й "повторний рахунок". Головний науковий результат, отриманий італійськими фахівцями, полягає в поглибленні деталізації структуризації структурування експортно-імпортних потоків на світовому, двосторонньому та міжсекторальному рівнях.

А. Борін і М. Манчіні змогли довести обмеженість уніфікованого підходу до декомпозиції зовнішньої торгівлі в категоріях доданої вартості. Натомість запропоновано майже півтора десятка варіантів розкладання експорту та імпорту на компоненти залежно від конкретики розв'язуваного завдання коригування зовнішньоторговельної політики держави.

Практичну значущість дослідження А. Боріна і М. Манчіні підсилює запропонована схема оцінки можливих втрат ВВП даної країни внаслідок запровадження щодо неї (або окремого сектора її економіки) обмежень іншою країною. Зауважимо, що термін "санкції" в розглянутій роботі не застосовувався, але вкрай важливою є отримана можливість розрахувати наслідки "погіршення торговельних відносин" для обох сторін або, за сьогоденішньою термінологією, підсанкційної країни та країни-санкціонера.

Література:

1. WTO 2019. Global value chain development report 2019. Technological innovation, supply chain trade and workers in a globalized world. Geneva: World Trade Organization.
2. World Bank 2020. World development report 2020: Trading for development in the age of global value chains. Washington: World Bank.
3. Antras P. Conceptual aspects of global value chains. World Development Report 2020 Team Policy Research Working Paper. 2020. No 9114 January.
4. WTO 2023. Global value chain development report 2023. Beyond production. Geneva: World Trade Organization.
5. World Bank 2017. Global value chain development report 2017: Measuring and analyzing the impact of GVCs on economic development. Washington: World Bank.
6. UNCTAD 2013. World Investment Report 2013. Global value chains: investment and trade for development. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
7. Yeats A.J. (1998). Just How Big is Global Production Sharing? Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=597193 (access date: 05.04.2024).

8. Hummels D., Rapoport D., Yi K.-M. Vertical specialization and the changing nature of world trade. *Economic policy review*. 1998. Vol. 4. No 2. Pp. 79—99.

9. Hummels D., Ishii J., Yi K.-M. The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of international economics*. 2001. Vol. 54. No. 1. Pp. 75—96.

10. Koopman R., Powers W., Wang Z., Wei S.-J. Give credit where credit is due: tracing value added in global production chains. NBER Working Paper. 2010. No 16426 September.

11. OECD 2013. OECD-WTO database on trade in value added. First estimates: 16 January 2013. Available at: https://www.oecd.org/sti/ind/TIVA_stats%20flyer_ENG.pdf (access date: 19.06.2024).

12. Timmer M., Los B., Stehrer R., de Vries G. Fragmentation, incomes and jobs: An analysis of European competitiveness. *Economic Policy*. 2013. Vol. 28. No 76. Pp. 613—661.

13. Casella B., Bolwijn R., Moran D., Kanemoto K. Improving the analysis of global value chains: The UNCTAD Eora database. *Transnational corporations*. 2019. Vol. 26. No 3. Pp. 115—142.

14. Los B., Timmer M., de Vries G. Tracing value-added and double counting in gross exports: comment. *The American economic review*. 2016. Vol. 106. No 7. Pp. 1958—1966.

15. Nagengast A.J., Stehrer R. Collateral imbalances in intra-European trade? Accounting for the differences between gross and value-added trade balances. *Discussion Papers from Deutsche Bundesbank*. 2014. No 14.

16. Borin A., Mancini M. Measuring what matters in global value chains and value-added trade. *World Development Report 2020 Team Policy Research Working Paper*. 2019. No 8804 April.

9. Hummels, D., Ishii, J. and Yi, K.-M. (2001), "The nature and growth of vertical specialization in world trade", *Journal of international economics*, vol. 54, No 1, pp. 75—96.

10. Koopman, R., Powers, W., Wang, Z. and Wei, S.-J. (2010), "Give credit where credit is due: tracing value added in global production chains", NBER Working Paper, vol. 16426 September.

11. OECD (2013), "OECD-WTO database on trade in value added", First estimates: 16 January 2013, available at: https://www.oecd.org/sti/ind/TIVA_stats%20flyer_ENG.pdf (access date: 19.06.2024).

12. Timmer, M., Los, B., Stehrer, R. and de Vries, G. (2013), "Fragmentation, incomes and jobs: An analysis of European competitiveness", *Economic Policy*, vol. 28, No 76, pp. 613—661.

13. Casella, B., Bolwijn, R., Moran, D. and Kanemoto, K. (2019), "Improving the analysis of global value chains: The UNCTAD Eora database", *Transnational corporations*, vol. 26, No 3, pp. 115—142.

14. Los, B., Timmer, M. and de Vries, G. (2016), "Tracing value-added and double counting in gross exports: comment", *The American economic review*, vol. 106, No 7, pp. 1958—1966.

15. Nagengast, A. J. and Stehrer, R. (2014), "Collateral imbalances in intra-European trade? Accounting for the differences between gross and value-added trade balances", *Discussion Papers from Deutsche Bundesbank*, vol. 14.

16. Borin, A. and Mancini, M. (2019), "Measuring what matters in global value chains and value-added trade", *World Development Report 2020 Team Policy Research Working Paper*, vol. 8804 April.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2024 р.

References:

1. WTO (2019), *Global value chain development report 2019. Technological innovation, supply chain trade and workers in a globalized world*, World Trade Organization, Geneva.

2. World Bank (2020), *World development report 2020: Trading for development in the age of global value chains*, World Bank, Washington, USA.

3. Antras, P., (2020), "Conceptual aspects of global value chains", *World Development Report 2020 Team Policy Research Working Paper*, vol. 9114 January.

4. WTO (2023), *Global value chain development report 2023. Beyond production*, World Trade Organization, Geneva.

5. World Bank (2017), *Global value chain development report 2017: Measuring and analyzing the impact of GVCs on economic development*, World Bank, Washington, USA.

6. UNCTAD (2013), *World Investment Report 2013. Global value chains: investment and trade for development*, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva.

7. Yeats, A. J. (1998), "Just How Big is Global Production Sharing?", available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=597193 (access date: 05.04.2024).

8. Hummels, D., Rapoport, D. and Yi, K.-M. (1998), "Vertical specialization and the changing nature of world trade", *Economic policy review*, vol. 4, No 2, pp. 79—99.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

І. С. Луценко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9613-4307>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.142

ОПОДАТКУВАННЯ ОКРЕМИХ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У НІМЕЧЧИНІ

I. Lutsenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance Department, Odessa National Economic University, Odessa

PERSONAL INCOME TAXATION IN GERMANY

У статті досліджено сучасний досвід особливостей оподаткування окремих доходів фізичних осіб у Німеччині. Визначено види та обсяги доходів фізичних осіб, які підлягають оподаткуванню. Охарактеризовано податкові класи, які є особливістю німецької системи оподаткування фізичних осіб та відповідно до яких застосовується прогресивна шкала прибуткового податку. Встановлено, що окремі доходи фізичних осіб, окрім прибуткового податку, оподатковуються податком на солідарність у 5,5 % та церковним податком від 8 % до 9 %. Визначено, що з доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати утримуються обов'язкові страхові внески. Узагальнено їх розміри для фізичних осіб та роботодавців. Висвітлено оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді спадщини, продажу рухомого й нерухомого майна та інвестиційного капіталу.

The article examines the modern experience of the peculiarities of taxation of individual incomes of individuals in Germany. The types and amounts of income of natural persons that are subject to taxation are defined, namely: income in the form of wages, income from capital, income from renting out non-residential real estate and land plots, income from agriculture and forestry, income of a self-employed person (attorneys, notaries, translators, architects, tax consultants, auditors, etc.) and other income (pension, inheritance, gifts, income from the sale of property). It is noted that annual income from 0 to 11,604 euros is not subject to income tax in Germany. The tax classes are characterized, which are a feature of the German personal taxation system and according to which the progressive scale of income tax is applied. The size of the maximum rate of income tax was analyzed, which in the post-war years reached almost 95%, in 1995 it was 57%, and starting from 2019 until today it is 45%. It has been established that individual incomes of individuals, in addition to income tax, are subject to a solidarity tax of 5.5% and a church tax of 8% to 9%. It was determined that mandatory insurance contributions are deducted from the income of individuals in the form of wages, such as: contribution for mandatory health insurance, contribution for pension insurance, contribution for unemployment insurance, contribution for an accident at work, contribution for insurance for patient care. Mandatory insurance contributions are paid by both individuals and employers at different rates, and in some cases in equal parts. Taxation of income of natural persons

in the form of inheritance, sale of movable and immovable property and investment capital is covered. It was established that in Germany there is a difficult and complex system of taxation of the income of individuals, but with a significant tax burden, it ensures the achievement of a high social standard of its citizens.

Ключові слова: оподаткування, прибутковий податок, страхові внески, церковний податок, податок на солідарність, фізичні особи.

Key words: taxation, income tax, insurance contributions, church tax, solidarity tax, natural persons.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Предметом численних нарікань серед громадян та податкових агентів в Україні є тези про значне податкове навантаження фізичних осіб в цій країні. Наслідком таких тверджень є приховування своїх реальних доходів фізичними особами, продовження виплат заробітних плат у "конвертах" та неофіційне працевлаштування працівників роботодавцями тощо. Однак, досліджуючи оподаткування доходів фізичних осіб, наприклад, у Німеччині, можна констатувати, що податкове навантаження на фізичних осіб саме у цій країні є значно вищим та складнішим. Так, Україна та Німеччина є різними країнами як за своїм економічним розвитком та навіть за державним устроєм. Проте, діюча та непроста система оподаткування доходів фізичних осіб у Німеччині при значному податковому тягарі забезпечує досягнення високого соціального стандарту її громадян в соціальному забезпеченні різних верств населення, освіти, державних послугах, медицині, безпеці та інших сферах життя.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну зацікавленість науковців, практиків до світового досвіду оподаткування доходів фізичних осіб та адаптування його до реалій українського законодавства. Так, науковець Танклевська Н. у своєму дослідженні висвітлює провідний світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб та виявляє основні типи систем оподаткування податком на доходи фізичних осіб [1]. Тучак Т.В. досліджує досвід оподаткування податком на доходи фізичних осіб у таких країнах як: Франція та США [2]. Слєпцова Н.В. та Кочура Л.В. окреслюють проблеми справляння податку з доходу в Україні та виділяють спільні та відмінні риси у систем оподаткування доходів в Україні й європейських країн [3]. Дяченко О. аналізує можливі напрямки реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні шляхом адаптації прогресивного світового досвіду до національних реалій [4]. Кміть В. визначає перспективи та напрями вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні із використанням світового досвіду європейських країн [5]. Артюх О.В та Матвійчук Ю.Ю досліджують особливості оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах та визначають шляхи удосконалення прямого оподаткування в Україні [6].

Отже, в сучасних умовах існування значної кількості наукових публікацій світового досвіду оподаткування фізичних осіб, не в повній мірі залишаються дослідженими питання оподаткування доходів фізичних осіб Німеччини з метою змінення відношення громадян України до обов'язку сплати податків.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є висвітлення особливостей оподаткування окремих доходів фізичних осіб у Німеччині.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Податковим резидентом Німеччині визнається фізична особа, що проживає на території цієї країни більше як 183 дні протягом календарного року та якщо центр її життєвих інтересів знаходиться у Німеччині. При отриманні доходу як резиденти країни, так й нерезиденти сплачують прибутковий податок. Прибутковим податком у фізичних осіб оподатковуються: дохід у вигляді заробітної плати, доходи від капіталу, доходи від здачі в оренду нежитлової нерухомості та земельних ділянок, доходи від сільського та лісного господарства, доходи самозайнятої особи (адвокатів, нотаріусів, перекладачів, архітекторів, податкових консультантів, аудиторів тощо) та інші доходи (пенсія, спадщина, подарунки, доходи від продажу майна). При оподаткуванні прибутковим податком визначених річних доходів застосовується прогресивна шкала (таблиця 1).

У після воєнні роки у Німеччині розмір максимальної ставки прибуткового податку досягав майже 95 %, у 1995 р. становив 57 %, а починаючи з 2019 р. й до сьогодні становить 45 % (рис. 1).

З 1958 р. у Німеччині ставка прибуткового податку змінювалась приблизно 25 разів. З метою зменшення

Таблиця 1. Обсяги річного доходу фізичних осіб та прогресивна шкала прибуткового податку у Німеччині за період 2023—2024 рр.

Обсяг річного доходу фізичної особи у 2023 р.	Обсяг річного доходу фізичної особи у 2024 р.	Ставка прибуткового податку
0 – 10908 євро	0 - 11604 євро	0%
10909 - 15999 євро	11605 - 17005 євро	14-24%
16000- 62809 євро	17006 - 66760 євро	24-42%
62810- 277825 євро	66761- 277825 євро	42%
від 277826 євро	від 277826 євро	45%

Джерело: складено автором за даними [7].

Рис. 1. Динаміка максимальної ставки прибуткового податку у Німеччині за період 1946—2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8].

податкового тягаря на фізичних осіб із середніми та низькими доходами ставки прибуткового податку були зменшені лише у 1980-х та 1990-х роках.

Ставка прибуткового податку залежить не тільки від обсягів річного доходу фізичних осіб але й від обраного податкового класу фізичної особи.

2024 р. дохід фізичної особи за розміром 11604 євро у рік звільняється від оподаткування. Відповідно категорія платників податків також отримує допомогу на дітей у розмірі 4476 євро, що не підлягає оподаткуванню.

Третій податковий клас надається платникам податків, чий чоловік/дружина не працює або належить

до податкового класу 5, а також вдовам та вдівцям до одного року від дня смерті партнера. Ставка прибуткового податку за 1 податковим класом є близько 26 %.

Четвертий податковий клас надається подружнім парам з однаковим рівнем доходів та при умові, що обидва проживають у Німеччині.

П'ятий податковий клас присвоюється особам, які працюють у двох та більше професіях та платникам податків, що перебувають у шлюбі з особою, що належить до третього податкового класу.

Останній шостий податковий клас надається платникам податків, що працюють на двох і більше роботах та отримують доходи з різних джерел.

Фізичній особі дозволяється змінювати податковий клас тільки один раз на рік. Крім прибуткового податку фізичні особи з доходів у вигляді заробітної плати сплачують додатково податок на солідарність, церковний податок та різні страхові внески.

Наразі податок на солідарність у розмірі 5,5% сплачується з суми прибуткового податку лише фізичними особами, які отримують високі доходи, з доходів інвесторів та доходів корпоративних платників податків.

У 2024 р. податок на солідарність сплачується фізичними особами, чий прибутковий податок складає більше 18130 євро на рік, у 2023 р. — 17543 євро,

Таблиця 2. Обов'язкові страхові внески Німеччини, їх розміри для фізичних осіб та роботодавців у 2024 р.

№ з/п	Найменування обов'язкового соціального страхового внеску	Розмір ставки та порядок сплати
1	Внесок на обов'язкове медичне страхування	Внесок сплачується як працівником, так й роботодавцем. Загальний розмір внеску становить 15,9% з доходу до 62100 євро на рік, з яких 7,3% утримує роботодавець із зарплати працівника, а ще 7,3% сплачує сам роботодавець. Для самозайнятих осіб або добровільно застрахованих мінімальний внесок є 192,07 євро, а максимальний – 843,53 євро на місяць.
2	Внесок на пенсійне страхування	Внесок сплачується як працівником, так й роботодавцем. Загальний розмір внеску становить 18,6% із доходу до 90600 євро на рік. Внесок сплачують роботодавець і працівник в рівних частинах. Внески для шахтарів складають 24,7% з них 9,3% сплачує працівник, а 15,4% сплачує роботодавець.
3	Внесок на страхування по безробіттю	Внесок сплачується як працівником, так й роботодавцем. Загальний розмір внеску становить 2,6% із доходу до 90600 євро на рік. Внесок сплачують роботодавець і працівник в рівних частинах.
4	Внесок від нещасного випадку на виробництві	Внесок сплачується тільки роботодавцем. Розмір ставки залежить від сектора економіки (класу професійного ризику).
5	Внесок на страхування за доглядом за хворими	Під довгостроковим слід розуміти догляд від 6 місяців та більше. Базова ставка становить 3,4% від суми доходу. Для осіб без дітей, старших за 23 роки, сплачують надбавку – 0,6%. Працівники, які мають декілька дітей віком до 25 років платять за другу-п'яту дитину – 0,25%. Роботодавці сплачують фіксований внесок у розмірі 1,7%. Розмір внесків застрахованих осіб залежно від кількості дітей: - бездітні особи у віці не молодші 23 років, що народилися після 1 січня 1940 - 2,3% - 1 дитина до досягнення 25-річного віку або всі діти віком від 25 років - 1,7%. - 2 дітей віком до 25 років - 1,45% (знижка 0,25%) - 3 дитини до 25 років - 1,2% (знижка 0,5%) - 4 дітей віком до 25 років - 0,95% (знижка 0,75%) - 5 і більше дітей віком до 25 років - 0,7% (знижка 1%).

Джерело: складено автором за даними [10].

Таблиця 3. Ставки податку на спадщину у Німеччині у 2024 р.

Сума спадщини до	Розмір ставки для 1 податкового класу	Розмір ставки для 2 податкового класу	Розмір ставки для 3 податкового класу
75 000 євро	7 %	15%	30 %
300 000 євро	11 %	20 %	30%
600 000 євро	15 %	25 %	30%
6 000 000 євро	19 %	30 %	30%
13 000 000 євро	23 %	35 %	50%
26 000 000 євро	27 %	40 %	50%
Більше 26 000 000 євро	30 %	43%	50%

Джерело: складено автором за даними [11].

у 2022 р. — 16 956 євро, у 2021 р. — 16 956 євро [9]. Зазначений податок до 2021 р. утримувався з доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати незалежно від їх обсягів доходу.

Податком на солідарність у розмірі 5,5% оподатковується дохід фізичних осіб-інвесторів у вигляді приросту капталу, що становить більше 1000 євро на рік.

Фізичні особи з доходів заробітної плати сплачують й церковний податок у розмірі 9 %. Ставки церковного податку залежать від федеральної землі. Проте, 8 % ставка церковного податку застосовується тільки у землях Баден-Вюртемберг та Баварії, в усіх інших землях діє ставка 9 %. Втім, оподаткуванню підлягають тільки та категорія платників податків, яка є членами однієї з офіційних церков у Німеччині. Якщо фізична особа не має відношення до будь-якої церкви, вона звільняється від сплати цього податку.

Що стосується обов'язкових соціальних страхових внесків, то в Німеччині, на відміну від України, вони сплачуються як фізичними особами, так й роботодавцями, що наведемо у таблиці 2.

Щодо сплати обов'язкових страхових внесків в Україні, то наразі з доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати не утримуються страхові внески, а 22% сплачують тільки роботодавці.

Оподаткування прибутковим податком у Німеччині підлягають не тільки доходи від заробітної плати, а й інші доходи, що отримують фізичні особи. Так, доходи від здачі в оренду нежитлового майна оподатковуються прибутковим податком за ставками від 0 до 45% та податком на солідарність за ставкою 5,5%. Обов'язкові соціальні внески не сплачуються з доходів від оренди нежитлової нерухомості.

Щодо оподаткування спадщини та подарунків фізичних осіб у Німеччині, то фізичні особи сплачують податок на спадщину. Сума відповідного податку залежить від ринкової вартості спадщини та від ступеню спорідненості між спадкоємцями та спадкоємцем. Ступінь спорідненості також впливає й на те, до якого податкового класу будуть розподілені спадкоємці. Залежно від вартості спадщини подружжя оподатковується за першим податковим класом від 7% до 30%. Брати, сестри, племінниці та племінники потрапляють до другого податкового класу та оподатковуються за ставками від 15% до 43% від загальної вартості. Особи, які не пов'язані зі спадкодавцем, сплачують не менше 30% податку на спадщину за третім податковим класом. Ставки податку на спадщину наведемо у таблиці 3.

Таблиця 4. Податкові пільги з податку на спадщину у Німеччині у 2024 р.

№ з/п	Категорія спорідненості з спадкодавцем	Сума спадщини, що звільнена від оподаткування, євро	Податковий клас
1	для подружжя та партнерів у зареєстрованому громадянському партнерстві	500 000	I
2	для дітей та онуків, батьки яких померли, а також для прийомних та прийомних дітей	400 000	I
3	для онуків	200 000	I
4	правнуки; для батьків, бабусь та дідусів при покупці у спадок	100 000	I
5	для батьків, бабусь і дідусів при покупці в подарунок, для братів і сестер, дітей братів і сестер, прийомних батьків, невісток, свекрух, розлучених подружжя та супутників життя розірваного життєвого партнерства	20 000	II
6	для всіх інших одержувачів подарунку чи спадщини	20 000	III

Джерело: складено автором за даними [11].

Варто відзначити, що в Німеччині надаються фізичним особами пільги зі сплати податку на спадщину, що наведемо у таблиці 4.

Щодо оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді дивідендів та відсотків, то розмір ставки прибуткового податку становить 25 %. Крім того, відповідні доходи можуть оподатковуватись податком на солідарність та церковним податком. Оподаткуванню підлягає дохід від 1000 євро. Щодо України, то оподаткування дивідендів є значно нижчим для фізичних осіб. Так, за ставками 5 % податок на доходи фізичних осіб — сплачується з дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами — платниками податку на прибуток та 9 % — з дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нарахованих нерезидентами, інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток.

Дохід саме фізичних осіб від продажу транспортних засобів не підлягає оподаткуванню у Німеччині незалежно від кількості продажів транспортних засобів у рік. В Україні ж дохід, отриманий платником податку від продажу (обміну) протягом звітного (податкового)

року легкового автомобіля не підлягає оподаткуванню; другого легкового автомобіля підлягає оподатковується за ставкою — 5% бази оподаткування; третього та наступних оподатковується за ставками 18%.

Дохід фізичних осіб від продажу нежитлової нерухомості у Німеччині оподатковується податком за ставками від 3,5 % до 6,5 %. Ставка податку залежить від федеральної землі розташування нерухомості. Об'єктом оподаткування є продажна вартість нежитлової нерухомості. Податок сплачує та фізична особа, яка купує нежитлову нерухомість. Щодо України, то перший продаж нежитлової нерухомості у податковому році не оподатковується податком на доходи фізичних осіб; продаж вдруге за рік нерухомого майна оподатковується за ставкою 5 %; третій і наступні продажі — 18% податку на доходи фізичних осіб. Крім того, якщо до продажу нерухомість перебувала у власності менше трьох років, ПДФО сплачується на рівні 18%.

ВИСНОВКИ

Досліджуючи досвід оподаткування окремих доходів фізичних осіб у Німеччині можна стверджувати, що так, в цій країні достатньо високе податкове навантаження на фізичних осіб. Втім, не рекомендуємо повністю адаптувати українську систему оподаткування доходів фізичних осіб відповідно до німецької. З метою використання досвіду для України позитивним було б введення податкових класів з диференціацією ставок податку на доходи фізичних осіб. Розмір ставок відповідного податку буде встановлюватись залежно не тільки від обсягів доходу фізичної особи, а й від сімейного стану платників податків. Крім того, необхідним є звернути увагу на позитивний досвід застосування обов'язкового медичного страхування в Україні з веденням обов'язкових внесків на медичне страхування.

Література:

1. Танклевська Н.С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/264.pdf>
2. Тучак Т.В. Соціалізація оподаткування доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. Електронне наукове фахове видання з економічних наук "Modern Economics". 2019. № 17. С. 226—231.
3. Слєпцова Н.В., Качура Л.В. Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та реалії адміністрування ПДФО в Україні. Економіка та держава. 2019. № 4. С. 82—85.
4. Дяченко О.П. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб в контексті реформування податкової системи України. Економічний вісник Причорномор'я. 2021. № 2. С. 26—37.
5. Кміть В.М., Лазунда А.В. Перспективи і напрями вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб із використанням зарубіжного досвіду. Інфраструктура ринку. 2019. Випуск 37. С. 575—583.
6. Артюх О.В., Матвійчук Ю.Ю. Актуальні проблеми оподаткування доходів фізичних осіб: національний та міжнародний досвід. ВІСНИК ХНТУ. 2022. № 3 (82). С. 83—89.
7. Steuern, Finanzen und Wirtschaft URL: <https://www.finanz.de>

8. Beznoska M., Hentze T. 60 Jahre Einkommensteuertarif in Deutschland — Bestandsaufnahme und Handlungsempfehlungen URL: <https://www.wirtschaftsdienst.eu/inhalt/jahr/2018/heft/8/beitrag/60-jahre-einkommensteuertarif-in-deutschland-bestandsaufnahme-und-handlungsempfehlungen.html>

9. Solidaritätszuschlag (Soli) — Was ist der Soli? URL: <https://www.sumup.com/de-de/rechnungen/lexikon/solidaritaetszuschlag-soli/>

10. Beitragsbemessungsgrenzen Beitragssätze URL: <https://www.betanet.de/beitragsbemessungsgrenzen-beitragssaetze.html>

11. Erbschaftsteuerrechner — Schenkung — & Erbschaftsteuer berechnen URL: <https://www.steuertipps.de/service/rechner/erbschaftsteuerrechner/>

References:

1. Tanklevs'ka, N.S. (2013), "World experience of personal income taxation", available at: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/264.pdf> (Accessed 4 May 2024).
 2. Tuchak, T.V. (2019), "Socialization of personal income taxation: foreign experience and domestic practice", Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk "Modern Economics", vol.17, pp. 226—231.
 3. Slietsova, N.V. and Kachura, L.V. (2019), "Foreign experience of personal income taxation and the realities of personal income tax administration in Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 82—85.
 4. Diachenko, O.P. (2021), "World experience of personal income taxation in the context of reforming the tax system of Ukraine", Ekonomichnyj visnyk Prychornomor'ia, vol. 2, pp. 26—37.
 5. Kmit', V.M. and Lazunda, A.V. (2019), "Prospects and directions for improving personal income taxation using foreign experience", Infrastruktura rynku, no. 37, pp. 575—583.
 6. Artiukh, O.V., Matvijchuk, Yu.Yu. (2022), "Actual problems of personal income taxation: national and international experience", VISNYK KhNTU. vol. 3 (82), pp. 83—89.
 7. Steuern, Finanzen und Wirtschaft available at: <https://www.finanz.de> (Accessed 15 May 2024).
 8. Beznoska, M. and Hentze, T. (2018), "60 Jahre Einkommensteuertarif in Deutschland — Bestandsaufnahme und Handlungsempfehlungen", available at: <https://www.wirtschaftsdienst.eu/inhalt/jahr/2018/heft/8/beitrag/60-jahre-einkommensteuertarif-in-deutschland-bestandsaufnahme-und-handlungsempfehlungen.html> (Accessed 01 June 2024).
 9. SumUp (2024), "Solidaritätszuschlag (Soli) — Was ist der Soli?", available at: <https://www.sumup.com/de-de/rechnungen/lexikon/solidaritaetszuschlag-soli/> (Accessed 20 May 2024).
 10. (2024), "betanet Beitragsbemessungsgrenzen Beitragssätze", available at: <https://www.betanet.de/beitragsbemessungsgrenzen-beitragssaetze.html> (Accessed 20 May 2024).
 11. steuertipps.de (2024), "Erbschaftsteuerrechner — Schenkung — & Erbschaftsteuer berechnen", available at: <https://www.steuertipps.de/service/rechner/erbschaftsteuerrechner/> (Accessed 22 May 2024).
- Стаття надійшла до редакції 12.06.2024 р.*

УДК 681.518:658

А. В. Струнгар,
к. н. із соц. ком., доцент, Заступник директора із наукової роботи,
Державна науково-технічна бібліотека
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8702-9911>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.147

АВТОМАТИЗАЦІЯ МАРКЕТИНГУ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ CRM- СИСТЕМ ТА МАРКЕТИНГОВИХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬНОГО БІЗНЕСУ

A. Strunhar,
PhD Social Communication, Deputy Director for Scientific Work, State Scientific and Technical Library

MARKETING AUTOMATION: THE EFFECTIVENESS OF USING CRM SYSTEMS
AND MARKETING PLATFORMS FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

У статті досліджується вплив автоматизації маркетингових процесів на ефективність діяльності малого та середнього бізнесу (МСБ). Основна увага приділяється використанню CRM-систем та маркетингових платформ для оптимізації маркетингових стратегій та підвищення рівня залученості клієнтів. Автоматизація маркетингу дозволяє бізнесам краще управляти взаємовідносинами з клієнтами, аналізувати їх поведінку, персоналізувати комунікації та ефективніше розподіляти ресурси. Розглянуто основні переваги впровадження CRM-систем, такі як підвищення продуктивності, скорочення витрат та покращення якості обслуговування клієнтів. Окрему увагу в статті приділено аналізу маркетингових платформ, які надають інструменти для автоматизації рекламних кампаній, сегментації аудиторії та відстеження результатів. Висновки статті підтверджують, що інтеграція CRM-систем та маркетингових платформ є важливим фактором успіху для МСБ, дозволяючи досягти значних покращень в ефективності маркетингових зусиль та загальної конкурентоспроможності на ринку.

The article examines the impact of automating marketing processes on the performance of small and medium-sized businesses (SMBs). It focuses primarily on the use of CRM systems and marketing platforms to optimize marketing strategies and enhance customer engagement. Marketing automation enables businesses to better manage customer relationships, analyze customer behavior, personalize communications, and allocate resources more efficiently.

The article discusses the main benefits of implementing CRM systems, such as increased productivity, cost reduction, and improved customer service quality. CRM systems allow for the storage and analysis of customer data, helping businesses more accurately identify customer needs and develop more effective marketing strategies. Additionally, CRM systems improve internal processes, enabling employees to focus on more critical tasks. The research findings highlight the transformative impact of integrating CRM systems and marketing platforms on small and medium-sized businesses (SMBs). Through automation, these businesses can streamline marketing processes, optimize resource allocation, and enhance customer engagement. CRM systems enable SMBs to gain deeper insights into customer behavior, facilitating personalized communication and tailored marketing strategies.

Moreover, the study underscores the critical role of automation in improving the overall competitiveness of SMBs. By automating marketing processes, businesses can achieve greater efficiency, reduce costs, and allocate resources more effectively. CRM systems not only enhance customer relationship management but also enable SMBs to anticipate customer needs and preferences more accurately. Additionally, marketing platforms offer sophisticated analytics capabilities, allowing SMBs to measure the effectiveness of their marketing campaigns in real-time and make timely adjustments.

The article also analyzes marketing platforms that provide tools for automating advertising campaigns, audience segmentation, and tracking results. These platforms enable businesses to use their marketing budgets more effectively, conduct targeted advertising campaigns, and assess their effectiveness in real-time. The conclusions of the article confirm that the integration of CRM systems and marketing platforms is a crucial success factor for SMBs, allowing for significant improvements in marketing efficiency and overall market competitiveness.

Ключові слова: CRM-системи, маркетингові платформи, маркетингові стратегії, сегментація, автоматизація процесів.

Key words: CRM systems, marketing platforms, marketing strategies, segmentation, process automation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Автоматизація маркетингу стала важливою складовою сучасних бізнес-процесів, особливо для малого та середнього бізнесу (МСБ). В умовах високої конкуренції та динамічних змін на ринку, підприємства змушені шукати способи оптимізації своїх маркетингових зусиль. Впровадження CRM-систем (Customer Relationship Management) та маркетингових платформ дозволяє значно підвищити ефективність маркетингових кампаній, покращити взаємодію з клієнтами та збільшити доходи [1, с. 1537].

CRM-системи призначені для управління взаємовідносинами з клієнтами, забезпечуючи збір, зберігання та аналіз інформації про клієнтів й відповідно такі системи дозволяють підприємствам краще розуміти потреби своїх клієнтів, персоналізувати маркетингові пропозиції та підвищувати рівень задоволеності клієнтів [2]. Маркетингові платформи, своєю чергою, забезпечують автоматизацію маркетингових процесів, включаючи електронну пошту, соціальні мережі, контент-маркетинг та інші канали комунікації та дозволяють проводити мас-

штабні маркетингові кампанії з мінімальними витратами часу та ресурсів.

Для малого та середнього бізнесу використання CRM-систем є критичним фактором успіху. По-перше, CRM-системи допомагають централізувати дані про клієнтів, що дозволяє уникнути дублювання інформації та покращити точність даних. По-друге, CRM-системи надають можливість сегментації клієнтської бази, що дозволяє створювати таргетовані маркетингові кампанії. По-третє, такі системи забезпечують відстеження ефективності взаємодії з клієнтами, що допомагає виявляти сильні та слабкі сторони маркетингової стратегії [3, с. 118—123].

Маркетингові платформи дозволяють автоматизувати рутинні завдання, такі як розсилка електронних листів, публікація в соціальних мережах та управління рекламними кампаніями й відповідно це значно знижує навантаження на персонал і дозволяє зосередитись на стратегічних аспектах бізнесу. Крім того, такі платформи надають детальну аналітику та звітність, що дозволяє оцінювати ефек-

тивність маркетингових заходів у реальному часі. Для МСБ це особливо важливо, оскільки вони часто мають обмежені ресурси для маркетингової діяльності.

Хоча CRM-системи та маркетингові платформи можуть використовуватися окремо, їх інтеграція дозволяє досягти максимального ефекту, адже інтегровані системи забезпечують безперебійну передачу даних між різними відділами компанії, що дозволяє створювати більш комплексні та ефективні маркетингові стратегії. Наприклад, дані з CRM-системи використовуються для більш точного таргетування в маркетингових платформах, що підвищує конверсію та знижує витрати на рекламу.

Автоматизація маркетингу за допомогою CRM-систем та маркетингових платформ є потужним інструментом для підвищення ефективності маркетингових кампаній у малому та середньому бізнесі. Використання цих технологій дозволяє підприємствам краще розуміти своїх клієнтів, оптимізувати маркетингові процеси та досягати вищих результатів з меншими затратами. Інтеграція CRM-систем та маркетингових платформ створює синергетичний ефект, що забезпечує конкурентні переваги на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему автоматизації маркетингу свідчить про висхідне популярність використання CRM-систем та маркетингових платформ серед малого та середнього бізнесу (МСБ). Верма С., Донту Н., Елліс-Чедвік Ф., Кінгснорт С., Кумар С., Лікарчук Н., Лім В., Чаффі Д., Чандра С. відзначають, що ці технології дозволяють значно підвищити ефективність маркетингових кампаній завдяки оптимізації процесів управління клієнтськими даними та автоматизації рутинних завдань.

Головчук Ю., Козуб М., Курц М., Мельник Ю., Найт Х., Романенко Л., Уголькова О., Форстер Л., Хілл Р. підтверджують, що маркетингові платформи значно підвищують продуктивність маркетингових команд. Зокрема, автоматизація електронної пошти, управління соціальними мережами та аналітика даних дозволяють підприємствам зекономити до 40% часу, що витрачається на виконання рутинних завдань. Платформи також забезпечують доступ до детальної аналітики, що дозволяє бізнесу в режимі реального часу коригувати свої маркетингові стратегії, підвищуючи їх ефективність та рентабельність.

Інтеграція CRM-систем та маркетингових платформ є важливою темою в сучасних дослідженнях. Бардіккія М., Леонардіч М., Картаджая Х., Кінгснорт С., Крегер Г., Котлер П., Сетіаван І., Хартман К. підкреслюють, що інтегровані системи забезпечують безперебійну передачу даних між відділами компанії, що створює умови для комплексного аналізу та покращення маркетингових стратегій. Така інтеграція дозволяє малому та середньому бізнесу досягати синергетичного ефекту, оптимізуючи витрати на маркетинг та підвищуючи рівень конверсії. Наукові публікації вказують на те, що підприємства, які використовують інтегровані системи, демонструють кращі результати у взаємодії з клієнта-

ми та ефективніше використовують свої маркетингові бюджети.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті — дослідити ефективність використання CRM-систем та маркетингових платформ для автоматизації маркетингу в малому та середньому бізнесі. Основні цілі статті: проаналізувати вплив CRM-систем на ефективність маркетингових кампаній та взаємодію з клієнтами в малому та середньому бізнесі; оцінити переваги використання маркетингових платформ для автоматизації маркетингових процесів та підвищення продуктивності маркетингових команд у МСБ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Автоматизація маркетингових процесів стала важливою складовою сучасного бізнесу, особливо для малого та середнього бізнесу (МСБ). В умовах швидких технологічних змін та зростаючої конкуренції, автоматизація дозволяє МСБ ефективніше керувати маркетинговими кампаніями, знижувати витрати та підвищувати продуктивність й охоплює використання програмного забезпечення для автоматизації таких завдань, як управління клієнтами, аналіз даних, планування кампаній та взаємодія з цільовою аудиторією [4]. Завдяки автоматизації, МСБ отримують можливість оптимізувати свої ресурси, зосереджуючи зусилля на стратегічних аспектах бізнесу замість рутинних задач. Наприклад, автоматизовані системи CRM (Customer Relationship Management) допомагають компаніям ефективніше керувати взаємовідносинами з клієнтами, покращуючи рівень обслуговування та задоволеності, а це своєю чергою, сприяє підвищенню лояльності клієнтів та збільшенню повторних продажів.

Крім того, автоматизація дозволяє МСБ більш точно аналізувати результати маркетингових кампаній, адже використовуючи інструменти аналітики, підприємства швидко оцінювати ефективність різних маркетингових стратегій, виявляти слабкі місця та приймати обґрунтовані рішення на основі отриманих даних й відповідно це забезпечує більш раціональне використання бюджету та сприяє досягненню кращих результатів у короткі терміни [5].

Варто зауважити, що автоматизація маркетингових процесів сприяє підвищенню конкурентоспроможності МСБ [6, с. 82]. В умовах глобалізації та цифрової трансформації, здатність швидко адаптуватися до змін на ринку є ключовим фактором успіху. Автоматизація надає підприємствам інструменти для гнучкого та оперативного реагування на потреби клієнтів і зміну ринкових умов, що в кінцевому підсумку позитивно впливає на загальну ефективність діяльності МСБ.

Науковці та дослідники наголошують, що CRM-системи (Customer Relationship Management) та маркетингові платформи є невід'ємними інструментами сучасного бізнесу, що спрямовані на оптимізацію маркетингових стратегій і підвищення рівня залученості клієнтів. Використання цих технологій дозволяє компаніям ефективно управляти взаємодіями з клієнтами, персоналізувати обслуговування та маркетингові повідомлення, а також автоматизувати рутинні процеси [7; 8]. Вони забезпечують детальну аналітику та звітність, що допо-

Таблиця 1. Ключові аспекти використання CRM-систем та маркетингових платформ для оптимізації маркетингових стратегій та підвищення рівня залученості клієнтів

Аспект	CRM-системи	Маркетингові платформи
Управління даними клієнтів	Збір, зберігання та аналіз даних про клієнтів	Інтеграція з CRM для більш ефективного використання даних
Сегментація клієнтів	Розподіл клієнтів на групи за різними критеріями	Використання сегментованих даних для цільового маркетингу
Автоматизація процесів	Автоматизація продажів, обслуговування та маркетингових кампаній	Автоматизація маркетингових кампаній, електронних розсилок тощо
Аналітика та звітність	Аналіз ефективності продажів та взаємодій з клієнтами	Аналіз ефективності маркетингових кампаній та стратегій
Управління взаємодіями	Відстеження взаємодій з клієнтами через різні канали	Управління маркетинговими взаємодіями через різні канали
Персоналізація	Персоналізація взаємодій та пропозицій для клієнтів	Персоналізація маркетингових повідомлень та пропозицій
Інтеграція	Інтеграція з іншими бізнес-системами (ERP, BI)	Інтеграція з CRM та іншими маркетинговими інструментами
Управління кампаніями	Планування та відстеження ефективності маркетингових кампаній	Планування, проведення та аналіз маркетингових кампаній
Оmnіканальність	Управління взаємодіями з клієнтами через різні канали	Забезпечення узгоджених маркетингових повідомлень через різні канали
Моніторинг та зворотний зв'язок	Збір та аналіз зворотного зв'язку від клієнтів	Моніторинг маркетингових ініціатив та зворотного зв'язку

Джерело власна розробка автора на основі [7; 8].

магає ухвалювати обґрунтовані рішення. Розроблена нами таблиця порівнює ключові аспекти використання CRM-систем та маркетингових платформ, підкреслюючи їхню роль у досягненні бізнес-цілей та покращенні клієнтського досвіду (Табл. 1).

Відповідно, до вище відзначеного, впровадження CRM-систем (Customer Relationship Management) має ряд значних переваг для бізнесу, а саме:

- підвищення продуктивності, адже CRM-системи автоматизують багато рутинних задач, таких як введення даних, управління контактами, відстеження продажів і запланованих зустрічей й це дозволяє співробітникам зосередитися на більш важливих і стратегічних задачах. Також, інструменти для планування та нагадування допомагають працівникам ефективніше розподіляти свій час;

- поліпшення внутрішньої комунікації, адже всі дані про клієнтів зберігаються в одному місці, що полегшує доступ до них і обмін інформацією між різними відділами. Також, CRM-системи містять інструменти для спільної роботи, що сприяє кращій координації між командами;

- зменшення витрат на маркетинг та продажі, адже CRM дозволяє точно сегментувати клієнтів і проводити більш цілеспрямовані маркетингові кампанії, що знижує витрати на рекламу і підвищує ефективність. Також, автоматизація процесів продажів зменшує час і ресурси, необхідні для завершення угоди;

- швидке розв'язання проблем, адже CRM-системи надають співробітникам повну історію взаємодії з

клієнтом, що дозволяє швидше знаходити рішення і зменшувати час обслуговування;

- самообслуговування клієнтів, адже низка CRM-систем включають портали самообслуговування, де клієнти можуть самостійно знаходити відповіді на свої питання, що знижує навантаження на службу підтримки;

- CRM дозволяє збирати та аналізувати дані про клієнтів, що допомагає створювати персоналізовані пропозиції та комунікацію;

- аналізуючи історію покупок і поведінку клієнтів, можна передбачати їхні майбутні потреби та пропонувати відповідні продукти чи послуги;

- швидкий доступ до інформації, адже співробітники мають миттєвий доступ до всієї історії взаємодій з клієнтом, що дозволяє оперативно відповідати на запити та розв'язувати проблеми;

- безперервність обслуговування, адже незалежно від того, хто зі співробітників взаємодіє з клієнтом, вся інформація про попередні контакти доступна, що забезпечує безперервність і консистентність обслуговування [9, с. 78—83; 10; 11, с. 100-107; 12, с. 56—61].

Варто зауважити, що у сучасному цифровому маркетингу використання спеціалізованих платформ для автоматизації рекламних кампаній, сегментації аудиторії та відстеження результатів є критично важливим для досягнення успіху. Такі платформи дозволяють бізнесам ефективно управляти своїми маркетинговими активностями, точно визначати та націлювати аудиторію, а також аналізувати результати для покращення майбутніх

Таблиця 2. Маркетингові платформи, що надають інструменти для автоматизації рекламних кампаній, сегментації аудиторії та відстеження результатів

Платформа	Автоматизація рекламних кампаній	Сегментація аудиторії	Відстеження результатів
HubSpot	Автоматизація електронної пошти, соціальних медіа, реклами	Сегментація за поведінкою, демографією, інтересами	Аналітика кампаній, звіти в реальному часі
Mailchimp	Автоматизація електронної пошти, реклами в соціальних медіа	Сегментація за кліками, відкриттям, покупками	Звіти про відкриття, кліки, конверсії
Marketo	Автоматизація електронної пошти, реклами, контенту	Сегментація за поведінкою, інтересами, демографією	Аналітика кампаній, звіти про продуктивність
Salesforce Marketing Cloud	Автоматизація електронної пошти, мобільних повідомлень, реклами	Сегментація за демографією, поведінкою, географією	Звіти в реальному часі, аналітика кампаній
Active Campaign	Автоматизація електронної пошти, реклами, SMS	Сегментація за діями на сайті, відкриттям, кліками	Звіти про кампанії, аналітика поведінки
Adobe Campaign	Автоматизація електронної пошти, реклами, SMS	Сегментація за поведінкою, демографією, інтересами	Аналітика кампаній, звіти про продуктивність
SendinBlue	Автоматизація електронної пошти, SMS, реклами	Сегментація за поведінкою, демографією, покупками	Звіти про відкриття, кліки, аналітика кампаній
Klaviyo	Автоматизація електронної пошти, SMS, реклами	Сегментація за поведінкою на сайті, покупками, демографією	Звіти про кампанії, аналітика продажів
Pardot	Автоматизація електронної пошти, соціальних медіа, реклами	Сегментація за поведінкою, демографією, інтересами	Аналітика кампаній, звіти про продуктивність
Constant Contact	Автоматизація електронної пошти, реклами в соціальних медіа	Сегментація за поведінкою, демографією, кліками	Звіти про відкриття, кліки, конверсії

Джерело власна розробка автора на основі [13].

кампаній. Розроблена нами таблиця з аспектами маркетингових платформ, які надають інструменти для автоматизації рекламних кампаній, сегментації аудиторії та відстеження результатів розкриває загальне уявлення про можливості різних платформ (Табл. 2).

Інтеграція CRM-систем та маркетингових платформ є важливим фактором успіху для малого та середнього бізнесу, оскільки дозволяє досягти значних покращень в ефективності маркетингових зусиль та загальної конкурентоспроможності на ринку. Відповідно експертами та аналітиками були сформовані основні переваги інтеграції CRM-систем та маркетингових платформ, а саме:

- зберігання всіх даних про клієнтів у єдиній системі дозволяє краще розуміти їх потреби та поведінку;
- створення персоналізованих маркетингових кампаній, що підвищують рівень задоволеності клієнтів;
- інтеграція CRM-системи з маркетинговими платформами дозволяє автоматизувати рутинні завдання, такі як надсилання електронних листів, сегментація клієнтів та аналіз результатів кампаній;

- завдяки централізованому доступу до історії взаємодій з клієнтами, підприємства можуть забезпечити більш узгоджену та ефективну комунікацію;

- інтеграція дозволяє отримувати більш точні та повні звіти про ефективність маркетингових кампаній;

- аналітика на основі об'єднаних даних допомагає приймати обґрунтовані рішення та швидко реагувати на зміни в поведінці клієнтів;

- краща сегментація та персоналізація маркетингових зусиль приводить до підвищення конверсії та зростання продажів;

- CRM-система допомагає виявити найцінніших клієнтів та направити на них зусилля для утримання та збільшення їхньої вартості для бізнесу [14, с. 411—416; 15, с. 23—31; 16, с. 39—46].

Інтеграція CRM-систем та маркетингових платформ є ключовою складовою успішної маркетингової стратегії для малого та середнього бізнесу, що сприяє підвищенню ефективності маркетингових зусиль, покращенню взаємодії з клієнтами, оптимізації процесів та

збільшенню доходів [17, с. 275], що в кінцевому результаті підвищує загальну конкурентоспроможність на ринку.

Дослідження за 2023 рік показують, що компанії, які використовують CRM-системи для автоматизації маркетингу, зазвичай відзначають зростання у продажах на 15—30% [18], відповідно це можливо завдяки кращій управлінській інформації про клієнтів, більш точному прогнозуванню попиту і покращенню комунікації з клієнтами. Використання CRM-систем дозволяє підтримувати більш ефективні програми лояльності та персоналізовану комунікацію з клієнтами. Дослідження показують, що після впровадження CRM-системи 70% компаній помітили підвищення рівня лояльності клієнтів [18].

Використання маркетингових платформ дозволяє автоматизувати багато рутинних завдань маркетингологів, таких як розсилки електронних листів, розміщення оголошень тощо. Згідно з даними Statista, компанії, які використовують маркетингові платформи, відзначають зменшення витрат на маркетинг на 20—30% [18]. Автоматизація маркетингу дозволяє проводити більш точне сегментування аудиторії та персоналізацію пропозицій, відповідно це допомагає підвищити конверсію маркетингових кампаній. Дослідження показують, що компанії, які використовують автоматизовані маркетингові рішення, мають в середньому на 20% вищу конверсію [18].

Впровадження CRM-системи та маркетингових платформ допомагає зменшити час, витрачений на адміністративні завдання, і зосередити зусилля персоналу на стратегічних завданнях, тобто дослідження показують, що компанії з використанням CRM-систем мають на 25% більшу продуктивність персоналу [18].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Автоматизація маркетингу є важливим інструментом для підвищення ефективності та продуктивності малого та середнього бізнесу (МСБ). Використання CRM-систем та маркетингових платформ дозволяє підприємствам оптимізувати взаємодію з клієнтами, покращити управління даними та автоматизувати рутинні процеси. Застосування таких технологій сприяє підвищенню рівня персоналізації маркетингових кампаній, що, своєю чергою, збільшує задоволеність клієнтів та підвищує їхню лояльність. Ефективність використання CRM-систем у МСБ полягає в можливості централізованого управління інформацією про клієнтів, що дозволяє здійснювати аналіз їхніх потреб та поведінки й це надає змогу підприємствам розробляти більш цілеспрямовані маркетингові стратегії, підвищуючи їхню результативність. CRM-системи також сприяють автоматизації процесів продажу, що знижує навантаження на співробітників і дозволяє їм зосередитися на більш стратегічних завданнях.

Маркетингові платформи, що інтегрують функції аналізу та автоматизації, забезпечують можливість здійснення багатоканальних маркетингових кампаній, адже вони дозволяють бізнесу ефективніше управляти рекламними бюджетами та відстежувати результати в

реальному часі. Завдяки таким інструментам МСБ можуть швидко адаптувати свої стратегії до змін ринку та вподобань клієнтів, що є критично важливим у сучасному динамічному бізнес-середовищі. Впровадження CRM-систем та маркетингових платформ є ключовим фактором успішного розвитку МСБ, — технології не лише підвищують операційну ефективність, але й сприяють створенню конкурентних переваг на ринку. Успішна інтеграція та використання цих систем дозволяє підприємствам не лише зростати, але й підтримувати стійкі відносини з клієнтами, що є основою довгострокового успіху.

Перспективи подальших розвідок у напрямі автоматизації маркетингу для малого та середнього бізнесу обіцяють значні вдосконалення у галузі штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання (МН). Впровадження ШІ та МН у CRM-системи та маркетингові платформи дозволить створювати ще більш точні прогнози поведінки клієнтів та автоматизувати складніші маркетингові процеси. Така система відкриє можливості для розробки індивідуальних маркетингових стратегій в реальному часі, враховуючи поведінкові та демографічні дані. На додаток, розвиток технологій обробки природної мови (NLP) сприятиме покращенню взаємодії з клієнтами через чат-боти та інші автоматизовані системи підтримки.

Іншим перспективним напрямом є інтеграція CRM-систем та маркетингових платформ з новими каналами комунікації, такими як соціальні мережі, месенджери та інші цифрові платформи, своєю чергою це дозволить бізнесу використовувати більш широку базу даних для аналізу та оптимізації маркетингових кампаній. Додатково, розвиток технологій блокчейну має можливість забезпечити більшу безпеку та прозорість у зберіганні та обробці клієнтських даних. Подальші дослідження у цих напрямках сприятимуть створенню більш ефективних та адаптивних маркетингових рішень для малого та середнього бізнесу, що допоможе їм залишатися конкурентоспроможними в умовах швидко змінюваного ринку.

Література:

1. Chandra S., Verma S., Lim W. M., Kumar S., Donthu N. Personalization in personalized marketing: Trends and ways forward. *Psychology & Marketing*. 2022. № 39. P. 1529—1562.
2. Головчук Ю. О., Мельник Ю. В., Козуб М. В. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент комунікацій. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 337—341.
3. Kingsnorth S. *Digital Marketing Strategy: An Integrated Approach to Online Marketing*. Kogan Page. 2022. 416 p.
4. Уголькова О. З. Цифровий маркетинг і соціальні мережі. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2021. № 3 (1). С. 146—152.
5. Лікарчук Н. et al. Сучасні тенденції та актуальні проблеми підготовки менеджера маркетингових комунікацій. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 1 (42). С. 522—528.
6. Романенко Л. Ф. Цифровий маркетинг: сутність та тенденції розвитку. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2019. № 23. С. 80—84.

7. Hill R. Social Media Marketing 2024: Mastering New Trends & Strategies for Online Success. Independently published. 2023. 100 p.

8. Kotler P., Kartajaya H., Setiawan I. Marketing 6.0: The Future Is Immersive. Wiley. 2023. 256 p.

9. Kurz M. The Market Power of Technology: Understanding the Second Gilded Age. Columbia University Press. 2023. 456 p.

10. Likarchuk, N., Andrieieva, O., Likarchuk, D., Bernatskyi, A. Impression Marketing as a Tool for Building Emotional Connections in the Public Administration Sphere. Studies in Media and Communication. 2022. Vol. 10. (1), 9—16.

11. Vorster L., Knight H. Digital Marketing in Practice: Design, Implement and Measure Effective Campaigns. Kogan Page. 2023. 496 p.

12. Leonardich M. Succeeding In Information Technology: Tips and Strategies To Be An IT Superstar.selfpublishing.com. 2023. 137 p.

13. Hartman K. Digital Marketing Analytics: In Theory And In Practice. Independently published. 2023. 333 p.

14. Chaffey D., Ellis-Chadwick F. Digital Marketing. Pearson. 2022. 560 p.

15. Kroger G. Understanding digital marketing: The principles of digital marketing explained simply and practically. Independently published. 2021. 130 p.

16. Bardicchia M. Digital CRM: Strategies and Emerging Trends: Building Customer Relationship in the Digital Era. Independently published. 2020. 106 p.

17. Kingsnorth S. The Digital Marketing Handbook: Deliver Powerful Digital Campaigns. Kogan Page. 2022. 288 p.

18. CRM system. Statista. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistik/suche/?q=CRM+system&p=1>

References:

1. Chandra, S., Verma, S., Lim, W., Kumar, S. and Donthu, N. (2022), "Personalization in personalized marketing: Trends and ways forward", Psychology & Marketin, vol. 39, pp. 1529—1562.

2. Holovchuk, Yu. O., Melnyk, Yu. V. and Kozub, M. V. (2018), "Digital marketing as an innovative communication tool", Ekonomika i suspilstvo, vol. 19, pp. 337—341.

3. Kingsnorth, S. (2022), Digital Marketing Strategy: An Integrated Approach to Online Marketing, Kogan Page, UK, London.

4. Uholkova, O. Z. (2021), "Digital marketing and social networks", Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, vol. 3 (1), pp. 146—152.

5. Likarchuk, N. et al. (2022), "Modern trends and actual problems of marketing communications manager training", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 1 (42), pp. 522—528.

6. Romanenko, L. F. (2019), "Digital marketing: essence and development trends", Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, vol. 23, pp. 80—84.

7. Hill, R. (2023), Social Media Marketing 2024: Mastering New Trends & Strategies for Online Success, Independently published, USA, North Charleston.

8. Kotler, P., Kartajaya, H. and Setiawan, I. (2023), Marketing 6.0: The Future Is Immersive, Wiley, USA, New York.

9. Kurz, M. (2023), The Market Power of Technology: Understanding the Second Gilded Age, Columbia University Press, USA, New York.

10. Likarchuk, N., Andrieieva, O., Likarchuk, D. and Bernatskyi, A. (2022), "Impression Marketing as a Tool for Building Emotional Connections in the Public Administration Sphere", Studies in Media and Communication, Vol. 10. (1), pp. 9—16.

11. Vorster, L. and Knight, H. (2023), Digital Marketing in Practice: Design, Implement and Measure Effective Campaigns, Kogan Page, UK, London.

12. Hartman, K. (2023), Digital Marketing Analytics: In Theory And In Practice, Independently published, USA, North Charleston.

13. Leonardich, M. (2023), Succeeding In Information Technology: Tips and Strategies, To Be An IT Superstar.selfpublishing.com., USA, Washington.

14. Chaffey, D. and Ellis-Chadwick, F. (2022), Digital Marketing, Pearson, UK, London.

15. Kroger, G. (2021), Understanding digital marketing: The principles of digital marketing explained simply and practically, Independently published, USA, North Charleston.

16. Bardicchia, M. (2020), Digital CRM: Strategies and Emerging Trends: Building Customer Relationship in the Digital Era, Independently published, USA, North Charleston.

17. Kingsnorth, S. (2022), The Digital Marketing Handbook: Deliver Powerful Digital Campaigns, Kogan Page, UK, London.

18. Statista (2024), "CRM system", available at: <https://www.statista.com/statistik/suche/?q=CRM+system&p=1> (Assessed 8.06.2024).

Стаття надійшла до редакції 12.06.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Н. В. Фаренюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних фінансів, НН інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6695-3911>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.154

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗЕЛЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ І БОРОТЬБИ ЗІ ЗМІНАМИ КЛІМАТУ В ЄС

N. Fareniuk,
PhD in Economics, Associated Professor, Associated Professor of the Department of International Finance, Educational
and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROBLEMS OF ATTRACTING GREEN INVESTMENTS TO FINANCE THE DEVELOPMENT
OF THE CIRCULAR ECONOMY AND THE FIGHT AGAINST
CLIMATE CHANGE IN THE EU

Мета статті полягає у аналізі особливостей інституційного сприяння залучення зеленого фінансування для розвитку циркулярної економіки та боротьби зі змінами клімату в ЄС. Нормативний супровід зеленої фінансової політики запропоновано класифікувати за кількома критеріями, зокрема: (1) за мотивами (пруденційна чи промоційна); (2) за інструментом впливу (стимулюючий або примушуючий); (3) за акторами, що їх впроваджують (політичні або делеговані); (4) за сферою впливу (політика у сфері функціонування ринку; превентивна пруденційна політика; промоційна політика). Ми виокремлюємо політику функціонування ринку, яка спрямована на те, щоб фінансові ринки належним чином виконували функцію розподілу ресурсів і нівелювали при цьому ринкові викривлення та прояви інформаційної асиметрії. Інформаційна пруденційна політика спрямована на покращення доступності інформації, яка сприяє залученню інвестицій в проекти зеленої і циркулярної економік. Сек'юритизовані зелені облігації — це боргові інструменти, первинним джерелом погашення яких виступає грошовий потік, що генерується зеленим пулом активів або зелених проєктів. Зелені облігації (кліматичні облігації) — це боргові інструменти, емітовані компаніями, муніципалітетами, державами (урядами) для фінансування проєктів, що сприяють вирішенню проблем змін клімату та адаптації до цих змін, а також розвитку зеленої та циркулярної економік. Зелені фінанси виступають, по суті, фінансовими послугами, метою яких є розвиток економічної діяльності, що базується на реалізації циркулярних та сталих бізнес-моделей, більш раціонального використання ресурсів та пом'якшення наслідків змін клімату, а зелені фінансові інструменти — класичні фінансові інструменти, що спрямовуються у зелені проєкти зеленої економіки. Сферами інвестування InvestEU виступає: (а) стабільна інфраструктура; (2) дослідження, інновації та оцифрування; (3) МСП; (4) соціальні інвестиції. Це свідчить про більший акцент InvestEU на залучення капіталу у сприяння сталому розвитку в більшій мірі, ніж розвитку циркулярної економіки.

The purpose of the article is to analyze the features of institutional assistance in attracting green finance for the development of a circular economy and combating climate change in the EU. A priority factor in the development of green finance is stimulating strategic signals and mechanisms at the national level. The public sector and public financial institutions play an important role in this, being able to mobilize private funds and resources and take on risks that the private sector is not willing to bear. Without the participation of the financial regulator in the EU, it will not be possible to implement a green finance system. This is due to high capital costs at the initial stage, long investment return periods and high dependence on regulations. This explains the significant role of the public sector in green finance through the creation of an enabling environment. At the same time, public financial instruments make it possible to accelerate and increase the effects of private financing for green investments. The development of green finance and the transition to new models of the circular economy is taking place within the framework of anti-crisis economic measures. The development of green finance is evident in the area of low-carbon trends related to combating climate change. In the activities of large multinational companies, the leading green trend has become a focus on carbon neutrality. The transition to sustainable development has led to a transformation of the financial sector at the global and national levels. The lack of uniform criteria for green financing and different methods for assessing the effect of green investments complicate the development of a circular economy. Currently, the European Union is positioning itself as one of the leaders in the implementation and promotion of the concepts of sustainable development and green economy in order to reduce the anthropogenic load on the environment. A narrower area of activity to combine the goals of economic growth and rational use of natural resources is the circular economy.

The European Commission has presented the Investment Plan for a Sustainable Europe, which aims to mobilize public investment and unlock private funds through EU financial instruments, in particular InvestEU, leading to at least 1 trillion in investment. The plan will mobilize EU funding and create an enabling framework to facilitate and stimulate public and private investment needed for the transition to a climate-neutral, green, competitive and inclusive economy. The European Union has developed and adopted a comprehensive policy for the implementation of the principles of the circular economy, thanks to which the configuration of production processes in many industries is changing and will continue to change. The concept of a circular economy is spreading almost everywhere in the EU. For its full-scale implementation, legislation is being improved and comprehensive initiatives are being adopted. Among the most significant tools aimed at increasing the environmental sustainability of products are Ecodesign and Energy Labeling, the EU Ecolabel, Green Public Procurement and Extended Producer Responsibility. EU politicians hope to attract private investment to close the green investment gap. In the absence of adequate financing at the EU supranational level, private sources of financing, in particular green capital markets, can contribute to the mobilization of up to EUR 1 trillion of environmentally friendly investments in the period from 2021–2027, which is in line with the objectives of the Investment Plan for Sustainable Europe). InvestEU's areas of investment are: (a) stable infrastructure; (2) research, innovation and digitization; (3) SMEs; (4) social investment. This shows InvestEU's greater emphasis on attracting capital to promote sustainable development to a greater extent than the circular economy.

Ключові слова: зелена фінансова політика, фінансування, фінансові інструменти, кліматична нейтральність, зелені фінанси, сталі фінанси, циркулярна економіка, зелений перехід, ЄС, регулювання, МСП, інвестиції, InvestEU, ESG.

Key words: financial system, financial policy, financial instruments, climate neutrality, green finance, sustainable finance, circular economy, green transition, green financial policy, EU, regulation, SME, investments, InvestEU, ESG.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

ЄС покликаний відігравати провідну роль у здійсненні циркулярного і зеленого переходу. Економіка замкнутого циклу базується на трьох принципах: ско-

рочення абсолютного використання ресурсів (Reduce), продовження життєвого циклу продукту (Reuse and Repair) і використання матеріалів наприкінці життєвого циклу (Recycle). Проєкти із ресайклінгу особливо важливі із огляду на те, що Єврокомісією було визначено як критично важливі тридцять видів сировини, які мають вирішальне значення для багатьох ключових галу-

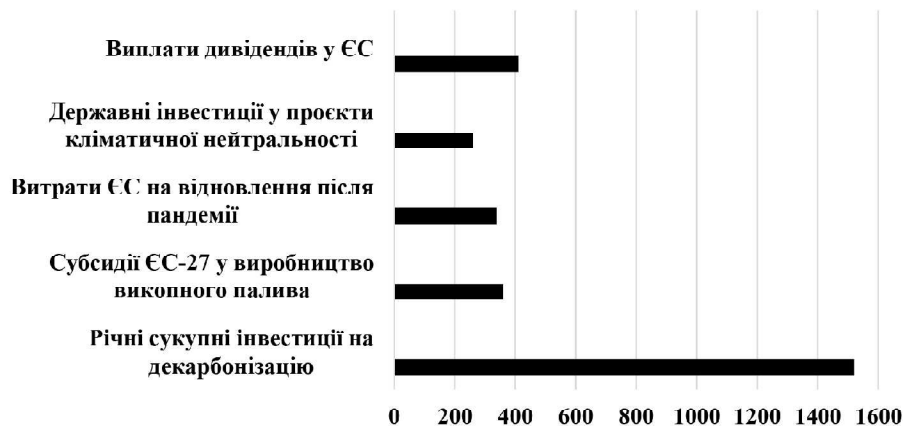

Рис. 1. Порівняння річного бюджету ЄС за обраними напрямками у фокусі річних сукупних інвестицій на декарбонізацію 2022 рр.

Джерело: [26].

зей, що формуватимуть порівняльні переваги в інноваційних галузях майбутньому, у тому числі у виробництві електронних транспортних засобів, сонячних панелей, смартфонів, сталі та вітряних турбін. Перехід до економіки замкнутого циклу передбачає створення нормативної бази: існуючі заходи регулювання (зокрема, Регламент (ЄС) № 1418/2007, Бамакська конвенція) покликані запобігти незаконному експорту електронних відходів; Базельська конвенція, що діє з 1992 року і спрямована на всебічне регулювання транскордонної електронної торгівлі з метою обмеження руйнівного впливу на навколишнє середовище.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми впровадження циркулярних бізнес-моделей і труднощі в залученні капіталу досліджували Дж. Гультман, Х. Корвеллек [1], К. К. Єгер, Ф. Шютце, С. Фюрст, Д. Мангалагіу, Ф. Мейснер, Й. Мільке, Г. Стейдле та С. Вольф [2], З. Ковачич, Р. Стренд і Т. Фьолкер [3], Н. Лінденберг [4], Дж. Марен і Б. Молдер [5], А. Мюррей, К. Скене, К. Хейнс [6], Дж. Майлан, Х. Холмс, Дж. К. Педдок [7], Н. Захаріадіс [8]. Українські вчені Н. Резнікова [9-11], В. Панченко [12], В. Чала [13; 14] висвітлювали прояви зеленої трансформації у сфері міжнародної торгівлі. Формування зеленого інституційного середовища зафіксовано у нормативних документах Єврокомісії та Ради Європи [15—23].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у аналізі особливостей інституційного сприяння залучення зеленого фінансування для розвитку циркулярної економіки та боротьби зі змінами клімату в ЄС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегія сталого фінансування Європейського Союзу складається з трьох компонентів: Зеленої таксономії, яка набула чинності в липні 2020 року; Регламенту щодо розкриття інформації у галузі сталого фінансування (SFDR), яке набуло чинності в березні 2021 року; Директиви про корпоративну звітність у галузі ста-

лого розвитку (CSRD), яка набула чинності в січні 2023 року. Зелена таксономія — це система класифікації сталої економічної діяльності. Зелена таксономія ЄС була створена як інструмент, який допомагає компаніям досягти кліматичної нейтральності. Передбачається, що таксономія стане дієвим інструментом, який допоможе ЄС фінансувати перехід до сталої економіки, і є складовою сприяння створенню класу сталих фінансів у ЄС. SFDR вимагає від інвесторів розкрити інформацію про те, як вони оцінюють ризики, пов'язані з ESG при прийнятті інвестиційних рішень відповідно до Зеленої таксономії ЄС [24]. Метою "темно-зелених" фондів є інвестування в сталий розвиток, "світло-зелених" — в проекти, що сприяють реалізації екологічних чи соціальних цілей. CSRD, яку компанії враховують, починаючи із 2024 року, охоплює більш широке коло індикаторів сталого розвитку, включаючи соціальні показники (наприклад, дитяча праця, гендерний баланс та корупція) [25].

Нормативний супровід зеленої фінансової політики можна класифікувати за кількома критеріями, зокрема: (1) за мотивами (пруденційна чи промоційна); (2) за інструментом впливу (стимулюючий або примушуючий); (3) за акторами, що їх впроваджують (політичні або делеговані); (4) за сферою впливу (політика у сфері функціонування ринку; превентивна пруденційна політика; промоційна політика). Ми виокремлюємо політику функціонування ринку, яка спрямована на те, щоб фінансові ринки належним чином виконували функцію розподілу ресурсів і нівелювали при цьому ринкові викривлення та прояви інформаційної асиметрії. Інформаційна пруденційна політика спрямована на покращення доступності інформації, яка сприяє залученню інвестицій в проекти зеленої і циркулярної економік. Сек'юритизовані зелені облігації — це боргові інструменти, первинним джерелом погашення яких виступає грошовий потік, що генерується зеленим пулом активів або зелених проектів. Зелені облігації (кліматичні облігації) — це боргові інструменти, емітовані компаніями, муніципалітетами, державами (урядами) для фінансування проектів, що сприяють вирішенню проблем змін клімату та адаптації до цих змін, а також розвитку зеленої економіки. Зелені фінанси виступають, по суті, фінан-

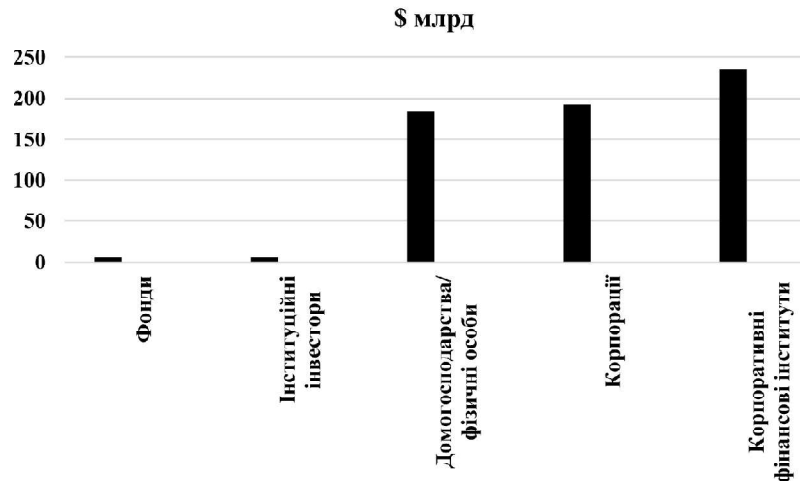

Рис. 2. Позиції приватних інвесторів у кліматичному фінансуванні у 2021/2022 рр.

Джерело: [26].

совими послугами, метою яких є розвиток економічної діяльності, що базується на реалізації циркулярних та сталих бізнес-моделей, більш раціонального використання ресурсів та пом'якшення наслідків змін клімату, а зелені фінансові інструменти — класичні фінансові інструменти, що спрямовуються у зелені проєкти зеленої економіки.

Сукупні інвестиції, необхідні для запуску всіх заходів декарбонізації, оцінюються в 40 трлн євро до 2050 року, в середньому 1520 млрд євро на рік, що відповідає майже 10% від поточного ВВП ЄС-27 (див. Рис. 1).

Політики ЄС сподіваються на залучення приватних інвестицій для усунення зелених інвестиційних розривів. За відсутності відповідного фінансування на наднаціональному рівні ЄС, приватні джерела фінансування, зокрема ринки зеленого капіталу, можуть сприяти мобілізації до 1 трлн євро екологічно чистих інвестицій в період з 2021-2027 років, що відповідає цілям Інвестиційного плану сталої Європи (SEIP). В його основі — програма InvestEU, вперше запропонована в червні 2018 року, яка використовує державні кошти та гарантує, що вони допоможуть зменшити витрати та ризики для приватних інвесторів, які хочуть інвестувати в технології, які сприяють досягненню кліматичної нейтральності. Особлива роль у рамках InvestEU належить Європейському інвестиційному банку (EIB). Згідно з рекомендаціями Європейської комісії, фінансування InvestEU спрямовуватиметься на вирішення завдань, зафіксованих в рамках Промислового плану Європейського зеленого курсу (починаючи із 2023 року). Сферами інвестування InvestEU виступає: (а) стабільна інфраструктура; (2) дослідження, інновації та оцифрування; (3) МСП; (4) соціальні інвестиції.

Компанії відіграють центральну роль у впровадженні проєктів циркулярної економіки, що означає збільшення відповідальності виробників за дотримання екологічних принципів на всіх етапах життєвого циклу (від проєктування до утилізації) — не лише на етапах створення вартості, але також на етапах ланцюгів поставок (підхід логістики багаторазового використання передбачає стандартизацію упаковки та зменшення відходів упаковки). Згідно з дорожньою картою цирку-

лярної економіки в ЄС, для впровадження циркулярних бізнес-моделей формуються галузеві вимоги.

Хоча перерозподіл "вуглецевомісткого" капіталу буде неминучим, його буде недостатньо, щоб здійснити перехід до кліматичної нейтральності. Саме тому важливою метою державного фінансування боротьби зі зміною клімату є мобілізація та використання приватного фінансування за рахунок зниження інвестиційних ризиків. Інвестиції в енергоефективність та циркулярні проєкти сприймаються приватними інвесторами як ризиковані через тривалість періоду амортизації, відсутність уніфікованого ринкового регулювання цієї сфери (див. Рис. 2).

Секторальне розбиття інвестицій у розмірі 510 млрд євро показує, що на два сектори — будівництво (35%) та транспорт (27%) — припадає дві третини необхідних державних інвестицій, які задіюють інструменти державного втручання. З урахуванням сектору сільського господарства (21%) на три сектори припадає загалом 84% основних державних інвестицій. Решта інвестицій спрямована у сектор промисловості (16%). Існують суттєві відмінності у здійсненні інвестицій в зазначені сектори: (1) всі сектори значною мірою залежать від державних інвестицій у декарбонізацію, включаючи інвестиції у циркулярну економіку (у систему управління відходами та селективний збір), міжсекторальні державні заходи (державні за визначенням), від політики "забруднювач платить"; (2) сектори промисловості та будівництва демонструють досить збалансований розподіл зусиль між державним та приватним секторами, при цьому співвідношення складає 40—45%. Відносні частки залишаються в основному такими ж, якщо взяти до уваги додаткові державні інвестиції у розмірі 260 млрд євро на рік, причому тільки на два сектори припадає дві третини потреб у додаткових державних інвестиціях: будівництва (38%) та транспорту (28%) (далі йдуть сільське господарство (17%), виробництво енергії та інфраструктура (8%) та міжсекторальні заходи (5%)) [27]. Державні інвестиції можуть спрямовуватись на реалізацію ініціатив у сфері циркулярної економіки, у сфері переобладнання транспортних засобів, реконструкції будівель, Спільної сільськогосподарської політики та у НДДКР.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Європейська система центральних банків ЄС забезпечує одну з найпотужніших інституційних рамок для спрямування приватних інвестицій в розвиток зеленої і циркулярної економік. Інвестиції Групи Європейського інвестиційного банку передбачають збільшення фінансування в межах InvestEU. У той же час збільшення капіталізації допоможе промоційним банкам озеленити свої портфелі і зменшити втрати, пов'язані зі скороченням інвестицій у вуглецевоінтенсивні проєкти. Збільшення фінансування InvestEU вплине на активізацію перетворюючих інвестицій — інвестицій, що сприяють здійсненню зеленого, циркулярного і енергетичного переходів.

Окремі галузі та проєкти, які мають вирішальне значення для переходу до зеленої та циркулярної економіки, не підпадають під фінансування InvestEU. Для цього партнери InvestEU можуть залучити приватне фінансування для реалізації масштабних екологічних проєктів з низьким рівнем ризику, у тому числі для тих проєктів, які самі по собі були б надто малі для залучення інвестицій в разі відсутності відповідної інфраструктури, яка знаходиться під державним контролем. Наприклад, енергосистема в Європі здебільшого є державною, а на ринку залізничних перевезень ЄС домінують державні компанії. Більше того, є проєкти, які є важливими для переходу до зеленої економіки, але які взагалі не принесуть жодного фінансового прибутку. Оскільки ці проєкти ніколи не будуть комерційно життєздатними, приватні інвестори їх не фінансуватимуть, навіть якщо їх підтримає InvestEU. Таким чином, залучення приватних інвестицій за рахунок державних інвестицій буде недостатнім для фінансування інвестицій у всіх сферах, необхідних для реалізації енергетичного переходу. Відповідно, у даній сфері потрібне пряме державне фінансування. Дієвість InvestEU має доповнюватися новими бюджетними видатками в державах-членах ЄС і навіть передбачати перегляд податкової політики. Усі проєкти, які не можуть бути профінансовані InvestEU та приватним сектором, вимагають прямого державного фінансування. Таким чином, InvestEU має доповнюватися новими державними видатками на рівні ЄС для фінансування перетворюючих інвестицій. Тільки у цьому випадку ЄС має шанс досягти своїх кліматичних цілей.

Література:

1. Hultman J., Corvellec H. The European waste hierarchy: From the sociomateriality of waste to a politics of consumption. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2012. Vol. 44 (10). P. 2413—2427.

2. Jaeger C. C., F. Schutze, S. Furst, D. Mangalagiu, F. Meißner, J. Mielke, G. Steudle and S. Wolf. *Investment-Oriented Climate Policy: An opportunity for Europe. A study commissioned by the German Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Building and Nuclear Safety*. 2015. URL: https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Pool/Forschungsdatenbank/fkz_um13_41_179_eu_climate_bf.pdf (дата звернення: 11.06.2024).

3. Kovacic Z., Strand R., Vjker T. The circular economy in Europe. Critical perspectives on policies and imaginaries. 2020. URL: <https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/21969/97804290-61028%2B%25281%2529.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (дата звернення: 12.06.2024).

4. Lindenberg N. Definition of Green Finance — Proposal for the BMZ. *Deutsches Institut für Entwicklungspolitik*. 2014. URL: <https://www.diegdi.de/publikationen/mitarbeiter-sonstige/article/definition-of-green-finance/> (дата звернення: 12.06.2024).

5. Marin J., De Meulder, B. Interpreting circularity. *Circular city representations concealing transition drivers. Sustainability (Switzerland)*. 2018. Vol. 10(5). URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/5/1310> (дата звернення: 13.06.2024).

6. Murray A., Skene K., Haynes K. The circular economy: An interdisciplinary exploration of the concept and application in a global context. *Journal of Business Ethics*. 2017. Vol. 140 (3). P. 369—380.

7. Mylan J., Holmes H., Paddock J. Re-introducing consumption to the "circular economy": A sociotechnical analysis of domestic food provisioning. *Sustainability*. 2016. Vol. 8 (8). URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/8/8/794> (дата звернення: 14.06.2024).

8. Zahariadis N. Ambiguity and choice in European public policy. *Journal of European Public Policy*. 2008. Vol. 15 (4). P. 514—530.

9. Резнікова Н. В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі: екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин. Київ: Вістка, 2016. 216 с.

10. Reznikova N. Ecological imperatives for extension of globalization processes: problem of economic security. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 21. С. 23—26.

11. Резнікова Н. Глобальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: навч. посіб. Київ: "Видавництво "Консультант", 2017. 540 с.

12. Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку. Київ: Аграр Медіа Груп, 2022. 674 с.

13. Чала В. С. Інституціональна структура зеленого фінансування в розбудові глобальної зеленої економіки. *Економіка та суспільство*. Електронний журнал. 2021. № 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1025/983>

14. Чала В. С. Особливості фінансових інструментів зеленого банківництва на світовому ринку банківських послуг. *Економічний простір: збірник наукових праць*. 2021. № 176. С. 28—36. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1014>

15. Council of Europe. UN Agenda 2030. 2015. URL: <https://www.coe.int/en/web/programmes/un-2030-agenda> (дата звернення: 15.06.2024).

16. European Commission. Energy Union Package — A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. 2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0080&from=EN> (дата звернення: 15.06.2024).

17. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the

Committee of the Regions. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0739&from=en> 15.06.2024 (дата звернення: 16.06.2024).

18. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal. COM (2019) 640 Final. 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-dealcommunication_en.pdf (дата звернення: 16.06.2024).

19. European Commission. Delivering the European Green Deal: Transforming our economy and societies. 2019. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en#transforming-our-economy-and-societies (дата звернення: 17.06.2024).

20. European Commission. Making Europe's businesses future-ready: A new Industrial Strategy for a globally competitive, green and digital Europe. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_416 (дата звернення: 17.06.2024).

21. European Commission. Investing in a climate-neutral and circular economy. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_40 (дата звернення: 17.06.2024).

22. European Commission. EU taxonomy for sustainable activities. 2023. URL: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/eu-taxonomy-sustainable-activities_en (дата звернення: 18.06.2024).

23. DIGITALEUROPE. A STRONGER DIGITAL EUROPE — our call to action towards 2025. 2019. URL: <https://cdn.digitaleurope.org/uploads/2019/02/DIGITALEUROPE-%E2%80%93-Our-Call-to-Action-for-A-STRONGER-DIGITAL-EUROPE.pdf> (дата звернення: 18.06.2024).

24. Cremasco C., Boni L. Is the European Union (EU) Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) effective in shaping sustainability objectives? An analysis of investment funds' behaviour. *Journal of Sustainable Finance & Investment*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1080/20430795.2022.2124838> (дата звернення: 18.06.2024).

25. Hummel K., Jobst, D. An Overview of Corporate Sustainability Reporting Legislation in the European Union. *Accounting in Europe*, 2024. 1—36. URL: <https://doi.org/10.1080/17449480.2024.2312145> (дата звернення: 18.06.2024).

26. Climate Policy Initiative. Global landscape of climate finance 2019 — methodology. 2019. URL: <https://climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2019/11/GLCF-2019-Methodology-Document.pdf> (дата звернення: 18.06.2024).

27. Sustainable Finance Lab. Policies for Sustainable Finance to Fund the Climate Transition. A report by the Sustainable Finance Lab (Sweden) Commissioned by the Swedish Climate Policy Council. 2022. URL: <https://www.klimatpolitiskaradet.se/wp-content/uploads/2022/05/kthsfikprapport2022final.pdf> (дата звернення: 18.06.2024).

References:

1. Hultman, J. and Corvellec, H. (2012), "The European waste hierarchy: From the sociomateriality of waste to a politics of consumption", *Environment and Planning A: Economy and Space*, vol. 44 (10), pp. 2413—2427.

2. Jaeger, C. C., Schutze, F., Furst, S., Mangalagiu, D., Meißner, F., Mielke, J., Steudle, G. and Wolf, S. (2015), "Investment-Oriented Climate Policy: An opportunity for Europe. A study commissioned by the German Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Building and Nuclear Safety", available at: https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Pool/Forschungsdatenbank/fkz_um13_41_179_eu-climate_bf.pdf (Accessed 11 June 2024).

3. Kovacic, Z., Strand, R. and Volker, T. (2020), "The circular economy in europe. Critical perspectives on policies and imaginaries", available at: <https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/21969/9780429061028%2B%25281%2529.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Accessed 12 June 2024).

4. Lindenberg, N. (2014), "Definition of Green Finance — Proposal for the BMZ. Deutsches Institut für Entwicklungspolitik", available at: <https://www.diegdi.de/publikationen/mitarbeiter-sonstige/article/definition-of-green-finance/> (Accessed 12 June 2024).

5. Marin, J. and De Meulder, B. (2018), "Interpreting circularity. Circular city representations concealing transition drivers", *Sustainability (Switzerland)*, vol. 10(5), available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/5/1310> (Accessed 13 June 2024).

6. Murray, A., Skene, K. and Haynes, K. (2017), "The circular economy: An interdisciplinary exploration of the concept and application in a global context", *Journal of Business Ethics*, vol. 140 (3), pp. 369—380.

7. Mylan, J., Holmes, H. and Paddock, J. (2016), "Re-introducing consumption to the "circular economy": A sociotechnical analysis of domestic food provisioning", *Sustainability*, vol. 8 (8), available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/8/8/794> (Accessed 14 June 2024).

8. Zahariadis, N. (2008), "Ambiguity and choice in European public policy", *Journal of European Public Policy*, vol. 15 (4), pp. 514—530.

9. Reznikova, N. (2016), *Hlobalni ekolozhichni problemy v suchasnomu sviti: ekolozhichna determinanta mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn* [Global environmental problems in the modern world: environmental determinants of international economic relations], Vystka, Kyiv, Ukraine.

10. Reznikova, N. (2016), "Ecological imperatives for extension of globalization processes: problem of economic security". *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. vol. 21, pp. 23—26.

11. Reznikova, N. (2017), *Hlobal'ni problemy svitovoho hospodarstva i mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn* [Global problems of the general government and international economic problems], TOV "Vydavnytstvo "Konsul'tant", Kyiv, Ukraine.

12. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2022), *Minni polya mizhnarodnoyi ekonomichnoyi polityky: yak krayinam ne vtratyty zdatnist' do rozvytku* [Minefields of international economic policy: how countries do not lose their ability to develop], Agrarian Media Group, Kyiv, Ukraine.

13. Chala, V. S., (2021), "Institutional structure of green financing in the development of the global green economy", *Economy and society. Electronic magazine*, vol. 34, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1025/983> (Accessed 14 June 2024).
14. Chala, V.S. (2021), "Peculiarities of financial instruments of green banking on the world market of banking services", *Economic space: collection of scientific works*, vol.176, pp. 28—36, available at: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1014> (Accessed 29 May 2024)
15. Council of Europe (2015), "UN Agenda 2030", available at: <https://www.coe.int/en/web/programmes/un-2030-agenda> (Accessed 15 June 2024).
16. European Commission (2015), "Energy Union Package — A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0080&from=EN> (Accessed 15 June 2024)
17. European Commission (2016), "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0739&from=en> (Accessed 16 June 2024).
18. European Commission (2019), "Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal. COM (2019) 640 Final", available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-dealcommunication_en.pdf (Accessed 16 June 2024).
19. European Commission (2019), "Delivering the European Green Deal: Transforming our economy and societies", available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en#transforming-our-economy-and-societies (Accessed 17 June 2024).
20. European Commission (2020), "Making Europe's businesses future-ready: A new Industrial Strategy for a globally competitive, green and digital Europe", available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_416 (Accessed 17 June 2024).
21. European Commission (2020), "Investing in a climate-neutral and circular economy", available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_40 (Accessed 17 June 2024).
22. European Commission (2023), "EU taxonomy for sustainable activities", available at: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/eu-taxonomy-sustainable-activities_en (Accessed 18 June 2024).
23. DIGITALEUROPE (2019), "A STRONGER DIGITAL EUROPE — our call to action towards 2025", available at: <https://cdn.digitaleurope.org/uploads/2019/02/DIGITALEUROPE-%E2%80%93-Our-Call-to-Action-for-A-STRONGER-DIGITAL-EUROPE.pdf> (Accessed 18 Aug 2024).
24. Cremasco, C., & Boni, L. (2022), "Is the European Union (EU) Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) effective in shaping sustainability objectives? An analysis of investment funds' behaviour", *Journal of Sustainable Finance & Investment*. <https://doi.org/10.1080/20430795.2022.2124838>
25. Hummel, K., & Jobst, D., (2024), "An Overview of Corporate Sustainability Reporting Legislation in the European Union", *Accounting in Europe*. <https://doi.org/10.1080/17449480.2024.2312145>
26. Climate Policy Initiative (2019), "Global landscape of climate finance 2019 — methodology", available at: <https://climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2019/11/GLCF-2019-Methodology-Document.pdf> (Accessed 18 June 2024).
27. Sustainable Finance Lab (2022), "Policies for Sustainable Finance to Fund the Climate Transition. A report by the Sustainable Finance Lab (Sweden) Commissioned by the Swedish Climate Policy Council", available at: <https://www.klimatpolitiskaradet.se/wp-content/uploads/2022/05/kthsfIkprapport2022-final.pdf> (Accessed 18 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 336.71.078.3:336.011

О. В. Грабчук,
к. держ. упр., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8066-6547>
Д. М. Вавілов,
аспірант кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-3824-8281>
Я. П. Городиський,
аспірант кафедри економіки, фінансів та обліку
Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0185-7358>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.161

КОНТРОЛЬ ТА МОНІТОРИНГ В СФЕРІ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ: УЗГОДЖЕННЯ ПОНЯТЬ

О. Hrabchuk,
PhD in Sciences in Public Administration, Assistant
of the Department of Law and Law Enforcement, Zhytomyr Polytechnic State University
D. Vavilov,
Postgraduate student of the Department of Information Systems
in Management and Accounting, Zhytomyr Polytechnic State University
Y. Horodyskyi,
Postgraduate student of the Department of Economics, Finance and Accounting
Private higher educational institution "European University"

CONTROL AND MONITORING IN THE FIELD OF MONEY LAUNDERING:
HARMONIZATION OF CONCEPTS

Стаття присвячена дослідженню та узгодженню понять "контроль" та "моніторинг" у сфері протидії відмиванню коштів. Виділено основні напрямки трактування фінансового моніторингу: як форми контролю, як сукупності дій та заходів, як механізму реалізації державно-управлінських рішень.

Особливу увагу приділено порівняльному аналізу контролю та моніторингу в сфері відмивання коштів, виділено спільні риси цих понять (в частині трактування мети, регулятивних вимог) та підкреслено відмінності у часових рамках, сфері охоплення, методології та результатах застосування контролю та моніторингу.

Обґрунтована позиція, згідно з якою контроль є більш широким поняттям, що охоплює як превентивні заходи, так і безпосередній моніторинг фінансових операцій. Фінансовий моніторинг розглядається як специфічна форма контролю, спрямована на виявлення та запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

The article is devoted to research and reconciliation of the concepts of "control" and "monitoring" in the field of anti-money laundering. The relevance of the problem of money laundering is considered, citing statistical data on the volume of this phenomenon on a global scale and in Ukraine. The importance of an effective system of control and monitoring to detect and prevent illegal financial transactions is emphasized.

In the research process, such methods as analysis and synthesis, comparison, generalization, system approach, classification, statistical and scientific abstraction methods were used. The theoretical basis of the study was the works of scientists devoted to the specified problem.

The article analyzes scientific approaches to the interpretation of the concepts of "control" and "financial monitoring". The author examines the etymology of the term "control" and its modern meaning, as well as different approaches to defining financial monitoring. The main areas of interpretation of financial monitoring are highlighted: as forms of control, as a set of actions and measures, as a mechanism for implementing state-management decisions.

Particular attention is paid to the comparative analysis of control and monitoring in the field of money laundering, the common features of these concepts are highlighted (in terms of the interpretation of the purpose, regulatory requirements) and the differences in time frames, scope, methodology and results of the application of control and monitoring are emphasized.

A justified position, according to which control is a broader concept, covering both preventive measures and direct monitoring of financial transactions. Financial monitoring is considered as a specific form of control aimed at detecting and preventing money laundering and terrorist financing.

The need for a comprehensive approach to the organization of effective control over money laundering operations, which includes the identification of risks at the level of financial institutions and international cooperation of governments and law enforcement agencies, is emphasized.

The article has theoretical and practical significance for specialists in the field of law, finance, public administration and national security. It contributes to clarifying the terminological apparatus in the field of anti-money laundering and can be used to improve the legal framework and practical mechanisms for combating this phenomenon.

*Ключові слова: контроль, фінансовий моніторинг, відмивання коштів, фінансування тероризму.
Key words: control, financial monitoring, money laundering, terrorist financing.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відмивання коштів ідентифікують як серйозну загрозу для світової економіки та фінансової стабільності. Цей злочин полягає у приховуванні походження доходів, одержаних злочинним шляхом, та їх легалізації у фінансовій системі. Відмивання коштів дозволяє злочинним угрупованням приховувати джерело своїх прибутків від правоохоронних органів та уникати оподаткування.

Обсяги відмивання коштів є дуже великими: щорічно відмивається від 2 % до 5 % світового ВВП, що становить від 800 мільярдів до 2 трільйонів доларів США [11]. Ці кошти можуть надходити з різних незаконних джерел, таких як торгівля наркотиками, корупція, шахрайство, тероризм та інші злочини. В Україні в умовах воєнного стану сфери та схеми відмивання коштів постійно удосконалюються. За оцінками експертів обсяг операцій з відмивання коштів через експорт аграрної продукції в нашій країні перевищив 7 млрд. дол. США [9], що тільки підтверджує актуальність дослідження даної теми.

Боротьба з відмиванням коштів є одним із найважливіших завдань у сфері забезпечення фінансової безпеки та стабільності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Ефективна система контролю та моніторингу відіграє важливу роль у виявленні та запобіганні незаконним фінансовим операціям. Однак, незважаючи на широке використання термінів "контроль" та "моніторинг" у нормативно-правових актах та наукових публікаціях, існує певна невизначеність щодо їхнього змісту та співвідношення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика контролю та моніторингу в сфері протидії відмиванню коштів привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні аспекти фінансового моніторингу досліджували у своїх працях Р. Баранов, Ю. Бахтіна, В. Берізко, Х. Возняковська, А. Гаврилишин, І. Грабчук, А. Клименко, О. Куришко, Є. Семекліт, С. Іванов та інші. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, питання узгодження понять "контроль" та "моніторинг" у контексті протидії відмиванню коштів залишається недостатньо дослідженим.

Рис. 1. Процес відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом

Більшість науковців розглядають ці поняття окремо, не акцентуючи увагу на їх взаємозв'язку та специфіці застосування саме в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Це зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження, спрямованого на уточнення та гармонізацію понятійного апарату в даній сфері.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження та узгодження понять "контроль" та "моніторинг" у сфері відмивання коштів, визначення їх особливостей та взаємозв'язку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сутність відмивання коштів полягає у цілеспрямованих діях із приховування справжнього джерела походження грошових коштів, одержаних незаконним шляхом, з метою надання їм вигляду законно отриманих доходів. Основна мета цього процесу — уникнути конфіскації "брудних" грошей і забезпечити можливість їх подальшого використання.

Структуру процесу відмивання доходів, як правило, представляють трьома етапами (рис. 1).

Відмивання коштів підриває цілісність фінансової системи та економіки в цілому. Воно сприяє фінансуванню злочинної діяльності, корупції та тероризму. Крім того, воно спотворює конкуренцію, оскільки злочинні організації можуть використовувати відмиті грошові кошти для впливу на ринки та отримання несправедливих переваг.

Для боротьби з відмиванням коштів країни вживають ряд заходів, вагому роль серед яких відводять контролю. Основні його напрямки в протидії відмиванню коштів охоплюють: ідентифікацію та моніторинг підозрілих фінансових операцій; регулювання та нагляд з боку державних органів; міжнародну співпрацю та обмін інформацією; підвищення прозорості та запобігання корупції.

Таким чином, розглядаючи питання, пов'язані з протидією відмиванню коштів, як на теоретичному, так і на практичному рівнях часто використовуються поняття моніторингу, насамперед, фінансового, та контролю. Проте встановлення взаємозв'язку між цими поняттями продовжує викликати чималі дискусії як в наукових колах, так і на практичному рівнях. Саме тому вважаємо

за необхідне проаналізувати поняття "контроль" та "моніторинг".

Поняття "контроль" має два значення:

- 1) етимологічно це реєстр, який зберігається в двох примірниках, один служить для перевірки іншого;
- 2) в найрізноманітніших сферах перевірка органом відповідності чогось. В цьому ж значенні як синоніми використовуються такі поняття, як експертиза, перевірка, моніторинг [12].

Таким чином, навіть в словниках можна побачити підхід, відповідно до якого досліджувані поняття ототожнюються. Крім того, слід враховувати, що часто в наукових дослідженнях контроль характеризують як функцію управління, наголошуючи на тому, що він дозволяє отримувати інформацію про стан об'єкта управління, його характер і результативність управлінського впливу на нього. Контроль забезпечує зворотний зв'язок між тими, хто приймає управлінські рішення, хто їх здійснює та об'єктами управління. З цієї позиції, враховуючи напрям нашого дослідження — сферу протидії відмиванню коштів, можемо представити такі характеристики контролю:

функція управління. Контроль є невід'ємною частиною управлінського процесу в системі протидії відмиванню коштів. Він не обмежується лише перевіркою або наглядом, а є багатоаспектною функцією, що пронизує всі рівні системи;

інформаційне забезпечення. Контроль забезпечує отримання актуальної та достовірної інформації про стан об'єкта управління, а саме про фінансові операції, клієнтів, ризики та загрози, пов'язані з відмиванням коштів;

механізм зворотного зв'язку. Контроль забезпечує зворотний зв'язок між різними ланками системи протидії відмиванню коштів. Він поєднує тих, хто приймає управлінські рішення (наприклад, керівництво фінансових установ або регуляторні органи), тих, хто їх виконує (співробітники підрозділів фінансового моніторингу), та об'єкти управління (фінансові операції, клієнти);

основа для прийняття рішень. Результати контролю служать базисом для прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення системи протидії відмиванню коштів.

У сучасному значенні поняття "контроль" використовується для позначення перевірки, а також постійного спостереження з метою перевірки або нагляду. Тим

Таблиця 1. Порівняння контролю та моніторингу в сфері відмивання коштів

№ з/п	Характеристика	Контроль	Моніторинг
1.	Мета	Спрямовані на забезпечення законності та прозорості фінансових операцій	
2.	Регуляторні вимоги	Регулюються рядом нормативно-правових актів	
3.	Часові рамки	Може бути періодичним або постійним	Є безперервним процесом
4.	Сфера охоплення	Може стосуватися різних аспектів діяльності (фінансових, операційних, відповідності нормам)	Зосереджений на виявленні підозрілих фінансових операцій
5.	Методологія	Передбачає застосування різних методів, зокрема, інспекцію, перевірку документів, інтерв'ю	Переважно базується на аналізі даних та виявленні відхилень
		Передбачають збір та аналіз інформації про фінансові операції та клієнтів	
		Використовують оцінку ризиків для визначення пріоритетів та інтенсивності перевірок	
6.	Результати	Призводить до коригувальних дій, санкцій або змін у процесах	Призводить до повідомлень про підозрілі операції та подальшого розслідування

самим забезпечуючи нерозривний зв'язок з поняттям моніторингу: "...під моніторингом розуміється саме спостереження (стеження, відстеження), тобто це — його основна ознака" [2, с. 10].

Науковці виділяють різні види моніторингу залежно від галузі, зокрема, в освіті, психології, екології, менеджменті тощо. В сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, в першу чергу, використовують поняття фінансового моніторингу. В цьому контексті моніторинг передбачає систематичний аналіз та відстеження фінансових операцій з метою виявлення підозрілих або незвичних транзакцій. Проте трактування фінансового моніторингу є неоднозначним, що пов'язано насамперед з його багатоаспектністю. Адже він є об'єктом досліджень в сфері фінансового права, фінансів, державного управління, безпеки країни тощо. Саме тому склалися такі підходи щодо трактування даного поняття:

- форма контролю (фінансового) (Клименко А. [7]);
- сукупність (комплекс) дій, заходів (Берізко В. [3]; Гаврилишин А. [5]; Грабчук І. [6]);
- механізм реалізації державно-управлінських рішень (Баранов Р. [1]).

Розглядаючи фінансовий моніторинг як сукупність дій та заходів, науковці прагнуть виділити сферу, для якої вони безпосередньо і проводять дослідження, тому можливим є вживання таких словосполучень, як "фінансово-правові заходи", "фінансова система". Проте доцільним також говорити і окремо про правоохоронну функцію фінансового моніторингу, яка полягає у виявленні операцій, в яких використовуються гроші чи інше майно, що отримані злочинним шляхом.

В цілому ж дослідники дотримуються широкого чи вузького підходу до трактування фінансового моніторингу, розглядають його як частину системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів та фінансуванню тероризму або ототожнюють з нею. Підтримуємо позицію дослідників [4; 8], які називають фінансовий моніторинг тільки частиною даної системи, до якої належить також ще правоохоронний блок.

Проте не дивлячись на те, що, розглядаючи питання фінансового моніторингу, науковці здійснюють акцент на тих аспектах, які мають найбільше значення саме в контексті їх дослідження (зокрема, для фінансового права — сукупність нормативно-правових документів, для фінансів — це операції з грошовими коштами тощо), більшість науковців дотримуються визначення, встановленого на законодавчому рівні, як сукупності заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу. Причому визначають і його роль в боротьбі з тероризмом: "...дає можливість покарати винних у вчиненні злочинів та не дати їм скористатися грошима, отриманих внаслідок вчинення злочинів. Фінансовий моніторинг є досить перспективною гілкою боротьби зі злочинною діяльністю на території України та за її межами" [10, с. 129—130].

Узагальнюючи розглянуті характеристики понять "контроль" та "фінансовий моніторинг", можемо констатувати, що між ними існує як тісний зв'язок, так і певні відмінності (таблиця 1).

Таким чином, контроль є більш широким поняттям, яке охоплює як превентивні заходи (перевірка клієнтів, ідентифікація та верифікація), так і безпосередній моніторинг фінансових операцій. Фінансовий моніторинг можна розглядати як специфічну форму контролю, спрямовану на виявлення та запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, який зосереджується на виявленні підозрілих операцій на основі аналізу даних та інформації.

Ефективна протидія у сфері відмивання коштів вимагає застосування ризик-орієнтованого підходу, який передбачає визначення та оцінку ризиків відмивання коштів, а також розроблення відповідних заходів для їх мінімізації. Це включає належну перевірку клієнтів (due diligence), аналіз їхніх фінансових операцій, виявлення підозрілих транзакцій та повідомлення про них відповідних органів.

Організація ефективного контролю за операціями з відмивання коштів потребує комплексного підходу — від ідентифікації ризиків на рівні фінансових установ до міжнародної співпраці урядів та правоохоронних органів. Однак злочинці постійно шукають нові способи приховати незаконне походження своїх доходів, що вимагає постійної уваги та вдосконалення систем фінансового моніторингу.

ВИСНОВКИ

Отже, поняття контролю та фінансового моніторингу у сфері відмивання коштів є взаємопов'язаними, але не тотожними. Контроль охоплює весь комплекс заходів, спрямованих на виявлення та запобігання відмиванню коштів, в той час як фінансовий моніторинг є одним із основних елементів контролю та зосереджується на безперервному спостереженні за фінансовими операціями з метою виявлення підозрілих транзакцій.

Ефективна система контролю та моніторингу вимагає застосування ризик-орієнтованого підходу, належної перевірки клієнтів, аналізу фінансових операцій та своєчасного повідомлення про підозрілі транзакції. Узгодження понять "контроль" та "моніторинг" сприятиме кращому розумінню та імплементації відповідних заходів у діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, підвищуючи ефективність боротьби з відмиванням коштів.

Література:

1. Баранов Р.О. Формування та реалізація державної політики запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2018. 310 с.
2. Бахтіна Ю.С. Поняття моніторингу в науці. Юридичний бюлетень. 2017. Вип. 5. С. 8—16.
3. Берізко В. Щодо питання понятійного апарату "фінансовий моніторинг". Юридичний журнал. 2006. № 12. С. 52—56.
4. Возняковська Х.А. Фінансовий моніторинг як інструмент протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів. Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія". 2012. № 1. С. 79—90.
5. Гаврилишин А.П. Щодо питання понятійного апарату "фінансовий моніторинг". Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання. Проблеми сьогодення і перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2008. 588 с.
6. Грабчук І.Л. Розвиток міжнародної та національних систем фінансового моніторингу в протидії фінансуванню тероризму: монографія. Житомир: ТОВ "Видавничий дім "Бук-Друк"", 2023. 292 с.
7. Клименко А. Фінансовий моніторинг — особлива форма фінансового контролю. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. 2005. № 4. С. 101—105.
8. Куришко О.О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 1. С. 267—275.
9. Обсяг відмивання грошей через агроекспорт перевищив \$7 млрд. AgroPortal. 12 квітня 2024 р. URL: <https://agroportal.ua/news/finansy/obsyag-vidmivannya-groshey-cherez-agroeksport-perevishchiv-7-mlrd>
10. Семекліт Є.В., Іванов С.М. Фінансовий моніторинг як важливий аспект боротьби проти тероризму та злочинної діяльності. Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу, 5 квітня 2019 р. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 126—130.
11. Bonderud D. The most mind-blowing money laundering statistics of 2023. URL: <https://withpersona.com/blog/the-most-mind-blowing-money-laundering-statistics-of-2022>
12. Controle. "Toupictionnaire": Le dictionnaire de politique. URL: <https://www.toupie.org/Dictionnaire/Controle.htm>

References:

1. Baranov, R.O. (2018), "Formation and implementation of the state policy of prevention and countermeasures against the legalization of income obtained through criminal means", Abstract of Ph.D. dissertation, Mechanisms of state administration, Kyiv, Ukraine.
 2. Bakhtina, Yu.S. (2017), "Concept of monitoring in science", Yurydychnyj biuletyn', vol. 5, pp. 8—16.
 3. Berizko, V. (2006), "Regarding the issue of the conceptual apparatus "financial monitoring"", Yurydychnyj zhurnal, vol. 12, pp. 52—56.
 4. Vozniakovs'ka, Kh.A. (2012), "Financial monitoring as a tool to combat the legalization (laundering) of criminal proceeds", Visnyk Chernivets'koho fakul'tetu Natsional'noho universytetu "Odes'ka iurydychna akademiia", vol. 1, pp. 79—90.
 5. Havrylyshyn, A.P. (2008), "Regarding the issue of the conceptual apparatus "financial monitoring". Materialy vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii. Orhanizatsijno-pravove zabezpechennia diial'nosti kontroliuiuchykh ta pravookhoronnykh orhaniv u sferi hospodariuvannia. Problemy s'ohodennia i perspektyvy rozvytku [Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference. Organizational and legal support for the activities of controlling and law enforcement agencies in the field of business. Current problems and development prospects], National University of STU of Ukraine, Irpin, Ukraine.
 6. Hrabchuk, I.L. (2023), Rozvytok mizhnarodnoi ta natsional'nykh system finansovoho monitorynhu v protydii finansuvanniu teroryzmu [Development of international and national systems of financial monitoring in the fight against the financing of terrorism], TOV "Vydavnychyj dim "Buk-Druk"", Zhytomyr, Ukraine.
 7. Klymenko, A. (2005), "Financial monitoring — a special form of financial control", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka, vol. 4, pp. 101—105.
 8. Kuryshko, O.O. (2012), "Osoblyvosti rozvytku systemy finansovoho monitorynhu v Ukraini", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 267—275.
 9. AgroPortal (2024), "The volume of money laundering through agro-export exceeded \$7 billion", available at: <https://agroportal.ua/news/finansy/obsyag-vidmivannya-groshey-cherez-agroeksport-perevishchiv-7-mlrd> (Accessed 4 June 2024).
 10. Semeklit, Ye.V. and Ivanov, S.M. (2019), "Financial monitoring as an important aspect of the fight against terrorism and criminal activity", Zbirnyk naukovykh prats' za materialamy kruhloho stolu. Rehional'ni innovatsijni initsiatyvy: zavdannia ta shliakhy vyrishennia [Collection of Scientific Works on the Materials of the Round Table. Regional innovation initiatives: tasks and solutions], Research Institute of Legal Provision of Innovative Development of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, pp. 126—130.
 11. Bonderud, D. (2024), "The most mind-blowing money laundering statistics of 2023", available at: <https://withpersona.com/blog/the-most-mind-blowing-money-laundering-statistics-of-2022> (Accessed 11 June 2024).
 12. Le dictionnaire de politique (2024), "Controle. Toupictionnaire", available at: <https://www.toupie.org/Dictionnaire/Controle.htm> (Accessed 11 June 2024).
- Стаття надійшла до редакції 26.06.2024 р.*

М. І. Грод,
аспірант, НН інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7539-5778>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.166

ЗЕЛЕНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЯК ТРИГЕР РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В ЄС

M. Grod,
Postgraduate student, Educational and Scientific Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv

GREEN FINANCIAL POLICY AS A TRIGGER FOR THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULAR ECONOMY IN THE EU

Мета статті полягає у визначенні ознак зеленої фінансової політики, що адаптується в державах-членах ЄС, що слугує інструментом розвитку циркулярної та зеленої економіки. Встановлено, що у всьому спектрі варіантів кліматичної політики центрального банку екологічна фінансова та регуляторна політика, розроблена з метою заохочення інвестицій у зелені технології та відмови від інвестицій в активи із високим вмістом вуглецю, стане важливим інструментом боротьби зі зміною клімату. Механізми фінансування "зелених" інвестиційних проєктів не мають принципових відмінностей і реалізуються в тому ж середовищі, в якому фінансуються традиційні інвестиційні проєкти, що не може не викликати конкуренції між ними. В силу новизни технологій і малої вивченості ринків, на які орієнтована "зелена" продукція, "зелені" інвестиційні проєкти більш витратні і менш передбачувані, що вимагає додаткового стимулу для інвесторів приймати на себе ризики за циркулярними/зеленими проєктами. Уряди різних країн світу послідовно реформують національні фінансові системи, формуючи національні механізми державної підтримки "зелених" проєктів і мотивуючи учасників ринку до здійснення "зелених" інвестицій. Втручання держави дозволяє регулювати (стимулювати, обмежувати) процес переміщення приватного капіталу від "брудних" галузей економіки до "зелених", що може виступати складовою національної моделі фінансування "зеленого" зростання, яка передбачає консолідацію існуючих джерел фінансових ресурсів (державні і приватні, внутрішні і міжнародні) і мобілізацію нетрадиційних джерел фінансування без шкоди існуючим інвестиційним проєктам. Встановлено, що зелена фінансова політика включає три політичні інструменти: політику кредитування, яка передбачає пільговий розподіл кредитів зеленим секторам економіки через схему кредитування пріоритетних секторів; пруденційну політику, яка включає лише один мікропруденційний інструмент, а саме преференційні вимоги до зеленого капіталу; політику нагляду.

The purpose of the article is to determine the features of the green financial policy, which is adapted in the EU member states, which serves as a tool for the development of the circular and green economy. The EU recognizes that effective domestic energy policies are not sufficient to achieve climate goals. The Council calls on all countries to align trade promotion, finance, official development assistance, and foreign investment policies with national climate and Paris Agreement commitments. The EU proposes to implement sustainable and climate-sensitive policies for economic recovery from

the crisis as an important element of a strategy for sustainable growth and investment in an inclusive transition to climate neutrality. To achieve this, the EU will use the instruments of climate and energy bilateral and multilateral diplomacy. Instruments may be of a general nature, such as promoting the implementation of long-term strategies and nationally determined contributions of partner countries; mobilizing resources for climate finance through regional policy instruments and international financial institutions. But the instruments can also be targeted, for example, supporting the development of national and international carbon markets as a tool for effectively reducing greenhouse gas emissions.

The ideas of "greening" the international financial system are consistent and harmoniously integrated into the concepts of sustainable development and responsible financing, which intensified in the developments of the 2010s in the context of the tasks of global reform of international economic relations. Greening the international financial system at the mega-level of international economic policy assumes that appropriate "green" institutions will be built into each component of the system, and the necessary financial instruments will be created. Green financial policy directly depends on the implementation of fiscal policy, which determines the prospects for expanding the "fiscal space", which allows the state to provide resources for the implementation of green initiatives without jeopardizing the sustainability of its financial position and the stability of the economy. " Such space is necessary for the government to increase spending on areas that are national priorities. Across the range of central bank climate policy options, green financial and regulatory policies designed to encourage investments in green technologies and divest from investments in high-carbon assets are found to be an important tool in combating climate change. Financing mechanisms for "green" investment projects have no fundamental differences and are implemented in the same environment in which traditional investment projects are financed, which cannot but cause competition between them.

The European Green Deal, approved by the European Union in 2019, is an economic development strategy that aims to achieve carbon neutrality by 2050, reducing greenhouse gas emissions by at least 55% by 2030. To implement the Green Deal, the EU sets the goals of increasing the efficiency of resource use and moving towards a circular economy, restoring biodiversity, and reducing pollution. The implementation of the corresponding initiative will have an impact not only on the EU economy, but also on the economy and foreign trade of its trading counterparties, which is associated with a proposed restructuring of energy markets and a reduction in imports of carbon-intensive products. The main goal of the Green Deal is to maintain the competitiveness of the EU in the context of a fundamental restructuring of the domestic economy. The European Emissions Trading System, introduced in 2005, remains the most important regulatory instrument of EU climate policy. In 2021, the EETS entered the so-called fourth phase of implementation (2021–2030), the features of which will be an increase in the rate of annual reductions in the total amount of permitted greenhouse gas emissions from 1.74% to 2.2%, as well as the creation of a specialized Innovation Fund to finance the development of breakthrough technologies and a Modernization Fund to support member countries in modernizing the energy sector.

Ключові слова: циркулярна економіка, зелений перехід, фінансова система, фінансова політика, фінансові інструменти, інвестиції, кліматична політика, зелена фінансова політика, зелена економічна політика, ЄС

Key words: circular economy, green transition, financial system, financial policy, financial instruments, investments, climate policy, green financial policy, green economic policy, EU.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У фінансовій та економічній літературі, присвяченій питанню клімату — чи то боротьбі із наслідками кліматичних змін, чи то адаптації до них, відзначається два трансмісійні канали впливу стану екології на макроекономічне і фінансове середовище: канал

загострення фізичного ризику та ризику перехідного етапу, де "перехід" може асоціюватись із зеленим переходом, енергетичним переходом, циркулярним переходом або подвійним переходом [1; 2; 3]. Очевидно, що "фізичний ризик" виникає внаслідок раптових і непередбачуваних кліматичних подій (таких як екстремальні погодні умови або пов'язані із кліматом катастрофи), що проявляється як негативні потрясіння з боку пропозиції та попиту: як наслідок, шок попи-

ту та скорочення обсягів виробництва впливає на цінову стабільність, що, в свою чергу, зменшує доходи домогосподарств напряму чи опосередковано через канали фіскальної політики з тим, аби уряд мав ресурси для боротьби із наслідками екологічних катастроф. "Ризик переходу", викликаний динамічністю нав'язаних процесів декарбонізації, може спричинити фундаментальні розбіжності в цінах на активи високо — та низьковуглецевих секторів, що призводить до фактично ручного управління вартістю активів, які, будучи у заставі, можуть похитнути стабільність фінансової системи. Ці ризики загострюються під впливом неочікуваної та/або очікуваної, але незапланованої зміни існуючих стандартів на викиди вуглецю, що також здатне порушити умовну рівновагу попиту і пропозиції. Дискримінаційні заходи по відношенню до інвестицій в сектори, що виробляють продукцію із високим вмістом вуглецю, так само призводять до викривлень на високотехнологічному ринку. Як наслідок, ринкові суб'єкти відчують на собі зростаючі фінансові ризики — кредитний, ринковий, операційний, репутаційний ризик і ризик ліквідності. Через те, що баланс фінансових установ погіршуються внаслідок екстремальних погодних явищ (приклад фізичного ризику), їх прибутковність і здатність обслуговувати свій борг зменшуються, тим самим збільшуючи їхній кредитний ризик. Кредитний ризик також може бути посилений для компаній у секторах з високим вмістом вуглецю через ультимативний перехід до низьковуглецевої циркулярної економіки, який знецінює вуглецеві активи. Крім того, фінансова система під впливом екстремальних погодних явищ зазнає руйнівних наслідків банкрутств, збільшення неповернених боргів і зобов'язань, зростання страхових претензій. Зелений і циркулярний перехід, а також енергетичний перехід для досягнення кліматичної нейтральності та декарбонізації промисловості так само завдає шкоди фінансовій стабільності, оскільки він впливає на масштабну корекцію цін на активи та призводить до штучного знецінення активів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Н. Резнікова [1—6], В. Чала [7; 8], і В. Панченко [9] досліджували феномен зеленої та циркулярної економіки, і в її контексті — проблеми примусового озеленення фінансової сфери. Ролі урядів в просуванні ідеї кліматичної нейтральності та врахуванні фактору клімату в індустріальній та економічній політиці присвячено роботи Ю. Кіндзерського [10], А. Андрусевича, Н. Андрусевич, З. Козак, В. Кравчука, В. Мовчан Вероніка, А. Синиці, О. Хабатюка, К. Шор [11]. Автори Н. Захаріадіс [12], З. Ковачич, Р. Стренд і Т. Фьолкер [13] наполягають на необхідності ревізії економічної політики ЄС із врахуванням визначених цілей досягнення кліматичної нейтральності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у визначенні ознак зеленої фінансової політики, що адаптується в державах-членах ЄС, що слугує інструментом розвитку циркулярної та зеленої економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Монетарна політика Центробанків напряму впливає на динаміку структурних економічних трансформацій, визначаючи вартість грошей (процентна ставка) та їхню доступність (програми кількісного пом'якшення чи кількісної жорсткості) [9, с. 418—425]. "Зелене кількісне пом'якшення" доповнює фіскальну політику шляхом збільшення вартості "вуглецевої інтенсивного" капіталу і може стати ефективним додатковим політичним інструментом, особливо, якщо уряди не зможуть координувати свої дії щодо запровадження значного податку на викиди вуглецю на мегарівні. При цьому центральні банки в різній мірі обмежені своїми мандатами. Попри те, що перед ЄЦБ покладено виключно завдання збереження цінової стабільності, його президент К. Лагард акцентувала на необхідності для центральних банків враховувати кліматичні ризики під час розробки монетарної та іншої наглядкової політики і враховувати довготривалий вплив кліматичних явищ на макроекономічні процеси [14].

Деякі з екологічних чи кліматичних політик стимулюють структурні зміни в економіці: ціни на вуглець переміщують інвестиції з викопного палива на відновлювані джерела енергії; амбітні стандарти автомобільних викидів прискорюють заміну традиційного палива електричними транспортними засобами, що, у свою чергу, створює цілі нові ринки і вимагає перегляду ланцюгів вартості і ланцюгів поставок; екологічні фіскальні реформи, які оподатковують екологічне споживання замість праці, можуть знизити міжнародну конкурентоспроможність ресурсомістких галузей промисловості, водночас зробивши трудомістку діяльність більш конкурентоспроможною. Екологічна та енергетична політика яка ініціює/задає/форматує структурні зміни в банжаному напрямку, вважається частиною зеленої промислової політики, під якою розуміють будь-який державний захід, спрямований на прискорення структурних перетворень до економіки з низьким вмістом вуглецю та ресурсоефективної економіки при одночасному підвищенню продуктивної спроможності економіки. Звісно, що реалізація "зелених" ініціатив передбачає розширення бюджетного простору за рахунок збільшення державних видатків на пріоритетні зелені цілі, що може бути віднесено до складових політики фінансового неопротекціонізму [15].

Дослідницька платформа GMFP Tracker [16] пропонує однойменний аналітичний інструмент, який ідентифікує фінансову, монетарну та іншу політики, запроваджені країнами для подолання ризиків монетарної та фінансової стабільності, пов'язаних зі зміною клімату. Ми зосереджуємося лише на фінансовій політиці, оскільки вона, серед іншого, орієнтована на пом'якшення ризиків для фінансової стабільності, що проявляються через канали фізичного ризику та ризику переходу. Зелена фінансова політика, за підходом GMFP Tracker [16], включає три політичні інструменти, а саме:

- політику кредитування, яка передбачає пільговий розподіл кредитів зеленим секторам економіки через схему кредитування пріоритетних секторів;
- пруденційну політику, яка включає лише один мікропруденційний інструмент, а саме преференційні ви-

Таблиця 1. Складові зеленої фінансової політики ЄС

ЗЕЛЕНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В ЄС		
кредитна політика	пруденційна політика	наглядова політика
Green home program (Угорщина, оголошено)	Пільгові вимоги до капіталу для зеленого корпоративного та муніципального фінансування (Угорщина, 2021) Пільговий режим вимог до зеленого капіталу для житлових кредитів (Угорщина, 2020)	2017 Non-binding Guidelines (2017) 2019 Climate-related Guidelines (2019) 2019 Stress Test of Institutions for Occupational Retirement Provision (17/12/2019) Article 19, Directive 2013/34/EU on annual financial statements (07/2013) Article 449a of CRR II, Disclosure of information on ESG risks Directive 2014/95/EU, Non-financial Reporting Directive (2018) Economy-wide Climate Stress Test (05/2021) European Union Directive 2016/2341 on Inclusion of ESG factors by Institutions for Occupational Retirement Provision (13/01/2019) Guide on Climate-related and Environmental Risks (2020) Pilot Climate stress test EU (оголошено) Regular climate stress test EU (оголошено) Supervisory Climate stress test (оголошено)

Джерело: сформовано на основі [16].

моги до зеленого капіталу;

— політику нагляду, яка включає чотири інструменти політики: опитування практики впливу на кліматичні ризики та управління ними фінансовими установами; наглядові очікування та вказівки для фінансових установ щодо управління ризиками, пов'язаними з кліматом; вимоги до розкриття інформації щодо клімату від учасників фінансового ринку; кліматичні стрес-тестування.

Серед тих країн, де для фірм було запроваджено зелену фінансову політику або в обов'язковому, або добровільному порядку, політика нагляду стає найрозовсюдженішим інструментом впливу, в рамках якого найчастіше реалізуються очікування нагляду, у тому числі, для узгодження цілей господарської діяльності із цілями сталого розвитку. Стрес-тестування, пов'язане з кліматом, є ще одним широко застосовуваним інструментом політики нагляду, який має на меті включити вплив ризиків, пов'язаних із кліматом, у систему оцінки ризиків регуляторних органів. Кліматичні стрес-тести наразі проводяться в кількох країнах, таких як Бразилія, Гонконг, Японія, Сінгапур, Великобританія та у деяких європейських країнах. Інші екологічні фінансові заходи, що використовуються, включають кредитну політику, таку як диференційовані вимоги до кредитування та галузеві ліміти кредитування для активів з низьким і високим вмістом вуглецю. Оскільки цільове кредитування як інструмент політики обмежується використанням здебільшого в країнах, що розвиваються, ця політика наразі впроваджується в деяких країнах Азії та Латинської Америки. Вразливість країни до кліматичних ризиків, ймовірно, буде вирішальним фактором, що визначає інтенсивність дій та рішучість різних політиків (включно з центральними банками) здійснювати ініціативи щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них.

Зелене фінансування передбачає реконфігурацію фінансової системи із урахуванням кліматичних цілей в цілому та управління екологічними та кліматичними ризиками у фінансових установах. Однак усі заходи кліматичної політики, спрямовані на банківський сектор, повинні оцінюватися на предмет їхньої економічної ефективності та не мають замінювати цільову кліматичну політику в секторах, які спочатку відповідали за викиди парникових газів. Кредитні установи, зі свого боку, покликані вивчити, чи перебувають вони у належному становищі із урахуванням довгострокових ризиків зміни

Рис. 1. Складові озеленення фінансової системи

Джерело: укладено автором.

Рис. 2. "Зелені фінанси" у діаграмі Лінденберґа

Джерело: [17].

клімату, а також можливостей, що потенційно виникають у процесі переходу до кліматичної нейтральності та розбудови циркулярної економіки (Рис. 1).

Діаграма Лінденберґа демонструє повніше розуміння сутності зеленої фінансової політики, яка базується на категорії "зелені фінанси" [17] (Рис. 2).

У лівій частині показано дві основні сфери діяльності "зелених" фінансів для політиків: проектування фінансової системи та розподіл бюджетних ресурсів. У правій частині відображено сфери діяльності фінансових установ: їм слід встановити відповідність їхньої системи ризик-менеджменту до ідентифікації способів реагування на кліматичні та екологічні ризики; їм слід утримуватись або припинити фінансові операції, які завдають невинуватих збитків клімату та навколишньому середовищу, тим самим відкриваючи нові фінансові можливості для реалізації циркулярних бізнес-моделей, які сприяють становленню зеленої економіки; їм слід ідентифікувати "токсичні" активи і активи, потенційно привабливі для залучення зеленого фінансування. Після того, як активи ідентифіковані, підприємству необхідно визначити найбільш вдалий спосіб отримання необхідного фінансування. Фінансування можна отримати через: (1) прямі інвестиції (акціонерне, боргове та проектне фінансування, включаючи державно-приватне партнерство); (2) напівпрямі інвестиції (об'єднані інструменти, включаючи сек'юритизацію, забезпечені облігації, інвестиційні фонди, венчурний капітал та фонди акцій); (3) портфельні інвестиції (акції, що котируються на біржі, корпоративні облігації, участь у борговому фінансуванні). Державно-приватне партнерство (ДПП) є дієвим засобом фінансування (за рахунок акціонерного капіталу приватного сектору та боргового фінансування) певних типів активів, таких як нерухомість та відновлювані джерела енергії, які мають пряме відношення до розвитку циркулярної економіки.

Ринки акцій є потенційним джерелом фінансування приватних проєктів, і відкривають можливості для мезонінного фінансування, венчурного капіталу або фондів прямих інвестицій, а також прямих інвестицій в акціонерний капітал у обрані проєкти. Фінансування акціонерного капіталу венчурних фондів є особливо корисним на ранніх стадіях розробки компанії /продукту, який ще не готовий до виходу на ринок. Іноді інвестиції повністю фінансуються за рахунок акціонерного капіталу, але, як правило, пакет фінансування складається з компонента власного капіталу та значної суми боргу. Існує широкий спектр доступних боргових інструментів, таких як забезпечені чи незабезпечені старші кредити чи облігації, забезпечені чи незабезпечені субординовані /мезонінні кредити чи облігації, структуроване фінансування та сек'юритизація. Структура угоди може припускати поєднання різних джерел фінансування залежно від підприємства, показників активів і макроекономічних чинників. Крім того, що ДПП є ефективним засобом задоволення вимог до капіталу, вони можуть задовольняти низку інших потреб, таких як набуття досвіду та розподіл ризиків. Приватні компанії з історією прибутковості можуть розглянути можливість виходу на біржу та залучення капіталу у вигляді IPO. Компанії

також можуть звернутися до мезонінного фінансування або форм привілейованих акцій або субординованих боргів, які мають більш високі права на активи компанії в порівнянні зі звичайними акціями. Боргове фінансування може набувати різних форм: облігації можуть бути забезпечені балансом емітента (наприклад, корпоративні облігації), певним пулом активів або потоками доходів (наприклад, сек'юритизація) або тим, і іншим (облігація з подвійним регресом або забезпечена облігація). З точки зору фінансових установ /банків, "зелене" фінансування виходить за рамки управління кліматичними ризиками та передбачає відповідь на питання про те, чи слід вилучити зі свого кредитного портфелю певні проєкти з інтенсивними викидами вуглецю чи слід нарощувати обсяги нового зеленого кредитування. Іншим виміром зеленого фінансування є вплив, тобто обсяг фінансування, наданого для захисту клімату, і ефект, який він створює: фінансові операції установ /банків мають бути сумісні із кліматичною метою, узгодженою в Парижі в 2015 році щодо обмеження глобального потепління максимум на два градуси порівняно з доіндустріальним рівнем.

При цьому хеджфонди, пенсійні фонди та муніципалітети, покладаючись на принципи етичного та відповідального інвестування, вдаються до продажу акцій та облігацій, емітованих вуглецевоінтенсивними підприємствами з метою здійснення інвестицій у відновлювані джерела енергії. Аналіз, проведений Blackrock [18], засвідчив, що вплив пов'язаного із кліматом відчуження капіталу значною мірою залежатиме від того, наскільки широко воно практикується на національному та міжнародному рівнях, оскільки в іншому випадку це означатиме просто заміну одного фінансиста іншим. З іншого боку, важливо визначити, що буде зроблено з вивільненими ресурсами, якою мірою вони будуть доступні для додаткового кліматичного фінансування та якого

кліматичного впливу можна очікувати. Найпоширенішим показником негативного впливу фінансування на клімат є його вуглецевий слід. Для кредитних установ це включає викиди парникових газів від проєктів, які вони фінансують. Подібним чином уникнутий вуглецевий слід можна використовувати для вимірювання позитивного впливу на клімат фінансової операції або спільно фінансованого проєкту, чому сприятиме заохочення циркулярних бізнес-моделей.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З огляду на зазначене, цілком очевидним є те, що на міжнародному рівні постає запит на формування консолідованих рішень, які б визначали нові зелені правила руху міжнародного капіталу, які могли б виступати складовою глобальних угод з питань ціноутворення на викиди вуглецю та допомоги в боротьбі із наслідками змін клімату. На національному рівні це вимагає поєднання зеленої фіскальної та фінансової політики для стимулювання інвестицій у сектори з низьким вмістом вуглецю, одночасно пом'якшуючи економічні та фінансові ризики процесу зеленого, енергетичного та циркулярного переходів. Реалізація зеленої промислової політики так само сприяє циркулярному переходу до низьковуглецевої економіки і передбачає впровадження системи зелених стимулів, які неможливо реалізувати у повній мірі без "зеленого" центрального банку. У всьому спектрі варіантів кліматичної політики центрального банку екологічна фінансова та регуляторна політика, розроблена з метою заохочення інвестицій у зелені технології та відмови від інвестицій в активи із високим вмістом вуглецю, стане важливим інструментом боротьби зі зміною клімату.

Механізми фінансування "зелених" інвестиційних проєктів не мають принципових відмінностей і реалізуються в тому ж середовищі, в якому фінансуються традиційні інвестиційні проєкти, що не може не викликати конкуренції між ними. В силу новизни технологій і малої вивченості ринків, на які орієнтована "зелена" продукція, "зелені" інвестиційні проєкти більш витратні і менш передбачувані, що вимагає додаткового стимулу для інвесторів приймати на себе ризики за циркулярними/зеленими проєктами. Уряди різних країн світу послідовно реформують національні фінансові системи, формуючи національні механізми державної підтримки "зелених" проєктів і мотивуючи учасників ринку до здійснення "зелених" інвестицій. Втручання держави дозволяє регулювати (стимулювати, обмежувати) процес переміщення приватного капіталу від "брудних" галузей економіки до "зелених", що може виступати складовою національної моделі фінансування "зеленого" зростання, яка передбачає консолідацію існуючих джерел фінансових ресурсів (державні і приватні, внутрішні і міжнародні) і мобілізацію нетрадиційних джерел фінансування без шкоди існуючим інвестиційним проєктам.

Література:

1. Резнікова Н. В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі: екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин. Київ: Вістка, 2016. 216 с.
2. Резнікова Н. Глобальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: навч. посіб. Київ: "Видавництво "Консультант", 2017. 540 с.
3. Грод М., Резнікова Н. Фінансові та інвестиційні інструменти сприяння циркулярній економіці: сталий розвиток і кліматична нейтральність як тригери озеленення міжнародних ринків капіталу. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки. 2023. № 3 (318). С. 249—259.
4. Грод М., Резнікова Н. Особливості фінансування розвитку циркулярної економіки і міжнародної торгівлі на принципах циркулярності: нові інвестиційні інструменти й потенціал (над)національної регуляторної політики. MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS. 2023. № 2. С. 55—64.
5. Грод М., Резнікова Н. Регуляторні пастки циркулярної економіки в політиці переходів ЄС до сталості: проблеми ідентифікації джерел фінансування Нового європейського консенсусу з розвитку та Європейського зеленого курсу. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 16. С. 49—57. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.16.49
6. Резнікова Н.В., Грод М.І. Формування інституційної підтримки розвитку циркулярної економіки та її сталого фінансування в Європейському Союзі. Економіка України. 2023. № 11 (744). С. 52—75. DOI: 10.15407/economyukr.2023.11.052
7. Чала В. С. Інституціональна структура зеленого фінансування в розбудові глобальної зеленої економіки. Економіка та суспільство. Електронний журнал. 2021. №34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1025/983>
8. Чала В. С. Особливості фінансових інструментів зеленого банківництва на світовому ринку банківських послуг. Економічний простір: збірник наукових праць. 2021. №176. С. 28—36. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1014>
9. Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку. Київ: Аграр Медіа Груп, 2022. 674 с.
10. Кіндзерський Ю. Структурна політика в контексті всеохоплюючої індустріалізації: виклики і пріоритети. Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність: Матеріали II міжнародної наукової конференції (м. Дніпро, 26—27 червня 2020 р.). Дніпро: СПД "Охотник", 2020. С. 203—207.
11. Andrusevych A., Khabatiuk O., Kozak Z., Kravchuk V. European Green Deal: opportunities and threats to Ukraine. Resource and Analysis Center "Society and Environment". 2020. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/09/web_european-green-deal_2020en (дата звернення: 07.06.2024).
12. Zahariadis N. Ambiguity and choice in European public policy. Journal of European Public Policy. 2008. Vol. 15 (4). P. 514—530.
13. Kovacic Z., Strand R., Volker T. The circular economy in Europe. Critical perspectives on policies and imaginaries. 2020. URL: <https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/21969/97804290-61028%2B%25281%2529.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (дата звернення: 05.06.2024).

14. Іващенко О.А., Резнікова Н.В. Роль монетарної політики в досягненні економічної стабільності: асиметрії трансмісійного механізму. Економіка та держава. 2016. № 3. С. 7—12.

15. Панченко В. Г. Фінансовий неопротекціонізм як інструмент реалізації економічних інтересів держави. Бізнес-навігатор. 2017. №4-1 (43). С. 35—39.

16. The E-axes Forum on Climate Change, Macroeconomics, and Finance. Green Monetary and Financial Policies (GMFP) Tracker. 2024. URL: https://e-axes.org/tableau_iframe/policy-visualization/ (дата звернення: 07.06.2024).

17. Lindenberg N. Definition of Green Finance — Proposal for the BMZ. Deutsches Institut für Entwicklungspolitik. 2014. URL: <https://www.diegdi.de/publikationen/mitarbeiter-sonstige/article/definition-of-green-finance/> (дата звернення: 08.06.2024).

18. Blackrock Investment Institute. Adapting portfolios to climate change — Implications and strategies for all investors. 2016. URL: <https://www.blackrock.com/institutions/en-us/literature/whitepaper/bii-climatechange-2016-us.pdf> (дата звернення: 09.06.2024).

References:

1. Reznikova, N. (2016), "Hlobalni ekolohichni problemy v suchasnomu sviti: ekolohichna determinanta mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn [Global environmental problems in the modern world: environmental determinants of international economic relations]", "Vystka", Kyiv, Ukraine.

2. Reznikova, N. (2017), "Hlobal'ni problemy svitovoho gospodarstva i mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn [Global problems of the general government and international economic problems]", TOV "Vydavnytstvo "Konsul'tant", Kyiv, Ukraine.

3. Grod, M. and Reznikova, N. (2023), "Financial and investment tools for promoting the circular economy: sustainable development and climate neutrality as triggers for the greening of international capital markets", Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences, vol. 318, no. 3, pp. 249—259.

4. Grod, M. and Reznikova, N. (2023), "Features of financing the development of the circular economy and international trade on the principles of circularity: new investment tools and the potential of (super)national regulatory policy", MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS, vol. 2, pp. 55—64.

5. Grod, M. and Reznikova, N. (2023), "Regulatory traps of the circular economy in the policy of EU transitions to sustainability: problems of identifying sources of financing of the New European Consensus on Development and the European Green Deal". Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 49—57.

6. Reznikova, N. and Grod, M. (2023), "Formation of institutional support for the development of circular economy and its sustainable financing in the European Union", Economy of Ukraine, vol. 11 (744), pp. 52—75, available at: <http://10.15407/economyukr.2023.11.052> (Accessed 28 May 2024).

7. Chala, V. S., (2021), "Institutional structure of green financing in the development of the global green economy", Economy and society. Electronic magazine, vol. 34,

available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1025/983> (Accessed 28 May 2024).

8. Chala, V.S. (2021), "Peculiarities of financial instruments of green banking on the world market of banking services", Economic space: collection of scientific works, vol.176, pp. 28—36, available at: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1014> (Accessed 29 May 2024).

9. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2022), "Minni polya mizhnarodnoyi ekonomichnoyi polityky: yak krayinam ne vtratyty zdatnist' do rozvytku [Minefields of international economic policy: how countries do not lose their ability to develop]", Agrarian Media Group, Kyiv, Ukraine.

10. Kindzers'kyi, Yu. (2020), "Structural policy in the context of inclusive industrialization: challenges and priorities", Materialy II Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi. Sotsial'no-humanitarni doslidzhennya ta innovatsiyna osvithna diyal'nist' [Proceedings of the II International Scientific Conference. Socio-humanitarian research and innovative educational activities], SPD "Okhotnyk", Dnipro, Ukraine, pp. 203—207.

11. Andrushevych, A., Khabatiuk, O., Kozak, Z. and Kravchuk, V. (2020), "European Green Deal: opportunities and threats to Ukraine", Resource and Analysis Center "Society and Environment", available at: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/09/web_european-green-deal_2020en (Accessed 07.06.2024).

12. Zahariadis, N. (2008), "Ambiguity and choice in European public policy", Journal of European Public Policy, vol. 15 (4), pp. 514—530.

13. Kovacic, Z., Strand, R. and Volker, T. (2020), "The circular economy in Europe. Critical perspectives on policies and imaginaries", available at: <https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/21969/9780429061028%2B%25281%2529.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Accessed 23 May 2024).

14. Ivashchenko, O. and Reznikova, N. (2016), "The role of monetary policy in attaining economic stability: the asymmetries of transmission mechanism", Ekonomika ta derzhava, vol. 3, pp. 7—12.

15. Panchenko, V. (2017), "Financial neo-protectionism: an instrument for implementing economic interests of the state", Business-Navigator, vol. 4-1 (43), pp. 35—39.

16. The E-axes Forum on Climate Change, Macroeconomics and Finance (2024), "Green Monetary and Financial Policies (GMFP) Tracker", available at: https://e-axes.org/tableau_iframe/policy-visualization/ (Accessed 07 June 2024).

17. Lindenberg, N. (2014), "Definition of Green Finance — Proposal for the BMZ. Deutsches Institut für Entwicklungspolitik", available at: <https://www.diegdi.de/publikationen/mitarbeiter-sonstige/article/definition-of-green-finance/> (Accessed 08 June 2024).

18. Blackrock Investment Institute (2016), "Adapting portfolios to climate change — Implications and strategies for all investors", available at: <https://www.blackrock.com/institutions/en-us/literature/whitepaper/bii-climatechange-2016-us.pdf> (Accessed 08 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2024 р.

УДК 658.5

І. А. Нодь,
аспірант, Мукачівський державний університет;
викладач, Навчально-Консультаційний центр м. Берегово,
Закарпатський Угорський Інститут імені Ференца Ракоці II
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0663-9904>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.173

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ НАДХОДЖЕНЬ ТА МАКСИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ВІД ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

I. Nagy,
Postgraduate student, Mukachevo State University,
Lecturer, Vocational Training Center in Beregovo,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ENSURING STABILITY
OF REVENUES AND MAXIMIZING INCOME FROM ENTREPRENEURSHIP
IN THE ALTERNATIVE ENERGY SECTOR

Наразі нові моделі підприємництва у сфері альтернативної енергетики створили можливості для перетворення підприємця у одного з базових учасників ринку електричної енергії, іменованого як виробник. За таких умов електроенергія, вироблена з альтернативних джерел, трансформується в енергетичний товар, а її постачання, передача та розподіл — у послуги. Відтак, метою дослідження є визначення організаційних та методичних засад забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємництва у сфері альтернативної енергетики. Зроблено висновок, що підприємці сфери альтернативної енергетики можуть діяти на пряму на ринку електричної енергії. За таких умов електроенергія, вироблена з альтернативних джерел, трансформується в енергетичний товар, а її постачання, передача та розподіл — у послуги. При цьому організаційні та методичні засади роботи такого підприємця за сегментами ринку електричної енергії визначаються технологічними особливостями галузі, що потребують добору методів не лише забезпечення стабільності надходжень для виробників, але і максимізації доходів від продажу енергії, як товару. Констатовано, що серед організаційно-методичних особливостей роботи підприємця у сфері альтернативної енергетики за сегментами ринку електричної енергії можуть бути виділені наступні аспекти: виробники енергетичних товарів розподіляють свою продукцію переважно за електричними мережами, враховуючи

обмежені можливості щодо передачі електроенергії між енергосистемами; виробники енергетичних товарів, що підключені до мережі, не можуть діяти цілком незалежно від інших учасників ринку електричної енергії, оскільки їх взаємодія має базуватися на постійному балансі між попитом і пропозицією; виробникам енергетичних товарів властива безперервність виробничого процесу; виробникам енергетичних товарів важлива диференціація джерел надходжень від діяльності. Доведено, що для того, щоб забезпечити стабільні надходження від діяльності підприємців сфери альтернативної енергетики та максимізацію доходів, кожен з них має забезпечити додаткову диференціацію джерел надходжень з тих, що є більш дохідними. Враховуючи потребу орієнтації на різні сегменти ринку електричної енергії, підприємці, що є виробниками енергетичних товарів, для забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів мають пропонувати свою продукцію за різними сегментами та каналами продажу електроенергії.

New business models have created opportunities for entrepreneurs in the field of alternative energy to operate in the electricity market as one of its key participants, known as electricity producers. Under these conditions, electricity generated from alternative sources transforms into an energy commodity, while its supply, transmission, and distribution become services. Therefore, the research aims to determine the organizational and methodological principles for ensuring revenue stability and maximizing income from entrepreneurship in alternative energy. It concluded that entrepreneurs in the field of alternative energy can operate directly in the electricity market. Under these conditions, electricity generated from alternative sources transforms into an energy commodity, while its supply, transmission, and distribution become services. At the same time, the organizational and methodological principles of such an entrepreneur's operations in electricity market segments are determined by the technological features of the industry. It requires selecting methods to ensure revenue stability for producers and maximize income from the sale of the energy commodity. It has been established that among the organizational and methodological features of an entrepreneur's operations in the field of alternative energy within the segments of the electricity market, the following can be highlighted: energy product producers distribute their products primarily through electrical grids, considering the limited capacity for electricity transmission between neighboring power systems; energy product producers (connected to the grid) cannot operate entirely independently from other market participants, as their interaction must be based on a constant balance between supply and demand; energy product producers are characterized by the continuous nature of the production process; and differentiation of revenue sources from activities is important for energy product producers. It has been proven that to ensure stable revenues and maximize income from the entrepreneur's activities in alternative energy, each entrepreneur must ensure additional differentiation of revenue sources, focusing on more profitable. Considering the need to target different segments of the electricity market, energy product producers and entrepreneurs must offer their products across various segments and sales channels of electricity to ensure revenue stability and maximize income.

Ключові слова: виробники енергетичних товарів; виробничий процес; потужності на майбутній період; сегменти ринку електричної енергії.

Key words: energy product producers; production process; future capacities; segments of the electricity market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Наразі нові моделі підприємництва у сфері альтернативної енергетики створили можливості для перетворення підприємця у одного з базових учасників ринку електричної енергії, іменованого як виробник. За таких умов електроенергія, вироблена з альтернативних джерел, трансформується в енергетичний товар, а її

постачання, передача та розподіл — у послуги. При цьому організаційні та методичні особливості ринку електричної енергії (як механізму, що формує взаємодію покупців і продавців) визначаються технологічними особливостями галузі, що потребують добір методів не лише забезпечення стабільності надходжень для виробників, але і максимізації доходів від продажу енергетичного товару (для формування можливостей щодо розвитку підприємництва у сфері альтернативної енергетики).

Таблиця 1. Напрямки для забезпечення стабільності надходжень від підприємницької діяльності у сфері альтернативної енергетики

Сегмент	Особливості забезпечення стабільності надходжень - пропонування продукції на різних сегментах ринку електричної енергії			
у часовому розрізі / за типами товару	Форвардний (двосторонніх договорів) / потужності, енергетичний товар	«На добу вперед» / енергетичний товар	Внутрішньодобовий / енергетичний товар	Балансуєчий / енергетичний товар додаткові послуги**
Базові методи забезпечення стабільності надходжень від підприємницької діяльності	Участь в аукціонах та безперервних торгах форвардного сегменту	Участь в аукціонах на ринку «на добу наперед»	Участь в аукціонах на внутрішньодобовому ринку	Участь в аукціонах на балансуєчому ринку участь в аукціонах з резервування потужності
	Прямі договори довгострокового постачання із фіксованими тарифами	Договір про надання послуги за механізмом ринкової премії з ДП «Гарантований покупець»		Договір про надання додаткових послуг для залучення доходів з інших джерел

Джерело: сформовано автором на основі [1; 5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед досліджень і публікацій, в яких започатковано дослідження організаційних та методичних засад підприємництва у сфері альтернативної енергетики, на працювання:

— Блінова І.В. (що зосереджені на питаннях розвитку підприємницької діяльності в сфері альтернативної енергетики, аналізі ринку та можливостях впровадження інноваційних технологій);

— Парус Є.В., Іванова Г.А. (що охоплюють методологічні аспекти підприємницької діяльності, особливо в контексті управління проектами у сфері альтернативної енергетики);

— Олефір Д.О., Бабіч В.Ю., Блінова І.В. (що стосуються стратегічного планування та впровадження енергетичних проектів, а також аналізу їх ефективності та ризиків).

Саме на наукові здобутки окреслених науковців і спирається автор, для виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення організаційних та методичних засад забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємництва у сфері альтернативної енергетики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Серед організаційно-методичних особливостей, що актуалізують потреби забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємницької діяльності, виділяють:

Особливість 1. Виробники енергетичних товарів розподіляють свою продукцію за електричними або тепловими мережами, враховуючи обмежені можливості щодо передачі електроенергії між сусідніми енергоси-

стемами. Це формує потребу визначення меж ринку підприємця на якому він може пропонувати свій товар.

Особливість 2. Виробникам енергетичних товарів, що підключені до мережі, властива залежність від інших учасників ринку електричної енергії. Щоб забезпечити надходження від виробничої діяльності, підприємець повинен забезпечити не лише відповідність свого енергетичного товару вимогами до якості та надійності постачання, але і виробництво залежно від потреб споживачів. Підприємець має забезпечити об'єднання процесів своєї роботи у межах енергосистеми, що обумовлює необхідність:

- складання та контролю балансів між попитом та пропозицією або дію за вимогами балансувальних груп;
- розроблення методики визначення тарифів; укладання договорів; забезпечення умов доведення енергії до кінцевого споживача тощо.

Особливість 3. Для виробників енергетичних товарів важлива диференціація джерел надходжень від діяльності, властива безперервність виробничого процесу, збіг процесів виробництва і споживання у часі. Це змушує виробників найбільше орієнтуватися на довгострокові договори, які при стабільності надходжень гарантують найнижчу дохідність.

Особливість 4. Для виробників енергетичних товарів важлива диференціація джерел надходжень від діяльності. Для того, щоб забезпечити не лише стабільні надходження від виробничої діяльності, але і максимізацію доходів (для формування можливостей для розвитку), підприємець має забезпечити додаткову диференціацію джерел надходжень із джерел, що є більш дохідними.

Враховуючи окреслені особливості, підприємці, які є виробниками енергетичних товарів, для забезпечення стабільності надходжень та максимізації свого доходу мають пропонувати свою продукцію на різних сегментах ринку електричної енергії.

Основними напрямками диверсифікації продажів підприємців, що є виробниками енергетичних товарів є:

1. Диверсифікація за сегментами ринку електричної енергії у часовому розрізі, що передбачають пропонування продукції:

— у форвардному сегменті (де учасники укладають двосторонні договори на купівлю/продаж електроенергії, потужності на майбутній період за попередньо визначеними цінами та умовами);

— у сегменті "на добу вперед", за який відповідає держпідприємство "Оператор ринку", який є по своїй суті торговою біржою (де купівля-продаж електроенергії здійснюється на наступну добу за днем проведення торгів);

— на внутрішньодобовому сегменті, за який відповідає держпідприємство "Оператор ринку", який є по своїй суті торговою біржою (де здійснюється купівля-

продаж електроенергії безперервно після завершення торгів на ринку "на добу наперед" та впродовж доби фізичного постачання електроенергії);

— на балансувальному сегменті, за який відповідає держкомпанія "НЕК "Укренерго" (де учасники можуть коригувати свої замовлення електроенергії для вирівнювання небалансу між попитом та пропозицією у режимі реального часу);

2. За сегментами ринку електричної енергії за типами товару, потужності; ринок послуг.

Так, нами виділені базові методи забезпечення стабільності надходжень від підприємницької діяльності у сфері альтернативної енергетики, що утворюються внаслідок диверсифікації продажів (табл. 1).

Відтак, забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємницької діяльності ґрунтуються на використанні спеціалізованих майданчиків та неорганізованих договорів "over-the-counter" (які укладаються між двома або більше сторонами без використання організованих ринків або бірж).

Зокрема майданчиків аукціонів: форвардного сегмента ТБ "Українська енергетична біржа", двосторонніх договорів на інших; сегментів "на добу наперед" та внутрішньодобових, балансувального ТБ "Українська енергетична біржа", аукціонів із резервування потужності та договорів про надання додаткових послуг для залучення доходів з інших джерел "over-the-counter".

Важливо орієнтуватися на методи, що ґрунтуються на використанні спеціалізованих угод двох або більше сторін, серед яких: прямі договори довгострокового постачання із фіксованими тарифами; договір про надання послуги за механізмом ринкової премії з ДП "Гарантований покупець", договір про надання додаткових послуг для залучення доходів з інших джерел.

Враховуючи потребу орієнтації на різні сегменти ринку електричної енергії, підприємці, які є виробниками енергетичних товарів, для забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів, мають пропонувати свою продукцію за різними сегментами та каналами продажу електроенергії.

Такі можливості забезпечило реорганізоване підприємство ДП "Енергоринок", що провадило діяльність із ґрунтового постачання електричної енергії, шляхом виділу з його складу структурних підрозділів оператора ринку та гарантованого покупця та створення на їх основі підприємства, що виконують відповідні функції. Серед каналів продажу енергетичних товарів ми виділили:

1. Прямий продаж електроенергії від виробника на ринку (можливий коли підприємець виробляє електроенергію на об'єктах розподіленої генерації, приєднаних до системи розподілу електричної енергії [2] та укладає договори постачання електричної енергії. Для доступу до цього каналу підприємець має: отримати ліцензію на провадження господарської діяльності з постачання електричної енергії споживачу, ліцензію на провадження діяльності з виробництва електричної енергії; зареєструватися в оператора системи передачі як виробник енергії; укласти договори, які є обов'язковими для здійснення діяльності з виробництва електричної енергії на ринку електричної енергії.

2. Продаж через ринок електричної енергії. Цей канал формується, коли підприємець, як виробник елек-

троенергії працює з централізованою торговою платформою Української енергетичної біржі для купівлі-продажу електричної енергії за двосторонніми договорами з енергопостачальниками та постачальниками універсальних послуг, приватними компаніями, трейдерами, операторами системи передачі та операторами системи розподілу. Для доступу до цього каналу підприємець має: зареєструватися в оператора системи передачі, як виробник енергії; укласти договори, які є обов'язковими для здійснення діяльності з виробництва електричної енергії на ринку електричної енергії; надати оператору ринку заяву про участь у ринках "на добу наперед" та внутрішньодобовому ринку, укласти договір про участь у цих ринках; отримати ліцензію на провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії у випадках.

3. Продаж через ДП "Гарантований покупець" за "зеленим тарифом" або через зелені аукціони. Для доступу до цього каналу підприємець-виробник альтернативної енергетики має: отримати відповідну ліцензію на провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії; укласти типовий договір про купівлю-продаж електричної енергії; укласти договори, які є обов'язковими для здійснення діяльності з виробництва електричної енергії на ринку електричної енергії.

Щоб використовувати комплекс каналів продажу електроенергії, підприємець, який діє у сфері альтернативної енергетики, повинен встановити договірні відносини, що є обов'язковими для здійснення діяльності з виробництва електричної енергії на ринку електричної енергії.

Забезпечення стабільності надходжень та максимізації доходів від підприємницької діяльності у сфері альтернативної енергетики формуються завдяки: участі підприємців в аукціонах, безперервних торгах форвардного сегмента ТБ "Українська енергетична біржа", підписуванні двосторонніх договорів на інших майданчиках та неорганізованих, участі в аукціонах на ринку "на добу наперед", участі в аукціонах на внутрішньодобовому ринку, участі в аукціонах балансувального сегмента ТБ "Українська енергетична біржа", участі в аукціонах із резервування потужності "Гарантований покупець", підписуванні договорів "over-the-counter".

Враховуючи особливості диференціації доходів за сегментами ринку електроенергії, за каналами продажу, підприємець має забезпечити точне прогнозування споживання, прогнозування графіків роботи учасників ринку електричної енергії та здатність швидкого реагування на зміни у споживанні. Для цього мають враховуватися різні організаційні та методичні засади роботи підприємця-виробника, що впливають як на специфіку передачі прав власності на певний обсяг електричної енергії (рис. 1). Так, для передачі прав власності на певний обсяг електричної енергії у межах форвардного сегмента, або двосторонніх договорів ринку електричної енергії, підприємці (як виробники альтернативної енергії), мають забезпечити такі засади роботи на ньому, що сприятимуть забезпеченню стабільності довгострокових надходжень від їх діяльності (завдяки участі в аукціонах, безперервних торгах форвардного сегмента ТБ "Українська енергетична біржа", підписанні двосторонніх договорів на інших майданчиках та договорів "over-the-counter").

Рис. 1. Результат систематизації напрямки можливих надходжень коштів від підприємницької діяльності у сфері альтернативної енергетики

Джерело: сформовано автором за даними [1; 3; 5].

Фактично, щодо організаційних засад роботи підприємця-виробника альтернативної енергії у межах форвардного сегмента або двосторонніх договорів ринку електричної енергії, їх вирізняє варіативність довгострокових надходжень передачі прав власності на певний обсяг електричної енергії, яку продукують як різні форми укладання двосторонніх договорів, так і різні форми аукціонів, торгів та майданчиків для укладання угод.

Крім того, щодо стандартизації організаційної роботи виробника можна відмітити загальні особливості укладання двосторонніх договорів із купівлі-продажу електроенергії:

1. на інших майданчиках та на неорганізованих — у їх змісті визначають погоджені обсяги, ціну та інші умови постачання енергії учасниками ринку електроенергії. Учасники мають враховувати можливість застосування до договору засад державного регулювання діяльності в електроенергетиці;

2. на форвардному майданчику ТБ "Українська енергетична біржа" — у їх змісті визначають обсяги, ціну та інші умови постачання енергії учасниками ринку електроенергії, визначені за результатами аукціону або торгів реального часу.

Методичні засади роботи підприємця, як виробника альтернативної енергії у межах форвардного сегмента ринку електричної енергії або двосторонніх договорів визначаються тим, що виробник бере на себе певне зобов'язання з покриття "базису" добового графіка навантаження за довгостроковим прогнозом. Загальні напрямки та підходи, які слід використовувати при продажах енергії в форвардному сегменті спрямовані на регулювання обсягів зобов'язань за профілем постачання та за періодами постачання [1, с. 62—63].

Відповідно до зобов'язання з покриття "базису" добового графіка навантаження за довгостроковим прогнозом методичні засади роботи підприємця-виробника альтернативної енергії у межах форвардного сегмента ринку електричної енергії вирізняються за напрямками укладання договорів: 1) на різні періоди постачання, на різні профілі постачання; 2) на різний об-

сяг купівлі-продажу електричної енергії; 3) на "гнучкість" постачання електричної енергії.

Слід зазначити, що формування таких засад набуває специфічності для окремих учасників ринку (серед яких: оператор системи передачі й оператори систем розподілу, та постачальники універсальних послуг), зокрема ціна, обсяг та термін постачання електричної енергії за договорами з такими учасниками визначаються органом державного регулювання діяльності в електроенергетиці.

Так, для передачі прав власності на певний обсяг електричної енергії за результатами участі підприємців-виробників альтернативної енергії в аукціонах "на добу наперед" та внутрішньодобових на ринку електричної енергії мають бути забезпечені такі організаційні та методичні засади роботи на них, які сприятимуть забезпеченню стабільності короткострокових надходжень від підприємницької діяльності (згідно з правилами ринків "на добу наперед" та внутрішньодобового [7]). Ці засади формуються у межах єдиного каналу продажу (яким є торговельна платформа ТБ "Українська енергетична біржа"), відтак основні роботи приймаються за: правилами сегмента "на добу наперед" та внутрішньодобового ринків; правилами ринку електричної енергії.

При цьому, щодо організаційних засад роботи підприємця-виробника альтернативної енергії, незалежно від сегмента ринку електричної енергії, основою є конкретні способи організації роботи зі заявками на продаж та купівлю електроенергії. Зокрема, якщо для сегмента "на добу наперед" цінові заявки з купівлі електроенергії упорядковуються від найвищої до найнижчої, то для внутрішньодобового сегмента заявки підлягають зіставленню та підбору за періодами постачання та торговельними зонами [1, с. 70—73].

Загальні методичні напрямки та підходи, які слід використовувати при продажах енергетичного товару в сегментах "на добу наперед" та внутрішньодобовому, спрямовані на регулювання обсягів зобов'язань за годинним або блоковим профілем. Втім за кожним сегментом наявна специфіка, щодо прийнятих зобов'язань із покриття добового навантаження.

Таблиця 2. Організаційні засади роботи підприємця-виробника альтернативної енергії у межах балансувального сегменту ринку електричної енергії або двосторонніх договорів

Напрямок забезпечення стабільності надходжень	Організаційні засади роботи виробника у межах форвардного сегменту	Інструменти стандартизації роботи виробника
Участь підприємців в балансувальних аукціонах (торгівельна платформа ТБ «Українська енергетична біржа»)	попереднє підписання договору про участь у балансувальному ринку; під час аукціону приймаються заявки пропозиції щодо збільшення (зменшення) навантаження виробника, що є постачальником послуг балансування; відбір пропозицій (заявок) на ринкових засадах; за заявками оператор ринку надає команди на збільшення (зменшення) навантаження виробника та учасника ринку, що є постачальником послуг балансування;	Договори, за якими оператор системи передачі здійснює балансування обсягів попиту та пропозиції електричної енергії у межах поточної доби за добу до постачання електроенергії. Договір за якими оператор системи передачі здійснює врегулювання небалансів електричної енергії сторін, відповідальних за баланс.
Участь в аукціонах з резервування потужності (електронний майданчик Прозоро. Продажі)	під час аукціону приймаються закриті пропозиції, які містять технічну пропозицію та ціну продажу 1 кВт електричної енергії; резервування потужності здійснюється за результатами одночасного розкриття технічних та цінових пропозицій;	Договір купівлі-продажу електричної енергії з ДП Гарантований покупець
Діяльність поза організованими ринками	попереднє визначення позитивних небалансів виробника альтернативної енергії в режимі реального часу; зниження небалансів шляхом надання додаткових послуг	Договір про надання додаткових послуг власними магістральними лініями підприємця

Джерело: сформовано на основі [1 с. 98—107; 4; 6].

Методичні засади роботи підприємця-виробника альтернативної енергії у межах сегмента ринку "на добу наперед" визначаються тим, що він бере на себе зобов'язання з покриття фіксованих погодинних добового навантаження за прогнозом на добу та заявленою ціною (яка не відхилена покупцем). Відповідно до цього зобов'язання методичні засади роботи підприємця-виробника альтернативної енергії формуються за такими принципами: баланс сукупного попиту на електричну енергію та її сукупна пропозиція; технічні особливості споживання електроенергії у нічні та денні години доби [1, с. 70—75].

Методичні засади роботи підприємця-виробника альтернативної енергії у межах внутрішньодобового сегмента ринку електричної енергії визначаються тим, що він бере на себе зобов'язання з покриття фіксованих погодинних добових навантажень за уточненим прогнозом на окрему годину постачання (з метою зменшення обсягів небалансів) за ціною, яка не відхилена продавцем. Відповідно до цього зобов'язання, методичні засади роботи формуються за змістом: 1) акцептованого обсягу електричної енергії, що запропонований на торги або притятої зустрічної заявки покупця та умов акценту; 2) інтервалів для виконання блокової заявки (за послідовними періодами протягом доби постачання).

Отже, для передачі прав власності на певний обсяг виробленої/невиробленої електричної енергії за результатами операційного маневрування підприємців-виробників альтернативної енергії у балансувального сегменту на ринку електричної енергії мають бути забезпечені такі організаційні та методичні засади роботи на ньому, які сприяти-

муть додатковим короткостроковим надходженням. Ці засади є досить різноманітними, оскільки формуються у межах різних платформ і каналів продажу.

Отже, щодо організаційної діяльності підприємця-виробника альтернативної енергії поза організованими ринками, вона визначається за змістом операцій зі зниження його позитивних небалансів через надання додаткових послуг, щодо організаційних засад роботи у межах торговельної платформи ТБ "Українська енергетична біржа" та акредитованого електронного майданчика системи Прозоро.

В таких умовах продажі — це обов'язкові операції подачі та виконання технічних пропозицій (заявок) для балансування обсягів попиту та пропозиції електричної енергії та врегулювання небалансів. Зокрема, якщо для балансувальних аукціонів ці засади пов'язані з подачею технічних пропозицій (заявок) щодо зміни навантаження виробника з метою продажу або купівлі електричної енергії на балансувальному ринку, то для аукціонів із резервування потужності — це подача закритих пропозицій на величину майбутньої потужності для продажу на акредитованому майданчику. Організаційні засади роботи виробника у межах такого сегменту ринку електричної енергії або як учасника двосторонніх договорів систематизовані в табл. 2.

Методичні засади роботи підприємця-виробника альтернативної енергії у межах балансувального сегменту ринку електричної енергії або двосторонніх договорів визначаються тим, що виробник бере на себе зобов'язання з: балансування обсягів попиту та пропозиції електричної енергії; врегулювання небалансів електричної енергії сторін, відповідальних за баланс, зокрема, якщо є інформаційне повідомлення про дисбаланс на конкретну добу; врегулювання небалансів електричної енергії підприємця внаслідок надання додаткових послуг власними магістральними лініями.

Застосування наведених вище методичних засад роботи підприємця-виробника альтернативної енергії у межах балансувального сегменту ринку електричної енергії або двосторонніх договорів має забезпечити: додаткові надходження від виробництва додатково до сформованого графіка обсягу електроенергії за окрему плату/за додатковими договорами; зменшити, у порівнянні зі сформованим графіком, обсяг виробництва електроенергії при компенсації за розвантаження [1]. Крім того, підприємці, як виробники альтернативної енергії через балансувальні аукціони можуть уникнути плати за відхилення фактичних балансів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наразі нові моделі підприємництва створили можливості для роботи в сфері альтернативної енергетики. При цьому зроблені висновки:

1. Підприємці сфери альтернативної енергетики можуть діяти напряму на ринку електричної енергії, як один із його базових учасників (що іменованій, як виробник електричної енергії). За таких умов електроенергія, вироблена з альтернативних джерел, трансформується в енергетичний товар, а її постачання, передача та розподіл — у послуги. Організаційні та методичні засади роботи такого підприємця за сегментами ринку електричної енергії визначаються технологічними особливостями галузі, що потребують добору методів не лише забезпечення стабільності надходжень для виробників, але і максимізації доходів від продажу енергетичного товару.

2. Серед організаційно-методичних особливостей роботи підприємця сфери альтернативної енергетики за сегментами ринку електричної енергії виділені наступні: виробники енергетичних товарів розподіляють свою продукцію переважно за електричними мережами, враховуючи обмежені можливості щодо передачі електроенергії між сусідніми енергосистемами; виробники енергетичних товарів (що підключені до мережі) не можуть діяти цілком незалежно від інших учасників ринку електричної енергії, адже їх взаємодія має базуватися на постійному балансі між попитом і споживанням; виробникам енергетичних товарів властива безперервність виробничого процесу; виробникам енергетичних товарів важлива диференціація джерел надходжень від діяльності.

3. Для того, щоб забезпечити стабільні надходження від діяльності підприємців сфери альтернативної енергетики та максимізацію доходів, кожен з них має забезпечити додаткову диференціацію джерел надходжень з тих, що є більш дохідними.

Враховуючи, що підприємець, через окреслені нами організаційні та методичні засади роботи за сегментами ринку електричної енергії, здатний коригувати стабільність надходжень і доходи за допомогою ринкового лавірування, яке зумовлює потребу у дослідженні впливу змінності від використані таких напрямків надходжень, як аукціони та торги на організованих ринках, укладання двосторонніх договорів, регулювання балансів між виробництвом і споживанням електроенергії.

Література:

1. Блінов І.В., Парус Є.В. Оптовий та роздрібний ринок електричної енергії, Навчальний посібник, КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023, 292 с.

2. До уваги виробників електричної енергії, встановлена потужність яких не перевищує 5 МВт, що мають намір здійснювати продаж виробленої електричної енергії споживачам, НКРЕКП, 2019, URL.: <https://www.nerc.gov.ua/news/do-uvagi-virobnikiv-elektrichnoi-energii-vstanovlena-potuzhnist-yakikh-ne-perevishchue-5-mvt-shcho-mayut-namir-zdiysnyuvati-prodazh-viroblenoj-elektrichnoi-energii-spozivacham> (дата звернення: 17.05.2024).

3. Договір про організацію та проведення торгів електричною енергією за двосторонніми договорами URL.: <https://www.oree.com.ua/index.php/web/564665465> (дата звернення: 17.05.2024).

4. Іванов Г.А. Побудова імітаційної моделі лібералізованого ринку електричної енергії з урахуванням особливостей функціонування ОЕС України: дис.... канд. техн. наук: 05.14.01, Київ, 2021. 284 с.

5. Олефір Д.О., Бабіч В.Ю., Блінов І.В. Актуальні проблеми забезпечення ОЕС України ресурсами регулювання частоти та потужності. Енергетика: економіка, технології, екологія, 2021, № 3, С. 39—46.

6. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання сфер енергетики та комунальних послуг №307 від 14.03.2018 "Про затвердження Правил ринку". URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#Text> (дата звернення: 11.05.2024).

7. Постанова Про затвердження правил ринку "на добу наперед" та внутрішньодобового ринку Документ v0308874-18 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0308874-18#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

References:

1. Blinov, I.V. and Parus, YE.V. (2023), *Optovyy ta rozdrіbnyy rynek elektrychnoyi enerhiyi [Wholesale and retail market of electric energy]*, KPI im. Ihorya Sikors'koho, Kyiv, Ukraine.

2. Natsional'na komisiya, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferakh enerhetyky ta komunal'nykh posluh (2019), "To the attention of producers of electric energy, the installed capacity of which does not exceed 5 MW, who intend to sell the generated electric energy to consumers", available at: <https://www.nerc.gov.ua/news/do-uvagi-virobnikiv-elektrichnoi-energii-vstanovlena-potuzhnist-yakikh-ne-perevishchue-5-mvt-shcho-mayut-namir-zdiysnyuvati-prodazh-viroblenoj-elektrichnoi-energii-spozivacham> (accessed: 17.05.2024).

3. AT "Operator rynku" (2024), "Agreement on the organization and conducting of trades in electric energy under bilateral agreements", available at.: <https://www.oree.com.ua/index.php/web/564665465> (accessed: 17.05.2024).

4. Ivanov, G.A. (2021), "Construction of a simulation model of the liberalized electricity market taking into account the peculiarities of the operation of the UES of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Energy systems and complexes, Institute of Electrodynamics of the National Academy of Sciences of Ukraine, National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine.

5. Olefir, D.O., Babich, V.Yu. and Blinov, I.V. (2021), "Actual problems of providing UES of Ukraine with frequency and power regulation resources", *Enerhetyka: ekonomika, tekhnolohiyi, ekolohiya*, vol. 3, pp. 39—46.

6. National Commission, which carries out state regulation of the spheres of energy and communal services (2018), Resolution "On the approval of the Market Rules", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#Text> (accessed: 11.05.2024).

7. National Commission, which carries out state regulation of the spheres of energy and communal services (2018), Resolution "On the approval of the rules of the day-ahead market and the intraday market". available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0308874-18#Text> (accessed: 07.05.2024).

Стаття надійшла до редакції 12.06.2024 р.

*І. О. Васильєв,
к. ю. н., доцент, професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2355-8683>*

*А. В. Прусський,
д. т. н., професор, начальник кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9132-7070>*

*І. В. Бабійчук,
викладач кафедри інновацій, інформаційної діяльності в освіті та навчання за міжнародними проєктами, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1345-5074>*

*А. М. Демків,
доктор філософії, старший викладач кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1604-1793>*

*В. О. Тищенко,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7505-1599>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.180

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

*I. Vasiliev,
Ph.D in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Fire Prevention and Life Safety, Institute of Public Administration and Scientific Research in Civil Protection*

*A. Pruskyi,
Doctor of Technical Sciences, Professor, Chair of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection*

*I. Babychuk,
Lecturer, Department of Innovations, Information Activity in Education and Training on International Projects, Institute of Public Administration and Scientific Research in Civil Protection*

*A. Demkiv,
PhD, Senior Lecturer of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection*

*V. Tishchenko,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Fire Prevention and Population Safety, Institute of Public Administration and Scientific Research in Civil Protection*

IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT EXPERIENCE AND SAFETY OF FOREIGN COUNTRIES

У статті розглянуто питання вдосконалення системи соціально-трудова відносин підприємства з працівниками на основі імплементації європейських стандартів з правил безпеки праці. Здійснено моніторинг нормативно-правових документів країн європейської спільноти та міжна-

родні документи, які не ратифіковані Україною в повному обсязі, та які регулюють юридичні питання з найманими працівниками, зокрема, Європейську соціальну хартію, Європейські директиви з охорони праці, рекомендації Міжнародної організації праці (далі — МОП), а також досвід правового забезпечення діяльності підрозділів охорони праці на виробничих підприємствах, а також превентивні заходи запобігання травмування працівників на виробництві. Охарактеризовано напрями впровадження організаційних та інженерно-технічних заходів (плани, графіки, технічне обслуговування техніки та обладнання, модернізація виробництва, проведення випробувань тощо. Також в статті наголошено, що в органах і підрозділах ДСНС з урахуванням досвіду зарубіжних країн впроваджена ціла низка заходів, спрямованих на збереження життя та здоров'я персоналу під час виконання завдань за призначенням. На постійній основі організовано навчання особового складу питанням охорони праці відповідно до вимог нормативних документів та вимог сьогодення. До того ж відмічено, що з урахуванням введення в нашої країні правового режиму воєнного стану працівниками Інституту проводяться дослідження стосовно організації проведення занять з охорони праці в умовах воєнного стану. Зазначено, що наразі працівники Інституту в якості членів робочої групи при ДСНС здійснюють розробку нових відомчих правил безпеки праці для органів і підрозділів ДСНС, однією із складових яких буде проект "Настанови з організації профілактичної роботи служб охорони праці органів і підрозділів ДСНС".

The article examines the issue of improving the system of social and labor relations of the enterprise with employees based on the implementation of European standards on labor safety rules. Monitoring of regulatory and legal documents of the countries of the European Community and international documents that have not been ratified by Ukraine in full and that regulate legal issues with workers, in particular, the European Social Charter, the European directives on labor protection, the recommendations of the International Labor Organization (hereinafter — the ILO), as well as the experience of legal support for the activities of labor protection units at manufacturing enterprises, as well as preventive measures to prevent injury to workers at work. The directions of implementation of organizational and engineering-technical measures (plans, schedules, technical maintenance of machinery and equipment, modernization of production, conducting tests, etc.) are characterized.

The article also emphasizes that, taking into account the experience of foreign countries, a number of measures aimed at preserving the life and health of personnel during the performance of assigned tasks have been implemented in the bodies and units of the State Emergency Service. On a permanent basis, personnel training on labor protection issues is organized in accordance with the requirements of regulatory documents and current requirements.

In addition, it was noted that taking into account the introduction of the legal regime of martial law in our country, the employees of the Institute are conducting research on the organization of classes on labor protection under martial law. It is noted that currently the employees of the Institute, as members of the working group at the State Emergency Service, are developing new departmental occupational safety rules for the bodies and units of the State Emergency Service, one of the components of which will be the project "Instructions for the organization of preventive work of the labor protection services of the State Emergency Service bodies and units."

Ключові слова: правила безпеки праці, управління, охорона праці, травматизм, законодавство, інспекції, порушення правил, навчання.

Key words: labor safety rules, management, labor protection, injuries, legislation, inspections, violation of rules, training.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із головних нагальних питань сучасної системи забезпечення безпеки людини на виробництві в Україні є те, що в більшості випадків пріоритет роботи

відомчих служб охорони праці та органів державного контролю базується не на впровадженні запобіжних заходів, тобто профілактиці, а виключно на проведенні розслідувань за наслідками нещасних випадків, що вже

сталися. Нажаль, зазначений принцип властивий багатьом підприємствам, що у свою чергу, закономірно призводить до негативної статистики, яка, до речі, з кожним роком має тенденцію до погіршення — щоденно гине й травмується персонал, зростають матеріальні й фінансові збитки.

Тому заходи, які на постійній основі сьогодні вживаються країнами Європи та іншими економічно розвиненими країнами щодо удосконалення системи управління охороною праці, актуальні й для нас.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

"Сферу соціально-трудова відносин, досвід розвинутих європейських країн у формуванні соціально-відповідальних відносин з працівниками, соціального партнерства та охорони праці розглядали такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Колот А.М., Курінько Р. В., Мельник С.А., Івчук Ю.Ю., Середя О.Г., Сорочинська О.С., Венедиктов В.С та інші. Проте, вдосконалення системи соціально-трудова відносин, запровадження європейських стандартів охорони праці на підприємствах України вимагають подальших досліджень у цій галузі суспільних відносин з метою підвищення рівня економічного та соціального розвитку країни, ефективного використання її трудового потенціалу, підвищення якості життя населення України" [1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити питання запобігання порушенням у сфері охорони праці. Проаналізувати ефективність впровадження закордонного досвіду у площині контрольно-наглядової діяльності щодо забезпечення профілактики травматизму на виробництві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З часу підписання Угоди між ЄЕС з одного боку та Україною з другого боку від 16 червня 1994 року в Україні розпочався процес економічного та політико-правового зближення з європейськими міждержавними структурами [2]. На сьогодні укладено цілу низку галузевих угод та актив міжнародно-правового характеру, а саме: Директиви Ради Європейського Союзу: № 89/391/ЄЕС "Щодо мінімальних вимог стосовно безпеки і охорони здоров'я у робочих зонах" [3]; № 89/654/ЄЕС "Про мінімальні вимоги щодо безпеки і охорони здоров'я в робочих зонах" [4]; № 89/655/ЄЕС "Про мінімальні вимоги щодо безпеки і охорони здоров'я при застосуванні робочого обладнання працівниками під час роботи" [5]; № 87/404/ЄЕС "Про зближення законодавства держав-членів щодо простих посудин, що перебувають під тиском" [6]; № 89/656/ЄЕС "Про мінімальні вимоги безпеки та охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці" [7]; № 89/686/ЄЕС "Про зближення законодавств держав-членів щодо засобів індивідуального захисту" [8]; Спільні директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС: № 98/37/ЄС "Про зближення законодавства держав-членів стосовно машин і механізмів" [9]; № 97/23/ЄС "Про зближення законо-

давства держав-членів щодо устаткування, яке працює під тиском" [10].

Важливим напрямком діяльності на даному етапі є адаптація національного законодавства до законодавства ЄС про охорону праці, у тому числі Директив Ради Європейського Союзу та Європейського Парламенту.

Сьогодні у європейських країнах вирішення питань охорони праці покладається як на державу так і безпосередньо на суб'єкти господарювання. Державні органи забезпечують реалізацію політики та законодавства країни з охорони праці, у тому числі затверджують правила і стандарти безпеки, координують діяльність державних органів та неурядових установ, здійснюють нагляд і контроль.

В усіх європейських країнах працюють спеціальні органи, які контролюють реалізацію законодавства з охорони праці, правил безпеки праці, та розробляють правила і стандарти, крім того координують роботу в цій сфері усіх державних органів і неурядових установ.

Наприклад, у Швейцарській Конфедерації застосування законодавства про охорону праці контролює Федеральне бюро промисловості, мистецтв і ремесел. В його складі "існує відділ захисту працівників, що складається з чотирьох інспекцій, кожна з яких займається одним із чотирьох регіонів країни. До цього відділу додано дві служби трудової медицини в Берні та Цюріху. Практичний контроль за застосуванням законодавства про охорону праці здійснює кантональна влада, що має в своєму розпорядженні власні служби санітарії та захисту від пожеж. Ці служби по-різному оснащені і різняться за чисельністю. Так, якщо в Женевському кантоні ці служби значні за кількістю працівників і добре екіпіровані, то в кантонах" з незначним промисловим навантаженням вони досить слабкі [6].

Законодавство Великобританії вимагає щоб роботодавці мали в розпорядженні відповідні механізми та ресурси "для управління і контролю безпеки та охорони праці на підприємстві" [11].

Промислова безпека Франції перебуває "у сфері відповідальності Міністерства з питань праці, соціальних відносин, сім'ї, солідарності та розвитку міст" [11].

Німеччина має всесвітню національну систему управління охороною праці, зокрема, на сьогоднішній день ФРН ратифікувала понад вісімдесят конвенцій щодо охорони праці, більшість з яких вступили в силу.

В Австрії охорона праці розуміється як захист життя "і здоров'я працівників на робочому місці. Основна ідея цієї концепції полягає в захисті фізичних осіб, які перебувають в ситуації" фінансової залежності від свого роботодавця [12].

Фінська структура безпеки та охорони праці на робочому місці створена як частина європейської інформаційної системи, у тому числі, це Національний координаційний центр, який координує та управляє національною системою управління охороною праці.

"У Польщі основний законодавчий акт, який передбачає право на безпечні та здорові умови праці, є конституція республіки Польща" [13].

Прискіплива увага у європейських країнах приділяється безпосередньо органам контролю, що передбачено Конвенціями Міжнародної організації праці № 81 [6], зокрема, "персонал інспекцій повинен мати статус державних службовців та умови роботи, що забезпечують стабільність зайнятості і незалежність від будь-яких змін в уряді та небажаного зовнішнього впливу.

Так, у Франції інспекція праці — це державна служба, яка знаходиться під керівництвом Міністра праці та підпорядковується Генеральному директорату праці" [11].

В Італії функціонують "два відомства, відповідальні за формування та координацію діяльності з інспекції праці, а саме: Міністерство праці та соціальної політики та Головне управління інспекційної діяльності" [14].

Система інспекції праці в Іспанії здійснюється через "Галузеву конференцію з питань зайнятості та трудових питань, що є складовою державної адміністрації та органів автономних громад та територіальні комісії з питань інспекції праці та соціального забезпечення в кожній автономній громаді" [15].

Інспектори праці Прибалтійських країн — це державні службовці, які захищені від звільнення. Щорічно інспекція з охорони "праці відповідно до Закону про державну службу складає план підготовки" [11] фахівців, на підставі якого новопризначені інспектори праці проходять підготовку за 420-годинною навчальною програмою.

У Португалії інспектор праці призначається старшим інспектором лише після успішного проходження річного стажування.

А інспекторам праці Словенії необхідно мати вищу освіту в юридичній, економічній, медичній чи іншій відповідній технічній галузі та мають стаж не менше п'яти років роботи. Крім складання професійного іспиту під час призначення, інспектори також зобов'язані проходити професійну атестацію кожні три роки для укладання нових контрактів.

У всіх європейських країнах порушення правил охорони праці зумовлює дисциплінарну, адміністративну, "майнову, а також кримінальну відповідальність у вигляді штрафу або тюремного ув'язнення". Так, згідно зі статтею 437 Кримінального кодексу Італії за порушення правил безпеки на виробництві передбачено до 10 років тюремного ув'язнення [6].

Завдання працівників служб охорони праці на підприємствах Німеччини не обмежуються контролем за дотриманням норм безпеки. Фактично інженер охорони праці — це експерт в області безпеки на об'єкті, і саме тому він широко залучається для отримання консультацій під час закупівлі чи модернізації обладнання, технологій, експлуатації машин та механізмів, бере участь у випробуваннях на відповідність нормам безпеки, розробці правил та інструкцій, проведенні занять і тренінгів тощо.

Інженер з охорони праці у Німеччині спостерігає та консультує виконавців, бере участь в іспиті та введенні в експлуатацію нового обладнання тощо. Він буде нести відповідальність за "погану пораду, за пропущену помилку в технічній документації, а на-

чальник цеху — за повноту виконання цих рекомендацій" [16].

Також серйозні завдання доводиться вирішувати інженерам з охорони праці під час "реконструкції виробництва, переплануванні виробничих приміщень, закупівлі нової техніки, устаткування або засобів захисту, на новому будівництві. Вибір того чи іншого рішення, експертиза технічної та проектно-документації, прийом, випробування та введення в експлуатацію нового обладнання обов'язково здійснюється за активної участі інженера з безпеки праці" [16].

Він має добре орієнтуватися у значній кількості законів, постанов уряду та технічних норм з питань охорони праці, щоб виявити можливу помилку, за яку органи державного або "професійного нагляду можуть серйозно покарати підприємство. Саме в цій сфері діяльності інженера найчастіше виникають ситуації, коли постає питання про його компетенцію і навіть про можливе його звільнення з посади" [16].

Крім технічних питань по функціональним обов'язкам, інженер "з охорони праці займається і організаційною роботою. Це діяльність Комітету" [16] з безпеки праці підприємства, яку очолює роботодавець, а заступник інженера з охорони праці виконує всю поточну роботу з підготовки засідань Комітету, складання планів, програм тощо та керує своїми підлеглими — у складі служби є техніки та майстри з безпеки праці, також це робота із відповідальними за стан безпеки праці в бригадах і на дільницях.

Підготовка фахівця у Німеччині здійснюється таким чином, що диплом інженера з охорони праці людина може отримати виключно в системі післядипломної освіти, маючи вже досвід роботи на зазначеному виробництві та базову технічну освіту рівня бакалавра.

"У червні 2021 року Європейська Комісія ухвалила Рамкову стратегію ЄС із безпеки та здоров'я на роботі на 2021—2027 роки. В документі викладені ключові дії, необхідні для покращення здоров'я та безпеки працівників впродовж наступних років. Ця нова стратегія зосереджена на трьох наскрізних цілях: передбачення та управління змінами у новому світі праці, покращення профілактики професійних захворювань та нещасних випадків на роботі, підвищення готовності до можливих майбутніх загроз здоров'ю людини" [17].

З урахуванням досвіду зарубіжних країн в органах і підрозділах ДСНС впроваджена ціла низка заходів, спрямованих на збереження життя та здоров'я персоналу під час виконання завдань за призначенням. У першу чергу, на постійній основі організовано навчання особового складу правилам безпеки праці. Розроблені відповідні навчальні та робочі програми навчання з питань охорони праці, підготовлена низка розпорядчих документів, у тому числі, затверджено графіки виїздів на місця для проведення лекційних та практичних занять з особовим складом органів і підрозділів ДСНС з науково-педагогічним складом вищих навчальних закладів ДСНС.

До того ж, з урахуванням проблем сьогодення, науковцями Інституту проводяться дослідження стосовно

організації проведення занять з охорони праці, а саме: відкрито НДР за темою "Особливості проведення навчального процесу в умовах військового стану".

Також фахівцями Інституту в якості членів робочої групи при ДСНС здійснюється плідна робота щодо розробки та створення нових відомчих правил безпеки праці для органів і підрозділів ДСНС. Однією із складових цих правил буде "Настанова з організації профілактичної роботи служб охорони праці органів і підрозділів ДСНС", над якою у площині виконання НДР працювали науковці Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту.

Зазначена Настанова передбачає не тільки права, обов'язки та механізми здійснення діяльності щодо запобігання отримання травм особовим складом органів та підрозділів ДСНС України відповідно до покладених на службу завдань за призначенням, а й встановлює відповідні розрахунки кількості персоналу служби.

ВИСНОВКИ

Таким чином для забезпечення безпеки на виробництві, у першу чергу, необхідно мати законодавче та нормативно-правове забезпечення відповідно до сучасних вимог правил безпеки праці, передбачених Рамковою стратегією ЄЕС на 2021—2027 роки.

По-друге, необхідні відповідні державні та відомчі органи, для впровадження на підприємствах незалежно від форм власності комплексу контрольних заходів з питань охорони праці, передбачених законодавством країни.

По-третє, на постійній основі необхідно проводити просвітницьку роботу, а також відповідні дослідження щодо зменшення ризиків на виробництві.

Література:

1. Григор'єва О.В., Лавріненко І.О. Впровадження європейських стандартів охорони праці в діяльність українських підприємств. Ефективна економіка. Дніпро: Дніпровський державний агро-економічний університет, 2016. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5043> (дата звернення: 17.06.2024).

2. Угода між Європейськими співтовариствами і їх державами -членами з одного боку та з Україною з другого боку від 15 червня 1994 року. URL: https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 18.06.2024).

3. Директива Ради ЄЕС від 12 червня 1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі (89/391/ЄЕС). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text (дата звернення: 17.06.2024).

4. Директива Ради ЄС № 89/391/ЄЕС щодо мінімальних вимог стосовно безпеки і охорони здоров'я у робочих зонах. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/pdf/schodo_minimalnih_vimog_stosovn-3-286178.pdf (дата звернення: 17.06.2024).

5. Директива Європейського парламенту та Ради від 16.09.2009 № 2009/104/ЄС Стосовно мінімальних вимог щодо безпеки та здоров'я при використанні робочого обладнання робітниками при здійсненні професійної діяльності (друга окрема Директива у розумінні пункту (1) статті 16 Директиви 89/391/ЄЕС). URL:

https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=66131 (дата звернення: 18.06.2024).

6. Ізюта П.О. Досвід Європейських країн у сфері охорони праці. Журнал "Інформація і право", № 2 (11)/2014. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/14iposop.pdf> (дата звернення 18.06.2024).

7. Наказ Мінсоцполітики України № 1804 від 29.11.2018. Про затвердження мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text/> (дата звернення 18.06.2024).

8. Директива № 89/686/ЄЕС Про зближення законодавств держав-членів щодо засобів індивідуального захисту. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=68963 (дата звернення 18.06.2024).

9. Директива № 98/37/ЄЕС Про зближення законодавства держав-членів стосовно машин і механізмів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-99#Text (дата звернення 18.06.2024).

10. Директива №97/23 ЄЕС Про зближення законодавства держав-членів щодо устаткування, яке працює під тиском. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-68-es.pdf> (дата звернення 18.06.2024).

11. Швагер Н.Ю., Заїкіна Д.П. Аналіз систем охороною праці зарубіжних країн. Вісник Криворізького національного університету. Кривий Ріг, 2016. Вип. 41. С.69—73. URL: <http://ds.knu.edu.ua> (дата звернення 18.06.2024).

12. Практичні вказівки щодо життя і роботи в Австрії. URL: <https://www.advantageaustria.org/ua/zentral/business-guide/arbeiten-in-oesterreich/tipps-und-wissenswertes> (дата звернення 18.06.2024).

13. Огляд трудового законодавства Республіки Польща. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/oglad-trudovogo-zakonodavstva-respubliki-polshha> (дата звернення 18.06.2024).

14. Онлайн тренінги з міжнародних і європейських стандартів з питань праці. URL: <https://www.ilo.org/uk/resource/onlayn-treninhy-z-mizhnarodnykh-iyevropeyskykh-standartiv-z-pytan-pratsi-0> (дата звернення 18.06.2024).

15. Інспекція праці та незадекларована праця в ЄС URL: <https://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/inspekciya-praci-ta-nezadeklarovana-praciya-v-yes.pdf> (дата звернення 26.06.2024).

16. Інженер з охорони праці в Німеччині. URL: <https://oppb.com.ua/news/pidgotovka-inzheneriv-z-ohorony-praci-v-nimechchini> (дата звернення 18.06.2024).

17. Рамкова стратегія ЄС із безпеки та здоров'я на роботі на 2021—2027 роки. URL: <https://www.ilo.org/uk/resource/ramkova-stratehiya-yes-iz-bezpeky-ta-zdorovya-na-roboti-na-2021-2027-roky> (дата звернення 19.08.2024).

References:

1. Hryhorieva, O.V., & Lavrinenko I.O. (2016), "Implementation of European labor protection standards in the activities of Ukrainian enterprises", *Efektivna*

ekonomika, vol. 6, available at: <http://www.economy-nayka.com.ua/?op=1&z=5043> (Accessed 15 June 2024).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and the European Communities and their member states", available at: https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (Accessed 15 June 2024).

3. EEC (1989), "EEC Council Directive on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work (89/391/EEC)", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text (Accessed 15 June 2024).

4. EEC (1989), "EEC Council Directive on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work (89/391/EEC)", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text (Accessed 15 June 2024).

5. European Parliament (2009), "Directive of the European Parliament and of the Council № 2009/104/EC Regarding the minimum requirements for safety and health when using work equipment by workers in the performance of professional activities (the second separate Directive in the sense of paragraph (1) of Article 16 of Directive 89/391/EEC)", available at: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=66131 (Accessed 15 June 2024).

6. Izuita, P.O. (2014), "Experience of European countries in the field of labor protection", Informatsiia i pravo, vol. 2(11), available at: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/14iposop.pdf> (Accessed 15 June 2024).

7. Ministry of Social Policy of Ukraine (2018), Order "On the approval of the minimum safety and health requirements for the use of personal protective equipment by employees", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text> (Accessed 15 June 2024).

8. EEC (1989), "Directive № 89/686/EEC On the approximation of the laws of the member states regarding personal protective equipment", available at: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=68963 (Accessed 15 June 2024).

9. EEC (1999), "Directive № 98/37/EEC On the approximation of the laws of the member states regarding machines and mechanisms", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-99#Text (Accessed 15 June 2024).

10. EEC (2014), "EEC Directive № 97/23 On approximation of the legislation of member states regarding pressure equipment", available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-68-es.pdf> (Accessed 15 June 2024).

11. Shvaher, N.Iu., & Zaikina D.P. (2016), "Analysis of labor protection systems of foreign countries", Visnyk Kryvorizhskoho natsionalnoho universytetu, vol. 41, pp. 69—73, available at: <http://ds.knu.edu.ua> (Accessed 15 June 2024).

12. Advantage Austria (2024), "Practical guidelines for living and working in Austria", available at: <https://www.advantageaustria.org/ua/zentral/business-guide/arbeiten-in-oesterreich/tipps-und-wissenswertes/> (Accessed 15 June 2024).

13. HSA (2023), "Review of the labor legislation of the Republic of Poland", available at: <https://www.hsa.org.->

ua/blog/oglyad-trudovogo-zakonodavstva-respubliki-polshha (Accessed 15 June 2024).

14. ILO (2020), "Online trainings on international and European labor standards", available at: <https://www.ilo.org/uk/resource/onlayn-treninhy-z-mizhnarodnykh-i-yevropeyskykh-standartiv-z-pytan-pratsi-0> (Accessed 15 June 2024).

15. DSP (2020), "Labor inspection and undeclared work in the EU", available at: <https://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/inspekcija-praci-ta-nezadeklarovana-pracija-v-yes.pdf> (Accessed 26 June 2024).

16. oppb.com.ua (2016), "Occupational safety engineer in Germany", available at: <https://oppb.com.ua/news/pidgotovka-inzheneriv-z-ohorony-praci-v-nimechchini> (Accessed 15 June 2024).

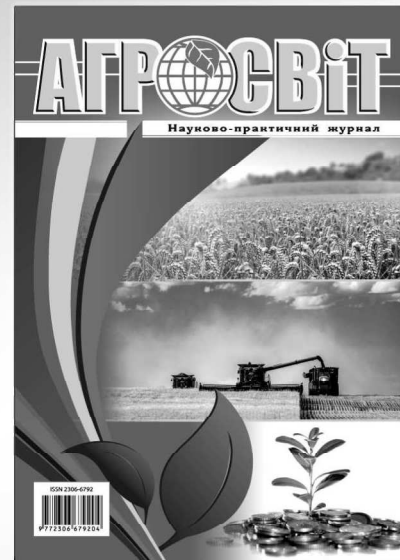
17. EU (2021), "EU framework strategy for safety and health at work for 2021-2027", available at: <https://www.ilo.org/uk/resource/ramkova-stratehiya-yes-iz-bezpeky-ta-zdorovya-na-roboti-na-2021-2027-roky> (Accessed 15 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 24.06.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Я. Ю. Цимбаленко,
к. держ. упр., доцент, уповноважена особа з питань запобігання
та виявлення корупції в КПІ ім. Ігоря Сікорського,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2717-4321>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.186

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ДОБРОЧЕСНОГО СЕРЕДОВИЩА ОРГАНІЗАЦІЙ ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ НА ПРИКЛАДІ НАУКОВИХ УСТАНОВ

Y. Tsymbalenko,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Authorized Person for the Prevention
and Detection of Corruption in Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

THE INFLUENCE OF CORPORATE CULTURE ON THE FORMATION OF A VIRTUOUS
ENVIRONMENT OF PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS ON THE EXAMPLE
OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS

У статті проаналізовано поняття "конфлікт інтересів", його основні форми і вплив на формування наукових шкіл. Розглянуто це поняття в історичному контексті, визначено, що воно пов'язано з терміном "непотизм", який має давнє походження та означає надання преференцій в отриманні посад своїм родичам без належних професійних здібностей.

Проаналізовано ключові ознаки поняття "непотизм", виокремлено його позитивні й негативні аспекти в контексті діяльності наукових шкіл і організацій.

Сформовано значення династій у культурно-історичній та соціально-економічній сферах, а також масовість феномена професійної спадкоємності.

Детально досліджено вплив династійності на розвиток наукових шкіл, виокремлено зв'язки між династійністю та конфліктом інтересів у межах професійної діяльності. Визначено, що академічні династії мають певний аскриптивний статус, який полягає в тому, що професійна діяльність науковців не може бути абстрагована від соціалізації і стартових умов. Зазначено, що позитивний вплив династійності на діяльність наукових шкіл можливий лише в разі дотримання вимог антикорупційного комплаєнсу й мінімізації зловживання з боку академічних сімей за допомогою формування корпоративної культури.

Вивчено основні положення Закону України "Про запобігання корупції", акцентовано увагу на суб'єктності конфлікту інтересів, а також на застосуванні вимог цього закону до наукових працівників.

Проаналізовано поняття "культура" і "корпоративна культура", визначено їхні позитивні аспекти. Зазначено, що формування корпоративної культури є основою для забезпечення нульової толерантності до будь-яких проявів порушення ділової комунікації, виникнення конфлікту інтересів чи корупційних ризиків у межах наукової установи чи організації.

Основну увагу зосереджено на впливі корпоративної культури на побудову правил і взаємодій всередині організацій публічного сектору за аналогією з організаціями приватного сектору. Корпоративна культура визначає певну систему цінностей, принципів, норм і переконань, які необхідно впроваджувати в щоденну діяльність організацій задля ефективного функціонування сучасних наукових шкіл.

Сформовано бачення "короткого" шляху для розвитку наукових ідей, надано рекомендації щодо впровадження елементів корпоративної культури в організації публічного сектору.

The article analyzes the concept of "conflict of interests", its main forms and influence on the formation of scientific schools. This concept was considered in the historical context, and it was determined that it is related to the term "nepotism", which has an ancient origin and means giving preferences in obtaining positions to relatives without proper professional abilities.

Are analyzed the key features of the concept of "nepotism", are singled its positive and negative aspects out in the context of the activities of scientific schools and organizations.

Is determined the importance of dynasties in the cultural-historical and socio-economic spheres, as well as the mass of the phenomenon of professional succession.

Is studied in detail the influence of dynasties on the development of scientific schools, are highlighted the connections between dynasties and conflict of interests within professional activities. It was determined that academic dynasties have a certain ascriptive status, which consists in the fact that the professional activity of scientists cannot be abstracted from socialization and starting conditions. It is noted that the positive influence of dynasties on the activity of scientific schools is possible only in case of compliance with the requirements of anti-corruption compliance and minimization of abuse on the part of academic families through the formation of corporate culture.

Were studied the main provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", attention was focused on the subjectivity of the conflict of interests, as well as on the application of the requirements of this law to scientific workers.

Are analyzed the concepts of "culture" and "corporate culture", and are determined their positive aspects. It is noted that the formation of corporate culture is the basis for ensuring zero tolerance for any manifestations of business communication violations, conflict of interests or corruption risks within the scientific institution or organization.

The main focus is on the influence of corporate culture on the construction of rules and interactions within public sector organizations by analogy with private sector organizations. Corporate culture defines a certain system of values, principles, norms and beliefs that must be implemented in the daily activities of organizations for the effective functioning of modern scientific schools.

Was formed a vision of a "short" path for the development of scientific ideas, were given recommendations for the introduction of elements of corporate culture in the organization of the public sector.

Ключові слова: корпоративна культура, культура, конфлікт інтересів, династія, непотизм, публічні інституції.

Key words: corporate culture, culture, conflict of interest, dynasty, nepotism, public institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах повномасштабного вторгнення перед Україною постають важливі завдання, які полягають у перемозі на воєнному фронті, а також досягненні економічної стійкості задля підвищення рівня держави.

Для підтримання економіки країни необхідно трансформувати всі сфери діяльності, зокрема й наукове середовище, яке дозволяє підвищувати інтелектуальний рівень держави.

Одним із способів розвитку наукового потенціалу країни є заохочення діяльності наукових династій. Але в умовах тотального сприйняття корупції населенням країни необхідні нові управлінські інструменти задля

упередження конфлікту інтересів, зокрема у науковому середовищі.

У зв'язку з революційними змінами в державному управлінні перед публічними інституціями постають завдання щодо створення нових форм і методів управління державою, але проблеми в державі, спричинені існуванням корупції, ускладнюють цей розвиток і роблять шлях до змін більш складним. Публічні інституції, зокрема наукові організації, потребують вжиття заходів щодо побудови добросовісного середовища, розвитку управлінського та наукового потенціалу, впровадження новітніх технологій та активної підтримки економічного зростання України.

Державний підхід до гнучкого вирішення багатьох питань функціонування публічних інституцій і їх ефективного крокування до поставленої мети — є важливим та складним шляхом. На цьому етапі розвитку публічного управління необхідна побудова цілісної системи правил, норм, стандартів і вимог до діяльності кожного члена публічної інституції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблематики корпоративної культури присвячено роботи таких вітчизняних вчених: О. Ф. Андросова, О. І. Бала, М. Д. Балджи, О. Б. Вовк, О. І. Гарофопова, В. В. Дергачова, М. Й. Дмитренко, В. А. Євтушевського, О. І. Замкового, Г. М. Захарчин, А. В. Зеркаль, І. А. Ігнат'євої, А. В. Карпенка, Т. Г. Кицака, В. О. Кравченко, В. Г. Нападистої, В. В. Снітинського, Н. Л. Тимошенко, К. В. Фокіної-Мезенцевої, І. П. Чайки, В. С. Шевченко та ін. Теорію корпоративної культури збагачували дослідження таких зарубіжних авторів, як Р. Акофф, М. Армстронг, Р. Блейк, М. Бурке, М. Вебер, Т. Дейл, Д. Денісон, К. Камерон, А. Кеннеді, Р. Куїн, Дж. Лафферт, М. Мескон, Г. Морган, Дж. Мутон, Дж. Отт, І. Оучі, Р. Харрісон, С. Ханді. Істотний внесок зробили також І. Ансофф, П. Вейл, Г. Даулінг, Ф. Котлер, А. Маслоу, Б. Мільнер, Р. Рюттенгер, М. Коул, М. Портер, С. Хенді, Г. Саймон та ін.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою нашого дослідження є вивчення впливу корпоративної культури на формування добросовісного середовища на прикладі наукових династій, а також визначення взаємозв'язків між династіями й конфліктом інтересів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі пошуку мотиваційних інструментів для пошкваллення економіки й залучення до цього інноваційних інструментів наша країна має зробити еволюційні кроки в розвитку стандартів поведінки та діяльності не лише для державних службовців, а й для всіх представників публічного сектору, що включає всі галузі державного господарювання.

Одним із таких інструментів є формування корпоративної культури публічного сектору. Насамперед це пов'язано з тим, що публічні інституції є рушійною силою у просуванні державної ідеї як всередині країни, так і за її

межами, що вимагає від представників публічного сектору дотримання єдиного для всіх вектору ідеології та стандартів поведінки. Одним із маркерів такої поведінки є уникнення конфлікту інтересів у своїй діяльності.

Конфлікт інтересів — це конфлікт між публічно-правовими обов'язками й приватними інтересами державної посадової особи, за якого її приватні інтереси, що виникають з її положення як приватної особи, здатні неправомірним чином вплинути на виконання цієї державною посадовою особою її офіційних обов'язків або функцій [1].

Однією з форм прояву конфлікту інтересів, за якою особисті інтереси особи, засновані на її родинних зв'язках, протиставляються суспільним, державним та іншим інтересам у вигляді зловживання посадовим (службовим) становищем, є сімейність. Вітчизняна наука розглядає поняття сімейності в розрізі публічного управління лише як негативний чинник. Американський дослідник А. Беллоу ввів у науковий обіг термін "непотизм". Його ідеї викладені у відомій книзі "Похвала непотизму". Розглядаючи ідеї сучасної еволюційної теорії, він показує, як непотизм або кумівство вкорінене в самій нашій біологічній природі.

Спираючись на такі дисципліни, як біологія, антропологія, історія та соціальна й політична теорія, А. Беллоу досліджує природну історію кумівства від його походження, практики використання в первісних племенах, кланах і королівствах до його ролі у великих суспільствах світу [2].

Термін "непотизм" має історичне походження та означає надання преференцій в отриманні посад своїм родичам без належних професійних здібностей. Прийнято вважати, що найвищого розмаху явище непотизму досягло в епоху Відродження, коли владна еліта прагнула придбати князівства та герцогства для свого численного потомства. Термін "непотизм" (від лат. *peros*, рід. п. *perotis* — онук, племінник) буквально означав роздавання римськими папами прибуткових посад, вищих церковних звань чи земель близьким родичам заради зміцнення своєї влади [3]. Останніх називають непотами.

Це явище було поширено у XV—XVI століттях; виникли великі "папські" династії: сім'ї Орсіні, Конті, Делла Ровере, Медічі, Борджіа, Пікколоміні, Савеллі. Пізніше з'явився термін "чорна знать": це нащадки непотів, які мали князівські чи герцогські прізвиська, серед яких: Бонкомпані, Боргезе, Барберіні, Альбані, Русполі, Руффо та багато інших. Непотизм починає зживати себе в XVIII столітті. За розпорядженням Папи Інокентія XII, у кардинальській колегії міг бути лише один непот. До XIX століття непотизм майже повністю зник. Внесок у дослідження сутності непотизму, походження, сфери застосування та його вплив переважно зроблено зарубіжними науковцями, це К. Далстрьом (С. Dahlstrom) [4], М. Едді та Н. Куліш (М. Eddy, N. Kulish) [5], Л. Косальс (L. Kosals) [6], Р. Лавер (R. Laver) [7], К. Вінтон (K. Vinton) [8].

У наукових джерелах існують різні погляди на наслідки непотизму: від виключно негативних (особливо у випадку призначення родичів / друзів на державні посади) до позитивних прикладів (у випадку наукових династій та невеличких сімейних підприємств). Так, якщо члени родини обирають одну професію і цей вибір пе-

редається від батька до сина, то йдеться про формування професійних династій. Професійна династія відтворює соціальну інфраструктуру, що сприяє її ефективному існуванню та передбачає:

- професійне коло спілкування з послідовниками та однодумцями;
- удосконалення знань через постійне спілкування у середині сім'ї;
- налагодження зв'язків у вузько-професійному середовищі;
- наявність контактів, що здатні забезпечити протекцію, заступництво, вдалий професійний старт, просування службовими сходами й отримання вигідних позицій на ринку праці.

Наслідком неопотизму є і створення ефективного громадського механізму організації "соціального ліфта" всередині системи, побудованої на цінностях професійної наступності. Порушення цього механізму в будь-якій ланці його життєвого циклу призводить до незворотних наслідків. З метою збереження професійної наступності від одного покоління до іншого сім'я запускає програму самозбереження, захисту від втручання, руйнування та ліквідації династії, що є найбільш негативною ознакою неопотизму.

Проявами такої програми самозбереження зі сторони сім'ї можуть бути:

- протидія професійній спільноті — створення ефекту "випаленої землі";
- підміна системи правил і норм професійної групи задля задоволення потреб сім'ї;
- прийняття рішень в умовах конфліктів інтересів;
- викорінення системи конкурсного відбору як форми законної підтримки професійної та соціальної спадкоємності;
- відстоювання преференцій і пільг для членів династії на різних етапах реалізації освітньої та професійної траєкторій.

Міркування про значення династій у культурно-історичній та соціально-економічній сферах необхідно підкріпити даними про масовість феномена професійної спадкоємності та динаміку стратегічного вектора професійної поведінки соціуму. На підтвердження актуальності досліджуваних процесів розглянемо приклад наукових династій.

Професійні династії в академічному середовищі неоднозначно сприймаються в суспільстві. З одного боку, зберігається високий авторитет академічної спільноти як носія культури та знань, з іншого — ще в попередній радянський період склався стереотип про несприйняття династійності в суспільстві.

У радянському суспільстві вчені займали стійке місце у посадовій ієрархії. Їм гарантувалися значні бонуси у вигляді матеріальних та нематеріальних благ. Чинниками, що визначали академічну кар'єру, були талант вченого і водночас його лояльність до партії та держави. Часом академічне середовище демонструвало сувору принциповість у відборі кандидатів до академічного співтовариства, наприклад, відхилення кандидатур партійних діячів. Принципова позиція академічної спільноти, яка викликала невдоволення та роздратування партійних структур, полягала в тому, щоб не керуватися у відборі академічних кадрів жодними кри-

теріями, крім професіоналізму та відданості науці. Загальна культура академічного співтовариства була спрямована на корпоративізм, запровадження механізму кар'єрного авторитету, заслуг, солідарності, але не виключала неформальних механізмів побудови кар'єри.

Українське законодавство, а саме: ст. 25-1 Кодексу законів про працю України [9], визначає право роботодавця встановлювати обмеження спільної праці родичів і свояків в одній організації, це, в першу чергу, стосується переважно посад безпосередньої підпорядкованості, підконтрольності або підлеглості. Саме керівник наукової установи міг через низку нормативних актів приймати рішення про запобігання виникнення сімейності.

Наприкінці 1970-х і на початку 1980-х років в академічному співтоваристві проявляється династійність (академічна сім'я Патонів, Амосових, Богомольців).

Певною мірою династійний чинник відіграв позитивну роль у тривалому розвитку наукової думки та сприяв збереженню осередку академічного співтовариства, відтворював матрицю наукової стабільності. Можна стверджувати, що академічні династії утворили "золотий" фонд науки. Династії в академічному середовищі можна розглядати як носіїв інтелектуального капіталу.

Академічні династії не випадкові, і про це свідчить той факт, що важливе значення має аскриптивний статус особистості: кар'єра династійного вченого не може бути абстрагована від соціалізації і від того, що можна назвати стартовими умовами.

Якщо відволіктися від ідеалізованого уявлення про наукову діяльність та аналізувати її з огляду на конкретні обставини й конкретних людей, то професійна кар'єра вченого пов'язана не лише з місцем людини в навколишньому соціумі і її призначенням, але й з принципами, якими людина керується. Це важливе зауваження стосується того, що принципи, якими керуються вчені, є результатом габітусу, досвіду, що формується в сімейному середовищі. Династійність конструктивна тим, що на рівні індивідуального вибору науковець конструює власну систему життєвих орієнтацій, зважаючи не на норми, що нав'язуються суспільством, а через схему власних оцінок, сформованих у колі академічного середовища та сім'ї. Спілкування в межах академічної сім'ї є інструментом передання досвіду, навичок та цінностей від одного покоління до іншого, безперешкодного й психологічно комфортного обговорення думок та позицій, а також пошуку безконфліктного компромісу. Зростаючи в колі академічної сім'ї, особа із самого малку засвоює принципи спілкування та наукового підходу, основи логіки й дослідницького пошуку.

Враховуючи фактор конкурентності та інтенсивності інформаційних потоків (контактів у науковому середовищі), династійний фактор можна розглядати по-новому. Йдеться про те, що в науці, де традиція та інновація діють у тісній зв'язці, династії можуть акумулювати досвід консолідації наукового співтовариства, підтримувати авторитет науки.

На думку П. Бурдьє, поля інвестицій вчених визначаються як за їх значимістю, так і за їх природою, а також залежать від розмірів наявного й потенційного капіталу визнання та від досягнутої і потенційної позиції [11].

Отже, династія вносить інвестиції у розвиток науки в двох випадках. По-перше, коли наукова діяльність

може зазнавати остракізму, і авторитет династії та її зв'язок у політичних елітах можуть запобігти радикальним діям. По-друге, інновації у науковій діяльності проходять тривалий період визнання, і символічний капітал династії сприяє їх легітимації, навіть якщо в суспільстві існує певний скепсис.

Академічні династії асоціюються з фундаментальною наукою, оскільки важливим є їхнє значення у налагодженні інтергенераційного діалогу всередині наукової спільноти. Династійність створює приналежність і до традиції, і до наукової школи, надає духу обраності та прихильності професіоналізму в умовах, коли в науковій спільноті впроваджуються комерційні й споживчі настрої. Вітчизняне наукове співтовариство потребує династичної традиції. Це пов'язано з тим, що з втратою династій нівелюється наукова культура, що має своє відображення у системі її панівних цінностей та норм поведінки і, попри можливість монополізації, династичний чинник стимулює розвиток нових наукових шкіл і напрямів. Важливо також відзначити, що в суспільстві, де досить сильні неформальні кар'єрні механізми в науковому середовищі, династичне успадкування є більш результативним, ніж протекціонізм і сімейність в інших сферах суспільного життя.

Академічні династії є інститутом відтворення й розвитку наукової діяльності. З огляду на це, можна стверджувати, що династія виконує важливу роль у соціалізації наукового середовища і формуванні "програмного мислення за спадкуванням". Враховуючи актуальність легітимації наукової кар'єри в нинішніх умовах, важливо відзначити роль династії і як носіїв наукової культури, і як способу ідентифікації з науковою спільнотою.

Не менш важливо наголосити, що варто розрізняти династичний фактор як механізм спадкоємності наукової діяльності та монополію, яка може сприяти виникненню кланових фільтрів та закритості наукової спільноти. У цьому сенсі династичний чинник конструктивний, виключно тим, що підтримує культуру наукової компетентності.

Династійність як в академічних, так і в інших сферах має певні плюси. Але водночас вона має й очевидні мінуси, наприклад, цілком обгрунтований суспільством фактор корупційного ризику, а саме:

- протидія просуванню кар'єрними сходами або руйнування "соціальних ліфтів";
- монополізація наукових установ та формування кланових наукових шкіл;
- формування негативних суспільних настроїв і провокація соціальної апатії та пасивності;
- недовіра до соціальних інститутів та публічного управління.

Так, династійність (і пов'язані з нею корупційні ризики) стала однією з соціальних, культурних і навіть економічних проблем сьогодення, та є особливо актуальною для України як однієї з пострадянських держав.

Династійність є позитивним каталізатором розвитку науки і водночас причиною корупційних ризиків та фактором конфлікту інтересів, тому перед наукою державного управління є завдання з пошуку важелів для зменшення деструктивного впливу сімейності на розвиток суспільства й держави, а також збільшення прогресивного впливу на їх розвиток.

У ст. 1 Закону України "Про запобігання корупції" визначено, що передумовою корупційних дій або пов'язаних з ними правопорушень є потенційний або реальний конфлікт інтересів.

І потенційний, і реальний конфлікт інтересів — це умови, за яких особа, що має приватний інтерес у певній сфері, зокрема і в науковій, може або впливає на об'єктивність прийняття рішень.

Досвід України та багатьох країн світу демонструє, що будь-яка династійність та підпорядкованість одного родича іншому є корупційним проявом або проявом недоброчесної поведінки. Проте, на наш погляд, викоринення сімейності протирічить генезі розвитку людства та може нанести шкоду, зокрема і розвитку таких соціальних інститутів, як наука, освіта, медицина тощо. До збереження династій у соціальних сферах необхідно ставитися з великою уважністю, але й зважати на те, що наукові династії є унікальним явищем на тлі прогресу людства. У сучасних умовах тотального занепаду науки в Україні повинні бути задіяні всі можливі інструменти для актуалізації й активізації наукових династій.

Такий еволюційний підхід може бути застосований виключно з дотриманням вимог антикорупційного комплаєнсу, а саме: побудови системи, що мінімізує зловживання зі сторони академічних сімей та діяльності таких в умовах конфлікту інтересів.

Здебільшого законодавець вирішує питання конфлікту інтересів серед всіх суб'єктів антикорупційного законодавства за єдиним стандартом, а саме це: недопущення конфлікту інтересів, повідомлення керівника про потенційний або реальний конфлікт інтересів та вжиття заходів щодо врегулювання такого.

Через це постає питання, чи є антикорупційні вимоги чинником, що зумовлює викоринення династій у науковій спільноті? На нашу думку, — ні. Оскільки вимогою законодавця є уникнення конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (п. 1, 2 частини першої ст. 3 Закону України "Про запобігання корупції"). Зазначена норма не містить переліку осіб, що належать до наукових, медичних працівників або інших працівників соціальної сфери, крім керівників організацій та установ, зокрема наукових. Так, обмежень щодо створення або діяльності наукових династій немає. Проте окремо варто розглядати випадки, які підпадають під дію Закону України "Про запобігання корупції" та ст. 25-1 Кодексу законів про працю та стосуються керівництва науковою установою членом династії.

Водночас відносини, що складаються в межах наукової установи з урахуванням династії, потребують ретельного та уважного ставлення. Оскільки будь-яка помилка в управлінні спричинить негативні явища, наприклад, руйнування династійних академічних зв'язків та шкіл.

Попри наведені вище аргументи, питання, що стосується негативних факторів династійних зв'язків, залишається відкритим.

Закон України "Про запобігання корупції" [13] не має регламентації етичності поведінки представників соціальної сфери публічного сектору, зокрема етичності поведінки науковців, крім державних службовців, хоча в розрізі цього дослідження не можна виключати зловживань або інших не етичних проявів у їхній поведінці. Тому необхідною умовою для забезпечення нульової толерантності до проявів корупції та створення добро-

чесного середовища є формування культури спільноти будь-якої соціальної сфери.

Культура — це не лише зовнішні показники кожного представника спільноти, але і формування внутрішнього ставлення, сталої думки, ментальності розуміння свого місця у системі організації.

Сьогодні існує безліч визначень поняття "культура" (американські антропологи А. Кребер і А. Клакон у книзі "Культура: критичний огляд понять та визначень" налічували 164 визначення). Зазвичай культурою називають рівень духовного розвитку народу чи суспільства.

Досягнення у мові, релігії, моралі, філософії, науці, мистецтві, системі освіти й виховання; власне, сукупність цих видів людської діяльності і називають культурою.

Водночас культурою спільноти організації, зокрема наукової, є поняття "корпоративна культура". "Корпоративна культура — це система цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів тощо, які склалися в організації або її підрозділах за час діяльності, приймаються більшістю співробітників" [14, с. 11].

Корпоративна культура — це поєднання правил таких галузей знань, як менеджмент, психологія, філософія, культурологія, соціологія, організація виробництва та інших.

В. фон Розен зазначає, що корпоративна культура може бути визначена як набір непрописаних норм і правил, що діють у межах одного підприємства чи групи підприємств [15].

Корпоративна культура безпосередньо взаємопов'язана з діловою етикою, філософією бізнесу, діловим етикетом та організаційною поведінкою.

Корпоративна культура — це сукупність цінностей, принципів, етичних правил і сталої практики організації, дотримання яких очікується від її працівників, органів управління та інших її стейкхолдерів і які дають можливість прогнозувати професійну поведінку в критичних ситуаціях [16].

Так, чинником, що може зумовлювати збереження наукової династичності, враховувати антикорупційний вектор та забезпечувати добродесні відносини в межах наукової спільноти є сформована корпоративна культура. Корпоративна культура організацій публічного сектору за аналогією з корпоративною культурою приватних організацій є важливим фактором успішності організації, а також її адаптації до зовнішнього середовища [12].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Формування корпоративної культури публічного сектору є необхідним і невідворотним процесом розвитку держави. Довготривалий процес революційного переосмислення необхідності впровадження гнучких підходів до формування добродесного середовища в інституціях публічного сектору повинен отримати логічне закінчення у вигляді єдиного підходу до бачення антикорупційних інструментів та змістовного наповнення культури діяльності публічних інституцій. Викорінення сімейності в публічному секторі передбачає створення ризиків гальмування розвитку певних соціальних інститутів, таких як: наука, освіта, медицина, культура.

На прикладі академічних сімей та династичності, а також вимог антикорупційного законодавства можна зробити висновок, що династичність має як негативні, так і позитивні ознаки. Так, позитивною ознакою династичності є "короткий" шлях від ідеї до її впровадження та формування культури наукової компетентності.

Тому для розвитку саме позитивних факторів династичності необхідно впроваджувати встановлені державою стандарти поведінки та механізми свідомого управління публічними інституціями, що буде формувати ставлення до негативних наслідків конфлікту інтересів та одночасно будувати ефективну, засновану на сімейних цінностях і принципах добродесності систему, яка ґрунтується на відповідальному ставленні до виконання своїх посадових обов'язків.

Питання щодо формування корпоративної культури на рівні держави й впровадження єдиних стандартів поведінки до всіх публічних інституцій потребує подальшого дослідження, оскільки є актуальним в умовах трансформації держави та всіх її сфер.

Література:

1. Національне агентство з питань запобігання корупції. Методичні рекомендації щодо застосування окремих положень Закону України "Про запобігання корупції" стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції. 2022. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Metodychni-rekomendatsiyivid-21.10.2022-13.pdf> (дата звернення 03.06.2024).
2. Bellow A. In Praise of Nepotism. USA: Knopf Doubleday Publishing Group. 2004. 576 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=z8wSCZG9O6AC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення 03.06.2024).
3. Mills C. The power elite. New York: Oxford University Press. 1956. 423 p.
4. Dahlstrom C., Lapuente V., Teorell J. The Merit of Meritocratization: Politics, Bureaucracy, and the Institutional Deterrents of Corruption. Political Research Quarterly. 2011. Vol. 65. No. 3. Pp. 658—668.
5. Eddy M., Kulish N. Nepotism in Bavarian Politics Creates a Scandal Merkel Could Do Without. The New York Times. 2013. URL: <https://mobile.nytimes.com/2013/05/14/world/europe/in-bavaria-family-values-that-merkel-could-do-without.html> (дата звернення 03.06.2024).
6. Kosals L. Essay on Clan Capitalism in Russia. Acta Oeconomica. 2007. Pp. 67—85. URL: <https://lcsr.hse.ru/Kosals> (дата звернення 03.06.2024).
7. Laver R. Systemic Corruption: Considering Culture in Second-Generation Reforms. Edmond J. Safra Center of Ethics. 2015. No. 45. URL: <http://www.ethics.harvard.edu/lab> (дата звернення 03.06.2024).
8. Vinton K. Nepotism: An Interdisciplinary model. Family Business Review. 1998. Vol. 11. Issue 4. Pp. 297—303.
9. Кодекс законів про працю України: затв. Верховною Радою України від 10.12.1971 р. № 322-VIII, чинна редакція від 18.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 03.06.2024).

10. Bourdieu P., Science of Science and Reflexivity. USA: Wiley. John Wiley & Sons. 2004. 168 p.

11. Peters T., Waterman R. In Search of Excellence. London: Profile Books. 2nd Revised edition. 2004. 384 p. URL: <https://www.thrivestreetadvisors.com/leadership-library/in-search-of-excellence> (дата звернення: 03.06.2024).

12. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n359> (дата звернення 13.06.2024).

13. Алексеева А. Развитие корпоративной культуры предприятия в условиях глобализации. Тернопіль: ТНЕУ. 2019. 48 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41217> (дата звернення: 05.06.2024).

14. Винничук Р., Пегитяк Р. Роль корпоративної культури організації в час війни. Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку: тези доп. III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 10 черв. 2022 р. В 2-х т. Т. 2. Київ: КНУТД, 2022. С. 171—174.

15. Гарагонич О., Коршун А. Корпоративна (комплаєнс) культура організації: теоретико-правові аспекти і воєнні виклики. Право України. 2023. № 9. С. 63—83.

References:

1. National Agency for the Prevention of Corruption (2022), Methodological recommendations on the application of a separate provision of the Law of Ukraine "On the Prevention of Corruption" regarding the prevention and settlement of conflicts of interest, compliance with restrictions on the prevention of corruption, NAPC, Kyiv, Ukraine, available at: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Methodychni-rekomendatsiyi-vid-21.10.2022-13.pdf> (Accessed 03 June 2024).

2. Bellow, A. (2004), In Praise of Nepotism, Knopf Doubleday Publishing Group, USA, available at: https://books.google.com.ua/books?id=z8wSCZG9O6AC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Accessed 03 June 2024).

3. Mills, C. (1956), The power elite, Oxford University Press, New York, USA.

4. Dahlstrom, C., Lapuente, V. and Teorell, J. (2011), "The Merit of Meritocratization: Politics, Bureaucracy, and the Institutional Deterrents of Corruption", Political Research Quarterly, vol. 65, no. 3, pp. 658—668.

5. Eddy, M. and Kulish, N. (2013), "Nepotism in Bavarian Politics Creates a Scandal Merkel Could Do Without", The New York Times, available at: <https://mobile.nytimes.com/2013/05/14/world/europe/in-bavaria-family-values-that-merkel-could-do-without.html> (Accessed 03 June 2024).

6. Kosals, L. (2007), "Essay on Clan Capitalism in Russia", Acta Oeconomica, pp. 67—85, available at: <https://lcsr.hse.ru/Kosals> (Accessed 03 June 2024).

7. Laver, R. (2015), "Systemic Corruption: Considering Culture in Second-Generation Reforms", Edmond J. Safra Center of Ethics, vol. 45, available at: <http://www.ethics.harvard.edu/lab> (Accessed 03 June 2024).

8. Vinton, K. (1998), "Nepotism: An Interdisciplinary model", Family Business Review, vol. 11, issue 4, pp. 297—303.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1971), "Code of Labor Laws of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (Accessed 03 June 2024).

10. Bourdieu, P. (2004), Science of Science and Reflexivity, Wiley. John Wiley & Sons, USA.

11. Peters, T. and Waterman, R. (2004), In Search of Excellence, 2nd Revised edition, Profile Books, London, UK, available at: <https://www.thrivestreetadvisors.com/leadership-library/in-search-of-excellence> (Accessed 03 June 2024).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On prevention of corruption", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n359> (Accessed 13 June 2024).

13. Alekseeva, A. (2019), "Development of the corporate culture of the enterprise in the conditions of globalization", TNEU, Ternopil, Ukraine, available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41217> (Accessed 05 June 2024).

14. Vynnychuk, R. and Pehytiak, R. (2022), "The role of the corporate culture of the organization during the war", Tezy dopovidei III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii. Imperatyvy ekonomichnoho zrostannia v konteksti realizatsii hlobalnykh tsilei staloho rozvytku [Theses of reports of the III International Scientific and Practical Internet Conference. Imperatives of economic growth in the context of the implementation of global goals of sustainable development], KNUITD, Kyiv, Ukraine, pp. 171—174.

15. Harahonych, O. and Korshun, A. (2023), "Corporate (compliance) culture of the organization: theoretical and legal aspects and military challenges", Pravo Ukrainy, vol. 9, pp. 63—83.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

С. Е. Штанцель,
к. т. н., докторант кафедри публічного адміністрування,
ПАТ "Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна академія управління персоналом"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8286-1040>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.193

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

S. Shtantsel,
PhD in Technical Sciences, Doctoral candidate of the Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management

FINANCIAL SECURITY OF THE STATE AS AN OBJECT OF PUBLIC ADMINISTRATION:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES

У статті розкриваються сутність, структура та класифікація фінансової безпеки держави та її загроз. Мета статті — визначення змісту фінансової безпеки держави як об'єкта управління за участю громадян.

Розглянуто теоретичні аспекти системи фінансової безпеки держави. Зроблено висновок про те, що елементами (доданками) даного терміну виступають: суб'єкти (державна, суспільство, особистість), об'єкти (національні інтереси, блага та цінності), правові засоби (інструменти) з нейтралізації (запобігання) загрозам (деструктивним факторам). Причому слід мати на увазі те, що словосполучення "фінансова безпека" охоплюється обсягом поняття "економічна безпека", який, у свою чергу, є частиною ще більш широкої категорії — "національна безпека". Досліджено складові фінансової безпеки: бюджетна, податкова безпека, інвестиційна безпека, безпека в кредитно-банківській сфері, безпека грошово-валютного обігу, безпека страхової справи та фондового ринку. Акцентовано увагу, що найбільші загрози та ризики фінансової безпеки полягають у нерациональному використанні бюджетних коштів, недостатньому розвитку податкової системи, неефективному фінансовому контролі, недостатності заходів щодо зміцнення національної валюти, невисокому рівні стимулювання інвестиційної діяльності. Наведено індикатори (абсолютні та відносні) щодо визначення рівня фінансової безпеки держави. Для вирішення цих проблем відзначено, що необхідно провести наступні заходи: вдосконалення бюджетно-податкової, валютно-грошової та кредитно-банківської систем; регулювання фондового та страхового ринків; активізація інвестиційної діяльності держави; скорочення відтоку капіталу межі держави.

The relevance of scientific research within the framework of public management of the financial security of the state is due to the fact that financial security is a structural element of the national economic security of the state.

The financial security of the state is the protection of the country's national financial system from internal and external unfavorable factors that violate the normal principles of functioning of its main elements, such as the banking system, the securities market, the insurance market and the state budget system.

At the same time, it is worth noting that a wide range of indicators of market conditions are responsible for financial security, which includes the same volume of GDP, the labor market, personal finances, industrial production and the state of financial markets. In the latter case, the dynamics of the hryvnia exchange rate and the overall indicator of the NBU's gold and foreign exchange reserves play a huge role.

The concept of "financial security of the state" means a certain level of independence, stability and resilience of the country's financial system under the influence of external and internal destabilizing factors that constitute a threat to financial security.

The practical role of the financial security of the state is to create stable conditions for the socio-economic development of the country. Thanks to the functioning of the main elements of the financial security system, macroeconomic and microeconomic processes of the circulation of financial capital, resources and tools are formed that make it possible to solve the problems of the state, business entities and citizens, both individuals and consumers.

The article reveals the essence, structure and classification of the financial security of the state and its threats. The purpose of the article is to determine the content of the financial security of the state as an object of management with the participation of citizens.

The theoretical aspects of the system of financial security of the state are considered. It was concluded that the elements (appendages) of this term are: subjects (state, society, individual), objects (national interests, goods and values), legal means (tools) for neutralizing (preventing) threats (destructive factors). Moreover, it should be borne in mind that the phrase "financial security" is covered by the concept of "economic security", which, in turn, is part of an even broader category – "national security". The components of financial security are studied: budget security, tax security, investment security, security in the credit and banking sphere, security of monetary and currency circulation, security of insurance business and stock market. It was emphasized that the biggest threats and risks of financial security are irrational use of budget funds, insufficient development of the tax system, ineffective financial control, insufficient measures to strengthen the national currency, low level of investment activity stimulation. Indicators (absolute and relative) for determining the level of financial security of the state are given. To solve these problems, it was noted that the following measures should be taken: improvement of the budget-tax, currency-monetary and credit-banking systems; regulation of stock and insurance markets; activation of state investment activities; reduction of capital outflow from the state border.

Ключові слова: фінансова безпека, індикатори, рівень соціально-економічного розвитку, публічне управління, органи публічної влади.

Key words: financial security, indicators, level of socio-economic development, public administration, public authorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансова безпека в сучасних дослідженнях розглядається зазвичай в контексті національної та економічної безпеки. Проблеми фінансової безпеки є ак-

туальними для будь-якої держави. Фінансова безпека проявляється у готовності фінансової системи держави до своєчасного та надійного фінансового забезпечення економічних потреб на необхідному рівні. У сучасних умовах забезпечення фінансової безпеки є пріоритетним напрямом фінансової політики держави.

В основі формування системи фінансової безпеки має лежати розробка формування дієвої фінансової політики, стратегії розвитку фінансового ринку, стратегії та концепції фінансового контролю. Для цього необхідно скоординувати розвиток усіх основних сегментів фінансового ринку, одночасно забезпечивши баланс інтересів усіх учасників. Саме баланс інтересів дозволить досягти повноти реалізації всіх основних функцій фінансового ринку та створити умови для найбільшої стійкості. Це й є функцією публічного управління у цій сфері.

Формування публічного управління фінансовою безпекою держави є пріоритетом завдань держави, зокрема:

1. ст. 17 Конституції України встановлює функціонал захисту суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки;

2. Угода про Асоціацію України з Європейським Союзом встановлює потребу активізації впровадження публічного адміністрування сектору безпеки України;

3. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р., окреслює явища і фактори, що можуть призвести до створення загроз національній безпеці у фінансовій сфері.

4. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року, затверджена Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, визначає виклики та загрози фінансовій безпеці, завдання та індикатори у сфері фінансової безпеки держави.

5. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 визначає проблематику фінансового сектора та встановлює орієнтири розвитку, зокрема 3 стратегічних цілі (забезпечення стійкості публічних фінансів та покращення суверенних рейтингів; збереження макроекономічної стабільності; створення ефективного фінансового сектору).

6. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022—2025 роки та плану заходів з її реалізації, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р орієнтована на збереження фінансової стабільності держави та створення умов для сталого зростання соціально-інклюзивної економіки;

7. податкові та митні питання фінансової безпеки розкриваються у Національній стратегії доходів до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1218-р);

8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (припинена у 2023 році).

Проблема дослідження фінансової безпеки держави є однією з найскладніших, суперечливих та відповідальних. Складність у тому, що неможливо одному чи навіть кільком дослідникам охопити всі питання фінансової безпеки держави. Актуальності даній тематиці надають кризові явища у світовій та національній економіках, породжені насамперед кризою у фінансовій сфері, зокрема повномасштабна війна. Саме за умов кризи найбільш наочно проявляються всі проблеми, що у державі: економічні, політичні, правові тощо, де роз-

криваються недоліки системи забезпечення найважливішого спрямування національної безпеки — фінансової. У такі періоди органи публічної влади повинні надавати питанням безпеки держави особливу важливість, розробляти ефективні інструменти ліквідації погроз або згладжування їх наслідків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наразі дослідження у сфері фінансової безпеки, у т.ч. й публічного управління, присвячені впливу війни як основної загрози, яка призводить до значних втрат капіталу країни та катастрофічного стану у фінансовій площині. Зокрема, це праці вітчизняних дослідників — Т. Богдан [3], Д. Боярчука [4], Л. Будник, О. Ронської, Л. Лісецької [5], К. Соболевої [10].

У довоєнний період фінансову безпеку держави Н. С. Ситник, Б. О. Стефанків [9], О. С. Власюк [2], О. Гетманець [6] визначають як один із найважливіших елементів економічної безпеки країни, яка є також станом захищеності фінансової системи держави. При цьому її стан, за твердженням дослідника, забезпечує гарантований захист фінансових інтересів країни від внутрішніх і зовнішніх загроз.

У розвиток свого погляду на фінансову безпеку Т. С. Аксьонова [1] вважає, що компетентне втілення організаційного та правового механізмів забезпечення фінансової безпеки дозволить підвищити захищеність фінансових інтересів держави.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На сучасному етапі інтеграції національних економік у світову економічну систему важливим завданням держави для підвищення її фінансової безпеки є забезпечення формування ефективної системи публічного управління, яке орієнтоване на профілактику загроз та ризик масштабних фінансових втрат, визначення резервів, які можна спрямувати на фінансове забезпечення економічного відновлення та зростання, стабілізацію всієї національної економічної системи, а особливо — у кризових умовах, спричинених впливом негативних зовнішніх чинників. Тому визначення змісту фінансової безпеки держави як об'єкта управління за участю громадян становить мету даної статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансова безпека держави — це створення та прояс таких фінансових умов, які б забезпечували нормальне функціонування та безперешкодний, збалансований розвиток національної фінансової системи, адекватне перебіг фінансових процесів в економіці та управлінні країни.

Фінансова безпека держави — це захищеність національної фінансової системи країни від внутрішніх та зовнішніх несприятливих факторів, які порушують звичайні принципи функціонування її основних елементів, як банківська система, ринок цінних паперів, страховий ринок та бюджетна система держави.

Також під поняттям "фінансова безпека держави" мається на увазі певний рівень незалежності, стабіль-

ності та стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів, що становлять загрозу фінансовій безпеці [6].

Власне, видове різноманіття фінансової безпеки, орієнтоване на ключові інститути фінансової системи, включає:

- бюджетну безпеку;
- податкову безпеку;
- безпека в кредитно-банківській сфері;
- безпека грошово-валютного обігу;
- безпека страхової справи;
- безпека фондового ринку;
- інвестиційна безпека [9].

Можна визначити структуру фінансової безпеки, яка складається з наступних елементів:

- а) суб'єкти — держава, суспільство, особистість;
- б) об'єкти — публічні інтереси, блага та цінності, яким може бути заподіяна шкода соціальними, технологічними, природними умовами довкілля;
- в) загрози (виклики) — шкідливі фізичні, хімічні, біологічні прояви (чинники) соціального, техногенного, природного характеру, що створюють небезпеку об'єктивно значущим державним та суспільним фінансовим потребам;

г) правові засоби (інструменти), спрямовані на захист інститутів фінансової системи, а також збереження та зміцнення їх стійкості, фінансового суверенітету.

Публічні фінансові інтереси:

- а) зростання обсягів фінансових ресурсів у країні;
- б) стабільність національної валюти;
- в) стабільність грошово-кредитної системи країни;
- г) зростання обсягів бюджетних ресурсів;
- д) стабільність фінансової системи країни;
- е) стабільність функціонування фінансового ринку, банківської системи;
- ж) підвищення фінансової самостійності регіонів;
- з) підвищення фінансової стійкості та надійності суб'єктів господарювання;
- к) зростання частки прибуткових суб'єктів господарювання;
- л) зменшення частки тіньових доходів та фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та населення;
- м) зростання доходів домогосподарств.

Існування фінансової безпеки держави це діяльність держави загалом та її суб'єктів, вона має бути спрямована на розвиток фінансової сфери. Фінансову безпеку будь-якої держави визначає її фінансова незалежність, але при цьому важливе значення мають зовнішні фінансові джерела, такі як міжнародні фінансові організації, уряди країн-кредиторів, транснаціональні корпорації, корпоративні та приватні іноземні інвестиції.

Фінансову безпеку будь-якої країни характеризують такі фактори [8]:

- ступінь фінансової незалежності;
- характер фінансово-кредитної політики, яку проводить держава;
- політичний клімат країни;
- ступінь законодавчого забезпечення функціонування фінансової галузі.

Багато в чому фінансова безпека держави визначається характером фінансово-кредитної політики, яку вона здійснює, причому як внутрішньої, так і зовнішньої.

Як і інші сфери держави, на фінансову безпеку держави впливає політичний клімат країни.

Фінансової безпеки держави загалом сприяє організація нормального обміну фінансовими ресурсами між галузями, регіонами, країнами. На фінансову безпеку держави позначається також значне розширення фінансових інструментів, які використовуються вітчизняними суб'єктами господарювання.

Зазначимо, що практично немає жодного аспекту національної безпеки будь-якої країни, який би прямо чи опосередковано не залежав від рівня забезпечення фінансової безпеки держави.

Залежність усіх аспектів національної безпеки країни від її фінансової безпеки, на перший погляд, вкрай проста: відсутність фінансових коштів призводить до недофінансування часом найнагальніших потреб у різних сферах економіки та становить загрозу національній безпеці.

Вважаємо, що в нинішніх, досить складних макроекономічних фінансових умовах, особливої значущості набувають податкові та інвестиційні аспекти фінансової безпеки держави, запровадження європейський інструментів публічних закупівель та розвитку державно-приватного партнерства, фінансового контролю тощо. Перед державою сьогодні, як ніколи гостро, постає проблема пошуку форм та методів державного впливу на відновлення діяльності підприємств та формування необхідних інвестиційних ресурсів [1].

В управлінні фінансовою безпекою держави необхідно використати низку показників — фінансових індикаторів — абсолютні індикатори фінансової безпеки:

- а) обсяги та темпи зміни ВВП;
- б) обсяги та темпи зміни бюджетних ресурсів;
- в) темп інфляції;
- г) дефіцит бюджету;
- д) рівень прибутковості суб'єктів господарювання;
- е) темпи та обсяги зміни валютних запасів НБУ;
- ж) сальдо платіжного балансу;
- з) сальдо експорту-імпорту;
- к) рівень доходів населення;
- л) рівень інвестицій в економіку;
- м) рівень тіньової економіки.

Також необхідно враховувати пріоритетно ставитися до якісних (відносних), а їх основний перелік можна подати так:

- відношення дефіциту бюджету до сукупних бюджетних витрат;
- рівень ризику іноземних інвестицій;
- частка кредитних установ із необхідною нормою достатності капіталу;
- темп інфляції;
- відношення сукупної величини державного боргу до сукупних бюджетних доходів;
- відношення прожиткового мінімуму до середньої (по країні, регіону) заробітної плати;
- рівень податкового навантаження (відсоток);
- відношення відтоку капіталу з країни до валового внутрішнього продукту;

Таблиця 1. Класифікація загроз фінансовій безпеці держави за природою виникнення

Чинники виникнення загроз фінансовій безпеці	Можливі загрози
Військово-політичні	Військові конфлікти призводять до погіршення фінансово-економічного стану держави, проявляється це у всьляких заборонах та санкціях, втратах
Економічні	Волатильність курсу валют впливає на економіку держави (збільшення інфляції, зростання цін, зниження платоспроможності населення)
Екологічні	Природні катастрофи, брак прісної води, забруднення навколишнього середовища спричиняє посилення конфліктів усередині країни та масову міграцію населення в інші регіони, що тягне за собою зниження надходжень до скарбниці держави.
Соціально-демографічні	Перенаселення/ втрата населення країни, зростання кількості незаможних людей, нестача продовольчих продуктів
Кримінальні	Зростання кількості фінансових злочинів та різних кібератак, спрямованих на розкрадання коштів
Інституційні	Нестабільність фінансового законодавства

Джерело: сформовано автором.

- співвідношення експортних та імпортних мит;
- співвідношення ставки рефінансування із середньою ставкою за депозитами (кредитами);
- відношення сукупних соціальних платежів та сукупного обсягу виплачуваних пенсій.

Разом з тим, на додаток до якісних показників доцільно використовувати і кількісні (абсолютні), що мають безпосереднє відношення до фінансової безпеки, але обов'язково оцінювані в динаміці за низку останніх років, періодів (величини бюджетного дефіциту, зовнішнього та внутрішнього боргу, іноземних та внутрішніх інвестицій, сукупний власний капітал та активи кредитних установ тощо).

Методологія дослідження об'єкта публічного управління — фінансової безпеки держави — передбачає таку послідовність:

- дослідження умов забезпечення фінансової безпеки;
- вивчення показників (фінансових індикаторів);
- оцінка рівня фінансової безпеки та окреслення тенденцій;
- вироблення напрямів підвищення фінансової безпеки та зниження ризику.

Так, взявши за основу фінансову безпеку держави, необхідно виділити в ньому один-два (взаємопов'язані) підвиди, наприклад, інвестиційна та податкова безпека. Для фінансової безпеки характерна багаторівнева система, яку обслуговує інша подібна структура система, де кожна має свою структуру та шляхом розвитку.

Ця сфера є однією з важливих і найбільш динамічних сфер економіки, яка залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, таких як: вплив на публічні фінанси війни, фактора геофінансів, глобальної економічної конвергенції, зумовленої глобалізацією, здатністю національного законодавства регулювати діяльність фінансових інститутів та здійснювати повномасштабний фінансовий контроль, а також багатьох інших.

Загрози фінансової безпеки поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні та зовнішні загрози виникають унаслідок недостатньої спроможності фінансової системи гарантувати відтворення, обслуговувати державний борг.

До зовнішніх загроз належать:

- загрози, викликані зміною змісту фінансових потоків у зв'язку з ізолюваністю їх від відтворювальних процесів та переміщенням у спекулятивний капітал;
- загрози, зумовлені зусиллям конкуренції на світовому ринку у зв'язку із зростаючою інтенсивністю економічних та господарських зв'язків;
- загрози, спричинені нераціональною структурою експорту та імпорту;
- загрози, зумовлені імпортною інтервенцією на внутрішньому ринку стратегічно важливих товарів та послуг.

До внутрішніх загроз можна віднести:

- загрози, зумовлені стійкістю державного бюджету;
- загрози, пов'язані з рівнем достатності золотовалютних резервів;
- загрози, пов'язані зі зміною співвідношення заощаджень та інвестицій в економіку;
- загрози, спричинені низьким рівнем безпеки банківської діяльності, зумовлені рентабельністю активів банків, залежністю банків;
- загрози, спричинені безгосподарністю економічних суб'єктів та відсутністю знань та досвіду при веденні зовнішньоекономічних операцій, що ведуть до криміналізації економіки та тіньових оборотів капіталу;
- загрози, викликані станом на фінансових ринках, зумовлені станом портфельних інвестицій у цінні папери по відношенню до іноземних інвестицій в цілому.

При дослідженні внутрішніх та зовнішніх загроз фінансовій безпеці значимих для країни важливе їх прогнозування та запобігання, а також важливою є розробка стратегії фінансової безпеки. Є зворотний зв'язок між

фінансовою безпекою країни та її національною безпекою загалом. Безумовно, загострення загроз щодо інших аспектів національної безпеки впливає на рівень загроз фінансовій безпеці.

Кордон між внутрішніми та зовнішніми загрозами не завжди може бути чітко визначений, часто вони взаємозумовлюють один одного. Проте, очевидно, що тривале збереження внутрішніх загроз у національній економіці країни робить її вразливою та у зовнішньому плані, оскільки, не справляючись із внутрішніми загрозами, держава позбавлена можливості проводити активну зовнішню політику, захищати інтереси вітчизняних товаровиробників, стимулювати експорт конкурентоспроможної продукції, здійснювати самостійну економічну та фінансову експансію на нових ринках.

На сьогоднішній день виділяються деякі інноваційні методи виявлення загроз фінансово-економічної безпеки, серед яких:

- адаптивний, який виявляє загрози щодо реакції на зміни у навколишньому середовищі;
- активний, локалізуючий загрози при випередженні загрозливих факторів;
- консервативний, що показує найважливішу шкоду від загроз, що допомагає їх ліквідувати.

Тим не менш, зараз експерти виділяють додаткові способи з управління та виявлення загроз фінансово-економічній безпеці держави, як: фінінструментів: опціони, ф'ючерси, свопи та ін. Орієнтування на систему управління фінансово-економічної сферою необхідне для виявлення та оцінювання чинника загроз фінансових рішень.

Таким чином, фінансова безпека країни повинна включати комплекс методів, заходів і засобів захисту економічних інтересів держави на мікро- і макрорівнях. На мікрорівні — це фінансова діяльність суб'єктів господарювання. На макрорівні фінансова безпека полягає у здатності держави в мирний час і за надзвичайних ситуацій адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні негативні фінансові впливи.

Доцільно розглянути вплив загроз фінансовій безпеці на сектори економіки у їх взаємозв'язку, при цьому розділивши їх за природою виникнення (табл. 1).

Стає очевидним, що загрози фінансовій безпеці мають сукупний характер виникнення при взаємозв'язку різних факторів.

Комплекс механізмів та засобів захисту фінансової сфери необхідно закріпити на законодавчому рівні, тільки тоді органи публічної влади зможуть повною мірою реалізувати свої повноваження у сфері фінансового контролю та налагодити механізм прямого та зворотного зв'язку з підконтрольними суб'єктами. Законодавче забезпечення системи фінансової безпеки дозволить реалізувати національні інтереси у фінансовій сфері як у державі, так і в глобальній економіці.

Система гарантій та підвищення фінансової безпеки має ґрунтуватися на принципах:

- легітимності (юридичний аспект) (діяльність усіх суб'єктів фінансової безпеки здійснюватиметься відповідно до повноважень та відповідно до процедури, встановленої законом);
- методологія (всі компоненти системи повинні ґрунтуватися на чіткій теоретичній та методологічній базі);

- керованість (через ієрархію структури самої системи, складності та важливості завдань, покладених на фінансування системи безпеки, необхідний безумовний та постійний контроль над ними у реальному часі);

- справедливість, рівність;
- багатовимірність (облік усіх аспектів прояви фінансової безпеки);
- комплексність (яка не входить до складу фінансової безпеки може повністю компенсувати відсутність інших);
- забезпечення балансу фінансових витрат на макро- та мікрорівні;
- взаємна відповідальність всіх суб'єктів фінансової безпеки на всіх рівнях;

У той же час слід пам'ятати, що комбінація компонентів системи не обов'язково має бути чимось довгостроковим: роль компонентів безпеки фінансової системи змінюється залежно від ситуації, яка потребує постійних оновлень.

Організація заходів щодо мінімізації загроз та забезпечення інтересів держави передбачає наявність стратегічних та тактичних дій, що використовуються суб'єктами, з управління ризиками та підвищення фінансової безпеки. Її імплементація інституційними органами дозволить забезпечити системне позиціонування країни та її системи національної економіки серед світових країн-конкурентів, чітко та постійно відстежувати поточний рівень фінансової безпеки та прогнозувати його, виявляти та усувати потенційні загрози, забезпечувати вироблення та прийняття оптимальних рішень щодо розвитку діяльності всіх систем економічного середовища.

Вирізняють такі шляхи вдосконалення системи фінансової безпеки держави:

- 1) визначення меж участі капіталу розвинених країн у вітчизняних організаціях;
- 2) контроль у галузі виробництва, передачі технологій тощо;
- 3) створення якісних систем контролю залучення та використання коштів міжнародних запозичень.

Істотним напрямом забезпечення фінансової безпеки країни є організація залучення та використання коштів позик міжнародних фінансово-економічних організацій.

Внаслідок збільшення конкуренції між державами в економічній та інших галузях, держава втрачає деякі ринки збуту, відбувається дискримінація товаровиробників на світових ринках.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Важливою причиною нестабільності економіки держави є розрив у русі товарних та грошових потоків.

Ключовим фактором забезпечення фінансової безпеки держави у здійсненні бюджетного процесу має бути довіра між органом публічного управління, урядом та регіонами через встановлення таких фінансових взаємин, які були б ґрунтуються на принципах законності, доцільності, ефективності. Необхідне створення моніторингу бюджетного процесу, що передбачає виявлен-

ня і передбачення внутрішніх та зовнішніх загроз фінансовій безпеці, зокрема через міжбюджетні відносини.

Публічне управління у сфері фінансової безпеки є підвидом соціального управління. Публічне управління – різновид суспільно корисної діяльності, який здійснюється певною сукупністю суб'єктів публічної влади задля дотримання публічних фінансових інтересів. Воно регламентується законодавчо шляхом прийняття нормативно-правових актів та ратифікації міжнародних угод, організаційно на основі запровадження визначення, структурування змісту забезпечення функціоналу фінансової безпеки держави та інституційно через розподіл повноважень органів публічної влади.

Література:

1. Аксьонова Т. С. Актуальні загрози та ризики фінансовій безпеці України та роль держави у її забезпеченні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 130—138.
2. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. Київ: НІСД, 2014. 432 с.
3. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html
4. Боярчук Д. Економіка війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/4/683280/>
5. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. Галицький економічний вісник. 2022. Том 77. № 4. С. 138—147.
6. Гетманець О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. Фінансове право. 2020. № 3. С. 218—223.
7. Ермошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. монографія. Київ: Національна академія управління, 2010. 232 с.
8. Макаrchuk І.М., Перчук О.В., Виноградня В.М. Основні проблеми фінансової безпеки України в умовах кризових явищ в економіці Економічний вісник університету 2016 Випуск № 30/1 С. 189-196. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_30%281%29__29
9. Ситник Н. С., Стефанків Б. О. Фінансові аспекти складників економічної безпеки держави. Науково-виробничий журнал "Бізнес-навігатор". 2018. Випуск 1—2 (44). С. 136—140.
10. Соболева К. Пережити "великий шок": як світовій та українській економіці ефективно працювати в новій реальності. URL: <https://mind.ua/publications/20242401-perezhiti-velkij-shok-yak-svitovij-ta-ukrayinskij-ekonomici-efektivno-pracyuvati-v-novij-realnosti>

References:

1. Aksyonova, T. S. (2021), "Current threats and risks to the financial security of Ukraine and the role of the state in ensuring it", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 17. pp. 130—138.
2. NISS (2014), Aktualni problemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh postkryzovoi transformatsii. [Actual

problems of financial security of Ukraine in the conditions of post-crisis transformation], NISD, Kyiv, Ukraine.

3. Bohdan, T. (2023), "Financial and economic consequences of the war", available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html (Accessed 1 June 2024).
4. Boyarchuk, D. (2022), "Economy of War", available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/4/683280/> (Accessed 2 June 2024).
5. Budnyk, L., Ronska, O. and Lisetska, L. (2022), "Financial security of the state in conditions of martial law", Galician Economic Herald, vol. 77, No. 4, pp. 138—147.
6. Hetmanets, O. (2020), "Financial security as an object of legal regulation", Finance law, vol. 3, pp. 218—223.
7. Yermoshenko, M. M., Horyacheva, K. S. (2010), Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo. [The financial component of economic security: the state and the enterprise], National Academy of Management, Kyiv, Ukraine.
8. Makarchuk, I.M., Perchuk, O.V. and Vynogradnia, V.M. (2016), "The main problems of the financial security of Ukraine in the conditions of crisis phenomena in the economy", Ekonomichniy visnyk universytetu, vol. 30/1, pp. 189—196. — available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_30%281%29__29 (Accessed 4 June 2024).
9. Sytnyk, N. S. and Stefankiv, B. O. (2018), "Financial aspects of the components of economic security of the state", Naukovo-vyrobnychy zhurnal "Biznes-navihator", vol. 1—2 (44), pp. 136—140.
10. Soboleva, K. (2024), "Surviving the "big shock": how the world and Ukrainian economy can work effectively in the new reality", available at: <https://mind.ua/publications/20242401-perezhiti-velkij-shok-yak-svitovij-ta-ukrayinskij-ekonomici-efektivno-pracyuvati-v-novij-realnosti> (Accessed 1 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 25.06.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

В. В. Дабіжа,
к. держ. упр, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу,
начальник відділу аспірантури та докторантури (за сумісництвом),
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7000-4635>

А. В. Мельничук,
аспірант за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування",
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6672-3301>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.200

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

V. Dabizha,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations and Political Consulting, Head of the Department of Postgraduate Studies and Doctoral Studies,
Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, Ukraine
A. Melnychuk,
Postgraduate student, Speciality in 281 "Public Management and Administration",
Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF INTEGRATION PROCESSES

У статті розглянуто публічне управління в контексті інтеграційних процесів. Зазначається, що публічне управління — це циклічний процес реалізації функцій планування, організації, мотивації та контролю, пов'язаних функціями прийняття рішень і комунікації у певній суспільній галузі та на будь-якому рівні, коли відбувається активна співпраця органів державної влади й органів місцевого самоврядування із громадянським суспільством. Публічне управління сучасної України повинне відповідати вимогам Good Governance, оскільки вони є основоположними принципами становлення ЄС, втілені у практику його функціонування. Зазначається, що такими принципами є участь, верховенство права, транспарентність, прозорість, відповідальність, консенсус, справедливість та інклюзивність, ефективність, результативність та підзвітність, стратегічне спрямування. У статі прослідковано, як ці принципи втілюються в систему публічного управління України.

In the conditions of the restructuring of the system of international relations, world society, subjects of world politics are beginning to understand that only group leadership, collective cooperation, transnationalization of international relations, close interaction between actors, clear coordination of their actions, development of universally binding norms and rules can preserve the existence of humanity. Today, all the countries of the European Union must unite in achieving common goals in matters of ensuring good public administration, in particular, the ability of local and regional authorities to provide high quality services and adequately respond to the legitimate expectations of citizens, correspondence between the powers and resources of local and regional authorities, increasing interest and involvement of the community in solving state problems both at the local and regional level, formation of cooperation between local and regional authorities. Ukraine's course towards European integration caused the need to reform the public administration system. The article discusses public administration in the context of integration processes. It is noted that public administration is a cyclical process of implementation of the functions of planning, organization, motivation and control, connected by the functions of decision-making and communication in a certain social sphere and at any level, when there is active cooperation of state authorities and local self-government bodies with civil society. The purpose of the study was to analyze the principles of Good Governance and their implementation in the public administration system of Ukraine. The public administration of modern Ukraine must meet the requirements of Good Governance, as they are the fundamental principles of the formation of the EU, embodied in the practice of its functioning. It is

noted that such principles are participation, rule of law, transparency, accountability, consensus, fairness and inclusiveness, efficiency, effectiveness and accountability, strategic direction. The article traces how these principles are implemented in the public administration system of Ukraine. It is noted that citizen participation and responsibility; political stability and absence of violence; government efficiency; quality of regulatory policy; Rule of Law; corruption control can ensure reformed public administration.

*Ключові слова: публічне управління, інтеграція, Good Governance, принципи.
Key words: public administration, integration, Good Governance, principles.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі відбувається перебудова системи міжнародних відносин, світового соціуму, змінюються уявлення про безпеку, конфлікти, способи їх вирішення, з'являються фактори, які впливають на ці процеси, прискорюючи або уповільнюючи їх. Одним із таких факторів є активізація агресивності країн-терористів, які намагаються перерозподілити владу на світовій арені, зробити світ моноцентричним, у якому переважає закон сили, підкріплений ядерною зброєю. Зокрема, мирний світовий порядок зруйнований вторгненням росії в Україну [17]. В таких умовах суб'єкти світової політики починають розуміти, що лише групове лідерство, колективна співпраця, транснаціоналізація міжнародних відносин, тісна взаємодія між акторами, чітка координація їхніх дій, розроблення загальнообов'язкових норм і правил може зберегти людство від армагедону. На світовому рівні відбувається пошук нових методів управління, ефективних засобів здійснення владних повноважень, реалізації світової політики, основою якої виступає інтеграція. В таких умовах актуальною є проблематика, пов'язана з модернізацією публічного управління як на світовому, так і на національному рівнях, виробленням інтеграційних стратегій публічного управління, особливо в контексті прагнення України до європейської інтеграції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Курс України на євроінтеграцію зумовив появу низки наукових робіт, у яких піднімаються проблеми публічного та державного управління з огляду на інтеграційні процеси, що відбуваються. Так, державне управління в ході міжнародної інтеграції України, його особливості та виклики стали предметом дослідження в роботах К. Ізбаш та Н. Домброван. Трансформації публічного управління з огляду на європейський досвід вивчають В. Баштанник, М. Богатирьова, І. Лозицька, К. Нестеренко та інші. Р. Масик наукові дослідження присвячує впливу євроінтеграційних процесів на сферу публічного управління. С. Телешун, С. Ситник, І. Рейтерович наголошують на необхідності

генерації нових смислів управління в контексті світових викликів. Дослідження та публікації з такої проблематики з'являються регулярно, наукові дискусії та обговорення продовжуються, оскільки система публічного управління України повинна бути адаптованою та відповідати вимогам Європейського Союзу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження став аналіз принципів Good Governance та їх втілення в систему публічного управління України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, а 14 грудня 2023 року Європейська рада приймає рішення про відкриття переговорів з Україною щодо вступу. 25 червня 2024 року планується міжурядова конференція, яка буде офіційним стартом переговорів про вступ України до ЄС. Таким чином, Україна впевнено йде до соціально-політичної, фінансово-економічної та соціокультурної інтеграції з європейськими державами.

Поняття "інтеграція" походить від латинського "повнення, відновлення" та означає добровільне та взаємовигідне об'єднання "будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координацію дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур" [11]. У випадку євроінтеграції її частинами (суб'єктами) виступають європейські держави, а цілим — Європейський Союз, що "дозволяє отримати такі матеріальні, інтелектуальні та інші засоби, яких жоден з учасників не мав би, діючи автономно" [7, с. 118], завдяки тому, що в результаті виникає синергетичний ефект як закономірність групової взаємодії.

Європейська інтеграція передбачає соціально-економічні перетворення, адаптацію технічних, технологічних і виробничих стандартів, трансформацію та реформування суспільно-політичної сфери життєдіяльності держави та громадянського суспільства, яке відіграє провідну роль у цих процесах. Саме з ініціативи громадянського суспільства шлях України до євроінтеграції не зупинився у 2014 році. Суспільне управління, головним актором якого виступає громадянське суспільство,

здійснюється переважно через децентралізацію, що робить його публічним.

Сутність поняття "публічне управління" згідно з визначенням, наданим Програмою розвитку ООН — це "цілісний механізм реалізації влади, який фінансується за рахунок державного бюджету і відповідає за управління і координацію роботи виконавчої гілки влади та її взаємодію з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві та зовнішньому середовищі" [3]. Під механізмами реалізації влади маються на увазі політика, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо.

Становлення поняття "публічне управління" пов'язують із процесами передачі частини функцій держави органам місцевого самоврядування, приватного сектора та неурядовим організаціям [10, с. 45], тобто виконання управлінських функцій у публічній сфері може здійснюватися навіть окремими фізичними і юридичними особами, якщо їх діяльність пов'язана з суспільними справами. Процес публічного управління дослідники розуміють як неперервний циклічний процес реалізації функцій планування, організації, мотивації та контролю, пов'язаних функціями прийняття рішень і комунікації у певній суспільній галузі та на будь-якому рівні, коли відбувається активна співпраця органів державної влади й органів місцевого самоврядування із громадянським суспільством, людиною, підприємцями. Публічний управлінець своєю діяльністю прямо впливає на якість життя громадян [10, с. 45].

В контексті інтеграційних процесів публічне управління набуває особливих рис та ознак, що відповідають вимогам Європейського Союзу, до якого доєднується Україна. Взаємодія органів виконавчої влади та інституцій громадянського суспільства, представницьких установ, відносини між різними організаціями повинні будуватися на нових засадах [5, с. 40]. Провідним принципом публічного управління стає його відповідність концепції "Good Governance", яка формувалась з огляду на положення концепцій політичних мереж, багаторівневого управління, відповідає основоположним принципам становлення ЄС, практиці його функціонування. Як управлінська модель "Добре врядування" сформувалося у 1997 році, коли вийшла у світ Програма розвитку ООН "Governance" для сталого розвитку людських ресурсів" [14, с. 114]. Програма розвитку ООН трактує Good Governance як практику "економічного, політичного та адміністративного здійснення влади на всіх рівнях". Це поняття об'єднує "механізми, інститути та процеси, в яких громадяни та їх групи висловлюють власні інтереси, реалізують свої законні права, виконують обов'язки й балансують між відмінностями" [15]. У першій чверті ХХІ століття міжнародні актори визнають, що існує міцний зв'язок між належним управлінням, розвитком та правами людини. Провідними визначаються інклюзивні політичні процеси та інститути, які активно залучають суспільство до управління, спонукають до розвитку громадянських ініціатив, реагують на суспільні потреби, надають основні послуги. Крім того, зазначається у публікаціях ПРООН [15], належне врядування сприяє зльненню від насильства, страху та злочинності, миру та безпеці суспільства.

Основні характерні риси Good Governance відповідають концептуальному документу "Програма розвит-

ку ООН (UNDP, ПРООН)", прийнятому в січні 1997 р. Саме вони стали основою системи публічного управління країн ЄС, куди прямує Україна. Такими рисами є участь, верховенство права, транспарентність, прозорість, відповідальність, консенсус, справедливість та інклюзивність, ефективність, результативність та підзвітність, стратегічне спрямування. Прослідкуємо, як ці принципи втілюються в систему публічного управління України.

Головною рисою теорії публічного управління є те, що люди розглядаються з позиції активних учасників державного управління [8]. Принципи партисипаторної демократії є провідними для системи публічного управління, оскільки передбачають участь усіх громадян, пряму або опосередковану, у політичних процесах, що відбуваються в суспільстві. Прямою участю є участь громадян у виборах, референдумах, зборах громад, громадських організаціях тощо, опосередкованою є участь через представницькі органи, що надає можливість кожному висловити свою думку через установи чи представництва. Право участі у здійсненні влади закріплене у Конституції України (Ст. 5) [1]. Така участь ґрунтується на свободі слова та об'єднань. Усі представники суспільства повинні бути поінформовані та мати змогу висловлювати власне ставлення до того або іншого прийнятого рішення. Механізмами впровадження цих принципів є можливість широкого обговорення проблем у соціальних мережах, подання петицій до органів центральної влади, місцевого самоврядування, утворення та функціонування громадських організацій тощо. Так, за даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2023 року в Україні було зареєстровано 99 556 громадських організацій, 28 757 професійних спілок, 27 091 релігійна організація, 26 846 благодійних організацій, 2 212 асоціацій громадських об'єднань, 1 762 органи самоорганізації населення та 318 творчих спілок [12]. За результатами соціологічного дослідження "Громадянське суспільство України в умовах війни — 2022" ІСАР "Єднання", у 2022 році створено 6 367 нових благодійних організацій задля реагування на нагальні виклики війни [12].

Верховенство права — не лише риса Good Governance, але й один з базових принципів ЄС. "Влада закону (Rule of law)" стала першочерговим завданням для української держави. Поступово здійснюється реформування правової системи України, яка набуває ознак справедливості, прозорості, рівності. Неупереджене застосування законодавства, особливо відносно прав людини; підвищення рівня правової культури і освіти громадян, у тому числі посадових осіб, які застосовують право; процедури конкурсного відбору суддів з оцінкою їх доброчесності та професійності — ось далеко неповний перелік напрямків на шляху до *Acquis communautaire*, правової системи Європейського Союзу. Зокрема, Український центр європейської політики у співпраці з Центром політико-правових реформ підготували дослідження [16], у якому запропонували перелік цільових індикаторів щодо функціонування судової системи України. Індикатори були визначені за результатами аналізу чинного законодавства та його практичного застосування, враховують національну специфіку української судової системи, попередні етапи її рефор-

мування та розподілені за чотирма складовими: незалежність, підзвітність, ефективність, професійність. Наприклад, до індикаторів підзвітності включають проведення кваліфікаційного оцінювання суддів, створення служби дисциплінарних інспекторів та прозорість судової системи; індикатори ефективності судової системи спрямовані на створення економічно обгрунтованої та ефективної мережі судів, що відповідає адміністративно-територіальному устрою та забезпечує рівні можливості доступу до правосуддя. Окрім того, до індикаторів включено наявність інформаційних та комунікаційних ІТ-засобів у системі правосуддя. Венеціанська комісія рекомендувала також створення спеціального органу у складі міжнародних експертів з прав людини та представників громадянського суспільства. Відбуваються також реформи українських правоохоронних органів, які передбачає Комплексний стратегічний план реформи всього правоохоронного сектора (OAS) та міжнародні стандарти.

Відповідність принципу верховенства права включає в себе також низку заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією. Це і підвищення ефективності, незалежності та добросовісності Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), і підвищення ефективності управління арештованими та конфіскованими російськими та пов'язаними з росією активами. Це і реалізація Державної антикорупційної програми з акцентом на таких сферах, як будівництво, інфраструктура, економічне регулювання, митниця, антимонопольна політика, правосуддя. Аналітики зазначають також прогрес у підвищенні прозорості державних закупівель, зокрема за допомогою Prozorro, продаж арештованих активів через систему Prozorro Sale.

Прозорість або транспарентність публічного управління полягає у вільному доступі до інформації, у відкритості політики, яка реалізується, у прийнятті рішень, що відповідають встановленим "правилам гри". При цьому всі інституції працюють відкрито, застосовуючи інформаційні технології, відкриті бази даних, орієнтуючись на високу якість обслуговування населення, активний обмін інформацією між всіма ланками влади. Прикладом реалізації принципу прозорості може бути залучення громадян до формування бюджетних асигнувань та контролю за видатками з нього, прозоре проведення тендерних закупівель, забезпечення дотримання професійної етики держслужбовцями тощо.

Відповідальність (Responsiveness) інститутів публічної політики передбачає, що вони, враховуючи потреби всіх зацікавлених сторін, несуть відповідальність за всі рішення, дії та бездіяльність, вчинені її представниками. При цьому, виступаючи посередником між різними інтересами громадян та їх об'єднань, публічне управління позиціонує себе як гаранта узгодження різних інтересів у суспільстві для досягнення згоди щодо важливих суспільних питань, тобто займається виробленням суспільного консенсусу. Орієнтація на консенсус (Consensus orientation) полягає в збалансуванні публічних і приватних інтересів з метою досягнення узгодженості в суспільстві з будь-яких питань з метою сталого розвитку.

Сучасне публічне управління, орієнтуючись на права кожного громадянина, забезпечує справедливість для громади, вирішує питання добробуту всіх груп населення. Принцип справедливості затверджує рівноправність громадян щодо підтримання та покращення власного добробуту, спираючись на засади субсидіарності та пропорційності. Принцип субсидіарності закріплений в ст. 5 Договору ЄС [4] та є відображенням політичної концепції, згідно з якою механізм управління суспільством має будуватися "знизу вгору": всі проблеми, які можуть ефективно вирішуватися на місцях, належать до компетенції муніципальних органів як найбільш близьких до населення. Таким чином, кожен рівень управління є допоміжним (субсидіарним) по відношенню до нижчого і вирішує лише ті завдання, які можуть бути вирішені найбільш ефективно. Все це забезпечується розподілом компетенції державних органів, широкою децентралізацією влади, коли регіональна політика здійснюється на основі розподілу владних повноважень, за якими місце надання управлінської послуги максимально наближене до її безпосереднього споживача з урахуванням повноти надання належної якості послуги шляхом концентрації матеріальних і фінансових ресурсів на відповідному територіальному рівні управління.

З іншого боку, принцип справедливості як характеристика демократичності публічного управління може реалізовувати себе у концепті "інклюзивної політики". Інклюзивна політика — це соціальна політика держави, яка спрямована на збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, у тому числі людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Причому, Д.Аджемоглу та Дж.Робінсон [2] відстоюють позицію, за якої інклюзивні політичні або економічні інститути є ознакою успішності країни, її інноваційності та відкритості. Саме завдяки таким інститутам різні сили і зацікавлені групи можуть заробляти і захищати власні інтереси, зберігаючи рівні права, безбар'єрність входження на ринок, захист власності, захист від монополій і свавілля, рівного та вільного доступу до суспільного блага. Таким чином, справедливість реалізується за допомогою визнання цінності плюралізму у демократичному суспільстві. Інклюзивність спонукає до творчості, до пошуку неординарних та нестандартних рішень, здорової конкуренції, що в інформаційному суспільстві призводить до розвитку технологій, мотивує отримувати високоякісну освіту тощо. У центрі публічної політики та публічного управління таким чином опиняється людина, таланти та навички якої використовуються ефективно та приносять користь усьому суспільству. При цьому кожна людина має право, і його реалізує, обирати, де саме вона може застосувати власні здібності, і якої саме мети вона хоче досягнути. Частиною інклюзивних інститутів, на думку Д.Аджемоглу та Дж.Робінсона [2], є захищені права приватної власності, неупереджена система правосуддя, рівні можливості для кожного громадянина. Інклюзивні політичні інститути сприятимуть впровадженню антрепренерської системи рекрутування управлінських кадрів, коли до органів управління різного рівня залучаються працівники з високим творчим потенціалом, позитивними індивідуальними якостями, такими як відповідальність, ініціативність,

критичність мислення, чесність. Окрім того, інклюзивні політичні інститути запобігають свавіллям влади, роблять її підконтрольною громадянському суспільству. Як бачимо, принцип інклюзивності начебто об'єднує всі характеристики Good Governance та надає публічному управлінню системності.

Ще однією рисою Good Governance є ефективність і результативність. Публічне управління спрямовується на результативність прийнятих рішень, на раціональне використання ресурсів, на підвищення якості бюджетних послуг шляхом активної співпраці органів державного управління з некомерційними структурами, з населенням.

Самі процеси прийняття рішень повинні бути прозорими, а публічне управління має відповідати за їх результати, тобто бути підзвітними широкій громадськості. Органи публічного управління мають регулярно звітувати про свою діяльність перед суспільством. Ця підзвітність має метою не лише контролювати діяльність органів публічного управління, але й покращує якість самого суспільства, оскільки органи публічної влади, інститути громадянського суспільства та приватного сектора громадськості "наглядають" і контролюють діяльність один одного.

Оскільки концепція Good Governance покликана забезпечувати сталий розвиток людства, то вона повинна орієнтуватися на довготермінові результати з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Для цього застосовується індикатор сталого розвитку, який передбачає баланс між різноманітними критеріями через узгодження інтересів усіх учасників суспільних відносин. В цьому і полягає реалізація принципу "стратегічне бачення". Законодавство України ставить перед публічним управлінням завдання "забезпечити результативність, ефективність, відкритість та інклюзивність управлінського процесу, підзвітність та відповідальність суб'єктів управління, сприяти переходу до горизонтальної системи суспільної координації прийняття та реалізації управлінських рішень за участі всіх зацікавлених сторін на національному, регіональному та місцевому рівнях" [9].

Р. Чада [13, с. 4] зазначає, що країни, які прагнуть до інтеграції, застосовуючи провідні принципи Good Governance, мають виявляти демократично-легалізовану політичну волю, мати відповідні політико-адміністративні знання та здібності, добровільно співпрацювати в межах країн і на міжнародному рівні. Сьогодні всі країни Євросоюзу повинні об'єднатися у досягненні спільних цілей в питаннях забезпечення якісного публічного управління, зокрема, спроможності місцевих і регіональних органів влади забезпечувати високу якість послуг та адекватно реагувати на законні очікування громадян, відповідності між повноваженнями і ресурсами місцевої і регіональної влади, збільшення зацікавленості та залучення громади до вирішення державних проблем як на місцевому, так і на регіональному рівні, формування співпраці між місцевою і регіональною владою [6, с. 23].

Отже, термін Good Governance краще сприймати як "високу здатність забезпечувати адекватне державне керування, публічне управління, вироблення адекватних політичних рішень", тобто як гармонійне поєднання політичної та адміністративної складових частин в управлінні суспільним життям [5, с. 41].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У реаліях процеси інтеграції України тісно пов'язані з безпековими, політичними та економічними чинниками. Ключовими вимогами Світового банку до систем публічного управління в країнах, які отримують економічну допомогу є участь громадян і відповідальність та підзвітність; політична стабільність і відсутність насильства; ефективність уряду; якість регуляторної політики; верховенство права; контроль корупції. Такі показники може забезпечити реформоване публічне управління, яке повністю дотримується принципів Good Governance, що регулюють правовідносини громадянського суспільства, публічної адміністрації та приватного сектора на основі базових принципів демократії та верховенства права.

Література:

1. Конституція України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Аджемоглу, Д., Робінсон, Дж. (2022) Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності. Наш Формат.
3. Гарькавий, І. Б., Осипов, Д. М. (2022). Теоретичні та методологічні аспекти сутності поняття "публічне управління". Державне будівництво, Том 2, № 32. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-01>
4. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
5. Дурман, О.Л. (2019). Good Governance — основа для розбудови ефективної системи публічного управління. Публічне управління та митне адміністрування: Університет митної справи та фінансів, 1 (20), 37-43. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/12345-6789/3567>
6. Зеленко, В., Зеленко, Н. (2023). Про особливості концепції "good governance" та її застосування у розвитку моделі публічного управління в Україні в умовах євроінтеграції та глобалізації. Вісник Львівського університету. Серія економічна, 64, 19—30. <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/view/11834>
7. Крамар, І. Ю. (2017). Деякі аспекти міжнародної інтеграції України. Тенденції розвитку маркетингу в умовах економічних трансформацій: монографія (с. 117—132). https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21024/2/TRM_2017_Kramar_I_Yu-Deiaki_aspekty_mizhnarodnoi_117-132.pdf
8. Михайловська, О. В., Філіпова, Н. В., Ладонько, Л. С., Ткаленко, Н. В. (2016). Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності складових дефініцій публічного управління та адміністрування. Науковий часопис "Університетські наукові записки", 2 (58), 241—253.
9. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015 Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. <https://ips.ligazakon.net/document/JH6Y-F00A?an=332>

10. Таран, Є. І. (2020). Трансформація системи публічного управління в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління, Том 31 (70), № 3, 43—46. http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/10.pdf

11. Трегобчук, В. М., Мочерний, С. В., Павлюк, С. П., Копійка В. В., Мельник Л. Г. (2011). Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] Інтеграція. Взято 11 червня 2024 з <https://esu.com.ua/article-12384>

12. Україна покращила показник сталості організацій громадянського суспільства. (2023) Взято 13 червня 2024 з <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185703/2023-10-26-ukraina-pokrashchyla-pokaznyk-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/>

13. Чада, Р. (2016) Good Governance: Рамки для впровадження доброго урядування. Академія доброго урядування та підвищення компетентності в Європі (AGREE), Berlin. DOI: 10.13140/RG.2.2.20243.89125

14. Шаульська, Г. М. (2018). Сучасні західні управлінські моделі. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 3, 111—116. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_3_18

15. Good Governance. Взято 8 червня 2024 з <https://www.undp.org/?search=Good+Governance>

16. Kmezic, M., Melnyk, V., Smaliuk, R. (2024). How to upgrade EU benchmarking in Fundamentals: the case of judicial reform in Ukraine. NGO Ukrainian Centre for European Policy, NGO Centre of Policy and Legal Reform. https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/how-to-upgrade-eu-benchmarking-in-fundamentals-the-case-of-judicial-reform-in-ukraine_web.pdf

17. Saxer, M. The end of the end of history. Взято 20 травня 2024 з <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/the-end-of-the-end-of-history-6063/>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 15.06.24).

2. Adzhemohlu, D. and Robinson, Dz. (2022), Chomu natsii zanepadauiut? Pokhodzhennia vlady, bahatstva i bidnosti. [Why do nations decline? The origin of power, wealth and poverty]. Nash Format, Kyiv, Ukraine.

3. Har'kavyj, I. B. and Osypov D. M. (2022), "Theoretical and methodological aspects of the essence of the concept of "public administration", Derzhavne budivnytstvo, vol. 2, no. 32. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-01>.

4. EU (2005), "Treaty establishing the European Community (consolidated version as of January 1, 2005)", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (Accessed 14.06.24).

5. Durman, O.L. (2019), "Good Governance is the basis for building an effective system of public administration", Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, vol. 1 (20), available at: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/3567> (Accessed 14.06.24).

6. Zelenko, V. and Zelenko, N. (2023), "On the peculiarities of the concept of "good governance" and its application in the development of the model of public

administration in Ukraine in the conditions of European integration and globalization", Visnyk L'vivs'koho universytetu. Serii ekonomichna, vol. 64, available at: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/view/11834> (Accessed 13.06.24).

7. Kramar, I. Yu. (2017), "Some aspects of international integration of Ukraine", Tendentsii rozvytku marketynhu v umovakh ekonomichnykh transformatsij [Trends in the development of marketing in the conditions of economic transformations], Ternopil', Ukraine, pp. 117—132, available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21024/2/TRM_2017_Kramar_I_Yu-Deiaki_aspekty_mizhnarodnoi_117-132.pdf (Accessed 14.06.24).

8. Mykhajlovs'ka, O. V., Filipova, N. V., Ladon'ko, L. S. and Tkalenko, N. V. (2016), "Analysis of theoretical approaches to determining the essence of the constituent definitions of public management and administration". Naukovyj chasopys "Universytets'ki naukovi zapysky", vol. 2 (58).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Draft Law of Ukraine "On the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> (Accessed 8.06.24).

10. Taran, Ye. I. (2020), "Transformation of the public administration system in Ukraine", Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. Serii: Derzhavne upravlinnia", vol. 31 (70), no. 3, available at: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/10.pdf (Accessed 12.06.24).

11. Trehobchuk, V. M., Mochernyj, S. V., Pavliuk, S. P., Kopyjka, V. V. and Mel'nyk, L. H. (2011), "Integration", Entsiklopediia Suchasnoi Ukrainy, [Online], available at: <https://esu.com.ua/article-12384> (Accessed 10.06.24).

12. Skvortsova, V. (2023), "Ukraine has improved the indicator of sustainability of civil society organizations" (2023), available at: <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185703/2023-10-26-ukraina-pokrashchyla-pokaznyk-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/> (Accessed 13.06.24).

13. Chada, R. (2016), "Good Governance: A framework for streamlining good governance", Akademiia dobroho uriaduvannia ta pidvyschennia kompetentnosti v Yevropi (AGREE), Berlin, DOI: 10.13140/RG.2.2.20243.89125

14. Shaul's'ka, H. M. (2018), "Modern western management models", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_3_18 (Accessed 10.06.24).

15. UNDP (2024), "Good Governance", available at: <https://www.undp.org/?search=Good+Governance> (Accessed 8.06.24).

16. Kmezic, M., Melnyk, V. and Smaliuk, R. (2024), "How to upgrade EU benchmarking in Fundamentals: the case of judicial reform in Ukraine", NGO Ukrainian Centre for European Policy, NGO Centre of Policy and Legal Reform, available at: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/how-to-upgrade-eu-benchmarking-in-fundamentals-the-case-of-judicial-reform-in-ukraine_web.pdf (Accessed 16.06.24).

17. Saxer, M. (2022), "The end of the end of history", available at: <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/the-end-of-the-end-of-history-6063/> (Accessed 20.05.24).

Стаття надійшла до редакції 21.06.2024 р.

С. М. Дзекунов,
аспірант, ПВНЗ "Європейський університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2229-9165>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.206

СПОСОБИ ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ: АДАПТАЦІЯ ДО ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ЗМІН

S. Dzekunov,
Postgraduate student, European university

WAYS TO ACHIEVE EFFECTIVE BUDGET AND TAX POLICY: ADAPTATION TO INTERNAL AND EXTERNAL CHANGES

У статті досліджено способи досягнення ефективної бюджетно-податкової політики із врахуванням її до внутрішніх та зовнішніх змін. Систематизовано та проаналізовано існуючі теоретичні та практичні способи визначення ефективної бюджетно-податкової політики та встановлено необхідність дослідження показників ефективності бюджетно-податкової політики в постійно змінюваних умовах сучасності.

Встановлено, що на теперішній час пріоритетним напрямком є формування доходної частини бюджету країни в умовах обмеженості ресурсів та достатня раціональність використання бюджету. Для досягнення ефективної бюджетно-податкової політики необхідно вдосконалити потоки формування доходів бюджету шляхом ефективного планування бюджету, створення системи контролю використання бюджетних коштів, запобігання дефіциту бюджету та зниження обсягів державного боргу.

Аргументовано, що від ступеня оптимальності співвідношень складових податкового регулювання залежить можливість впровадження та удосконалення бюджетної системи управління в умовах нестабільності економічної ситуації в країні у стані війни. Вказано, що головною ціллю фінансової стратегії є своєчасна зміна комбінацій управління фінансовими ресурсами відповідно до вимог і потреб країни. Звідси, пріоритетною задачею держави є оцінка наслідків економічних рішень, програм та визначення імовірних альтернатив при веденні бюджетної політики.

Встановлено, що ефективність формування бюджетно-податкової політики напряму залежить від обсягу доходів бюджету, в тому числі обсягу внутрішнього валового продукту та доходів населення, і обернено залежить від рівня державного боргу. Системна криза в економіці вимагає детального аналізу існуючих проблем, впровадження послідовності й синхронізації в реалізації реформ та відображення результатів у соціальних наслідках. Саме у спосіб узгодження інтересів усіх суб'єктів господарювання, держави та громадян можливо знайти шлях довгострокового відновлення економіки.

The article examines ways to achieve an effective budget and tax policy, taking into account internal and external changes. The existing theoretical and practical methods of determining effective budget and tax policy are systematized and analyzed. The necessity of researching indexes of the effectiveness of the budget and tax policy in the constantly changing conditions of modernity has been determined.

It has been determined that it is consequential to organize and increase the efficiency of the formation of the revenue part of the country's budget in conditions of limited resources. For the efficiency of the use of funds, it is necessary to improve the budget revenue generation system. The main goals of budget policy are stable growth of budget revenues, effective budget planning, creation of a control system for effective use of budget funds, prevention of budget deficits and reduction of public debt.

It is argued that the degree of optimality of the ratios of the components of tax regulation depends on the difficulty of implementing the priorities of the budget program, taking into account, first of all, the instability of the economic situation in the country at war. The priority of the financial strategy was and remains the timely maneuvering of financial resources in accordance with the requirements and needs of the country. The task of the state is to assess all the consequences of economic decisions, programs and to study all possible alternatives in conducting budget policy.

It has been determined that the effectiveness of budget and tax policy formation directly depends on the volume of budget revenues, including the volume of gross domestic product and population incomes, and inversely depends on the level of public debt. A systemic crisis in the economy requires careful analysis of existing problems, ensuring consistency and synchronization in the implementation of reforms, as well as assessing their social consequences. It is in the way of harmonizing the interests of all business unit that it is possible to find a way to long-term recovery of the economy.

The tax policy of the state should be taken into account that the state is also interested in the effective management and development of the managing entity, which causes stable tax revenues and their growth in the future. Awareness of this moment allows to follow the interests of the state and subjects of economic activity as close as possible, to achieve their socio-economic partnership in relation to the results of social production.

An effective budget and tax policy must be sufficiently flexible and promptly respond to changes in the socio-economic situation in the country, but also in the world. In a general sense, tax policy should follow strictly in the fairway of socio-economic changes, but in some cases it should even anticipate and anticipate the expected changes.

Ensuring the adaptation and harmonization of the national tax policy should be carried out by gradually integrating it into the requirements of a certain regional integration association.

Development prospects for the formation of an effective budget and tax policy in Ukraine are quite uncertain in the period of dynamic external and internal changes against the background of military operations. However, they reach a new level, despite all possible social, political, economic problems of the country. The priority of domestic budget policy should be the modernization of the budget sector of the economy and the reorientation of public expenditures in accordance with economy, efficiency and effectiveness.

The main tasks of the budget and tax policy of Ukraine remain the prevention of budget deficit and debt with the simultaneous application of innovative processes, control of the budget policy process in accordance with their economic indicators and priority areas of spending on the country's defense capability.

Ключові слова: бюджетно-податкова політика, ефективність, динамічність змін, способи досягнення ефективності.

Key words: budget and tax policy, efficiency, dynamics of changes, methods of achieving efficiency.

**ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ
У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК
ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ
ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Нові тенденції досягнення ефективної бюджетно-податкової політики внаслідок загострення воєнних дій вимагають переосмислення внутрішніх та зовнішніх змін.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ**

Питаннями досягнення ефективної бюджетно-податкової політики та адаптації її до внутрішніх та зовнішніх змін досліджено у багатьох працях вчених. Серед них — Андрущенко В.П., Буковинський С.А., Гордієнко Є.С., Маркуц Ю.О., Прокопенко Н.С., Кири-

ченко А.М., Лук'яненко І.Г., Федорова В.І., Чугунова І.Я. та інші видатні вчені. Дослідження з даної проблематики знаходять своє розкриття та подальший розгорнутий аналіз у способах адаптації ефективності бюджетно-податкової політики до внутрішніх та зовнішніх змін.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є проаналізувати способи досягнення ефективної вітчизняної бюджетно-податкової політики в контексті адаптації до внутрішніх та зовнішніх змін під час повномасштабної війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Податкова політика держави повинна будуватися з урахуванням суперечності інтересів платників податків і держави. Слід зазначити, що інтереси держави лежать у площині успішного та ефективного ведення бізнесу та розвитку суб'єктів господарювання, що сплачують податки та зростання даних надходжень у майбутньому. Усвідомлення цього моменту дозволяє максимально наблизити напрямки формування інтересів держави та суб'єктів господарської діяльності у досягненні ефективного соціально-економічного партнерства.

Ефективна бюджетно-податкова політика має бути відносно гнучкою і адаптивною, щоб оперативно реагувати на зміну соціально-економічної ситуації в регіоні, країні, світі тощо. У загальному сенсі фіскальна та податкова політика повинна враховувати соціально-економічні зміни з урахуванням прогнозованих показників, що можуть випереджувати очікувані зміни.

Забезпечення адаптації до зовнішніх та внутрішніх змін у середовищі, в якому формується національна бюджетно-податкова політика, повинно здійснюватись шляхом поступової інтеграції динамічного моніторингу та гармонізації змін до вимог та інтересів держави.

До способів досягнення ефективної бюджетно-податкової політики можна віднести:

1. Політика коригування Державного бюджету — досягнення балансу Державного бюджету або зменшення бюджетного дефіциту.

Дана політика спрямована на зміну його стану з метою досягнення балансу доходів і витрат (бюджетної рівноваги), повинна збалансовувати бюджет, що не завжди визначає розвиток економіки. Іноді доцільно підтримувати додатне чи від'ємне сальдо бюджету.

2. Стабілізаційна політика вирівнювання економічного циклу — подолання економічної кризи або інфляції в країні на щорічній, циклічній основі або балансування бюджету на основі принципу функціональних фінансів.

Бюджет балансується щорічно або в межах економічного циклу. Циклічність балансування враховує спад виробництва зменшуючи при цьому бюджетний дефіцит. Крім того, при інфляційному стрибку держава має піднімати рівень податків та скорочувати витратну частину бюджету. Це означає, що отримане позитивне сальдо бюджету може бути використане на покриття забор-

гованості, яка виникла під час спаду. Однак, зростання та спади в економічному циклі априорі відрізняються між собою за глибиною і тривалістю.

Балансування бюджету на основі функціональних фінансів означає використання незбалансованих бюджетів з метою стабілізації економіки. Тобто головним для податкової політики є стабілізуючий вплив на економіку та своєчасність впровадження превентивних заходів із нівелювання негативних явищ, що пов'язані з циклічними коливаннями.

3. Політика фінансування дефіциту Державного бюджету за рахунок реальних доходів приватного сектору економіки.

4. Політика внутрішнього та зовнішнього фінансування — забезпечення витрат за рахунок залучення позик у населення, комерційних банків або за рахунок іноземних кредиторів.

5. Політика проведення грошової та кредитної емісії — за рахунок кредитів уряду з боку центрального банку або випуску нових грошей центральним банком, що вводить до монетизації дефіциту. При монетизації дефіциту держава отримує сеньйораж (дохід від друкування грошей). Однак, якщо приріст грошової маси перевищить приріст реального ВВП, виникне інфляція. В цьому разі всі економічні агенти змушені будуть сплачувати так званий інфляційний податок, який знизить їх реальні доходи.

Вирішення задачі досягнення формування ефективної бюджетно-податкової політики в сучасних умовах вимагає досягнення необхідного і достатнього рівня дієвості обраних інструментів бюджетно-податкової політики за обмежений проміжок часу.

Необхідний рівень реалізації ефективної бюджетно-податкової політики охоплює фінансове забезпечення функцій держав. Якщо податкова політика не може задовольнити даний рівень інтересів, то фіскальна політика має глибинні ресурсні проблеми. Достатній рівень ефективності визначає, що бюджетно-податкова політика дозволяє забезпечувати функціонування держави, використовуючи свої ресурси та інструменти впливу задля досягнення цілей суспільного та економічного розвитку. Таке визначення ефективності податкової політики, на відміну від трактування ефективності як співвідношення фактичних і очікуваних доходів та витрат бюджету, дозволяє представити результативність бюджетно-податкової політики у кількісній та якісній оцінці.

Ефективність бюджетно-податкової політики визначається співвідношенням результату (доходів державного бюджету та податкових надходжень) до витрат (відносно ВВП). Згідно міжнародних стандартів ефективність податкової політики повинна розраховуватись на основі аналізу динаміки позитивного ефекту до витрат, а також на основі порівняння цих співвідношень із відповідними показниками інших.

В розрахунку порівняння та аналізу регулюючими показниками ефективності бюджетно-податкової політики виступають:

— питома вага реалізованої продукції у суб'єктів господарювання, що використовують податкові пільги, у ВВП та частки надходжень у загальних податкових надходженнях;

— відношення темпів росту надходжень від суб'єктів малого підприємництва, які використовують податкові пільги, та темпів росту витрат на фінансування програм розвитку малого підприємництва [1, с. 42—43].

Основними критеріями ефективності податкової політики є можливість збільшення джерел доходів, здатність застосовувати оптимальну податкову базу, мінімізація витрат на стягнення податків, мінімізація витрат на сплату податків, рівний підхід незалежно від видів економічної діяльності.

Нажаль сьогодні в Україні не вдалося продовжити реалізувати суттєве зниження податкового навантаження, яке було законодавчо реалізовано в перший рік повномасштабного вторгнення Росії. На шляху реалізації політики зниження податкового навантаження для стабілізації економіки стали наявність значного державного боргу, дефіцит бюджету та великі обсяги загальнодержавного споживання.

Предметом дослідження є особливості формування зовнішніх і внутрішніх факторів на способи досягнення ефективності бюджетно-податкової політики. Серед методів вирішення поставленої задачі досягнення ефективної бюджетно-податкової задачі є результати функціонування бюджетно-податкової політики. Виходячи із конкретної стратегії, політики і цілей держави, необхідно організувати систему збору, аналізу та обробки інформації всіх параметрів системи управління бюджетно-податковою політикою держави та всіх аспектів, що можуть впливати на ефективність системи.

Впровадження нових тенденцій для досягнення ефективної бюджетно-податкової політики, що врахує варіанти подолання дисбалансів у бюджетній сфері для формування моделі бюджетно-податкової моделі, на думку Національного інституту стратегічних досліджень [2] є:

— вдосконалення інституційного середовища функціонування бюджетно-податкової політики, а саме формування ефективної системи видатків із врахуванням принципів соціальної справедливості, економічної доцільності, фіскальної достатності;

— формування оптимальної структури видатків бюджету з мінімальними втратами рівня та якості фінансування за принципами узгодженості нормативно-правового забезпечення, збалансованості рівнів бюджетної системи, цільового використання з урахуванням реальних потреб, прозорості планування та прогнозування;

— збільшення частки видатків бюджету шляхом інвестування у інфраструктурні проекти, що забезпечують дієздатність важливих секторів економіки, сприятиме збереженню та зростанню кількості робочих місць, а також позитивно впливає на формування дохідної частини бюджету (надходження податків на прибуток, на доходи з фізичних осіб тощо);

— впровадження прозорості та публічності в управлінні, використанні та розподілі державних фінансів шляхом запровадження середньострокового бюджетного прогнозування та стратегічного планування з переглядом наявної системи державних цільових програм;

— здійснення державних закупівель максимально прозоро та з урахуванням загальних принципів конку-

ренції, ліквідація корупційної складової із впровадженням заходів, спрямованих на недопущення бюджетно-податкових правопорушень;

— посилення контролю за сплатою податків, зборів та обов'язкових платежів до бюджету в повному обсязі; стабілізація стану фінансово-бюджетної дисципліни, зменшення кількості та обсягу порушень; удосконалення системи відповідальності учасників бюджетного процесу; посилення координуючої ролі держави у цьому процесі;

— реалізація прозорості та доступності інформації щодо ведення та формування бюджетно-податкової політики, забезпеченням відкритої звітності за всіма коштами, використаними отримувачами бюджетних коштів;

— забезпечення дотримання рівня, передбаченого у Меморандумі про економічну та фінансову політику між Україною і МВФ щодо дефіциту сектору загальнодержавного управління та інструментів його регулювання;

— подальшу регулювання координації фіскальної та монетарної політики країни в умовах відтоку депозитів з банківської системи; розширення бази оподаткування; збільшення ставок оподаткування пасивних доходів; законодавче затвердження додаткового імпортного збору; зміна вартісних меж контрольованих операцій та вдосконалення контролювання трансферного ціноутворення, що сприятиме наповненню бюджету та активізації процесів розвитку вітчизняного виробництва;

— подальша реалізація реформи бюджетної децентралізації та підвищення ефективності бюджетно-податкової політики шляхом досягнення принципів фіскальної справедливості та відповідальності, збалансування бюджетних потоків та впровадження доцільних прогресивних суспільних реформ для України [3; 4].

Крім поданих варіантів застосування методів Національного інституту стратегічних досліджень для досягнення позитивного результату за рахунок впровадження прогресивних реформ у податковій та бюджетній політиці країни, на нашу думку є врахування та аналіз показників суттєвості зовнішніх та внутрішніх чинників, що мають вплив на бюджетно-податкову політику. Необхідність впровадження та аналітичного розрахунку показників внутрішнього та зовнішнього впливу на формування, реалізацію та впровадження бюджетно-податкової політики продиктовано умовами своєчасного реагування та коригування управлінських рішень для досягнення кращого результату.

Управління факторів впливу можливе тільки за рахунок їх виявлення, класифікації та пошуку шляхів для нівелювання негативних подій. В залежності від того, в яких секторах бюджетно-податкової політики будуть мати вплив ендогенні або екзогенні чинники, виникає рішення щодо застосування фіскальних, економічних чи соціальних заходів усунення недоліків, що були виявлені у ході аналізу та реалізації політики. Адаптація бюджетно-податкової політики відбувається за рахунок реалізації заходів, що дозволять і надалі ефективно виконувати поставлені задачі та цілі державного рівня.

Бюджетно-податкова політика

Рис. 1. Структура впливу зовнішніх та внутрішніх змін на бюджетно-податкову політику

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [5].

Розглянемо структуру внутрішніх та зовнішніх змін бюджетно-податкової політики для визначення суттєвості факторів впливу (Рис. 1).

Впровадження ж бюджетно-податкових реформ, хоч і визнані найбільш доцільними прогресивним методом розвитку, мають здійснюватись на наукових засадах і бути забезпечені відповідними ресурсами: інвестиційними, інформаційними, кадровими, матеріально-технічними, науковими, фінансовими та соціально-адаптивними, що на період відкритої військової агресії є недоцільним.

Визначення суттєвості чинників впливу і запровадження заходів усунення даних факторів значним чином підвищить ефективність формування, прийняття, впровадження керівних рішень, а також забезпечить умови для поступального розвитку в обмежених умовах ведення війни. Розробка антикризових та посткризових стратегій розвитку дозволить ефективно адаптувати механізм бюджетно-податкової політики до постійно змінюваних умов формування нестабільного зовнішнього і внутрішнього середовища [2].

З огляду на те, що бюджетно-податкова політика є різновидом відкритої динамічної системи, як система взаємопов'язаних нормативно впроваджених у країні податків і видатків. Відкритість динамічної економічної системи означає необхідність аналізу як зовнішніх чинників, під впливом яких відбувається її становлення, так і внутрішніх чинників, що можуть трансформувати внутрішнє середовище. Зв'язки внутрішнього і зовнішнього середовища формують бюджетно-податкову політику та повинні органічно доповнювати і не суперечити діям одне одного. Це є основною вимогою динамічної результативної економічної системи. В динамічній відкритій економічній системі, всі елементи взаємопов'язані, органічно доповнюють один одного, не суперечать системі в цілому та кожного елементу окремо, є втіленням комплексного ефективного підходу.

Зробимо основне припущення для бюджетно-податкової системи, як для динамічної відкритої системи. А саме, що фактори впливу на бюджетно-податкову політику поділяються на зовнішні (a_{ij}) та внутрішні (c_{ij}), лежать у межах поля відносності, тобто у межах від 0 до 1.

Таблиця 1. Коефіцієнти еластичності факторів ризику, що виникли під час військової агресії та мають безпосередній вплив на бюджетно-податкову політику

Фактори ризику	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Знищення інфраструктури, відсутність повноцінного використання в економіці значної частини території	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
Демографічна чи міграційна криза, дисбаланс на ринку праці, глибока соціалізація значної частини біженців за кордоном	-0,85	-0,85	-0,85	-0,85	-0,85	-0,85	-0,85	-0,85	-0,85	-0,85
Продовження блокади морських портів України	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Повільне проведення реформ та інтеграційних процесів України до ЄС	-0,26	-0,26	-0,26	-0,26	-0,26	-0,26	-0,26	-0,26	-0,26	-0,26
Отримання низького врожаю зернових культур	-0,38	-0,38	-0,38	-0,38	-0,38	-0,38	-0,38	-0,38	-0,38	-0,38
Зростання світових цін на продовольство	-0,31	-0,31	-0,31	-0,31	-0,31	-0,31	-0,31	-0,31	-0,31	-0,31
Зростання цін на світових енергетичних ринках	-0,48	-0,48	-0,48	-0,48	-0,48	-0,48	-0,48	-0,48	-0,68	-0,58
Зменшення міжнародної підтримки, зниження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталу	-0,39	-0,39	-0,39	-0,39	-0,39	-0,39	-0,39	-0,39	-0,39	-0,39

Джерело: сформовано на основі [6; 10; 11; 12].

Високий вплив, що лежить у межах від 0,5 до 1, можуть мати фактори впливу, що пов'язані із макроекономічною геополітикою (зменшення міжнародної підтримки, обмеження доступу до світових ринків капіталу), діяльністю суб'єктів державного сектору (зростання глобальних цін на енергетичних ринках), сферою сільського господарства (низька врожайність, зменшення території), сегментом продовольчої безпеки (блокування кордонів та морських портів), соціальної сфери (демографічна криза, міграційна криза, дисбаланс на ринку праці, критична соціалізація значної частини біженців за кордоном).

До факторів впливу із низькою оцінкою (від 0 до 0,5) можна віднести показники, що пов'язані із надходженням від приватизації державного майна, надзвичайними ситуаціями (не військового характеру), фінансові ризики.

Тому одним з кроків побудови ефективної бюджетно-податкової політики, що може адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх змін, на думку американського економіста Артура Лаффера під час саміту "Ukrainian tax reform and anti-corruption summit" (23.03.2023, м. Київ) є податкова реформа, що зможе змінити обсяги прибутків, їх склад та часові рамки надходження до бюджету. У середньостроковій перспективі можна очі-

кувати на стрімкий розвиток бізнесу, пришвидшення зростання ВВП, накопичення внутрішнього інвестиційного ресурсу [8]. Але в умовах невизначеності війни неможливо спрогнозувати ефективність даної стратегії через ряд внутрішніх та зовнішніх факторів, що залежать від тривалості продовження військових дій, руйнувань, поглиблення внутрішніх проблем країни.

Бюджетно-податкова політика динамічно адаптується до внутрішніх та зовнішніх змін за допомогою прогнозованих показників, що мають безпосередній вплив на номінальний валовий продукт країни у період війни. Якщо врахувати дані показники, то можна достатньо динамічно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі бюджетно-податкової політики. Коригування бюджетно-податкової політики визначається як система заходів, що направлена на нормативно-законодавчі і соціальні зміни, що ефективно адаптовані до загальної ситуації у країні, постійно вдосконалюються і контролюються відповідно до поставлених цілей вищого рівня. Для ефективної адаптації та динамічної зміни стратегії державного рівня передбачається скорочення фіскального навантаження на широкі верстви підприємців та стимулювання економічної активності за допомогою потенціалу бюджетної політики [9].

Таблиця 2. Коефіцієнти впливу зовнішніх та внутрішніх факторів ризику на бюджетно-податкову політику, 2006—2023 роки

Загальноєкономічні фактори впливу на бюджетно-податкову політику	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Зовнішня державна заборгованість	54512	79955	101659	103396	117343	126236	135065	142079	126308	118729	113518	116578	114710	121739	125690	129711	131998	150488
України, посилення її залежності від іноземних кредитів (валовий зовнішній борг), млн дол. США	-	46,7%	27,1%	1,7%	13,5%	7,6%	7,0%	5,2%	-11,1%	-6,0%	-4,4%	2,7%	-1,6%	6,1%	3,2%	3,2%	1,8%	14,0%
Валовий внутрішній продукт (номінальний ВВП), млн дол. США	107753	142719	179992	117228	136419	163160	175781	183310	131805	90615	93270	112154	130832	153781	155582	199770	160500	168525
Обсяг національного доходу, млн грн	171812	219937	297893	272967	314506	398554	445525	442789	456067	652031	782860	1016970	1184291	1289849	1376674	1662334	2196273	3104307
Відатки зведеного бюджету, млн грн	175284	226054	309204	307399	377843	416854	492455	505844	523126	679871	835832	1056973	1250190	1372351	1595396	1845367	3043499	4440940
Дефіцит «-», профіцит «+»	-3701	-7702	-14125	-37258	-64685	-23058	-50786	-63590	-72031	-30898	-54814	-42126	-67792	-87264	-224459	-187810	-2398	-8933
Коефіцієнти впливу на бюджетно-податкову політику (Кп):																		
Зростання безробіття	7,4%	6,9%	6,9%	9,6%	8,8%	8,6%	8,1%	7,7%	9,7%	9,5%	9,7%	9,9%	9,1%	8,6%	9,9%	10,3%	25,8%	21,1%
Інфляція	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1
Нестабільність податкової системи	0,8	0,7	0,9	0,9	0,8	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,2	0,3
Волативність регулювального законодавства	0,9	0,8	1,0	1,0	0,9	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,3	0,4

Джерело: сформовано на основі [6; 10; 11; 12].

Фіскальна політика чуттєво реагує та адаптується із врахуванням коефіцієнту еластичності факторів ризику для своєчасного впровадження коригуючих сценаріїв та адаптації бюджетно-податкової політики до нових умов. Даний коефіцієнт дозволяє враховувати додаткові заходи, що необхідно запровадити в існуючих умовах існування економіки країни (Табл. 1).

Крім того, фактори адаптації системи до ендегенних та екзогенних змін (κ_{ij}) будуть мати конкретні для кожного випадку також механізми для впровадження змін. Факторами адаптації змін по своїй сутності є плани заходів, що будуть впроваджені внаслідок певних змін. Розглянемо вплив зовнішніх та внутрішніх факторів із врахуванням статистичних даних за 2006—2023 роки (Табл. 2).

Визначеним пріоритетом формування ефективної бюджетно-податкової політики є збалансування фіскального навантаження, бюджетних видатків та стимулювання отримання доходів у фонд бюджету, що має бути поєднане із зобов'язаннями щодо належної сплати податків за прозорими контрольованими процедурами та послідовної детінізації економіки [8; 9].

Проте дискримінаційне адміністрування податкових і митних платежів залишається проблемою для бізнесу, поєднаною із небажанням податкових і митних органів відстежувати схеми ухиляння від сплати податків. Замість підвищити ефективність виявлення порушень, ці органи відреагували більш жорсткими процедурами звітування для всіх підприємців, таким чином підвищивши вартість здійснення підприємницької діяльності для тих, хто дотримується правил, і майже нічого не змінивши для тих, хто працює нелегально [9, с. 60—65].

Навіть враховуючи доступні статистичні дані (у період дії воєнного стану на офіційних веб-сайтах Державної служби статистики України призупинено оприлюднення статистичної інформації у зв'язку із набранням чинності Закону України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни") складно достовірно оцінити наявну бюджетно-податкову політику у воєнних умовах та ефективне впровадження структурних формувань, спрямованих на відновлення економічного зростання, модернізацію економіки держави та відбудови добробуту громадян, а також спрогнозувати ефективність фіскальної політики, та збалансованості бюджетної системи.

У період закінчення військових дій та початку відбудови України неминує прийде період кризового відновлення із специфічними умовами, які формують необхідність реформування усіх складових національної економічної системи, і в першу чергу механізму формування та реалізації бюджетно-податкової політики. Реструктуризація системи від одного стану до іншого на основі її реформування і удосконалення відповідним вимогам, що передбачають відбудову базових інститутів бюджетної та податкової системи і послідовне вирішення соціальної легітимності політичної системи перед суспільством [8; 9; 13].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Перспективи розвитку формування ефективної бюджетно-податкової політики в Україні досить невизначені у період динамічних зовнішніх і внутрішніх змін на тлі військових дій. Проте вони виходять на новий рівень, незважаючи на соціальні, політичні, економічні проблеми країни. Пріоритетом внутрішньої бюджетної політики має стати модернізація бюджетного сектору економіки та переорієнтація державних видатків відповідно до економії, ефективності та результативності.

Основними завданнями бюджетно-податкової політики України після закінчення бойових дій на території України є мінімізація фіскальних ризиків та адаптація бюджетних стратегій до умов відбудови посткризової економіки країни, впровадження ефективних політик і реформ, спрямованих на інноваційні процеси, контроль процесу ведення бюджетно-податкової політики відповідно до їх економічних показників та пріоритетних напрямів видатків на обороноздатність країни з ціллю недопущення попереднього досвіду.

Пріоритетність заходів із зменшення негативних ризиків ендегенних та екзогенних факторів середовища бюджетно-податкової політики дозволить гармонійно адаптувати бюджетно-податкову політику до умов відновлення економіки країни та збільшення обороноздатності. Тому ефективна бюджетно-податкова політика має бути сформована згідно модернізованого бюджетного сектору економіки та переорієнтацію державних видатків відповідно до економії, ефективності та результативності.

Література:

1. Федосов В. М. Податкова система України. Київ: Либідь, 2001. 464 с.
2. Оцінка дисбалансів у бюджетній сфері та шляхи її подолання. Аналітична довідка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ocinka-disbalansiv-ubudzhethniy-sferi-ta-shlyakhi-ikh-podolannya> (дата звернення: 24.05.2024).
3. Луцик-Дубова Т. О. Управління бюджетною безпекою. Галицький економічний вісник. 2013. № 3 (42). С. 17—23.
4. Реформування податкової системи України — як спосіб вирішення податкових колізій. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6905 (дата звернення: 15.05.2024).
5. Майстренко О. Деякі питання вирішення колізій у податковому законодавстві України. Право України. 2005. № 9. С. 95—99.
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/> (дата звернення: 23.04.2024).
7. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index> (дата звернення: 23.04.2024).
8. Амбрик Л. П. Моделювання системної підтримки економічного зростання в Україні за допомогою фіскального інструментарію. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка". Острог, 2012. Вип. 20. С. 53—57.

9. Корень Н. В. Концептуальні засади забезпечення ефективності бюджетної політики в умовах реформ. Аналітика і влада. 2012. — № 6. — С. 239—244. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/avlad_2012_6_40 (дата звернення: 01.06.2024).

10. Інформаційно-аналітична система "Прозорий бюджет". URL: <https://edata.gov.ua/pages/accounting-control/budget/budget.html> (дата звернення: 24.04.2024).

11. Статистичний збірник Міністерства фінансів "Бюджет України — 2021". URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (дата звернення: 24.04.2024).

12. Інформація про фінансові ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфінансові операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2024 році. URL: <https://edata.gov.ua/pages/accounting-control/budget/fiskal-info/fiskal-info-2024.pdf> (дата звернення: 24.04.2024).

13. Звіт Центру соціально-економічних досліджень (CASE Україна) "Економічні пріоритети повоєнної України" URL: http://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2023/02/Economic_priorities_in-post-war_Ukraine_UKR_01.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

References:

1. Fedosov, V.M. (2001), Podatkova systema Ukrainy [Tax system of Ukraine], Lybid, Kyiv, Ukraine.

2. NISS (2023), "Assessment of imbalances in the budget sphere and ways to overcome them. Analytical reference", available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhen-nya/ekonomika/ocinka-disbalansiv-u-byudzhethniy-sferi-ta-shlyakhi-ikh-podolannya>. (Accessed 24 May 2024).

3. Lutsyk-Dubova, T.O. (2013), "Department of Budgetary Security of Ukraine", Halytskyi ekonomichnyi visnyk, Lviv, Ukraine, vol. 3 (42), pp. 17—23.

4. Ministry of Justice of Ukraine (2005), "Reforming the tax system of Ukraine as a way to resolve tax conflicts", available at: https://minjust.gov.ua/m/str_6905 (Accessed 15 May 2024).

5. Maistrenko, O. (2005), "Some issues of resolving conflicts in the tax legislation of Ukraine", Deiaki pytannia vyrishennia kolizii u podatkovomu zakonodavstvi Ukrainy. Pravo Ukrainy, vol. 9, pp. 95—99.

6. Ministry of Finance of Ukraine (2023), available at: <http://www.minfin.gov.ua/> (Accessed 24 April 2024).

7. State Treasury Service of Ukraine (2024), "Official website of the State Treasury Service of Ukraine", available at: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index> (Accessed 1 June 2024).

8. Ambryk, L.P. (2012), "Modeling systemic support for economic growth in Ukraine using fiscal tools", Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia". Seriya "Ekonomika", vol. 20., pp. 53—57.

9. Koren, N.V. (2012), "Conceptual principles of ensuring the effectiveness of budget policy in the conditions of reforms", Analitika i vlada, vol. 6, pp. 239—244.

10. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Information and analytical system Transparent budget", available at: <https://edata.gov.ua/pages/accounting-control/budget/budget.html> (Accessed 24 April 2023).

11. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Statistical collection of the Ministry of Finance Budget of Ukraine — 2021", available at: https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (Accessed 24 April 2024).

12. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Information on fiscal risks (including contingent liabilities and quasi-fiscal operations) and their impact on state budget indicators in 2024", available at: <https://edata.gov.ua/pages/accounting-control/budget/fiskal-info/fiskal-info-2024.pdf> (Accessed 01 June 2024).

13. Center for Socio-Economic Research (2024), "Report of the Center for Socio-Economic Research (CASE Ukraine) Economic priorities of post-war Ukraine", available at: http://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2023/02/Economic_priorities_in-post-war_Ukraine_UKR_01.pdf. (Accessed 24 April 2024).

Стаття надійшла до редакції 15.06.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 336.143.01

О. Б. Зіник,
аспірант, ПВНЗ "Європейський університет",
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8934-4971>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.215

ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ВІЙНИ

O. Zinyk,
Postgraduate student, European university

ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT AS A CONDITION FOR THE FORMATION OF A SECURITY ENVIRONMENT DURING WAR

У статті досліджено інвестиційний клімат країни, показники та фактори впливу на його формування. Систематизовано та проаналізовано існуючі концепції світової трансформації інвестиційної політики під впливом економічних криз та в обмежених умовах військового стану. Встановлено необхідність розробки перспективних напрямів залучення іноземних інвестицій в економіку України.

Встановлено, що на сучасному етапі важливим є створення сприятливого інвестиційного клімату в окремі сектори економіки, що потребують післявоєнного відновлення. Аргументовано, що напрями активізації збільшення обсягів іноземних інвестицій залежать від шляхів мінімізації негативних впливів на структуру національної економіки. Проаналізовано комплексні аспекти удосконалення залучення іноземних інвестицій в економіку України та тенденції щодо подальшого розвитку напрямів активізації збільшення обсягів іноземних інвестицій.

З'ясовано, що ефективна відбудова зруйнованої інфраструктури України, враховуючи високі безпекові ризики, значним чином залежить від прямих іноземних інвестицій. З'ясовано, що вкладення за рахунок власних фондів та фінансової допомоги політичних партнерів у післявоєнну відбудову енергетики, сільського господарства, торгівлю, житло, транспорт, соціальний захист не перебивають повністю масштаби руйнувань. Тому ефективність відбудови значним чином залежить від прямих іноземних інвестицій. Попри повномасштабне вторгнення росії прямі іноземні інвестиції надходили на відкриття заводів, розширення потужностей, реновацію виробництва, придбання/модернізацію обладнання або техніки, інвестиції в ІТ та програмне забезпечення. Виявлено, що наразі обсяг прямих іноземних інвестицій значно перевищив показники під час кризи світової пандемії через намагання іноземних інвесторів наростити потужності на ринку збуту України до завершення активної фази війни.

The article examines the country's investment climate, indicators and factors influencing its formation. The existing concepts of global transformation of investment policy under the influence of economic crises and in the limited conditions of martial law are systematized and analyzed. The need to develop promising directions for attracting foreign investments to the economy of Ukraine has been established.

It was established that at the current stage, it is important to create a favorable investment climate in certain sectors of the economy that need post-war recovery. It is argued that the directions of increasing the volume of foreign investments depend on the ways of minimizing the negative effects on the structure of the national economy. Comprehensive aspects of improving the attraction of foreign investments in the economy of Ukraine and trends regarding the further development of directions for increasing the volume of foreign investments are analyzed.

It was established that the effective reconstruction of the destroyed infrastructure of Ukraine, taking into account the high security risks, depends to a large extent on direct foreign investments. Investments at the expense of own funds and financial assistance of political partners in the post-war reconstruction of energy, agriculture, trade, housing, transport, social protection do not completely cover the scale of destruction. Therefore, the effectiveness of reconstruction depends to a large extent on foreign direct investment.

Despite the full-scale Russian invasion, foreign direct investment has flowed in to open factories, expand capacity, renovate production, purchase/upgrade equipment or machinery, and invest in IT and software. It was found that currently the volume of foreign direct investment has significantly exceeded the indicators during the global pandemic crisis due to the efforts of foreign investors to increase capacity in the Ukrainian sales market before the end of the active phase of the war.

With the beginning of the full-scale invasion, the view of Ukraine changed on the part of foreign investors. Despite the full-scale war, direct international investment has almost doubled (from \$500 million in 2022 to \$1.2 billion in 2023).

Currently, Ukraine is developing mechanisms for supporting investors and mitigating investment risks, expanding the military risk insurance infrastructure, developing industrial parks, and attracting investments through international financial institutions. In order to improve the investment climate of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the procedure for compensating investors' expenses for the construction of engineering and transport infrastructure facilities at the expense of the state.

In order to refinance the reconstruction of the country as a result of the destruction of military actions, the Ministry of Economy identified priority industries that are the main contributors to the economy of Ukraine, have global growth potential, need to replace destroyed capacities and are key sectors with investment opportunities: energy, transport and logistics, agriculture, green metallurgy, critical materials. With the beginning of Russia's large-scale invasion of Ukraine, own funds and the involvement of partners' funds are not enough for a full-fledged recovery after the hostilities. That is why direct investments in the economy of Ukraine are so important.

For many global companies, this is a chance for development and return on investment.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, безпекове середовище, комплексний підхід, відновлення економіки, інвестиційний клімат під час війни та криз.

Key words: foreign direct investment, security environment, comprehensive approach, economic recovery, investment climate during war and crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Залучення прямих іноземних інвестицій створює перспективні можливості використання передових технологій, розвитку експортного потенціалу та масштабування економічного відновлення на національному і регіональних рівнях. Покращення інвестиційного безпечного середовища дозволяє стабілізувати і отримати нові можливості розвитку зруйнованої інфраструктури країни та секторів економіки, що потребують найбільших вкладів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теоретичної і методологічної основи дослідження в області галузевої економіки, теорії ефективності та залучення іноземних інвестицій в умовах глобалізації економіки та охоплення світу військовими діями знайшли своє відображення у наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них -Аткінсон Е., Браун Дж., Долан Е.Дж., Джоунс Д., Котлер Ф., Ліндсей Д., Макконнелл К., Стігліц Дж.Е., Тьюлз Р.Дж., Алексєєва М.І., Альохіна Б.О., Мозгового М.І., Міркіна Я.М., Оскольського В.В., Прокопенко Н.С., Крейдич І.М., Лук'яненко І.Г. та багатьох інших. Незважаючи

на значну кількість досліджень з даної проблематики, потребують розгорнутого дослідження методичні підходи до визначення та порівняльного розгорнутого аналізу надходження прямих інвестицій у економіку України у динаміці під час глобальних криз та військових дій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження — проаналізувати впровадження безпекового сприятливого середовища для формування позитивної динаміки нарощування потужностей прямих іноземних інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З початком повномасштабного вторгнення погляд на Україну змінився з боку іноземних інвесторів. Незважаючи на повномасштабну війну, прямі міжнародні інвестиції зросли майже вдвічі (з 500 млн дол у 2022 роком до 1,2 млрд дол у 2023 році).

Наразі в Україні розробляються механізми підтримки інвесторів та пом'якшення інвестиційних ризиків, також здійснюються заходи щодо розширення інфраструктури страхування військових ризиків, розвитку індустріальних парків, залучення інвестицій через міжнародні фінансові інституції. Україна завжди була інвестиційно привабливою у розрізі сукупності політичних, соціально-економічних, організаційно-правових, фінансових та географічних факторів, що складають абсолютні та відносні переваги. Крім сприятливих факторів (платоспроможний внутрішній попит, висока норма прибутку, слабка конкуренція, стабільна нормативно-правова база, стабільна та необтяжлива податкова система, низька вартість та доступність ресурсів, стимулюючі заходи з боку держави) уряд держави розробив ряд програм, що стимулюють надходження прямих іноземних інвестицій [1; 2]. До визнаних методик оцінки інвестиційного клімату відносяться рейтинги Moody's Investors Services, Arthur Andersen, Standard & Poor's, IBCA, Fitch Ratings, рейтинги Світового Банку New Business Density ("Питома вага нових підприємств") та "Doing Business (Ведення бізнесу), рейтинг Всесвітнього економічного форуму The Global Competitiveness Index (Індекс глобальної конкурентоспроможності), рейтинг конкурентного середовища PMR (Product Market Regulation), методи агенції Credit Risk International, The Economist та ін. Інвестиційна політика України з боку держави націлена на комплекс організаційних та економічних способів з боку органів влади на формування сприятливого середовища для інвестування, що враховують заходи з нівелювання валютних, інфляційних, політичних та галузевих ризиків.

В межах дослідження даного питання, варто вказати, що Кабінет Міністрів України для покращення інвестиційного клімату України затвердив порядок компенсації за рахунок держави витрат інвесторів на будівництво об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури. Згідно Закону України "Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні" від 17 грудня 2020 року.

№ 1116-IX (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3311-IX від 09.08.2023) та Постанови Кабінету Міністрів України від 12.03.2024 №312 "Порядок та методологія проведення оцінки інвестиційного проекту із значними інвестиціями" держава створює привабливий інвестиційний клімат, що включає в себе: звільнення від сплати окремих податків та зборів та від оподаткування ввізним митом нового устаткування, забезпечення переважного права землекористування земельною ділянкою державної або комунальної власності для реалізації інвестиційного проекту та переважним правом інвестора придбання такої ділянки у власність після спливу строку спеціального інвестиційного договору, забезпечення за рахунок коштів державного бюджету будівництва інженерно-транспортної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо-, електропостачання, інженерних комунікацій тощо), компенсація витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж, звільнення від відшкодування втрат лісогосподарського виробництва тощо [3].

З метою рефінансування відбудови країни, внаслідок руйнації через воєнні дії, Міністерство економіки визначили пріоритетні галузі, що є основними у внесках в економіку України, мають глобальний потенціал зростання, потребують заміщення зруйнованих потужностей та є ключовими секторами з інвестиційними можливостями: енергетика, транспорт і логістика, сільське господарство, зелена металургія, критичні матеріали. З початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну, для вирішення вище означених питань, власних коштів та залучення коштів партнерів не вистачає для повноцінного відновлення економіки держави через ведення бойових дій. Тому так важливі прямі інвестиції у економіку України, як джерело відбудови та розвитку діяльності всіх вітчизняних галузей. Адже відновлення знищених суб'єктів господарювання після завершення війни буде потребувати значних капіталовкладень, розмір яких набагато перевищує розмір ВВП країни та допомогу міжнародних партнерів. За попередніми оцінками Світового банку необхідно буде щонайменше 486,0 млрд дол (енергетика — 48,6 млрд дол, сільське господарство — 58,3 млрд дол, торгівля — 68,0 млрд дол, транспорт — 72,9 млрд дол, житловий сектор — 82,62 млрд дол, соціальний захист — 43,74 млрд дол, інше — 111,8 млрд дол) [4].

Для багатьох глобальних компаній це шанс на розвиток і окупність інвестицій. Так, під час повномасштабного вторгнення в Україну інвестували 43 глобальні компанії, серед яких — Bayer (\$65 млн), Carlsberg (\$40 млн) і CEMARK, що входить до групи компаній CRH (\$30 млн), крім того ще 12 компаній анонсували інвестиції в Україну.

Динаміка зростання прямих іноземних інвестицій у 2023 р. (майже 75%) складає реінвестування доходів, отриманих іноземними інвесторами в Україні (3,16 млрд). Дана тенденція виникла через обмеження на трансграничні перекази, в тому числі і виведення дивідендів. На кінець 2023 року запас прямих іноземних інвестицій склав 54,26 млрд дол, що вище за 2020 рік (глобальне пандемія COVID-19). Неочікува-

Таблиця 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України, 2010—2023 (млн дол)

Рік	Прямі іноземні інвестиції				Сальдо	
	в Україну		з України		млн дол.	%
	млн дол.	зміна	млн дол.	зміна		
2010	6 495	+1,6	736	+0,5	+5 759	+23,7
2011	7 207	+0,7	192	-0,5	+7 015	+21,8
2012	8 401	+1,2	1206	+1	+7 195	+2,6
2013	4 499	-3,9	420	-0,8	+4 079	-43,3
2014	410	-4,1	111	-0,3	+299	-92,7
2015	-458	-8,7	-51	-0,1	-407	-236,1
2016	3 810	+4,3	16	+0,7	+3 794	+1032
2017	3 692	-0,1	8	-0,08	+3 684	-2,9
2018	4 455	+0,7	-5	-0,013	+4 460	+21,1
2019	5 860	+1,4	648	+6,5	+5 212	+16,9
2020	-868	-6,7	82	-0,6	-950	-118,2
2021	6687	7,5	-198	-0,3	+6886	+824,7
2022	1152	-5,5	529	+0,7	+632	-91,0
2023	4247	+3	42	-0,5	+4205	+575

Джерело: сформовано на основі [7].

ний виклик для подолання економічних та соціальних наслідків інвестиційної кризи вперше прийшовся на 2020 рік. Пандемія COVID-19 спровокувала багато країн світу впровадити заходи підтримки інвесторів і захисту критично важливих секторів та галузей економік у нових умовах світової кризи. Заходи включали в себе прискорення та спрощення адміністративних та організаційних інвестиційних процедур, підтримку використання онлайн-сервісів, цифрових платформ, ІТ технологій, просування інвестицій через

агентства, надання інвесторам інформаційно-консультативних послуг, заходи входження держави в акціонерний капітал компаній, надання державних позик та гарантій для постачальників з метою забезпечення стабільного функціонування ланцюгів створення доданої вартості.

Національні та міжнародні інвестиційні політики кризи 2020 року відігравали важливу взаємодоповнюючу роль під час використання різних інструментів: міжнародні декларації на підтримку інвестицій (міжнародні зобов'язання щодо транскордонних інвестицій), міжнародні інвестиційні угоди (реформа міжнародних інвестиційних угод), сприяння інвестиціям (спрощення бюрократичних процедур для інвесторів), утримання інвесторів та підтримка агентств по сприянню інвестицій, інвестиційні стимули (фінансові та фіскальні для виробників медичного обладнання та виробів), участь держави у статутному капіталі постраждалих від кризи підприємств, національна безпеки, державне втручання у сферу охорони здоров'я, інтелектуальна власність (безоплатне ліцензування для науково-дослідних робіт у сфері виробництва лікарських засобів коронавірусу, безоплатне ліцензування власників інтелектуальної власності для забезпечення можливості імпорту лікарських засобів проти коронавірусу) тощо [5; 6].

Таким чином, прямі іноземні інвестиції спрямовані на отримання прибутку, нарощення економічного впливу за рахунок міжнародного поглинання та злиття через передачу закордонним компаніям прав власності на активи національних фірм, створення дочірніх фірм,

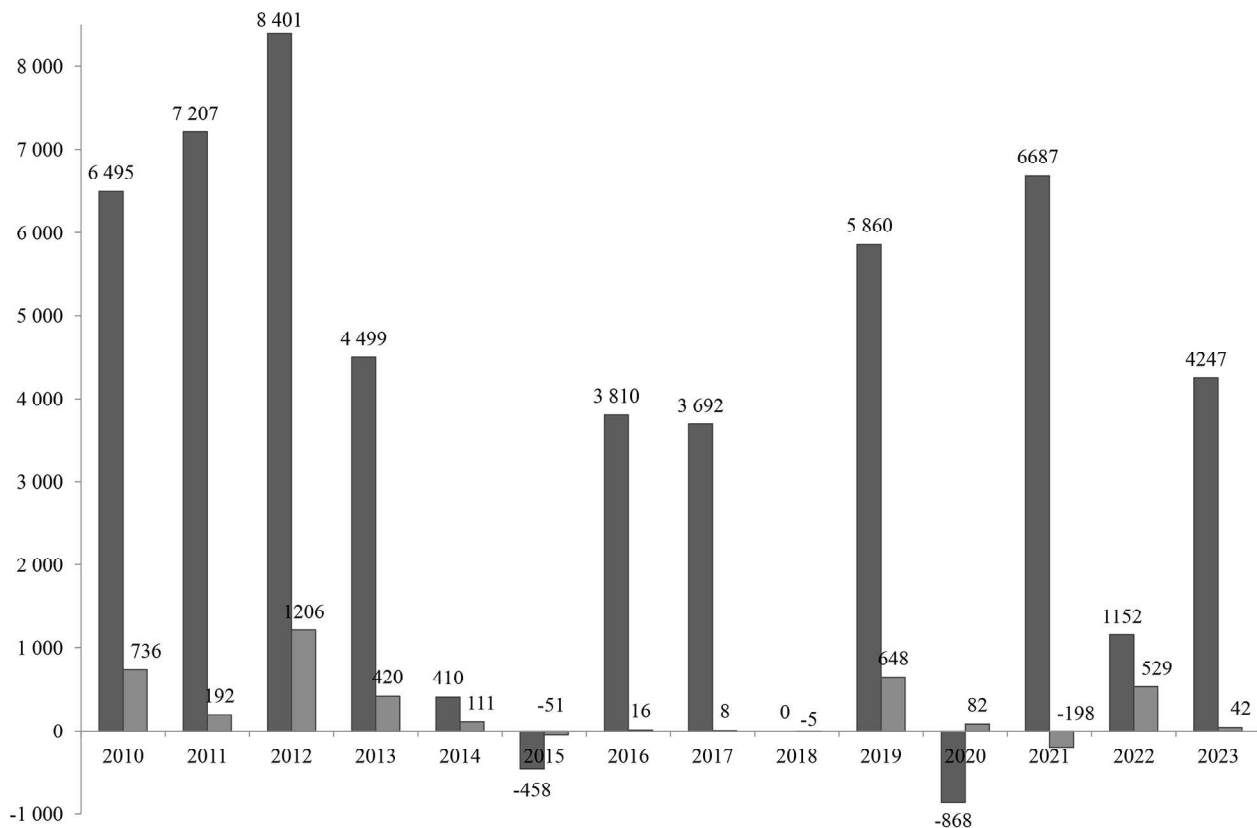

Рис. 1. Показники прямих іноземних інвестицій, 2010—2023 роки

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [5].

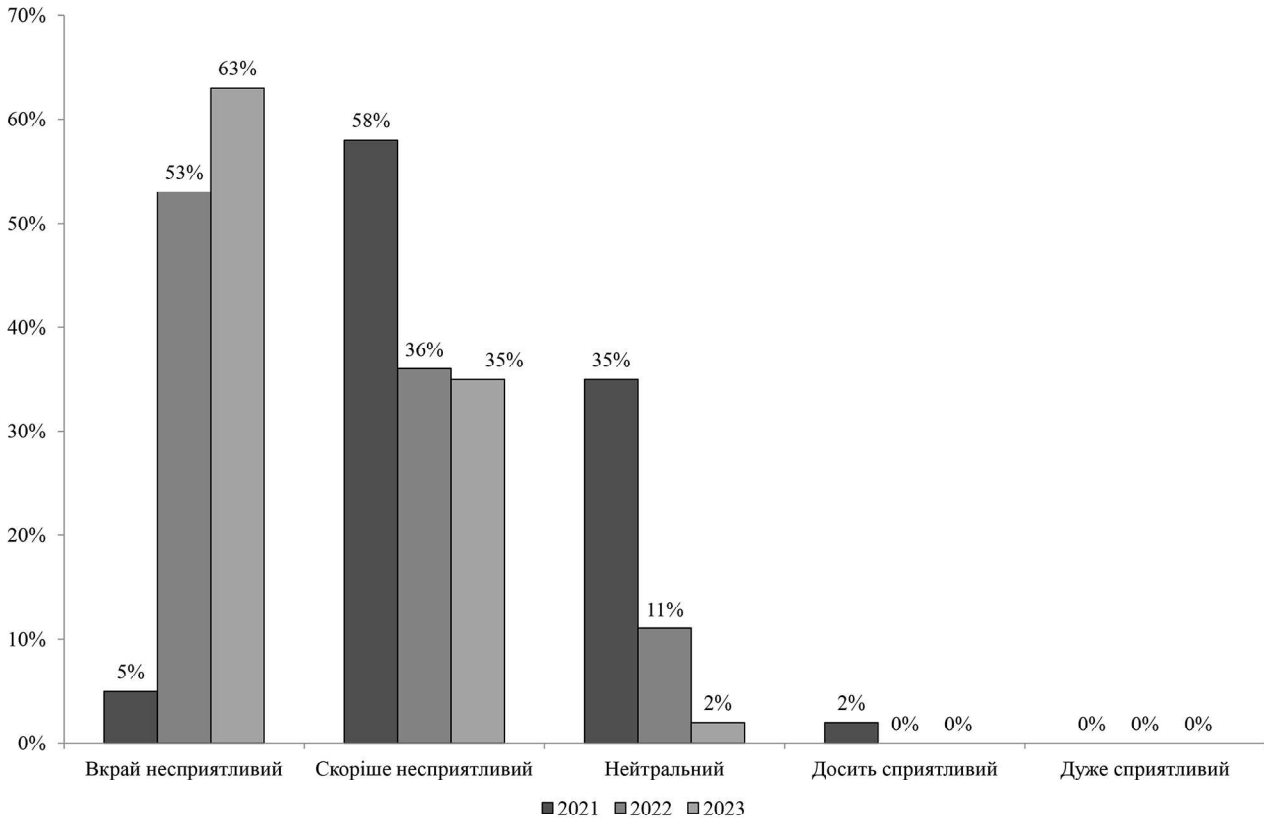

Рис. 2. Динаміка інвестиційного клімату в Україні

що сприяють розширенню капіталовкладень в економіку, зростання продуктивності праці та зайнятості, передача управлінських та організаційних технологій тощо.

Незважаючи на циклічність світових криз (війни, економічні кризи, пандемії, природні катаклізми), немає підстав вводити нові показники доцільності інвестицій в умовах кризи. Вибудована система оцінювання залишається логічною і актуальною. Зміна відбуваються тільки в критеріях ухвалення рішень про доцільність нових інвестицій (запас міцності не менше 50%, що є таким же бажаним, і настільки ж рідкісним навіть в мирних умовах) в умовах кризи. Майже неможливо передбачити стабільність і цілісність вкладів при умові невизначеності потрапляння снарядів поруч із підприємством, або у підприємство, в яке залучені інвестиції.

Враховуючи фактори інвестиційної привабливості та негативні впливи на інвестиційну політику, доцільно проаналізувати показники прямих інвестицій в економіку України у динаміці по роках (Табл. 1).

Відповідно до наведених вище даних спостерігаються періоди спаду залучення прямих іноземних інвестицій у економіку України протягом 2014, 2015, 2020 років під час глобальних зрушень. Так, у найбільші обсяги прямих інвестицій спостерігаються впродовж 2010—2013 років — у середньому 32,7% від загального обсягу. В 2014—2015 роках відбувся відтік коштів з України через політичні зміни у країні та початком воєнних дій на Сході. Врахувавши помилки 2014 року, уряд заборонив виведення коштів під час війни у 2022 році, що привело до рефінансування коштів дисидентів по прямим

іноземним інвестиціям і збільшення відсотку прямих інвестицій під час війни.

Циклічність впливу криз на показники прямих іноземних інвестицій та аналітична картина дослідження цього питання зображена на Рис. 1.

У 2016—2019 роках відбувається зростання притоку коштів інвестицій, але у менших об'ємах, ніж у попередньому періоді зростання 2010—2013 роках. У 2016 році залучення прямих іноземних інвестицій було на рівні 4,1%, у 2017 році — 12,3%, у 2018 році — 22,6%, у 2019 році — 36,6%. У 2020 році результати інвестиційної політики під час пандемії виявилися провальними — відбулося виведення 400 млн дол. США, тобто вперше за десятиліття приріст припливу іноземних інвестицій до України виявився негативним. У 2021 році відбулося пожвавлення іноземних інвестицій, але з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році позитивний приплив було нівельовано. Проте, у 2023 році показники прямих інвестицій в Україну збільшилися у два рази у порівнянні із 2022 роком за рахунок нормативно-правового втручання щодо заборони виведення коштів під час війни. Динаміку інвестиційного клімату в Україні за 2021 та 2022 роки зображено на Рис. 2.

Для більшості інвестиційних проєктів (58%) 2021 рік інвестиційний клімат України виявився скоріше несприятливим через зупинку ділової активності більшості компаній в умовах пандемії, для 2022 року — при умовах початку повномасштабного вторгнення у своїй більшості отримало оцінку вкрай або скоріше несприятливих умов через втрати внаслідок руйнувань ресурсів та можливостей існування, у

2023 році — тенденція несприятливих умов перейшла у фазу стагнації, незважаючи на державні програми для покращення інвестиційного клімату. Оцінки досить сприятливого (2%) інвестиційного клімату для інвесторів у 2021 році відкрилися для фармакологічного сектору та реабілітаційного обладнання, а у 2022—2023 роках — у секторі військових технологій, відновлення руйнувань у нерухомості, агропромислового секторі, відкриття ІТ-парків та стартапів тощо.

Згідно аналізу динаміки інвестиційного клімату за 2021—2023 роки можна стверджувати про вкрай несприятливий інвестиційний клімат за останні роки. Спад відбувся після пандемії, коли світові корпорації тільки почали пристосовуватись до нових реалій існування, війна ж закріпила спад, але дала поштовх до розвитку інноваційних підходів для іноземних інвестицій. Криза завжди є поштовхом для розвитку при правильному застосуванні управлінських інструментів. Війна спровокувала швидкий розвиток технологічного виробництва та інтелектуального розвитку в новітніх наукових розробках (нові види озброєння та захисту, ІТ технології, штучний інтелект, робо техніка та інше). Крім того, інвестування з 2020 року частково переформатувалось на вектори сільського господарства, доступного житла, охорони здоров'я, енергетики, чистих технологій, фінансових послуг для широких верств населення на тій території, де не ведуться активні бойові дії та відносно спокійна ситуація [9; 10; 11]. Загальна тенденція іноземних інвестицій на даний час є невизначеною, як і ситуація в країні, оскільки більшість інвесторів планують відновити потоки вкладень тільки за умови безпечного існування, збереження ресурсів та окупності вкладів. Єдині сектори, що не постраждали під час війни є ІТ-технології, що є актуальними і непорушними при будь-яких зовнішніх кризах, навіть при нестабільній економічній та політичній ситуації. ІТ-індустрія у першому кварталі 2022 року принесла у бюджет країни рекордні 2 млрд доларів експортних надходжень, що на 500 млн доларів більше, ніж за 2021 рік. За даними Нацбанку, фактичний обсяг ІТ-експорту збільшився майже на 30%. До самого початку війни спостерігалось стрімке зростання ІТ-індустрії. Крім того, в лютому зафіксували найвищий показник експорту за всю історію вітчизняного ІТ-ринку — 839 млн доларів [10].

Для зміни ситуації щодо інвестиційного клімату уряд України впровадив пріоритетні напрямки, що сприятимуть залученню прямих іноземних інвестицій: якісна імплементація закону про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями; подальша діджиталізація, зменшення бюрократичного навантаження, а також підтримка ІТ-сектору; зменшення ролі держави в економіці через приватизацію державних підприємств, розвиток державно-приватного партнерства та концесій в різних галузях (від транспорту до газовидобутку); завершення земельної реформи. Підтримка сільського господарства через розбудову системи зрошення, а також підтримку проектів із значною доданою вартістю; запуск індустриальних парків; низькі ставки кредитування на розвиток.

Головними проблемами у залученні іноземних інвестицій на сьогодні є: законодавча та політична нестабільність, відсутність гарантій захисту від змін нормативно-правової бази, значний податковий та адміністративний рівень напруження, високі показники корупційності та бюрократизму, значний рівень інфляції в країні та складність реєстраційних, ліцензійних і митних процедур.

Інвестиційні програми відновлення в наступні десятиліття вплинуть на структуру світових інвестицій через масштабність сукупної вартості фондів відновлення, призначених для довгострокових інвестицій у всьому світі, що вже наближається до 3,5 трлн дол., причому готуються ще й інші великі ініціативи. Зважаючи на можливість використання цих коштів для залучення додаткових приватних коштів, загальна "інвестиційна міць" планів відновлення може перевищити 10 трлн доларів. Для порівняння, це приблизно третина сукупного дефіциту інвестицій, необхідних для досягнення цілей сталого розвитку [10; 11].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Встановлено, що притоку прямих іноземних інвестицій в Україну перешкоджає імідж країни з високим ризиком і великими втратами. Тенденція динаміки залучення прямих іноземних інвестицій на даний час не носить загрозливого характеру для безпечного економічного середовища країни. Проте бездіяльність і відсутність зрушень у інвестиційну політику може призвести до загрозливого становища. Крім того, необхідно враховувати всі імовірні позитивні і негативні наслідки прямих іноземних інвестицій для приймаючої країни. Не зважаючи на впровадження програм покращення інвестиційного клімату України, за оцінками іноземних фінансово-аналітичних компаній рейтинг країни знаходиться на рівні вкрай несприятливого через ведення бойових дій і є високо ризикованою країною.

Ключовими перешкодами для іноземних інвесторів за останні роки стали недовіра до судової системи, розповсюджена корупція, монополізація ринків, захоплення влади олігархами, обтяжливе і мінливе законодавство, репресивні дії правоохоронних органів, складне податкове адміністрування, нестабільна валюта та фінансова система, військовий конфлікт, обмеження руху капіталу та валютні операції, масштабна трудова міграція з України, екологічний колапс території України [11]. Висока вартість позикових коштів на внутрішньому ринку; порушення і часта зміна принципів оподаткування; кримінал в економіці; самоуправство місцевих властей; недостатній захист прав акціонерів та інтелектуальної власності; ігнорування інтересів великих державних компаній; невідповідність правил ведення бухгалтерського обліку міжнародним стандартам, створюють високі ризики для інвестиційної діяльності підприємств, і в цілому не сприяють формуванню позитивних очікувань іноземних інвесторів і зростанню їх активності. Статистика надходжень прямих іноземних інвестицій дозволяє стверджувати,

що до кризи 2008 року Україна нарощувала запаси прямих іноземних інвестицій, стрімке падіння 2013 року було пов'язане із розгортанням революції гідності і початком бойових дій на Сході. Рекордне падіння показників вкладення прямих іноземних інвестицій відбулося із початком пандемії COVID-19 у 2020 році із виведенням коштів із економіки країни, скоротившись на 42%. Такий низький рівень спостерігався у 1990-х роках та після глобальної фінансової кризи 2008—2009 років.

Проаналізувавши тенденцію динаміки прямих іноземних інвестицій в Україну можна стверджувати, що є необхідність у покращенні інвестиційного клімату шляхом підвищення індустріалізації та розвитку інноваційних технологій, стримуванні та заохоченні інтелектуального капіталу країни. Доведено, що необхідно регулювати інвестиційні процеси з боку держави з метою мінімізації негативних наслідків від розміщення іноземного капіталу шляхом усунення зростання диференціації доходів, монополізації внутрішнього ринку, усуненню диспропорцій розвитку секторів економіки, нівелюванні нерационального природокористування та порушення екології, а також впровадження заходів захисту економічної незалежності.

Література:

1. Геращенко С.О. Прямі іноземні інвестиції в Україні в умовах інтеграції у світове господарство. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2018. № 1. С. 60—68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_1_9 (дата звернення: 03.06.2024).
2. Герзанич В.М. Основні недоліки та проблеми залучення іноземних інвестицій в Україні. Ефективна економіка. 2014. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=4&y=2014> (дата звернення: 03.06.2024).
3. Закон України "Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні", затверджений Верховною Радою України від 17.12.2020 № 116-IX (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
4. Війна не перешкода. Інвестиції в Україну. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/> (дата звернення: 30.05.2024).
5. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.05.2024).
6. Долан Е. Дж., Линдсей Д. Ринок: Макроекономічна модель. СП: Автокomp, 2011. С. 10—50.
7. Гук О.В., Грищенко А.О. Вітчизняний та зарубіжний досвід удосконалення методик визначення ставки дисконтування. Економічний простір: Збірник наукових праць. 2021. №68. С. 173—179.
8. Індекс інвестиційної привабливості України показав найнижче значення з 2013 року. European Business Association. URL: <https://eba.com.ua/index-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-pokazav-najny-zhche-znachennya-z-2013-roku/> (дата звернення: 20.10.2023).
9. Куди інвестувати під час війни. Finance.ua. URL: [https://finance.ua/ua/saving/kudy-investuvaty-](https://finance.ua/ua/saving/kudy-investuvaty-pid-chas-vijny#headline_4)

pid-chas-vijny#headline_4 (дата звернення: 20.11.2023).

10. Інвестиції під час війни: тенденції та перспективи. Будуй своє. URL: <https://buduysvoe.com/publications/investyciyi-pid-chas-vijny-tendenciyi-ta-perspektyvu> (дата звернення: 20.10.2023).

11. Задоя О.А., Фоменко В.С. Тенденції розвитку портфельних іноземних інвестицій в Україні. Європейський вектор економічного розвитку. 2021. № 1 (30). URL: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/6.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).

References:

1. Herashchenko, S.O. (2018), "Direct foreign investments in Ukraine in the conditions of integration into the world economy", *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, vol.1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_1_9 (Accessed 3 June 2024).
2. Herzanych, V.M. (2014), "The main shortcomings and problems of attracting foreign investment in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol.4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=4&y=2014> (Accessed 3 June 2024).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), *The Law of Ukraine "On State Support of Investment Projects with Significant Investments in Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (Accessed 3 June 2024).
4. Vinokurov, Ya (2024), "War is not an obstacle. Investments in Ukraine", available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/> (Accessed 3 June 2024).
5. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 3 June 2024).
6. Dolan, E.J. and Lindsey, D., (2011), *Макроекономічна модель* [Market: Macroeconomic model], SP Avtokomp, St.Petersburg, Russia.
7. Huk, O.V. and Hryshchenko, A.O. (2021), "Domestic and foreign experience in improving methods for determining the discount rate. Economic space: Collection of scientific works", *Ekonomichnyy prostir: Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 68, pp. 173—179.
8. European Business Association (2013), "Ukraine's investment attractiveness index showed the lowest value since 2013", available at: <https://eba.com.ua/index-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-pokazav-najny-zhche-znachennya-z-2013-roku/> (Accessed 20 May 2024).
9. Finance.ua (2022), "Where to invest during the war", available at: URL: https://finance.ua/ua/saving/kudy-investuvaty-pid-chas-vijny#headline_4 (Accessed 20 May 2024).
10. Zalievs'ka, O. (2022), "Investments during the war: trends and prospects. Build your own", available at: <https://buduysvoe.com/publications/investyciyi-pid-chas-vijny-tendenciyi-ta-perspektyvu> (Accessed 20 May 2024).
11. Zadoia, O.A. and Fomenko, V.S. (2021), "Trends in the development of portfolio foreign investments in Ukraine", *European vector of economic development*, vol. 1 (30), available at: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/6.pdf> (Accessed 20 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 15.06.2024 р.

А. О. Івчук,
аспірант, Національний аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського "Харківський авіаційний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-0877-8980>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.222

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

A. Ivchuk,
Postgraduate student, National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation University"

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICY

У статті проаналізована роль інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики. Зазначено, що в умовах тотальної інформатизації важливість діяльності зв'язків із громадськістю у системі публічного управління важко переоцінити. Використання навичок компетентних фахівців у галузі соціальних комунікацій у роботі державної влади будь-якого рівня управління дозволить ефективно будувати взаємодію з населенням, забезпечувати реалізацію принципів відкритості та публічності у діяльності влади, запобігати соціальним конфліктам, формувати та реалізовувати ефективну публічну політику.

Звернуто увагу, що комунікативні процеси між державою та інститутами громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики в цифровій реальності розвиватимуться у двох напрямках: 1) у зв'язку зі змінами цифрових інформаційно-комунікативних технологій; 2) у ракурсі змін змістовної частини взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. При цьому насамперед має змінюватися саме змістовна частина таких комунікацій. Водночас зворотний зв'язок у комунікативних процесах між державними структурами, з одного боку, інститутами громадянського суспільства — з іншого, і рядовими громадянами — з третьою, ще не налагоджена на належному рівні. У зв'язку з цим важливі чіткі процесуальні гарантії розвитку такого зворотного зв'язку.

Необхідний перегляд механізму правового регулювання відносин держави інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики в умовах цифровізації, зокрема осмислення меж такого регулювання суспільних відносин у зв'язку з розвитком цифрових інформаційно-комунікативних технологій та саморегулювання в мережі Інтернет.

Потрібна розробка повноцінної концепції, що розкриває функціонування та розвиток інститутів мережевого співтовариства, їх конвергенцію з інститутами громадянського суспільства. У зв'язку з подальшим розвитком комунікативних процесів у мережі Інтернет необхідно осмислення таких напрямів як цифрові права та свободи, цифровізація контролю з боку електронних спільнот, підзвітність державних структур інтернет-спільноті, правовий статус віртуальної особи тощо.

The article analyzes the role of civil society institutions in the system of formation and implementation of public policy. The author states that in the conditions of total informatization, the importance of public relations activities in the public administration system is difficult to overestimate. The use of the skills of competent specialists in the field of social communications in the work of state authorities at any level of management will allow to effectively build interaction with the population, ensure the implementation of the principles of openness and publicity in the activities of the authorities, prevent social conflicts, form and implement effective public policy.

The author draws attention to the fact that communication processes between the state and institutions of civil society in the system of formation and implementation of public policy in digital reality will develop in two directions: 1) in connection with changes in digital information and communication technologies; 2) in the perspective of changes in the substantive part of the interaction between the state and institutions of civil society. At the same time, the substantive part of such communications must first of all change. At the same time, feedback in communication processes between state structures, on the one hand, civil society institutions, on the other, and ordinary citizens, on the other, has not yet been established at the proper level. In this regard, clear procedural guarantees for the development of such feedback are important.

The author states that it is necessary to revise the mechanism of legal regulation of relations between the state and institutions of civil society in the system of formation and implementation of public policy in the conditions of digitalization, in particular, understanding the limits of such regulation of social relations in connection with the development of digital information and communication technologies and self-regulation on the Internet.

The article substantiates the need for the development of a full-fledged concept that reveals the functioning and development of institutions of the network community, their convergence with institutions of civil society. In connection with the further development of communication processes on the Internet, it is necessary to understand such areas as digital rights and freedoms, digitalization of control by electronic communities, accountability of state structures of the Internet community, legal status of a virtual person, etc.

Ключові слова: публічне управління, публічна політика, інститути громадянського суспільства, цифровізація, органи державної влади, ефективність комунікації.

Key words: public administration, public policy, civil society institutions, digitalization, state authorities, communication effectiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах демократичної держави своєчасне та якісне інформування громадян про діяльність державних та муніципальних органів влади є невід'ємним елементом управлінської діяльності.

Суспільство, яке регулярно отримує повні та правдиві відомості про роботу державних структур різних рівнів, більш лояльно ставиться до влади як до колективного керуючого суб'єкта, оскільки відчувається важливим компонентом соціальної системи, значимість якого визнається на найвищому рівні. Крім того, населення, яке повною мірою достовірно поінформоване про діяльність керівних органів державної влади, також розуміє цілі, завдання та методи, які реалізуються цими органами, може цілком ясно визначати свої позиції щодо тих чи інших рішень, а також адекватно реагувати та активно відгукуватися на заклики органів державної влади. І зовсім протилежна ситуація виникає, якщо населення поінформовано недостатньо. Це породжує хвилю фейків, домислів та формує невпевненість, підозрілість з боку громадськості, інколи ж — навіть протидію реалізації владних рішень.

Формуванням сприятливого соціально-психологічного клімату в країні, регіоні, місті сьогодні мають займатися фахівці в галузі соціальних комунікацій та зв'язків із громадськістю. Професійна діяльність PR-підрозділів у сфері публічного управління дає можливість проводити моніторинги громадської думки, успішно керувати інформаційними потоками, впливаючи на настрої та позиції людей щодо вирішення тих чи інших суспільно значущих питань. В умовах війни виникає проблема щодо спекулювання інформацією, формуванням та розповсюдженням фейків, що негативно впливає на соціальні настрої населення в країні та може шкодити військовим операціям. Крім того, залученість інститутів громадянського суспільства до прийняття важливих управлінських рішень сприяє ефективному публічному управлінню та вирішенню нагальних з точки зору держави та громадськості питань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики, основні засади формування громадських комунікацій, співпраця органів державної влади з інститутами громадянського суспільства часто вивчається політологами, соціологами, економістами і менше приділяється цій проблематиці уваги в публічному управлінні. Так, зазначені питання аналізують, зокрема: М. Бойчук, А. Волошина, В. Голубь, В. Грабовський, О. Зарічний, А. Краснопілська, В. Купрій, В. Кузьменко, В. Ладиченко, М. Лациба, Н. Липовська, А. Матійчук, Н. Мельник, М. Месюк, О. Скакун, М. Ткачук, О. Толкачов, Г. Шаульська та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — систематизація та узагальнення наукових підходів до питання ролі інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зв'язки з громадськістю у системі публічного управління, таким чином, — це організація та реалізація комунікаційної взаємодії між органами державної влади, державними установами та різними групами громадськості, що забезпечує інформування та адекватну оцінку населенням проведеної органами влади публічної політики.

Значення зв'язків із громадськістю у системі органів влади сьогодні важко переоцінити. Забезпечуючи стійкі та ефективні PR-комунікації, органи державної влади тим самим не лише інформують цільові аудиторії щодо діяльності суб'єктів влади, але також мають можливість проводити постійні моніторинги громадської думки, аналізувати та керувати перебігом суспільно-політичних процесів, здійснювати соціальне управління, яким забезпечується формування цінностей, світоглядних концептів, переконань населення та завдяки чому дося-

гається соціальна стабільність, яка необхідна будь-якій державі. Реалізація комунікацій з громадськістю дозволяє органам державної та муніципальної влади не лише формувати власний позитивний імідж, а й встановлювати довірчі та міцні відносини з населенням, що забезпечують консолідацію соціуму та підтримку їм навіть непопулярних рішень влади [1]. Іншими словами, кінцевою метою використання PR-технологій у державному секторі є соціальний узагальнений характер повідомлень, що не переслідує отримання прибутку, як у комерційних структурах, але забезпечує сприятливий імідж влади та лояльність до її діяльності з боку широкої громадськості, формування дієвих зворотних зв'язків, залучення інститутів громадянського суспільства до формування та реалізації публічної політики.

Відносини у державному секторі формуються за рахунок залучення та використання інформаційних ресурсів та важелів тиску, доступних у відносинах влади та авторитету. А об'єктом державного PR-впливу стає громадянин, який хоче, має право знати всю необхідну йому інформацію про дії державних органів різного рівня. Важливим фактором використання PR-технологій у системі публічного управління є й те, що у державній сфері діяльність щодо зв'язків з громадськістю вже заздалегідь визначена і формальна, тому що загалом має відповідати чинним нормативно-правовим актам, що регулюють відносини в системі інформаційного обміну [2].

Важливо відзначити, що зв'язки з громадськістю в системі публічного управління у своїй діяльності безпосередньо не орієнтовані на отримання комерційної вигоди від своїх базових суб'єктів PR, яким є органи влади, державна організація чи окремі державні службовці. Навпаки, вся комунікаційна активність спрямовано на зміцнення співпраці з інститутами громадянського суспільства, підтримки позитивного авторитету влади, а разом з ним, авторитету держави та його структур у свідомості громадян, що, зрештою, призводить до формування почуттів патріотизму, причетності до формування політичного курсу чинної влади. Саме тому, соціальна відповідальність PR-підрозділів у державному секторі значно вища, ніж у комерційному секторі.

При цьому діяльність зі зв'язків з громадськістю в системі публічного управління багато в чому забезпечено не лише державною фінансовою підтримкою, а й багатим історичним досвідом своєї реалізації: хоча PR-активність і не виділялася в окремий напрямок, сама функція забезпечення зв'язків із громадськістю виконувалася завжди [3].

Використання PR-технологій у публічному управлінні спрямоване на досягнення максимальної інформаційної відкритості та достовірності діяльності органів публічного управління, формування зворотного зв'язку з населенням та окремими його представниками, створення та зміцнення позитивного іміджу влади, формування відкритих та прозорих механізмів формування та реалізації публічної політики. Основними завданнями діяльності зв'язків з громадськістю у системі публічного управління є інформування громадян про діяльність державних структур; забезпечення активної участі громадян у державних програмах та підтримки ними регулюючих програм; залучення інститутів гро-

мадської діяльності до обговорення проектів важливих законодавчих та нормативних документів; формування співпраці інститутів громадянського суспільства в частині формування та реалізації публічної політики; стимулювання підтримки громадянами соціально значущих проектів; створення та підтримання сприятливого іміджу державних структур.

В даний час в Україні кожен орган публічного управління будь-якого рівня має власну службу у зв'язках з громадськістю, прес-службою або прес-секретарем, які відповідають за організацію інформаційної взаємодії з населенням. У свою чергу, основною метою інформаційної політики органів державної влади є вдосконалення та розвиток системи соціальної комунікації, що дозволяє впливати на суспільні настрої, відстежувати рівень соціального інтересу чи соціальної напруженості, а також передбачати і запобігати конфліктам і вмільо вирішувати суспільні протиріччя. Можна сказати, що якість і ефективність публічного управління багато в чому залежать від результативності роботи PR-підрозділів, оскільки останні значно впливають на позиціонування суб'єктів влади, створюють та підтримують необхідний імідж публічних службовців та політиків у свідомості громадськості, а тому стимулюють електоральну активність, забезпечуючи активну включеність населення у процес формування та реалізації публічної політики.

При організації інформаційної взаємодії служби зв'язків із громадськістю в органах влади враховують не лише специфіку груп громадськості, з якими доводиться працювати, їх світогляд, поведінкові настанови, стереотипи, а й масштаб соціальної комунікації. У цьому слід підкреслити таку особливість соціальної комунікації на муніципальному та регіональному рівнях як орієнтація на пряму інтеракцію влади та населення шляхом організації зустрічей, прийомів громадян, участі керівників у різного роду соціально значущих заходів. Спілкування тут більш персоналізоване, пряме. Саме тому при формуванні механізмів інформаційної взаємодії PR-фахівці мають враховувати специфіку регіонів, ментальність населення, звичні моделі поведінки населення [4]. У той же час на державному рівні інтеракція багато в чому масштабніша, тому опосередкована використанням засобів масової комунікації, а сьогодні через інформаційно-комунікативні технології можна не лише повідомити населення країни про проблеми та перспективи формування певного напряму публічної політики, а й отримати зворотній зв'язок, сформувати проблемне поле публічної політики та врахувати такі проблеми у нормативно-правових документах.

Цифровізація в системі публічного управління повністю змінила підхід до визначення ролі інститутів громадянського суспільства у системі формування та реалізації публічної політики. До формування та реалізації публічної політики можна через Інтернет та соціальні мережі залучити велику кількість зацікавлених сторін, сформувати робочі групи, опрацьовувати в режимі реального часу пропозиції населення та органів державної влади тощо.

Цифровізація сучасного громадянського суспільства — це своєрідна нова реальність, що охоплює поступово всі інститути громадянського суспільства (це і

некомерційні організації, і засоби масової інформації, робота Уповноваженого з прав людини, відділи щодо взаємодії із громадянами тощо). Взаємодія інститутів громадянського суспільства, організацій, ЗМІ виявляється у їх постійному безперервному співробітництві. Інформаційні технології можуть впроваджуватися у роботу організацій. Світ змінюється швидше, ніж ми [5].

Взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави вписується у загальні тренди, характерні для змін комунікативних процесів під впливом процесів цифровізації. Серед них:

- зміна різних видів комунікацій (подальший розвиток цифровізації обумовлює зміна двох видів комунікацій: людина — комп'ютер; людина — комп'ютер — людина (соціальні мережі); це різні комунікації, в яких ставляться різні цілі);

- розширення кола суб'єктів, які є одночасно є творцями та споживачами контенту в Інтернеті, у т.ч. політичного контенту, а також контенту, що відображає процеси взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави;

- заміна "живого спілкування" віртуальним ("живе спілкування" часто замінюється спілкуванням онлайн, при цьому відбувається розширення можливостей для спілкування, але одночасно з'являється феномен самотності в Інтернеті);

- збільшення числа осіб, які є акторами в Інтернеті (актори в даному випадку розуміються як ініціатори та і учасники організації петицій, подання скарг, протестів та ін., які формуються в мережевому середовищі), розширення кола осіб, об'єднаних Інтернетом та готових брати участь у благодійних акціях, волонтерських рухах та ін.;

- зміна патернів споживчої поведінки, що реалізуються в комунікаціях в Інтернеті (швидкість, комфортність, розваги; навіть інформування реалізується через інфотейнмент; комунікації в Інтернеті породжують моделі модної поведінки);

- особливості реалізації свободи в процесах комунікації в Інтернеті (свобода часто зводиться до свободи у виборі соціальних груп спілкування в мережі, які можуть бути периферійними);

- орієнтація на приналежність до мережевих спільнот, постійна самоідентифікація з певними культурними та соціальними групами;

- наростання тенденції цифрового детоксу, свідомого виходу з Інтернету;

- наростання процесів рефлексії у соціальних мережах та саморефлексії стосовно її учасників;

- спрямованість поведінки в Інтернеті на соціальне заохочення;

- наростання агресивності та конфліктогенності соціальних мереж;

- орієнтація на лідерів думок в Інтернеті тощо.

Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства, вписуючись у перелічені тренди, має власну логіку змін. Багато в чому остання обумовлена необхідністю усунення тих негативних трендів, які виявились на цей час у комунікативних процесах громадянського суспільства та держави. Так, потрібна зміна швидкості реагування державних структур у зв'язку з еволюцією умов та запитів з боку громадянського суспільства. Держава

явно не встигає оперативно реагувати, що суттєво знижує ефективність такої взаємодії, на той час будь-яка негативна подія може бути предметом обговорення в Інтернеті з боку інтернет-користувачів.

Крім того, комунікативні процеси між державними структурами та інститутами громадянського суспільства мають бути постійними, а не епізодичними. Звідси тренд на ведення постійного мережевого аналізу сторони держави та швидке реагування за принципом зворотного зв'язку. Усе це прискорює демократичні процедури, політичні процеси загалом.

Мережева модель спілкування багато в чому будується силою "слабких зв'язків". Коло спілкування у соціальній мережі багато в чому складається з "друзів", які дуже часто є друзями лише формально, але можуть значно впливати на процеси спілкування в Інтернеті. Але "слабкі зв'язки" можуть породжувати у інтернет-користувача почуття самотності в Інтернеті. Самі ж цифрові пристрої стають все більш комфортними для спілкування в Інтернеті.

Стає очевидним, що комунікативні процеси у сучасному суспільстві має будуватися з урахуванням їх саморегуляції та самоорганізації.

Комунікативні процеси, що реалізуються між державою та інститутами громадянського суспільства, повинні виявляти ризики, проблемні поля, які ці суб'єкти повинні вирішувати спільно, з урахуванням ресурсів держави. Проте думки, озвучені у соціальних мережах, не можна прирівнювати до артикулювання єдиної позиції більшості громадян України. Соціальні мережі суперечливі, виражають інтереси різних соціальних груп. І держава повинна мати чітку методологію виділення та оцінки саме думки більшості, орієнтуючись на певні соціальні майданчики в Інтернеті.

Комунікативні процеси в Інтернеті держава та інститути громадянського суспільства повинні використовувати для досягнення компромісів, консенсусу, узгодження інтересів, тобто мати тренд на гармонізацію взаємодії та його ефективність через прямий діалог у режимі онлайн.

У зв'язку з цим комунікативні процеси в Інтернеті слід розглядати у кількох площинах: 1) інститути громадянського суспільства — громадяни; 2) інститути громадянського суспільства — держава; 3) держава — громадяни; 4) інститути громадянського суспільства та громадяни — держава; 5) держава та інститути громадянського суспільства — громадяни; 6) держава та громадяни — інститути громадянського суспільства.

Нині ситуація така, що громадяни не довіряють більшості інститутам громадянського суспільства, а останні не завжди враховують актуальні потреби громадян; низка інститутів громадянського суспільства успішно вписалися у структури держави та перестали відображати насущні інтереси громадян, а громадяни починають самоорганізовуватись через соціальні мережі для вираження та захисту власних інтересів та цілей, минаючи інститути громадянського суспільства. Підвищення рівня довіри громадян до зазначених інституцій багато в чому залежить від їхньої дієвості, ефективності в реальній дійсності, а не від іміджу в Інтернеті.

Взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави у цифровій реальності ставить питання і про

етичну сторону такої взаємодії. Оскільки проблема етичної сторони комунікативних процесів висвітлює низку аспектів: допустимість та межі присутності державних службовців у соціальних мережах; етикет спілкування у мережі Інтернет державних структур та інститутів громадянського суспільства, громадян; регламентація такого спілкування (швидкість реагування, його механізми та ін.); боротьба з фейками, штучно сконструйованими скандалами в соціальних мережах та ін. Тому як основні тенденції, що вимагають свого підкріплення та розвитку, слід виокремити забезпечення достовірності інформації та безпеки спілкування в цифровому середовищі, що потребує ефективного адміністрування, регулювання, контролю з боку державних структур.

Подальший розвиток комунікативних процесів між інститутами громадянського суспільства та державою слід розглядати і в ракурсі змін самих демократичних процесів у суспільстві. Теоретичною основою комунікативних процесів громадянського суспільства та державної влади у мережі Інтернет може виступити концепція демократії, яка передбачає публічний діалог (дискурс) інститутів держави та громадян, влади та інститутів громадянського суспільства в процесі вироблення найбільш прийнятних та оптимальних шляхів розвитку соціуму в цілому. В основі такого діалогу — суспільна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в соціальних мережах (через комунікаційні електронні інструменти — електронні форуми, опитування та ін.).

Велику роль у забезпеченні своєчасного комунікаційного обміну грають різні електронні ресурси: сайти органів влади, організація електронних приймалень, сторінки у соціальних мережах та каналах. Від того, наскільки своєчасно змінюється інформація про діяльність органів влади, їх рішення та основні тенденції роботи, наскільки ця інформація доступна, точна та значуща, і багато в чому залежить імідж самої державної влади. Саме тому особливу роль сьогодні відіграють фахівці у сфері цифрових комунікацій, здатні забезпечувати ефективну інтеракцію з громадськістю за допомогою цифрових електронних ресурсів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи, можна сказати, що в умовах тотальної інформатизації важливість діяльності у зв'язках із громадськістю у системі публічного управління важко переоцінити. Використання навичок компетентних фахівців у галузі соціальних комунікацій у роботі державної влади будь-якого рівня управління дозволить ефективно будувати взаємодію з населенням, забезпечувати реалізацію принципів відкритості та публічності у діяльності влади, запобігати соціальним конфліктам, формувати та реалізовувати ефективну публічну політику.

Останнє особливо важливо, оскільки ефективність прийняття та реалізації управлінських рішень на всіх рівнях багато в чому визначається, перш за все, рівнем підтримки та довіри населення.

Крім того, комунікативні процеси між державою та інститутами громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики в цифровій ре-

альності розвиватимуться у двох напрямках: 1) у зв'язку зі змінами цифрових інформаційно-комунікативних технологій; 2) у ракурсі змін змістовної частини взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. При цьому насамперед має змінюватися саме змістовна частина таких комунікацій. Водночас зворотний зв'язок у комунікативних процесах між державними структурами, з одного боку, інститутами громадянського суспільства — з іншого, і рядовими громадянами — з третьою, ще не налагоджена на належному рівні. У зв'язку з цим важливі чіткі процесуальні гарантії розвитку такого зворотного зв'язку.

Література:

1. Цвігун Д.П. Вплив інститутів громадянського суспільства на здійснення публічного адміністрування в умовах воєнного стану в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 80. Частина 1. С. 603—606.
2. Рябовол Л.Т. Громадянське суспільство як наукова категорія та предмет правових досліджень. Наукові записки: Серія "Право". 2020. № 2. С. 4—8. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/14/4>.
3. Коханій М.С. Особливості розвитку інститутів громадянського суспільства та їх вплив на систему публічного управління в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 59—63.
4. Бондаренко В. Громадські об'єднання й інші інститути громадянського суспільства в Україні: окремі аспекти співвідношення. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 132—136.
5. Грузд М. В. Участь інститутів громадянського суспільства у становленні держави соціального добробуту. Право та державне управління. 2019. № 2 (35). Том 1. С. 174—180.

References:

1. Tsvihun, D.P. (2023), "The influence of civil society institutions on the implementation of public administration in the conditions of martial law in Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia PRAVO*, vol. 80, no. 1, pp. 603—606.
2. Riabovol, L.T. (2020), "Civil society as a scientific category and subject of legal research", *Naukovi zapysky: Seriiia "Pravo"*, vol. 2, pp. 4—8. available at: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/14/4> (Accessed 25 Jun. 2024).
3. Kokhanyii, M.S. (2021), "Peculiarities of the development of civil society institutions and their impact on the system of public administration in Ukraine", *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia: Derzhavne upravlinnia*, vol. 32 (71), no. 2, pp. 59—63.
4. Bondarenko, V. (2017), "Public associations and other institutions of civil society in Ukraine: certain aspects of the relationship", *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 4, pp. 132—136.
5. Hruzd, M. V. (2019), "The participation of civil society institutions in the establishment of a state of social welfare", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 2 (35), no. 1, pp. 174—180.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2024 р.

В. В. Колодуб,
аспірант кафедри державознавства, права та європейської інтеграції,
Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4247-8447>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.227

ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ДЛЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

V. Kolodub,
Postgraduate student, State Studies, Law and European Integration,
Odessa polytechnic national university

CHALLENGES OF DIGITALIZATION OF CORPORATE RIGHTS FOR THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION

Стаття присвячена сучасним викликам цифровізації корпоративних прав та, як наслідок, необхідність трансформації публічного адміністрування корпоративними права як однієї з засад інвестиційної політики держави, яка займає визначальне місце у період повоєнного відновлення України. Проаналізовано значення та місце віртуальних активів як корпоративних прав, їх правове регулювання відповідно до Закону України "Про віртуальні активи", особливу увагу приділено криптовалюти як найбільш розповсюдженій формі віртуального активу, який трансформується у корпоративні права. Схематично визначено суб'єктів публічного адміністрування корпоративними правами у вигляді віртуальних активів. Визначено проблеми, які перешкоджають повноцінному функціонуванню та подальшому розвитку ринку віртуальних активів та запропоновано, для належного функціонування та подальшого розвитку ринку віртуальних активів, розробку державних гарантій у вигляді організаційно-правових засад функціонування такого ринку, а також визначення засад участі віртуального капіталу в корпоративному управлінні з урахуванням світових тенденцій у цій сфері.

The article is devoted to modern challenges of digitalization of corporate rights and, as a consequence, the need to transform public administration of corporate law as one of the principles of the investment policy of the state, which occupies a decisive place during the post-war restoration of Ukraine. The significance and place of virtual assets as corporate rights, their legal regulation in accordance with the Law of Ukraine "On Virtual Assets" are analyzed, special attention is paid to cryptocurrency as the most common form of virtual asset, which is transformed into corporate rights.

It is determined that cryptocurrency is a virtual currency protected by specific cryptographic methods, the emission and maintenance of transactions of which is provided by a decentralized global computer network. At the heart of cryptocurrency is the blockchain system, which is a decentralized, distributed book that records the origin of a digital asset and makes its history unchanged and transparent through the use of decentralization and cryptographic hashing (encryption). The process of creating digital currencies is mining. Based on the analysis of the features of the creation and functioning of cryptocurrency, its main function is communication, that is, the exchange of information. The defining feature of cryptocurrency is its technical nature of creation and functioning as an instrument of financial and economic relations, based on modern information technologies (telecommunication systems, cryptography, etc.), and the medium of creation and development is the Internet. This aspect makes it possible to consider cryptocurrency as a factor in the development of the information economy, due to the special role of information technologies and electronic-information technical means of communication in the development of all basic spheres of life of society

Schematically defined subjects of public administration corporate rights in the form of virtual assets. It identifies problems that impede the full functioning and further development of the virtual assets market and proposes, for the proper functioning and further development of the virtual assets market, the

development of state guarantees in the form of organizational and legal foundations for the functioning of such a market, as well as determining the foundations for the participation of virtual capital in corporate governance, taking into account global trends in this area.

Ключові слова: цифровізація, публічне адміністрування, криптовалюта, віртуальні активи, корпоративні права.

Key words: digitalization, public administration, cryptocurrency, virtual assets, corporate rights.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах військового стану та економічного занепаду в Україні адаптований механізм публічного адміністрування корпоративних прав є пріоритетним напрямом розвитку для забезпечення економічного та військового фронту. З огляду на це, цифровізація (діджиталізація) відкриває нові можливості та виклики для суспільства, бізнесу та державних установ, і вимагає налагодження ефективного публічного адміністрування корпоративних прав, щоб забезпечити успішну адаптацію до цифрових змін.

Цифровізація корпоративних прав вимагає від інституту публічного адміністрування розробку та впровадження цифрових стандартів та нормативів, які сприяють прозорості та відповідальності. Наприклад, цифрові інструменти можуть допомогти управлінським органам забезпечити ефективну систему контролю за дотриманням правил та норм у сфері корпоративного управління, що є важливим аспектом корпоративної власності.

Для забезпечення успішної діджиталізації публічного управління корпоративними правами важливо також розглядати питання кібербезпеки. Для запобігання таким загрозам необхідно розробляти та впроваджувати ефективні кібербезпечні стратегії та заходи, включаючи захист від кібератак, шифрування даних, резервне копіювання, моніторинг та виявлення загроз, а також навчання персоналу з питань кібербезпеки. На нашу думку, саме для інституту власності корпоративних прав безпека є критично важливою, що впливає на інвестиційну привабливість вцілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню окремих аспектів специфіки державного регулювання віртуальних активів в Україні присвячені роботи таких вчених, як: В.В. Сергієнко, В.М. Логойди, Н.В. Архирейської, В.Д. Іванюк, Г.О. Партин, Є.П. Бондаренка, Н.В. Валенюк, Л. М. Акімової, С.М. Попової, Д.М. Дмитренко, К.Ф. Ковальчука, А.Г. Загороднього, В.Ф. Роля, та інших. Разом з цим, аналіз існуючих наукових джерел дає підстави стверджувати про відсутність наукових праць, що стосуються публічного адміністрування корпоративних прав у формі віртуальних активів в умовах цифровізації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Розвиток технологій та ринків у світі спонукає до появи нових форм власності, зокрема цифрової фор-

ми, у зв'язку з цим актуальним постає дослідження публічного адміністрування корпоративних прав у формі віртуальних активів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поточний розвиток технологій та ринків в Україні та світі мав своїм наслідком створення нових об'єктів цивільних прав, що існують виключно у цифровій (нематеріальній) формі, фактично перебувають у цивільному об'їгу та істотним чином впливають на суспільно-економічні відносини, формуючи особливий та новий ринок. Необхідним елементом нової економічної парадигми будь-якої держави стає розвинений ринок віртуальних активів. В Україні він фактично вже є сформованим та існує протягом приблизно п'яти років, але знаходиться повністю поза межами правового поля держави [1].

Віртуальними активами є сукупність даних в електронній формі, які мають вартість. Від реальних грошей вони відрізняються тим, що не випускаються центральними банками. Найвідомішим видом віртуального активу на сьогодні є криптовалюта — різновид цифрової валюти, емісія та облік якої виконується децентралізованою платіжною системою повністю в автоматичному режимі [2].

Визначено, що криптовалютою є віртуальна валюта, захищена специфічними криптографічними методами, емісія та обслуговування транзакцій якої забезпечується децентралізованою глобальною комп'ютерною мережею. В основі криптовалюти лежить система блокчейн, яка уявляє собою децентралізовану, розподілену книгу, що реєструє походження цифрового активу та робить його історію незмінною та прозорою завдяки використанню децентралізації та криптографічного хешування (шифрування). Процесом створення цифрових валют є майнінг.

Найпершою криптовалютою став Bitcoin — цифрова криптовалюта, створена в 2008 році невідомим математиком або групою осіб (наразі це точно не встановлено) під псевдонімом Сатоши Накамото. В основі ідеї Bitcoin лежало бажання створити не "папірці", які представляють реальні гроші, а електронну валюту з тими властивостями золота, завдяки яким воно є ідеальними грошима [3, с. 96].

Актуальним постає питання можливості внесення криптовалюти до статутного капіталу господарських товариств в Україні. Так, законодавством України, яке регулює діяльність господарських товариств, не передбачено прямої заборони на здійснення таких операцій. В Україні першою компанією зі статутним капіталом, сформованим за допомогою криптовалюти Bitcoin, у 2016 році стала юридична компанія Axon Partners. Назар Поливка (один із партнерів даної компанії) зазна-

чив, що за своєю технологічною природою Bitcoin є сукупністю інформації, адже в його основі лежить блокчейн — зашифрований масив даних про всі операції, які були проведені в розподіленій мережі за весь час її існування [4, с. 491]. Відповідно до Закону України "Про віртуальні активи", криптовалюта прирівнюється до нематеріального блага, що також не суперечить ст. 177 Цивільного кодексу України [1].

Таким чином, в Україні частиною статутного капіталу підприємства можуть бути гроші, цінні папери, майно або майнові права, які мають виражений грошовий еквівалент. При цьому, все майно, яке вноситься до статутного капіталу товариства, має бути оцінене. Та, якщо засновників підприємства більше ніж одна особа, то така оцінка має бути проведена за загальною згодою, або, за необхідності, можна провести його незалежну експертну оцінку.

У зв'язку з тим, що Bitcoin має на ринку виражений грошовий еквівалент, тому може бути частиною статутного капіталу товариства за умови проведення його грошової оцінки та розглядатися у якості майна. Тобто, при внесенні криптовалюти до статутного капіталу підприємства, її потрібно зазначити як майно, та, у разі проведення будь-яких операцій, предметом яких буде криптовалюта, на неї поширюватимуться відповідні правила. Або наявність криптовалюти можна обґрунтувати як майнове право — відступ права вимоги за зобов'язаннями особи, у якої було викуплено криптовалюту (у разі, якщо така особа відома) [7].

Складно не погодитись з М. Ю. Абрамчук, Г.В. Салтикова та Ю. Г. Білоус, що криптовалюта певною мірою виконує деякі функції товару, а саме: комерційну (є об'єктом обміну); фінансову (є джерелом прибутку); правову (виступає об'єктом договірних відносин) [5, с. 296].

Заслугує на увагу позиція О.М. Петрук та О.С. Новак, щодо віднесення криптовалюти до фінансових інструментів та, залежно від термінів вкладення коштів суб'єктами господарювання класифікувати її як довгострокові або поточні фінансові інвестиції [8, с. 52—53].

В свою чергу, М. Ю. Абрамчук, Г.В. Салтикова та Ю. Г. Білоус зазначають, що під криптовалютою в обліковому аспекті розуміється інформаційний актив (ресурс), що є результатом виробничої, комерційної та фінансової діяльності суб'єкта господарювання, що перебуває на балансі підприємства та забезпечує досягнення передбачуваних ім цілей (зростання прибутку і капіталу, прискорення бізнес процесів, ефективний розвиток підприємства тощо). Своєю чергою, інформаційний актив (ресурс) — це комунікаційний інструмент фінансово-економічних відносин, функціонування якого засновано на сучасних інформаційних технологіях, телекомунікаційних системах, криптографії тощо, контрольований підприємством у результаті минулих подій та використання якого, як очікується, призведе до отримання економічних вигід у майбутньому [5, с. 296].

Хоча криптовалюту й можна вважати продуктом праці (якщо вона є результатом операційної діяльності — майнінгу) та об'єктом купівлі-продажу, вона не задовольняє ані особисті, ані виробничі людські потреби, тобто не має споживчої вартості. Безперечно, криптовалюта, має також ознаки фінансових інструментів, фінансових інвестицій, фінансових та нематеріальних активів, цінних паперів

тощо. Проте, аналіз визначень та класифікацій цих активів у нормативно-правових актах як України, так і зарубіжних країн, а також особливості створення та функціонування криптовалюти як інструменту фінансово-економічних відносин дають змогу дійти до висновку, що дана категорія має свої якісні відмінності від решти активів [5, с. 296].

Проте, виходячи з проведеного аналізу особливостей створення та функціонування криптовалюти, основною її функцією є комунікаційна, тобто обмін інформацією. Визначальною рисою криптовалюти є її технічний характер створення та функціонування як інструмента фінансово-економічних відносин, заснований на сучасних інформаційних технологіях (телекомунікаційних системах, криптографії тощо), а середовищем створення та розвитку є Інтернет. Даний аспект дає змогу розглядати криптовалюту як фактор розвитку інформаційної економіки, зумовленої особливою роллю інформаційних технологій та електронно-інформаційних технічних засобів зв'язку в розвитку всіх основних сфер життєдіяльності суспільства [5, с. 296].

Крім того, І. І. Ковалевич зазначає, що правовим режимом криптовалюти є система правовідносин між суб'єктами господарювання (майнерами, особами, які надають посередницькі послуги з виведення криптовалюти, криптобіржжами) та іншими учасниками господарських відносин, об'єктом яких є віртуальні активи [6, с. 11].

А отже, якщо розглядати криптовалюту як інструмент господарських відносин, вона може виступати у якості: товару, фінансового інструменту, ліквідного активу, тощо. В той же час, з позиції інструменту корпоративного управління, криптовалюта може виступати у якості: грошей (електронних, цифрових, віртуальних тощо), нематеріального активу, інвестицій, власності тощо. Крім того, все більше суб'єктів розглядають криптовалюту як об'єкт інвестування [9, с. 147].

Отже, можна зробити висновок, що поступово Bitcoin перетворюється з електронної валюти в бізнес-інструмент, за допомогою якого можна розраховуватися за товари та послуги. У республіці Ель-Сальвадор McDonald's, Starbucks та Pizza Hut вже почали приймати криптовалюту Bitcoin.

Крім того, найбільші компанії світу, такі як Microsoft, Dell, Galactic, AirBaltic, Innovecs, VirginGalactic, The New York Times, CNN, Reuters, Zynga, Overstock, Tiger Direct та світовий онлайн-магазин eBay приймають криптовалюту в оплату за товари та послуги [10, с. 82].

Україна є однією з двох десятків країн, в яких ця сфера активно розвивається. За даними Глобального рейтингу прийняття криптовалюта Україна посідає перше місце за обсягом операцій з криптовалюта і активністю користувачів [11]. У зв'язку з чим постає питання врегулювання ринку віртуальних активів в Україні.

Тож активний розвиток криптовалют потребує не тільки правового врегулювання їх обігу, а й державних механізмів регулювання операцій із внесенням їх до статутних капіталів господарських товариств. Крім того,

О. С. Літвінов звертає увагу на те, що аспекти функціонування криптовалюти, яка не піддається контролю, створюють загрозу безпеки, так як можуть використовуватися у якості інструментів для відмивання грошей, фінансування заборонених законом операцій, ухилення від сплати податків, шахрайства, а також можуть використовуватися терористичними організаціями [12, с. 104].

Рис. 1. Суб'єкти публічного адміністрування віртуальних активів

Джерело: [1].

Визначено, що ринок віртуальних активів потребує належного законодавчого врегулювання, яке покликане не лише надати можливість учасникам суспільних правовідносин розпоряджатись такими об'єктами, але й забезпечити баланс інтересів учасників ринку та сприяти надходженню інвестицій в Україну. Розбудова повноцінної функціонуючого ринку віртуальних активів є вкрай важливим та відповідальним завданням на сучасному етапі розвитку української економіки, зважаючи на важливість її інтегрування у європейську та світову економічну спільноту. Учасники ринку віртуальних активів повинні отримати можливість користуватися банківськими послугами, сплачувати податки з отриманих доходів і отримувати юридичний захист в судах при порушенні їх прав [1].

Також, дуже важливим завданням є забезпечення захисту українських інвесторів при здійсненні інвестицій на ринку віртуальних активів та існує необхідність визначення державного органу, який здійснюватиме: державне регулювання, нагляд та моніторинг за діяльністю постачальників послуг, пов'язаних з віртуальними активами; реєстрацію таких суб'єктів; встановлення механізмів превентивних заходів, санкцій та інших правозастосовних методів (рис. 1).

На даний час в Україні повноцінному функціонуванню та подальшому розвитку ринку віртуальних активів заважає цілий ряд невирішених проблем, серед яких: відсутність правового регулювання відносин, що виникають у сфері обігу віртуальних активів; відсутність механізмів оподаткування доходів, отриманих від операцій з віртуальними активами; відсутність правових гарантій захисту права власності учасників ринку віртуальних активів; регулювання діяльності професійних учасників ринку віртуальних активів; відсутність механізмів контролю за обігом віртуальних активів, які можуть використовуватись з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; відсутність дієвих механізмів залучення іноземні інвестиції в високо-технологічні галузі економіки України [6].

З метою вирішення вищезазначених проблем та реалізації Концепції регулювання операцій з криптовалютою, був прийнятий Закон України "Про віртуальні активи", який регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів [1].

Наразі держава знаходиться у пошуку нових фінансових інструментів та механізмів, які гарантуватимуть забезпечення відновлення та сталий розвиток української

економіки. Передусім, корпоративний сектор має пристосуватися до нових умов сьогодення, а тому необхідний реінжиніринг певних процесів, який вимагає виваженості з боку учасників корпоративного управління. Так, з розвитком технологій та ринків у світі виникає поява нових валют, які існують виключно у цифровій формі та сьогодні формують особливий ринок — ринок віртуальних активів. У зв'язку з цим

у всьому світі набувають значного поширення операції з криптовалютою. Крім того, вже встановлюється практика використання електронної валюти суб'єктами господарювання, а саме: при формуванні статутного капіталу товариств та при розрахунках за товари та послуги.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, з огляду на активізацію та значний стрибок у розвитку прав корпоративної власності у вигляді віртуальних активів, зручність та швидкість їх обороту, виникає безперечна потреба створення системи державних гарантій у сфері ринку віртуальних активів (організаційних, правових) з метою захисту інтересів усіх учасників корпоративного управління, а також створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні.

Тому, сьогодні, для належного функціонування та подальшого розвитку ринку віртуальних активів необхідним є створення державних гарантій у вигляді організаційно-правових засад функціонування такого ринку, а також визначення засад участі віртуального капіталу в корпоративному управлінні з урахуванням світових тенденцій у цій сфері.

Разом з тим, актуальним напрямом подальших досліджень залишаються питання визначення системи державного регулювання операцій із внесення криптовалюти до статутних капіталів господарських товариств та використання криптовалюти суб'єктами господарювання при розрахунках за товари та послуги, а також державного захисту механізмів, пов'язаних із інвестиціями у віртуальні активи громадян та підприємств в Україні.

Література:

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 18.06.2024).

2. Плискань І. Легалізація віртуальних валют: що передбачено новим законом? Платформа Ліга: Закон. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/206372_legalizatsiya-vrtualnikh-valyut-shcho-peredbacheno-novim-zakonem (дата звернення: 18.06.2024).

3. Кавецький В. Я. Криптовалюта в трансформаційних економіках. Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи та економіки: тези доповідей учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ: ДВНЗ "Університет банківської справи", 2018. С. 96—97.

4. Волошина Г. О. Криптовалюта як вклад до статутного капіталу господарського товариства: виклики та

зарубіжний досвід. Молодий вчений: Юридичні науки. 2018. № 12 (64). С. 490—493. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12/112.pdf> (дата звернення: 18.06.2024).

5. Абрамчук М. Ю., Салтикова Г. В., Білоус Ю. Г. Криптовалюта як інформаційно-комунікаційний інструмент фінансово-економічних відносин: обліковий аспект. Інфраструктура ринку: Гроші, фінанси і кредит. 2018. Вип. 18. С. 293—299. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/18_2018_ukr/50.pdf (дата звернення: 18.06.2024).

6. Ковалевич І. І. Правове регулювання криптовалюти. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15044/Ковалевич%20%201.%201.%20Правове%20регулювання%20криптовалюти.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 18.06.2024).

7. Стебелев А. М. Можна ли внести криптовалюту биткоин как часть уставного капитала предприятия? Адвокатське об'єднання "Колегія Адвокатів України". URL: https://kau.in.ua/uk/articles/mozhno_li_vnesti_kriptovalutu_bitkoin_kak_chast_ustavnogo_kapitala_predprijatija/?lang=uk (дата звернення: 18.06.2024).

8. Петрук О. М., Новак О. С. Сутність криптовалюти як методологічна передумова її облікового відображення. Вісник ЖДТУ. Серія "Економічні науки". 2017. № 4 (82). С. 48—55.

9. Бруханський Р. Ф., Спільник І. В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. Проблеми економіки. 2019. № 2 (40). С. 145—156.

10. Куцевол М. А., Шевченко-Наумова О. А. Поняття та економічна природа криптовалюти. Інституційний репозитарій Державного вищого навчального закладу "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". 2015. № 4 (7). С. 79—85. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/16391/1/79-85.pdf> (дата звернення: 18.06.2024).

11. The 2020 Global Crypto Adoption Index: Cryptocurrency is a global phenomenon. Chainalysis. URL: <https://blog.chainalysis.com/reports/2020-global-cryptocurrency-adoption-index-2020> (дата звернення: 18.06.2024).

12. Літвінов О. С. Криптовалюти як особливе поєднання криптографії, технології блокчейн і валют. Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи та економіки: тези доповідей учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ: ДВНЗ "Університет банківської справи", 2018. С. 103—105.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (Accessed 18.06.2024).

2. Plyskan', I. (2021), "Legalization of virtual currencies: what is provided by the new law?", available at: https://jurliga.ligazakon.net/news/206372_legalzatsya-vrtualnikh-valyut-shcho-peredbacheno-novim-zakonom (Accessed 18.06.2024).

3. Kavets'kyj, V. Ya. (2018), "Cryptocurrency in transformation economies", Problemy zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia ta stabil'noho rozvytku bankivs'koi systemy ta ekonomiky: tezy dopovidej uchasnykiv VIII Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh [Problems of ensuring

the effective functioning and stable development of the banking system and the economy: theses of the reports of the participants of the 8th All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists], DVNZ "Universytet bankivs'koi spravy", Kyiv, Ukraine, pp. 96—97.

4. Voloshyna, H. O. (2018), "Cryptocurrency as an investment in the charter capital of an economic partnership: challenges and foreign experience", Molodyj vchenyj: Yurydychni nauky, vol. 12 (64), pp. 490—493, available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12/112.pdf> (Accessed 18.06.2024).

5. Abramchuk, M. Yu. Saltykova, H. V. and Bilous, Yu. H. (2018), "Cryptocurrency as an information and communication instrument for financial-economic relations: accounting aspect", Infrastruktura rynku: Hroshi, finansy i kredyt, vol. 18, pp. 293—299, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/18_2018_ukr/50.pdf (Accessed 18.06.2024).

6. Kovalevych I. I. (2019), "Legal regulation of cryptocurrency", available at: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15044/Kovalevych%20%201.%201.%20Pravove%20rehulivannia%20kriptovaliuty.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 18.06.2024).

7. Stebelev, A. M. (2023), "Is it possible to deposit bitcoin cryptocurrency as part of the company's authorized capital?", available at: https://kau.in.ua/uk/articles/mozhno_li_vnesti_kriptovalutu_bitkoin_kak_chast_ustavnogo_kapitala_predprijatija/?lang=uk (Accessed 18.06.2024).

8. Petruk, O. M. and Novak, O. S. (2017), "The essence of cryptocurrency as a methodological prerequisite for its accounting display", Visnyk ZhDTU. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 4 (82), pp. 48—55.

9. Brukhans'kyj, R. F. and Spil'nyk, I. V. (2019), "Crypto assets in the accounting and reporting system", Problemy ekonomiky, vol. 2 (40), pp. 145—156.

10. Kutsevol, M. A. and Shevchenko-Naumova, O. A. (2015), "Concept and economic nature of cryptocurrency", Instytutsijnyj repozytarij Derzhavnoho vyschoho navchal'noho zakladu "Kyivs'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet imeni Vadyma Het'mana", vol. 4 (7), pp. 79—85, available at: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/16391/1/79-85.pdf> (Accessed 18.06.2024).

11. Chainalysis (2020), "The 2020 Global Crypto Adoption Index: Cryptocurrency is a global phenomenon", available at: <https://blog.chainalysis.com/reports/2020-global-cryptocurrency-adoption-index-2020> (Accessed 18.06.2024).

12. Litvinov, O. S. (2018), "Cryptocurrencies as a special combination of cryptography, blockchain technology and currencies", Problemy zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia ta stabil'noho rozvytku bankivs'koi systemy ta ekonomiky: tezy dopovidej uchasnykiv VIII Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh [Problems of ensuring the effective functioning and stable development of the banking system and the economy: theses of the reports of the participants of the 8th All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists], DVNZ "Universytet bankivs'koi spravy", Kyiv, Ukraine, pp. 103—105. *Стаття надійшла до редакції 26.06.2024 р.*

І. П. Романюк,

аспірант, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7721-9107>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.232

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ В ДИСКУРСІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

I. Romaniuk,

Postgraduate student, Institute of Public Administration and Scientific Research on Civil Protection

PROTECTION OF THE CIVILIAN POPULATION IN THE CONDITIONS OF AN EMERGENCY OF A MILITARY NATURE IN THE DISCOURSE OF PUBLIC ADMINISTRATION

У науковій статті розглянуто проблемні питання щодо комплексного підходу щодо управління захистом цивільного населення в умовах правового режиму воєнного стану.

Наголошується на тому, що наслідки надзвичайної ситуації воєнного характеру є прямою загрозою для національної безпеки України як безпосередньо та за рахунок негативних впливів на соціально-економічний, соціально-політичний та психологічний стан населення країни. В умовах триваючої активної фази російсько-української війни надзвичайної ваги набирає питання дослідження практик державного управління в умовах правового режиму воєнного стану, що дозволяє висвітлити питання надання допомоги населенню за цих умов. Акцентується увага на тому, що в Державному класифікаторі надзвичайних ситуацій немає докладного визначення за відповідними ознаками що є саме надзвичайна ситуація воєнного хаорактеру.

Визначено актуальність завдань органів державної влади і місцевого самоврядування щодо комплексного підходу до захисту цивільного населення в умовах правового режиму воєнного стану, що потребує застосування системного підходу до організації цих заходів. Проведено аналіз попередніх наукових досліджень та сформульовано висновок, що наявні наукові розвідки мають поодинокий характер та не утворюють єдиних поглядів до обраної проблематики. Обґрунтовано гіпотезу, що триваючий правовий режим воєнного стану спричиняє комплексний вплив на безпекове середовище та оборонну спроможність нашої країни, зокрема потребує удосконалення системи соціального захисту цивільного населення за цих умов. Зазначено, що переважна більшість наукових праць була зосереджена на розгляді питань розподілу управлінських функцій між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства щодо здійснення ними повноважень у сфері державного управління в умовах правового режиму воєнного стану. Визначено, що напрямом наукових досліджень із розглянутої тематики вбачається дослідження практик цивільного захисту цивільного населення в умовах надзвичайної ситуації воєнного характеру з застосуванням системного підходу.

The scientific article examines problematic issues regarding the integrated approach to managing the protection of the civilian population in the conditions of the legal regime of martial law.

It is emphasized that the consequences of an military emergency are a direct threat to the national security of Ukraine both directly and due to negative effects on the socio-economic, socio-political and psychological state of the country's population. In the conditions of the ongoing active phase of the Russian-Ukrainian war, the researching the practices of state administration under the legal regime of martial law, which allows us to highlight the issue of providing assistance to the civilian population under these conditions, is gaining extreme importance. Attention is drawn to the fact that in the State Classifier of Emergencies there is no detailed definition according to the relevant signs of what constitutes an military emergency.

The relevance of the tasks of the state authorities and local self-government bodies regarding the comprehensive approach to the protection of the civilian population in the conditions of the legal regime of martial law, which requires the application of a systematic approach to the organization of these measures, has been determined. An analysis of previous scientific studies was carried out and a conclusion was formulated that the available scientific researches are isolated in nature and do not form unified views on the selected issues. The hypothesis that the ongoing legal regime of martial law causes a complex impact on the security environment and defense capacity of our country, in particular, requires improvement of the system of social protection of the civilian population under these conditions. It was noted that the vast majority of scientific works were focused on the consideration of issues of distribution of management functions between state authorities, local self-government bodies, and civil society institutions regarding their exercise of powers in the field of public administration under the legal regime of martial law. It was determined that the direction of scientific research on the subject under consideration is the study of the practices of civil protection of the civilian population in the conditions of an military emergency of a nature with the use of a systemic approach.

Ключові слова: цивільне населення, управління, захист, надзвичайна ситуація, воєнний характер, комплексний підхід.

Key words: civilian population, management, protection, emergency, military nature, comprehensive approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Історично та географічно Україна була точкою перетину багатьох геополітичних інтересів, континентальних торговельних і економічних шляхів, а також цивілізаційних процесів. Наразі наша країна стала не тільки місцем кардинальних змін світового масштабу та місцем самих масштабних воєнних дій на європейському континенті після Другої світової війни. Отже змушені констатувати, що гуманістичні принципи розв'язання цивілізаційних криз і політичних протиріч ведуться гібридними методами на теренах України з використанням кронвенційних і неконвенційних видів зброї. Зауважимо, що надзвичайна ситуація (НС), зокрема й воєнного характеру, як правило впливає на життя значних контингентів населення на великих територіях, тому існує велика ймовірність виникнення значної кількості постраждалих, які потребують надання широкого спектру допомоги. Отже, захист цивільного населення в умовах НС воєнного характеру є пріоритетом дій органів державної влади та місцевого самоврядування, а також сил сектору безпеки і оборони. Тобто наслідки НС воєнного характеру є прямою загрозою для національної безпеки України як безпосередньо та за рахунок негативних впливів на соціально-економічний, соціально-політичний та психологічний стан населення країни. В умовах триваючої активної фази російсько-української війни надзвичайної ваги набирає питання дослідження практик державного управління в умовах правового режиму воєнного стану, що дозволяє висвітлити питання надання допомоги населенню за цих умов.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців проблематика захисту цивільного населення в умовах НС воєнного характеру переважно зосередже-

на на аналізі сучасного міжнародного гуманітарного права та імплементації його норм в національне законодавство: Худик Д.І., Нікітін А.А., Борщевський В.В., Василиця О.Б. та Матвєєв Є.Є. Окремим вектором досліджень є практика публічного управління в правових умовах воєнного стану, що представлено у дослідженнях Стояновича Д.Д., Миколюк А.В., Білоус А.О. та Клименко Н.Г.

Дослідження іноземних науковців, таких як Mantilla G., Alexander A., Seneviratne W., Casey-Maslen S., Vestner T. та Fink, S. Присвячені в основному питанням правового захисту вразливих категорій цивільного населення, доступності медичної допомоги і дотримання норм Женевської конвенції щодо захисту некомбатантів.

Тому можемо зауважити, що переважно дослідження сучасних практик державного управління в умовах правового режиму воєнного стану можемо визначити, що первинними стають процеси кризового менеджменту за обставин швидкоплинної зміни обстановки, саме це дозволяє стверджувати наявність характерних особливостей і механізмів захисту цивільного населення, які необхідно враховувати для визначення пріоритетів та напрямів підвищення ефективності управління державою як під час боротьби з агресором, так і під час повоєнного відновлення. Тоді як комплексного підходу щодо управління захистом цивільного населення в умовах правового режиму воєнного стану не відзначено.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою наукової статті є дослідження наукових розвідок щодо захисту цивільного населення в умовах надзвичайної ситуації воєнного характеру в дискурсі державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конституція України містить низку зобов'язань щодо забезпечення безпеки та нормальної життєдіяль-

ності громадян (зокрема, гарантується невід'ємне право людини на життя і право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст.27), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, санітарно-епідемічне благополуччя (ст.49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст.50) [1]. Саме тому в науковому дискурсі з проблематики державного управління в умовах правового режиму воєнного стану наявна зосередженість на питаннях на підвищенні ефективності функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також реагування на загрози і виклики в умовах трансформації безпекового середовища.

Захист цивільного населення в умовах надзвичайної ситуації (НС) воєнного характеру є пріоритетом дій органів державної влади та місцевого самоврядування, а також сил сектору безпеки і оборони. Організація управління, взаємодії та інформування органів управління та сил цивільного захисту, які залучаються до ліквідації наслідків НС та визначення послідовності та обсягів організаційних і практичних заходів із реагування на НС та ліквідацію її наслідків, строків виконання, відповідальних виконавців та необхідних для цього ресурсів реалізуються відповідно до плану реагування на НС державного рівня. Переведення єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ) або її окремих територіальних підсистем в режим підвищеної готовності та НС здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України у разі загрози виникнення або виникнення НС.

Відповідно можемо стверджувати, що наслідки НС воєнного характеру є прямою загрозою для національної безпеки України як безпосередньо та як наслідок негативних впливів на соціально-економічний, соціально-політичний та психологічний стан населення країни.

В державному класифікаторі НС [2] наведено впорядковані назви сучасних НС, що потенційно можуть статися в Україні, а також представлені їх коди з подальшою деталізацією. Зокрема зазначається згідно із характером походження подій, що можуть зумовити їх виникнення, можливо визначити наступні характери: природний, техногенний, соціальний та воєнний. Зокрема зазначається, що НС воєнного характеру це "порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремих територіях чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене застосуванням звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якого виникають вторинні чинники ураження населення, що її визначають в окремих нормативних документах. Варто зауважити, що у Класифікаторі не наведено подальшої деталізації НС воєнного характеру, зазначено лише найвищий рівень з кодом 40000.

Відповідно до характеру в Кодексі цивільного захисту [3] також визначено чотири види НС, а саме: техногенні, природні, соціальні та воєнні. Та відповідно не наведено уточнень щодо того, яка саме подія може бути визначена як НС воєнного характеру, що в принципі не дозволяє однозначно віднести НС саме до воєнного характеру, зважаючи на вказання щодо віднесення до НС соціального характеру окремих подій, таких як "збройні напади, захоплення й утримування об'єктів

державного значення (найважливіших і важливих державних об'єктів) або реальна загроза здійснення таких акцій" та "НС, пов'язані зі зникненням чи викраденням зброї та небезпечних речовин з об'єктів їх зберігання, використання, перероблення або під час транспортування".

Отже частіше за все умовами для запровадження правового режиму воєнного стану є випадки загрози нападу або збройної агресії, а також існуючої загрози державній незалежності та територіальній цілісності. Також подібні загрози можуть бути одними з багатьох причин введення правового режиму надзвичайного стану. Тобто відповідно до державного класифікатора НС [2] неконтрольовані соціальні заворушення (бунти, мітинги, прояви невдоволення за участі великої кількості людей) у тому числі також можуть бути вагомими причинами введення правового режиму надзвичайного стану.

Закон України "Про правовий режим воєнного стану" [4] визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

У зв'язку з військовою агресією РФ проти України Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 введено воєнний стан із 5 год. 30 хв. 24.02.2022 строком на 30 днів з подальшим багаторазовим продовженням.

На засіданні Ради безпеки ООН 10.01.2024 р. було оголошено, що з початку активної фази російсько-української війни загинули 10233 цивільних, 19289 отримали поранення. Понад 100 мирних українців загинули в російському полоні, з них одна дитина. Загальна кількість біженців з України сягає 6,3 млн у всьому світі, 80% із них хочуть повернутися до України за сприятливих безпечних умов.

За офіційними даними Міністерства соціальної політики України станом на кінець 2023 р. кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягла 4,9 млн осіб, з них 3,6 млн — особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни, з числа яких 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домів (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території).

Як зауважує дослідниця Жукова Є. за результатами аналізу світових практик, "основними викликами, з якими стикаються країни під час воєнних дій на своїй території, є: руйнування усталених механізмів управління державою, різка зміна структури економіки, втрата значної частини бюджетних надходжень, загострення соціальних і демографічних проблем, посилення бідності, інфляція, а також зниження інвестиційної активності бізнесу" [5, с. 31].

В контексті дослідження науково дискурсу цікавою є думка Губенко В. щодо того, що управління в правових умовах воєнного стану кардинально відрізняється

від сталих управлінських практик мирного часу, тому що управління за цих умов саме є практикою кризового управління (crisis management) [6, с. 116], що вимагає наявності у державних службовців кардинально інших навичок і знань.

На думку колективу авторів [7, с. 29] "...основними викликами, з якими стикаються країни під час воєнних дій на своїй території, є: руйнування усталених механізмів управління державою, різка зміна структури економіки, втрата значної частини бюджетних надходжень, загострення соціальних і демографічних проблем, посилення бідності, інфляція, а також зниження інвестиційної активності бізнесу". На нашу думку, подібні тенденції ми могли спостерігати протягом перших двох років активної фази російсько-української війни, що певним чином змусило вдосконалювати систему соціального захисту.

Консолідованою є думка вчених [8, с. 283], які виділяють інституційні проблеми, що негативно позначаються на практиці публічного управління задля зміцнення спроможностей щодо оборони; проблеми, пов'язані із незавершеністю процесів децентралізації; нечітко визначеним розподілом функцій управління між державними та місцевими органами влади у сфері цивільного захисту; недостатньою визначеністю форматів співпраці з неурядовими організаціями; реформуванням системи військового обліку та порядку формування мобілізаційного резерву; доволі великою корумпованістю та іншими інституційними змінами, що зумовлюють погіршення ефективності практики публічного управління.

Особливості правового режиму воєнного стану, як зазначає науковець Нікітін А.А. [9, с. 162] можуть створити умови коли "незавершеність адміністративно-територіальної реформи, що загрожує наростанням в Україні інституційних диспропорцій у взаємовідносинах між органами державної влади та органами місцевого самоврядування; нерегульованим в повному обсязі залишається питання розподілу управлінських функцій між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства щодо здійснення ними повноважень; незавершеність реформи системи військового обліку та формування мобілізаційного резерву; низька якість правового та організаційного забезпечення планування та реалізації евакуаційних заходів, контролю інформаційних потоків в мас-медіа та Інтернеті тощо".

Зважаючи на специфіку класифікації НС воєнного характеру [2] важливою є думка науковців щодо практик державного управління в умовах НС різного характеру. Як зауважує [10, с. 190] власне "...державне управління у надзвичайних ситуаціях є соціально та особистісно орієнтованим, що зумовлено неминучістю спричинення надзвичайною ситуацією зміни умов життєдіяльності людей, трансформації соціального середовища і особистісних характеристик людей. Людиноцентристська спрямованість діяльності органів публічної адміністрації у надзвичайних умовах виявляється в тому числі у формуванні психологічної готовності представників окремих професій до виконання посадових обов'язків під впливом негативних чинників".

Проведений аналіз дослідження з питань функціональної структури публічного управління в умовах над-

звичайних обставин на думку Стояновича Д.Д. [11, с. 69] демонструє, що однією з найважливіших складових цього процесу є організація системи управління та відповідна міжвідомча координація реагування, що є надзвичайно чутливим до масштабу НС, складності обстановки у зоні НС, збільшеності кількості залучених сил та потреби в ресурсах. Саме масштаб НС висуває підвищені вимоги до організації управління та розподілу наявних і залучених матеріальних ресурсів у процесі ліквідації комплексних наслідків НС соціального, природного, воєнного і техногенного характеру, а також фактів введення надзвичайного та воєнного стану.

Як наголошує дослідник Дамір Н.Р. огли [12, с. 44] "реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу — передбачає таку модернізацію системи управління, яка спрямована на антикризове управління та управління в умовах невизначеності з урахуванням постійних викликів, які пов'язані із забезпечення безпекової життєдіяльності суспільства. Мета такого реформування публічного управління є оптимізації фінансових, кадрових, матеріальних ресурсів для забезпечення безпеки та життєдіяльності суспільства. Обґрунтовано, що інноваційні виклики сьогодення вимагають від системи публічного управління гнучкості, оптимальності, раціональності, неупередженості, професійності та швидких ефективних управлінських рішень, адже від таких рішень на сьогодні залежить життя людини та життєдіяльність суспільства, і, в решті решт, існування незалежності держави".

Маємо бути свідомими того, що триваючі воєнні дії спричиняють комплексний вплив на безпекове середовище та оборонну спроможність нашої країни, одним з яких є втрата наукового потенціалу країни, що на думку дослідників Січенка В. та Вільхової Т. [13, с. 12] може суттєво вплинути на забезпечення ефективності наукових досліджень та реалізацію воєнних потреб, а також знизити інноваційність державного управління в умовах воєнного стану.

Наразі виключно важливим аспектом публічного управління в умовах правового режиму воєнного стану на думку Миколюк А.В. стає "робота публічного управління на тимчасово окупованих територіях та в районах ведення активних бойових дій. В населених пунктах де зруйновано чи порушено інфраструктуру й логістику виникають не лише питання про забезпечення потреб населення та організації для них максимально безпечних умов, але й про поведення з документами, питання евакуації, створення гуманітарних коридорів, продовольчу логістику". Автор погоджується з думкою НАДС щодо тези про те, що "в більшості подібних населених пунктів система публічного управління частково адаптувалася до критичних умов, представляючи нашу державу в тилу ворога, ставши на захисті національних інтересів" [14, с. 46].

Важливим гравцем у системі захисту цивільного населення в умовах НС та особливого (воєнного) стану є сили сектору безпеки і оборони, зокрема ДСНС України. Дослідники [15, с. 248—249] зауважують, що "в Україні органи, служби та сили ДСНС діють одночасно у двох правових режимах: військовому. права та певного періоду зі ступенем повної готовності. Крім того, передбачено "період реконструкції", який передбачає додаткові

завдання ЄДСЦЗ, повна реалізація яких можлива після закінчення бойових дій і здійснюється на підконтрольних Україні територіях, на яких не ведуться бойові зіткнення".

При реалізації заходів захисту цивільного населення в умовах ведення широкомасштабних бойових дій Як зазначає Білоус А.О. [16, с. 25], зокрема в умовах правового режиму воєнного стану, набуває актуальності ситуативне управління в умовах невизначеності та НС, з розумінням того що це є видом оперативного управління, що застосовується у поєднанні із стратегічним та перспективним плануванням заходів, що відповідають динаміці зміни ситуації.

Важливою складовою комплексної системи захисту цивільного населення в умовах воєнного стану є стабільне функціонування ЄДСЦЗ як базового елементу національної системи стійкості. Саме тому науковиця Клименко Н.Г. акцентує увагу на тому, що ЄДСЦЗ "на яку покладається його забезпечення, з 24.02.2022 року функціонує одночасно у двох режимах: режимі надзвичайної ситуації, встановленому з метою ліквідації наслідків медико-біологічної надзвичайної ситуації природного характеру державного рівня і забезпечення санітарного й епідемічного благополуччя населення, та перебуває у готовності до виконання завдань за призначенням в особливий період, у тому числі у воєнний час, з урахуванням особливостей, що визначаються вимогами норм міжнародного гуманітарного права, законів України "Про правовий режим воєнного стану" та "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію". На неї покладається ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій, які відбуваються не лише у повсякденних умовах, в умовах режиму надзвичайної ситуації та карантину, а й під час воєнного стану" [17, с. 227].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Грунтуючись на вище викладеному можемо стверджувати про те, що організаційно-управлінські засади надання допомоги населенню в умовах НС воєнного характеру формуються на засадах імплементації базових документів міжнародного гуманітарного права та враховують норми національного права. Нагальні завдання щодо захисту цивільного населення в умовах воєнного стану потребує не тільки напрацювання поточного нормування, а також механізмів надання всіх видів захисту, у т.ч. надання медичної допомоги і психологічної підтримки.

На жаль, змушені констатувати, що наразі спостерігається брак наукових публікацій, присвячених саме аналізу досвіду надання допомоги цивільному населенню в умовах НС воєнного характеру, увага зосереджується на питаннях соціального захисту вимушено переміщених осіб. А також потрібно вносити зміни

Таким чином, воєнний стан є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру — необхідністю відбиття агресії проти України або запобігання безпосередній загрозі агресії.

Отже, за результатами дослідження наукового дискурсу з обраної проблеми можемо стверджувати, що переважна більшість наукових праць була зосереджена на розгляді питань розподілу управлінських функцій між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства щодо здійснення ними повноважень у сфері державного управління в умовах правового режиму воєнного стану. Наявні поодинокі публікації науковців-медиків, що досліджують питання організації медичної допомоги постраждалому цивільному населенню в умовах бойових дій з акцентом на медичні технології. Також присутня інформація на офіційних веб-порталах центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо можливостей отримати соціальну допомогу та евакуюватися до безпечних місць. У зв'язку з триваючим правовим режимом воєнного стану відсутні комплексні наукові дослідження з питань захисту цивільного населення в умовах НС воєнного характеру.

Подальшим напрямом наукових досліджень із розглянутої тематики вбачається опрацювання моделі комплексного захисту цивільного населення в умовах надзвичайної ситуації воєнного характеру з застосуванням системного підходу.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010. Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text> (дата звернення: 25.05.2024).
3. Кодекс цивільного захисту України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17?find=1&text=%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD#w1_40 (дата звернення: 25.05.2024).
4. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 25.05.2024).
5. Жукова Є. Публічне адміністрування під час дії адміністративно-правового режиму воєнного стану. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару, м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року. Кривий Ріг, 2022. 498 с. С. 31—32.
6. Губенко В. Управлінська діяльність в частині забезпечення комунікаційної політики в умовах воєнного стану. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2022. № 2. С. 105—122.
7. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвеев Є. Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне панування та механізми розвитку. Держава та регіони. Сер. Публічне управління та адміністрування. 2022. № 2 (76). С. 30—35.
8. Куйбіда В.С., Куйбіда С.В., Теличко, В.С. Розділ 3.4. Модернізація публічного управління в умовах війни

і першочергові його завдання. науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій. International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime: Collective monograph / edited by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal. Chernihiv: REICST2022. С. 272—287.

9. Нікітін А.А. Здійснення публічного адміністрування під час дії правового режиму воєнного стану: теоретичні та практичні аспекти. Юридичний бюлетень. 2022. Вип. 27. С. 157—166.

10. Проневич О.С. Державне управління у надзвичайних ситуаціях: концептуально-правовий базис та інституційна надбудова. Форум права. 2015. № 5. С. 186—193.

11. Стоянович Д.Д. Організаційний механізм публічного управління в умовах надзвичайних обставин у сучасній Україні. Публічне урядування. 2022. № 4 (32). С. 66—72.

12. Дамір Н.Р. огли. Дослідження питання реформування системи публічного управління в умовах військових конфліктів. Наукові перспективи. 2022. № 10 (28). С. 40—49.

13. Січенко В., Вільхова Т. Проблеми та перспективи розвитку публічного управління в сфері науки України у воєнний час. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 2 (3). С. 11—14.

14. Миколюк А. В. Публічне управління в умовах воєнного стану: питання ефективності. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2022. Вип. 29. С. 45—48.

15. Mykityn Yu., Kosmider T., Snopek M. Civil protection services in Ukraine in emergency during the legal regime of martial law. Journal of security and sustainability issues. 2023. Vol. 13, 239—250.

16. Білоус А.О. Проблеми та перспективи реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. № (3). С. 23—29.

17. Клименко Н. Особливості забезпечення цивільного захисту в умовах воєнного стану. Науковий вісник: Державне управління. 2022. № 2. С. 218—233.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 10 June 2024).

2. State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy (2010), "Classifier of emergency situations DK 019:2010", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text> (Accessed 25.05.2024).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Code of Civil Protection of Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17?find=1&text=%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD#w1_40 (Accessed 25.05.2024).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About the legal regime of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (Accessed 25.05.2024).

5. Zhukova, Ye. (2022), "Public administration during the administrative and legal regime of martial law",

Diial'nist' derzhavnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho onlajn-seminaru [Activities of state bodies under martial law: a collection of materials of the International Scientific and Practical Online Seminar], Kryvyj Rih, Ukraine, pp. 31—32.

6. Hubenko, V. (2022), "Management activities in terms of ensuring communication policy in the conditions of martial law", Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia, vol. 2, pp. 105—122.

7. Borschevs'kyj, V.V. Vasylytsia, O.B. and Matvieiev, Ye.E. (2022), "Public administration under martial law: institutional transformations, strategic dominance and development mechanisms", Derzhava ta rehiony. Ser. Publichne upravlinnia ta administruvannia, vol. 2 (76), pp. 30—35.

8. Kujbida, V.S. Kujbida, S.V. and Telychko, V.S. (2022), "Section 3.4. Modernization of public administration in the conditions of war and its primary tasks. Scientific and educational innovation center of social transformations", International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime: Collective monograph, University of Coimbra, Portugal, REICST, Chernihiv, Ukraine, pp. 272—287.

9. Nikitin, A.A. (2022), "Implementation of public administration during the legal regime of martial law: theoretical and practical aspects", Yurydychnyj biuleten', vol. 27, pp. 157—166.

10. Pronevych, O.S. (2015), "State management in emergency situations: conceptual legal basis and institutional superstructure", Forum prava, vol. 5, pp. 186—193.

11. Stoianovych, D.D. (2022), "The organizational mechanism of public administration under extraordinary circumstances in modern Ukraine", Publichne uriaduvannia, vol. 4 (32), pp. 66—72.

12. Damir, N.R. ohly (2022), "Finding the issue of reforming the public administration system in the conditions of military conflicts", Naukovi perspektyvy, vol. 10 (28), pp. 40—49.

13. Sichenko, V. and Vil'khova, T. (2022), "Problems and prospects of the development of public management in the field of science of Ukraine during wartime", Visnyk Dniprov's'koi akademii neperervnoi osvity: Publichne upravlinnia ta administruvannia, vol. 2 (3), pp. 11—14.

14. Mykoliuk, A.V. (2022), "Public administration under martial law: the question of efficiency", Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini, vol. 29, pp. 45—48.

15. Mykityn, Yu. Kosmider, T. and Snopek, M. (2023), "Civil protection services in Ukraine in emergency during the legal regime of martial law", Journal of security and sustainability issues, vol. 13, pp. 239—250.

16. Bilous, A.O. (2022), "Problems and prospects of reforming the public administration system in wartime conditions", Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia, vol. 3, pp. 23—29.

17. Klymenko, N. (2022), "Peculiarities of providing civil protection under martial law", Naukovyj visnyk: Derzhavne upravlinnia, vol. 2, pp. 218—233.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2024 р.

А. Д. Худолій,
здобувач кафедри регіональної політики, Навчально-науковий інститут публічного
управління та державної служби Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7228-2807>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.238

"ГРІНФІЛД" І "БРАУНФІЛД" ПРОЄКТИ — КАТАЛІЗАТОРИ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

A. Khudolii,
Candidate for a degree of the Department of Regional Policy, Educational and Scientific Institute
of Public Administration and Public Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

"GREENFIELD" AND "BROWNFIELD" PROJECTS — CATALYSTS FOR LOCAL DEVELOPMENT
UNDER WAR CONDITIONS

Статтю присвячено розгляду можливостей функціонування індустріальних парків в умовах війни з точки зору процесів та системи публічного управління. На основі здійсненого аналізу літературних джерел схарактеризовано поняття "індустріальний парк", "інвестиційний проєкт", тип розміщення індустріального парку — "Грінфілд", тип розміщення індустріального парку — "Браунфілд".

Представлено схематично проєкт ревіталізації індустріального парку. Детально описано недоліки та переваги двох типів розміщення індустріальних парків. Зроблено висновок, що для повоєнної відбудови може бути вигідно використовувати обидва типи індустріальних парків в залежності від конкретних умов та потреб. Однак, тип "Браунфілд" є доцільнішим варіантом в умовах війни або повоєнної відбудови, зважаючи на наявність великої кількості невикористаних або забруднених промислових майданчиків. У результаті проведеного дослідження, обґрунтовано, що "Грінфілд" і "Браунфілд" проєкти — каталізатори місцевого розвитку в умовах воєнного стану.

Зазначено, що в умовах війни дієві індустріальні парки є важливим елементом економічної стійкості та відновлення: підтримка роботи критично важливих галузей; відновлення та модернізація промисловості; забезпечення людей робочими місцями, що змушені виїжджати з рідних домівок; залучення міжнародної допомоги та інвестицій тощо.

Констатовано, що для подальших досліджень відповідно даної проблематики варто сфокусуватися на наступних напрямках: соціальний, економічний та екологічний вплив "Грінфілд" і "Браунфілд" проєктів.

The article examines consideration of economic possibilities of functioning of industrial parks in conditions of war. Based on the carried out analysis of literary sources, the concepts of "industrial park," "investment project," type of location of the industrial park — "Greenfield," type of location of the industrial park — "Brownfield" are characterized.

The project of industrial park revitalization is presented schematically. The disadvantages and advantages of two types of placement of industrial parks are described in detail. It is concluded that for post-war reconstruction it may be advantageous to use both types of industrial parks depending on specific conditions and needs and indicated that the type of investment project. However, the Brownfield type is a more appropriate option in war or post-war reconstruction, due to the presence

of a large number of unused or contaminated industrial sites. As a result of the study, it is substantiated that Greenfield and Brownfield projects are catalysts for local development under martial law.

The article noted that failure or non-compliance with one of the stages of the revitalization project will lead to the abandonment of the project. Conversely, compliance with all stages gets a satisfactory result and the projects "Greenfield" or "Brownfield" are implemented. It is worth noting that in this case there is no difference what type of project this is.

Noted in the article that in the conditions of war, effective industrial parks are an important element of economic sustainability and recovery: supporting the work of critical industries; restoration and modernization of industry; providing people with jobs that are forced to leave their homes; attracting international assistance and investment, etc.

The article states, that Greenfield and Brownfield projects will play a key role in the restoration and development of regions, but their implementation in war conditions requires a special approach and adaptation to new realities.

It is stated that for further research according to this issue it is necessary to focus on the following areas: social, economic and environmental impact of "Greenfield" and "Brownfield" projects.

Ключові слова: публічне управління, місцеве самоврядування, регіональна політика, повоєнне відновлення, розвиток територій, індустріальний парк, "Граундфілд", "Браунфілд", війна.

Key words: public administration, local government, regional politics, post-war reconstruction, territory development, industrial park, "Groundfield", "Brownfield", war.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Воєнний стан створює серйозні виклики для соціально-економічного розвитку та стабільності регіонів. У багатьох випадках традиційні методи розвитку, а саме інвестування в будівництво нових житлових комплексів, будівництво доріг, надання кредитів, субсидій для розвитку підприємництва стають нездійсненними через пошкодження інфраструктури, відсутність безпеки та інші фактори в умовах воєнного стану. На сьогодні одним із ефективних механізмів залучення інвестицій є впровадження індустріальних парків, які являють собою потенційні промислові майданчики для релокації компаній як із інших країн світу так і підприємств з окупованих територій до більш безпечних місць з метою зменшення часу до початку їх діяльності, який необхідний для пошуку найкращої локації, початку процесу будівництва і введення об'єктів в експлуатацію. У глобальному світі XXI століття створення і функціонування індустріальних парків це визначальний драйвер розвитку будь-якої держави та дієвий механізм інвестування в інфраструктуру для успішного розвитку бізнесу, індустріалізації економіки, модернізації промисловості та забезпечення збалансованого регіонального та місцевого розвитку [1].

В цьому контексті "Грінфілд" та "Браунфілд" проекти відіграватимуть ключову роль у відновленні та розвитку регіонів, але їх реалізація в умовах війни вимагає особливого підходу та адаптації до нових реалій.

Таким чином, враховуючи основні аспекти проблематики даної статті, фокус дослідження спрямований на процеси економічного розвитку в умовах війни, що робить актуальним вивчення сучасних інвестиційних проєктів Браунфілд і Грінфілд. Розвиток грінфілд і браунфілд проєктів має значний вплив на місцеву економіку, соціальну стабільність і екологічну ситуацію. Вивчення їх впливу та розробка ефективних стратегій впровадження є важливими як для наукових досліджень, так і для практичної діяльності. Це включає в себе аналіз економічної ефективності, екологічних переваг і соціального впливу таких проєктів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Перспективи розвитку індустріальних парків висвітлює у своїй публікації М. Веден'япіна [2]. Економічний аналіз Brownfield і Greenfield Industrial Парки Інвестиційні проєкти: кейс Східної Словаччини досліджують науковці [3].

Індустріальні парки як ефективний механізм залучення інвестицій для відновлення економіки у післявоєнний період досліджує Л.Бойко та В.Бойко [1]. У публікації розкрито питання створення й організації діяльності індустріальних парків як ефективного механізму залучення інвестицій для відновлення економіки у післявоєнний період. Світовий досвід розвитку індустріальних парків та їхні переваги для розвитку економіки України вивчає Н. Шевчук [4]. Данилович-Кропивницька М.Л., Джурик Ю.А. у публікації [5] співставляють розвиток індустріальних парків в Україні з новим етапом розвитку суспільства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз ролі "Грінфілд" і "Браунфілд" проєктів у стимулюванні місцевого розвитку в умовах воєнного стану в Україні. Відповідно до даної мети основними завданнями є: визначення сутності поняття індустріальний парк; порівняльна характеристика інвестиційних проєктів "Грінфілд" та "Браунфілд"; оцінка проєктів ревіталізації індустріального парку; визначення варіантів сприяння досліджуваних типів індустріальних парків відновленню та зростанню в умовах воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно чинного законодавства, індустріальний парк — визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, переробки промислових та/або побутових відходів (крім захоронення відходів), також науково-технічну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку [6]. Метою створення індустріальних парків є забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізація інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць, розвиток сучасної виробничої та ринкової інфраструктури [7, 8].

Погоджуємось з думкою М. Веден'япіної про те, що індустріальні парки мають значні позитивні зовнішні ефекти для розвитку регіональних економічних систем та окремих територій, що впливає на стійкість економічного зростання в країні в цілому. Позитивні ефекти на думку науковця пов'язані з наступними позиціями: отримання синергетичного ефекту завдяки обміну ресурсами та знаннями; підвищення інноваційного потенціалу, що сприяє виробництву інноваційної продукції; підтримка малого та середнього підприємництва; збільшення попиту на робочу силу в регіоні; створення попиту на продукцію та послуги, що виробляються і надаються поблизу їх розташування; отримання місцевими бюджетами додаткових коштів завдяки збільшенню податкових надходжень; фінансування соціальних програм. Таким чином, індустріальні парки сприяють комплексному розвитку промисловості, економіки та соціальної сфери, що веде до підвищення якості життя у регіонах та країні в цілому.

Водночас, слід зазначити, що в умовах війни дієві індустріальні парки є важливим елементом економічної стійкості та відновлення. Маємо на увазі підтримку роботи критично важливих галузей; відновлення та модернізація промисловості; забезпечення людей робочими місцями, що змушені виїжджати з рідних домівок; залучення міжнародної допомоги та інвестицій тощо.

Вважаємо за доцільне в контексті дослідження схарактеризувати два типи розміщення індустріальних парків: інвестиційний проєкт типу "Грінфілд" та типу "Браунфілд". Аналізуючи літературні джерела, зустрічаємо і інші трактування "інвестиційні об'єкти", "інвестиційні майданчики", "земельна ділянка".

Таблиця 1. Порівняння "Грінфілд" і "Браунфілд" проєктів

Переваги Грінфілд проєктів
Створення нових робочих місць стимулює економічний розвиток регіону
Сприяння інфраструктурному розвитку завдяки будівництву нових об'єктів
Реалізація нових проєктів супроводжується впровадженням сучасних екотехнологій
Притаманність більшій гнучкості у плануванні та розвитку
Виклики Грінфілд проєктів
Необхідність значних інвестицій на етапі планування та будівництва
Складний та тривалий процес отримання дозволів
Парки будуються «з нуля», їх розвиток починається зі створення необхідної інфраструктури (дороги, водопостачання, каналізація, електропостачання тощо) та будівництва споруд для промислового використання
Переваги Браунфілд проєктів
Зменшення витрат на розбудову нової інфраструктури.
Можливість покращення екологічної ситуації через очищення забруднених територій.
Використання вже наявних об'єктів знижує витрати на будівництво.
Наявна інфраструктура, що сприяє швидшому відновленню.
Виклики Браунфілд проєктів
Високі витрати на відновлення забруднених ділянок
Потреба у врахуванні інтересів місцевого населення та громади
Можливі складнощі з правами власності та юридичним статусом земельних ділянок

Джерело: сформовано автором.

Індустріальний парк типу "Грінфілд" (Greenfield) — це індустріальний парк, створений на раніше незабудованій земельній ділянці. Як правило, така ділянка не забезпечена інженерною та транспортною інфраструктурами на момент початку реалізації проєкту [2]. Цей термін походить від англійського слова "greenfield", що означає "зелена площа" або "неосвоєна земля". Прикладом є будівництво нових заводів чи фабрик на територіях, які раніше не використовувалися для промислових потреб. Створення нових житлових мікрорайонів на околицях міста.

Індустріальний парк типу "Браунфілд" (Brownfield) — парк, який створюється на основі раніше існуючих виробничих майданчиків, як правило, забезпечених будівлями, спорудами та інфраструктурою, щодо яких проводиться реконструкція і (або) капітальний ремонт, відповідно до спеціалізації парку і потреб його резидентів. "Браунфілд-проєкти" стосуються реконструкції, реновації або повторного використання існуючих об'єктів та територій, які були раніше забудовані або використовувалися в промислових чи інших комерційних цілях. Термін "brownfield" означає "коричневе поле", що вказує на попередню забудову. Для такого типу є характерним наявність розвиненої спільної інфраструктури: інтернет, телекомунікація, електроенергія, водопостачання, газопостачання, каналізаційні мережі, очисні споруди, внутрішні дороги тощо; розвинуте транспортне сполучення: доступність і близькість до доріг міжнародного значення, залізничних ліній, аеропортів та пунктів пропуску із сусідніми країнами тощо; надання комплексних сервісних, логістичних, комерційних послуг для учасників індустріального парку; надання підтримки учасникам індустріальних парків: податкові пільги, інвестиційні гранти тощо [2].

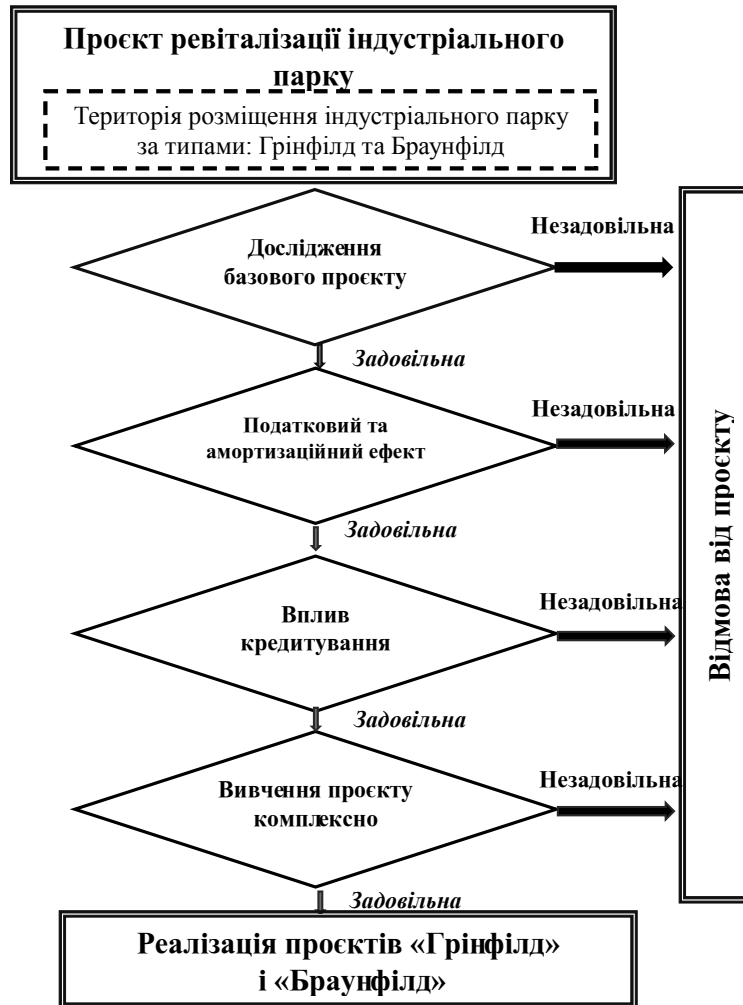

Рис. 1. Оцінка проєкту ревіталізації індустріального парку

Джерело: сформовано на основі [3].

Обидва типи індустріальних парків мають свої переваги та недоліки, і вибір між ними залежить від конкретних умов, цілей інвесторів, наявних ресурсів та можливостей розвитку. Важливим в контексті даного дослідження наголосити на викликах реалізації проєктів в умовах воєнного стану. Мова йде про непередбачувану, нестабільну безпекову ситуацію, що може стримувати інвесторів від вкладення коштів у регіони, що знаходяться поблизу зони конфлікту. Умови війни призводять до скорочення державних та приватних інвестицій у розвиток інфраструктури.

Зобразимо схематично проєкт ревіталізації індустріального парку, сфокусувавшись на задовільній та незадовільній оцінці досліджуваних типів розміщення індустріального парку.

Необхідно враховувати, що інвестиційний проєкт — це проєкт з обґрунтуванням економічної доцільності, обсягу і термінів здійснення капітальних вкладень, у тому числі необхідна проєктно-кошторисна документація, розроблена відповідно до законодавства, а також опис практичних дій по здійсненню інвестицій [9].

Слід зазначити, що невиконання чи недотримання одного з етапів проєкту ревіталізації, призведе до відмови від проєкту. І навпаки, дотримання всіх етапів отримує задовільний результат і проєкти "Грінфілд" чи "Бра-

унфілд" реалізуються. Варто наголосити, що в даному випадку не має різниці якого типу даний проєкт.

На наше переконання, для повоєнної відбудови може бути вигідно використовувати обидва типи індустріальних парків в залежності від конкретних умов та потреб. Однак, у багатьох випадках, особливо коли є велика кількість невикористаних або забруднених промислових майданчиків, "Браунфілд" індустріальні парки можуть бути більш доцільним варіантом. Виокремимо переважачі характеристики типу "Браунфілд". По-перше, мова йде про використання існуючої інфраструктури. "Браунфілди" зазвичай вже мають певну інфраструктуру, таку як дороги, електромережі, водопостачання тощо, що можна відновити та модернізувати для швидкого відновлення промислової діяльності. По-друге, зменшення вартості та часу відновлення, оскільки немає необхідності в побудові нової інфраструктури з нуля, що тим самим сприятиме швидшому процесу відновлення та зменшення загальних витрат. По-третє, вирішення проблем забруднення земель та водних ресурсів сприятиме екологічній віднові та зменшенню впливу на довкілля. Незважаючи на те, що "Грінфілд" індустріальні парки можуть мати більшу гнучкість у плануванні та дизайні, їх створення може вимагати більших витрат та тривати довше. У повоєнних умовах, коли по-

трібно швидко відновити економіку та створити нові робочі місця, "Браунфілд" індустріальні парки можуть бути більш практичним рішенням.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Відповідно до мети даної статті розглянуто поняття індустріальний парк; проведено порівняльну характеристику інвестиційних проєктів "Грінфілд" та "Браунфілд"; схематично відображено оцінку проєктів ревіталізації індустріального парку; визначено варіанти сприяння досліджуваних типів індустріальних парків відновленню та зростанню в умовах воєнного стану.

Таким чином, "Грінфілд" і "Браунфілд" проєкти є важливими інструментами, каталізаторами для стимулювання місцевого розвитку в умовах воєнного стану в Україні. Досліджувані інвестиційні проєкти мають потенціал для створення нових робочих місць, покращення інфраструктури, екологічної реабілітації та економічного зростання. Однак, успішне впровадження таких проєктів вимагає подолання значних викликів, включаючи фінансові, юридичні та екологічні аспекти.

Подальші дослідження мають зосередитися на розробці інноваційних підходів до управління "Грінфілд" і "Браунфілд" проєктами, враховуючи специфічні умови воєнного стану, що включає в себе: створення спеціальних інвестиційних фондів задля підтримки "Грінфілд" і "Браунфілд" ініціатив; розробка законодавчих та регуляторних норм задля полегшення процесу реалізації таких проєктів; залучення міжнародної допомоги та експертизи задля забезпечення високих стандартів і ефективного впровадження проєктів.

Література:

1. Бойко В., Бойко Л. Індустріальні парки — ефективний механізм залучення інвестицій для відновлення економіки у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2306/2227> (дата звернення: 4.06.2024).
2. Vedenyapina M., Malakhova V. Prospects for the development of industrial parks in Ukraine. *Journal of Law and Social Sciences*. 2024. vol. 11. pp. 12—15. URL: https://lesp.hu/wp-content/uploads/2024/04/3-Malakhova_11_2023_p-12-15.pdf (дата звернення: 4.06.2024).
3. Pavolova, H. Bakalar, T. Tokar cik, A. Kozakova, L. and Pastyrcak, T. An Economic Analysis of Brownfield and Greenfield Industrial Parks Investment Projects: A Case Study of Eastern Slovakia, *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 2021. vol. 18. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph18073472> (дата звернення: 4.06.2024).
4. Шевчук Н. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 4 (28). С. 68—74. URL: <http://preu.stu.cn.ua/article/view/262444/258872>.
5. Данилович-Кропивницька М.Л., Джурик Ю.А. Індустріальні парки в Україні: новий етап розвитку. *Наукові перспективи*. 2022. № 6(24). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1865/1863>.
6. Про індустріальні парки. Закон України від 21.06.2012 № 5018-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>.

7. Інформаційний бюлетень. Інструменти економічного розвитку місцевих громад: кращі практики у сфері транскордонного співробітництва. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20210033.pdf> (дата звернення: 5.06.2024).

8. Про схвалення Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023–2030 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 року № 176-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 5.06.2024).

9. Офіційний сайт агенції регіонального розвитку. Інвестиційний проєкт. URL: <https://zrda.org/terminolohiya/> (дата звернення: 5.06.2024).

References:

1. Wojko, V. and Wojko, L. (2023), "Industrial parks as an efficient mechanism of attracting investments for economic recovery in a post-war period", *Ekonomika ta susipl'stvo*, [Online] vol. 49, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2306/2227> (Accessed 4 June 2024).
2. Vedenyapina, M. and Malakhova V. (2024), "Prospects for the development of industrial parks in Ukraine", *Journal of Law and Social Sciences*, vol. 11, pp. 12—15, available at: https://lesp.hu/wp-content/uploads/2024/04/3-Malakhova_11_2023_p-12-15.pdf (Accessed 4 June 2024).
3. Pavolova, H. Bakalar, T. Tokar cik, A. Kozakova, L. and Pastyrcak, T. (2021) "An Economic Analysis of Brownfield and Greenfield Industrial Parks Investment Projects: A Case Study of Eastern Slovakia", *Int. J. Environ. Res. Public Health*, [Online], vol. 18, available at: <https://doi.org/10.3390/ijerph18073472> (Accessed 4 June 2024).
4. Shevchuk, N. (2021), "World experience of industrial parks development and their benefits for the development of Ukraines economy", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*", vol. 4 (28), pp. 68—74.
5. Danylovych-Kropyvnyts'ka, M. L. and Dzhyryk, Yu. A. (2022), "Industrial parks in Ukraine: a new stage of development", *Naukovi perspektyvy*, vol. 6 (24), pp. 71—81.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On industrial parks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (Accessed 5 June 2024).
7. Newsletter (2021), "Instrumenty ekonomichnoho rozvytku mistsevykh hromad: kraschi praktyky u sferi transkordonnoho spivrobitnytstva", available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20210033.pdf> (Accessed 5 June 2024).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution "On approval of the Industrial Parks Development Strategy for 2023—2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text> (Accessed 5 June 2024).
9. The official site of the Regional Development Agency, "Investytsijnyj proiekt" (2024), [Online], available at: <https://zrda.org/terminolohiya/> (Accessed 5 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2024 р.